د

امام رباني

ژوند، خدمتونه او لاربسوونې

لیکنه

داسلامي نړۍ دنامتو لیکوال

مولینا سید ابوالحسن علي ندوي

ژباړه

محمد وزیر حامد

مل :

په افغانستان کې دمجددصاحب کورنۍ

کتاب پېژند نه

دکتاب نوم : دامام رباني ژوند، خدمتونه او لاربښووني

لیکوال : مولینا سید ابوالحسن علي ندوي

ژباړه : محمد وزیر (حامد)

کمپوز : محمد ابراهیم نبیل محمداکرم نعماني

دچاپ کال : ۱۳۸۳ ل غبرګولی - ۲۰۰۴ م جون

دچاپ ځای : لاهور - پاکستان

خپرونکي : نفیس علمي ټولنه اکوړه خټک دارالعلوم حقانیې ته

مخامخ د سید احمدشهید مکتبي خواته ت / ۰۳۳۳۵۱۹۹۰۸۸

بیه: ۹۵ روپۍ

د موندلو درکونه: پېښور- سرحد بک ایجنسی خیبر بازار، دانش کتابخانه ډهکي نعلبندي ، مکتبه روضة القران، مکتبه رشیدیه قصه خواني، مکتبه سید احمد شهید اکوړه خټک، بحرالعلوم مدرسه میرانشاه.

دژباړې دبیاخپرولوحق ټولنه له ځان سره خوندي بولي

د امام رباني

ژوند ، خدمتونه او لارښوونې

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

ډالی

زما د هغې ارمانجنې ..... اروا تــه !

چې د نوي ژونــد په لومــړي پســرلي

کــې ځوانیمرګه شوه (!) .

د خـــپروندويې ټولنې يادښت

څومره چې دنړۍ مسلمانې پرګنې په اصطلاح دننې نړۍ دعصريت ودې او پرمختګ په ميدانوکې مخ په وړاندې ګامونه اخلي؛ وينو چې هومره دوی اوله دوی څخه زيات ددوی اولادونه له ديني شعايرو سره نابلده کيږي. دخپلو اسلافو لاره پريږدي اوګام په ګام دخپلو اسلامي ارزښتونو په وړاندې خپله بې اعتنايي او لاپروايي ښيي. له بده مرغه زمونږ په مسلمانه ټولنه کې اوس دغه ځورونکی چاپيريال ورځ تر ورځ برلاسی مومي اوداندېښنه يې راولاړه کړې چې ددوی د ايمان، معتقداتو اوروحاني ارزښتونو ددښمنانوشومي ارادې، نقشې اوموخې خدای مکړه پرې ريښتيني شي.

ددې دپاره چې په دغسې حساس پړاو او له ټولونه په ترخو او ستونزمنو شيبوکې مو خپل ځوان کول - نارينه اوښځينه دواړه - دخپل دين له غوښتنو خبر شوي وي ، په ذهني اوعلمي لحاظ دنامسلمانې نړۍ له مصنوعي اغيزو او چپاو څخه خوندي ساتل شوی وي دهمدې ځورله امله د نفيس علمي ټولنې د بنسټ ډېره کيښودل شوه ــ خدای ﷻ دې استقامت، له ښه نيت سره يوځای وريه برخه کړي -

نفیس ټولنه چې ناپیبیلي ،ازاده دیني، علمي، فرهنګي او ادبي ټولنه ده اراده لري ـ که دخدای ﷻ مرسته یې په برخه وه ـ خپل ویر لړلي ولس ته داسلام د نامتو پوهانو اوعلماوو مسلکي لیکنې اوغوره تالیفات له نورو ژبوڅخه په پښتو وژباړي اوچاپ یې کړي او پښتو چې دامهال یې لمن له ناولون، کیسو، اکسیرونو، سفرنامو، شعرونو، غزلونو او .... له ګلانوڅخه ښه ډکه بریښي: دیني برخې ته یې لکه څرنګه چې خدمت په کار وی، ونه شو، ښایې لاملونه به یې ډیر وي چې راسپړل یې بې ګټې او تریخ تمامیږي. خوپه هرحال : دنفیس علمي ټولنه له تاسې سره ژمنه کوي چې په دې برخه کې به له خپل وس اوتوان سره سم خپلې هڅې ونه سپموي او یا په بله مانا دکار مرکزي ټکی به یې همدا وي .

داپه لاس کې ژباړه مودهمدې هڅو یوه بیلګه ده چې داسلام دیوه ستر بلونکي اود لار ورکو دستر لارښود ژوند پانه پرانیزي، دده دژوند داستان، خدمتونه اولارښونې بیانوي، دتجربې خبره ده چې ددغو ډول لیکنو لوستل په ذهن اوعمل دواړو ډیر ښه اغیز پرې باسي، له دې پرته دوحدةالوجود او وحدةالشهود بحثونه هم څیړي چې دژبې له ساده والې اوروان والي سره سره ددې ژباړې یوه ځانګړتیاداهم ده چې ژباړن یې خپل یاد ښت دخدای ﷻ دنازولې پیغمبر ﷺ دروضې مبارکې خواته لیکلی .

دیادولو وړه ده چې ټولنه به مو ـ که خدای کول ـ په نږدې راتلونکې کې په نورو ډیرو ګټورو ژباړو ونازوي چې په تلو تلوکې یې د یوځو نومونه چې دامهال چاپ ته تیار دي دریادوو!

۱ ـ تعلیم الاسلام : پښتوژباړه چې د " دیني ښوونې " په نامه به خپور شي داکتاب د ماشومانو، نجونو اونویو ځوانانودپاره ددیني ښوونو او املاء زده کولو ترټولو غوره اثر دی.

۲ ـ دیني ښوونه : دسړیو او میرمنو دپاره دغه کتاب د افغانستان څو تنو علماوو په ګډه لیکلی دعقایدو، عباداتو. اخلاقو درې جلا ګټورې برخې لري، ټولنه به یې ستاسې مخ ته له نویو ګټورو زیاتونو اوسمونو سره یوځای ږدي.

۳ ـ اسلام اونوی اقتصاد : دغه کتاب دنړۍ دنوي اقتصاد اوسوداګرۍ په هکله د اسلام داسې لارښوونې بیانوي چې په اوسنۍ وخت کې یې پلی کول اسانه دي، چې دامهال د پاکستان ددینې مدارسو په نصاب کې داخل شویدی.

دغه څیر دنورو ګټورو کتابونو په ژباړه کار روان دی، اوس دا ترتاسې پورې اړه لري چې دغه غریبه ډیوګۍ چې لاهم دشیشې شال نه لري څومره په خپلولورینو، رغوونکو لارښوونو څلانده اوبله ساتئ.

سوکاله اونکمرغه اوسئ.

دټولنې له خوا.

بسم الله الرحمن الرحيم

د سريزې په نامه يوڅوکرښې!

ښاغلی مولوي صاحب رحيم الله زرمتي •

اسلامي نړۍ په کال ۱۴۲۰ هـ ق د روژې مبارکې په وروستۍ لسيزه کې د الله تعالی ديوه پاک مقبول اومسعود بنده له برکتونو، فيوضاتواوعلمي رڼا څخه بې برخې شوه؛ اوپه دې توګه داسلام پياوړی قلم دصدق او اخلاص له ګوتو ولويده ﴿ إنالله ..... ﴾ ؛ هغه قلم داسلامي نړۍ دسترې علمي هستۍ اوکامل انسان علامه حضرت مولانا سيد ابوالحسن علی ندوی رحمه الله تعالی عليه و ؛ هغه مکرم بنده چې ټول ژوند يې د الله تعالی دين ته رابلنه او دعوت و، دغه بې بديله هستۍ دهندوستان لکهنو ته نږدې په خپل پلرنې کلې (تکيه کلان رای بريلي) کې ده۱۴۲۰ هـ ق دروژې مبارکې په وروستۍ لسيزه کې چې د۱۹۹۹ م کال د دسمبر ۳۱ مه نيټه اود جمعې مبارکه ورځ وه له لمانځه نه مخکې دسورت ياسين شريف په تلاوت کې دغه مبارک ايت ته رسيدله ﴿ إنـماتنذر من اتبع الذکر وخشي الرحمن بالغيب فبشره بمغفرة واجر کريم ﴾ چې دخپلې سپيڅلې ساه امانت يې دهغې اصلي څښتن رب العلمين ﷻ ته وسپاره او د "رفيق اعلی" په مقصد يې سفر پيل کړ.

• دغزني دنورالمدارس مدرسې فاضل او د دعوت اوجهاد پوهنتون پخوانی استاذ

ځرنګه چې دی مرحوم یوه علمي پیژندل شوي ځیره وه، اسلام ته دبلنې اودعوت غږ یې په ټوله نړۍ کې خور؛ عربو اوعجموته رسیدلی و ، ډیرو بختورو انسانانو یې له برکت، پوهې او اخلاص څخه ګټه واخیستله ؛ زمونږ په افغاني ټولنه کې یې که څه هم زیات شهرت نه دی لرلی خو داخبره ټوله نړۍ مني چې حضرت مولانا ندوی صاحب له هغو کم شمیره دردمنډو، خواخوږو .اومخلصو علماوو څخه وچې دعلم، ورع اوپرهیزګارۍ، اخلاص اوپیرزونې، میانه روي او سالم فکرله ځلاندو صفتونو سره سره داسلامي اُمت په بده ورځ اونادودو ډیرزیات غمجن ورحمه الله تعالی. دده په روڼ، له معرفت اومعنویت څخه ډک زړه کې د اسلامي نړۍ دهر کونج اوهرې پیښې د دردونو، ستونزواوکړاوونو په هکله یورنګه درد ،خواشیني او خوا خوږي پرته وه .

خدای بښلی"ندوي صاحب " چې دهندوستان په علمي ټولنوکې په "علي میا" شهرت درلود، د ۱۳۳۳ ه ق د محرم الحرام په شپږمه د هندوستان د لکهنو ولایت د"رای بریلي" په کلي کې دسیادت او علم په کورنۍ کې زیږیدلی دی، دده پلار حضرت مولانا عبدالحی الحسني"رحمه الله تعالی" هم دهندوستان د مشهورو علماوو او مولفینو څخه و چې مشهور تالیف یې "نزهة الخواطر"دی،ددوی دنسب لړۍ دحسنی ساداتو کرامو له مولانا قطب الدین المدني"مړ ۶۷۷ ه " سره کېږي: کورنۍ یې له عراق څخه دغزني په لاره هندوستان ته راغلې ده: مولانا ندوي صاحب لومړنۍ اومنځنۍ زده کړې دهندوستان په بیلوبیلومدرسوکې ترسره کړي وروستنۍ زده کړې یې د هندوستان په مشهور دارالعلوم "ندوة العلماء"کې بشپړې کړي، نوځکه دی اودهغه دارالعلوم فارغان ځانونه ندوي بولي؛ دهندوستان په مشهوروعلماوو کرامو کې چې ده علمي ګټه او رڼا ورڅخه اخستې ده یو ندوة العلماء شیخ الحدیث مولانا حیدرحسن صاحب، بل مولانا حسین احمد مدني ددیوبنددمشهور دارالعلوم شیخ الحدیث ،دده په احادیثو کې استاذان وو.

د اسلام د دين داسې لويو رجالو او بزرګانو دمرحوم مولنا ندوي صاحب په علمي او عملي ژوند ډيره اغيزه کړې وه ؛ هغه ديني کارنامې چې دی په خپل ژوندکې په هغو بريالی شويدی ددغو بزرګانو د هڅو اودعاګانو له برکته به يې ګڼله . دعربي ژب پوهنې استاذان يې شيخ خليل صاحب او حضرت تقی الدين هلالی صاحب وو، دوی ندوي صاحب ته په عربي ژبه دليکنې لاره په لومړی ځل خلاصه کړی وه ؛ دده په کورنۍ روزنه کې دده مور بي بي چې ډيره بيداره اوله صالحاتو څخه وه اودده مشر ورور ډاکټر عبدالعلي صاحب درنه ونډه اخيستې وه چې مولنا ندوی صاحب مرحوم به يې د ژوند ترپايه پورې ځان د دواړو داحسان پوره وړی ګاڼه .دده مرحوم په ژوندلازياته اغيزه دده دمرشدحضرت مولناعبدالقادر رای پوري صاحب او مولانا غلام محمددين پوري صاحب اوهم دتبليغي جماعت بنسټ ايښودونکی حضرت مولنا محمدالياس صاحب اودهغه زوی حضرت مولانا محمد يوسف صاحب او شيخ الحديث حضرت مولانامحمدزکريا صاحب برکتي مجلسونو، نصيحتونو اودعاګانو کړې وه ، نوځکه يې وکولای شول چې له خدای ﷻ ورکړي لوړ استعداد څخه د اسلام دخدمت په لاره کې بې ساري ګټه پورته کړی .

مرحوم ندوي صاحب په ۱۹۳۴ م کال په نـدوة العلمـاء مدرسه کې د استاذ په توګه وټاکل شو، يوخو دده دهغه اخلاص او اسلامي درد په برکت چې درلود بې اوبل په عربي ژبه دليکلو دده غښتلي استعداد او پياوړی قلم چې الله تعالی ﷻ د اسلام دخدمت دپاره وربښلي و، له دغه قلم اواستعداد څخه اسلامي امت دومره ګټه واخيسته چې دده د وخت له نورو ليکوالانوڅخه به چانه وي اخيستې .ده د دعوت دلارې په ادامه کې داسلام وياړمن خدمتونه ترسره کړي دي چې په ۱۹۶۱ م کال کې د ندوة العلماء د نامتو مدرسي دناظم په توګه له ټاکيدل کيدو سره سره ددمشق دعربي ژبې دټولنې دغړي په توګه، درابطة العالم الإسلامي دشورى دغړي په توګه، دمديني منورې دپوهنتون اودهندوستان دمشهورې مدرسې "دار

العلوم ديوبند"دشوراګانو د غړي په توګه ، همدارنګه د مديني منورې د پوهنتون او دمشق پوهنتون داستاذپه توګه يې خدمتونه ترسره کړي دي، له دې ټولوسره سره يې خپلې مدرسي "ندوة العلماء" ته زياته پاملرنه کوله .

دده په نوم نړيوالې نقدي جائزې هم اعلان شوي دي چې ټولې يې دخير په لارو کې لګولي دي دځان دپاره يې ګټه نه ده ورنه اخستې ، په ۱۴۰۰ هـ ق کال کې دوه نيم لکه رياله دملک فيصل مرحوم جائزه دده دپاره اعلان شوه چې نه يوازې دهغې د منلو دپاره يې دسعودي سفر ونه کړ بلکې يولک رياله يې د افغان مهاجرينو دپاره اونيم يو لک نورې يې نيمايي د"الصولتية " مدرسي ته او نيمايي د"حفظ مدارس" منظمى ته اعلان کړې، بياپه ۱۹۹۹ م کال کې د عربي متحده اماراتو حکومت څه دپاسه د سل لکو روپو جائزه دده په نوم اعلان کړه اودغه يې هم د مدرسو دپاره وقف کړی "رحمه الله تعالی "

دده مرحوم دخپل عمر په ۳۲ کلنۍ کې لومړۍ عربي ليکنه هغه کتاب دی چــې " ماذاخسرالعالم بانحطاط المسلمين "يې عنوان دی. دغه کتاب په عربي او عجمي ټولنوکې داسلام په هکله د درد يوځوړ پورته کړ اوداسې اټکل کيږي چې دده دغه عمل به الله تعالى ﷻ ته مقبول وي چې داسلام يومخلص اومنل شوي داعي يې د "راي بريلي" له ګمنامۍ څخه راويوست اوټول اسلامي امت ديوه ښه داعي اوبلونکي په توګه ومانه؛ دده پخپل وارسره په خپلوله دردہ ډکو ږحوږوليکنوسره اسلامي امت ته خپل هيرشوی سبق اوتاريخ ورپه زړه کړ، اوپه دې توګه يې ددعوت، تدريس او تصوف لړۍ دعالم اسلام له يوه سرنه تربل سره پورې وغځوله، مسلمانانو هم دده بلنې او دردمندغږ ته ښه غوږ ونيو اوديوه دردمن، مخلص اوسپيڅلي داعي غږ په توګه يې واوريده. عربي نړۍ ته يې ددوی په ژبه د زړه هغه درد چې داسلام په هکله يې درلود ورساوه اوهغوی ته يې ډيرڅه وليکل، په تيره بيا هغه عربي هيوادونه چې

دغرب له استعماري فکر څخه ډير اغيزمن شوي دي هغوى ته يې داسلام پيغام په ډير وضاحت، باور اوپوره جوش سره ورساوه .

هغه ليکوالان چې داسلامي بيداروالي په اړه يې ليکني کړيدي لاوس هم دده دعلمي اغيزي، اخلاص او احسان پوروړي بلل کيږي؛ دده په ليکنو او تقريرونو کې چې کوم اخلاص، اسلامي درد اوخواخوږي پرته وه دهغوله کبله به يې تندو اوسختو خبرو هم لوستونکي او اوريدونکي ځان ته راماتول . ده چې هرڅومره ترخي نيوکې په عربي ژبه کولې له هغه سره سره په عربي ژبه کې د واکمنو په وړاندې ترعجمي ژبه ډيرعزتمن اوپه هغوى ډيرګران و؛ دده په ليکنوکې ډيرې ځلاندې او اغيزناکې چې زړونه يې ولړزول :

۱ ـــ إسمعوها مني صريخة أيها العرب (عربو! له مانه يې سپينې واورئ)

۲ ـــ من غار حراء . (د حـــراء له غـــار نـــه)

۳ ـــ ترشيد الصحوة الاسلامية .(داسلامي بيداري پالنه) دي، هغه ليکنې چې ويده زړونه يې ويښ کړل، دفکر او عمل نيغې لارې يې وروښودلې .

دحضرت مرحوم ندوي صاحب ليکنې اغيزناکې،له ايمان، درد او فکر ورکوونکو معلوماتو نه ډکې دي چې زړونوته دايمان اويقين درس ورکوي، لوستونکې ته د علم، فکراودردبرسيره ددين اصلي تعبيراوتګلاره وربه ګوته کوي چې زمونږ د وخت دمشهوروليکوالانو(سلمهم الله تعالى) په ليکنوکې داسې سم اوپه زړه کيناستونکی تعبير اوتفسير ډيرکم ليدل کيږي، حضرت مرحوم ندوي صاحب د سيرت اوتاريخ په موضوع کې ډيرې ليکنې کړي دي چې مشهور يې (تاريخ دعوت وعزيمت) په شپږ ټوکه کې او (نبي رحمت) په يوه ټوک کې دی. دده دليکنې لړۍ د وفات تروخته پورې روانه وه .

دهغه لړلیک له مخې چې دده د لیکنو پیژندنې په هکله زبیر طارق خپور کړی د غتهواو وړو لیکنو شمیریې یوسل او شپږ اویا(۱۷۶) توکو ته رسیږي. دغه ټولې لیکنې چې په هره موضوع کې دي د ورک شوي اسلامي برم اوعظمت په درد او یادو کې ډوبې دي، په ناصحانه بڼه اواسلامي فکرله سمسورتیا سره سره دپخواني اسلامي عظمت او شان یادونه تازه کوي اودهغه ساتندویه تاریخي زیرمه ګڼله کیږي ،دده داستاني لیکنې هم شته چې نه یوازې د افسانوي او طنزي هنر رنګ لري بلکې په لوړه علمي کچه یې تاریخ هم پکښې ځای کړی دی؛ دده لیکنې د نورو ژبو پوهانو په خپلو ژبو وژباړلې اودخپلو هیوادونو فرهنګ یې پرې بډای او غني کړو . له بې قسمتی نه زمونږ دهیواد فرهنګپالو اوپوهانو په دغه هکله هیڅ پام لرنه نه ده کړې، الله تعالی‌دې مولوي صاحب محمد وزیر حامد ته د دغې ژباړې ثوابونه او برکات ورکړي،ده د ژباړې لپاره داسې یوکتاب غوره کړی دی چې د ډیرو لیکوالا نو پام ورته نه و. استاذ فضل مولا لټون صاحب هم دده هغه لومړنی مشهور کتاب (ماذا خسرالعالم بانحطاط المسلمین)له اردوڅخه په پښتو ژباړلی دی، الله تعالی دې خیر ورکړي ،کاشکې چې زمونږ پوهان اولیکوالان دده ګټوروتالیفاتو ته پوره مخ ور واړوي، کیدای شي داهم دامام رباني حضرت مجددقدس الله سره یوبرالا کرامت وي.

لیکوال مرحوم دامام رباني حضرت مجدد قدس سره دجامع شخصیت علمي او روحاني اړخونه ځلولي دي اودهغه تجدیدي کارنامې یې په ډیرحکمت اوعلمي هوښیارۍ سره داسې جوتې کړي دي چې ددغه کتاب له کتنې وروسته هرڅوک پوهیږې چې مجددچاته ویل کیدای شي؟ اومجددامام رباني په رښتیا سره مجدد و. مولف رحمه الله تعالی ددغه لوړمقصدلپاره دحضرت مجدد قدس سره دوخت سیاسي، علمي اوعقیدتي حالات څیړلي اوداخبره یې جوته کړې ده چې درسول الله ﷺ له وفات څخه یوزرکاله وروسته دیني ګډوډي، کمزوري او خرابتیا داسې کچې

ته رسيدلې وه چې دېخوانيو امتونوله عادت سره سم به يو اولوالعزم پيغمبرﷺ مبعوث (تاكل)كيده خوڅرنګه چې دحضرت خاتم النبيين ﷺ په بعثت سره دغه لړۍ يومخ پای ته رسيدلې ده، دده يوكامل پيرو اويومتبع ته ضرورت و چې دعلم، تقوی، عزم اوځيركتيا دپوره پانګې درلودونكی اوددين په بياتازه كولو كې ديواولو العزم پيغمبرﷺ پوره نيابت وكړي،اودهغه دنده په بشپړه توګه سرته ورسوي، ددغې ستري اودرندې دندې لپاره الله تعالیﷻ امام رباني حضرت مجدد الف ثاني هستۍ غوره كړې وه.

دحضرت امام رباني صاحب قدس سره له نوم سره مسلمانان اشنادي اومينه ورسره لري خوپه هكله يې كم معلومات لري يايې بيخي نه لري دغه ژباړه به يې تنده ورماته كړي نوځكه د اهميت وړده. دنفيس علمي ټولنې چې له ماڅخه يې دژباړې ددوهم ځل كتلو غوښتنه وكړه له خپل وس سره سم مې يكښې ګټورې زياتونې او لازمې سمونې راوستې په تيره بيا د وحدة الوجود په هغه كړكېچنه مسئله چې ددغې لارې له لارويانو پرته دبل هر نوي مزل كونكې دپښو ښويېدو ويره وي . نوموړو له ماڅخه دتيرې شوې غوښتنې برسيره دژباړې لپاره ديوې داسې ضميمې دليكلو غوښتنه هم كوله چې په افغانستان كې دمجدد صاحب د كورنۍ په اړه ګټوره نادر معلومات اودهيواد دسياسي سرنوشت په ټاكنه او اراضي تماميت او نورو ټولو اجتماعي علمي خدمتونو ددغې كورنۍ د مثبت او كارنده ونډې څخه پرده پورته كړې چې په خپله ليكوال ددغې موضوع په اړه دڅه ليكلو څخه بې وسي له دې امله ښكاره كړې وه چې په دې هكله افغانانو داسې اثر نه لري چې ده ترينه استفاده كړې وای ځكه خوددغې ضميمې ليكنه به كه خدای كول دغه نيمګړتياڅه ناڅه پوره كړای شي چې د كتاب خپرول يې هم ډيره موده وځنډول ،اوس نوله دوی ټولو څخه په مننه تاسې ګران لوستونكي دكتاب لوستلو ته رابولم .

مولوی رحيم الله زرمتی

۱۳۸۲ لمريز كال دكب اوومه

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

د ژباړن یادښت

که دمجددالف ثاني شيخ احمد سرهندي " رحمه الله تعالى " کارنامو او هڅو ته ځیر شو بیځایه به نه وي چې ووایو مجددصاحب هم په خپل وخت کې د اسلام معجزه و، ځکه دهند په نیمه وچه کې چې د وخت پیاوړی څواکمن " جلال الدين اکبر " داسلام د له منځه وړلو لپاره کوم کارپیل کړی و اود "دين الهي" په نامه یې کومه فتنه ایجاد کړې وه که دهغې په وړاندې حضرت مجددصاحب نه وای دریدلی خدای مکړه:بیابه په دې پراخه سیمه کې دمسلمانانو نوغي نه وې پاتې شوي.

خوهمدامجددصاحب و چې دجلال الدين اکبر د" دين الـهي" فتنې په وړاندې ودریده اوداسې ګټورې هڅې یې وکړې چې دده دهڅو په برکت د جلال الدين اکبر په کور کې د"عالمګیر اورنګزیب"په څیر نیک سیرته انسان پیدا شو چې داکبر بې دينه نظام یې له منځه یووړ او" اکبري فتنه"یې دتل لپاره ختمه کړه. څه موده پخوا مادده دژوندانه په اړه ګڼ شمیرکتابونه اوماخذونه له ډیرو ستونزو وروسته یوځای کړل؛ په نیت کې مې و چې د مجددصاحب په ژوند باندې یوه کوچنۍ رساله په پښتو ژبه ولیکم،داټول کتابورت مجدد صاحب دژوندپه اړه تفصیلي معلومات پکې وکتل. په دې کتابونوکې یویې هم دمولیناابوالحسن ندوي رحمه الله تعالى کتاب و.

دندوي صاحب کتاب مې ښه په غور سره مطالعه کړ. کتاب خورا دلچسپ او په زړه پورې و ډیرښه معلومات پکې و اوپه ډیر ښکلي ترتیب سره کښل شوی و. نوماهم خپله اراده بدله کړه. دتالیف اوټولوني ستونزوته مې زړه ښه نکړ او ددې کتاب ژباړه مې مناسب، غوره اوګټوره وبلله داکتاب دخدای ښښلي ندوی صاحب د اووه ټوکیز کتاب یو ټوک دی چې په عربي کې"رجال الفکروالدعوة " اوپه اردوکې" تاریخ دعوت وعزیمت " نومیږي. چې په ډیرو نورو ژوندیو ژبو ژباړل شوی اوڅوڅو ځله چاپ شوی دی.

دژباړې په هکله باید ووایم چې ماهڅه کړې څوداسې اسانه ژبه وکاروم چې عام فهمه وي اودهرچاد پوهې وړ وي اوهرڅوک وکولی شي ګټه ځنې واخلي، خو څرنګه چې داکتاب دیوه نومیالي اومخکښ صوفي ژوندلیک دی دتصوف مسائل اصطلاحات اوباریک الفاظ ځای په ځای پکې راغلي دي نوما هغه نه دي پښتو کړي ځکه که دیوې ژبې د اصطلاح لپاره مونږ دپښتو توري وکاروو نو هغه به نوی شی وي اواصلي معنی به افاده نکړای شي. بناء په ځینې ځایونوکې مې هماغه عربي یافارسي توري راخیستي اوپښتو کړي مې نه دي، بلکې په ځینې ځایونوکې عبارات اوجملې هم ګونګې ښکاري لکه د " وحدة الوجود" په بحث کې به تاسو ورسره مخ شی. ځکه دا بحث خورا ژور اوډیر دقیق دی، له اهل فن نه پرته کم خلک پرې پوهیږې لکه لیکوال چې هم په خپله سریزه کې دې خبرې ته اشاره کړې ده.

خوداچې ژباړه دهیواد نامتو صوفي عالم اوتکړه لیکوال ښاغلي مولوي صاحب رحیم الله زرمتي له پیله ترپایه نه یواځې ټکي په ټکي کتلې بلکې په ډیرو ځایونو کې یې ګټورې زیاتونې اواړینې سمونې هم کړې په تیره بیا دوحدة الوجود په برخه کې چې زما دپوره ډاډ سبب وګرځیده. اوبیایې په خپلوګوتود ژباړې لپاره یوګټوره ضمیمه له ډیرو پلټنواوزیاتویاداشتونوڅخه ترتیب او ولیکله چې په افغانستان کې یې دمجدد صاحب دکورنۍ په هکله یوګټوراوغوره اثر بللی شو. داځکه چې نوموړي په کابل کې د

مجددصیب له کورنۍ (دکابل حضرت صاحبان) سره ډیره موده نږدې پاتې شوی او دهغوی دروښانه علمي چاپیریال په سیوري کې یې وده کړې اودهغوی په لاس دجوړې شوې علمي سرچینې"نورالمدارس"څخه فارغ شوی چې له امله به یې که خدای کول لوستونکي دموضوع په نګه والي کې له هیڅ ډول شک اوتردید سره مخ نشي زه یې ددغولورینوله امله ځان پوروړی ګڼم اوله دعاوو پرته بل داسې څه په لاس کې نه لرم چې دده پور پرې اداکړای شم.

اودایادونه ضروري بولم چې ژباړه به ډیرې کمزورتیاوې لري خوبیاهم د خوارې پښتولپاره یوه کوچنۍ هڅه ده، ځکه پښتو نن مهال ډیره وروسته پاته ده،نن په سیمه کې خورا ډیرې کمزورې ژبې د ژوندیو ژبوپه لیکه کې ولاړې دي .هغه خلک چې یو وخت یې په دې سیمه کې؛ مونږ استادان وو دوی زموږ سیپارې ویلې نن په مونږ پورې خاندي اوزه وایم چې د خندا حق لري ځکه دوی خپلې وروسته پاته ژبې پرمخ بیولې او بډایه کړې یې دي اودخپلو ژبو لمنې یې له علومو او فنونونه ډکې کړې دي اومونږ له ځینې شعرونو اویوڅه غربې ډوله ناولونوپرته نورڅه لرو؟په پای کې د نفیس علمي ټولنې له خوږو ملګرو محترم مفتي حبیب الله (قاسمي) او محترم محمد اکرم (نعماني) نه دزړه له کومې مننه کوم چې دکتاب د کمپوز اوچاپ ټولې چارې دوی په غاړه واخیستې .

محمد وزیر (حامد)

مدینه منوره دروضې مبارکې خواته

د محرم الحرام اوله ـ کال ۱٤۲۵ هـ ق .

سر لیکونه مخ

دسریزې په ځای ۸
د ژباړن یادښت ۱۴
لیکلر ۱۷
دلیکوال سریزه ۲۵

لومړی برخه

اسلامي نړۍ په لسمه پیړۍ کې
د لسمې هجري پیړۍ دتاریخي مطالعې اهمیت

۳۷ ــــ ۸۵

دلسمې پیړۍ سیاسي حالت ۳۸
دلسمې پیړۍ مذهبي ۴۳
دلسمې پیړۍ علمي حالت ۵۳
ذهني ناارامي او اعتقادي ګډ ودي ۵۹
د ناارامي او ذهني ګډ ودي اسباب ۶۳
مهدویت ۶۸
دلسمې پیړۍ لویه فتنه ۷۶

دویمه برخه

د اکبرد حکومت دوه متضاد دورونه

۸۵ ــــ ۱۳۱

د اکبرمذهبي ژوند ۸۵

د اکبر په مزاج کې بدلون ۹۱
دمذاهبو څیړنه اودمناظرې مجلسونه ۹۲
د اکبر د مزاج ۹۷
درباري علما درباري علما ۹۹
سلطنتي غړي ۱۰۳
ملا مبارک اودهغه زامن ۱۰۴
د راجپوت ملکو اغیزه ۱۱۳
داجتهاد او امامت محضر ۱۱۴
محضر ته یوه کتنه ۱۱۵
دمخدوم الملک ۱۱۶
د دویمې زریزې له پاره تیاری ۱۱۷
د اکبر د دینې ۱۱۹
اورنمانځنه ۱۲۰
لمرنمانځنه ۱۲۰
دګنګاوبه ۱۲۱
تصویرایستل ۱۲۱
دعبادت وختونه ۱۲۲
تعظیمي سجده ۱۲۲
بیعت اوارشاد ۱۲۲
روغبړ ۱۲۳
له هجري تاریخ څخه کرکه ۱۲۳
غیر اسلامي جشنونه ۱۲۳
د زکات دمنعه کولو فرمان ۱۲۴
هندو موحد دی ۱۲۵
دغوښې خوراک ۱۲۵
خوګ ۱۲۶
شراب څښل ۱۲۶
دهندوانو رسم ۱۲۶

دالهي سني اجراء ۱۲۷
داسلام سپکاوی ۱۲۷
د اسراء او معراج سپکاوی ۱۲۸
د نبوت دمقام اهانت ۱۲۸
له نبوي نومونو څخه کرکه ۱۲۸
دلمانځه منعه کول ۱۲۹
داسلام په ارکانو پوري ملنډي ۱۲۹
دهند داسلامي تاریخ خطرناک کړلیچ ۱۲۹

دریمه برخه

د حضرت مجدد الف ثاني د ژوند حالت له پیدایښته ترخلافته

۱۳۲ ـــ ۱۵٦

کورنی.............................. ۱۳۲
حضرت مخدوم شیخ عبدالاحد ۱۳۸
پیدایښت اودژوند حالات ۱۴۳
زوکړه او زد کړه ۱۴٦
دسلوک روزنه ۱۴٦
دحضرت خواجه باقي بالله نه ۱۴۸
دحضرت مجدد دلوړي مرتبې.............. ۱۵٦

څلورمه برخه

مهمې پیښې اوحالات ارشاد او تربیت او وفات

۱۵۷ ـــ ۱۹۰

دسرهند استوګنه ۱۵۷
دلاهور سفر ۱۵۸
دتبلیغ او دعوت پراخې ۱۵۹
دوخت دسلطان ۱٦۲

دګوالیار دبندي کیدلو ۱۶۵
دګوالیار په کلا کې نظربند کیدل ۱۶۸
د ګوالیار په بند کې یو سفي سنت ۱۶۹
په بندیخانه کې نعمتونه او خوندونه ۱۷۰
له باچا او شاهي لښکر سره ملګرتیا ۱۷۲
په جهانګیر باندې اغیز ۱۷۴
د مرګ نږدې والی او هغه ته تیاري ۱۷۵
د حضرت مجدد صاحب عادات ۱۸۰
مبارکه څیره ۱۸۷
دحضرت مجدد صاحب زامن ۱۸۸

پنځمه برخه

دحضرت مجدد تجدیدي دائرې مرکزي تکي په محمدي نبوت باندې دایمان او باوري تجدید

۱۹۱ ــ ۲۲۳

دحضرت مجدد تجدیدي کارنامه ۱۹۱
د محمدي نبوت په ابدیت ۱۹۴
عقل او کشف ۱۹۸
اساسي پوښتنې ۲۰۰
دمحض عقل او ۲۰۰
د نړۍ د جوړونکي ۲۰۶
دالله ﷻ په پیژندنه ۲۰۷
ددیني حقائقو په ۲۱۳
دنبوت او عقل لارې سره ۲۱۴
دعقل خالص او تکه کیدل ۲۱۵
اشراقیان اونفسي صفایې ۲۱۹

شیخ الاشراق ۲۲۱
عقل او کشف دواره........................ ۲۲٦
دانبیاواوفلاسفه و........................ ۲۲٦
له بعثت پرته رینتوني تزکیه........................ ۲۲۹
دانبیاو د بعثت ارتیا او دعقل........................ ۲۲۹
بعثت دخدای ﷻ د ذات........................ ۲۳۰
سهي ترتیب........................ ۲۳۲
دانبیاو درسالت........................ ۲۳۳
دانبیاو خبرې دعقل........................ ۲۳۲
له عقل مخالف اوله عقل ماوراء........................ ۲۳۴
د خدای ﷻ دتعظیم طریقه........................ ۲۳۴
څرنګه چې دعقل مرتبه........................ ۲۳۵
دنبوت مقام........................ ۲۳٦
په ټولو مخلوقاتو کې........................ ۲۳۸
خلکو ته توجه کول دانبیاو........................ ۲۳۹
دنبي باطن له حق سره........................ ۲۳۹
ددې خبرې تردید چې........................ ۲۴۰
دولایت کمالات د نبوت په پرتله........................ ۲۴۲
دعلماوودعلومو او........................ ۲۴۲
دانبیاو عظمت دنبوت لامله دی........................ ۲۴۳
په غیب ایمان دانبیا........................ ۲۴۴
دشریعت مرسته دعقائدو اصلاح........................ ۲۴۵
دستو رواجول او........................ ۲۵۸

شپږمه برخه

وحدة الوجود که وحدة الشهود؟

۲۶۶ ـ ۲۹۲

شیخ اکبر محیی الدین ابن عربي........................ ۲٦٦

شیخ الاسلام ابن تیمیه ۲۷۰
دوحدة الوجود دعقیدې ۲۷۲
په هندوستان کی دوحدة الوجود ۲۷۵
شیخ علاء الدوله سمناني ۲۷۶
وحدة الشهود ۲۷۷
یوه نوي تجدیدي شخصیت ته ۲۷۸
د مجدد صاحب زیاتو ته ۲۸۰
ذاتي تجربه او مشاهده ۲۸۰
شهودي توحید ۲۸۴
د شیخ اکبر په اره ۲۸۶
دوجودي توحید دمخالفت اړتیا ۲۸۷
دمجدد صاحب ځانګړتیا ۲۹۰
له مجدد صاحب نه وروسته ۲۹۱
حضرت سیداحمد شهید ۲۹۲

اوومه برخه

له اکبر نه تر جهانګیر پورې دسلطنت سمې لارې ته په راوستلوکې دده پټې هڅې

۲۹۳ _ ۳۴۷

داکبراو جهانګیر د زماني میرني ۲۹۳
دجهانګیر په تخت کیناستل ۲۹۷
د کار سمه طریقه ۲۹۹
چې له زړه خبرې پر زړه لویږي ۳۰۳
دسلطنت امیرانو په نوموړنو ۳۰۴
تیرې شوې خطاوې ۳۱۲
عقیدتمنو سلطنتي غړیو ته لیکونه ۳۱۴

دحالت په اصلاح کې ۳۱٦
په جهانګیر باندې اغیز ۳۱۷
دشاه جهان دور ۳۱۸
شهزاده دارا شکوه ۳۲۱
اورنګ زیب عالمګیر ۳۲۲
دحضرت مجدد دمخالفت ۳۳۲

اتمه برخه

دحضرت مجدد صاحب دوه ستر خلیفه ګان اودهغود پیرانو په ذریعه دده د تجدیدي کار پراختیا اوتکمیل
۳۴۹ - ۳۸۱

دمجدد صاحب مشهور ۳۴۹
حضرت خواجه محمدمعصوم ۳۵۰
حضرت سید ادم بنوري ۳۵۱
مجددیه معصومیه طریقه ۳۵۴
حضرت خواجه سیف الدین ۳۵۳
له خواجه محمد زبیر نه تر ۳۵٦
مرزا مظهر جان جانان ۳۵۸
مولانا خالد رومي ۳٦۰
حضرت شاه احمد سعید ۳٦۴
حضرت شاه عبدالغني ۳٦٦
احسنیه طریقه ۳٦٦
حضرت سید شاه علم الله ۳۷۱
شیخ سلطان بلیاوي ۳۷۳
حافظ سیدعبدالله اکبرابادي ۳۷۳
حضرت سید احمد شهید ۳۷۵

حضرت مجدد صاحب کتابونه ۳۷۸

ملـ : په افغـانستان کې د مجد د صاحـب کـــورنی

٤١٧_٣٨١

د کابل دحضرت صاحبانو دکورنی شجره........۳۸۴
حضرت خواجه غلام قیوم صاحب ۳۸۹
د کابل حضرت صاحبان ۳۹۱
حضرت شمس المشائخ ۳۹۲
حضرت نورالمشائخ ۳۹۳
حضرت ضیاء المشائخ ۳۹۷
حضرت اغای گل صاحب ۴۰۰
حضرت محمدا سماعیل سرهندی..................۴۰۶
د حضرت صاحبانو دکورنی وروستی.............۴۱۴
پای...۴۱۷

بسم الله الرحمن الرحيم

د ليکوال سريزه

الــحمدلله رب الــعلمين والصلوة والسلام على سيد المرسلين
وخاتم النبــين مــحمد وآله وصحــبه أجــمعين ومن تبــعهــم
بــإحسان ودعا بدعوهم إلى يوم الدين .

غالبا د ۳۵یا ۳۶ع خبره ده چې ماته مې خپل روزونکې او مشر ورور د نــد وة العــلماء پخواني ناظم خداى ببښلي مولوي حکيم ډاکټر سيدعبدالعلي هدايت وکړ چې بايددامام رباني مجدد الف ثاني مکتوبات مطالعه کړم زماعمر په دى وخت کې له دوويشت يا درويشتوکلونونه زيات نه و اوتازه په دارالــعلوم نــد وة العــلمــاء کې په تدريسي خدمت لګياشوى وم. دمعرفت او حقيقت دژورومضامينوله مطالعي سره نااشنااودتصوف اوسلوک له اصطلاحاتو سره بيخي نابلده وم، په ذهن اوذوق باندې مې د ادب په ځانګړي توګه عربي ادب اوتاريخ واکمنى وه دمصراوبيروت دښکلو چاپځايونو ښائسته کتابونوله مطالعي سره عادت شوى وم محترم ورورچي دده دشفقت په لمن دتربيت په غيږکي مي وده کړې وه هم له دې حقيقته ښه خبر و خو شايد د اقبال په الفاظو يى ويل غوښتل چې :

جس گھر کا مگر چراغ هي تو — هي اس کا مذاق عارفانه .

لیږ ترلیږه دري سوه کاله کیږی چې دحضرت مجددصاحب رحمه الله او حضرت شاه ولی الله له عالی کورنی سره زمونږ کورنی روحاني اوفکري تړاو لری زما دخدای ښنلی پلاردکتابونوپه ذخیره کې چې په کورکې محفوظ دی ددهلي داحمدی چاپخای چاپ شوی مکتوبات یوه نسخه وه چې دري دفترد لری محترم ورور ته داحترام او د هغه دخبری په منلوسره مې دهغه مطالعه پیل کړه خوخوخله مې همت ځواب راکړ او کتاب به مې کیښود په ځانګړی توګه هغه مکتوبات چې خپل مرشدحضرت خواجه باقي بالله قدس سره ته یې لیکلی دی اوپه هغو کې یې خپل روحاني تجربات او پیښنی بیان کړی دی زیات سخت وو اوزماهمت اوحوصله به یې راماته کړه. خووروربه مې په پرله پسي توګه راته ویل چې ته باید"مکتوبات" دشاه ولیالله صاحب " ازالة الخفاء" دحضرت سیداحمدشهید " صراط مستقیم " اودشاه اسماعیل شهید "منصب إمامت" خامخا وګوری.اخرمې دهمت ملاوتړله اوددی ستونزمن کارسرته رسولوته تیارشوم غیرت هم راته ودریده اوجذبه هم چې دیوه مهربانه ورور په خبره عمل نشم کولای اویوداسې مبارک کتاب نشم مطالعه کولای چې لویولویوعلماو او مشائخویې په مطالعه وختونه تیرکړی دی اوپری بوخت دی. دخدای توفیق راسره مل شوځومره به چې مخته تلم زړه به مې ورسره لګیده اوله خپل وس او استعدادسره سم په کتاب هم پوهیدم.په اخرکې په خپله کتاب له لمنې ونیولم اودده په لوستلوکې مې دومره خونداولذت احساس کاوه چې په ډیرو ښوادبی کتابوکې مې نه ولیدلی.

دخینی خیثیتو له کبله دا زمادژوندخورانازک دور و ځینې سخت ازمایښتونه او ذهنی کشمکش مې په مخکې و خودی کتاب په دی نازکه مرحله کې دیوه کامل لارښودکار راکړ په ښکاره به مې احساسوله چې زړه

مې له ډاډ اواطمنان نه ډک دی چې غالباداډول د ډاډاحساس مامخکې چيرى هم نه وکړی . ذا سفرچې محض د سعادت اواطاعت په موخه پيل شوی و اودامر منلو اوغيرت جذبی کار پکې کاوه په خورا ډاډ او خوشحالی سره پای ته ورسيده

څه موده وروسته مې د دويم ځل لپاره مکتوبات په دی نيت پيل کړخوډده خپاره اومکرر مضامين له بيلو بيلوعنوانونولاندی رواړم ددی لپاره مې کتاب دمضامينو ديوه نومليک(فهرست)دجوړلوکارپيل کړلکه دبيلګی په توګه دخالص توحيد اودشرک د رد مضمونونه په کوموکوموځايونوکې راغلی دی دمکتوباتودنمبرو په حواله مې د هغو مخونه په يوه ځای نوټ کړل ، په رسالت اونبوت باندې په کوم کوم ځای کې خبری شوی دی دسنت اوبدعت په اړه خبری په کوموکتوباتوکې راغلی دی دامضمون څوځايه راغلی چې بدعت حسنه هيڅ وجود نه لر ی . په وحـدة ا لوجود اووحـدة الشهـود باندې بحث په کومو مکتوباتو کې راغلی دی، په خالص عقل اوخالص کشف باندې تحقيقی مضامين په کوم کوم ځای کې راغلی دی ؟ اوداسی نورله څو اونيو هڅو وروسته پوره نومليک تيارشو هغه مې دمکتوبات په هماغه نسخه کې کينښود چې بيادهغه په مرسته مضامينوته بيل بيل عنوانونه ورکړم خولکه چې هغه نسخه چادلوستلولپاره وړی وه اوبيابيرته لاس ته رانغله،نسخه خو بله هم پيداکيده ، خو دأفسوس ځای داو چې ماکومې هڅې کړی وی په هغو هم اوبه تيری شوی اوهغه نومليک ماپه ډيرو خواريوسره تيارکړی و ، وکان أمـرالله قــدرا مــقــدورا.

له دی نه څو کاله وروسته غالبا په ٤٥-٤٦کې دافکر راسره پيداشو چې مکتوبات دمضامينو اومطالبوپه لحاظ ترتيب شی اوهغه له يوه داسی نوي ترتيب اونوې تشريح سره وړاندی شی چې هغه دنوي نسل اونوي تعليم دذهن

لرونکي خوانانو لپاره د استفادې وړاوجالب وی اوله دی سره دمجددصاحب په تجدیدی کارناموا‌ولوړ اجتهادي مقام باندې هم رڼاواچول شي نوپه دې التزام سره مې داکارپیل کړچې مخکې به یوتمهیدی مضمون وي په هغه کې به دراتلونکو اقتباساتو مرکزي فکر اودهغو علوموا‌وتحقیقاتوغورچڼ پکې راغی چې له یوه عنوانه لاندې وې خوپه ټول مکتوبات کې څپاره وی بیاله یوه معنوي ترتیب سره د مکتوبات اقتباسات وړاندې شي ، یوې خواته فارسي متن وی بلې خواته یې اردو ژباړه، بیا په حاشیه اولمن لیک کې دمشکلو الفاظو او اصطلاحاتو تشریح وي او بیادحدیثو تخریج، بیادامت دعلماوء او محقیقنوتائیدي مضامین وي، خودا کارډیرپراخه اوخورازیات اړخونه یې لرل داکار زماپه څیرکم عمره اوبوخت انسان لپاره ډیرمشکل و ځکه زه د تدریس، تصنیف اوتبلیغ په دریو واړو لاروکې لګیاوم نتیجه داشوه چې ترتوحید، رسالت اونبوت پورې داکار ورسیده چې نوروبوختیاو دنورکاراجازه رانه کړه خوکوم کار چې شوی و هغه هم ډیرګټور اوارزښتناک و. ددی مضمون څلور برخې محترم ملګري مولانامحمدمنظورنعماني صاحب په خپله مجله "الفرقان " ٦٦- ٦٧ هـ ٤٧-٤٨ ع کې خپرې کړي.

ددې کړی له پریکیدلو څو کاله وروسته چې کله د" تاریخ دعوت وعزیمت " لړۍ پیل شوه نودمکتوبات دنوي ترتیب اونوي خدمت په ځای دحضرت مجدد صاحب د ځانګړي سیرت اوژوندلیک لیکلوفکرراسره پیداشوددی لړۍ په دریم ټوک کې د اتمې هجري پیړۍ دهندوستان ددوو نومیالیوشخصیتونو او روحاني مخکښانوسلطان المشائخ حضرت خواجه نظام الدین اولیاء اومخذوم الملک حضرت شیخ شرف الدین یحی منیري دژوندحالات لیکل شوي وهغه دریم ټوک ترتیب شوی اوخپور شوی و نو ضروري وه چې دحضرت مجددالف

ثاني سيرت ته پاملرنه وشي اوپه ده باندې د کتاب څلورم ټوک وليکل شی چې په دې دانقلابونوزمانه اوله فتنوډک دورکې د ځينې وجوهاتوله کبله دې ته زياته اړتياوه دحضرت مجدد دکارطريقه اوحکيمانه تګلاره روښانه کول چې په دې وخت کې څومره ضروري دي شايدبل وخت دومره ضروري نه و ځکه اوس خوخلک په لومړي ګام کي حکومتونه اولوی طاقتونه دخان دښمن وګرځوی اوپه خپله لاره کې بی اړتيا د مشکلاتو غرونه ودروي، اخرهغه کومه طريقه اولاره وه چې يوبې وزله فقير په يوه ګوښه کې ناست وخودسلطنت او هيواد تګلاره يې بدله کړه ؟ دې حقيقت ته دلومړي ځل لپاره زه دخپل محترم ورور په مجلسونواوخبروکې متوجه شوم بيامې دمولانا مناظر احسن ګيلاني هغه غوره او ولوله پاروونکی مضمون ولوست چې "الفرقان" د مجددپه نمبرکې راغلي و نوبيامې يقين پيداشو، په خپله ماپه خپلو ګڼوعربي مضامينواو خطبو[1] کې داحقيقت څوځله څرګندکړی دی اوپه دې حقيقت باندې مې اطمينان اوقلبي ډاډ پسې زياتيږي ·

خوچې کله دځانګړي سيرت او ژوندليک فکرراسره پيداشو نودوه خبرې به مې مخته خنډ شوی لومړی داچې دمجددصاحب له سيرت سره دوحدة الوجود فلسفه اود وحدة الشهودنظريه تړلې ده په هغوپوهيدل اوتشريح کول، علمې محاکمه اودلائل، تنقيدي بحث او وروستی ترجيح اواثبات له دې مباحثوپرته به دمجددصاحب سيرت نيمګړی وي خوچې ديخواته به مې فکرشو نوحوصلې

---

(۱) دبيلګې په توګه دليکوال هغه مضمون چې ده دقاهرې دجمعيت شباب المسلمين په يوه استقباليه غونډه کې دمصردعلماء اودجامعه ازهر داستادانو په مخکې ويلی و اود (الدعوة الاسلامية فی الهند وتطورا تـها) ترعنوا ن لاندی په ځانګړی توګه چاپ شوی يادمدينی منوری داسلامي پوهنتون هغه تقريرچې د(منهج افضل فی الإصلاح للدعاة و العلماء) په نامه خپور شوی دی·

به مې ځواب راکړ اول خودا چې په دې موضوع باندې پوره کتابخانه تياره شوی ده چې دهغې تلخيص اوچڼ کول هم ګران دي، اوبله داچې په دې ژورو فلسفي مباحثو. مقدماتو اواصطلاحاتو له پوهيدلوپرته څوک نه شي کولای قلم پورته کړي اوبيادا علمي اوذوقي مسئله ده اوپه ذاتي تجرباتو اواحساساتو باندې ولاړه ده اوليکوال له دې کوڅې سره يومخ نابلده دی اودکتاب دلوستونکو لوی شميرهم له دی سره نااشنابلکې مينه نه ورسره لري نونه پوهيدم چې دا ستونزمن کاربه څنګه حل کوم، اوکه په کتاب کې دابحث رانه شي نو بيا خو ژوندليک نيمګړی پاتې کيږي ځکه ځينې خلک په دې اندې چې دمجددصاحب دتجديدي کاراصلي ډګر اودده دتجديدعظمت په همدې کې نغښتی دی.

زمادکاردويم خنډ داخبره وه چې په دې موضوع باندې دومره کارشوی او دومره زيات کتابونه ليکل شوی دي چې دمصنف لپاره په هغواضافه کول اود نوي کتاب جوازپيداکول ګران و. ترکومه ځايه چې دلومړۍ خبرې تړاودی نوله ډيرسوچ او فکر وروسته په ذهن کې دهغې حل پيداشو هغه داچې د" ما لا يدرك كله لايترك كله " په اصولومې عمل وکړ، دامسئله مې دشيخ اکبر د ځينې همفکره پوهانوباوري علماو اوشارحينوله تشريحاتو اوپه خپله د مکتوبات په مرسته په دې ډول وړاندې کړه چې په هغه سره به لوستونکوته دانظريه په اجمالي توګه په ذهن کې ورشي بياچې څوک همت اوليوالتيالری هغه دې اصل ماخذته رجوع وکړي اويادې ددې موضوع له ماهرو علماو نه مرسته وغواړي چې په دې مسئله په علمي توګه خبروي اوعملايې ذوق لري و قلسيل ماهم ، اوترکومه ځايه چې ددويم خنډخبره ده په هغه لړکې دعلامه اقبال يوه شعرلاربنوونه راته وکړه اودليکوال محدودي تصنيعي تجربې هم دهغه تائيد وکړاو دهغه لپاره يې شهادتونه پيداکړل دحقيقت ترجمان وايي:

گمان مبرکه بپایان رسیدکارمغان = هزارباده ناخورده دررگ تاک است .

په حضرت مجددصاحب اوړده په تجدیدکارنامه ډیرخه لیکل شوي دي خواوس هم ډیرخه لیکل کیدای شي اوډیرخه لاپاتې دي، خوډژبې او اسلوب ، دپو ښتنو اوحالاتو اودپوهولواوتعبیردلاروپه تبدیلي سره کله یوڅه پخوا لیکل شوي کتابونه داسې شي ته واپه بله ژبه لیکل شوي دي اواوس یې ژباړې ته اړتیا ده اوبیاله پیښو اوواقعاتونه پایلې اخیستل، داسبابو او پایلوپه منځ کې تړون پیدا کول، اوپه خپله زمانه دتطبیق کولوطریقه اولارې چارې؛ دهرلیکوال بیلې بیلې وي دلیکوال زړه ګواهي ورکوله چې که دا کارپه اخلاص اومحنت سره سرته ورسول شي نونه یوائې داچې بې ګټې به نه وي بلکې کیدای شي دڅوارلسمې پیړۍ په ختمیدلودپنځلسمې پیړۍ لپاره (چې ددې کتاب له خپریدلوسمدستي وروسته پیل کیدونکې ده) یوه په زړه پورې تحفه، یوژوندبښونکې پیغام، او داللهﷻ دیوه مخلص اومنل شوي بنده دداسې کارلپاره روښانه کوونکې وګرځي چې په ډیره خاموشي، تواضع اودمسکنت په حال کې یې پیل کړی و اوسرته یې رسولی و .

خو دهغه اغیزې له یوې پیړۍ واوښتې اوپه دویمه زریزه باندې خپرې شوي او زمونږ ددی پیړۍ لپاره هم چې ځمکه اواسمان یې بدل شوي دي د عبرت اوموعظت پوره سامان اوګټورمواد لري دبې وسه لیکوال قلم اوژبه دواړه دخدایﷻ حضورته سرپه سجده دی اودحمداوشکر ترانه یې په خوله ده چې له اتلس کلن اوږده ځنډه وروسته[1] یې لیکوال ته د "تاریخ دعوت

(۱) و اونوروموضوعاتوکې دی کارته ترجیح ورکړم اودڅوورځو لپاره بایدځان دی کارته فارغ کړم خوداکاردومره اسانه نه و لکه فکر چې کیږی.دموجوده عصر دغوښتنو، نو یوذهنونو، دبحث

وعزيمت" دلړۍ دبياپيل کولواودهغه دڅلرمې برخې دليکلودنيکمرغۍ توفيق ورپه برخه کړ ،داځنډدومره اوږدشوچې په خپله ليکوال وويريده چې هسې نه دمرګ پيغام را مخته شي اودامهمه لړۍ (چې دليکوال په کتابونو کې خدای ځانګړی مقبوليت ور کړي) ناپوره پاتې شي .

څرنګه چې داڅلرمه برخه له هغه عزتمن ذات سره تړاو لري چې د هغه ددين تجديد يوې خواته هغه شهرت اومقبوليت پيداکړي چې ددعوت او اصلاح په تاريخ کې ديوه داعي اومصلح هم نه دی په برخه شوی تر دې پورې چې دا لقب يې نوم وګرځيده او ډيرپوهه خلک يې دنوم په ځای له دې لقب سره ډير اشنادي (يعنی په دويمه زريزه کې چې ده ددين دتجديدکوم کارکړی و دهغه کارله توري (تجديد) نه دده لقب (مجدد) جوړشواوداکاردومره پراخه وبلل شو چې ديوې زريزي لپاره يې کارورکړنوځکه دی په مجددالف ثاني سره مشهور شو بل لورته دده تجديدي هڅو هغه برياليتوب ترلاسه کړ اوداسې څرګندې پايلې يې ورکړی چې داسلام ددعوت اوعزيمت په تاريخ اوددين دتجديداو احيا په تاريخ کې يې ساری پيدا کول ګران کاردي له دې امله په خپله زمازړه هم غوښتل اود (تاريخ دعوت وعزيمت) مطالعه کوونکوهم تينګارکاوه چې دا برخه ژرتر ژره ترتيب کړای شي.

بلکې ډيرمخلصو دنظرخاوندانوملګرو او مشرانو غوښتنه اوحکم کاوه چې زه په تصنيفي بوختياو او نورو موضوعاتو کې دې کارته ترجيح ورکړم اوڅوورځو لپاره بايدځان دې کارته فارغ کړم خو داکار دومره اسانه نه و لکه فکر چې کيږي دموجوده عصر دغوښتنو.نويو ذهنونو. دبحث او تحقيق

اوتحقيق له نويومعيارونو سره سم داکافي اوبس نه و چې څه وليکل شي اوپه زړوتاريخونو اوژوندليکونو کې چې کوم مواد شته دی هغه له معمولي انتخاب اوتخليص سره وړاندی کړل شي.

له نويومعيارونو سره سم داكافي اوبس نه و چې څه وليكل شي اوپه زړو تاريخونو اوژوندليكونو كې چې كوم مواد شته دي هغه له معمولي انتخاب اوتخليص سره وړاندي كړل شي.

مجددصاحب چې په كومه زمانه اوچاپيريال كې داتجديدي كارسرته رسولی دهغې زمانې علمې اوتاريخی، فكري اوسياسي، اخلاقي او اجتماعي او اعتقادي او كلامې طريقه مورخانه اوتنقيدي جائزي اخيستلوته اړتياوه، په هغه وخت كې كوموتحريكونو كاركاوه په هندستان اودهغه په ګانډيو هيوادونوكې څه ډول ذهني اودينی ناارامې روانه وه ؟

د اسلام اوشريعت په خلاف په عقلي اوعلمي كړيوكي دڅه ډول بغاوت نبني وي او دڅه ډول سازشونوتياری كيدلی داسلام په تاريخ كې دلومړي ځل لپاره د يوزركاله پوره كيدو نږديوالی دبخت ازمويونكو په زړونوكې دڅه ډول اميدونو او هيلو ډيوې روښانه شوې وې اوپه دوه زړيوطبعيتونوكې څرنګه شكوك اوشبهات پيدا شوي و يوې خواته فلسفه اوعقلي علوم بل لورته اشراق اوباطنيت دنبوت اورسالت دعظمت اومقام ټيټولواوعقل اوتفلسف يا رياضت اومجاهده اونفس وژنه د الهي معرفت اونجات لپاره كافي بللوڅه ډول فتنې راپورته شوې وې دوحدة الوجود افراطي عقيدي څومره ازادي اوبې قيدي پيداكړې وه بلكې الحادي او زندقي د روازه يې پرانستې وه ؛؛ [1]

---

[1] د واوينو په منځ كې عبارت يعني له ... بې وسه ليكوال ... نه رانيولی تردی ځايه پوری دا عبارت دمارچ په څلرويشتم كال ١٩٧٨ء كې دمحترم مولوی معين الله صاحب ندوی نائب ناظم ندوة العلماء په تحريک اوهڅونه (چې د پيام انسانيت دختيځ پنجاب په دوره كې را سره ملګری وو) دحضرت مجددالف ثانی له مزارسره نښتی خانقاه په جومات كې ناست و اوددی كتاب كارپيل شومصنف دتصنيف په اړه پيليزی خبری كولی او دسفرملګری اومرستيال مولوی

دسنت اوشريعت اهميت دراسخينوعلماوپه کوچني ټولي پورې محدودپاتې شو او يواځې دحديثوپه شروحوکې دسنت اوشريعت بيانونه پاتې وو. بدعتونو په ښکاره توګه اوکله خود (بد عــة حســنه)په نامه اوپرده کې په ټوله مسلمانه ټولنه اودهغوی په ژوند تسلط پيداکړی و او د"بــد عــةحســنه" په خلاف هيڅا اواز نشوای پورته کولای اوله ټولوزيات داچې داسلامي نړۍ دويم ستر سلطنت [1] اوپه هغه کې اوسيدونکې پراخه مسلمانه ټولنه دځوذاتی تمايلاتو، شخصي موخو، باندينواغيزو اوڅه موهوموسياسي ګټوپه اساس له مجازي دين، دمحمدي نبوت له پيروي اواسلامي تهذيب نه مخ ګرځوونکې وه اود هندي فلسفي. هندي تهذيب او "وحدت اديان " په لوري روانه وه .

اوپه دې هڅواوسازش کې دهغې زمانې ځينې ذهين اوخورا وړ افرادپه کار بوخت و اوپه وازکومې يې داناري وهلې: نوی دورنوی ائين " نوې زريزه نوی امامت" ددې حالت دبدلولوڅه ډول هڅې شوي دې، ددې لپاره څه ډول کړنلاره غوره شوی وه، اوترکومه ځايه پکې برياليی شول بياپه يوه ګوښه ګوټ کې ناست سړي څه ډول دسړي جوړونې، روحاني تزکيې اوتربيت کارترسره کړچې په نتيجه کې يې دکارهغه غښتلي ځوانان تيارکړل چې دهندوستان په مختلفو مرکزونوکې ناست وو په افغاستان، ترکستان، او بياعراق، شام،

اسحاق جليس ندوی مرحوم (دتعميرحيات مدير) ليکلی . تيرکال مو داعبارت په دی سريزه کې شا مل اوتحليل کړ داصل کتاب پيل کولوکاربياهم يونيم کال ورسته پيل شو. کتاب په نهم دذی الحجی ۱۳۹۹ه ـ ۳۱ داکتوبر ۷۹ ع عملا پيل شو ددوو باندنيو سفرونو له کبله اوږده ځنډونه پينښ شول دتصنيف ټوله موده له دوه يادرې مياشتونه زياته نه ده .

[1] له عثمانيه سلطنت وروسته د ساحي فوځي ځواک وسائلواو زيرمو له لحاظ هندو ستان د اسلامي نړي په نقشه کي ترټولولوی مسلمان سلطنت و چي پولي يي له ختيځ بنګال نه نيولي ان دافغانــــتان ترلوديځوپولو پوري رسيدلي

ترکيې اوحجازکې خپاره شول دخدایﷻ يادېې تازه کړ،دخدایﷻ دکلمې د لوړتيا هڅې يې وکړی، مړه شوي سنت يې ژوندي کړل، دشريعت د حمايت او د بدعت دورک کولوسترکاریې سرته ورساوه. دوحدةالوجودافراطي داعيانواو ازادخياله صوفيانواغيزې يې له منځه يووړې لنډه داچې دخدای غوښتنې او شريعت د احترام کار يې په پراخه پيمانه ترسره کړ اوکم له کمه تردريو پيړيو پورې يې دا کار په داسې قوت اوانهماک سره جاري وساته چې په ټوله اسلامي نړۍ کې به دوی ليدل کيدل ،اودا درې پيړۍ په دې ارزي چې ددوی دعلمې اوروحاني قيادت پيړۍ وبلل شي او دې نړيوال اغيز ته په ليدلوسره حقيقت خوښونکی انسان په دې ويلومجبورکيږي چې :

جهان را د گرگون کرد یک مرد خود! گاهی

په دې لړکې دوه نورارخونه هم دلحاظ وړدي يوداچې دمجددصاحب د زمانې په انځورکولواوداکبرددوره نقشه وړاندې کولوکې دملاعبدالقادر بدايوني په "منتخب التواريخ " اوهغوتاريخي ماخذونوانحصارنه شوای کيدای چې ځانګړي ديني جذبات اوبيله مفکوره لري اودايې عادت دی چې د اکبرد زمانې ترټولو زيات تياره تصوير وړاندې کړې په دې لړکې بايددهغو بې طرفه ليکوالانو ياداکبر ددربار دليکوالانو خبرې اوليکنې وړاندې اوله هغومواد واخيستل شي چې نه يواځې داکبرمخالف نه وبلکې دهغه وکيلان اودهغه دخيالاتو اوافکاروترجماني کوي اود هغه د سلطنتې ائين اوخدای ورکړيو کمالاتواعتراف کوی.

داراز د هغوبدلونونو جائزه اخيستل هم ضروري دي چې دجهانګير له دور نه پيل اودعالمګيرپه سلطنت مکمل اوپای ته ورسيدل،په دې لړکې هم د

مجددي کورنۍ د ليکوالانو دخبرو اوخوش باوره مورخينو دشهادتونو په ځای د بی طرفه مورخينوله کتابونونه موادواخيستل شي اودهغه په رڼا کې ددې دعوت ثبوت ترلاسه شی .

دخپلی زياتې بوختيا ، داخلي اوخارجي سفرونو، دصحت کمزوري اومعاونانو له کمښت [1] سره سره ددې هڅه شوې چې د "تاريخ دعوت وعزيمت " دابرخه چې دحضرت مجددپه سيرت باندې ده له ځينې نويومعلوماتو اوداسې موادو سره چې تراوسه کارنه دی ځنې اخيسل شوی اوځينې مهم اودغور وړ نتائجو او دعوت اوفکرسره ميدان ته راووزي، شايدمونږ ددې زمانې غوښتنې پوره کړې وي اودراتلونکې پنځلسمې پيړۍ په هرکلې کولوکې څه مرسته کړې وې .
وما توفيقي الابالله عليه توکلت وإليه أنيب .

په اخرکې بايد په دې اعتراف وکړم چې دمجددي کورنۍ دښاخونواو مجددي طريقې دمشرانوشيوخوپه لړکې مې له محترم مولينا ابوالحسن زيد فاروقي مجددي (د شاه ابوالخيرمجددي زوی) نه هغه ارزښتناک معلومات ترلاسه کړل چې له بلې لارې دهغوترلاسه کول ډيرګران و اومننه يې کوم .

له محترم پروفيسرخليق احمدنظامي نه هم مننه کوم چې دهغه له ذاتي کتابخانې نه مې ځينې ضروري قلمې کتابونه اوګټورمواد ترلاسه کړل.

---

[1] په دی ځای کې به ښه نه وی که دمحترم مولوی شمس تبريزخان (رفيق مجلس تحقيقات و نشريات اسلام) شکريه ادا نکړو چې دفارسی له زړوکتابونو نه يې موادراته برابرکړل اوداوړدو فارسی عباراتو په ژباړه کې يې له مصنف سره زياتی مرستی وکړی دارازمحترم ناصرالاسلام ندوی هم دستاينی وړدی چې دکتاب په تسويداوله ماخذنه په استفاده کې يې زياته مرسته کړی ده .

او ده په ډيره زړه سواندي سره له هغو نه دکتې اخيستلواجازه راکړه
ليکوال د ډاکټر نذيراحمد صاحب (مسلم يونيورسټي علي ګړه) له
علمي مرستې نه هم مننه کوی .

ابو الحسن علي ندوي
دائره شاه علم الله رائے بريلي
۲۶اپريل ۱۹۸۰ع
۱۳ جمادى الاولى ۱٤۰۰ھ

لــومــړی بــرخــه

اسـلامي نـړۍ په لسمه پيـړۍ کې
د لسمې هجري پيړۍ د تـاريـخي مطـالعې اهميت

حضرت مجدد الف ثاني رحمه الله په کال ۹۷۱ه دشوال په مياشت کې زيږيدلی اوپه ۱۰۳٤ه صفره کې وفات شوی دی، په دې توګه دده زمانه دلسمې پيړۍ نه ويشت کاله اوديولسمې پيړۍ نږدې دره ديرش۳۳ کاله کيږي. دده دزمانې تاريخ ليکونکي او دده دژوندليک ځيړونکي بايدله دی دري شپيته کالو سره کار ولري چې د هجري کليزې ددوو پيړيوله اخيرې اولومړی ثلث سره تړاو لري.

خوپه حقيقت کي که يوڅوک هرڅو ستر شخصيت هم وي دده له زيږيدو سره يوپه يونوې زمانه نه پيل کيږي داسي چې ناڅاپه له عدم څخه دهستۍ ډګرته راووځي. او له هغوپيښو،تاريخي عواملو، سياسي اواخلاقي حالاتو، سلطنتونو او ځواکونو څخه دې اغيزمن نه وي، چې له ده مخکې تير شوي دي اوپه چاپيريال او ټولنه باندې يې اغيزې درلودی: له دې کبله چې کله مونږ دمجدد صاحب ژوند ليک کاږو،د هغه د اصلاحي اوتجديدي کارونو يادونه کوو، دهغه دزمانې په مزاج باندې ځانونه پوهوو. او دده دکار دسختيو او اسانتياو پرتليزه اندازه لګوو، نو په کارده چې دهغه مهال د اسلامي نړۍ سياسي، ديني اوعلمي اړخونو ځيړنه

وکړو، چې له هغه سره په کوچنیتوب کې ده تړاو درلود اوله هغه سره په نښتې زمانه کې ده خپل انقلابي او حیرانوونکې تجدیدي اواصلاحي کارونه سرته رسولي،دی چې دهغویه اساس ده ته مجدد الف ثاني او د دویمې زریزې نوښتګر ویل بیخي په ځای اومناسب دي؛ په دې څېړنه کې به مونږ دا تاریخي حقیقت هم په نظر کې لرو چې یوه زمانه اوانساني ټولنه دواړه د روان سیند په څیر وي، چې هره څپه یې له بلې سره تړلې وي ځکه خوکه یوهیواد هرڅومره یواځې ژوندکوي اوله نورې نړۍ سره پریکون ولري، خوبیا هم په شاوخوا نړۍ کې له اهمو پیښو، انقلابونو،څواکمنو غورځنګونواوپه خپل منځ کې په جګړه اخته ځواکونوڅخه یومخ بې اغیزې نشي پاتې کیدلای؛ په ځانګړې توګه چې کله داپیښې اوانقلابونه دده په هم جنسه، هم مسلکه او هم عقیده ګاونډیو هیوادونوکې رامنځته کیږي.په دې اساس به زمونږ داتاریخي جائزه یواځې په هند پورې نه وي تړلې، مونږ به دلسمې هجري پیړۍ د مهال ټولې اسلامي نړۍ اوپه ځانګړې توګه شاوخوا اسلامي هیوادونوته کتنه کوو، چې له هغوسره که څه هم دهندسیاسي اړیکې نه وې خو دیني، تهذیبي اوعلمي تعلقات یې ورسره لرل او هلته چې کومې ګرمې اویخې هواوې چلیدې دهغوڅپې دمسافت له لیرې والي سره سره هندته هم رارسیدې.

دلسمې هجري پیړۍ سیاسي حالت

د لسمې پیړۍ په لومړیو کې له څه وخته وروسته (غالبا له سلطان صلاح الدین ایوبي مړ۵۸۹ هـ څخه وروسته) د اسلامي نړۍ په مرکزي برخه منځني ختیځ کې سیاسي ثبات رامنځته شوی وه اودلویدیځې اسیاعربي هیوادونه له یوه داسې بیرغ لاندې راجمعه شوي وه چې دهغه پورته کوونکې ځان د اسلام ساتونکی، دحرمینو

شريفينو خادم ،اودمسلمانانومحافظ باله اوکه څه هم د سياسي مصلحتونوپه اساس وو، خوخلافت يې هم راژوندی کړی و، چی داخري عباسي خليفه مستعصم بالله دتاتاريانو په لاس له شهادته ٦٥٦هـ وروسته په مصرکې د"عيسوی پاپانيت"په څير پاتې شوی و.

ياووز سلطان سليم اول دعثمانيه دخلافت موسس ٩١٨هـ -٩٢٦هـ په کال ٩٢٢هـ کې شام اوپه کال ٩٢٣هـ کې يې مصرفتح کړ،چې له دوه نيم سوه کاله راهيسې د مملوکو واکمنوپه واک کې وه، دسلطان سليم دحملې په مهال د مصر واکمن قانصوه غوري وو په دې٩٢٣ هـ کال کې سلطان سليم دخلافت او له هغه وروسته دحرمينو د خدمت اوسرپرستۍ اعلان وکړ. جزيرة العرب بيا ورو ورو دشمالي افريقامسلمان او عرب هيوادونه (له مراکش پرته) د سلطان سليم بيا دهغه ځای ناستی سليمان اعظم قانوني ٩٢٦هـ — ٩٧٤ هـ (چې لويديځ وال ليکوالان يې سليمان ذي شان بولي) تر واکمنی لاندې شول.

د سليمان اعظم دواکمنۍ زمانه (چی دده له پيدايښ درې کاله مخکې مجدد رحمه الله پيداشوی وو) دعثمانيه دسلطنت داوج زمانه وه، يوه لورته د اروپا په استرليا اوهنګري کې دده دبرياو بيرغ پورته شوی وو بل لورته په ايران کې دده فوځونه په برياليوحملوبوخت وو، له مصر اوشام سره عراق هم دده په پلنه واکمنۍ کې شامل شوی وو. په هغه مهال دی دنړۍ ترټولوستر واکمن و. ددريم مراد٩٨٢ هـ - ١٠٠٤هـ) په زمانه کې د قبرص جزيره، دتونس ولايت، د ايرانی سلطنت ځينې حاصل خيزه ولايتونه اويمن داټول په عثمانيه سلطنت کې شامل شوي وو. دده په زمانه ٩٨٤هـ کې دمکې مکرمې دحرم ودانۍ هم تکميل شوه، چی دا دمجددالف

ثاني رحمه الله دپوهې اوشعور زمانه وه. دی به حتماپه دې مهموپيښنو باندې خبروو، د هغه مهال مسلمانان که څه هم دهنداوسيدونکې وو دعثماني ترکو (چې سخت حنفي مذهبه سنيان وو) په دې فتوحاتو اودسلطنت په پراخوالي خامخا خوشاله کيدل.

ددې پيړۍ په پيل ۹۰۵هـ کې په ايران اوخراسان کې صفوي کورنۍ واک ترلاسه کړ، ددې واکمنۍ موسس شاه اسماعيل صفوي وو ۹۰۵هـ — ۹۳۰هـ دې کورنۍ ورو ورو په دې سيمه کې خپله واکمني مظبوطه کړه، داپه هغه وخت کې دعثمانيه سلطنت سيال سلطنت وو چې دعثماني سلطنت په مقابل کې يې اثناعشري جعفري مذهب حکومتي مذهب گرځولی وو له حکومت او اقتدارڅخه په پوره گټه پورته کولوسره هغوی په ايران کې ددې مذهب زيات خپراوۍ اوترويج وکړ، اوپه دې لاره کې هغوی خورا زيات برياليتوبونه ترلاسه کړل، په دې توگه دې حکومت په خپلو سرحداتوباندې دمذهبی اختلاف په بنايوانساني ديوال ودراوه اودعثمانيانوپه پراخه حکومت کې يې له تحليل کولوڅخه ځان وژغوره عثمانيه سلطنت له قسطنطنيه څخه نيولې ترلاهور اودهلي پورې رسيده، اودصفوي کورنۍ حکومت له بغداد څخه نيولې هرات ته رسيده، ددې کورنۍ ترټولوستر واکمن شاه عباس ۹۹۵هـ ـ۱۰۳۷ هـ و چې په تاريخ کې په لوی شاه عباس سره يادېږي، دی دخپلوتعميري کارنامولـه کبله ددې کورنۍ شاهجهان بلل کيږي، نوموړی دحضرت مجددصاحب معا صر و. صفوي حکومت دلومړي شاه عباس په زمانه کې اخري اوج ته ورسيده، دی له ترکو سره وجنگيده اونجف اوکربلايې ترلاسه کړل، دی داکبر اوجهانگير معاصر و؛ له شاه عباس څخه وروسته ددې کورنۍ زوال پيل شو.

داسلامي نړۍ دويمه مهمه ختيځه برخه ترکستان وو چې له پيړيوڅخه داسلامي تهذيب، اسلامي علومو او فنونومرکز پاتي شوی و چې په لرغونو ادبياتوکې په (ماوراء النهر)

سره یادیږي، دې سیمې دحنفي فقهي په تدوین کې له عراق څخه وروسته تر ټولو زیاته برخه لرلې ده او ګڼ شمیر ښکلي او تلپاتې کتابونه لکه شرح الوقایه او هدایه چې اوس هم دهندپه تعلیمي نصاب کې داخل دي هماغلته تصنیف شوي دي.

دارازنقشبندیه طریقه چې حضرت مجدد اودده مشایخ تړاو ورسره لري هم په دې سیمه کې راټوکیدلې اوخپره شوې ده او نورې نړۍ ته رسیدلې ده، دا زرخیز اوسړې زیږ وونکۍ هیواد دلسمې پیړۍ په پیل کې۹۰۵ه دازبکو دشیباني کورنۍ لاس ته ورغی اود۹۱۶ه له یوه لنډځنډپرته داتلسمی میلادي پیړۍ ترمنځه تر روسي انقلابه پورې ددوی ترنګین لاندې و، دالنډځنډداسې چې بابر دصفویانوپه مرسته په ماوراء النهر باندې حمله وکړه او دهغه وخت پلازمینه سمرقندیې ونیو په لسمه پیړۍ کې دشیباني کورنۍ ددوو واکمنو عبیدالله بن محمد۹۱۸ه ۹۴۶ه او عبیدالله بن اسکندر۹۶۴ه ـ۱۰۰۶ه پلازمینه بخارا وه؛ ددوی په برکت بخارا د دویم ځل لپاره د فکري اوسیاسي ژوندمرکز وګرځیده.

دهندترټولونیږدې ګاونډۍ هیوادچې په لویدیځ کې یې پروت دی افغانستان دی، دا هیواد دلسمې پیړۍ په پیل کې د ترکستان دازبکو او ایران دصفویانواوپه منځ منځ کې دسیمئیزه اوسیدونکو دتخت اوتاز مرکز و، کابل اوکندهاربه کله د مغلواوکله دایرانیانو په لاس کې وو. اوهرات چې د ایران په سرحداتو کې پروت دی زیات وخت دصفوي سلطنت تراغیزې لاندې و په کال ۹۳۸ه کې بابرکندهار ونیو، بیاچې کله هغه په هندکې دتیموري واکمنۍ اساس کیښودنوهندیې داوسیدوځای وګرځاوو چې له هغه ځایه ده په کابل بدخشان اوقندهار باندې حکومت کاوه، په دې وخت کې افغانستان دهند او ایران د دوو لویو واکمنوتراغیزې لاندې په یوڅه منظم

او پرامن حالت کې قرار درلود، دی ددې دوو واکمنیوپه منځ کې داسې ویشل شوی وو چې دهرات اوسیستان ولایتونه له ایران سره وو چې وخت په وخت به ازبکوحملې پرې کولې .کابل دمغلو دسلطنت برخه ګرځیدلی و اوکندهاربه کله دمغلواوکله به د ایرانیانو په لاس کې وو دکوهستان په شمال کې دبابر دتره زوی سلیمان مرزا (چې بابر دبدخشان والي ټاکلی و) دنیمې ازادې شاهي کورنۍ اساس ایښی و،د هیواد پاتې برخې دشیبانیانو په ولکه کې وې .په کال ۹۶۵هـ دایران باچاطهماسپ کندهار ونیو اوتر ۱۰۰۳هـ پورې دغه ښارد ایرانیانو په لاس کې و ۱۰۰۳هـ کې شهزاده مظفرحسین اکبرته وسپاره ترهغه وخته افغانستان د مغلودسلطنت یوایالت و، اودا لړۍ د دولسمې پیړۍ ترنیمایې پورې پاتې وه. په افغانستان باندې دبابر تردوه سوه اوڅلویښت کلنۍ واکمنۍ وروسته په کال ۱۱۵۱هـ نادر شاه افشار افغانستان ونیو.

د لسمې پیړۍ په پیل کې په هندباندې دلودهي کورنۍ واکمنه وه چې ددې کورنۍ وروستی واکمن په کال۹۳۲هـ کې دمغلي سلطنت دموسس ظهیرالدین محمدبابر ګورګاني ۸۸۸ هـ-۹۳۹هـ په لاس ووژل شو اودمغلي سلطنت اساس کیښودل شو چې دهندپه اسلامي سلطنتونوکې ترټولوپراخ، محکم، منظم اودلوی عمر سلطنت و، لودهي کورنۍ دخپل افغاني نسل اوعنعناتوپه اساس داسلام کلک پیروان اودحنفي مذهب پابندوو ، اوله نوښت غوښتنې اوسیکولرسیاست سره نابلده وو،ددې کورنۍ ترټولودینداره په علم مین، اودعلماء قدرکونکې باچاسکندرلودهي مړ۹۲۳هـ و ددی پیړۍ پنځه نیکمرغه کلونه ۹٤۶هـ -۹۵۲هـ دشیرشاه سوري په واکمنۍ کې تیرشول ده دتنظیم اوکړنلارې جوړونې لوړصلاحیت درلود دخیرښیګنې او رفاهي چاروکې یې ساری نه درلود. سخت مسلمان دعلم څښتن او خورامتقي باچا و اودهند په اسلامي تاریخ کې دده په څیرباچا ندی تیرشوی.

دشیرشاه له مړینې وروسته د اکبرتر واکمنیدوپورې په هندکې سیاسي او امنیتي ناقراري وه نه حکومت په ارام وه اونه ولس دارام ساه اخیستی وه، دشیرشاه ځای ناستی سلیم شاه له خپل نابغه (*Genius*) پلارسره هیڅ مناسبت نه درلود، د بابرځای ناستی نصیر الدین همایون . ۹۳۸هـ – ۹۶۳هـ ونشوای کړای چې په هند باندې په ډاډه زړه واکمني وکړي، دشیرشاه سوبمنوحملو اودخپلو ورونو بی وفایې ډیر وځوراوه کله یې چې د ایران له واکمن طهماسپ څخه مرسته ترلاسه کړه بیایې یو څه استقرار پیداکړ، په کال۹۶۳هـ کې اکبر واکمن شو اوپوره نیمه پیړۍ یې په ډیر زور اوشورسره حکومت وکړ دمجددرحمه الله تعالی په زمانه کې چې دده عمر ۴۳ کاله و نورالدین جهانګیر واکمني ترلاسه کړه اودهمده دواکمنۍ په زمانه کې مجدد رحمه الله وفات شو. له دې مرکزي سلطنت څخه پرته چې دهلي یې پلازمینه وه په ګجرات، بیجاپور، ګونکنډه، او احمدنګر کې سیمئیزخپلواک حکومتونه وو، چې په دوی کې وروستي درې شیعه مذهبه وو.

دلسمي پیړۍ مذهبي او روحاني حالت

په دې وخت کې په ټوله اسلامي نړۍ کې دمذهب ریښې ډیرې ژورې غځیدلې وې عام خلک په ټولیزه توګه له خپلوعلمي اواخلاقي کړاوونو (مشکلاتو) سره سره د کلکې عقیدې لرونکې مسلمانان وو، دین خوښوونکې اواسلام دوسته وو، په دوی کې دیني غیرت اواسلامي ولولې وې، که څه هم ډیربدعتونه اوداسلام مخالف کارونه کیدل خوپه ټولیزه توګه له کفر اوالحادڅخه بیزاره وو اوکرکه یې ځینې کوله؛ ددې عمومي دیني ذوق اومزاج له کبله مسلمانوواکمنوهم داسلام شعائرو احترام

کاوه، ددين دحمايت اومرستي لپاره تيار وو، دوی د ولس په زړونو کې هلته ځای پيدا کولای شوای چې ځويې خپل ديني تمايل نه وای ښکاره کړی يعنی ددين په حمايت کې به يې چې ګام پورته کاوه نو د ولس دمينې وړ به ګرځيدل .

دا خورا زورور واکمنان وو دخپل مخالف هر ډول ځواکمن پروايې نلرله؛ ددوی له فوځي ځواک څخه د اروپا لينګي هم ګړبيدل: خوځرنګه چې په ولس کې ددين ريښې ژورې تللي وي نودخپل ولس حمايت ترلاسه کول ډير ورته ضروري و ، دسلطان سليم اول په سلطنت کې ترهغو پورې استقرار نه و ځو يې چې ځان ته د خليــفة المسلمين او خادم الــحرمــين الشريفين لقبونه نه و غوره کړي؛ ده په دمشق کې داوسيدو په مهال له مقدسومقاماتوسره دمينې اظهاروکړ په کال ۹۲۳هـ ذی الحجة کې سلطان سليم له دمشق څخه دحاجيانوقافله روانه کړه چې له هغوی سره دلومړي ځل لپاره دترکيې د سلطان له لوري دکعبې شريفې له پاره غلاف وليږل شو له همدې وخته ......ترکې سلاطينو دخادم الحرمين الشريفين لقب غوره کړ. چې لدې کبله دوی په اسلامي نړۍ کې زيات وقار ترلاسه کړ .

سليمان اعظم خورا متواضع اونيک انسان و ، ژورديني جذبات يې لرل او دده دنيکې او ښه سړيتوب ډيرې بيلګې موجودې دي، ده په خپل لاس دقرانکريم اته نسخې وليکلې چې په سليمانيه کې موجودې دي، دی دغزلو يو ديوان هم لري چې له هغه څخه دده کلکه مسلمانې ښه ځرګنديږي، ده د مفتي ابوالسعود. مړ ۹۵۲هـ (دنفسير ابوالسعودليکوال) په فتوی سره کعبه شريفه له سره ودانه کړه اوتعميرېې جوړکړ مکې مکرمې ته يې پاخه کاريزونه جوړکړل سلطان مرادپه کال ۹۸٤هـ کې دکعبې شريفې وداني تکميل کړه چې هغه ودانۍ همدا اوس هم موجود ده .

داتولې دلسمې پیړۍ دعثمانیه کورنۍ دواکمنوکارنامې دي دایران په شیعه سلطنت کې هم خلکو دیني ذوق اوجذبې لرلې. صفوي سلطنت هغوته غذا ورکوله مذهب او اهل بیت سره یې مینه لرله له دې کبله یې سیاسي استحکام اوپه ولس کې مقبولیت ترلاسه کړی و، دایران ترټولو سترواکمن لومړی شاه عباس یوائې د زیارت لپاره له اصفهان څخه ترمشهدپورې اته سوه ۸۰۰ میله مزل په پښووکړنجف ته حاضر شو اودحضرت علی‌کرم الله وجهه روضه مبارکه یې جارو کړه اوفانوس یې پکې ولګاوه ، شاه عباس د ایرانیانوعقائددافراط او وهم پرستي ترحده ورسول او په خلکوکې عجیبې عجیبې کیسې مشهورې وې .

دترکستان او افغانستان دخلکو دعقیدې پوخوالی، دیني صلابت، سنیت اوپه حنفي مذهب باندې دټینګارکیسې متل ګرځیدلې وې ددوی واکمن، چارواکې، د سلطنت غړې، خواص او امراء (دخپل ژوند له سطحې سره سم) ترډیره حده دخپل ولس په څیر وو اوله هغوی سره هم غړي وو.په هندکې داسلامي سلطنتونو اساس دترکې اوافغاني کورنیو دواکمنوپه لاس کیښودل شوي دي، له دې کبله له پیل څخه دلته هم مذهب ژورې اغیزې درلودې خو په سم اوصفاډول لکه څرنګه چې دترکې اوافغاني ذهنیت دذوق ځانګړتیاده دلته له پیل څخه داهل سنت والجماعت اوحنفي مذهب (له څوساحلې سیمواود جنوبي هند دمالابار له سیمي پرته) پیروي کیدله او له پیل څخه حنفي مذهب دهیواداساسي قانون و اوپه محکموکې نافذو دلته دحنفي فقهې ځینې مهم کتابونه لکه "فتاوی تاتار خانیه" او"فتاوی قاضي خان" لیکل شوی دي [۱] دهندپه اسلامي تاریخ کې ډیرداسی وتلي واکمن تیر شوي دي چې دسنت او

---

[۱] داد عالمګیري له تدوین څخه ډیرمخکې شوی دی عالمګیری په اسلامی نړی کې ډیر شهرت لری په مصر، شام او عراق کې د (فتاوی هندیه)په نامه سره یاد یږی .

شریعت دحمایت له کفر اوالحادڅخه دبیزاری، له بدعتونو اومنکراتوسره مخالفت او دهغوله منځه وړلو اووددین دساتنې لپاره یې ډیرزیات کارونه کړی دی.

په اتمه پیړی کې د محمدتغلق او فیروزتغلق او په لسمه پیړۍ کې دسلطا ن سکندر لودهي نومونه اخیستل کافي دی. د"طبقات اکبري،تاریخ فرشته او"تاریخ داودي" د مصنیفینوله ویناسره سم د سلطان سکندرپه زمانه کې دمذهب دومره زیاته پیروي کیدله چې داسې بریښدله چې ګواکې یونوی ژوند رامنځته شوی دی؛ په هغه باندې اسلام له خپله ځانه زیات ګران و،ده به ویل چې له ماسره په ماشومتوب کې لا داسلام مینه پیدا شوی وه، باچاله علمي مجلسونوسره زیاته مینه لرله، دده په زمانه کې هندوانوفارسي لوستل پیل کړل هندوانومنشیانو د باچا مشوره ومنله. سلطان د سالارمسعودپه ښځو (چې هرکال به ورتللې) باندې بندیزو لګاوه زیارتونوته دښځو په تګ یې سخت بندیز ولګاوه، ځینې مورخین لیکې چې: دماتم لپاره وتلواودسیتلادیوې په عبادت یې هم سخت بندیز لګولی وه[1]؛ مشتاقي لیکي: ډیرجعلي قبرونه یې چې هغه مهال پیداشوي وول ه منځه یووړل دهغوی په ځای یې نهرونه وایستل اودهغونوم اونښان یې ختم کړ[2] سلطان سلیم شاه سوری به په خپله په جومات کې لمونځ کاوه اوله نشیي موادوڅخه یې ځان ژغوره دازمانه د تصوف اودصوفیانو دطریقو دعروج زمانه وه. داسلامي نړۍ یوهیواد اویوه برخه هم داسې نه وه چې هلته دې کومه طریقه وجودونلري په کور کورکې یې چرچه وه. په دې لړکې دترکستان دوه نامتوښارونه اودعلم اوروحانیت مرکزونه بخارا او سمرقند په

---

(۱) دمولوی ذکاء الله له کتاب " تاریخ هندوستان " دویم ټوک مخ ۳۷۴ څخه.

(۲) واقعات مشتاقی.

(۳) داکتاب په کال ۱۰۱۲هـ کې په احمد اباد کې لیکل شوی.

افغانستان کې هرات اوبدخشان په مصرکې اسکندریه اوطنطاپه یمن کې تعز او صنعاء په حضرموت کې تریم، شحر او سیون دعلماو، مشائخو او صوفیانو لوی مرکزونه وو. په حضرموت کې "باعلوي عیدروسي" خورامنل شوي اوله کمالا توړکه کورنۍ وه په دې زمانه کې په دې لوزي کې شیخ ابوبکربن عبدالله خورا لوی شیخ اود وخت قطب بلل کیده. تریم د باعلوي کورنۍ دساداتو د اوسیدو ځای و. په دې زمانه کې شیخ سعدبن علی السوینی باندحج السعیدپه نامتواولیاو کې شمیرل کیده.شیخ محی الدین عبدالقادرعیدروسي (۹۷۸هـ -۱۰۳۷هـ) خپل مشهورکتاب (النور السافر فـی رجال القرن الـعاشر) (۲) دده په ژوندلیک باندې پای ته رسولی دی چې په پنځلسو مخونو کې راغلی دي. په هندکې په لسمه پیړۍ کې که څه هم دقادریه او چشتیه طریقودوه شاخونه (نظامیه او صابریه) خپاره شوي وو، او په دوی کې ګڼ شمیر لوی شخصیتونه اودحال ښتنان وو خوپه حقیقت کې دا دعشقیه شطاریه، طریقي پیړۍ ده کوم چې له نوی تعبیر سره سم په هندکې د ولایت له څشتنی طریقی چشتیې څخه ددې هیواد روحانی واکې ترلاسه کړې اوټول هندیې ایل(لاندې) کړ[۱].

دشطاریه طریقې موسس شیخ عبدالله شطار خراساني دی چې غالبا دنهمې پیړۍ په لومړیو کې یې هند ته تشریف راوړی دی. اوپه ماندوکې یې هستوګنه غوره کړه، په کال ۸۳۲ هـ کې وفات شوی دی ، او دماندو په کلا کې دننه دفن شوی دی، ده امیرانه

---

(۱) په دی پیړۍ کې په هندکې مداریه سلسله هم تیره شوی چې شیخ بدیع الدین مدار کمن پوری (مړ۸۴۴ هـ) یې مو سس دی، دوی دوحدة الوجود دافکارو اعلان په ډاګه سره کاوه.

ښکاره بربندوالی (چې یواځې مخصوص اندام به یې پټ و) اوتوکل محض ددوی شعار وو دوخت په تیریدوسره په دې سلسله کې تیتوالی اوبې قیدی مخ په زیاتیدوشوه تردی پوری چې مداری د نخاګر مترادف وګرځیده، په لسمه پیړۍ کې دی طریقی دخواصوپه کړیو کې خپل مقبولیت له لاسه ورکړ. د نزهـة الـخوا طر په څلرمه برخه کې دټولو طریقو ټول مشائخ راخیستل شو ی له پلټنې وروسته یواځې دوه کسان داسې پیداشول چې د مداریه طریقې بیعت یې درلود .

ژوندکاوه دقوي جذب او رابنکون ځبنتن و ډیروخلکوله ده څخه ګټې ترلاسه کړې،اوپه ډیره تیزي سره دده سلسله په هندکې خپره شوه داطریقه دوه شاخونه لري د یوه تړاو یې له شیخ غوث ګوالیاري سره ده چې دده اوشیخ عبدالله شطاري په منځ کې درې واسطې دي، اودویم تړاویې له شیخ علي بن قدام جونپوري (چی په شیخ علي عاشقان سرای میري سره یادیده) سره دی؛ دده او شیخ عبدالله شطاري په منځ کې دوه واسطې دي .

غالبا دې طریقې دلومړي ځل لپاره جوګیتوب اودنیاترک کول له تصوف سره یوځای کړل اودسلوک ځینې لارې او اذکار، اودساه نیولو طریقې یې غوره کړې، اوخپلو مریدانو ته یې دهغو زده کړه ورکړه اوعلم سیمیایې هم په تصوف کې شامل کړ، ددې طریقو او اذکاروتفصیل دبهاء الدین بن ابراهیم الانصاري القادري په کتاب" رساله شطاریه " کې شته دی . [1] دشیخ محمدشطاري په تصنیف (کلید مخازن) کې مصنف یوه زیاتونه لیکلی ده هلته دوحدةالوجود قائل شوی، بت خانه اوجومات، شیخ او برهمن په خپلو کې سره مساوي بولې، اووایې چې په دې ټولوځیزونوکې دخدای ﷻ تجلي بلکې ښکاره ظهورکیږي، وروستی شعریې داسې دی:

عشق شد ودر مشرب شطار برامد ـــ خـــود غـــوث جـــهان شـــد. [2]

په"رساله عشقیه" کې کفر د"عشق جلال" اومسلماني د"عشق جمال" بلل شوی او داسې لیکي: کفر وایمان قرین یک دیګر اند ـــ هرکه راکفر نیست ایمان نیست [3]

---

[1] دندوة العلماء په کتا بتو ن د تصوف فن ۴۸، مخونه ۴۷، ۴۹- کې د ی د د ی کتاب قلمي نسخه وکتل شی . [2] کلید مخازن مخونه – ۱۹۶ –۱۹۹-

[3] رساله عشقیه مخ ۷۱.

یو بل ځای لیکي : العلم حجاب اکبر گشت مراد ازین علم عبودیت که حجاب اکبر است. این حجاب اکبر اگر ازمیان مرتفع شود کفر به اسلام و اسلام به کفر امیزد و عبادت خدایی وبندگی برخیزد[۱].

ددې طریقې ترټولو نومیالی او اغیزمن شخصیت شطاري شیخ محمدغوث ګوالیاري دی چې په کال۹۷۰هـ کې مړ شوی دی، دی زیات منل شوی اودزیاتوخلکومرجع و، دده شان اوشوکت له لویو وزیرانو اوامیرانو څخه زیات و دده کلني عائدات "نه" لکه نقریې سکې وې په ځینو روایاتو کې یوکروړ یادي شوې دي، دده په فیل خانه کې څلویښت فیلان وو خورازیات خدمتګاران او جوپړیان یې درلودل، د اګري بازارته به چې ووتو نو هجوم اوازدحام به جوړشو په زین باندې سم نشوای کښینستلای اوهرچاته به یې سلام کاوه.

دملاعبدالقادربدایوني له ویناسره سم شیخ محمد غوث اکبرباچاپه څه چل سره مریدکړي و خوباچاډیرژرځان ورڅخه لیرې کړ. له دې امیرانه اوشاهانه شان سره سره په هیوادکې دده دغریبۍ کیسې کیدلې، چې خوراغریب اومسکین دی. دسلام کولوپه مهال به درکوع هومره ټیټ شو د مسلمان اونا مسلمان توپیریې نه کاوه اوعلماوو په ده نیوکې اواعتراضونه کول.

---

[۱] همداماخذ مخ ۷۳.

دده په تصنیفاتو کې (جواهر خمسة ، معراجیه [۱]، کنز الوحدة او بحرالحیاة [۲]
دی. په هندباندې دده ډیره اغیزه وه اوچشتیه شطاریه طریقه یې عامه کړه [۳] مجدد
رحمه الله دده له مړینې یوکال ورسته پیدا شوی دی، شیخ علي بن قوام جونپوري
چې علي عاشقان سرای میري سره مشهورو مړ ۹۵۵هـ شیخ لشکر محمدبرهانپوري
مړ ۹۹۲هـ شیخ الله بخش ګډه کمتیسري مړ۱۰۰۳هـ ددې طریقې په لویو مشائخو
کې ګڼل کیږي. چې خورا زیاتو خلکو رجوع ورته کوله. دعلي عاشقان سرای میري
په اړه خو ځینې سوانح لیکونکو لیکلې دي چې: له حضرت شیخ عبدالقادرجیلاني
څخه وروسته دده دومره زیات کرامات ښکاره شوي چې بل څوک دده ځای ته نشي
رسیدای. [۴]

د شیخ محمدغوث ګوالیاري خلیفه شیخ ضیاءالله اکبرابادي مړ۱۰۰۵هـ د علامه
وجیه الدین شاګردو، پنځه دیرش کاله داکبرپه پلازمینه اکبرابادکې واوسیده. زیات

---

[۱] هغه د ځان لپاره د معراج دعوه کړې وه چې په دی سره دګجرات علما راوپاریدل خو
ملک العلماء شیخ و جیه الدین ګجراتي چې دهغه وخت د زیاتو علماو استادو ددی څه علمي
توجیه وکړه چې هغه علما غلی شول.

[۲] داکتاب دامرت کنډ ژباړه ده شیخ محمداکرم په خپل کتاب (رود کوثر) کې ددې کتاب
په اړه لیکې : په دی کتاب کې دهندو یوګیانواوسناسیانو حالاتواو بوختیاوی په تفصیل سره
فارسی ژبې ته نقل شوی، دده په لومړي کتاب "جواهر خمسه " کې هم ددې یوڅه څرک تر سترګو
کیږی له دی څخه دشطاریه طریقې له هندو یوګا سره په تړاو باندې یوڅه رڼایې لویږی مخونه
- ۳۴ - ۳٦ .

(۳) دشطاریه طریقې دمشا ئخود تفصیلي حالا تو لپاره دنزهة الخواطر څلرم ټوک وګورئ.

[۴] دنفصیل له پاره دعارف علی کتاب "العا شفیه " یا نز هة الخوا طر پنځم ټوک وګورئ.

مقبولیت یې حاصل کړ اوداکبردربارته څوځله وغوښتل شو، ملاعبدالقادر بدایوني لیکلي دي چې ماهغه ته په سنت طریقه سلام وکړخویه ده ښه ونه لګیده اود ځان توهین یې وباله اوداسلام ددی سترشعار اوډپیغمبردسنت سپکاوی یې وکړ. بدایوني دده پوره حالات نه دي بیان کړي اودده داستهزاء پیښې یې لیکلي دي[۱] له دې علماوپرته شاه عبدالله سندیلوی (۹۲۴هـ، ۱۰۱۰هـ)اودحضرت شیخ لشکر محمد عارف بالله خلیفه شیخ عیسیٰ بن قاسم سندي (چې دحضرت مجددصاحب معاصراو نېږدې همځولی وو) هم دعشقیه شطاریه طریقې نامتو مشائخ وو.[۲]

دشطاریه عشقیه طریقې له دې نومیالیومشایخو پرته په هندکې نور لوی او ستر شخصیتونه او مشائخ هم وو چې له نورو طریقو سره یې تعلق درلود، په دوی کې یو شیخ ځائین لدہ سهنوي[۳] دی.چې په کال ۹۹۸هـ کې مړشوی دی ده به د" فصوص" او " نقدالنصوص " درس ورکا وه، داکبرله ده سره ډېره مینه وه، یوه ورځ یې هغه په چپه (معکوس) لمانځه ولید نوځینې روان شو[۴] دویم شاه عبدالرزاق جهنجهانوی ۸۸۶هـ ،۹٤۹هـ قادري چشتي دی،دی ښه مدرس اومصنف و اوپه خپله زمانه کې د وحدةالوجود اودشیخ اکبردمسلک ترټولو لوی علمبردار و؛ په دې موضوع باندې هغه څوکتابونه لیکلي دي، شیخ عبدالعزیز شکربار (۸۵۸هـ ۹۷۵هـ) هم دوحدة الوجود قائل اودخپل وخت لوی ولي و، ده هم د" فصوص الحکم " اود هغه دشروحو

---

(۱) دتفصیل لپاره دملاعبدالقادر بدایوني کتاب"منتخب التواریخ "یانزهة الخواطر پنځم ټوک وګورئ

(۲) نز هة الــخواطر پنځم ټوک وګورئ

(۳) سهنه د ګړګانوه (ختیځ پنجاب) په ولسوالی کې یوکلی دی چې دهغه ځای توده چینه ډېره مشهوره ده.

(۴)نـــزهـــة الــــخواطـــر خلرم ټوک.

درس ورکاوه، دی دحضرت شاه ولی الله دمورلخوا په نیکونوکې هم راځي، په دې پیړۍ کې د شیخ عبدالقدوس ګنګوهي (مړ ۹٤٤هـ) دارشاد دلمر په نیمايي اسمان کې ځلیده او دده له برکته په صابریه چشتیه طریقه کې نوی ځواک او پرمختګ پیداشو، دی دوحدة الوجود قائل او دهغه اسرار یې په واز کومي بیانول.

په جونپور کې شیخ قطب الدین بینادل ۷۷۶هـ ۹۲۵هـ د قلندریه طریقې اوپه کیتهل " د انباله ولسوالۍ " کې شیخ کمال الدین مړ ۹۷۱ هـ دقادریه طریقې لاربنوونکي او مشران وو چې دوی دواړو دا دوه طریقې د بیا لپاره را ژوندی کړې، د شیخ کمال کتیهلی په اړه حضرت مجدد صیب د خپل پلار شیخ عبدالاحد له خولې څخه رانقل کړې دي چې هغه ویل: چې په کشفي نظر سره ورته وکتل شي نو په دې عالي طریقه (قادریه) کې له پیران پیر حضرت شیخ عبدالقادر څخه وررسته دده په څیر لوړرتبه او باکماله شیخ نه ترسترګوکیږي [1] په اودهـ کې شیخ نظام الدین امیټوی چې په بندګي میا ۹۰۰هـ ۹۷۹هـ سره مشهور و دچشتیه طریقې لوی شیخ د شریعت ساتونکی او د سنت پیرو لوی ولي و؛ په "احیاء العلوم"، "عوارف" او "رساله مکیه" باندې یې عمل کړی و، دیوه سړي په لاس کې یې فصوص الحکم ولید نوهغه یې ځینې واخیست او دمطالعې لپاره یې بل کتاب ورکړ، دده په طریقه کې که څه هم سماع عامه وه خو دده به ځان ځینې ژغوره.

داد هغه وخت داسلامي نړۍ مذهبي او روحاني حالت و، اودا دهندمختلف المشرب مشایخ او طریقې وې چې په لسمه هجري پیړۍ کې یې په مختلفو ځایونو

---

[1] د تفصیل له پاره دنـــزهـــة الـــخو اطـــر څلرم ټوک وګوري.

کې خپل روحاني او روزنيز مرکزونه قائم کړي وو، اودهند دژوردیني رجحان لرونکو اوپه خدای مینو عامو اوخاصوخلکو اړیکي او وابستګي ورسره لرله،داپه دومره تفصیل سره ځکه بیان شو څو د مجدد رحمه الله د زماني فضا، تمایل او ذوق معلوم کړلی شي اوداهم وپتیبیل شي چې په هغه زمانه کې ددین دبیاژوندی‌کولو او تجدیدلپاره څومره امکانات اومشکلات موجود وو.

دلسمې پیړۍ علمي حالات

که څه هم لسمه هجري پیړۍ دعلمي اختراع اونوښت، هڅاندفکر اونظر، دعلومو دنوي تدوین اوپه هغه کې دغوښتني زیاتونې پیړۍ نشو بللی ځکه دا ځانګړتیاوې د اتمې پیړۍ ترنمیایې پورې په سترګوکیږي چې په هغه کې دشیخ الاسلام حافظ بن تیمیه مړ ۷۲هـ ، شیخ الاسلام تقي الدین ابن دقیق العید مړ ۷۰۲هـ، علامه علاء الدین الباجی مړ۷۱۴هـ، علامه جمال الدین ابوالحجاج المزی مړ۷۴۲هـ، علامه شمس الدین الذهبي مړ ۷۴۸هـ علامه ابوحیان النحوي مړ۷۴۵هـ په څیرنامتو علماء پیدا شوي دي. چې هغوی په حدیثو، اصول، علم کلام، فن رجال اودعربی ژبي په علومو کې خورا ښکلي او ګران بیه کتابونه پرې ایښې دی؛ دحدیثو دفن د امام علامه ابن حجر العسقلانی صاحب فتح الباری مړ۸۵۲هـ زمانه هم تیره شوي وه چې دده دبیساري شرح بخاري په اړه ویل کیدل "لاهجرة بعد الفتح "

لسمه پیړۍ د جمعي او ترتیب، تسهیل اوتلخیص پیړۍ بلله کیږي، بیا هم ددې پیړۍ په لومړې کلونوکې ددیني علومو دوه لوی دریابونه اوداسلام نومیالي مصنفین تیرشوی دي. چې هغه علامه شس الدین سخاوي مړ۹۰۲هـ او علامه جلال

الدین سیوطي (مړ ۹۱۱هـ) دی ، دعلامه سخاوي په اړه ځینې علماوایي چې په حدیثو، فن رجال اوتاریخ کې له شمس الدین الذهبي وروسته دده په څیربل عالم ندی تیر شوی،له ده وروسته دعلم الحدیث زوال پیل شو، په اصول مصطلح الحدیث کې دده کتاب"فتح المغیث بشرح الفیة الحدیث" او په اسماء الرجال کې "الضوء اللامع لاهل القرن التاسع " داسي کتابونه دي چې په خپله موضوع کې ساری نلري .

علامه سیوطي خوتعارف اوپیژندنی ته اړتیانلري نوموړی دګرد اسلامي تاریخ په سترو مصنفینو کې ګڼل کیږي، دده ځینې ګتابونه په خپله موضوع کې د دائرة المعارف حیثیت لري دتفسیر جلالین لومړی نیمه برخه چې دده تصنیف دی له سلهااووکلونو را په دې خوا په درس کې داخل دي، او تراوسه پورې یې دده نوم ژوندی ساتلی دی .

په دې پیړۍ کې په مصر، شام، عراق کې دعلم الحدیث او اسماءالرجال، په ایران کې دعلم الحکمی (منطق او فلسفه)، په هند اوترکستان کې دعلم الفقه (حنفي) ډیر زور وو .او همدا فنون کمال اودفضیلت معیار بلل کیده په مصر کې علامه احمدبن محمد قسطلانی د صحیح البخاري دشرح لیکوال مړ۹۲۳هـ، اوشیخ الاسلام زکریا انصاري مړ۹۲۵هـ ، په حجاز کې علامه بن حجر هیثمي د "الصواعق المحرقه " او نورو ډیرو کتابو مصنف مړ۹۷۴هـ او علامه علي متقي د کنزالعمال مصنف مړ ۹۷۵هـ اوسیدل اوبې شمیره خلک یې له خپلو درسونو څخه مستفید کول، مشهور محقق اومعتدل حنفي عالم اولوی مصنف ملاعلي قاري که څه هم دافغانستان په هرات کې زیږیدلي دی خو په مکه مکرمه کې یې هستوګنه غوره کړې وه اویوجهان یې له خپل علم څخه مستفید کاوه، دی که څه هم دیولسمي پیړۍ په لومړیو(۱۰۱۴ هـ کې وفات شوی دی خوعلمي اوتصنیفي خدمتونه یې په لسمه پیړۍ کې کړي دي.

ددې پیړۍ نامتو ادیب اوتاریخ پوهه علامه قطب الدین نهرواني[۱] مکي د(الإعلام في أخبار بیت الله الحرام) مصنف په کال ۹۹۰هـ کې وفات شوی دی چې په خته هندي وه خوږده دکمالاتو قدر دترکیې اوحجازمشرانو او امراو هم کاوه دایران ځکمې په علامه جلال الدین دواني مړ۹۱۸هـ ، ملاعمادبن محمود طارمي مړ۹۴۱هـ ، اوعلامه غیاث الدین منصور مړ۹۴۸هـ باندې ویاړل کومو چې هورې دعلم حکمت داسې سیندونه جاري کړي وو چې څپې یې ترهنده پورې رارسیدلې وې، شیخ محمد بن شیخ ابی الحسن صدیقي، شافعي، اشعري ، ددې زمانې په خورالویو علماووکې ګڼل کیږي چې د الاستادالاعظم او قطب العارفین په القابو سره یادیده. د ستونزمنو مضامینو او نادرو نکاتو په حل کولو کې یې ساری نه درلود په حدیثو، فقه، دایتونوپه ربط اوتفسیر کې هم چا سیالي نشوای ورسره کولای، دعلم مینوال د پتنګانو په څیر پرې توئیدل له دې سره دباطن ښښتن، دطریقت شیخ، شاعر او ادیب هم و[۲] په کال ۹۹۳هـ کې وفات شوی دی.

دا راز نامتو هندي محدث رحمت الله بن عبدالله سندهي حنفي مړ۹۹۴هـ چې په حجاز کې یې حدیث عام کړل او دخپلې استادي اوفني مهارت په برکت یې په زړونو کې ځای پیداکړ، ملک العلماءعلامه وجیه الدین بن نصرا لله ګجراتی چې نیمه پیړۍ یې ددیني اوعقلي علومو درس ورکړ اوشاګردانویې له یوې پیړۍ زیات د درس اوتدریس بازار ګرم ساتلی و دا دواړه دهمدې پیړۍ په وروستۍ نیمایې کې تیر شوی دی اوددې پیړۍ په اخر ۹۹۸هـ کې یې داخرت سفرغوره کړ، یمن دحدیثو

---

[۱] نهروالا د نهلو اړه تعریب دی چې د پټن (ګجرات) لرغونی نوم دی اوپه ۴۱۶هـ کې سلطان محمود غزنوی فتح کړی دی.

[۲] دتفصیل له پاره د "النور السافر " ۴۱۴- ۹۳۹ مخونه وګورئی

دروايت او اسناد ترټولو لوی مرکز و اوهوری ديمن محدث طاهربن حسين بن عبدالرحمن الاهدل په درس بوخت و او په همدي کال ۹۹۸هـ کې وفات شوی دی [۱] په دې زمانه کې هند ته د ايراني پوهانو راتګ پيل شوی چې دعلامه جلال الدين دواني، ملاعمادبن محمود طارم، اوميرغياث الدين منصور شاګردان وو.

دهمايون په زمانه کې دمولاناجامي اوعبدالغفورلاري شاګردمولانازين الدين محمود کمان ګربهدايي هندته راغی اوباچادهغه ډيرتعظيم وکړ، داکبرپه زمانه کی درې ورونه: حکيم ابوالفتح ګيلاني حکيم همايون (حکيم همام) او نورالدين قراري له ګيلانی څخه هندته راغلل اوپه دربارکی يې رسوخ پيداکړ څه موده وروسته ملا محمديزدی له ايران څخه راغی او امير فتح الله شيرازی هم په بيجاپور کې ديره شو اوداکبر د دربار بڼکلاوګرځيده دميرغياث الدين منصورشاګردو په۹۹۳هـ کې صدر شو هندته د ايراني علماو تصنيفات همده رواړل، ده ددې ځای په نصاب اودرسي طريقي دومره ژورې اغيزې وکړې چې بلاخرېې ددرس نظامې مترقي صورت غوره کړه، چې دهند په علمي اودرسي کړيو کې تراوسه پورې منل کيږی [۲] په دې زمانه کې په ځانګړي توګه په دجنوبی هندکې دنيشاپور، استراباد، جرجان، زندران او ګيلان دزياتوپوهانو اواديبانو نومونه موندلای شي چې په دربارونو کې يې رسوخ پيدا کړی و.

(۱) دده ژوند دحالاتو له پاره د علامه محمد بن علی شوکانی کتاب "البدر الطالع" وګورئ

(۲) د تفصيل له پاره حکيم سيد عبدالحی حسنی (د ليکوال پلار) کتاب "الثقافة الاسلامية في الهند" او د هغه اردو ژباړه: اسلامی علوم وفنون هندوستان مي" او د "هند و ستان کانصاب درس" و ګورئی.

افغانستان هم له خپلې باتورۍ او تورزنۍ سره سره دعلم اودرس له پانګې څخه بې برخې نه و، قاضي محمد اسلم هروي چې په هندکې په کال۱۰۶۱ه کې وفات شوی په هرات کې زیږیدلی‌دی اوپه افغانستان کې یې له مولانامحمدفاضل بدخشاني څخه دعلم زده کړه کړې ده، مولانامحمدصادق حلوایي هم دافغانستان د هغه وخت له لویو علماوڅخه و څرنګه چې هرات دایران سرحد ته نږدې پروت و نو ځکه دعلم الحکمت مرکز ګرځیدلی و چې له دې کبله یې اوسیدونکي هم په علم حکمت کې لوړو پوړیو ته رسیدلي و لکه قاضي محمداسلم هروي اودهغه نامتو زوی مولانا محمد زاهد چې دهندپه مدرسي کړیوکې په میر زاهد سره مشهور دي اوهرڅوک یې پیژني، له ډیرې مودې راهیسې دمیرزاهد درې حواشي (چې په زواهد ثلاثه سره یادیږي) دعلماو اواستادانو دتوجه وړ اوان چې دفضیلت معیارګرځیدلی دی.

دهند دعلماوو دشاګردۍ اواستفادې تعلق یواځې په ایراني علماو اودفن ماهرینو پورې نه وتړلی بلکې د مصر، حجاز اویمن له علماو اومحدثینو سره یې هم تړاو درلود، شیخ راجح بن داود ګجراتی مړ۹۰۴ه په حدیثوکې له علامه سخاوي څخه استفاده کړې وه علامه سخاوي ده ته د ابن العربی په اړه د شیخ العلاء البخاری الحنفی رایه او مسلک ویلی وڅوهغه دهندعلماءاومشائخ له ده څخه خبرکړي او د شیخ اکبر په اړه چې ددوی کوم باور اوښی رأییګ لري هغه له منځه ولاړې شي [1] .علامه سخاوي په خپل کتاب "الضوء اللامع " کې ده دخپل دې هندي شاګرد یادونه کړې ده اودهغه دعلمي کمالاتو اعتراف یې کړی دی، دخپل وخت دحدیثوامام علي بن حسام الدین المتقي دکنزالعمال مصنف په اړه ویل کیږي چې تول نړۍ دسیوطي د

[1] نزهة الخواطر څلرم ټوک

احسان او ښیګڼو پورورې ده خوسیوطي دعلي متقي داحسان پور وړی دی. دی د علامه ابوالحسن الشافعي البکري (دحرم مکی مدرس) اوعلامه شهاب الدین احمد بن حجر مکي، (دمکی مکرمي مفتي او محدث) شاګرد و.

له پورتنیو کرښوڅخه دا اندازه لګولای شو چې که څه هم هند په سمندرونو او اسما نڅکو غرونو کې را حصار دی او له باندنی نړی سره یواځې دوه لارې لري چې یوه د بلوچستان دبولان دره ده اوبله دلویدیځ سرحد دخیبر دره ده خوبیاهم په علمي اوثقافتي توګه له باندنی نړی‌څخه یومخ ګوښی ندی پاتې شوی اودګټې اخیستنې او ورکونې لړی یې جاري وه،که څه هم حقیقت دادی چې دهندله افادې څخه استفاده اوله برامد څخه درامد زیات و اوداسی‌کیدل یو قدرتي عمل هم و چې هند ته "دین" او "علم" دواړه د ترکستان اوایران له لاری رسیدلي دی.

ذهني ناارامي او اعتقادي ګډوډي

که دهغې ذهني ناارامي او اعتقادي ګډوډي یادونه ونه کړو چې په هغه وخت کې په هند او ګاونډیو هیوادونوکې موجوده وه ؛ نو دلسمي پیړۍ سیاسي، علمي او دیني جائزه به ناپوره پاتې شي ، څوددې پیړۍ سمه نقشه رامخته شي. ځکه چې څوک داتیروتنه ونکړي چې دژوند په سمندرکې (چې په زرها ومیله مسافت کې بهیږي)پوره سکون او ارامي وه، او ددین دزده کړې اوخپراوي داخلاقو او روحانیت دروزنې اوپر مختګ کشتی په پوره ډاډسره پکې چلیدای شوای، له درنو څپو او ګردابونوڅخه یې څه ویره نه وه، کچیرته داسې وای نو ددې دور لپاره "ددین دبیا ژوندی کولو او تجدید " په ځای "د ښوونې او روزنې " یا "نشر او اشاعت " عنوان ښه مناسب و. هنددځو مهمو وجوهاتو اولاملونو له کبله داختلاف خوښوونکو دعوتونو ،ګمراه کوونکوډلوټپلو ،اودبیلارې مذهب پالو لپاره ښه څرڅای ګرځېدلی وو . هغه لاملونه په لاندې ډول دي :

د اسلام له دیني اوتهذیبي مرکزونو " حجاز ، مصر ، شام ، عراق " څخه لرې والی اسلام به چې دلته رارسیده نودترکستان او ایران په کړ لیچونوکې به یې چکر خوړ، دعربي ژبې نه رایج کیدل اوله هغې سره نابلدتیا، په ځانګړې توګه دعلم الحدیث نه خبرېدل چې په هغه سره ددین اصلي روح، دسنت او بدعت توپیر، دامر بالمعروف اونهی عن المنکر اړتیا اودسهي دیني احتساب صلاحیت پیژندل کیږي ،حج او دعلم دزده کړې لپاره باندینو هیوادونو ته دسفرستونزې، اوداسلام د منونکو له مسلمان اکثریت سره نیږدې اوسیدل چې هغوی خپل مذهب ته سخته

عقیده لري. دغیر اسلامي رسم او رواج سخته پابند دي اوسخت زیات تو هم پرسته دي . ددی لړی یوه کړی د تشیع هغه افراطي او خونړی شکل وه چې دایرانیانو په اغیز د جنوبي هندپه ځینې ځایونو او کشمیر کې پېداشو. دلسمي پیړی په نیمایي کې د احمدنگر والي برهان نظام شاه دشیخ طاهربن رضی اسماعیلي قزویني تراغیزې لاندې راغی او شیعه مذهب یې ومانه شیخ طاهر له ایران څخه دشاه اسماعیل صفوي له ویرې راتښتیدلی و او احمد نگرته راغلی و ، ده په تشیع کې زیاته مبالغه وکړه تردې پورې چې داسې حکم یې صادرکړ چې په جوماتونو، خانقاو، بازارونو او لارو کې دې په ډاګه سره له دریو خلفاو څخه بیزاري اوتبرا اعلان کړل شي؟ ددې خدمت سرته رسوونکوته یې خورا زیاتې تنخواوې مقررې کړې داهل سنت زیات خلک مړه او ونیول شول [۱]

بل لورته د میر شمس الدین عراقي په هځو سره په کشمیرکې دتشیع مذهب خپور شو . ده دخپل مذهب په خپرولوکې ډیرې هڅې وکړې ویل کیږی چې څلور دېرش زره هندوان شیعه شول داهم ویل کیږي چې هغه د " نوربخشی" په نامه یونوی مذهب هم ایجاد کړی و ، په فقه کې یې یوکتاب هم لیکلی دی چې مسائل یې نه له اهل سنت سره اتفاق لري او نه له امامیه فرقې سره ، داهم ویل کیږی چې په کشمیرکې یوه نوي ډله جوړه شوې چې هغه دا عقیده لري چې سید محمد نور بخش موعود مهدي دی.[۲] په کال ۹۵۰هـ کې همایون ایران ته ولاړ څو دایران له واکمن شاه طهما سپ څخه نظامي اوسیاسي مرستې تر لاسه کړي ایراني واکمن همایون ته دشیعی مذهب د منلووړاندیز وکړ، همایون ورته وویل چې په یوه

(۱) دتفصیل له پاره د محمد قاسم بیجا پوری کتاب "تاریخ فرشته" وګورئ نوموړی لیکوال د ا ثنا عشریه له ډلې سره تعلق لاره .

(۲) د محمد قاسم بیجاپوری تاریخ فرشته وګورئ .

کاغذباندي تاسي خپل ټول معتقدات ولیکی اوباچا هغه نقلا ولوستل [١]دباچا دمذهب بدلولو که څه هم کره دلیل نشته خو په دې کې هم شک نشته چې په ایران کې داوسیدو په مهال به د ایراني واکمن دښې میلمه پالنې او پراخې نظامي مرستې دمننې او تشکر په نتیجه کې دده په زړه کې داثنا عشري مذهب لپاره یوڅه ځای پیداشوی وي، هغه چې دده د پخې عقیدې څښتنومشرانو به هیڅ تمایل نه ورته درلود ځکه هغه پاخه حنفي سنیان وو او ځینو خویې له نقشبندیه طریقې سره هم تړاو درلود، د قزلباشو امراوو دهمایون دمرستې لپاره له ایران څخه راغلې وو. همایون په خپله نیک زړی، ښه او مهذب انسان ووهروخت به په اوداسه ښوریده دبې اودسې په حالت کې یې دخدای ﷻ او رسول ﷺ نومونه نه اخیستل، د اذان په اوریدو سره د کتابتون په زینه کې کښیناست اوله هغه ځای څخه دښوئیدو له کبله په ۱۵ دلومړی خور کال ۹۲۳هـ کې وفات شو.

دده په امیرانو اود سلطنت په غړو کې بیرام خان خانان دډیرو ښیګڼو او کمالاتو څښتن امیر وو. ډیرنرم زړی دجمعې او جماعت پابند و او دعلماوو اومشایخو عزت یې کاوه. خوتفضیلی(یعنی‌حضرت علی ﷺ یې بهتر باله) وو دده مشهور شعردی چې وایې:

شهی که بگذرداز نه سپهسرا فسرا و _ اگرغلام علی نیست خاک بر سر او

میر شریف املی په علم الحکمت کې ډیر مهارت درلود هغه د اکبر په زمانه کې هندته راغی. اکبریې ډیر عزت وکړ، په کال ۹۹۳هـ کې یې دکابل اوپه کال ۹۹۹هـ کې یې د بنګال د صدارت عهده ورته وسپارله، په اجمیر اوموهان کې یې څمکې ورکړې د "مآثر الامراء" دلیکوال خوافی خان له وینا سره سم هغه الحادي افکارلرل تصوف یې له فلسفې سره ګډکړ اود عینیت قائل وو.

---

[١] منتخب التواریخ / لومړی برخه / مخ / ۴۴۵.

په هندکې دوه تحریکونه خورا تخریبي او داسلام لپاره سخت خطرناک وو، یوه يې ذکري ډله وه، دوی په دې اند وو چې دمحمدي نبوت له زرو کلونوپوره کیدلو وروسته د دویم زرلپاره دیوه نوي نبوت او هدایت ضرورت دی؟ داتحریک په بلوچستان کې راپیدا اوخپور شو دوی چې څوک پیغمبر باله د هغه په وینا دی په کال ۹۷۷هـ کې په اټک کې راښکاره شوی دی ؟

ددې تحریک دکتاب: "ذکري څوک دی ؟" لیکوال د ذکرې فرقې د موسس ملا محمد یادونه کړې، دی لیکي! دی د دوشنبې په شپه دسهار په مهال له قطب ښار څخه په انساني شکل او د فقیري په لباس کې داټک د غرئیزې سیمې ته په یوه دنګ غره باندی په کال ۹۷۷هـ مبارک قدم کیښود او راڅرګندشو[1] ذکریان نوموړی ملا محمد وروستی نبي، د نبیانو افضل ، دلومړنیو او وروستنیو نور بولي. په قلمي موسی نامه کې راغلي: حق *تعالی گفت ای موسی بعد ازمهدی پیغمبر دیگر نیافریدم نور اولین واخرین همین است که پیداخواهم کرد* [2]

ددې ډلې په کتابونو لکه "معراج نامه قلمی "، "ثنای مهدی" (چاپ)، "سفرنامه مهدي " "ذکر الهی"، او نورو کې داسې څرګندعبارتونه راغلي دی چې په هغه کې ویل شوی چې نوموړي له ټولو انبیاوڅخه بهتر دی اوله حضرت محمد ﷺ څخه هم زیات فضیلت لري داراز خرافات اود دجل او د روهو نوري هم زیاتي کیسي پکې راغلي دي دوي خپله کلمه هم لرله چې هغه " لااله الا الله نورپاک محمد مهدي رسول الله " وه، لمونځ کوونکي يې کافر بلل او دهغوی

---

[1] ذکرې څوک دی ؟ مخ ۱۳ .

[2] همدا اثر مخ ۱۱۸.

سپکاوی به یې کاوه[١]دا راز له روژی، حج او زکات څخه هم منکر وو دبیت الله په ځای یې په "کوه مراد" کې حج کاوو ..[٢].

په تاریخ خوانین بلوچ " کې راغلی دي چې د بلوچستان په ځینې سیمو کې دذکري غوندې د اسلام مخالف مذهب جاری وو، مسلمانان به یې لمونځ کوونکي بلل اودهغو سر وهل یې ضروری بلل، میرنصر خان اعظم یوې خواته محمدي شریعت پلی کړ اوبل لورته یې د ذکریانو د کفر او شرک په خلاف خونړی جهادي لړۍ پیل کړه تردې پورې چې له زیاتو سختو جګړو وروسته یې دابدعت له منځه یووړ[٣] دروښانیه ډله وه. دافغانانو دمخ په زوړ ځواک ته داوړی ورکولو او دمغلو دپرمختلونکی قدرت دلارې ډب کولولپاره روښاني ډلې مهم رول لوبولی دی.[۴] ځکه خو ددې ډلې د پرمختګ په اړه د هغې زماني دلیکوالانو خبرې اولیکنې دغور او څیړنې وړدي، څو معلومه شي چې تاریخي حقیقت څومره دی اوسیاسي

---

[١] اعتقاد نامه قلمی.

[٢] دذکري لیکوالانو کتابونه لکه ذکر توحید ، چاپاب ، زه ذکری یم، تفسیر ذکر الله (چاپ) او نور ډیر.

[٣] تاریخ بلوچ په دې مضمون کې د " اکوړه ختیک " د " الحق " مجله له ١٩٧٩ ع کال ګڼې څخه استفاده شوې ده چې په هغه کې د دارالعلوم دمشر استاد مولانا عبدالحق تربت بلوچستان یو مضمون دی مونږ له هغه څخه زیاته ګټه اخیستې ده ، دا راز د ذکرې مذهب دپوره تفصیل دپاره د " الحق " مجله جنوري کال ١٩٨٠ ع وګورئ.

[۴] په هغه زمانه کې تصوف ډیر اغیز من او زیات مقبولیت یې درلود ځینې پوهانو خو ځکه ویلي دي چې دا تصوف و چې افغانان یې یو موټی کړل او د یوه مذهبي غورځنګ له بیرغ لاندې یې راجمعه کړل او دمغلو په خلاف یې جنګ ته چمتو کړل او وبې کولای شوای چې د افغانانو له لاسه وتلی اقتدار بیرته هغو ته ورکړي.

موخې ترکومه ځايه پورې چليدلې دي؟ ددې ډلې دپلويانو اومخالفينو په خبروکې دومره تضاد ليدل کيږي چې پلويان يې خپل مشر "پير روښان " بولې او مخالفين يې "پير تاريک " بولي، ددې ډلې مشر او موسس بايزيد انصاري و، چې په پير روښان سره هم ياديده، دی دعبدالله زوی دی او په کال ۹۳۱هـ کې دبابرله واکمنی يوکال مخکې دجالندهرپه سيمه کې زيږيدلی دی، ماشومتوب او تنکی ځلميتوب يې په کورنيو جنجالونو او د مشرانو په نه پاملرنه کې تير شوی ده، له دې کبله يې زده کړې نيمګړې پاتې شوې دی . د ځينې رواياتو له مخې په کوم سفرکې يې له سليمان اسماعيلي‌سره هم ملاقات شوی و، ځوک بيا وايې چې له جوګيانو سره يې هم ملګرتياکړې وه، دده سوانح ليکونکي ليکي چې ده خوب وليد اوله غيب ځخه يې اوازونه واوريدل . دی په خفي ذکرکې منهمک شو اوځه موده وروسته "د اسم اعظم " په ورد کې مستغرق شو، کله چې يوويشت کلنی ته ورسيده نوغيبي،اواز ورته وشو چې بايد"شرعي طهارت" پريږدي، اود مسلمانو د لمانځه په ځای بايد د انبياوو لمونځ پيل کړي [۱] له دې وروسته ده هر چاته مشرک اومنافق ويل پيل کړه .ځيلې(ځلويښتي) يې کولې چې لدې وروسته ده ته په ډاګه دتبليغ کولوحکم وشو دمهرويت او رباني الهام تورهم خلکو پرې لګولی دی [۲] دده مريدان ورځ په ورځ ډيريدل ده په خپلومريدانوکې ځينې خليفه ګان هم کړل څو هغوی دتبليغ کار نورهم پراخه کړې، خو دده په کتاب(صراط التوحيد)کې چې دده کومې ښوونې راغلې دی هغه دتصوف افراطې شکل اود افراطې ځان پيژندنې نتيجه پريښې چې هغه دکامل شيخ له لارښوونې پرته او دکتاب او سنت دراسخ

---

[۱] خوشيخ بايزيدپه خپل کتاب "مقصود المومنين" کې ليکلي دی چې شريعت د ونی د ريښو په ځيردی،ونه له ريښو پرته بقا نشی لرلای مخ۴۴۴ قلمی‌نسخه خانه جامعه پنجاب .

[۲] شيخ په خپله دا خبره رد کړی ده چې دی مهدي دی داخبره په هغو مباحثو کې شته چې دده او دکابل دقاضی خان ترمنځه راغلی وه، د پنجاب د جامعې قلمی نسخه.

علم نشتنه والي په صورت کې په هغو خلکو کې ليدل کېږي چې په خپل سرریاضت کوي، دده په کتابونوکې ځيني عقايد او اصول بيان شوي چې غالباهغه يې جنګی قوانين دي، چې له هغې زمانې سره تړاو لري په کوم وخت کې چې دی له مغلو او خپلو مخالفوافغانی قبايلو سره په جګړه بوخت وو. ده د پيښور په سيمه کې ګڼ شمير افغانی پرګنې دځان مريدان کړل په ممندو کې يې هم خپل تبليغ پيل کړ، په سنديانو او بلوچو يې هم اغيز وکړ، د پيرانو اوعلماوو له سخت مخالفت سره سره هغه بياهم په هيښوونکې توګه برياليتوب تر لاسه کړ. شيخ بايزيد خپل مبلغين دګاونډيو هيوادونو واکمنو، اميرانو، او علماوو ته ور وليږل چې په دې لړکې يې يو مبلغ د اکبر دربار ته هم ور وليږه. دده دژوند وروستی دوه نيم کاله له مغلوسره په جګړه کی تير شول اوپه کال ۹۸۰ ﻫ کې په " کالا پانی " نومي ځای‌کې وفات شو اوپه هشتنګري کې دفن شو دده په کتابونوکې دری کتابونه اوس موجود دی چې هغه: (خيرا لبيان، مقصود المومنين او صراط التوحيد) دی. چې په دې کې ده دخپلی جوړې کړې ډلې لپاره اصول او قواعد بيان کړې دي، په دې کې خير البيان او مقصود المومنين دده دپيروانو لپاره دمقدسوکتابونو حيثت لري، اخوند درويزه دده تر ټولوسخت مخالف وچې دسيدعلی‌ترمذي (مشهور په پير بابا) مړ۹۹۱ﻫ مريد وه.

اخونددرويزه دده په خلاف "مخزن الاسلام " نومی‌کتاب وليکه، په فارسي ژبه کې پيرروښان د "حال نامه پير دستګير " په نامه يوکتاب ليکلی دی چې دده د ژوند حالت او سوانح پکي دي . چې علی محمد مخلص له زياتونوسره ترتيب کړی دی. دداخلی اوخارجي جګړوله کبله دعلماوو دسخت مخالفت له وجې اوله دې

کبله چې مریدان یې دهندپه مختلفوبرخوکې شیندلی و ددې ډلې افراد ورو ورو کمیدل چې بلاخره تقریبا ختم شول [۱]

د"داستان ترکتازان هند" مصنف مرزا نصرا لله خان فدایي دولت یار جنګ ددې ډلې دپیژندنې په ترخ کې لیکی: روښانیه دهغه ډلې نوم دی چې دهند اوسیدونکي یوه تن بایزید نومي یې اساس ایښی و دی افغانانوته ورغی اود نبوت دعوه یې وکړه، اوخپل ځان یې روښاني پیغمبر باله، افغانان یې تابع شول اسماني صحیفوته یې ځوابونه ولیکل اودخدایﷻ عبادت یې پریښود. دده له ویناوو څخه څرګندیږي چې دی دوحدة الوجودقایل و[۲] دی په دې ګروهه و چې له واجب الوجود پرته بل هیڅ شی وجودنلری . درسول اللهﷺ ستاینه به یې کوله. ده به خلکو ته زیری ورکاوه چې هغه ورځ نږ دی ده چې دځمکي ټوله کره به دده تر ولکې لاندې شی، دده له خپل کتاب حالنامې څخه څرګندیږي چې ده ته به الهام کیده، اوجبریلعليه السلام ورته را ته، اوخدایﷻ نبوت ورته ښښلی دی ، ده په خپله ځان نبی باله لمونځ یې کاوه خوقبلی ته مخ کول یې ضروري نه بلل او "فاینما تولوا فثم وجه الله " ایت شریف باندې یې استدلال کاوه، غسل کول یې ضروري نه بلل اودخپلو مخالفینو مرګ یې روا باله. [۳]

---

[۱] د اردو دائرة المعارف اسلامیه په څلرم ټوک کې د پرفیسر ډاکټر مولوی محمد شفیع مرحوم له لیکني څخه .

[۲] په هغه زمانه کې داڅه نوی خبره نه وه صوفیانو اومشایخو به زیاتر په هندکې په دې عقیده کې زیات افراط کاوه .

[۳] له دا ستان ترکتازان هند مخونه ۳۰۴ — ۳۰۵.

مصنف په دې لړ کې دده ځینې داسې ویناوی هم رانقل کړی دی‌چې هغه عارفانه او صوفیانه دي چې په هغوکې دنیوکې ځای نشته، خوله دې سره سره د اسلام مخالف نظریات هم شته لکه دده په اند خدایﷻ پیژندنه اوځان پیژندنه (خدا شناسی وخود شناسی)یې تر ټولو مهم افکاردی. که یوهندوهم خود شناس وی له مسلمان څخه ښه دی، له مسلمانانو به یې جزیه اخیستله اودغنیمت پنځمه به یې په بیت المال کې داخلوله، اوپه اړو خلکو به یې ویشله . دده ټول زامن ډیر پاک اوله فسق څخه لري وو، له ظلم او تیري څخه یې ځانونه ساتل، په عربي، فارسي، هندي او پښتوکې یې ګڼ شمیرکتابونه لیکلي دي . دده یو کتاب (خیرا لبیان) نومیږي چې په څلورو ژبوکې لیکل شوی دی، او هغه دی یو اسمانې کتاب بولي چې دخدايﷻ له لوری څخه ده ته خطاب پکې شوی دی .[1]

له معاصرو تاریخونو څخه معلومیږي چې پیر بایزید له افغانانو څخه یولوی ځواک جوړ کړ، دسلیمان په غره کې اوسیده او دخیبر دره یې هم نیولی وه اوپه شاو خوا سیمویې هم حملې کولې د دوی دله منځه وړلو لپاره اکبر یو فوځ ورولیږه خو هغه هم و نشوای کولای دوی له منځه یوسی، دده له مرګه وروسته دده زوی د مغلي واکمنۍ لپاره خطره وو، راجه مان سنګه ، بیربل او زین خان هم د دوی په وړاندې له ناکامي سره مخ شول، بیربل خو په یوه جګړه کې مړشو مان سنګه د ۹۹۵هـ په حملوکې هم د روښانیانو په وړاندې ناکامه شو. ورو ورو د شاهجهان په زمانه کې په کال ۱۰۵۸هـ کې داډله ختمه شوه [2]

---

[1] دملا محسن خانی له کتاب حالنامه بایزید دردبستان مذاهب مخونه – ۳۰۶ –۳۰۹ څخه .

[2] له داستان ترکتازان هند څخه چن شوی دی .

مهد و یت ـ ددي وخت تر ټولو پاروونکي تحريک د مهدويت تحريک و ددې ډلې موسس سيد محمد بن يوسف جونپوري و. چې په ۸۴۸ هـ کې زو کړی دی، دی که څه هم دلسمې پيړۍ په لومړيو ۹۱۰هـ کې وفات شوی دی خودده اغيزې دلسمې پيړۍ ترپايه پورې پاتې وې. دبې طرفه تاريخي مطالعې په رڼاکې داسې ويل کيدای شي په دو دريو پيړيوکې دننه د افغانستان په شمول په دې وچه کې دومره پراخه، ژور اوځواکمن تحريک بل نه دی تير شوی. اونه بل کوم تحريک په اسلامي ټولنه باندې دومره زياته اغيزه کړی ده. ددې تحريک په پلوی اومخالفت کې چې معاصرو او وروستيومورخينو څه ليکلي دي دهغې له مطالعې څخه مونږ دالاندی پايلي ترلاسه کولای‌شو:

۱- سيدمحمد جونپوری په باطني او خلقي توګه ډومره دلوړاستعداد او ځواکمن باطن څښتن و چې دده په څير انسانان ډيرکم پيداکيږي. دی په تنکۍ ځوانۍ کې لاخورا ميړنی اوغيرتي و، له خپل چاپيريال اود زمانې له حالا تو څخه مطمين نه و، بې له توپيره يې دامر بالمعروف اونهی عن المنکر دنده سرته رسوله. له ناروا کارڅخه به يې خلک په ډيره سختي سره منعه کول او ترټل به يې له دې امله په خپله زمانه کې د "اسد العلماء " لقب ورکړل شوی و دسلوک او تصوف زده کړه يې له شيخ دانيال څخه کړی وه (له زياتې ګروېږنې وروسته مو هم دشيخ دانيال په اړه څه معلومات پيدا نکړل) زيات رياضت اومجاهده يې وکړه، په غرونو او کندو کې ډيره موده تنهاوګرځيده چې کله دکامل شيخ لارښوونه نه وي نوډيرځله ددا ډول تنهايې پايله داسې اشارات وي چې له هغه څخه د بدلغزش اوېښې ښوئيدنې ويره وي اوکله د غلط يقين دحاصليدلو ويره هم وی دا ډول شخص چې دتحقيق او پختن مقام ته نه وی رسيدلی، له الفاظوڅخه غلطه معنی اخلی او غيبی اشارات هم غلط تعبيروی، ده هم په دې وخت کې په يوه سفرکې

دمهدی کیدلودعوه وکړه، اوله دې وروسته یې هم ډیرځله په مختلفو ځایونوکې د"مهدي موعود " دعوه اعلان کړه. اوپه ده باندې د ایمان راوړلولپاره یې دعوت پیل کړ.

۲- هغه د زیات ریاضت، باطني ځواک اود امر بالمعروف د زیاتې جذبې له کبله خورا لوړ او اغیزمن شخصیت و دده شخصیت اوخبرو به په اوریدونکو باندې دجادو په څیر اغیزه کوله، له واکمنو اوامیرانوڅخه نیولې ترعوامو اوخواصو پورې ټول به داسې په هیش کې ورته ناست وو چې له ځانه به نه وو خبر دده لپاره به یې لوړمنصبونه او غټې چوکۍ پرېښودلې له دنیا او وطن څخه به لاس په سرشول له ده سره به ملګري اوځانونه به یې ورته وسپارل. د "مانډو" په پلازمینه کې په غیاث الدین خلجي باندې داسې‌کانه وشوه، دګجرات په چانپانیر کې په محمود شاه ګجراتي باندې یې داسې اغیزه وکړه، په احمدنګر، احمداباد، بیدر او ګلبرګ کې هم داسې پیښې رامنځته شوي، خورا زیاتوخلکو دده په لاس کې لاسونه ورکړل اوپه زرهاو انسانان یې په کاروان کې شامل شول؛ دسنده په سیمه کې هم داسې بده ورځ جوړه شوه چې د خلکو تم کول ګران وو په کندهار کې هم دده ویناو قیامت جوړکړ اود کندهار والي مرزا شاه بیګ هم دده لوری ته مائل شو.

۳- دده ژوند د دنیادترک، بې پروایې اواستغنا، پرته له خدایهﷻ نور له هرشي څخه پریکون ژوندو، په سفر اوحضر دواړوکې دده په شاوخواکې دزهد اوایثار ذکر اوعبادت فضا تر سترګوکیده. دده په مجلس کې چا خصوصیت او امتیازات نه درلودل خوراک اوهرڅه به په مساوي توګه ویشل کیدل، په دې لړکې په خپله دده او دده دکورنۍ هم څه رعایت نه کیده نو کوم نوی کس به چې داحالت ولید بې اغیزې به نه پاتې کیده.

۴- دغه دعوت او تحريک ګڼ شمير داسې بې خچه او صفا تکړه داعيان او بلونکي پيداکړل چې هغوی د "کلمة حق عند سلطان جابر" دنده په ډيره ميړانه سره سرته ورسوله، دامربالمعروف اونهی عن المنکر په لاره کې يې ډيری ستونزې وزغملې او په دې لاره کې يې په اخلاص سره ځانونه قربان کړل، انسان چې ددوی حالت لولي نومتاثرکيږي،اوله مجبوری به دسيدمحمد جونپوري دتربيت اوملګرتيا داغيزو اعتراف کوي، د بيلګې په توګه تاسو دشيخ علابن حسن البيانوي "شيخ علابی" مړ۹۵۷هـ دژوندحالات وګورئ چې هغه دسلطان سليم شاه دشيرشاه سوري دزوی په دربارکې ددعوت اوبلنې وظيفه ترسره کړه چې هغه دشاهې دربار دادابو په سر ټيټولو سره دسلام کولو پرځای په سنت طريقه سلام وکړ. اودريم ځل يې دسفر دستوماني او د طاعون درنځ په حالت کې دورې وخوړلې چې له دورو څخه روغ پاتې شو نو دده بدن يې د فيل په پښو پورې و تاړه او په لښکرکې يې وګرځاوه [1]

۵ - دده د دعوت اوبلنې پنځه اصول وو:۱ـ ددنيا ترک، ۲ـ له خلکو څخه ګوښه کيدل، ۳ـ وطن پريښودل (هجرت)، ۴ـ دصادقو خلکو ملګرتيا، ۵ ـ د ذکر دوام (د حفظ انفاس په طريقه) ده دخدای ﷻ ليدنه (که د سر په سترګو وي يا په زړه سره، دبيداري په حالت کې وي يادخوب) ضروري او دايمان لپاره مهم شرط باله .

---

[1] د نز هة الخواطر څلرم ټوک کې دشيخ علابن حسن البيانوی ژوند ليک وګوری ياد ملا عبد القادر بدايونی منتخب التواريخ و ګوری. مولانا ابوالکلام ازاد په خپل ځانګړي ادبي اسلوب کې دشيخ علابی دشهادت زړه بوږنوونکی داستان په مفصله توګه بيان کړی دی د "تذکرة" له ۵۳ څخه تر ۶۱ – پوری مخونهٔ وګوری.

۶- د بیهوشي په حالت کې یادمفهوم اومعنی په سمه توګه نه فهم کولو له کبله له ده څخه د خپل ځان په اړه ډیرځله په ښکاره توګه داسي ویناوې او دعواوې شوې [۱] دي چې دهغو تاویل او توجیه ډیره ګرانه ده، له دي سره دده پیروان (په پیل کې یې که څه هم نیتونه سم اودیني جذبې سپیڅلې وې) په اسانۍ سره دجمهورو اهل سنت مخالفه ډله وګرځیدله دوی دده دا ویناوې خپلې کړې او دخپلې عقیدې اساس یې وګرځولې .

وروستیوافراطي پیروانو یې (لکه څرنګه چې قاعده هم داسې ده) په هغه کې نورې زیاتونې هم وکړې دده په تقدس اوتعظیم کې یې دومره افراط وکړ چې له انبیاوو سره یې برابر اوله ځینو څخه یې بهتر وباله او ځینې سر سخته افراطیانو خودادعوی هم وکړه چې دی له رسول اللهﷺ سره هم برابر او مساوي دی؛ که څه هم دوی په خپله سید محمد دده پیرو اود محمدي دین تابع باله، ځینو خو یې دومره افراط وکړ چې ویل به یې : که کتاب او سنت دده له قول او فعل څخه مخالف وو نوکتاب اوسنت هم داعتبار وړ ندی دا راز په دي اړه هم زیات افراط کیده چې کوم مسلمان په سترګو یا زړه سره، په ویښه یا خوب کې دالهي انوارو مشاهده ونکړې نو هغه مومن نه دی. دعامو مسلمانانواودې ډلې ترمنځ پروت خیلج ورځ په ورځ پلنیده تردې پورې چې مهدویان یوه بیله ډله شول اوله اهل سنت والجماعت څخه بیل شول،اودکومواهدافو اوموخو دپاره چې دا تحریک پیل شوی و هغه پاتې شول چې غالبا ددې تحریک دموسس په نظر کې به هم و .

دلسمې پیړۍ ترنیمایي پورې په هند اوافغانستان باندې ددې ډلې اغیزې پرتې وې، په دکن کې ددې ډلې پیروانو ځواکمنې ترلاسه کړې. دلسمې پیړۍ په اخرکې

[۱] داډول ویناوې له ډیروغالي صوفیانواودسخت ریاضت کونکو عابدانوڅخه نقل شوي دي .

ددې ډلې شمير او ځواک دواړه دومره زيات شول چې داسماعيل نظام شاه بن برهان نظام شاه ثاني دحکومت په زمانه (۹۹۶هـ ۹۹۸هـ) کې جمال خان مهدوي (چې د صدې له واکمنو څخه وو) په احمد نګر کې دحکومت واګې په لاس کې واخيستې اسماعيل نظام شاه چې کم عمره و هغه يې هم خپل مذهب ته راواړاوه. په لږ وخت کې دهندله شاوخواڅخه مهدويان رايوځاى شول اود جمال خان په شاوخواکې نيږدی لس زره مهدويان جمعه شول او داحمدنګرحکومت يې په مکمله توګه لاس ته ورغی، برهان نظام شاه بهرته تللی وو چې کله په ۹۹۸هـ کې بيرته احمد نګر ته راغی نو مهدوي مذهب يې ختم کړ او دپخوا په څير يې اثناعشري مذهب رواج کړ.[1]

د لسمې پيړۍ په اخرکې په مهدوي تحريک څرګندضعف پيداشو دسيد محمدجونپوري ادعاګانو اودده د افراطی پيروانو دسختۍ اوتشدد له کبله په عقيدو کې تزلزل اواسلامي تولنه کې ګډوډي اواضطراب پيداشو، په دې حالت باندې دهغه وخت حقانې علماوو هغه چې دقران او سنت ژور علم ورسره وو اوپه ديني علوموپوره خبر وو پريشانه اوانديښمن وو او داتحريک يې ديوې لويی ګمراهي او فتنې پيلامه بلله څکه خودهغې زمانې لوی عالم علامه محمد طاهر پټنې(۹۱۳هـ - ۹۸۶هـ) د "مجمع بحار الأنوار" مصنف په دې ډله ردونه وکړل او د دوی دمخنيوي لپاره يې متې راپورته کړې ،اودا هوډ يې وکړ چې څويې دا بدعت (چې ټول ګجرات يې اغيز من کړی و) له منځه نه وي وړی ترهغه پورې به دی پګړی په سرنکړي، کله چې په کال۹۸۰هـ کې اکبرګجرات فتحه کړ او له علامه محمدطاهر سره مخامخ شونو په خپل لاس يې هغه ته پګړی ورپه سرکړه اوورته ويې ويل : چې ددين د مرستې او حمايت او ددې نوې ډلې دله منځه وړلو(چې تادهغې په خلاف بدې راپورته کړي دي) مسئوليت زماپه غاړه ده، اکبردهغه

---

[1] د مولوی ذکاء الله دهلوی له کتاب تاريخ هندوستان څلرم ټوک څخه خلاصه شوی .

رضاعي ورورمرزاعزیز الدین دګجرات حاکم وټاکه اوپه دې کارکې یې له هغه سره مرسته وکړه،اودده په زمانه کې دهغوی زورکم شو، خوچې کله مرزاعزیزله خپل منصب څخه ګوښه شو اودده په ځای ګجرات ته عبدالرحیم خانخانان راغی نو مهدویانو بیاځواک ترلاسه کړ اومیدان ته راووتل، علامه محمد طاهر بیا پګړی وغورځوله اوپلازمېنې ته یې مخه کړه خودمهدویانو یوه ډله په هغه پسې شوه " اجین " نومي ځای ته چې رسیده هغه یې شهید کړ.[1]

دناارامي او ذهني ګډوډي اسباب

د تاریخ او دتاریخ دفلسفې له مطالعې څخه برېښي چې د ذهني نارامی، عکس العمل دجګړه ماروخوځښتونوپیداکیدلوځواکمن اسباب اولاملونه په ټولیزه توګه په لاندې ډول کیدای شي:

۱- د ټولنې په وینا اوکړنو، ګروهه اوژوندکې دنه سمون اوتضادله کبله په نارامه اوځیرکوطبیعتونوکې سخته بې اطمینانې پیداکیږي،او یوې خاصې مرحلې ته په رسیدو سره جګړه ماردعوتونه اوخوځښتونه رامنځته کوي اوکه خوځښت یا تحریک رامنځته نه هم شي خوله تشکیک اودوه زړیتوب سره مخامخ کېږي. په ټولیزه توګه داخوځښتونه ډیره ژر افراطي تګلاره خپله کړي چې بیاله دې فاسدې او لږ ځواکې ټولنې څخه دوی زیات بېلارې او ګمراه وي؛ په سیاسي لحاظ ډیر خطرناک وي اوپه ټولنه کې ګډوډی رامنځته کړي داسې برېښې چې په لسمه پیړۍ کې دمال اودولت زیاتوالی، دچوکیو اومنصبونوتمې اوپه هغه کې دسیالۍ جذباتو

---

[1] نزهة الخواطر خلرم ټوک .

دا تضاد رامنځته کړی و . اود دنیادارو اودنیاپرستو یوه لویه ډله پیدا شوې وه چې دینې اواخلاقي ښوونې یې له پامه غورځولې وې دچوکۍ اوقدرت ترلاسه کولو یا لذت اوخوند اخیستنې لپاره یې هرې بیلاري اوبې شرمي ته ملاوې تړلې وې. دا ډول خلک په ټولیزه توګه په داسې وخت کې پیداکیږي چې کله پراخه اومحکم سلطنتونه رامنځته شي اودامن اواستقرار دوره راشي، داسې بریښي چې د سوري کورنۍ دحکومت له وروستۍ دورې اودمغلي سلطنت له قائمیدووروسته په هندي ټولنه کې داکیفیت څرګند شوی وو اوداسلام اودشریعت ډیرمخالف اعمال او رسمونه جاري شوي وو.[1] په اموي اوعباسي سلطنت کې هم داډله په ښکاره توګه څرګنده شوې وه اوداډله دلومړۍ هجري پیړۍ نامتو مصلح اوداعي امام حسن بصري مړ ۱۱۰هـ د " منافقینو " په نامه سره یادوي .

۲- دواکمنواستبداد ، خپل سري، ظلم اوتیری، دشریعت له حکمونوڅخه سترګې پټول، اوڅرګنده نفس پرستي چې دین پلوه خلک انقلاب اوبغاوت ته اړ کوي .

۳- رسمیت اوظاهرپرستي چې کله اوج ته ورسیږي نوټولنه داخلاقي اوذهني ټیټوالي ښکارشي اوپه علمي کړیوکې زیات جمودرامنځته شي.[2] او ښوونیز نظام

---

[1] له تاریخ څخه معلومیږی چې د سلطان سلیم شاه یا اسلام شاه د حکومتې په زمانه کی به په هر ولایت کی د جمعی په ورځ ټول شاهی مسئولین او امیران را جمعه شول په یوه لوړ خای به یی یوه چوکی کیښوده په هغه باندی به یی دسلطان سلیم شاه پیزارکیښودل او ټولو به هغو ته سرونه ټیټول اودشاهی قوانینو مجموعه به لوستل کیده د سید هاشمی فرید ابادی له "تاریخ هند "دریم ټوک مخ ۴۰څخه

[2] پروفیسر خلیق احمد نظامی ددی زمانی په انخور ډلو او د ناروغی داصلی رنځونو په اړه داسی کښلی دی : د مسلمانانو عام ولسی اواخلاقی حالت په تیزی سره مخ په زوړراوان و په" افسانه شاهان " او" تاریخ داودی " کی چې کومی‌عجیبی‌کیسی وړاندی کیږی هغه

بې روحه اوله حقیقته لیرې شي، اوذهنیتونوتسکین اوتسلي له وړتیاڅخه بې برخې شې نوخلک په هغوتحریکونو اوخوځښتونوکې دذهني ارامي احساس کوي چې په سمه یاناسمه توګه له مسلط نظام څخه دباندې پښه ږدي، دقران اوسنت له تعلیم څخه غفلت اوله حدیثو څخه مخ اړول هم ددې یوځواکمن لامل کیدای شي، له قران اوحدیثوڅخه په هره زمانه کې ددین سم مزاج ترلاسه کیدای شي اوداهم ځینې معلومیدلای شي چې دامت پوهه اوعمل له اصل دین، دپیغمبرله صحابه کرامو اوتابعینو تګلارې څخه څومره لیرې اوڅومره منحرفه ده.

۴- دیوه داسې دیني شخصیت نشتوالی چې په ذهني اوباطني توګه له عامې سطحې څخه لوړوي، دځواکمن شخصیت اواغیزمن روحانیت څښتن وي، ذهني ناارامي او روحي اضطراب لیرې کړي، اودټولنې په مړژواندي بدن کې نوې ساه پوه کړي، داسلام په ابدیت، دمحمدي شریعت په صداقت اوکمال باندې پراخ امکانات پوره یقین او ویساپیداکړای شي دلسمي پیړۍ دتاریخ له مطالعې، د ژوندلیکونو اوتراجموله کتابونو، دپیښنو اوواقعاتوله څیړنې څخه معلومیږي چې کم ترکمه په هندکې ددې ناارامي اوذهني ګډوډۍ اسباب دمخکینو پیړیو په پرتل زیات شوي وو اوله دې امله په دې پیړۍ کې ذهني ناارامي اوجګړه مار غورځنګونه زیات لیدل کیږي.

داخلاقی تېټوالی اواعتقادی بدحالی هنداری دی. دفقیرانو عیش پرست ژوند ، د زده کونکو بیلاری، په تعویذ کونکو باندی بیځایه عقیدی ، دجناتو او دیوانو کیسی ، د سلیمان د چراغ داستانونه ، په یوه پخه ټولنه او کلکه اخلاقی نظام کی دا ډول نشی عام کیدلای ، په حقیقت کی مهدوي غور خنګ ددی ذهنی تېټوالی او مذهبی جمود د لیری کولو یوکوښښ وه سلاطین دهلی کی مذهبی رجحانات ص ۴۵۱ .

دلســمې پــيــړۍ لــويــه فتــنه

له "دويمې زريزې " څخه د نوي نړيوال نظام دپيل تيروتنه

لسمه هجري پيړۍ له دې لحاظه زيات اهميت لري چې ددې په اختتام سره داسلامي جنتري يوزركاله پوره كيږې اودويمه زريزه پيل كيږې. په عامو حالاتوكې دا بدلون دومره اهميت نلري دنړۍ په اوږده عمر اودانساني ژوندپه پراخه تقويم كې چې څرنګه په هره پيړۍ سره يوه پاڼه اوړې داراز دزرو كلونو په پوره كيدو سره هم ديولسمې پيړۍ نوې پاڼه اوښتونكې وه خوچې كله ذهنونه له سخت انتشارسره مخامخ وي، په عقائدوكې تزلزل وي، ددين له سمې ښوونې او قران اوحديثوڅخه نه يواځې غفلت اوبې خبرې وي بلكې وحشت اونفرت موجود وي، يوناني علوم دانساني عقل اخري پوړ بلل كيږې اوهغه د"حكمت " او"د پوهې دعلومو" په نامه سره ياديږي، او دانساني علومو اوكمالاتو په پراخو څنډوكې د "الافق المبين [۱]" لقب وركړل شوى وي، خلك په نكته پرانيو بوخت وي اوله وړوخبرو لويې كيسې جوړوي اوداعلوم دنصاب اوعلمي كړيوكمال بلل كېږي، دنبوي علومو، اسماني صحيفواوقراني نصوصو تحقير اوسپكاوى كيږي، اوپه هغو ايمان لرل جهل، ړوند تقليد اودعقل دښمني بلله كيږي

اوله دې سره سره دوخت له حكومتونو اوسياسي نظامونو (چې په ګډه وډه توګه د اقتدار لپاره له مذهب څخه كار اخلي) څخه بيزاري د بغاوت په معنى دى. اوپه دې برسيره داسې بخت وال افراد هم پيداشي چې ښه ذهانت هم لري اودوخت په

---

[۱] د ملا باقرادماد كتاب " الافق المبين " ته نغوته وه .

علومو اوحکمت باندې پسوللی هم وي اودنوې دور دموسس اورهنمايې احترام او اقتدار خوبونه هم وينې او په زړونو او دماغوکې يې دا ارزوګانې په څپو وي چې د زمانې له چلن څخه به دی هم هغه ډول ګټه ترلاسه کړي چې دده په فکر د مخکنيومذاهبو سرلارو ترلاسه کړې وې، چې دهغوله پاڅون اودعوت سره دقومونو او هيوادونو په تاريخ کې دنويو کليزو پيل شوی و، چې ددې کامياب شکل د اسلام څرګنديدل اودمحمدي بعثت رامنځته کيدل و چې په عربوکې پيل شوی و او ټوله نړۍ يې تر اغيزې لاندې راوستې وه، ددوی په فکر ددې دين په تاريخ کې اود نړۍ په کليزه کې دلومړيو زرو کلونوپوره کيدل اود دويم زر پيل يومهمه پيښه اوداسې ښکلې موقعه وه چې ژر اوپه لنډوخت کې چاته په لاس نه ورځې اوکه په شمار شي نو زرکاله انتظارغواړي، لدې کبله بايد داچانس له لاسه ونه وځي؛ که نه بيابه په پيړيو پيړيولاسونه مروړي او افسوس به کوي.

مونږ ته دلسمې پيړۍ په وروستي نيمايې کې داسلامي نړۍ په مختلفو برخو او په ځانګړې توګه ترټولو نارامه اودتخليق اواختراع وړتيالرونکې سيمه ايران کې (چې دډيرو مماثلتونو په اساس سره دختيځ يونان بلل کيږي) ددې فکرعکس تر سترګو کيږي داسلام له رامنځته کيدو وروسته دالومړۍ وار و چې يوزرکاله پوره کيدل اودويمه زريزه په پيل کيدو وه دهري پيړۍ په سرکې دمجددپيداکيدل په حديث سره ثابت دی.
اوپه تاريخ کې يې ثبوت ترلاسه کيدای شي، له دې کبله ځيني ذهينو خلکو ددويمې زريزې په پيل کيدو سره له مجددکيدلوهاخوا دنو ې دين د موسس کيدلو اودنړۍ دنوې دور دفاتح کيدلوفکرونه له ځانه سره پيداکړل، اوډيروځوانانو ددې منصب لپاره ځانونه کانديدکړل اوددې لپاره يې هڅې پيل کړې، له بده مرغه چې ددې دور کوم ذهني اوفکري تاريخ ندی ترتيب شوی چې په هغه کې ددې زمانې

خيالات اوافکار، هيلي او ارزوګانې بيان شوې وي، دپخواني او وروستي دور په څير ټول تاريخونه د حکومت له دربار څخه شاوخوا راڅرخي، اوټول يې دحکومتي انقلابونو، سوبو او ماتو، دشاهانو د ورکړو، دحکومتي چارواکو عزل او نصب، او داميرانو دعيش او عشرت داستانونه بيانوي اودهغوی د خرمستيو افساني دي چې يوه په بله پسې تکرارېږي، که دلسمې پيړۍ داسلامي نړۍ کوم فکري تاريخ وای مونږ به ليدلی و چې ددويمې زريزې په نږدې کيدو سره په څومره زړونو کې دخامو تمناګانومشالونه بل شوي وو. اوهغوی ديوه نوي مشرتابه اوقيادت د خيمې لپاره لکړې اومراندې برابرې کړې وي. دصفوي حکومت له رامنځته کيدو وروسته د حکومت په زور سره شيعي مذهب دټول ايران مذهب وګرځيده.

دصفوي سلطنت دموسسينو سترمشرشيخ صفي الدين که څه هم دمسلک او ذوق په لحاظ صوفي و خوځرنګه چې شيعيت له تصوف سره دښمني لري، دهمده د واکمنۍ په زمانه کې په همدې ايران کې دتصوف ډيوه مړه شوه هغه ايران چې په هغه کې دامام غزالي، طوسي، شيخ فريدالدين عطار نيشاپوري، مولاناجلال الدين رومي [۱]، اومولانا عبدالرحمن جامي [۲] په څير انسانان پيداشوي وو اوهغه ايران چې بغداد، دهلي اواجمير ته يې د پيران پير (پير پيران) سيدناعبدالقادر جيلانی، شيخ الشيوخ شهاب الدين سهروردي، خواجه بزرګ شيخ معين الدين چشتي، اودميني شهيد قطب الدين بختيار کعکی اوشي؛ په څيرانسانان ورکړي وو.بل لورته ايران دکتاب او سنت دعلم اودحديثو دفن مرکز پاتې شوی و. هغه چې اسلامي تاريخ ته يې دمسلم بن الحجاج القشيري نيشاپوري، ابوعيسی ترمذي، ابوداود سجستاني، ابن ماجه قزوينی اوحافظ ابو عبدالرحمن نسائی ؛ په څير

---

[۱] په اصل کی د افغانستان د بلخ اوسيدونکی و -

(۲) جامي هم دافغانستان د هرات اوسيدونکی و (ژباړن)

دحديثو امامان اودصحاحو مصنفين وړاندې کړي و اوس هغه له کتاب اوسنت اوعلم الحديث څخه بيخي بيګانه او تش لمني و، اوس دهغه علم ټوله پانګه اود برتري ميدان يوناني علوم فلسفه اومنطق و دې انقلاب ددې سړي زيږونکې سيمې تړاو له عربي نبيﷺ، صحابه کرامو اوحديثو څخه پريکړی و، دهيواد دپوهه او نبوغ لرونکې طبقې رابطه يې که له محمدي نبوت، دختم نبوت عقيدي، او ددين اسلام له بقاڅخه پريکړې نه وه کمزوری کړي خويې وه. که دشيعي عقيدي په اساس له اهل بيت سره د دوی نسبت اومينه نه وای نو ددې هيوادد مجوسيت، له اسلام نه مخکې تهذيب او دفردوسي دشاهنامې رستم اواسفنديارلورته د ستنيدلو ويره وه.

په داسې حالت کې په نهمه او لسمه پيړۍ کې په ايران کې د شر غوښتونکو غورځنګونو او داسلام په خلاف فکري اوفلسفي سازشونوپيداکيدل دتوقع خلاف نه و چې تر ټولو مترقي اوپر مختللي بيلګه يې دنهمې پيړۍ په اخر او دلسمې په پيل کې نقطوي غورځنګ دی چې داد ايران دهغې نا ارامه روح ښه ځرګندونه کوي چې کله د مزدک په شکل کې،کله د ماني په صورت کې، اوکله هم د حسن بن صباح په جامه کې ځرګنده شوې ده چې دا يو نګه خالص الحادي غورځنګ و لکه سکندرمنشي چې وايي: انطائفه بمذهب حکماء عالم راقديم شمرده اند واصلا اعتقاد بحشر اجساد و قيامت ندارد، ومکافات حسن وقبح اعمال را درعافيت ومزلت دنيا قرار داده بهشت ودوزخ همانرا مى شمارند.[1] شاه نوازخان دنقطوي غورځنګ په اړه ليکي: *علم نقطه الحادی وزندقه واباحت وتوسيع مشرب است مثل حکماءبقدم عالم گردند وانکارحشروقيامت نمايند و مکافات حسن و قبح اعمال وجنت ونار درعافيت و مذلت دنياقرار دهند*.(۲)

---

(۱) تاريخ عالم اراى عباسى دويم ټوک مخ ۳۲۵ .

(۲) ما ثر الأمراء دويم ټوک مخ ۶۱۹ .

دوی د ارتقاء دنظريې منونکي دي اوپه دې ګروهه دي چې جمادات او نباتات له ترقي وروسته دانسان درجې ته رسيږي.[۱] دنباتاتو په وده کې دخدایﷻ دقدرت څه دخل نشته دايواخې د ستورو او عناصرو دترکيب په نتيجه کې وده کوي[۲] قرانکريم درسول ﷺ تصنيف بولي، اوشرعي مسائل د اهل رأی دفکر زيږنده بولي، ددې ډلې پيروان په لمانځه، حج اوقرباني پورې خاندي [۳]درمضان مياشت د لوږې او تندې مياشت بولي، د اوداسه اوغسل په مسايلو پورې هم خاندي [۴] اود ابدي محرماتو حراموالی هم نه مني؛ داډله له نقلياتو څخه انکارکوي اوعقلياتوته خلک رابولي.[۵] ددې ډلې موسس محمود پسيخواني بلل کيږي .[۶]

---

[۱] د بستان مذاهب مخ ۳۰۰

[۲] مبلغ الرجال پانه ۲۵ الف قلمی نسخه د مولان ا زاد کليکسون مولانا ازاد لائبريری مسلم يونيورستی علی ګړه .

[۳] همدا اثر .

[۴] همد اثر .

[۵] داراز په دې مضمون کې د پروفيسر محمداسلم له کتاب (دين الهی اور اسکا پس منظر) داراز د ډاکټر نذير احمد مسلم يونيورستی عليګړه له کتاب (تاريخی و ادبی مطالعی) څخه استفاده شوی ده دزيات تفصيل او کره معلوماتولپاره د ډاکټر صادق کيا کتاب "نقطويان يا پسيخوانيان" وګوری.

[۶] محمودپسيخواني يا پسيخانیګيلانې په استراباد کې په کال ۸۰۰ هـ کې ددی نوي مذهب اعلان وکړ په کال ۸۳۲هـ کې دی مړ شو، دا ډله په ايران کې د نهمې پيړۍ په پيل کې راپيدا شوه ورو ورو داډله ډيره ځواکمنه شوه ان تردې پورې چې په لسمه او يولسمه پيړيو کې په ايران اوهند کې ددې ډلې د پيروانو شمير زرګونو ته ورسيده ايراني مورخينو اومسلمانوليکوالانو داډله دملاحده تناسخيه اواهل زندقه په نومونو سره ياده کړې ده، څرنګه چې دمحمود په اند هرڅه له خاوروڅخه پيدا شوي اودی خاورو ته نقطه وايې نودوی ته ځکه نقطويان وايې. اويا

دې ډلې په لسمه هجري پيړۍ کې په هند او ايران کې په زرهاو خلک اغيزمن کړل او په ايران کې يې دپيروانو شمير زرګونوته ورسيده نقطويان په دې ګروهه او عقيده وو چې د پيداښت له پيل څخه ترمحمود پسيخواني پورې اته زره کاله کيږي، دا اته زره کاله دعربو دمشرتابه دور و اويه دې موده کې به پيغمبريواځې له عربوڅخه و دمحمودپيسخواني په پيداکيدلوسره دعربومشرتوب پای‌ته ورسيده [۱] له دې کبله به په راتلونکو اتو زرو کلونوکې پيغمبر په عجموکې پيداکيږي [۲]. دنقطويانو څه عقائد موچې مخکې بيان کړل ددوی دانظريات اساسي اوانقلابي اهميت لري زمونږ له دې بحث اودمجددصاحب له تجديدي کارنامو سره ځانګړې تړاو لري، داچې اسلام منسوخ شوی ګڼکه نودمحمودله دين منلو پرته بله لاره نشته ددين اسلام وخت پوره شوی اوس نو يوه نوي دين ته اړتيا ده [۳].

په لسمه پيړۍ کې ددې عقيدې اعلانېدل دامعنی لري چې دوی دزريزې قائل وو او له دويمې زريزې څخه يې خپل کار په ډيرجوش اوګرمو ولولو سره پيل کاوه. شاه عباس صفوي په ايران کې دنقطوي مذهب په تورپه زرهاو خلک ووژل باچاپه دې اړه له خپلومشرانو څخه ډيرسخت وخوت دده په اندله دوی څخه زيات

داچې دوی قراني مطالب له خپل فکر سره سم بيانول د تورو او نقطوپه مرسته سره ترلاسه کړي دي نو ځکه دې ډلې ته نقطوي يا اهل نقطه وايې، دډاکټر نذيراحمدله کتاب (تاريخي و ادبي مطالعی) څخه په لنډه توګه اخيستل شوی چې دمضمون عنوان يې دی: نقطوی ډلی ته ځغلنده کتنه.

(۱) د محمود يا دهغه ديوه پيرو شعر دی چې وايي:

رسيد نوبت رندان عاقبت محمود — ګذ شت انکه عرب طعنه برعجم ميزد

(۲) دبستان مذهب مخ ۳۰۰

(۳) همدا اثر مخ ۳۰۰

خطرناک بل څوک نه وو، څکه يې په کال ۱۰۰۲هـ کې هغوی په ټولیزه توګه ووژل
ددې ټول وژنې پایله داشوه چې ډیرنقطویان په پټه هندته وتښتیدل، چې په دوی
کې مولاناحیاتي کاشي هم و چې له دوه کاله بنده ؤروسته شیراز ته راغی اوپه کال
۹۸۶هـ کې په وطن کې له څه مودې اوسیدو وروسته اخرهند ته راغی په کال ۹۹۳هـ
کې هغه په احمدنګرکی موجود و، شریف املي چې ډیر سترعالم و هم ددې ډلې له
مشرانو سره تړاو درلود، هغه دخپل وخت له سختیو تنګ شوی و اوهند ته راغلی
و، اکبرباچا له ده سره دیوه پیر په حیث چلن کاوه. ځینې محققین په دې اندي چې
میرشریف املي دمحمودپسیخواني له لیکنوڅخه ثبوت وړاندې کړ اواکبرته يې د
نوي دین داختراع ترغیب ورکړ، ده دمحمود وړاندوینه بیان کړه چې په کال ۹۹۰هـ
کې به یوکس پیداکیږي چې باطل دین به له منځه وړي، اوحق دین به پلی‌کوي.

بدایوني اوخواجه کلان (۱) دواړه په دې خبره یوه خوله دي چې شریف
املي له ایران څخه وتښتیده اودشیخ حسین خوارزمي دځای ناستي مولانامحمد
زاهد په خانقاکې يې پناواخیستله، اودصوفیانوپه څیراوسیده، څرنګه چې دده په
طبعیت کې له درویشي اوصوفیتوب سره هیڅ مناسبت نه و له دې امله هغه په
خانقاکې بې حیايې اوبې شرمي پیل کړه، کله چې مولانامحمدزاهدته دهغه عقاید
معلوم شول نوله خانقاڅخه يې وشاړه اودکن ته ولاړ په دې ورځوکې په دکن کې د
شیعیت دور و له دې کبله خلکو په ده باندې دشیعه عالم ګومان وکړ اوډیرتود
هرکلی يې وشو، کله چې خلکوته دده عقائدمعلوم شول نو بد ویل يې پسې پیل
کړل لکه بدایوني چې وايي: حکام دکن مي خواستندکه لوح هستی اورا ازنقش
حیات پاک سازند عاقبت برسواری خر قراریا فته به رسوائي تشهیرش نمود ند[۲].

---

(۱) خواجه عبیدالله د خواجه باقی بالله زوی او د مبلغ الرجال مصنف.
(۲) منتخب التواریخ دویم ټوک مخ ۲۴۶.

اکبر ده ته د" هزاري " منصب ورکړ اوپه خپلونږدې مقربینوکې یې شمار کړ.[۱] اوپه بنګاله کې یې ددین الهي داعي وټاکه، اودی داکبرپه څلورونږدې ملګروکې وو ددین الهي دمریدانو په وړاندې به یې داکبرد نیابت دنده هم په غاړه وه [۲] په مآثر الامراء کې راغلي: تصوف و حقائق بسیارورزیده والحاد وزندقه رابدان خلط داده دعوای " همه اوست " می‌کرد و همه را الله می گفت [۳].

دابوالفضل علامي په اړه ځینې معاصر تاریخپوهان وایې چې دی هم له نقطوي ډلې څخه متاثرو، کله چې شاه عباس صفوي په نصراباد‌کاشان کې لوړرتبه نقطوي داعي اومسئول میرسیداحمد کاشي ووژاه نودهغه دکاغذاتوپه ذخیره کې چې دکومو نقطویانو لیکونه پیداشول په هغوکې د ابوالفضل هم یو لیک و.

معاصر تاریخپوه سکندر منشي په " تاریخ عالم ارای عباسي" کې کاږي: له هند نه راتلونکوخلکوڅخه معلومه شوه چې د شیخ مبارک زوی ابوالفضل چې دهند له پوهانو څخه دی اود اکبر دربار ته ډیر نږدې دی هم ددې مذ هب پیرو دی له دې کبله یې له اکبرڅخه وسیع المشربه جوړکړ اوله شریعته یې کوږ کړ دده لیک چې د میراحمد کاشي په نامه یې لیکلی وو اودنوموړي میرپه کاغذاتوکې پیداشو دامعنی لري چې ابوالفضل نقطوي دی[۴].

---

(۱) مبلغ الرجال پاڼه ۳۲.

(۲) منتخب التواریخ دویم ټوک مخونه ۲۴۵- ۲۴۸.

(۳) ماثرالامراء دریم ټوک مخ ۲۸۵.

(۴) د ډاکټر نذیر احمد له کتاب "تاریخی وادبی مطالعی " نقطوی ډلی ته یوه څغلنده کتنه څخه اخیستل شوی.

خواجه کلان په خپل کتاب "مبلغ الرجال " کې د محمود پیسخواني دیادونې په ترڅ کې کاږي : *شیخ ابو الفضل ناگواری بساط ان ائین خسارت قرین را در مملکت هندوستان گسترد* [۱]

له دې تاریخي شهادتونو وروسته دا اندازه لګیدلای شي چې دنقطوي تحریک داعیان چې کله هندته راغلل نوځرنګه یې ددویمې زریزي لپاره دنوي دین او نوي ائین لپاره پلاز اومسندتیارکړ چې په هغه باندې دکښینولولپاره یوځواکمن او مناسب شخصیت په کار و اوددې لپاره ددوی په نظرکې له اکبرڅخه پرته بله څوک ښه وړ اومناسب نه و.

(۱) مبلغ الرجال پانه ۳۱ – داراز ۳۲ او ۳۳ پانه هم وګورئ.

دویــمه بــرخـه

د اکــبرد حکومت دوه متـضاد دورونـه

د اکـبـرمذ هـبي ژو نـد :

داکبردزماني او د هندتېول مورخين په دى متفق دي چې اکبردخپل حکومت په پيل کې نه يواځې يوراسخ العقيده اوکره مسلمان وبلکې په ښه عقيده اومذهبي غلوسره يې دحکومت دوره پيل شوه ،ددى خبرې داثبات له پاره داکبرد دربار نامتوليکوال اوعالم اوداکبردزماني مورخ ملا عبد القادر بدايوني مړ ۱۰۰۴ هـ له نوميالي کتاب(منتخب التواريخ) څخه څه برخه رااخلو څوپيښې اود باچاد ژوند حالات څېنې رانقلوم .

داداکبر دهغه مهال دژوندحالت دى چې کله دى دخپلواسلافوپه څېر يودښې عقيدې مسلمان و هلته چې ده ديني تعليم اويابيخي سوادنه درلود او د خپلې کورنۍ له رواج سره سم داولياومزاراتوته به يې اوږده اوږده سفرونه کول په هغه وخت کې دمشائخوله زيارتونوسره مينه دافراط ترپولې رسيدلې وه ، اوبدعتونه عام شوي و. اکبر به دجمهورو د عقيدې مخالفينوته سختې سزاوې ورکولې،

داولیاء الله دزیارتونوله پاره به یې نذرونه منل ،په خپله په ذکربوخت و اوله نیکو خلکوسره به یې وخت تیراوه ، دسماع په مجلس کې به یې برخه اخیسته داکبر د دینداريْ اومذهبی افراط داثبات لپاره دملا عبدالقادربدایوني خبري نقل کول څه بدي نه لري ځکه په دي باندې ټول مورخین متفق دي اوداکبرستاینه یې کړې ده ، په دې اړه دملا عبدالقادر بدایوني په تاریخ کې دڅه عنادسوال نه شي کیدای ، اوداکبر دژوند ددویم دور(یعني ددین الهی دنظریې خپرول ، دادیانودوحدت عقیده ، له اسلام څخه لیري والی اووحشت، دنورو ادیانو په اړه ښه نظراوله اسلام سره دښمني) په تفصیل مونږ دملاعبدالقادربدایوني دخبروپه نقل کولوکې احتیاط کوو ځکه دده دخبروپه صحت اوتاریخي بې طرفي کې په دې وروستیو کلونوکې ځینی کړیو شک پیداکړی دی [1] نوهلته بیامونږ یواځی دده په خبرو انحصارنه کووبلکې داکبردمخلصو سلطنتي غړیو، ددربارد‌مورخینواودهغه وخت

---

[1] داکبرددویمې دورې په اړه دملاعبدالقادر بدایوني خبرې اوشهادتونه دهغه په دیني تعصب اوله اکبرسره په ذاتي دښمني اومخالفت باندې محمول کولواودهغه کتاب (منتخب التواریخ) بې اعتباره کولولپاره څه موده کیږي چې هڅې رواني دي. خوددې څه علمي اساس اوتاریخي ثبوت نشته ددې نیوکواساس داکبردعظمت اوهغه دپاکې په بدګوماني باندې ولاړدي چې دځانګړې ښوونې اوروزنې دیوه چاپیریال دنتیجې اویوې ځانګړې موخې له مخې رامنځته شوي دي، څوک چې پرته له تعصبه د(منتخب التواریخ) مطالعه وکړي هغه به حتمادلیکوال د خلوص اوصداقت، دردمندي اوجرءت اوحقي ویناکولواعتراف وکړي دتاریخ پراخه مطالعه کوونکي دتاریخ اوافسانې ترمنځ توپیرکولای شي دکتاب اولیکوال صلاحیت اوورتیاپیژندلای شي اودصراف په څیرکره اوکوټه سره بیلولای شي .
الیټ په (منتخب التواریخ) باندې دتبصرې په ترڅ کې لیکې : ډیرکم پیښې لیکونکې به وي چې دبدایوني په څیرخپل جذبات څرګندول وکړای شي په تېره بیاچې شاهي دربارهم څښتن خوښ نه وي یادخپلوتیروتنواوښوئیدنو په ډیره صفایې سره څرګندونه کوي . [الیټ پنځم ټوک مخ ۴۸۰] .

دبې طرفه مورخينودخبروپه تائيد کې به دده خبرې هم راواخلو. اوس راځئ د منتخب التواريخ خبروته د شهزاده سليم دپيدايښت په شکرانه کې باچااجميرته پلې سفروکړ په بيرته تګ کې يې په دهلي کې پړاو واچاوه اود هلی داولياو زيارتونه يې وکړل [۱] اجودهن ته ولاړ دحضرت شيخ المشائخ فريد الدين ګنج شکرزيارت يې وکړميرزامقيم اصفهاني ته يې له ميريعقوب کشميري دفض سزاورکړه دشعبان په لومړيو کې باچا داجمير سفروکړنړدی څوارلس ميله يې مزل وکړ اوزيارت ته حاضرشواو دنذرلپاره نغاره وکړنګول شوه له اهل الله، علماو او نيکو خلکوسره دسماع مجلس ګرم شو[۲] په عبادت ځای‌کې د(ياهو)او (ياهادی) په ذکر کې بوخت شو.

په کال ۹۸۰ هـ کې يې د عبادت ځای د دريوودانيو د جوړولو تفصيلي يادونه وکړه. [۳] په عبادت ځای کې به يې دهری جمعي په شپه سيدان،مشائخ ، علماء او اميران راجمعه کول باچابه په خپله له يو ی حلقی‌سره راتلو اودمسائلوڅيړنه به يې کوله په دی زمانه کې قاضی جلال اونوروعلماوته امرشوی وچې دقرانکريم تفسير دی بيان کړی. [۴] دکال ۹۸۶ هـ په پيښوکې دفتح پورسيکری په عبادت ځای کې دعلماواو مشائخوپه صحبت کېده جمعی شپې دويښې تېرولو يادونه‌شوې ده. کله چېخان زمان داکبرپه خلاف بغاوت اوسرکشي‌وکړه نودهغه مقابلی ته له وتلو مخکې باچا د دهلی دټولو اولياء الله و زيارتونو ته ددعاء لپاره حاضر شو[۵]

---

[۱] منتخب التواريخ دويم ټوک مخ ۱۲۳ .
[۲] همدا اثرمخ ۱۸۵ .
[۳] همدااثر مخ ۲۰۰- ۲۰۱ .
[۴] همدا اثر ۲۱۱ .
[۵] همدا اثر دويم ټوک مخ ۲۵۲ .

کله چې دخيرالمنازل مدرسې څنګ ته تيريده نودشرف الدين حسين په اشاره فولادنومی يوه سړي باچاپه غشي وويشت باچايوخه ټپی شوچې له څوورځومرهم اوپټيی، وروسته روغ شود بدايوني په وينا باچا فکرکاوه چې له دې ناڅاپي حملې څخه ددهلې د اولياوويه کرامت سره وژغورل شو[۱]

يوځل اجميرته روان و اودنوميالی بزرګ شيخ نظام نازولي (چې دزهداو تقوی خبرې يې ترليرې ځايونوپورې رسيدلې وې) په خدمت کې حاضرشو په کال۹۸۰ هـ کې په اجميرکې دسيدحسين ختګ سوارزيارت ته،اوله دې څوکاله وروسته په هاسنی کې دحضرت قطب جمال زيارت ته په ډيره مينه اوعقيدت سره حاضر شو او فاتحه يې ولوستله.[۲] له شيخ چشتي سره يې زياته مينه وه په ډيراهتمام سره يې د هغه روضه يې جوړه کړه اوپه ډيره مينه اومحبت سره يې سلطنت په ځای ناستی(جهانګير) باندې سليم نوم کيښودچې ويل کيږی دهمدې شيخ سليم چشتی ددعاپه برکت سره پيدا شوی و. باچادسليم له پيداکيدووړاندې ملکه جودهابای دشيخ کورته ورولیږله څو د هغه توجه اودعاله ملکې سره ملګرې وي [۳] دارازدشهزاده مرادپيدايښت هم دشيخ په کورکې شوی و.[۴] شهزاده سليم چې کله دښوونځی دتګ وړشو نو د هغه دبسم الله ويلود رسم لپاره يې د خپل و خت نوميالی محد ث مولا نا مير کلان هروی ته زحمت ورکړاو هغه دباچا اودهغه دسلطنت دنورو مشرانويه موجوديت کې شهزاده ته بسم الله وويله [۵]کله چې شهزاده دليک لوست وړ شونوامريې ورته وکړچې دشيخ عبدالنبی کورته ورشی

---

[۱] همدا اثر ۲۵۲
[۲] منتخب التواريخ ۲۳۲ .
[۳] همدا اثر ۱۰۸ .
[۴] همدا اثر ۱۲۳ .
[۵] همدا اثر ۱۷۰ .

اوحدیث ځنی زده کړی اوده څخه یې دمولا ناجامي څلویښت حدیث وویل [۱] داکبرله شیخ عبدالنبی (دشیخ عبدالقدوس ګنګوهي ځای ناستی)اود اکبر د وخت " صدرجهان " سره دومره مینه وه چې اکثره به دده کورته ورتلواوپه درس کې به یې برخه اخیستله اویودوه ځله خوباچادده بوټونه هم ورته برابرکړی وو.[۲] اکبردده لپاره شاهی کارخانه کې خصوصی پوستین جوړکړاودملا عبدالقادرپه لاس به یې هغه ته ولیږه اوورته ویې ویل چې داستا داستادلپاره په شاهی کارخانه کې تیارشوی دی.[۳]

دهغه وخت نومیالی شیخ محمدغوث ګوالیاری ته یې دلس میلیونه دام (داکبر دوخت دروپۍ څلویښتمه برخه)کلنی عائدات ځانګړی‌کړی و.دده له مرګه وروسته یې دهغه له زوی شیخ ضیاء الله سره هم ښه سلوک کاوه[۴] له لویوخلکو سره مینه اکبرته په میراث کې پاتی شوی وه،دده تیموری پلرونواونیکونوله خواجه نا صرالدین عبید الله احرارسره ډیره مینه لرله دبابرنیکه سلطان ابوسعیدبه په پلو یې پل کیښو د هغه خدمت ته ورتلو، اودهغه له مشورې پرته به یې هیڅ کارنه کاوه، دبابر پلار عمر شیخ میرزاهم له خواجه صاحب سره ډیره مینه لرله، په خپله بابرهم په خپله روزنامچه "تزک" کې دهغه یادونه ډیره په احترام سره کوي داکبرکورنۍ له نقشبندیه مشرانو سره خپلۍ اودوستۍ هم کړې وې.

دخواجه عبیدالله احراردکورنۍ یوبزرګ خواجه یحی چې هندته راغی نواکبر دهغه ډیر احترام وکړدهغه دلګښتونوله پاره یې هغه ته ځمکې ورکړی اوهغه یې

---

[۱] همدااثر ۲۰۴ .
[۲] همدا اثر ۲۰۴ .
[۳] همدا اثر ۲۳۷ .
[۴] منتخب التواریخ ۲۰۲ .

دحج امیروتاکه مکې مکرمې ته یې ولیږه چې کله بیرته راستون شونو په اګره کې یې په مستقله توګه دیره کړ.[١]

اکبرداوونی‌داوو ورځولپاره اووه ملاامامان ټاکلی وو چې هریوه به په خپله ورځ هغه ته امامت ورکاوه، دچهارشنبې دورځې امامت به ملاعبدالقادر بدایوني کاوه[٢] هر کال به یې ګڼ شمیر خلک ددولت دخزانې په لګښت حج ته لیږل دحاجیانو د امیر په لاس به یې دمکې معظمې دحرم خلکوته تحفې او نقدې پیسې لیږلې[٣]دحاجیانود قافلې دروانیدلوپه ورځ به یې دحاجیانوپه ځیراحرام وتاړه سربه یې یوځه کم کړ تکبیر به یې ویلی پښی ابله اولوځ سربه تر لیرې پورې د هغوی درخصت کولولپاره له هغوی سره تلو دابه یوعجیب له شوره ډک منظرو اوخلکوبه ژړل [۴]، کله چې شاه ابو تراب هندته له حجازځخه درسول ﷺ قدم راوړ اواګرې ته رانږدې شونو باچا د امیرانو او علماوله یوې لویې ډلې سره له ښار ځخه ځومیله دباندې دهغه هرکلی ته ور ووت، په اخرکې مونږ داکبرددینداري خبرې دمغلي سلطنت دزمانې دنومیالې مورخ میر عبد الرزاق خافی خان چې په صمصام الدولة شاهنوازخان سره مشهورو (١١١١ هـ ١١٧١هـ) دکتاب "ماثرالامراء " په دی خبروسره پای ته رسوو دی لیکې : **اکبربادشاه به ترغیب شیخ دراجراء احکام شرعی وا مرمعروف ونهی منکرفراوان جهد می فرمود وخود اذان می گفت واما مت می کرد حتی بقصد ثواب بمسجد جا روب می زد.** [۵]

---

[١] همدا اثر دریم ټوک ١٠٠ .

[٢] همدا اثر دویم ټوک ٢٢٧ .

[٣] همدا اثر ٢۵١ .

[۴] همدا اثر ٢٣٩ .

[۵] ماثر الامراء دویم ټوک ۵۶١ .

د اکبر په مزاج کې بدلون او د اکبری سلطنت دویم دور [۱]

داکبرددینداري اومذهبیت چې مخکې څوبیلګی تیرې شوې لوستونکې پوهیږی چې دایوه داسې سرسرې دینداري وه چې اساس یې ددین په سمه پوهه اودقران اوسنت په سم علم ندی کینبودل شوی،داداسی دینداري وه چې دراسخینوعلماو دزده کړی او ملګرتیااوسالمه ښوونه روزنه سره نه وه ترلاسه شوی بلکې یواځی دزمانی له حالاتو عسکری مزاج ، د منځنۍاسیادله دین ناخبره واکمنواوامیرانوله تقلیداوضعف الاعتقا دی څخه راپیداشوی وه، ددی دینداري مرکزی ټکې زیارتونه کول، زیارتونو ته په میلونوپلی تګ ،داسلا فوله کمال اوعلم څخه بی برخی ځای ناستوسره ښه سلوک کول ،خانقاوی جاروکول ، دذکراوسماع په مجلسونو کې ګډون اوددرباری علماوو اومشائخواحترام کول و اوبس.

داکبرله حالا توڅخه څرګندیږی چې دی مطلق بی سواده و.[۲] دتیموری کورنی په مزاجونوکې په تولیزه توګه افراط، سخت دریځی اوزیاته خوشباوری پرته ده، د

---

[۱] ویل کیږي جهانګیرچې په کوچني تزک اوروزنامچه کې داکبردمړیني کوم حال لیکلی له هغه څخه داسې څرګندیږي چې ده ته دخپلې تیروتني احساس پیداشوی و، ده دشهادت کلمه ویله اوپه داسې حالت کې یې ساه ورکړه چې سورت یسین اودعایې لوستله.مونږ په دې اړه څه بحث نه کووچې خدایﷻ به له ده سره څه ډول معامله کړې وي اودی به له دنیاڅخه په کوم حالت کې رخصت شوي وي. بلکې مونږدده له هغوکړنواوکارونوڅخه بحث کووچې ده دنوي دین اوتګلارې دپلې کولولپاره کړې وي. اوله هغواغیزوڅخه ګړیږوچې دده له دې کړنوڅخه په مسلمانانوباندې لویدلې

[۲] اکبرچې کله دڅلوروکلو،څلورومیاشتواوڅلوروورځوعمرته ورسیده نودزمانې له رواج سره سم د مکتب پیل کولورسم یې ترسره شواوملا زاده عصام الدین ابراهیم یې استادورته مقررکړ.

همایون په اړه په تاریخ کې راغی چې چابه دهغه کروړوالی ، دسختیوزغمل اوله نا
سموحالا توسره ډغره وهل ولیدل نوفکربه کیده چې داله غوښواوهډوکوڅخه جوړ
انسان ندی بلکې یو اوسپنیزانسان دی، اوانسان نه بلکې پیری دی خوچې کله به
د ارامی حالت ونوهرڅه به یې هیر شول اوداسی به نه معلومیده چې دا دجګړی د
ډګر یو سرتیری سپاهی‌دی. په جهانګیرکې هم داتضاداوبی اعتدالی وه، او دا
خبره هم باید هیره کړل شی چې اکبرخورازیاتی ستونزی او ډیرله ربړه ډک حالات
لیدلی و، اوپه دی سختیوکې رالوی شوی و،ترونو یې ډیره ناځوانی ورسره کړی وه
او ده ډیره کرکه څنی کوله، دپلاردماتی ترخه زهریې هم وڅکل اوداایران په سفرکې
یې ډیری ستونزی ولیدی بیاچې له بیرم خان سره څه وشول؛دی ټولودده فکر ډیر
خراب کړی واوپه هرانسان یې بدګومانی لرله دډیرزیات مخلص په وفاداری باندې
به یې شک کاوه لنډه داچې په مزاج کې یې یوډول تلون اوکاواکې پیداشوی وه.

د مذا هبوڅیړنه او دمناظری مجلسونه او د هغو اغیز

ددی حالت رغول،په دی کمزوریو باندې برلاسه کیدل، له اسلام اودین سره یې
تړل او دده دځینی مشرانواونورومسلمانوواکمنوپه خیرددین دمرستی لپاره داکبر
دتیاریدلو ښه لاره داوه چې اکبرپه خپله اعتراف کړی وای چې دی بی سواده
اوناپوهه دی،دایوه داسی نیمګړتیاوه چې له بابرڅخه نیولی په مغلي سلطنت کې
تر بهادر شاه پورې په یوه کې هم نه وه پیداشوی، دی دسلطنت چارو اوپراخې ته

خوملا ته پته ولګیده چې اکبرله زده کړې سره مینه نه لري . دا داستادناکامي اوبې توجهي
وبلل شوه اودملازاده په ځای یې مولا نابایزیدمقررکړ. خودې هم څه فائده ونکړه. بالاخره باچا
مولاناعبدالقادربدایوني غوره کړ خودنیکمرغه شهزاده له زده کړې سره مینه پیدانه شوه
سیاسي حالاتواودهغوپه نتیجه کې سرګرداني اوبې ځایه کیدنودې ته نوره هم هواورکړه. او اکبر
له تعلیمی پلوه بې سواده اوناپوهه پاتې شو. [داکبردزماني له تاریخونوڅخه]

بایدمتوجه وای، چې په دی اړه ده بنه ورتیاهم لرله اوپه مذهبی چاروکې یې کارنه لرلای،دیوه سپین مسلمان اوسپاهي‌په څیریې مذهبي کارونه بایدسلطنت پوهه خلکواوعلماوته سپارلی وای لکه بابراوهمایون چې هم داسی کړی و که څه هم هغوی پوهه اوادبی ذوق درلود.

په ځانګړی توګه په باریکه اعتقادي اوکلامي مسائلو، دمذاهبوتقابل، د ماوراء الطبیعاتی حقائقوپه څیړنه کې یې بایدکارنه لرلای ځکه په دې لاره کې کمه غلطی اوبی احتیاطی سړی کفراوالحادته رسوی اوله دین اوایمان څخه یې خلاصوی، اود اداسې مسائل دی چې اکبریې په الف اوباء هم نه پوهیده، اوله مبادیو څخه یې هم ناخبره و، اکبرداسی کورنۍ واکمن وچې دڅلورسوه کلنۍ واکمنۍ لړۍ ترده پوری رارسیدلی وه نودده له سیاسی ګټوسره یې هم مخالفت درلود، په داسی باریکو مسائلوکې مداخله اوپه هغه کې دسلطنت رسوخ کارول بې ګټې کار و ځکه چې له داډول مداخلی څخه دمامون الرشید ۱۷۰هـ / ۲۱۸هـ په څیرعالم اوذهین خلیفه هم ګټه نکړه ترلاسه اونه یې څه په زړه پوری پایله ورکړه.[1]

خواکبردنا ارامه طبیعت او متجسس دماغ خاوندو، بل لورته پرله پسی بریالیتوبونو او کامیابیوهم دځان په اړه په خوش فهمی اوفریب کې واچاوه هغه په دی فکر شو چې څرنګه چې دی سیاسی کړکیچن حالات سمولای اوستونزی‌حل کولای شی داډول به دمذهب او عقائدوپه ازغنولاروکې هم بریالی وخیږی،بل لور ته ځینی زرنګو درباریانو داسې ونه کړل چې د باچادتفریح لپاره یې دپخوانیوختیځ والو واکمنوپه څیر مرغان، سنداګان اوفیلان ورته تیارکړی‌وای بلکې هغوی څه دخپلی

[1] دتفصیل لپاره د" تاریخ دعوت وعزیمت " لومړی برخه فتنه خلق قران مخ ۹۴=۱۰۱ وګوری

ذهني برلاسی اوخه دباچادتفریح لپاره دمختلفو مذاهبو علماء رایوځای کړل او دهغوی ګلې به یې ساتلی، په دی نوم چې مذهبي څېړنی اوعلمي مباحثی کوی.

دایوڅرګندحقیقت دی اودمذاهبواوافکاروپه تاریخ کې یې په سلګونوځله تجربه شوی ده چې که دمناظر و او مذهبی وکیلانو د بیت بازیو اوریدونکې ژور او پراخه علم ونه لری نکته چین اوځیرک انسان نه وی،اوبل داچې الهي توفیق ورسره مل نه وی نوداسړی به د شک،سوفسطائیت او وهم ښکارکیږی، اودالحاد او زندقی په ژوره کنده کې لویدل یې یوه قدرتی خبره ده داکبرپه اړه دجهانګیر شهادت دمنلو وړ او ډیرمعتبر دی هغه لیکي: پد ر من د ر اکثر اوقات با دانایا ن هرد ین و مذ هب صحبت می داشتند خصوصا با فندتا ن ودانایان هند و بانکه امی بودند ازکثرت مجالس باد انا یان و اربا ب فضل در گفتگو ها چنا ن ظا هر می شد که هیچ کسی و پی با می بودن ا یشا ن نمی برد و بد قا ئق نظم و نثر چنا ن می رسید ند که ما فو قی بران تصو ر نه بو د.[1]

اسلام، هندومذهب اودهنددنورومذاهبوپه استازیو اکتفاء ونه شوه بلکې دفرنګ هوښیارانوته خبره اوږده شوه، په خپله ابوالفضل لیکي: ددربارله لوری باچا ته د تورات، انجیل، اوزبور ژباړی‌اودهغومطالب ورسول شول اوددی‌کارلپاره یودرباری پوهه سید مظفر وټاکل شو اوځینی عیسایانو ته یې ولیکل چې : مونږ به په فارغو وختونوکې دټولومذاهبوله پوهانوسره وینواودهغوله پاکو خبرو او لوړوخیالا توڅخه به ګټه اخلو، دژبوپردی والی موپه منځ کې خنډدی له دی کبله موديوه داسی چاپه رالیږلوخوشاله کړی چې هغه دالوړمطالب په ښه توګه بیان کړی. دهمایون ترغوږو پوری داخبره رسیدلی ده چې اسمانی‌کتابونه تورات

---

[1] تـزک جـهانگیـــری مـــخ ۱۵.

،انجیل ، زبور په عربی‌اوفارسی کې ژباړل شوی دی که داژباړل شوی کتابونه په دی هیوادکې وی نو ښه به وي اوهغه د عاموخلکودګټی لپاره راولیږی دمینی دنوښت اودیووالی داساس دښه پختن لپاره ددی ژباړی لپاره مونږخپل یومخلص کس سیدمظفر درلیږلی‌دی هغه به له تاسو سره مخامخ خبری‌وکړی‌تاسوپه هغه باور وکړی‌اودلیکونولړی تینګه ساتی [دنقل قول پای] [١]

له ژباړوپرته په خپله عیسایې پادریان دربارته حاضرشول، اوهغوی خپل مذهب باچاته وړاندی کړ، دتثلیث عقیده اوعیسائیت یې په دلائلو ثابت کړ، ملاصاحب لیکې: **دانایان مرتاض ملک افرنجه که ایشان راپادهری، ومجتهد ایشان را پاپا می‌گو یند اورد وبر ثالث ثلثه دلائل گزرانید وحقیقت نصرانیت اثبات کرد.**[٢]

دمناظری مجلسونه زړه تجربه ده چې دکوم مذهب دصداقت اودهغه دترجیح دپریکړی کولوله پاره هروخت ددلا ئلوقوت اوعلمی ثبوت کافی اوبس ندی ځکه په دی کې خبره د مذهب دوکیل په چالاکې اوځیرکتیاپوری تړلی وی‌کله کله داسی پیښه وی چې دیوه کمزوری مذهب نمائنده په خبرو ډیر بر وی،خوږژبی وی له انسانی روحیاتوخبر اوموقع شناس وی او اوریدونکې ژراغیزمن کولای شی اودیوه صحی اوسم مذهب ویاند"له څه کبله" ددی ځانګړتیا څخه خالی وی اوپخ خولی وی اوددی نیمګړتیاله کبله میدان وبایلی.

ډیرامکان لري چې داکبرپه دربارکې چې داسلام ترجمانی‌کونکې کوم علماء موجودوو اود فرنګیانوپه وړاندی به یې داسلام ددفاع لپاره درول نوکیدای شي

---

[١] منتخب التواریخ توک ٢ مخ ٢٦٠ .
[٢] انشاء ابوالفضل ٣٩ .

چې هغه به له تورات، انجیل اوعیسوی مذهب څخه ښه خبر نه وو اوددی مذهب نیمګړتیاوی به ورته معلومی نه وی اودارازپه عقلی اوعملی توګه داسلام ددفاع وړتیابه هم ورسره نه وه اوداسلام نمایندګی به یې په سمه توګه نه شوای کولای، نوپه داسی حالاتوکې لری نه وه چې عیسایې پوهانو دي میدان وړی وای اوبرلاسه شوی دی وای اودمسلمانوعلماوو به ناکامی په برخه کیدله چې ددی پایله هغه شوه چې کیدونکې وه. ملاعبدالقادرلیکې: بدعتیان اوهواپلوه خلک دخپلو غلطو نظریاتو او باطلوشبهاتو له امله له کمین ګاوڅخه راووتل باطل یې دحق په صورت کې ، اوناسم یې دسم په جامه کې وړاندی کړل. باچا چې ذاتی جوهریې لرل اوحق پلوه هم وو خو مطلق ناپوهه اوله کفاروسره یې مینه لرله په دی سره شکمن کړای شو اودهغه حیرانتیایې زیاته کړه نوموخه له لاسه ووتله اودشریعت کلکه رسۍ وشلیدله،پنځه شپږکاله وروسته د اسلام هیڅ اثرنه شوپاتی اوخبره سرچپه شوه.[۱] ملا صاحب بل ځای لیکې : در هر رکن از ارکان دین وعقیده ا زعقیده اسلامیه چه درا صول وچه در فر وع مثل نبوت و کلام و روئیت و تکلیف و تکوین و حشر ونشر شبهات گوناگون به تمسخر و ا ستهزاء ا ورده[۲].

عجیبه خولاداوه چې دتفسیراوتاریخ په څیرباریکه مضامین ددی ناپوهه باچا په دربارکې په ډیره بی پرواهی‌اوناپوهی سره لوستل کیدل داهغه مضامین دی چې په دی سره خدای ناترسه اودکمزوری علم څښتنان له ذهنی ګډوډی‌اوانتشارسره مخامخ کیږی. ملاعبدالقادربدایوني لیکې: په دی ورځو کې قاضی جلال اونورو علماوته امر وشو چې دقران تفسیربیان کړی په خپله دعلماوپه منځ کې په دی اړه ډیر جنجال و " دیپ چند مسخره راجه منجهوله " به ویل: که دخدای ﷻ په نزد

---

[۱] منتخب التواریخ دویم ټوک مخ ۲۵۵ .
[۲] منتخب التواریخ مخ ۳۰۷ .

غوا محترمه نه وای نو دقران په لومړی سورت کې به یې نه یادوله اوکله چې تاریخ لوستل پیل شو نوورځ په ورځ له صحابه و ﷺ څخه دخلکوعقیدې پورته شوې او بیخي زیادت به کیده لمونځ، روژې اوټولو نبوي تعلیماتوته دتقلیدیاتو نوم ورکړل شو یعنې هغه یې نامعقول بلل ددین مدار یې دنقل په ځای عقل وګرځاوه، دفرنګیانو تګ راتګ هم پیل شو اودهغوی ځینې عقیدې هم ومنل شوې .[1]

داکبـــــرد مزاج په بـدلون ا وکړوالي کې د درباري علما و اوسلطنتي غـړ یو مسئـولیت

داسلام په سیخه لاره داکبردبیولو اودده مزاج له بې اعتدالی اوکړوالي څخه ژغورلوکې درباري علماو ارسلطنتي غړیو هم خورا اساسي اوګټور رول لوبولی شوای، خوددی لپاره یوه لورته داسی علماوته اړتیاوه چې د" تفقه " اودیني حکمت جوهر یې لرلای، له جزئیاتوڅخه کلیاتوته زیات متوجه وای، له وسائلو څخه مقاصدوته ډیر متوجه وای، اوله بیلتانه څخه یې یووالي ته ډیراهمیت ورکولای، دلوړو اخلاقو څښتنان وای، مخلص اوبې‌غرضه وای، د دنیا له مینې اوجاه طلبۍ څخه یې ترامکان پوري ځانونه ساتلي وای اوڅه اندازه یې نفسي تزکیه درلودلای . ددې ستر نوي اسلامي سلطنت په اهمیت اونزاکت باندې پوهیدلای، دامسلمان سلطنت دیوه نامسلمان اکثریت په سرباندې مسلط شوی و داسې نامسلمان اکثریت چې اوس هم له واکمنۍ څخه دبې برخیتوب احساس لری اوددوی له مرستې پرته سلطنت هم په پښونښې دریدلای: دوی ته دیوه داسې تیموری سلطنت دخدمت اولاربنوونې ښکلي اوتاریخي موقع په لاس ورغلي وه چې دهغه

---

[1] منتخب التواریخ ۲۱۲ .

وخت له عثمانی سلطنت وروسته دهیواد دپراخوالی، دوسائلو دکثرت، دانسانی ځواک اومذهبی جذبی له پلوه دنړۍ ترټولو لوی سلطنت و له دی امله دهغه ساتنه له اسلام سره یې تړاو، اوپه دی نازکوحالاتوکې دهغه له واکمن سره دشیشی او اوسپنی ، پنبه او اور په یوځای ساتلوکې مرسته کول دوخت ترټولو لوی عبادت اوددین اوهیواد ترټولو لوی خدمت و.

بل لورته داسې سلطنتی غړي اودرباری مشاورین ضروری ووچې په دین یې په خپله هم عقیده لرلای اودباچالپاره یې هم خوښولای (لکه چې بابر د رانګا سانګا ۹۳۳ هـ په مقابل کې د جګړی په ډګرکې له شرعی منهیاتوڅخه توبه وکړه اوله خدای ﷻ سره یې دبندګی‌وعده وکړه اودا دین یې دسلطنت اساس وګرځاوه [۱] باچابایدله هرډول ذهني انتشارڅخه ساتل شوای وای اوله هغه تخریبي اوالحادي تحریکونوڅخه لیری وای چې په لسمه پیړۍ‌کې په هنداوایران کې پیداشوی وو چې هغودواکمنواوټولنی‌ترمنځ غځیدلی‌مزی‌کمزوری‌کول، اعتقادی‌اواخلاقي انار شیزم یې خپراوه، سلطنتی غړي بایدداسې وای چې دسلطنت دنظم او او دستور جوړونی وړتیایې لرلای، اخلا قی لوړوالی، دیني استقامت اودمذهب پابند وای.

که اکبراودهغه سلطنت دادواړه عناصرترلاسه کړی وای نوبه دی کې څه شک نه و چې دی سلطنت به په ختیځ کې داسلام دساتنی اوددین دخدمت داسې کارونه ترسره کړی و لکه په لویدیځ کې چې عثمانی سلطنت ترلاسه کړی و اقبال وایې: تیموری ترکان له عثمانی ترکانوکم نه وو: خوله بده مرغه چې داکبرله نیکمرغی سره هغه ته داډول دوه ډلی په لاس نه ورغلی چې په پورتنی معیارپوره ختلی وای. دافسوس خبره داده چې هغوی په دې اړه دخدمت په ځای ناغیړی وکړه، داچې

[۱] دتفصیل لپاره تاریخ فرشته وګورئ.

اکبردین ته نږدې کړي بلکې هغه یې له دین څخه لیرې کړ اوان چې له دین څخه یې متنفرکړ. داچې له دې بې لارې تحریکونو یې لیرې ساتلای وای یاد هغوله منځه وړلوته یې تیارکړې وای بلکې هغه یې ددې تحریکونو علمبرداروګرځاوه اودهغو دخدمت لپاره یې وهڅاوه.

در باري علماء در باري علماء

مونږ لومړی عنصردرباري علماء مخکې رااخلو. چې اکبریې له پیل څخه په جوپړکې لګیاو، اوپه هغوی یې له هرچازیات باورکاوه، اوله هرچامخکې په دربار کې دوی مخکې وو او چې داسلام دیوه سترعالم اومبصرحضرت عبدالله بن مبارک له نظره دفسادله دریو عناصرو څخه یومهم عنصردی:

و هل أفسد الدین إلاالملوك = وأحبار سوء و رهبانها

ژباړه: له واکمنو،علماء سوء، اودنیاداره زاهدانوپرته بل چادین خراب کړ؟

مونږدلته هم دملاعبدالقادربدایوني شهادتونه رانقل کووچې په خپله ددربار غړی واودده په دې خبروکې چې ده دتاریخي شهادتونوپه توګه دخپلوملګروپه اړه ویلي دي دده څه ذاتي موخه یاعناد نه ترسترګوکیږي دې ددې درباری ملایانو داسې تصویرکاږي: په عبادت ځای کې به دهری جمعي په شپه سیدان، ملایان، مشائخ، او امیران راغوښتل کیدل په مخکې او وروسته کښیناستلوکې ملایانو اوشیخانودنفسانیت خبرې راپورته کړې هریوه له بل نه مخکې اوځانګړی ځای غوښت باچاداستونزه په دې ډول حل کړه چې امریې وکړچې امیران دې دختیځ لوری ته کښیني، سیدان دې لویدیځ لوری ته، ملایان، جنوب اوشیخان دې شمال لوری ته کښیني. باچابه په خپله یوې حلقې ته راتلواودمسائلوڅیړنه به یې کوله.[1]

[1] منتخب التواریخ دویم ټوک ۲۰۲.

ملاصاحب ليکي : چي يوه شپه ملايانوپه ډيرلوړاوازسره خبرى اوبحث کاوه باچاپه دى سره په غصه شواودايې ددوى بې تميزى اودنياغوښتنه وبلله [1]"بايک ديگرتيغ زبان کشيده درمقام تنافى وتقابل بودند، اختلاف بجاى اين رسيدکه تکفير و تضليل هم ديگرمى نمود درک کردن علماء زمان برامده اوازهاى بلند و دمدمه بسيار ظاهرشداين معنى برخاطراشرف گران امده .

اکبرپه دى سره تبه خړى اوپه غصه شو ملاعبدالقادرته يې وويل کوم ملاچې بداخلاقي کوى هغه له خپله ځايه پاڅوه! په لوړرتبه دينى کسانوکې يوهم مهم رکن ملاعبدالله سلطان پورى و [2] چې دمخدوم الملک خطاب ورکړل شوى و هغه ددې لپاره چې حج ونه کړاى شى دحج د نه کولوفتوى صادره کړه، دزکات په اړه يې هم شرعى حيله پيداکړى وه[3] اودهغه له فرضيت څخه به يې ځان خلاصوه هغه دخپل عروج اوداکبرپه زمانه کې دومره مالونه جمع کړل چې دده له پلرنۍ هديرى څخه دسرو زرو څوصندوقونه راوايستل شول، چې دمړيوپه خيريې ښخ کړى وو[4] له مخدوم الملک څخه وروسته دويمه رتبه دصدرالصدورملاعبدالنبى و[5] چې دهغه

---

[1] همدا اثر ٢٠٣ .

[2] سلطان پورپه ختيځ پنجاب کې جالندهرته نږدې دى دده دژوندحالات په نـزهة الـخـواطر پنځم ټوک کې په تفصيل سره وګورئ .

[3] يعني دکال له پوره کېدلومخکې به يې هغه پيسې چې زکات پکې و خپلې ښځې يابل خپل ته ورکړې، هغه به څه وخت وروسته بيرته ورکړې، په دې توګه به هغه ددې کال له زکات څخه وژغورل شو ، اوبل کال به يې هم داډول حيله جوړه کړه .

[4] په يوه روايت کې راغلي چې له دې صندقونوڅخه د درې کروړو روپيوسره زر راايستل شوى دي .

[5] شيخ عبدالنبي دشيخ احمدګنګوهي زوى اودحضرت شاه عبدالقدوس ګنګوهي لمسى و . خوڅرنګه چې ده دحجاز له علماو څخه حديث ويلي و نو دخپلې کورنۍ دوحدت الوجوداوسماع

وخت په هندکې ترټولوسترعالم اوپه ځانګړې توګه دعلم الحدیث ماهرو. خود منتخب التواریخ له ځینې روایاتو څرګندیږي چې دهغه علمي سویه دومره لوړه نه وه. اود عربي ځینې الفاظ یې هم ښه نشوای لوستلای .[١]

اکبرده ته د"صدرالصدور" منصب ورکړاوهغه دومره ځواکمن او داقتدار څښتن شوچې دده په وړاندې دیروغټوسلطنتي غړیوځه نشوای کولای. باچا خوځله هغه ته په خپلولاسونوچپل وړپښوکړې و لوی لوی علماء به له ده سره دلیدلو له پاره دده په دروازه کې په ګینټو ګینټوناست وو. دټول هندعلماو، مشائخو اوځای ناستیوته ځمکې ورکول ، ښښنې کول ، اود دندوسپارلوکارپه ده پوري تعلق درلود. اوپه دې اړه هغه داسې پراخدلۍاوسخاوت مندانه کارونه ترسره کړل چې په تیرو سلطنتوکې یې ساري نه ترسترګوکیږي. خودملا عبدالقادر له بیان سره سم " چې دی یې معاصراودرباري ملګری و" په ده کې دعلماواخلاق نه ودخپلې‌کورنۍ ښه روایات اوځانګړتیاوې پکې نه وې. بلکې دعام تهذیب اوموقع پیژندنه صفت هم پکې نه و. کیدای شي دی لوړمنصب په هغه کې بدلون راوستی وي. په باچا او درباریانوباندې یې هم څومره ښه اخلاقي اغیز نه درلود. ملاعبدالقادرپه هغه دانیوکه لري چې ده خپل منصب اورسوخ بېځایه اوغلط وکارول اوله هغه یې ناروا ګټې پورته کړې. دی لیکې چې ده دټول هند مذهبي ځمکه وال اوشتمن خلک

له مسلک سره مخالف و اوله پلارسره یې هم اړیکې ښې نه وې. دده دژوندحالاتولپاره د نزهة الخواطر پنځم ټوک وګورئ.

[١] دی دحجازدعلماواوپه ځانګړې توګه علامه شهاب الدین احمدبن حجرالهیثمي په څیرعلماو شاګردو اوله داسې علماووځخه یې علم الحدیث ترلاسه کړی و سره له دې دتصنیفاتو څښتن هم و نوله دې سره سره داخبرد ښه معقوله نه بریښي چې ده به اسانه عربي الفاظ هم نشوای لوستلای لکه جحرچې جیم مخکې دی حجرویل چې حاء مخکې اوجیم وروسته دی. والله اعلم بالصواب.

ښه ډیروځغلول. خلکو به دده درباریانو او وکیلانو ته رشوتونه ورکول او داځکه چې له دی پرته یې خپل کارونه نشوای سر ته رسولای.

په امربالمعروف اونهی عن المنکریعنی په ښوامرکول اوله بدومنعه کول،او دینی‌احتساب کې هغه له حکمت څخه کارنه اخیست اونه یې‌دحالا تورعایت کاوه. کله کله خوپه خپله باچاته هم په غصه شو دمآ ثرالامراء په یوه روایت کې راغلي چې: داکبردیوه تلین په مهال علماو اومشائخوهغه ته مبارکې ورکولی باچا زعفرانی رنګه جامه په تن کړې وه. شیخ دباچاپه دی جامه نیوکه وکړه اودبلې جامې اغوستلو ټینګاریې وکړخوداټینګاردومره سخت وچې دده عصا د با چا له جامو سره و لګیدله باچا دا ګذار وزغمه خودځان سپکاوی یې وباله کله چې کورته ولاړ نو خپلی مورته یې دشیخ شکایت وکړ.مور یې دیوی دینداري کورنی لور وه نو خپل زوی یې پوه کړ چې ستا داتحمل او زغم به په تاریخ کې ستاپه مناقبوکې لیکل کیږی چې دولس یوه عالم باچاپه عصاوواهه خوده شریعت ته په احترام درلودلوسره هغه ته هیڅ هم و نه ویل.[1]

څرنګه چې په تاریخ کېراځي که داخبره هماغسې وی نودمخدوم الملک او صدر شیخ عبدالنبی له حالا تو څخه داسی اندازه لګیږی چې دادواړه ښاغلی دعلم اوحکمت، اخلاقی‌او نفسي سپیڅلتیاله پلوه ددی نازک وخت " اکبري پېر اودی پیچلی چاپیریال " اکبری دربار" کې ددین دسمی نمایندګی اودپیغمبرانو د نیابت دکارله پاره مناسب اشخاص نه وو. ددی سلطنت لپاره که دوی داموی‌خلیفه سلیمان بن عبدالملک دمشاور او وزیر رجاء بن حیوه اودخلیفه هارون الرشیدد دینی‌مشاور قاضی القضاة ابویوسف په څیر نشوای‌کیدای اودهغوی د درجی‌علم اوتقوی نه وای ورسره نوکم له کمه خوبایددعبدالعزیزاصف خان اوقاضی شیخ الاسلام په څیرکمال لرونکې، لوړ

---

[1] مآ ثرالامراء دویم ټوک مخ۵۶۱

دماغه اونیکان مشاورین وای .[۱] لکه مخته به چې راشی داکبرپه دربارکې دایران اوهندخورا دژورعلم لرونکې معقولی علماء اوادیبان راجمعه شوی وو نو د هغوی دمقابلولپاره داسی تکړه علماواودسلطنت کره دینی مشیرانوته اړتیاوه چې هغه له دی دواړوزیات پوهه وای. دملاعبدالقادرله وینا سره سم اکبرفکرکاوه چېدده درباری ملایان له رازی اوغزالی څخه زیات دی نوکله چې دهغوی داسپک حرکتونه ولیدل نو د سلفوعلماء یې هم په دوی باندې قیاس کړل اوله یوه سره له علماوو څخه منکر شو.

سلطنتی غړی او درباری مشا ور ین

دسلطنتی غړیوپه اړه داکبربدقسمتی له درباری ملایانوڅخه کمه نه وه . څرنګه چې دی له علم اوتهذیب څخه ناخبره و نوبناء دهرزبوراو هوښیارجادو پری چلیده. په ځانګړی توګه هغه کسان چې له ولایت (ایران) څخه راغلی و هغه ایران چې دهند او افغانستان اوسیدونکودیونان په سترګه وړته وکتل. په هماغه مهال چې داکبر لینګی په دینی ډګرکې په ګړبیدو وو له ایران څخه دری وروڼه حکیم ابوالفتح ګیلانی ، حکیم همایون (حکیم همام) اونورالدین راوتښتیدل اوپه دربارکې یې لوړی چوکې ترلاسه کړی څه موده وروسته ملا یزدی له ولایت څخه راغی او د صحابهء کراموپه اړه یې پوچې خبری پیل کړی حکیم ابوالفتح یوګام نورهم مخته ولاړ اود دینی حقائقو لکه : وحی، نبوت، معجزاتو اونورو څخه یې په ډاګه انکاروکړ.[۲]

---

[۱] ددوی دواړودخالا تولپاره دمولناحکیم سیدعبدالحی حسني مرحوم کتاب " یادایام ګجرات " وګوری

[۲] منتخب التواریخ دویم ټوک مخ ۲۱۱.

په همدی زمانه کې له ایران څخه شریف املی هم راغی لکه چې مخکې تیرشول هغه دمحمودپسیخوانی په پله روان واوالحادی عقیدی یې لرلی. له دی ایرانی پوهانو پرته داعتقادی تیتوالی اوذهنی انتشارپه دی زمانه کې دکالپی اوسیدونکې یوحاضر ځوابه ، په علمی مجلس کې ماهراوتوکمار "برهم داس" نومی هندوهم دربارته داخل شواوډیرژرد باچاله مزاج سره بلداودرباری وګرځیده . چې دباچاخاص ملګری او د"راجه بیربر" په نوم وویاړل شو.[١] ده دمجلس سوراوبر ځان ته معلوم کړ په مذهبی چاروباریکه اسلامی عقائدوکې یې بیباکې پیل کړه اواستهزایې رویه یې غوره کړه. اوځرنګه چې داسکه رائج الوقت وه نوله دی کبله یې له هرلوری څخه داد اوشاباسی ترلاسه کړ، ددین په اړه دباچادمزاج په ناسموالی کې ددی سړی هم ډیردخل و.[٢]

ملا مبارک او د هغه زامن : فیضي او ابو الفضل

عجیبه خولاداوه چېدربارته دملامبارک ناګوری تګ راتګ هم پیل شو.[٣] اودده دواړوزامنوفیضي اوابوالفضل دباچامزاج په لاس کې واخیست اوپه دربارکې یې دومره عزت ترلاسه کړچې له دوی نه مخکې هیچانه وترلاسه کړی دملامبارک ،ابو الفضل اوفیضي دری واړو دحالاتو که بی طرفه توګه څیړنه وشی نوڅرګنده به شی چې دوی نه یوازې په هندکې بلکې په هغه زمانه کې تر ټولو زیات پوهه ، لوړ استعدادلرونکې اومتبحرپوهان وو. په ادبی اوعقلی علوموخبر، دفارسی دشاعری اوانشاء ماهران وو، لنډه داچې دهغه وخت دتعلیمی نظام، څیړنی اوتحقیق،

---

[١] دراجه بیربل داخلاقواوکریکټرله پاره دمحمدحسین ازادکتاب "درباري اکبري" مخونه ٣٣٦ -٣٨٣ وګوری

[٢] دتفصیل لپاره دمنتخب التواریخ دویم ټوک مخ ١٦١ وګوری

[٣] ابوالفضل په اکبر نامه کې دربار ته دملامبارک دلومړي ځل راتګ ددولسم کال په پیښو کې لیکلی دی.

درائجو مثل شویوعلوماوفنونو بنه تکړه پوهان وو، که له دی علمی تفنن اوتبحر، لوړذهانت ، ژبی اوقلم سره سره په دی پلار اوزامنوکي دينی استقامت، دينی رسوخ، له خدای اواخرت څخه ويره، اخلاص اوللهيت هم وای نودوی به په هغه وخت کې داسی خدمت کړی وو چې بيلګه به يې په تاريخ کې نه پيداکيدله. اوباچابه يې هم دوخت له فتنوڅخه ژغورلی وو. خوددوی دژوندله حالا تو اوپه خپله دابوالفضل اوفيضي د کتابونو له مطالعی څخه دالاندی حقائق ترلاسه کولای شو.

(۱) ـــ ملامبارک : (چې ددی مثلث دسرکربنه وه) دنارامه طبيعت څښتن اوفطرة دناکراره دماغوخاوند و دڅلورو واړو مذاهبوله اختلافاتوڅخه خبرو خوپه ځای ددی چې هغه په دی اختلافاتوکې جمعه اوتطبيق، تاويل اوتوجيه کړی وای له هغوټولو څخه يې انکاروکړ.دی له دی ټولی فقهی ذخيری اوداسلافو له هڅوڅخه بی اعتقاده شو بل لورته هغه دشيرازدنوميالی معقولات پوهه ابوالفضل ګاذرونی ګورت ته ورغی چې بيافلسفه پری غالبه شوه ددی په ځای چې هغه له مشائخواوفنی امامانوڅخه دسلوک اوتزکيې لاری چاری زده کړی اوله شيطانی فريبونواو نفسی ناروغيوڅخه خبرشي ده مستقيما دتصوف اواشراق کتابونولوستل پيل کړل اوپه دې لويه تيروتنه کې راګيرشو. له دې ټولوکوڅوڅخه په تيريدلوسره وروسته په هغه کې ذهني انتشاراوتلون پيداشو، اوپه هررنګ کې درنګيدلو وړتياپکې پيداشوه.

دخواجه باقی بالله زوی خواجه اميرکلان چې دشيخ مبارک دلورپه کورکې روزل شوی دی [1] دده په اړه کاږی : دهرې زمانې مروج مذهب به يې خپلاوه باچايانو اواميرانو به چې له څه سره مينه لرله دی به هم په هغه لاره روان و[2] سرويزلی

---

[1] خواجه اميرکلان دخواجه حسام الدين په کورکې روزل شوی وه اودخواجه حسام الدين ميرمن دملا مبارک دويمه لوروه. تاريخ هندوستان پنځم ټوک مخ ۱۸.

[2] مبلغ الرجال پاڼه ۳۳ الف.

هیګ لیکي : شیخ مبارک په مختلفووختونوکي کله سنی کله شیعه اوکله صوفی اوکله مهدوي و اوله دې پرته خدای خبرچې نوربه څوډوله شوی وي [۱].

(۲) ــ په طبیعت کې یې حوصله اوجاه طلبي پرته وه، له دې امله دعلم او تدریس په محدوده دائره کې دده څپې وهونکی طبیعت تم نشو اوددرباریه واکمنو باندې د خپل علم اوذهانت سکه چلولوسره یې مینه پیداشوه اوداکبر سیوري ته چې د" هما" سیوری بلل کیده ورغی یواځې په خپله نه بلکې دواړه زامن یې هم ورسره یوځای کړل.

(۳) ــ داسې معلومیږي چې دوخت علماوپه ځانګړې توګه مخدوم الملک اوشیخ عبد النبي چې په درباربانديې مسلط وو، ده ته هغه مقام ورنکړ چې دده له علم او ذهانت سره وړ و، اوددہ دځینې عقائدو اوافکاروله امله په دیني حلقاتوکې له ده سره مخالفت کېده، اویایې بې پروایي ورسره کوله ، چې دې لاپرواهي دده زړه ټپي کړ، مولوی امیرحسین دده په اړه لیکي: شیخ مبارک ددې خلکوډظلم دومره غشي په سینه وخوړل چې زړه یې ټپي شوشیخ ابوالفضل اوپلاریې ملامبارک دمخدوم. صدر اونوروله لاسه په کلونوکلونو زخمونه وخوړل چې ټول عمرکې یې له یاده نه شوای ایستلای [۲]

بل ځای‌لیکي : شیخ مبارک چې دمخدوم له لاسه کومې ستونزې لیدلې وې هغه زامنونه شوای هېرولای، هغوی‌ددې دمخنیوی لپاره داکبر غوږونه ورډک کړل اواکبر خیالات یې بدل کړل [۳] مولوی محمدحسین ازادله خپلې ازادخیالی سره سره بیاهم

---

[۱] کیمبرج هستري اف انډیا څلورم ټوک ۱۸ مخ .

[۲] درباراکبري مخونه ۴۹ – ۵۰ .

[۳] همدا اثر ۳۸۹ .

ليکې دفيضي اوابوالفضل معامله دخپل پلارپه څيرپه شک او اشتباه کې ده ، دعلماودې مخالفت اودزمانې ناانصافۍ په دې ټوله کورنۍ کې د"ټيټ والي احساس " پيداکړ چې په مختلفو جولونو کې او ډيرځله د" برلاسي داحساس" په جول کې به څرګندېده. اوداېې ثابته کړه چې ددوی‌دعلم اوذهانت په وړاندې دچاډېوه نشي بلېدلای په دې هڅوکې اسلام اوټول ديني نظام ددوی له حملې لاندې راغی .تردې پورې چې کله ټولې ډيوې ددې دوو ورونودعلم اوذهانت دډيوې په وړاندې ګل ياخپې شوې اوپه دې هيوادکې ددوی طوطی‌کړنګيده اوچغيده خوله دې سره سره ددوی په مخکې داسلام تازه چمن سوزيده نودملا عبدالقادرپه وينا ابوالفضل دا دوه شعرونه زمزمه کول چې بلکل له حال سره موافق و :

اتش بدودست خويش درخرمن خويش = چوزده ام چه نالم زدشمن خويش
کس دشمن من نيست منم دشمن خويش= ای وایٔ من و د شـمن خــو يش

ملامبارک دوه تکړه اوهوښيارزامن لرل يو ابوالفيض فيضي چې په کال ۹۵۴هـ کې زوکړی و او بل ابوالفضل علامي چې په کال ۵۸۹هـ کې زيږېدلی وه ، فيضي په ادبی علوموکې ډيرماهرووده په فارسي شاعري اواستادي کې څوک شک نشي کولای . مولاناشبلي په " شعرالعجم "کې سم ويلی چې : فارسی شاعری دشپږسوه کاله په اوږده موده کې په هندکې يوائې دوه شاعران پيداکړل چې هغه ددې ژبې خلکوهم له مجبورۍ ومنل هغه يوخسرو بل فيضي وو. فيضي دخواجه حسين مروی شاګردو اوده په هرفن کې مهارت ترلاسه کړی و دکال ۹۷۴هـ ۱۲جلوس کې دې دربارته ورسيده. اودباچاله مهربانيوڅخه يې برخې ترلاسه کړې او ورځ په ورځ يې باچاته نږديوالی زياتيده خوده په دربارکې څه دنده غوره نکړه دی طبيب و، ليکوال و. شاعرو اوپه همدې مصرفيتونوکې بوخت و،اودشهزاده ګانوښوونه اوروزنه هم ده ته ورپه غاړه وه په دولسم جلوس کې دشهزاده دانيال ښوونه اوروزنه

ورته وسپارل شوه اوپه کمو ورځوکې فیضي ده ته ضروري مراتب وروښول. په همدې کال کې اکبرداجتهاداوامامت دعوه وکړه اوپه دې حیثیت یې په جومات کې خطبه وویله. اوداخطبه فیضي لیکلی وه.

اکبرشیخ عبدالنبی زورمات کړاوصدارت یې ټکړی ټکړی کړ اوپه کال ۹۹۰ه کې یې داګرې، کالنجراوکالپي صدارت فیضي ته ورکړکله چې په کال ۹۹۳ه کې اکبر یوسف زیو پښتنوته فوځونه ولیږل نوفیضي یې هم له هغوسره ولیږه. ۹۹۶ه کال د اکبر دتخت کښینستلو ۳۳ کال و په دې کال فیضي ته د" ملک الشعراء " لقب ورکړل شو. ۳۶ جلوس چې له کال ۹۹۹ه سره برابرو په دې کال کې فیضي دفاندیس سفیروټاکل شو. اوپه ډیربریالیتوب سره یې دادنده سرته ورسوله په څلوېښتم جلوس صفره کال ۱۰۰۴ه کې دی مړشو[۱]

له ادبي کتابونو، دسنکرت له ژباړو، شعری ټولګو اودیوان څخه پرته دده له ټولو مشهورکتاب سواطع الالهام دی چې دقرانکریم بی نقطه تفسیردی.[۲]

---

[۱] دشعر العجم ددریمې برخې مخونه ۲۸-۷۲ خلاصه.

[۲] داتفسیرفیضي په بی نقطه حروفوجوړکړدی داپه هغه وخت کې زښت زیات مشهورو خلکوبه ویل چې فیضي له دینی علوموڅخه ناخبره دی نودخپلې ورتیادښوولولپاره ده داتفسیرولیکه له دی کار څخه به چې دده دعربی ژبی څومره ځواک معلومیږی خوپه دی تفسیرکې چندانی علمي اوعملی ګټه نشته دده داکارداسی دی لکه یوخطاط چې په باریک خط سره په وریجوباندې قل هوالله ولیکي. اوخپل هنرڅرګندکړی ددی تکلف له کبله لیکنه بی مالګی اوخبری یې له خونداوخلا څخه خالی دی. له دی څخه زیات کارهغه دی چې دده په زمانه کې یوه شامی عالم محمد بدرالدین ابن الغزی الدمشقی مړ۹۸۴ه ترسره کړی و هغه په یولک اواتیازره شعرونوکې دقرانکریم تفسیروکړ اوددی یوه منظومه خلاصه هم تیاره کړه اودایې دسلطان اعظم خدمت ته وړاندی کړ سلیمان علماوته وویل چې داتفسیروګوری چې دجمهورو دعقائدوخلاف یاخه تحریف

داتفسیریې په دوه کاله کې په کال ۱۰۰۲ ھ کې سرته ورساوه. اوددې په انعام کې اکبرفیضي ته لس زره روپۍ ورکړې [1] فیضي به په دې‌تفسیرباندې ډیر فخر کاوه اوله دې څخه دابنه څرګندیږي چې ده په عربي ژبه اولغت باندې څومره قدرت درلود.له مذهبي اختلاف سره سره ملا عبدالقادر بدایوني دده دعلمي کمال اوتبحرشاهدي ورکوي اولیکې : درفنون جزئیة ازشعر و معمه و عروض و قا فیه و تاریخ و لغت و طب و انشاء عد یل در روزګا رنداشت .

له کتابونوسره یې ډیره مینه وه اویوه ګران بیه کتابخانه یې جمعه کړې وه چې په هغه کې څلورزره اوشپږ کتابونه وو چې زیات یې ده په خپله لیکلي و یادده په زمانه کې لیکل شوي و. ملاعبدالقادربدایوني اودهغه وخت ټول هغه خلک چې په زړونو کې یې اسلامي غیرت درلوداواکبرله حالا توڅخه سخت خپه اوبیزاره ووپه دې خبره متفق اویوه خوله دي چې فیضي هم دخپل پلارپه څیرپه عقائدوکې ناسم اوذهني انتشارکې راګیرو.اواکبرپه بې دینه کولوکې دده ډیرلاس ومولانا عبد القادر چې په منتخب التواریخ کې دفیضي کوم تصویرکښلی دی له هغه څخه که مبالغه اوانشاء پردازي لرې هم کړو خوبیاهم داسي بریښي چې دده په ازاد خیالۍ کې څه شک نه و.

مولاناشبلي په شعرالعجم کې دده پوره دفاع کړې ده خوبیاهم لیکې چې: له دې ټولو سره هغه پراخ مشربه اوازادخیال و اوپوهیده چې متعصبو مولویانوچې

خونشته یکې علماووهغه وکوت ویې ستایه اوتصدیق یې کړ سلیمان ابن الغزی ته زیات انعام ورکړ. الکوکب السائره دنجم الدین الغزی . دا راز دعلامه محمدعلی الشوکانی صاحب " نیل الاوطار " مړ ۱۲۵۰ ھ " له کتاب " البدر الطالع بسمحاسن من بعدالقرن السابع " دویم ټوک دمحمدبن محمد الغزی ژوندلیک مخ ۲۵۲ څخه .

[1] ماثرالامراء دویم ټوک مخ ۵۸۷

داسلام کوم صورت جوړکړی هغه داسلام اصل تصویرنه دی، دشیعه اوسني شخړي هغه له مذهب سره نه تړلي، اوپه دې کورنیوجګړوپورې یې خندل. بیامولانا دده داستهزاء اوتمسخر ځواقتباسات راخیستی دی.[۱] مولانالیکی چی فیضی اوابوالفضل علمی مجلسونه جوړکړل چی په هغه کی یې درباریانوته وښووله چی له دی متعصبوسره له لعن اوتکفیرڅخه پرته بل څه وسله نشته، داسی معلومیږی چی دفیضی الحادی خیالاتود هغه په ژوندکی‌شهرت پیداکړ. خلکوچی دهغه دمړینی کوم تاریخونه ایستلی دی له هغه څخه داسی معلومیږی دده مړینی روایت هم ډیرله عبرته ډک دی.[۲]

ابوالفضل هم عجیب ذهانت اونادرعلمی تفنن درلوداوپه دی اړه یې ساری نه لیدل کیده لکه څنګه چی دده مشر وروروفیضی خورالاس بری شاعرو ده هم په لیکنه او انشاء کی اوږد لاس درلود په اکبرنامه دریم ټوک مخونه ۸۳- ۸۴ کی دی لیکی : : په کوچنیتوب کی دځان لیدنی مینه راسره پیداشوه اوظاهر بینی اوتقلیدپه خلاف لیونتوب پیداشو. [۳]په کال ۹۸۱ ه کی په اګره کی ده دربارته لاره پیداکړه اودایت الکرسی تفسیريي باچاته وړاندی کړ په کال ۹۸۲ ه کی یې دسورت الفتح تفسیرهم باچاته وړاندی کړ له دی وخت څخه دده نږدیوالی اوتقرب مخ په وړاندی روان و تردی پوری چی‌لوړ وزارت اومطلق وکالت یې ترلاسه کړ.

---

[۱] شعرالعجم دریمه برخه مخونه ۴۹-۵۰

[۲] منتخب التواریخ دویم ټوک مخونه ۴۰۵-۴۰۶ دفیضی په مذهب باندی تبصره دمولوی محمد حسین ازادپه درباراکبری کی وګوری . !

[۳] بزم تیموریه ۱۶۳ .

دده لویه کارنامه د(ائین اکبري) لیکل دي، ائین اکبري دتیموري پېر د ملکي،حربي، صنعتي، زراعتي، اقتصادي، ټولنیزو،تمدني، کورنیو، علمي اومذهبي حالاتوهنداره بلل کيږي. دده بل ښکلی تصنیف (اکبرنامه) دی [۱] چې دهنددتیموري سلاطینوحالات پکې دي له دې پرته د" انشاء ابوالفضل " په نامه دده دلیکونویوه ټولګه ده او نورکتابونه هم لري. په کال ۱۰۰۱۱ ه کې دجهانګیرپه اشاره بیرسنګ دیو دی وواژه، اکبر ډیر پرې خپه شو اوویې ژړل.په اردو دائرة المعارف کې ډاکتر محمد باقرپه خپل مضمون " ابوالفضل "کې لیکي : ابوالفضل داکبرپه مذهبي عقائدوکې پوره لاس پیداکړی،کله چې اکبر په کال ۹۸۲ه = ۱۵۷۵ ع کې په فتح پورسیکري کې دمذهبي علماوو دمباحثوداوریدلو لپاره عبادت ځای جوړکړ نو دعلماو په دې مباحثوکې به ابوالفضل هم ګډون کاوه، او هروخت به یې داکبردنظریاتوپلوي کوله تردې پورې چې ده اکبرته دا وروفهموله چې دمذهب په اړه دده نظریات له معاصرو علماو څخه ښوبرخې ښه اوبرتردي، اوپه کال ۱۵۷۹ ع کې یې له شاهي دربارڅخه یودستخط شوی پیشنهادجاري کړچې دهغه له مخې دمذهبي علماو داختلافاتو وروستی پریکړه اکبرته سپارل شوې وه اودی دحکم په توګه ښوول شوي و، په عبادت ځای‌کې د مناظروپه منځ کې اکبرته دیوه نوي مذهب دایجادکولوفکرپیداشو اوده په کال ۱۵۸۲ع کې د(الهي دین) اساس کېښودچې ابوالفضل هم ومانه. [۲]

---

[۱] داکبرنامه په اړه نومیالی فرانسوي لیکوال کاراډی واکس لیکي چې هغه یوداسې علمي سند اولاسوندی دی چې دختیځ تمدن حق لري په هغه باندې وویاړي . دکوموانسانانوذهنیتونه چې ددې لوی کتاب په ذریعه خپله پیژندنه کړې ده داسې بریښي چې دحکومت اودامنیت دفن په لحاظ هغوی له خپلې زمانې څخه ډیرمخکې وو.

Carra de vaux , Les Pen seurs Del islam Paeis - ۱۹۲۱

[۲] اردودائرة المعارف الاسلامیة لومړی ټوک مخونه / ۸۸۹-۸۹۰

په مأثرالامراء کې راغلي چې جنت مکان یعني جهانګیر باچاپه خپله لیکي: شیخ ابوالفضل زما دپلارپه ذهن کې داخبره ځای کړه چې جناب پیغمبرﷺ ډیرزیات فصاحت درلوداوقرانکریم د هغه کلام دی، له دې امله چې کله هغه له دکن څخه راتلوما نرسنګه دیوته وویل چې دی مړکړه له دې وروسته زماپلارهغه عقیده پریښوده.(١)

خوپه دپاره ترټولوغوره شهادت په خپله دابوالفضل یوعبارت دی‌له هغه څخه دا اندازه کیدای شي چې ده له خپل علم اوذهانت څخه کارواخیست اودباچا غوښتنو ته یې عملي جامه ور واغوستله اوعملي وسله یې په لاس کې ورکړه هغه یې د سلطنت دواکمنی‌له سطحې څخه دامام زمان اوهادي دوران لوړمنصب ته ورساوه. (٢)

په دې اړه چې ده کوم رول لوبولی په هغه باندې دده خپل ضمیرهم ډاډه ندی دی په خپل یوه لیک کې چې خان خانان ته یې لیکلی دځان په اړه کاږي : ددې دردناکې کیسې یوه وړه تراژیدي داده چې لیکونکي دبیځایه اوبې ګټې بوختیاوپه جهنم کې په نښتلوسره دخدایﷻ د بندګۍ له رتبې څخه دفطرت بندګۍ ته رالویدلی دی اودې ته نږدې شوی چې دخدایﷻ دبنده په ځای به ددرهم اودیناربنده وبلل شي. دی په دې لیکنه کې داهم څرګندوي اوپوهیږي چې په دنیاکې دی دری ځلویښت احمقانه هلو ځلو اوپه ځانګړی توګه له دی دولس کلن جنجاله وروسته چې دزمان دزامنوپه ملتیا کې تیرشول اوس نونه دصبرځواک لرم اونه منډې وهلی شم اونه هم دپرهیزتوان لرم

---

(١) مخ ٦٧١ سیدصباح الدین عبدالرحمن صاحب لیکي چې : دتزک جهانګیري دنولکشورپه چاپ کې دجهانګیرداخبره نشته خودتزک جهانګیري په هغه انګریزي ژباړه کې ددې خبرې تصدیق کیږي چې میجرډیوډ برائس کړې ده. مخونه ۵۳ - ۵۴ بزم تیموریه .

(٢) ابوالفضل په خپلوکتابونوکې داکبرله پاره داله مبالغوډک الفاظ ډیربې تکلیفه کاروي لکه :امام معصوم،خلیفة الله، واقف اسرارخفي وجلي اوقاسم ارزاق بندګان الهي اوده ته دخوارقو او کراماتو نسبت کوي اویومافوق الفطرت انسان یې بولي. (دفارسي مهابهارت سریزه وګورئ)

دالاندې څه درته لیکم اوپه وازکومی یې اعلانوم :

صبری نه که ازعشق به پرهـیزم من = بختی نـه کـه بادوست درامیزم من
دستـــی نه کـــه باقـضا اورم من = پـــای نه که ازمـیانه بگریزم مـن.[1]

دراجپوت ملکو اغیز

داکبریوه لویه ازموینه اوله اسلام څخه دده دکورړوالي قوي لامل داوه چې ده دسلطنت د استحکام لپاره له راجپوت راجه ګانوسره دوستۍ اوخپلۍ وکړې اوهغوي ته یې لوړې چوکۍ ورکړې، دهغوي داعتمادترلاسه کولواوله هغوي سره دنږدیوالی‌لپاره ده ډیرداسېکارونه وکړل چې تراوسه پورې دده مشرانونه و کړی. دبیلګې په توګه دغوایې دحلالولو ممانعت لمرته مخامخ کښیناستل اودوړانګې نندارہ کول، ږیره رخییل، دکوم خپلوان په مړینه دمخ ټول ویښتان رخییل، ټیکه لګول، له هندوملکو سره په ګډه په ټولوهندوانه رسمونوکې برخه اخیستل.

داکبریوه ښځه دراجه بهاري مل لوراودراجه بهګوان داس خوروه بله دجودهـ بای جوده پورملکه وه، ددې هندوانو ښځو اوددوی‌دخپلوی له کبله دهغوی دوروڼو اوخپلوانوپه اکبرباندې ډیراغیزوو ،اوداطبعي خبره وه، په دین کې چې ترټولو لومړی کومه نیمګړتیاراوستل شوه هغه ددې خپلوي نتیجه وه. .کیسه داسې وه چې دمتهرا قاضي عبدالرحیم دیوه جومات دجوړولو لپاره سامان یوځای کړخونږدې یوه برهمن په شپه شپه کې هغه سامان غلا کړاودیوه مندرپه جوړولوکې یې مصرف کړ، کله چې مسلمانانودسامان پوښتنه ځیني وکړه نوده اسلام اوپیغمبرﷺ ته بدردوویل، قاضي عبدالرحیم داخبره صدرالصدورشیخ عبدالنبي ته ورسوله اوشیخ عبدالنبي هغه جلب

---

[1] انشاء ابوالفضل دویم دفتر مخ / ۱۰۲ (لکهنو ۱۸۸۳ع)

کړله تحقیق وروسته واقعه روښانه شوه اوصدرالصدور دمرګ سزا ورته وټاکله خو هغه برهمن دملکې جودهه بای پرستارونوملکې په اکبرزور واچاوه چې نوموړی برهمن دمرګ له سزاڅخه وژغوري خو باچادمحکمې په کارکې مداخله نه کوله او صدرالصدور یې نه خپه کاوه صدرالصدوردخپلې سزاحکم نافذکړخوپه ځای ددې چې معامله ختمه شي نوره هم خرابه شوه اودبدایوني په وینا: دسترهنددراجه ګانولونږودباچاپه غوږ کې داوڅڅوله چې ده ملایان خپل سري ته پرې ایښي دي ان چې دباچادخبرې پرواهم نلري په دربار کې داپوښتنه راپورته شوه چې په حنفي مذهب کې دپیغمبرﷺښکنځونکي ته دمرګ سزانشته بناء دا اقدام ددې مذهب په خلاف دی اوددې مذهب قانون خوپه دې هیوادکې رائج اوپلی دی .

داجتهاداوامامت محضر

داموقعه وه چې ملامبارک باچاته لاس ورکړاومرسته یې ورسره وکړه اوهغه تاریخي "محضر" یې تیارکړ چې داکبراودهغه دهیواددتګلارې په بدلولوکې یې اساسي رول ترسره کړ، اوهغه ته دذهني اوتهذیبي ارتداددتولې ودانۍ لومړۍ [illegible] ویل کیږي.[1] په دې محضرکې په څرګنده توګه لیکل شوي چې: دخدای ﷻ په نزد [illegible] حامرتبه دمجتهد له هغې څخه زیاته ده اوحضرت سلطان،کهف [illegible] امیرالمومنین،ظل الله علی العلمین، ابوالفتح جلال الدین محمداکبرباچا غازي [illegible] عادل عاقل [illegible] عالم دی. بناء که په دیني مسائلوکې مجتهدین [illegible] لري [illegible] دخپل خلانده ذهن اوکره رایې په رڼاکې دبنیادمانو د اسانتیاولپ[illegible] ته ترجیح ورکولای شي اوپه داسې صورت کې به وروستی

[1] ددې محضر [illegible] متن په منتخب التواریخ دویم ټوک مخونه ۲۷۱=۲۷۲ اوطبقات اکبري مخونه ۲۴۳=۲۴۴ کې وګورئ اوپه نزهة الخواطرکې یې پوره عربي ژباړه هم شته .

پریکړه دده په لاس کې وي اوهمداده پریکړه به قطعي وي اودولس اوهرچالپاره به دهغه منل لازمي اوضروري وي ، دامحضرنامه په رجب کال ۹۸۷هـ کې تیاره شوه اوپه هیوادکې نافذه شوه دباچاپه نغوته ټولوعلماوپه هغې لاسلیکونه وکړل اوددې له مخې باچا امام مجتهد، واجب الاطاعت اوخلیفةالله وګرځول شواودادهغه سفرپیل و چې نه یواځې له اسلام څخه کږوالی بلکې عناداودښمنی باندې پای ته ورسیده اومکمل شو.

محضرته یوه کتنه

داسلامي سلطنتونوپه اوږده تاریخ کې دوخت علماء ډیرځله ښوئیدلي دي اودرنې تیر وتنې څیني شوې دي دوخت دواکمنواوداقتدارډښتنانوپې غیر مشروط اوبلاقیده حمایت اوتائیدکړی دی. دهغوی دښوئیدنواوبیلارې یې توجیه کړې اوتاویل یې ورته پیداکړی. دهغوی دظالمانه احکامو،کله کله خوداسلام دبدناموټو اقداماتواوغلطو پروسولپاره یې علمي دلائل اوفقهي اوکلامي سندونه تراشلي دي، اوهغوی دکوم اختیاري مصلحت یااضطراري ضرورت په اساس دخپل منصب اومقام په خلاف کار کړی دی، خودوخت دواکمنوداډول کلکه مرسته بلکې دشریعت په خلاف پلانونه جوړول چې ملامبارک په دې " محضر" کې ترسره کړی ګومان نه کیږ ی چې په ټول تاریخ کې دې ددې لپاره بیلګه پیداشي، په دې کې یوه داسې څوان باچاته [۱] له مجتهدڅخه لوړه درجه ورکړل شوې،دمجتهدینوپه اختلافي مسائلوکې دترجیح او انتخاب حق ورکړل شوی، اوترټولو عادل، ښه عقل لرونکی اواعلم بالله منل شوی: چې مطلق بې سواده اوناپوهه و مخکې یې لاپه طبیعت کې

(۱) ددې محضردصادریدلوپه مهال داکبرعمر۳۸ کاله و.

بې قیدي اوله حده زیاته ازادي پرته وه، داسلام له علماووا ودشریعت له شارحینوڅخه یې عقیده پورته شوې وه دخپل کوراودربارله هندوډوله ماحول او چاپیریال څخه زیات اغیزمن شوی واودی هندو مذهبه خیالاتواوعاداتوته مائل و .

داسې باچاچې دمطلق العنان سلطنت اوزیاتواختیاراتوڅښتن و نوددې ګته یواځې دهوا اوهوس پلویانوته ورسیده اویاهغوعلماوته ورسیده چې دباچاپه نوم اودهغه د فرامینواو احکامو په پرده کې یې ازادي اوخپل سري غوښته هغوی له اسلامي شریعت څخه یوه لوبه جوړه ول غوښتل یایې له پخوانیو دښمنانوڅخه دغچ اخیستنې خوبونه لیدل، دشیخ مبارک په څیرهوښیارانسان څخه ددې اقدام عواقب اوپایلې پټې نه وې ددې لپاره ددې توجیه ډیره ګرانه ده چې له دې محضرڅخه شاته څه روان و ؟

یوسترګور مورخ چې دداډول اقداماتوپه پایلوېې نظر وي نن دملامبارک روح ته په خطاب کې داسې ویلی شي چې :

فـــان کنـــت لاتـــدری فتـــلك مـــصیبـــة – وإن کنت تدری فـــالــــمصیبة أ عـــظم

ژباړه : که ته ددې کارپه عواقبونه پوهیدای نودادافسوس خبره وه اوکه ته پوهیدای خوقصدا دې داسې کړي وي نوخبره ډیره افسوسناکه اودحیرت وړده.

دمخدوم الملک اوصدرالصدور زوال

ددې محضرپه صادریدلواودملامبارک له علمي مرستې اودهغه دپوهه زامنو فیضي اوابوالفضل دربارته له تګ راتګ وروسته دمخدوم الملک ملاعبدالله سلطانپوري اوصدر الصدورمولاناعبدالنبي ګنګوهي زوال پیل شو،مخدوم الملک اوشیخ عبد النبي چې د درباراحالت ولیدنوپه کورکښیناستل یوه ورځ په زور

راوستل شواودځپليوپه صف کې کښينول شو.[۱] مخدوم الملک حجازته تبعيدکړل شواوپه کال ۹۸۷ ه کې حجازته ولاړ دهغه ځای لويوعلماوېې ډيرتودهرکلی وکړاواستاذالعلماء شيخ شهاب الدين احمدبن حجرهيثمي يې ډيراحترام وکړ، په مکه مکرمه کې له دريوکلوتيرولووروسته هغه بيرته هندته راستون شو ، گجرات ته په رسيدوسره هغه ته زهر ورکړل شواوهوری په۹۹۰ه یا۹۹۱ه کې ومړ، ددې خبرې پوره نښې موجودې دي چې دازهردباچاپه اشاره ورکړل شوي دي. خوافی په مآثرالامراء کې په دې باندې تصريح کړې ده[۲] شيخ عبدالنبي هم دحجازنيت وکړ اوځه موده يې هورې تيره هم کړه خوداسې بريښي چې هغه دله لاسه وتلې چوکۍ يادهيرنکړ بيرته هندته راغی اوله باچاڅخه يې دعفوې اوبښنې غوښتنه وکړه. ملاعبدالقادروايې چې باچاراجه تودړول ته حکم وکړچې له ده څخه حساب واخله، راجه هغه بندي کړاوسختې پوښتنې گروېږنې يې ځينې وکړې اوپه دې بندکې هغه مړشو خوپه مآثرالامراء کې راغلي دي چې باچا دده معامله ابوالفضل ته وسپارله اوهغه يې ورمېږ تاوکړاومړيې کړ.[۳]

ددويمې زريزې لپاره تياری اود الهي دين پلې کول

دباچااطاعت خولازمي شواودی مطلق مجتهدوبلل شوله دې وروسته دويم گام داپورته شوچې په اسلام باندې خوزرکاله تيرشول اودويمه زريزه پيل کيدونکې ده په دې نوې زريزه کې ددنيانوی عمرپيل کيږي، بايددې لپاره يونوی دين،نوی ائين، نوی شارع اونوی حاکم وي اوددې لپاره له اکبرڅخه زيات عادل امام،

---

[۱] منتخب التواريخ دريمه برخه مخونه ۷۹=۸۳ .

[۲] نزهة الخواطرڅلرم ټوک .

[۳] نزهةالخواطر.

هوښیار، اودتاج ښېښتن نشته نودی ښه مناسب دی ملاعبدالقادرليکي چون در زعم خويش مقررساختند که هزارسال از زمانه بعثت پيغمبراسلامﷺ که مدت بقاء اين دين بودتمام شد وهيچ مانع برای اظهار وداعیِ خفيه که دردل داشتند نماند.[1]

له دې پرېکړې وروسته هغه ټول بدلونونه پيل شول چې په هغه سره دافکرپه هيوادکې پوخ شي، روپۍ اوسيکه دهرچالاس ته ورځي اوداداشتهارښه ذريعه ده په هغې باندې د"الف" تاريخ وليکل شو.[2] په نړۍ کې ديوه فاصل حد دقائمولو لپاره اودهغه په دووپېړونو ويشلو لپاره دتاريخ الفي په نوم يونوی تاريخ تدوين کړل شو اوداکارد علماوويوې ډلې ته وسپارل شو ،په دې کې دهجرت دکلونوپه ځای درحلت يادونه وشوه دخلکوپه ذهنونوکې ددې خبرې دځايولوکوښښ وشوچې : دهغه زمانو دښېښتن وخت راغلی‌دی‌چې دهندوانو او مسلمانانو د دوه اويا۷۲ ډلواختلافات به له منځه وړي اودادباچاسپيڅلی ذات دی.[3]

له دې ځخه داکبرشاهي ددين الهي کارپيل شوچې په هغه کې دتوحيدپه ځای دستوريودنمانځې په جول کې ښکاره شرک ستور نمانځنه وه ،اودايمان بالبعث په ځای دتناسخ عقيده وه، اکبربه په سمه توګه له خلکوځخه بيعت اخيست په دې دين کې ډداخليدولپاره چې کومه کلمه ويل کيدله په هغې کې له لااله الاالله سره " اکبرخليفة الله " ويل هم شامل و له کلمې سره بلهٔيوه تعهدنامه هم وه چې په هغه کې داسې راغلي و: زه په خپله رضااورغبت اودزړه له کومې له هغه مجازي اوتقليدي اسلام ځخه جلاکيږم اوپريږدم يې چې له پلرونو اونيکونوځخه مې اوريدلی و اوپه

---

[1] منتخب التواريخ مخ ۱/ ۳۰۱.
[2] منتخب التواريخ.
[3] منتخب التواريخ مخ ۲۷۹.

اکبرشاهي الهي دین کې داخلیږم اوددې دین داخلاص څلورمرتبې یعنې : ترک مال، ترک جان، ترک ناموس وعزت، ترک دین. منم.[۱]

په دې دین کې سود، قمار، شراب، اودخوګ غوښه حلاله وه اودغوئین مال حلالول ممنوع و، دنکاح په قانون کې لاسوهنه شوې وه، پرده ختنه کول منعه شوي و، دبدن پلورنې کارمنظم کړل شوی و، اوځایونه یې ورته معلوم کړي و اوقانون یې ورته جوړکړی و،دتدفین طریقه هم بدله شوي وه،لنډه داچې یوګوښی هندي اکبري دین جوړشوي و ، چې دهغه په وړاندې داسلام دلورې تله تیته وه، هغه دین ته په سپکه سترګه کتل شوي چې هغه ته طبعی میلان او د نفس تسکین شته اوپه هغه کې خارجي، ملي اوسیاسي ګټې خوندي شوې وې.[۲]

داکبردديني اومزاجي کړوالي عروج

داچې داکبردیني اومزاجي کړوالي ترکومه ځایه پورې رسیدلی و، په دې اړه ترټولومخکې مونږ داکبردعقل کل او نفس ناطقه ابوالفضل علامې اقتباسات وړاندې کوو دابوالفضل په خبرو کې چې څه راځی دادهغه هراړخیزې تبدیلۍ

---

[۱] منتخب التواریخ مخ ۲۷۳.

[۲] په دې ټولنیزه سوله اونوي ائین کې داسلام اوهندومذهب ترمنځ مساوي چلن نه و شوی عجیبه ده چې دهغه مذهب اوډلې تله سپکه وه چې په دربارکې یې رسوخ زیات و اوطبعي تمایل هم ورته و. د هنددمختصرتاریخ لیکوالان ډبلیوایچ مورلینډاوای سي. چتر جي دااعتراف کړی چې اکبرد هندوانو دخوشالولولپاره غواحلالول بندکړی و اودده ددې حکم مخالفت کونکوته یې سختې سزاګانې ورکړې وي اکبرې قوانین له اسلام څخه هندومذهب ته نږدې و اوپه دې اړه ده بریالیتوب هم ترلاسه کړ د . short History of India اردوژباړه دمولانامحمدیوسف کوکن مخ ۲۵۱ څخه . (۲) ائین اکبری لومړی ټوک مخ ۲۸ دلکهنوچاپ ۱۸۸۲ع.

اوکړوالي متفرقې کړی دي ، ددې کړیو په یوځای کولوسره دهغه اتشې څنځیر یوځه انځوروړاندې کیدلای شي چې په هغه وخت کې داسلام غاړې ته اچول شوی و. شعر: توخود حدیث مفصل بخوان ازین مجمل .

اورنمانځنه

جلالتماب باچادخپلې روڼ اندی له کبله له رڼاسره ډیره مینه لري اوفکر کوي چې دررڼا تعظیم اواحترام خدای پرستي اوالهي عبادت دی، ناپوهه اودړانده باطن څښتنان یې خدای هیرونه اواورلمانځنه بولي له لمرلویدلو وروسته چوپړوهونکي دولس کافوري شمعې بلې کړې اوهره ډیوه دسپینو اوسروزرو په لګن کې ږدي اود باچاحضور ته یې را وړي، اوپه دوی کې یوه خوږ ژبې اوخوږه غاړه لرونکې خادمه (سندرغاړې) شمعه په لاس کې واخلي اوپه مختلفوزړه رابنکونکوډول ډول طریقو سره دخدای پاک دحمد اشعاروایې، اوپه اخرکې په خپله دجلالتماب دعمر دز یاتیدو اوحکومت له پاره دعا کوي. [١]

لمرلمانځنه

په دوه اشیانه منزل نومي ودانۍکې ایزدنمانځنه کیږي ، اوله دې ځایه دلمر تعظیم پیل کیږي.[٢] فرمایې چې لمردسلاطینوپه حال باندې یوځانګړی نظرلري له دې امله دده عبادت کول دخدای دعبادت په معنی دي خو لنډفکره خلک په بنه ګوماني اخته شي عام خلک دځه لپاره دتور زړو شتمنو لپاره دهغوی عزت کوي

---

[١] ائین اکبري لومړی ټوک مخ ٢٩.
[٢] ائین اکبري لومړی ټوک مخ ٣٢.

اود خپلي‌نابيناې له کبله ددې نوردچينې په احترام کې کوتاهي اوعبادت کوونکو ته بدردوايي ، که په خپله ددوی عقلونه ړانده نه وای نود " والشمس کورت" سورت به يې ولې هيراوه ؟ [1]

دګنګااوبه

باچاپه سفراوحضرکې هروخت دګنګااوبه څښني دباوري چوپړيانويوه ډله د سيندپه غاړه ګومارل شوېده چې په سربندوکوزوکې اوبه راوړي کله چې جلالتماب په اګره اوفتحپورکې اوسي نوله سورون کلي څخه اوبه ورته راوړل کيږي په دې زمانه کې چې اوس شاهي خيمه په لاهورکې نصب ده دهرړدوارله عمره اوبنواوبو څخه داوبوځای‌ډک دی په پختن ځای کې دجمنااوچناب اوبه يادبارانه اوبه مصرف کيږي خوپه هغو کې يوڅه اوبه د ګنګا هم ګډول کيږي. [2]

تصويرايستل

يوه ورځ جلالتماب په خپله خلوت کده کې چې حيل نزدي نيکمرغه مريدان ىي هم حاضروو وويل: يوه ډله دتصويرايستلودښمنه ده اوددې کارعيبونه بيانوي خو د دوي ويناوې اودلائل زړه نه مني بلکې له عقل اوقياس سره خو برابره داده چې تصوير اخيستونکې له ډيروانسانانو زيات خدای پيژندونکې دی ځکه چې داکس دڅاروي دعکس ايستلوپه مهال دهغه هرغړي په ورته توګه د ... تصوير ايستلووروسته چې دی دهغه ظاهري ښکلا ته وګوري اودې ته ځيرشي چې په ...

---

[1] ائين اکبري دريم ټوک مخ / ۱۸۴.
[2] ائين اکبري لومړی ټوک مخ / ۳۳.

کې روح نه شي اچولی سوده ته دخالق دپوره قدرت اندازه ولګیږي اودباکماله صانع په وړاندې سجده وکړي.[۱]

دعبادت وختونه

سهارچې دمبارکې ورځې پیل اودنورپاشي ابتدا وي،غرمه چې دروښانه لمر وړانګې په تووله نړۍ خپرې وي اوپه خلکوکې ډول ډول نشاط پیداشوی وي، او ماښام چې درڼاچینه "لمر" دخلکوله سترګوپناه کیږي.[۲]

تعظیمي سجده

عقیدتمندوبندګانوبه تعظیمي سجده کوله اودې ته به یې ایزدي سجده ویله.[۳]

بیعت اوارشاد

دپوهې غوښتونکې ډلې به پګړی په سرکیښوده سربه یې دهغه په مبارکو پښو کیښوداودحال په ژبه به یې داسې ویل:دبختورملګرتیااودنیکمرغه باچاپه رهنمایې کې چې ډول ډول نقصانات لرم زه دزړه توجه دباچاداطاعت په لوري اړوم.[۴]

---

[۱] ائین اکبري مخ ۷۸. [۲] ائین اکبري لومړی ټوک مخ ۱۰۵.

[۳] ائین اکبري لومړی ټوک مخ ۱۰۷. [۴] ائین اکبري لومړی ټوک مخ ۱۱۰

روغبړ

دروغبړپه مهال به يوه كس ويل الله اكبر بل به ځواب كې ﷺ ورته وويل.

له هجري تاريخ څخه كركه

له ډيرې مودې راهيسې دجلالتماب دا نيت وچې په هندكې نوى كال اونوې مياشتې جاري كړي څومشكلات ختم اواسانتياوي رامنځته شي. جلالتماب هجري سنه دهغې دنقصاناتوله كبله نه خوښوي خودبې فكره اوناپوهه خلكود ډيرښت له كبله چې هغوى دتاريخ اوسنى اجراء هم يوه ديني مسئله بولي دمحترم ولس پال نظر ونه زغمله چې ددې ډلې زړونه مات كړي اودالامل وچې جلالتماب له پيل څخه خپل فكرته عملي جامه ورنكړه.(۱)

غيراسلامي جشنونه اواخترونه

لومړى جشن دنوروزي په نامه سره يادېږي. كله چې لمر دكال دوره پوره كړي اودحمل په برج كې داخل شي اوله خپلو بركتونوڅخه نړۍ مستفيده كړي نوپوره نولس ورځى عيشونه اوخوشالى كيږي په دې زمانه كې دوه ورځې داختر جشن نمانځل كيږي، بې شميره نغدي او ډول ډول شيان دخيرات، تحفو اوډاليو په توگه ويشل كيږي، دفروردين لومړى اونولسمه دوه ورځې داخترلپاره ځانگړې شوي دي اودې ته به يوم شرف وايې، په پارسيانوكې دا رواج دى چې له هرې مياشتې سره چې دهغې كومه ورځ همنومي وي هغه ډيره مباركه بلل كيږي. په دې ورځ دخوښۍ جشن جوړوي سندرې وايې اوميلمستياوې كوي.

جلالتماب هم ددې رواج تقلید کوي اوهره شمسي میاشت دیوه خاص جشن لپاره ځانګړې شوې ده. ددې ورځولړلیک په لاندې ډول دی: نولسم د فروردین، دریم داردي بهشت، شپږم د خورداد، دیارلسم د تیر، اووم د امرداد، څلرم د شهرپور، شپاړسم د مهر، لسم د ابان، نهم د اذر، اتم ،پنځلسم او درویشتم د دی، دویم د بهمن، پنځم د اسفندار. په دې ورځوکې به جشنونه جوړیدل اوپه هر جشن کې به خلکو ښکلې جامې اغوستلې . خلک به له ډیرې خوشالۍ څخه بې اختیاره شول اوله ډیرې مستۍ څخه به یې رمباړې وهلې هره غرمه به ډنډوره وهل کیده خوشاله خلکوبه سندرې اوسازونه وهل. [۱]

دزکات دمنعه کولوفرمان

دحال اواستقبال متصدیانو ته اودګران هیواد چارواکوته دې معلومه وي چې په دې نیکمرغه زمانه کې چې دجلوس له کال څخه پیل کیږي او ددویمې پیړۍ اووم کال کیږي (یعنی اووه دیرشم کال څکه دلته پیړۍ دیرش کاله مراد ده) اود بریاوو اوښکلا لمر څرک کال دی؛ دافرمان صادریږي چې دسلطنت دتګلارې غوښتنه داده چې دحکومت سیاست دمقیم اومساپر، مزدوراوتجاردګټود خوندي ساتلو نوم دی او د خراج یوه ذریعه ده چې دحکومت نظام په هغه ولاړ دی چې دمالونو، عقایدو او بازارونو ساتنه کوي که دامانت اودیانت دڅښتنانو میزان غلط وخیږي چې دنغدو او اجناسو تلونکې دي نوتولې ښیګنې به په بدیو اومصالح به په مفاسدو بدل شي الحمدلله چې له پیل څخه زمونږ توجه درفاه عامه اود اولس هوساینې په لور ده، هغه اولس چې دباچامعنوي اولاد او الهي

---

[۱] ائین اکبري مخ ۶۴ .

امانت دی، دخدای شکردی چې هند اونورهیوادونه دعدل اوخوشالی مرکزونه اودنړۍ دمساپرو تم ځای دی.

اوس اوس دجلالتماب له سخاوتمندانه دربار څخه داحکم صادرېږي چې دغلې په ټولو ډولونو اونباتاتوکې، په خوراکې توکیو اودرملوکې، مالګه ،مشک اود خوشبويې نوروډولونوکې،رختونواوپنبه کې، دتودوخې په اسبابوکې.دځرمنواروند سامان، دتانبه اودلرګي په لوښوکې ، په درګو اووښوکې اوپه هغوټولواجناسو او څیزونوکې چې په ژوند پورې اړه لري پرته له فیل، اس، اوښ، بزه اوضروري وسلې چې مخکې هم مستثنی وو په دې نورو ټولو څیزونوکې په ټولوهیوادونوکې زکات اوکمه اوزیاته هرډول مالیه معاف شویده.[1]

هندوموحددی !

مونږته روښانه شوه چې داخبره ډېره مشهوره وه چې هندوله خدای پاک سره شریک جوړوي سمه نده که څه هم ډیري خبرې اودلائل ترپوښتنې لاندې راځي خودا قوم په توحید اوخدای پرستي باندې یقین لري.[2]

دغوښې خوراک

وایې چې که دژوندسختوالی زماذهن ته نه راتلای نومابه دانسانانولپاره غوښه خوړل نارواګرځولي و اوزه په دې لحاظ په دې باندې یوځلې عمل نه کوم چې ډېر

[1] طبقات اکبري مخونه ۶۷ ـــ ۶۸

[2] ائین اکبري دریم ټوک مخ ۳.

کارونه به ناپوره پاتې شي اوانسانان به په دې غم کې لیوني شي وایې چې د قصاب ،کب نیونکې اودوی ته ورته خلک چې دوژنوپیشه لري دهغوی داوسیدو ځای بایدله عامواوسیدن ځایونوڅخه ګوښه کړل شي اوله دې نوروخلکوسره په ګډیدو باندې بایدتاوان ځینې واخیستل شي.[۱]

خوګ

فرمایې چې که دخوګ دحرمت لامل دهغه بې غیرتې وي نولازمه ده چې زمری او هغه ته ورته ځناوربایدوخوړل شي.[۲]

شراب څښل

ددې میاشتې په جشن کې هوش وړونکې شراب څښي، میرصدرجهان مفتي میر عدل اومیرعبدالحي هم شراب وڅښل اودباچاپه ژبه داشعر جاري شو.

دردور پادشاه خطابخش وجرم پوش – قاضی قرابه کش شد و مفتی پیاله نوش.[۳]

دهندوانو رسم

دخان اعظم مرزاکوکه موردسختې ناروغۍ له امله مړه شوه، جلالتماب دومره پرې خواشینې شوچې دډیرغم له امله یې سراوبریتونه وخریېل، ډیرکوښښ وشوچې دمرحومې له مشرانو زامنو پرته نور څوک باید ویښتان لیرې نکړي خو مخلصو

---

[۱] ائین اکبري دریم ټوک مخ ۱۸۹.

[۲] ائین اکبري دڑیم ټوک مخ ۱۸۶.

[۳] ائین اکبري دریم ټوک مخ ۶۰۶. " اردو "

بندګانو دباچاپیروي وکړه.[۱]

د الهي سنې اجراء

په کال ۹۹۲هـ کې دروڼ عقل اوپوهې څښتن باچادعلم اوکمال هغه ځلانده ډیوه بله کړه چې هغې په خپله برکتي رڼاسره ټوله نړۍ روښانه کړه، نیکمرغه اوحق پلوي ډلې دناکامي له سرویږدي څخه سرراپورته کړ، سست رایه اوخوړینو خلکو د نوم ورکۍ په کنده کې خولې پټې کړې، دجلالتماب نیکې ارادې عملي جامه په غاړه کړه دحکماوسرخیل میرفتح الله شیرازي ددې کارسرته رسولولپاره ملاوتړله، علامه شیرازي نوې ګورګاني کلیزه په نظرکې ونیوله اود جلالتماب دجلوس کال یې د"الهي کلیزې"پیل وبلله[۲] له دې اساسي حقائقوڅخه وروسته چې داکبرددیني فکرپوره شکل دی‌اوس څه بدي نشته چې دملاعبدالقادرله ورکړو تفصیلاتو څخه داشکل نورهم ښه مکمل کړواوله دین اسلام څخه چې دی څومره لرې شوی و اوله هغه څخه کرکه، نفرت اووحشت درلود ددې سمه نقشه به خلکوته وړاندې شي.

داسلام سپکاوی

داسلامي امت ټوله پانګه یې دبې عقلي ټولګه بلله اودهغه جوړوونکې یې "العیاذبالله"دعربوخوناداره بدوګان اوکوچیان وبلل چې ټول بې لارې اولاروهونکې وواودفردوسي دشاهنامې دوه شعرونه یې سندوګرځول چې هغه دنقل په توګه ویلی و:

زشیرشترخوردن وسوسمار- عرب رابجای رسیدست کار
کـه ملک عجـم راکندارزو - تفوبادبرچرخ گردان تفو.[۳]

---

[۱] اکبرنامه دریم ټوک مخ ۸۳۰.
[۲] ائین اکبري لومړی ټوک مخ ۵۶۴.اردوژباړه فداعلي طالب حیدراباد ۱۹۳۸ع.
[۳] منتخب التواریخ مخ ۳۰۷.

داسراء اومعراج سپکاوی

اخرداخبره عقل ځنګه ومنلی شي چې یوشخص دې له درانه بدن سره سره په خوب کې یوپه یواسمان ته وخیژي اوله الله پاک سره ډول ډول نوي زره "۹۰۰۰۰" خبرې وکړي خودده بستره دې هماغسې توده وي اوخلک دادعوه مني اوداډول د " شق القمر" او نورې ورته خبرې هم مني (دنقل قول پای)

بیایې خپلې پورته کړې ښنې ته اشاره وکړه اوناستوخلکوته یې وویل ممکنه نده چې دابله ښنه مې په ځمکه نه وي ایښې اوزه دې وکولای شم ولاړپاتې شم اخرداځه ډول کیسې دې ؟[۱]

دنبوت دمقام اهانت

دهجرت په لومړیوورځوکې دقریشوقافله لوټل،له ځوارلسوښځوسره نکاح کول، دمیرمنودخوشالولولپاره په ځان باندې شات حرامول " داپه نبوت نیوکه وه "[۲]

له نبوي نومونوڅخه کرکه

دباندنیوکافرانوپه خاطراودکوردښځوله امله په باچاباندې داحمد،محمداو مصطفی‌نومونه ښه نه لګیږي اخرڅوورځې وروسته یې دځینې خاصوکسانو

---

[۱] منتخب التواریخ دریم ټوک مخ ۳۱۷.
[۲] منتخب التواریخ دویم ټوک مخ ۸۰۳.

نومونه بدل کړل دبیلګې په توګه یارمحمداومحمدخان به یې درحمت په نامه یادول اود لیکلو په مهال به یې هم دانوم ورته غوره کاوه.[۱]

دلمانځه منعه کول

په دیوان خانه کې هیچانه شوای کولای په ښکاره لمونځ وکړي.[۲] لمونځ، روژه او حج لاپه خواساقط شوي و.[۳]

داسلام په ارکانوپورې ملنډې

دملامبارک یوزوی و چې دابوالفضل شاګردهم و ده داسلامي عباداتوپه اړه څو داسې رسالې ولیکلې چې په دې عبادتونویې ملنډې وهلې وې اونیوکې یې پرې کړې وي په شاهي دربار کې ده اورسالویې ډیرمقبولیت ترلاسه کړاودده دپالنې ذریعه همدارسالې وګرځیدې.[۴]

دهنداسلامي تاریخ خطرناک کړلیچ

لنډه داچې په دې مهال هندديوه هراړخيز ديني، ذهني اوتهذيبي ارتدادپه لاره روان و هغه هندچې هغه کې دفطري دين دپاکې ونې ددرولو اومیوه داره کولوپاره څلورسوه کاله پرله پسې انساني هڅې شوې وې، دماغي وړتیاوې

---

[۱] منتخب التواریخ دویم ټوک مخ / ۳۱۴.
[۲] منتخب التواریخ دویم ټوک مخ / ۳۱۵
[۳] منتخب التواریخ دویم ټوک مخ / ۲۵۱.
[۴] منتخب التواریخ.

کارول شوې وې اودزړه لرونکواودپاکوروحانینوروحانیتونه صرف کړل شوې وې ددې ارتدادترشا یوسترسلطنت اونظامي ځواک ولاړوچې له هغه سره دخپل وخت دډیروپوهواو څیرکوخلکوعلمي اوذهني مرستې هم ملګرې وې، په دې مهال که حالات همداسې وای اوهغود لارې دډب کولولپاره کوم ځواکمن شخصیت نه وای یاکومه انقلاب زیږوونکې پیښه نه وای رامنځ ته شوې نوددې هیواد انجام به په یولسمه هجري پیړۍ کې په ظاهره کې داسې کیده لکه په نهمه هجري پیړۍ کې داندلس (چې اوس یې نړۍ یواځې دسپین په نامه پیژني) یاپه څوارلسمه هجري پیړۍ کې چې د روس له انقلاب څخه وروسته ترکستان له کوموحالاتوسره مخامخ شوي و خو: مردی ازغیب بیرون اید وکاری بکند.

مونږه داخبره دنبوي سیرت لیکونکې اومسلمان تاریخ پوه مولاناسیدسلیمان ندوي په هغه بلیغ عبارت سره پای ته رسوو چې هغه دهندپه غربت ګړکې دمساپر اسلام دسفر دداستان بیانولو په ترځ کې لیکلي: ددې غفلت په خوب باندې څلور سوه کاله تیرشول اودمساپردسفرپه پیل کولوباندې زرګونه کلونه تیرشوي و داد اکبر پهر و چې دعجمو یوجادوګر راغی دباچاپه غوږکې یې د امنتر پوکړ چې : دعربي دین زرکاله پوره شوي دي اوس ددې وخت راغلی دی چې دیوه امي شهنشاه په ذریعه دامي پیغمبرﷺ دین منسوخ کړل شي اوالهي دین پیداکړل شي.

مجوسیانو اتش کدې ګرمې کړې، عیسایانوناقوس وغږاوه،برهمنوبتان برابرکړل، جوګ او تصوف سره یوشول دکعبې او بت خانې په یوه ډیوه روښانه کولوبې تینګارکړ، دې پنځه پلارې تحریک چې څومره اغیزوکړکه دهغه تصویرکتل څوک غواړي نو(بستان مذاهب) دې مطالعه کړي چې دډیرو زنار لرونکوپه لاس کې تسبیح او تسبیح لرونکوپه غاړه کې زنارونه ووینې. په

شاهي دربارکې به ډیرامیران ووینې چې سرپه سجده پراته وي اوډیرد پګړیو وال به ولاړ ووینې اودجوماتونوله منارو څخه به دا اواز واوري چې : تعالی شانه الله اکبر .

په دې هی وهوی کې دسرهندله خواڅخه دیوه اوازکونکي اوازراغی چې : لاره پاکه کړئ چې په لاره تلونکی راځي یوفاروقي مجددله فاروقي شان سره را څرګندشو اودا احمدسرهندي و[1]

[1] دسیرت سیداحمدشهیدسریزه مخونه / ۳۰=۳۱

دریمه برخه

د حضرت مجدد الف ثاني د ژوندحالات له پیدا ینبسته ترخلافته

کـــــــور نی :

حضرت مجددصاحب په نسب باندې فاروقي دی .[1]

---

(۱) حضرت مجددصاحب به په فاروقي نسب باندې فخرکاوه اوهغه خپل دیني غیرت اوحمیت دهمدې غوبنتنه اونتیجه بلله مجددصاحب دجمهورواهل سنتواواسلامي عقائدوپه خلاف دیوه شیخ عبدالکبیریمني تحقیق واوریده نوطه قلم څخه یې بې اختیاره داالفاظ ووتل : مخدوما! این فقیر راتا ب استماع امثال این سخنان نیست بی اختیاررگ فاروقیم درحرکت مي اید [مکتوب نمبر۱۰۰لومړی دفتر بنام ملاحسن کشمیري]،په یوه بل مکتوب کې یې داواریدل چې دسامانه په کلي کې خطیب دخلفاءراشدینویادونه قصداپریښودله ده ورته ولیکل چون ستماع این خبروحشت انگیز درشورش اورد ورگ فارو قیم راحرکت دادبچندکلمات اقدام نمود[مکتوب نمبر۱۵ شپږ مه برخه دوم دفتر]

دده دنسب لړی[۱] په یوه دیرش واسطوسره امیرالمومنین فاروق اعظم حضرت عمربن الخطاب رضی الله عنه ته رسیږي، دنسب سلسله يې په لاندې ډول ده: حضرت شیخ احمد (مجددألف ثانی) بن مخدوم عبد الأحد بن زین العابدین بن عبد الحی بن محمد بن حبیب الله بن امام رفیع الدین بن نصیرالدین بن سلیمان بن یوسف بن إسحاق بن عبدالله بن شعیب بن احمد بن یوسف بن شهاب الد ین علی فرخ شاه بن نورالدین بن نصیرالدین بن محمود بن سلیمان بن مسعود بن عبدالله الواعظ الأصغر بن عبدالله الوعظ الأکبر بن ابوالفتح بن اسحاق بن ابراهیم بن ناصربن عبدالله بن عمر بن حفص بن عاصم بن حضرت عبدالله بن حضرت عمرالفاروق رضی الله عنه .

دده پینځلسم نیکه شهاب الدین علي فرخ شاه کابلي ددې لړۍ نومیالی او سترنیکه دی دهندډیرباکماله اونومیالي فاروقي نسبه پوهان، مشائخ اود طریقومشران لکه حضرت بابافریدالدین گنج شکراونورده له نسب څخه دی، متاسفانه چې دافغانستان دعلماو اومشائخودژونددحالاتو په اړه تفصیلی ژوند لیکونه اودطبقاتوکتابونه نشته، نودده دژوندتفصیلي حالات هم نشي پیداکیدلای

---

[۱] دنسب لړۍ په هکله مونږ ددی ستری کورنۍ دستر عالم اوڅیړونکي مولاناشاه ابوالحسن زید فاروقي په هغه تحقیقی څیړنه باورکړی چې هغه دمجددصاحب دنسب لړۍ په اړه په خپل کتاب (مقا مات خیر) کې کړی دی . دده تحقیق دادی چې له اته ویشتمی واسطه وروسته (چې امیرالمومنین عمربن الخطاب بلل شوی) څلورواسطی په تیولیزه توگه دنسب له کتابوڅخه لویدلی دی چې هغه حفص، عاصم، حضرت عبدالله اوعمرفاروق دی . غالبا له اووه ویشتمی واسطی عبدالله وروسته دعمرنوم لیکوالان غلط کړی دی اوگومان یې کړی دی چې دامشهور عبدالله بن عمرصحابی بن صحابی دی خوڅرنگه چې ددی عبدالله بن عمر دکوم زوی نوم ناصرنه وله دی امله داجنجال پیداشو او تحقیق ته اړتیاپیداشوه ددی کورنۍ دیوه ستر عالم 'وڅیړونکي شامحمدحسن مجددی (سائین داد سنده) اومحموداحمدعباس هم داسی تحقیق کړی دی اواحمدحسین خان په (جواهرمعصومی) کې هم داسی لیکلی دی

، دده چې یوڅه حالات پیداکیږي هغه په هغه کتابونو کې دي چې دمجددصاحب اودهغه دکورنۍ په اړه لیکل شوي دي.[۱]، نوموړی دشیخ نورالدین زوی اودشیخ نصیرالدین لمسی و له دې امله دده د کورنۍ نسبت هم کابل ته کیږي، دی دښوصفاتوښښتن و ددین په خپرولو اواشاعت کې اودکفراوشرک په اهانت اوتذلیل کې یې خاص امتیازاوځانګړی ذوق درلود.[۲]، دپلارله مړینې وروسته په تخت کښیناست دافغانانواومغلودشخړوپه پای ته رسولوکې یې ډیرې په زړه پورې هڅې وکړې له دنیوي جاه وجلال سره یې باطني غنی هم لرله، ګڼ شمیرخلکوله ده څخه فیض ترلاسه کړی دی، له وفات څخه مخکې یې دحکومت واګې خپل زوی شیخ یوسف ته وسپارلې اوپه یوه دره کې یې دیواځیتوب اودانزوا ژوندغوره کړاوپه هماغه دره کې وفات شو، دا دره دکابل په شمال کې دشپیته میله په واټن کې پرته ده اودده په نامه سره اوس هم دره فرخ شاه ورته ویل کیږي.

شیخ یوسف دظاهري علوموله زده کړې وروسته له خپل سترپلارسلطان فرخ شاه څخه باطني روزنه ترلاسه کړه اودهغه له واک پرېښودلووروسته دهغه ځای ناستی و،په عدل، اصلاح اودینداري کې مشهوررو، په عامواوخاصو باندې منل شوی‌و دده په ضمیرکې هم دالهي عشق هغه خلا وه چې دده پلرونو اونیکونوبه یې وخت په وخت دمولنای روم دې شعرعملي کولوته اماده کول

ملک دنـیا تن پرستان را حلا ل ــ ما غلام ملک عشــق لا یــزال

ده هم په اخري عمرکې له واکمنۍاواقتدارڅخه لاس واخیست او یواځیتوب یې غوره کړ اودده زوی شیخ احمددسلطنت واګې په لاس کې واخیستلې، دی هم دخپل پلارپه څیردعلم اوتقوی ښښتن و اوپه شاهي لباس کې درویش صفته بزرګ

[۱] لکه زبـدة الـمقامـات ، حضـرا ت القـد س اونور

[۲] زبـد ة الــمقامات مخو نـه ۸۸ ـــ ۸۹.

و، په ده باندی خدایي جذبې دومره غلبه وکړه چې له سلطنت سره یې مخه ښه وکړه اوزامنوته یې هم وصیت وکړچې له سلطنت څخه دې لیرې اوسي یوڅه مال یې داولادلپاره کیښود نوریې ټول په مسکینانوتقسیم کړ .ده له خپل پلارپرته له شیخ الشیوخ حضرت شهاب الدین سهروردي قدس سره څخه هم باطني استفاده کړې وه اودخلافت مقام یې ترلاسه کړی و له ده وروسته یې دکورنۍ مشران فقیر صفته اودارشادڅښتنان وو اودخپلې زمانې له منل شویومشائخوڅخه یې دسلوک روزنه اوباطني فیض ترلاسه کاوه دهغوبه چې له کومې طریقې سره تعلق وپه دوی یې تو‌پیرنه و .

امام رفیع الدین چې دمجددصاحب شپږم نیکه واودشیخ شهاب الدین علي فرخ شاه په نهم پشت کې راځي د"زبدة المقامات" له وینا سره سم دظاهري اوباطني دواړو علوموجامع و. باطني روزنه اودسلوک زده کړه یې له حضرت مخدوم جهانیان جهان ګشت سیدجلال الدین بخاري مړ ۷۸۵ه څخه ترلاسه کړې وه له دې څخه معلومیږي چې هغه داتمې پیړۍ داخر یادنهمې پیړۍ د پیل یوبزرګ و، ددې کورنۍ دالوګړۍ بزرګ دی چې له کابل څخه یې هندته تشریف وړی‌دی اوپه "سرهند" کې یې استوګنه غوره کړې ده چې دهغه پخوانۍ نوم "سهرند"و.

داځای پخواشاړاوځنګلي ځناوربه پکې اوسیدل، دده اوسامانه په منځکې (چې هلته شاهي خزانه پرته وه) بل کلی‌نه و،له دې کبله ددې شاوخوا اوسیدونکې په ځانګړی‌توګه دسرایس اوسیدونکې (چې هغه ځای ته په ۶ ، ۷ پړاوه کوسه کې پروت دی) دحضرت مخدوم جهانیان په خدمت کې حاضرشول (چې له هغه سره سلطان فیروزشاه ډیره مینه لرله) له هغه څخه یې وغوښتل چې پلازمینې ته تشریف راوړي اوهورې دښارودانولو هڅې وکړې سلطان دده داغوښتنه ومنله اوخواجه فتح الله (چې دامام رفیع الدین مشرورور اودباچاله نږدې کسانوڅخه و)

یې ددی کارلپاره تعین کړ خواجه صاحب له دوه زره سپرو سره تشریف راوړ اوکلایې جوړه کړه مخدوم جهانیان امام رفیع الدین ته چې دده خلیفه واودلمانځه امام و اودسنام په کلې کې اوسیده حکم وکړچې ددې کلااساس کښیږدي اوپه دې ښارکې استوګنه غوره کړي ځکه دی دهغه ځای دولایت څښتن دی له دې وخته دده کورنۍ هلته اوسیږي [1]

دکلا داساس اود سرهند داباديُ دپیل تاریخ ۷۶۰ هـ کال ښوول شوی .[2] په دې ډول دحضرت مجددصاحب له پیدا کیدودوه سوه کاله مخکې سرهند ابادشوی دی دتذکرواوژوندلیکونوله کتابونوڅخه داسې معلومیږي چې هلته دشرفاو [3]

---

[1] دتفصیل لپاره د " زبدةالمقامات " ۸۹او ۹۰ مخونه وګوری !

[2] په قدیم تاریخ کې راغی چې داښارپووخت دستلج ولسوالی مرکز پاتی شوی نومیالی چینی سیاح هیون سانګ Hiun song (چې په اوومه پیړی کې یې هند ته سفرکړی و) هم ددی ښاریادونه کړی ده او په خپل یونلیک کې کاږی چې دهغه شاوخواسره زرپیداکیږی په هندکې "سه " زمری ته وایې " اند" ځنګله ته وایې، یووخت داځای دهندوانواوغزنویانوپه منځ کې سرحدو اوله دی وراندی هند پیل کیده غالبا له دی امله داځای په " سرهند" سره مشهورشوی وی چې دسهرندسره په مخرج کې نږدی دی. په کال ۵۸۷ هـ " ۱۱۵۱ع " کې سلطان محمدغوری سرهند فتحه کړ دفیروزشاه تغلق ترتخت نشینی پوری ددهلی سلاطینوسرهندته چندان اهمیت نه ورکاوه ددی په ځای سامانه ته ډیره توجه کیدله ،د فیروزشاه تغلق په زمانه کې دسرهندلوری ته له نوی سره توجه پیل شوه له دی وروسته به دسلطنت مهم امیران دسرهنداوفیروزپور دچارو منتظمین ټاکل کیدل له نظامی نقطه نظره هم دده اهمیت په زیاتیدو شو. بابرخوځله سرهندته راغی . همایون هم سرهندته راغلی اوله دی ځایه څخه دی دهلی ته ولاړ اود دویم ځل لپاره دتخت اوتاج څښتن شو په مغلی پېرکې دښاردخوشالی اوځلاداحال وچې دلته ۳۶۰ جوماتونه ، چینیاوهدیری وی [داسلامی دائرة المعارف د " سرهندشریف " له مضمون څخه خلاصه]

[3] مجددصاحب دخپل وطن سرهندپه اړه په مکتوبات کې ډیری اوچتی جملی لیکلی دی اولیکې چې دلته خاص نورانیت اوډاډوجودلری. مکتوب نمبر ۳۶ دمکتوبات دویم دفتروګوری

اوعلماو کورنۍ اوسيدله، اوله دې خاورې څخه ډيرد کمال څښتنان پيداشوي دي[1] داسې معلوميږي چې دده عروج اوله اسلامي علومواوفنونوسره تړاوپه لسمه هجري پيړۍ کې پيداشوی په اتمه اونهمه پيړۍ کې دحضرت مجدد دکورنۍ له څوبرجسته کسانو پرته دکوم لوی سرهندي عالم نوم دتذکرې او ژوندليکونوپه کتاب کې ندی راغلی.

خودلسمې پيړۍ له پيل کيدلووروسته په سرهندکې علمي اوديني بيداري اوددرس اوتدريس ګرم بازارترسترګوکيږي اودګڼ شميرپوهه اوسرکرده علماو نومونه ليدل کيږي چې په درس اوارشادباندې بوخت وو په دوی کې ترټولو نومیالی مدرس مولانا اله دادبن صالح سرهندي مړ۹۲۷ هـ دی اوله ده وروسته مولاناشيرعلي قادري مړ۹۸۵هـ اومولاناعلي شير مړ۹۸۵هـ[2] مفتي احمد سرهندي مړ۹۸۶هـ الحاج ابراهيم سرهندي(دعلامه شهاب الدين بن حجر هيثمي مکي شاګرد) مړ۹۹۴هـ مولاناعبدالله نيازي مهدوی [3] مړ۱۰۰۰هـ ؛دي اودځينې هغوعلماونومونه ترسترګوکيږي چې دمړينې تاريخ يې ندی معلوم لکه دوخت نوميالی استاد دمخدوم الملک ملاعبدالله سلطانپوري استاد مولاناعبدالقادر ،دشيخ علي عاشقان جونپوري مريدمولانا عبدالصمد حسيني،مولاناامان الله، مولاناقطب الدين اومولانامجد الدين. دهمدې مجد الدين په اړه متبحرعالم و په سرهندکې يې له بابرسره ملاقات وشو اوبابريې ډيراحترام وکړ، مولانا ميرعلي او مولانا بدرالدين سرهندي هم په ځانګړې توګه

---

[1] دتاريخ اوژوندليکونوپه کتابونوکې يواځې دتاريخ مبارک شاهي دليکوال يحی بن احمدنوم پيدا کيږي چې دنهمې پيړۍ له ليکوالانو څخه دی ، ده تاريخ مبارک شاهي د۸۳۸ هـ په شاوخواکې ليکلی دی اودی له ځانه سره " اسيهرندی " ليکي [اردودائرة المعارف اسلاميه]

[2] کيدای شي دادواړه نومونه ديوه کس وی په " ګلزارابرار" او" نزهة الخواطر" کې ددواړونومونه په چپه ترتيب سره راغلی دی

[3] ويل کيږي چې ده دعمريه وروستيوشپوکې له مهدوی عقيدې څخه رجوع کړې وه

دیادونې وړدي.[۱]

حضرت مخدوم شیخ عبدالاحد

خواجه محمدهاشم کشمي په زبدةالمقامات کې دحضرت مخدوم شیخ عبدالاحد یادونه یوڅه په تفصیل سره کړېده،جناب خواجه صاحب دحضرت مجددصاحب په جوپړکې پرله پسې درې کاله تیرکړي دي نودده دمعلوماتو زیات ماخذ هغه خبرې او ویناوې دي چې ده وخت په وخت په خپله له حضرت مجددصاحب څخه اوریدلې دي. په دې کې که څه زیات معلومات وي نوهغه به یې له مشرانوصاحبزاده ګانو څخه ترلاسه کړې وي له دې کبله دده معلومات ډیرکره اوبالواسطه دمجدد صاحب دویناومجموعه دي؛ دلته دهغومعلوماتو غورچڼ را اخلو:

په حضرت شیخ عبدالاحدباندې په نوي ځوانی اودعلم دزده کړی په مهال کې دالله پاک طلب اوعلم الیقین دومره غلبه وکړه چې دعلم له پوره کولو مخکې دهغه وخت نومیالی چشتي صابري شیخ عبدالقدوس ګنګوهي په خدمت کې حاضرشواوله هغه څخه یې دذکرتلقین اودسلوک زده کړه ترلاسه کړه ده نیت وکړ چې دشیخ په خانقاه کې به دیره کیږي اود: یاجان رسدبه جانان یاجان زتن برآید: پخه اراده یې وکړه خودروښانه ضمیرځښتن پیر دا ورسره ونه منله اودديني علم دتکمیل اوپوره کولوټینګاریې وکړاوورته ویې ویل: په بې علمه شیخي کې اب اونمک نه وي حضرت مخدوم دمحترم شیخ سپین ږیرتوب ته په لیدلوسره هغه ته عرض وکړچې زه ویریږم چې دعلم له پوره کولووروسته کله خانقاه شریفې ته راځم

---

[۱] داټول نومونه دنزهة الخواطرله څلورم ټوک څخه اخیستل شوي دي په کتاب کې ددوی دژوند حالات کتلای شي

نوداتلپاته شتمني به بیاموم اوکه نه؟ [۱] شیخ ورته وویل که زه نه وم نوزماله زوی رکن الدین څخه به هغه شتمني ترلاسه کړې حضرت مخدوم دهغه خبره ومنله اودعلم په زده کړه بوخت شو تقدیري خبره وه چې ده دخه اندیښنه لرله هماغسې وشول له فراغت څخه مخکې یې شیخ په لوی سفر روان شو اووفات شو .

حضرت مخدوم له مروجه علوموپای ته رسولوڅوورځې وروسته مختلفو ځایوته ولاړ اودهغه ځای له اولیاوڅخه یې استفاده وکړه بیادحضرت شیخ رکن الدین په خدمت کې حاضرشو، دسلوک منازل یې سرته ورسول اوچشتیه اوقادریه طریقوکې یې دخلافت، تلقین اوتربیت اجازت ترلاسه کړ[۲] په شیخ عبدالقدوس اوشیخ رکن الدین دواړوباندې وحدت الوجود ،غیبت اوبې هوښي، سکر، شورش، او استغراق غلبه کړې وه اود"وجداو سماع " ښتنان وو په ځانګړې توګه شیخ عبدالقدوس دوحدت الوجودڅرګندول خپله فریضه بلله اوسرسخته داعي اومبلغ یې و خوله دې سره دسنت تابع اوپه عمل بالعزیمت کې ډیرتکړه و نیستي اوبې نفسي پرې غالبه وه خورادنرم زړه خاوندو اوډیرعبادت به یې کاوه.هروخت به یې مرګ یاداوه اودوروستۍ خاتمې زیات فکرورسره و.[۳] ده خپل بیعت له پیرشیخ عبدالقدوس اوشیخ رکن الدین څخه پرته شیخ عبدالاحدقادریه طریقې له مشهوربزرګ شاه کمال کتلي سره هم خاص تړاودرلود ، حضرت شاه کمال دخپل وخت لوی ولي اود حال ښتن بزرګ و [۴] دشیخ عبدالاحدخبره مخکې تیره شوه " چې که له کشفي

---

[۱] دشیخ وفات ته نغوته کوي.

[۲] شیخ رکن الدین چې ده ته کومه خلافتنامه ورکړې وه هغه په" زبدةالمقامات " کې تکې په تکې راخیستل شوې ده چې زیاته برخه یې په عربي کې ده .

[۳] ده دحالاتواوذوق لپاره دده دزوی شیخ رکن الدین کتاب (لطائف قدوسی) دخواجه محمدهاشم کشمی " زبدةالمقامات " مخونه ۹۷=۱۰۱ اود" نـزهة الـخواطر" څلرم ټوک وګوری

[۴] دده دژوندحالا تولپاره د نـزهة الخـواطر څلرم ټوک وګوری.

نظر څخه کارواخلو نومعلومه به شي چې دقادریه طریقې له باني پیران پیرحضرت عبدالقادر جیلاني وروسته دده دمرتبې انسانان کم ترسترګو کیږي. دده لمسی شاه سکندرهم دلوړې مرتبې شیخ و حضرت مخدوم عبدالاحد له هغه څخه هم استفاده کړې وه، حضرت مخدوم چې کله له زده کړې څخه فارغ شونودخدایﷻ دریښتونیوبندګانوپه تلاش پسې روان شواوګڼ شمیرښارونه یې وکتل دسفرکولو په مهال یې ټینګ هوډ وکړ چې په کوم ځای کې دبدعت اثار اونښې لیدل کیږي هغه ځای‌ته به بالکل نه ورځي. په دې سفرکې له شیخ اله دادڅخه هم مستفیدشو، په رهتاس کې یې له شیخ اله داد اومولانامحمدبن فخرصاحب (دتوضیح الحواشی مصنف) سره ولیدل اودهغوی‌په درس کې شریک شو، بنګاله ته هم ولاړ اوپه جونپور کې یې څوورځې د حضرت سیدعلي قوام(علي عاشقان) خدمت کې تیرې کړې.

له دې سفره وروسته سرهندته راستون شواوبیاداخرت ترسفره پورې دلته اوسیده اویوه ځای ته یې هم سفرندی کړی، دمعقولاتو اومنقولاتو رواجي کتابونه یې په ډیره پابندي اوزیات تحقیق اوتدقیق سره تدریس کول، حضرت مجددصاحب چې په ټولوعلومو کې یې پوره مهارت درلود خوپه فقه اواصول فقه کې یې ساری نه و، کله به یې چې(اصول بزدوی) تدریس کاوه نودامام ابوحنیفه په فقه کې به دده لوړشان اوامانت ښه څرګندیده، دتصوف کتابونه یې هم تدریس کول په ځانګړې توګه د(تعرف)،(عوارف المعارف)او(فصوص الحکم)په مطالبو اودقیقو مضامینو کې یې زښت زیات مهارت درلود، تحقیقا اوذوقا هم دشیخ اکبرپه مشرب و خو دخدای ورکړې لوړظرفي، ضبط اواحترام شریعت له کبله یې چیرې هم له خولې څخه د شریعت خلاف خبره نه ده وتلې ډیربې نفسه اوله یواځیتوب سره یې مینه وه

شاګردان یې که څه هم ډیرزیات وخوپه هیڅایې هم خپل خدمت نه کاوه د کوردارتیا ورشیان به یې په خپله له بازاره راوړل، دسنتوپیروي یې ډیر اهتمام

کاوه، له وسه پورې هیڅ سنت نه ځنې پاتې کیده په عادي چارو، پوښاک اولباس کې یې هم دسنت پیروي کوله په عزیمت یې عمل کاوه اوله رخصت څخه یې ځان ژغوره، بیعت اوخلافت یې که څه هم په چشتیه اوقادریه طریقوکې ترلاسه کړی و اوپه دې طریقوکې ډیرمخکې شوی وخودده د اخلاص اولوړهمتی نښه داده چې له نقشبندیه طریقې سره به یې هم ډیره مینه ښکاره کوله. اوهغي ته یې ډیرپه درنه سترګه کتل دبیلګې په توګه هغه به دا دعا کوله چې خدای دې وکړې ځوداطریقه زمونږ هیوادته هم راورسوي اویاخدایه ماددې طریقې مرکزته ورسوې چې استفاده ځنې وکړم ده کتابونه هم لیکلي دي"کنزالحقائق" او"اسرارالتشهد"ده لیکلي دي[۱]

حضرت مجددصاحب وایې چې ماله خپل پلارڅخه ځوځله اوریدلي دي چې ویل یې له اهل بیتوسره مینه دایمان دحفاظت اودنیکي خاتمي لپاره ډیره ګټوره ده کله چې په والدصاحب باندې دمرګ غوټې راتلل پیل شوې نوماهغه ور په زړه کړل اوویې ویل الحمدلله چې زه په دې مینه کې مست یم اود احساناتوپه دې سیندکې غرق یم . الهي بحق بنـي فـا طمه = کـه برقو ل ایمانم کنـی خـا تمه .[۲]

دسفرپه مهال چې کله سکندره [۳] نومي ځای ته ورسیده اوهلته یې ځوشېي قیام وکړ نوهلته دده دشرافت اونجابت، صلاح اوتقوی، دعلم اوعمل جامعیت په لیدلو سره یوې شریفې کورنۍ په خپله ددوستي وړاندیز ورته وکړ اوددې کورنۍ له یوې

---

[۱] خواجه محمدهاشم کشمی په زبدة المقامات کې دا" اسرارالتشهد " یوڅه مضامین رانقل کړیدی مخونه ۱۱۸ = ۱۲۰ اوحضرت مجددصاحب له خولی څخه یې دحضرت مخدوم صاحب یوڅه فواید اوتحقیقات هم نقل کړیدی ۱۲۰ =۱۲۲

[۲] زبـدة الـمقامـات مخ ۱۲۳ .

[۳] خواجه هاشم کشمی داځای اټاوه ته نږدی ښوولی دی ددی څخه معلومیږی چې هغه دموجوده اترپر دیش په ولایت کې واقع ده .

نيکې ميرمنې سره دده نکاح وشوه دحضرت مخدوم ټول اولاد له دې ميرمنې څخه دی . حضرت مخدوم ته الله پاک دده دمرشدپه خير اووه زامن ورکړي و،دکومو نومونه چې معلوم دي هغه دادي: شاه محمد، شيخ محمدمسعود، شيخ غلام محمد، شيخ مودود[1] د دوو ورونونومونه اونورڅه تفصيل ندی معلوم په دوی کې واسطة العـــقد اودپای ملغلره حضرت مجددرحمه الله تعالی دی ، نورزامن يې هم علمااوپوهان و دوی هم رواجي علوم اودسلوک زده کړه دخپل پلار اودوخت له علماو اومشائخوڅخه ترلاسه کړی و،حضرت مخدوم د اتيا کلونوپه عمرکې په اوولسم درجب کال ۱۰۰۷ هـ کې له دې فاني نړۍ څخه کوچ وکړ [2] قبرمبارک يې دسرهندپه لويديځ اړخ کې نږدې په يوه ميل کې واقع دی.[3]

دحضرت مخدوم دسيرت ځانګړی جوهر حق پالنه، انصاف، دشريعت او سنتو احترام اوتعظيم، په هغه باندې دعمل کولوهڅې او اهتمام، ديني غيرت اوپه باطني ترقي کې لوړ همتي بلل شوی دی، اوهمداجوهردده د زړه دتوتې په ضمير کې هم ځای کړل شوی و هغه چې دده لپاره د دين دتجديداودملت دپانګې دساتنې نيکمرغي په تقديرکې ليکل شوې وه هغه ضمير په الهي فضل سره ځلانده اوروښانه شو نورزيات کمالات يې هم ورسره مله کړل او روښانه لمر ځنې جوړشو.

---

[1] دشيخ غلام محمداوشيخ مودودنومونه دحضرت مجددصاحب په مکتوبات کې هم راغلی دی لومړی ټوک وګوری .

[2] زبـــدة الـــمقامـــات مخ ۱۲۲ ځينی خلکويې دوفات تاريخ اوولسم درجب او ځينی نورو اووه ويشتم دځلرمی خورليکلی دی اوپه کال ۱۰۰۷ هـ باندی ټول يوه خوله اومتفق دی

[3] زبـــدة الـــمقامـــات مخ ۱۲۲.

پیدایښت اودژوندحالات

زوکړه اوزده کړه:

دجمعې مبارکې په شپه دکوچني اخترخوارلسم کال ۹۷۱ هـ ۱۰۶۳ع کې د سرهند په ښارکې وزیږیده اودشیخ نوم یې ورته غوره کړد" خاشع " له توري څخه د زوکړې کال راخیږي،په کوچني والي کې هم درشداونیکمرغۍ نښې پکې څرګندې وې .

با لای سرش زهوش مندی = میتافت ستاره بلندی

دوخت نیکوانسانانوپه څانګړې توګه حضرت شاه کمال کتیلي (چې پلار یې هم باطني نسبت ورسره لاره) ده ته ډیره توجه کوله اوله ده سره یې ډیره مینه کوله، اوله ده سره به یې ځانګړې چلندکاوه.[1] شاه کمال چې وفات کیده دده عمراووه کاله و اوده ته دهغه رنګ اوڅیره یاده وه، اوپه کوم کورکې یې چې له پلارسره ګډدهغه زیارت کړی و دهغه نقشه یې هم په ذهن کې وه، دزده کړې پیل یې دقران په یادولو وکړ اوپه لنډه موده کې یې هغه مکمل کړ،بیایې دپلارپه خدمت کې دزده کړې لړۍپیل کړه په ښوورځوکې یې دخدایﷻ ورکړي ذهن جوهرښکاره شودقیق مضامین زده کول اودهغوپه غوره په توګه دوراندې کولوامتیاز پکې څرګندشو، زیات علوم یې له خپله پلاره اوڅه یې دخپل وخت له ستروعلماوڅخه ترلاسه کړل څه موده وروسته دهغه وخت لوی علمي مرکزسیالکوټ ته ولاړ اوله مولانا کمال کشمیري څخه یې دهغه وخت دنصاب تعلیم ځینې مهم اولوی کتابونه

---

[1] دتفصیل لپاره دزبدة المقامات ۱۲۷= ۱۲۸ مخونه وګورئ .

لکه عضدي ولوستل،مولاناکمال په منطق فلسفه علم کلام اواصول فقه کې کمال ته رسيدلی و،په هغه وخت کې دده د زکاوت، حافظې، زياتې مطالعې اوښه تدريس کيسې ترليرې ځايوپورې رسيدلې وې[1] اودده په شاګردانوکې دعبد الحکيم سيالکوټي په څير علماء او مدرسين پيداشوي دي .

دحديثوځينې کتابونه يې له مولانايعقوب صرفي کشميري څخه وويل چې هغه په حديثو کې دحديثو دنوميالي امام شيخ شهاب الدين احمدبن حجر هيثمي مکې شاګرد و اودده په تصنيفاتوکې دبخاري يوه شرح هم شته[2] شيخ يعقوب له لويولويومحدثينواومصنيفينوڅخه دحديثواوتفسيردکتابو اود هغوی دتصنيفاتو اجازت ترلاسه کړی و، ده دوخت له مشهورعالم قاضي بهلول بدخشاني څخه دصحيح بخاري، مشکوة المصابيح، شمائل ترمذي او نوروکتابونو، حديث ثلاثيات بخاري، اوحديث مسلسل سندترلاسه کړی و قاضي بهلول په علم الحديث کې ډيرمهارت درلوداوپه حديثوکې دوخت د نامتوشيخ عبدالرحمن بن فهد شاګردو، دارازدوخت له دستورسره سم يې د تفسير اونورو کتابو سند دهغو تر

---

(۱) مولاناکمال الدين بن موسی په کال ۹۷۱ﻫ کې له کشميرڅخه سيالکوټ ته انتقال شو او تقريبا نيمه سليزه تدريس بوخت و اوپه کال ۱۰۱۷ﻫ کې په لاهورکې وفات شو اوهوري دفن شوی دی. نـزهة الخواطر پنځم ټوک مخ ۳۱۶.

(۲) مولانايعقوب بن الحسن الصرفي کشميری په کال ۹۰۸ ﻫ کې په کشميرکې زيږيدلی دی دعلم د زده کړی اودطريقې دترلاسه کولو لپاره يې سمرقندته سفروکړ اوهلته يې دشيخ حسين خوارزمي څخه کبرويه طريقه ترلاسه کړه اوڅه وخت دهغه په صحبت کې پاتې شو حجازته ولاړاوهوری يې علم حديث ترلاسه کړ اوله هغه ځايه څخه يې دفقه ، حديثواوتفسيرښکلی کتابونه له ځانه سره راوړل . په ۱۲ د ذوالقعدی کال ۱۰۰۳ ﻫ کې دی وفات شو. نزهة الخواطرپنځم ټوک مخ۴۳۹ په دی ډول حضرت مجدد صاحب له خپل استادمولانايعقوب څخه دصحاح مطالعه زده کړی وه اودحديثوله اساسی کتابونوسره دده په ذريعه بلدشوی و.

مصنیفینو پورې ورساوه (۱) اود اولسوکلونوپه عمرکې دی له مروجوعلوموڅخه فارغ شو، دی چې کله له عقلیه اونقلیه علومواواصولواوفروعوڅخه فارغ شونوپه درس اوتدریس یې پیل وکړ اوپه عربي اوفارسي کې یې څه کتابونه هم ولیکل چې په هغه کې " رساله تهلیلیه" او"رساله ردمذهب شیعه " هم راځي، دی پلازمیني اکبراباد (اګره) ته هم تللی اوهلته یې له ابوالفضل اوفیضي سره لیدلي کتلي خو د مسلک اوذوق د اختلاف له کبله یې له هغوسره ونه لګیده کله خو یې په هغوی ردونه هم کول اوداابوالفضل په ځیني نامسولیته خبرویې خفګان هم ښکاره کړیدی، اوتګ او راتګ یې ورسره بندکړی و اواابوالفضل دمعذرت لپاره څوک ورلیږلي و.

یووخت فیضي ته چې دخپل غیرمنقوط تفسیر"سواطع الالهام" په لیکلو بوخت وپه یوه ځای کې دمناسب غیرمنقوط توري په موندلوکې چې سم مطلب افاده کړی څه مشکلات پیداشول اوقلم یې په مخ نه تلو نوحضرت مجدد صاحب ته یې دخپل مشکل یادونه وکړه او هغه یې مشکل ورحل کړاوفیضي دده دپوهې اوزیات علم اعتراف وکړ. په اګره کې دده قیام یوڅه اوږدشو د پلارسره دده دلیدلومینه پیداشوه په عمرهم لوی و اوتر اګرې پورې لاره هم اوږده وه خوبیاهم اګرې ته ورغی حضرت مجددصاحب له خپل پلارسره یوځای خپل وطن ته راستون شوددهلي اوسرهندپه منځکې چې کله له "تانیسر"څخه تیریدل نوشیخ سلطان یې تود هرکلی وکړ اوله ځان سره یې میلمانه کړل. شیخ سلطان دهغه ځای له امیرانواو مشرانو څخه و اوله دې سره ښه عالم هم و، دوخت له واکمن سره یې نږدې اړیکې لرلې اود "تانیسر" دسیمې حاکم هم و، دیوې غیبي اشارې په اساس یې چې دحضرت مجدد صاحب اخلاق اوځانګړتیاوې ولیدې نوددوستي وړاندیزیې ورته وکړ،پلاریې خبره ورسره ومنله اوهغلته مسنون عقداو نکاح وتړل شوه اوسرهندشریف ته روان شول.

---

(۱) حدیث مسلسل اونوراسانیدپه زبدة المقامات کې موجوددي.

د سلوک روزنه او پوره کول او له خواجه باقي بالله څخه بیعت او استفاده

په دې ځای کې دتصوف اوسلوک ضرورت اودهغه دثبوت علمي دلائلو بیانولو ته اړتیا نشته، څکه لوستونکو به دامضمون ددې لړۍ "دتاریخ دعوت وعز یمت لړۍ" په لومړي ټوک کې مطالعه کړې وي چې په هغه کې د حسن بصري، سیدنا عبدالقادرجیلانی اومولاناجلال الدین رومي ژوندلیکونه تیر شوي دي اوددې لړۍ په دریم ټوک کې خودټول هنددسترومشائخو دژوند حالات تیرشوي دي نوپه دې ځلرم ټوک کې دتصوف په اړه څه لیکلوته اړتیانه لیدل کیږي[۱] اوکه څوک زیات تفصیل اوسپړلی‌معلومات په دې اړه غواړي نودلیکوال کتاب " تـزکیه واحـسان تـصوف و سلوک" دې وګوري، دلته یواځې دومره ویل ضروري دي چې په کوم چاپیریال اوزمانه کې چې مجدد صاحب خپل نازک اوسخت تجدیدي اواصلاحي کارنامه ترسره کوله هورې تصوف په اسلامي ټولنه اوچاپیریال کې داسې ګډ شوی اورواج و چې دخلکو مزاج اومزاق ګرځیدلی وو خواص خوپریږده دعاموخلکو دا حالت وچې یوعالم اومصلح به یې ترهغه وخته پورې نه مانه نه به یې دهغه خبروته غوږ نیوه څو به چې هغه دتصوف اوسلوک له کوڅې سره اشنانه و اودیوې منل شوې طریقي مریدبه نه وهسې هم دیوه حقیقي انقلاب اواوښتون راوستلولپاره یواځې زیات علم اوزورورخطابت کافي ندی اویوڅه نفسي تزکیې، اخلاص اویقین

[۱] دلیکوال کتاب : رجـا ل الفکر ة والـد عـوة فی الاسـلام یاتاریخ دعوت وعزیمت شپږ ټوکه لړی په لومړی ټوک کې له لومړۍ پیړۍ نیولی تر اوومې پیړۍ پورې دنومیالیو مسلمانو پوهانو اومصلحینود ژوندحالا ت دی په دویم کې یواځې دابن تیمیه اودهغه دڅوشاګردانو په دریم کې دهنددسترومشائخو اومصلحینوڅلرم یې همدازمونږ له ژباړې لاندې دی. په پنځم کې دامام شاه ولی الله دژوندحالا ت دی اوپه شپږم کې دسیداحمدشهیددژوندحالا ت دی. (ژباړن)

او درداوسوز(چې په تولیزه توګه له زیاته ذکره پرته اوبې له صحبته نه ترلاسه کیږي) ته اړتیالیدل کیږي.

لنډه داچې په هغه زمانه اوچاپیریال کې له تصوف اوسلوک ،روحاني څواکمني او باطني نوره پرته داصلاح اوانقلاب کوښښ کول بلکل داسې وه لکه له وسلې او نظامي زده کړې پرته چې څوک دجګړې میدان ته ورځي اودیوه مسلح اوروزل شوي نظامي ځواک مقابله کوي یایو ګونګ انسان دتعلیم اوتفهیم کارترسره کول غواړي. دا عین حکمت اودالهي تدبیرغوښتنه وه چې داصلاح اوانقلاب ډګرته له ورتګه وړاندې خدای پاک ﷺ شیخ احمدسرهندي نه یواځې له تصوف اوسلوک سره اشناکړی وبلکې د اهل کمال روزنې اوملګرتیااوبیاځانګړې الهي ورکړې دی په تصوف کې دامامت او اجتهادمقام ته رسولی و، څودی داسترکارپه پوره تیاري اواعتمادسره سرته ورسوي اودده اغیزه ددنیاپه پراخوسیمواوراتلونکوپېړیوباندې وشندي. ذلك تقدير العزيز العليم.

چې سرهندته ورسیده نودپلارتروفاته پورې دهغه په خدمت کې پاتې شوله هغه څخه یې ډیرې ګټورې باطني فایدې ترلاسه کړې اوچشتیه اوقادریه طریقې یې سرته ورسولې له دې سره سره یې دظاهري علوموتعلیم اوپه هغه بوختیاهم جاري ساتله، په دې زمانه کې دبیت الله دحج اودمدینې منورې د زیارت مینې غلبه پرې وکړه اودهغه ځای کشش مضطرب اوبې ارامه کړ، خو څرنګه یې چې پلارپه عمر لوی واوپه ظاهره د هغه دوفات وخت رانږدې ونوله دې امله یې دهغه پریښودل زړه نه غوښتل، کله چې په کال ١٠٠٧ھ کې هغه وفات شونواوس یې په مخ کې څه خنډنه ونوپه کال ١٠٠٨ھ کې یې دحرمینو د زیارت اودحج دفریضې داداکولوپاره د سفرموزې په پښو کړی اوله سرهند څخه روان شو دهلي ته ورسیده دهغه ځای علماء اوپوهان چې دده دکمال او پوهې اوازه یې غوږونوته رسیدلی و دده دلیدلو

لپاره ورته راغلل چې په دوی کې مولاناحسن کشمیري هم و هغه چې دپخوا لاپیژانده هغه له ده سره دخبروپه مهال دحضرت خواجه باقي بالله دلوړې مرتبې اوباطني ځواک یادونه وکړه چې څه موده مخکې هغه دهلي ته راغلی و حضرت مجددصاحب له خپل پلارڅخه دنقشبندیه طریقي یادونه اوله هغې سره مینه اوریدلې وه له دې کبله دی هم لیواله شو څوهغه ووینې اودایې دحرمینوشریفینو لپاره تیاری اودهغه ځای یوه تحفه وبلله اونیت یې وکړچې ورسره ووینې. دمولانا حسن کشمیري[1] په ملتیادهغه خدمت ته‌حاضرشوپه دې وخت کې غیبي هاتف اواز کیده چې : امدآن یاری که مامی خواستیم ! له دې مخکې چې ددې (قرن السعدین) ددونیکمرغو دملتیاحال بیان کړواوله هغه وروسته پیښې ولیکو د حضرت خواجه باقي بالله پیژندنه ضروري ده[2] په دې لړکې مونږ هغه لیکنه را اخلو چې د"نزهة الخواطر" دپنځم ټوک مصنف دحضرت خواجه په ژوندلیک باندې لیکلې ده هغه د "ماقل ودل"مصداق ده اوپه هغه کې دغوره کتابونواو ژوند لیکونو غورچڼ دی.

حضرت شیخ عبدالباقي نقشبندي دهلوي (خواجه باقي بالله)

سترشیخ،قطب الاقطاب،دامامانوامام،رضي الدین ابوالمویدعبدالباقي بن عبدالسلام بدخشي چې مشهورپه باقي بالله کابلي بیادهلوي سره و دده وجود

---

[1] حضرت مجددصاحب تول عمردده منونکې اوشکرگذارو چې دده په ذریعه هغه داتلپاته شتمنی ترلاسه کړه مکتوب نمبر ۲۷۹ دفتراول وگوری .

[2] دنقشبندیه طریقې دسترومشائخواوپه ځانگړی توگه دطریقې بانی حضرت خواجه بهاءالدین نقشبند دحالا تواودطریقې دخصوصیاتواودنسبت خاصه داجمالی پیژندنی لپاره ددی طریقې دنومیالی شیخ حکیم الاسلام حضرت شاه ولی الله دهلوی کتابونه په ځانگړی توگه "الإنتباه في سلاسل أولياء الله " او " همعات " مطالعه وکړی .

ددنیالپاره دبرکت اوښکلاباعث و دده سپیڅلی ژونددخلقت دموخې مظهر او مصداق و[۱] ژبه یې دحقیقت ترجمانه اوذات یې دعرفان خلاصه و، په علم او پوهه کې دالله پاکﷻ څرگنده نښه، په ولایت اوروحانیت کې ځلانده منار و.

دکال ۹۷۱یا ۹۷۲په شاوخواکې په کابل کې زیږیدلی دی اودمولانامحمد صادق حلوایي شاگرد و له هغه سره یوځای ماوراءالنهرته تللی واوڅه موده له هغه سره اوسیده بیایې زړه وغوښتل چې دصوفیانوپه طریقه کې داخل شي چې په نتیجه کې یې درسمي علوموزده کړه پریښوده اودماوراءالنهر دښارونو له زیاتو مشائخو سره یې ولیدل، ده دلومړي ځل لپاره د خواجه عبید(چې هغه دمولانالطف الله خلیفه و اوهغه دمخدوم اعظم دهبیدي خلیفه و) په حق پال لاس باندې توبه وایستله، خوکله چې داستقامت نښې پکې ښکاره نشوي نو شیخ افتخار چې کله سمرقندته ورغی دهغه په لاس یې ددویم ځل لپاره توبه وایستله، شیخ افتخار د شیخ احمدیسسوی دطریقې بزرگ و، دویم ځل یې بیاپه ځان کې دعزیمت او استقامت کمښت احساس کړ نوپه اضطراري حالت کې یې دامیرعبدالله بلخي په لاس باندې ددریم ځل لپاره توبه وایستله، اوڅه وخت دحدودو دساتنې پابندشو خواخیریې داتوبه هم ماته کړه. په دې وخت کې هغه حضرت خواجه بهاءالدین نقشبندپه خوب ولیداود اهل الله دطریقې په لورې یې میلان پیداشوترکومه ځایه به چې ممکنه وه هغه ځای ته به تلوتردې پورې چې په کشمیرکې دباباکبروي په خدمت کې حاضرشواوله هغه څخه مستفیدشو، دهغه په صحبت کې دربانې فیوضاتوباران پرې وشو اوددې طریقې دمشهورغیبت اوفنائیت نښې پکې څرگندې شوې دنوموړي شیخ له مړینې وروسته به دی په ښارونوگرځیده. دسیاحت او استفادې دوخت له تیریدلووروسته دحضرت

---

[۱] یعنی د وماخلقت الجن والانس الالیعبدون . ماجن اوانس ددی لپاره پیداکړی چې زماعبادت وکړی . ایت شریف عملی تفسیراوځلانده تصویر و.

خواجه عبيدالله احرار روح ورته ښکاره شواوده ته يې دنقشبنديه طريقې زده کړه ورکړه اودی مکمل شو، له دې وروسته ماوراءالنهر ته ولاړ هورې يې له شيخ محمد امکنگي سره ملاقات وشو هغه درې ورځې وروسته اجازه اورخصت ورکړ اوله هغه وروسته دی هندته راستون شوپه لاهورکې يې يوکال تيرکړچې ډيرو علماوو استفاده ځنې وکړه بياله هغه ځايه دهندپلازمينی دهلي ته راغی اوپه فيروزي کلاکې ديره شو چې په هغه کې يو لوی نهراولوی جومات و اوهورې تر مرګه پورې اوسيده. دی دلوړې درجې ذوق اووجد خاوندو، ډيرعاجزه او منکسر المزاج انسان و اوله پرديو خلکو څخه به يې خپل لوړحالات پټول اوځان يې دارشادمستحق نه باله که به څوک ده ته د باطني استفادې لپاره حاضر شو ده به ورته ويل چې له ماسره خوهيڅ نشته نوځکه کوم بل لوی بزرګ ته بايدولاړشي اوکه دې ښه لوړ شخصيت بيامونډنوماهم پرې خبرکړه.

لنډه داچې ده ادعاګانې نه کولې دراتلونکوخلکوخدمت اوپه تاليف قلب باندې بوخت و، دځه ضرورت يادقيقې مسئلې دحل کولو لپاره به يې خبرې کولې اودمخاطب دلارښوونې لپاره به يې مسئله ښه روښانه کړه خپل مخلصين يې له تعظيمي ولاړيدو څخه منعه کړي و اوځان يې له هغوزيات نه باله اوپه ټولوحالاتو کې به يې له هغوی سره دمساوات معامله کوله، عاجزي اوتواضع دومره وه پکې چې په سپيره ځمکه به هم کښيناسته، په ده کې عجيبه روحاني کيفيت اودتاثير قوت و په چاباندې به چې دده سترګې ولګيدې دهغه حالات به بدل شول اوپه لومړي صحبت کې به هغه ذوق اوشوق اوداهل معرفت روحاني کيفيت ترلاسه کړل اوپه لومړۍ توجه اوتلقين سره به د مريدانوقلب جاري شو، دده فيض اوله مخلوق سره مينه دهرچالپاره عامه وه يوه ورځ په سخته يخه شپه کې دځه کارلپاره له بسترې څخه راپورته شو او بهرته ووت کله چې بيرته راستون شونوپه خپله بستره

کې یې یوه پیشي ولیده چې ویده وه زړه یې ونه غوښتل چې هغه پورته کړي اوله سهاره پورې ورته ناست و، داراز دی چې په لاهورکې اوسیده نوپه هغه وخت کې کاختي راغله نوده به هیڅ نه خوړل ده ته به چې کوم خوراک راتلو هغه به یې په مسکینانو تقسیم کاوه.

دهلي ته په لاره کې یې معذور شخص ولیده نوله خپلې سورلۍ څخه کوز شو او هغه یې پرې سپورکړپه لارکې به چې کوم بلدڅوک په مخه ورتلو له هغه به یې مخ پټ کړ،هغه سړی یې چې خپل ځای ته ورساوه دی په پښو پلی ورسره روان و،ده به دغلطي په اعتراف اوځان خطاکاربللوکې هیڅ فکرنه خراباوه له خپلوملګروڅخه نه بلکې له عاموخلکو څخه یې هم ځان غټ نه باله، ویل کیږي چې دده په ګاونډکې یواوسیدونکې ځوان ټول بدکارونه کول دی یې په دې هرڅه خبریده خوزغمل یې او څه یې نه ورته ویلې، یووخت دده مرید خواجه حسام الدین دهلوي واکمنوته دهغه شکایت وکړهغوی دی ونیواوبندي یې کړکله چې شیخ خبرشونو دی له خپل مریدڅخه خپه شواوله هغه یې پوښتنه وکړه هغه ورته وویل جنابه ! هغه ډیرلوی فاسق وپه دې سره ده سره ساه وایستله اوویې ویل هوکې تاسو خو صالح اومتقیان یاست نو ځکه مودده فسق اوفجورمحسوس کړ خوزه ځان له ده څخه ښه نه بولم تاسونوځکه خپل ځانونه پریښودل اوواکمنوته موشکایت وکړ، بیادده په هڅوسره هغوی پریښود هغه توبه ګارشواویومتقي انسان ځنې جوړشو،کله به چې دده له کوم مریدڅخه غلطي وشوه ده به ویل چې داغلطي زماده خودده په واسطه ښکاره شوه.

په عباداتواومعاملاتوکې یې ډیراحتیاط کاوه له دې کبله یې په پیل کې په امام پسې له شافاتحه ویله ځکه په دې اړه ډیر حدیث اوقوي دلائل موجود دي؛ داڅوخبرې دده دفضائلواوکمالاتو یواځې یوه کوچنۍ برخه ده اودهغه د نیکوخویو دسیند یوڅاڅکی دی له دې کبله که وکتل شي چې په کمه موده کې څومره زیاتو

انسانانوله ده څخه باطني فيض ترلاسه کړی په ټول هندکې دده له برکته دامبارکه طريقه دلته عامه شوه چې له ده مخکې دلته چاپېژندله هم نه. [۱]

شيخ محمدبن فضل الله برهانپوري وايي: په وعظ اوارشادکې يې ساری نه درلود څکه د دريوځلوروکلونو په موده کې يې دخپلوافاداتوپه ذريعه په نړی کې رڼاخپره کړه، ددې تفصيل د ملا هاشم کشمی په " زبـدة الـمقامات " کې راغلی دی، ده ټول څلويښت کاله ژوندکړی دی هندته له راتګه وروسته يواځې څلورکاله ژوندی و په دې لنډه موده کې دده ملګری د کمالاتولوړو مدارجوته ورسيدل تردې پورې چې دمخکينيوطريقو نښې اواثارېې ختم کړل او نقشبنديه طريقه په ټولو طريقوباندې غالبه شوه .

محمدبن فضل الله محبي په " خـلاصة الأ ثـر" کې ليکي چې : حضرت شيخ دالله پاکﷺ يوه نښه او رڼاوه دعلم ظاهري اوباطني اوتصرفاتوښتن و، دی يوخاموش طبعه اومتواضع انسان و اوددومره ښواخلاقوښتن وچې په خلکوکې يې ځان ته يوه زره امتيازهم نه ورکاوه، ان چې خپل دوستان به يې له تعظيمي ولاړيدوڅخه منعه کول اودمعمولي سلوک تلقين به يې ورته کاوه، محبي وايي چې له ده څخه ډير تصرفات ښکاره شوي دي، په چابه چې دده نظر ولګيده يابه په طريقه کې داخل شو نوپه هغه باندې به محويت اوفنائيت غالبه شه که څه به هم

---

[۱] نقشبنديه طريقه هندته له دوولاروڅخه راغلی ده يوه دامیرابوالعلاء اکبرابادی په ذريعه چې هغه ته دخپل تره عبدالله احراری له خوادنقشبنديه طريقی اجازت اوخلافت ورکړل شوی و،په دی لاره کې چشتيت اونقشبنديت په خپلوکې سره ګډشوی دی په کالپی، مارهره، داناپور اونوروځايونوکې ابو العلايی طريقه له همده څخه رواج شوی ده. دويمه لاره دخواجه باقی بالله ده اصلا په هندکې ددی طريقی خپريدل هله پيل شول چې کله خواجه صاحب هندته راغی اوحضرت مجددصاحب په دی طريقه کې داخل شوبيانوداپه ټوله نړی کې خپره شوه. "الثـقا فـة الإسلامية فى الـهند" مصنف مولاناسيدعبدلحی مصنف "نـزهة الـخو اطـر"

دهغه مخکې له دې لارې سره هیڅ نسبت نه و خلک به دده په دروازه باندې دبې
هوښوپه څیر پراته و، ځینې خلکوته به په لومړي ځل کې دعالم ملکوت انکشاف
وشو چې هغه به دغیبي کشش پایله شوه، دمجددیه طریقې امام اومو سس
حضرت مجددالف ثاني، حضرت شیخ تاج الدین بن سلطان عثماني سنبهلي، شیخ
حسام الدین بن شیخ نظام الدین بدخشي اود شیخ اله داد دهلوي په څیر دلوی
شان اوسترمشائخ دده مریدان ووچې زیاتو انسانانواستفادې ځنې کړي دي . دده
په تصنیفاتوکې نادرکتابونه، قیمتي مکتوبات اوښکلي اشعارشته چې یوېې د
"سـلسلة الأحرار" نومی کتاب دی، په دې کې ده دخپلوفارسي عرفاني رباعیاتو
شرحه کړې ده، دچهارشنبې په ورځ څوارلسم دځلرمې خور کال ۱۰۱۴هـ کې په
دهلي کې دځلویښتوکلونو اوځلورومیاشتوپه عمروفات شوپه ختیځ دهلي کې قدم
رسول ته نږدې دده قبر دی او ولسونه یې زیارت کوي.

دبیعت پوره کول

حضرت مجددصاحب دحضرت خواجه په خدمت کې حاضرشوهغه ګواکې دده په
انتظار کې ناست و، په ډېره مینه اوشفقت سره یې دده هرکلی وکړ حضرت خواجه
دډیرژورفکر خاوندو څوک به یې په خپله ځان ته متوجه کول خودلته کیسه بل ډول
وه اوطالب په خپله مطلوب و، خدایﷻ غوښتل چې د حضرت خواجه په ذریعه
دمجددصاحب روحاني تکمیل وکړي اودنقشبندیه طریقې خاص نسبت ده ته
ورکړي هغه چې دباطني سلوک دنړۍ اوهندهغه روحاني ماحول ته اړتیاوه چې هغه
په یوه نوي ډول سره ددین دتجدیدکارکول و، طریقت دشریعت تابع کول، دسلوک
منازل سرته رسول اوله وسائلوڅخه مقصودنه رسیدل موخه وه، نوحضرت خواجه

دخپل عادت په خلاف هغه ته وویل: ته به څوورځې زمامیلمه یې یوه میاشت اویوه اونی بس ده.

حضرت خواجه صاحب چې هندته دراتګ نیت وکړنواستخاره یې وکړه له استخارې وروسته معلومه شوه چې یوښکلی طوطي چې ډیرې خوږې خبرې کوي راشي اودده په لاس باندې کیني دی دخپلې خولې لاړې دهغه په خوله کې ورکړي اوهغه په خپله مشوکه سره دده په خوله کې شیریني ورکړي حضرت خواجه صاحب خپل پیر اومرشد خواجه امکنګي ته داخوب بیان کړ نو هغه ورته وویل: طوطي دهندیومرغه دی په هندکې به ستاپه روزنه سره یو داسې شخص تیارشي چې دهغه په ذریعه به یوه نړۍ مخلوقات روښانه شي او تاته به هم په هغه کې برخه په لاس درشي.[1]

دحضرت مجددصاحب لپاره دخواجه صاحب په دې ویناکې دانکاراوعذرځه ځای نه و ځکه په هغه کې پخپله دلارې خضر اوډژوند د چینې طلب موجود و، ده دخواجه صاحب بلنه ومنله او ورو ورو داقیام یوه میاشت او دوو اونیوته اوږد شوپه دې صحبت کې دنقشبندیه طریقې داکتساب اوزده کړې داسې جذبه جاري شوه چې دبیعت غوښتنه یې ځنې وکړه، حضرت خواجه صاحب بې له ځنډه ومنله اوپه خلوت کې یې دذکرقلبي تلقین ورته وکړاودده په توجه سره یې سمدستي قلبي ذکرجاري شو، اوداسې لذت اوخوندیې احساس کړچې ورځ په ورځ اوسات په سات یې ترقي کوله، حضرت خواجه چې داحالات او بریښنایې ترقي ولیدله نویوه شو چې داهغه خوږ غږی طوطي دی چې په خوب کې یې لیدلی و، اودده په خوشنوایې اوخوږه اداسره به دهندچمن بلکې د اسلام په بڼ کې پسرلی راشي:

---

[1] زبدة المقامات مخونه ۱۴۰-۱۴۱ = حضرات القدس مخونه ۲۶-۲۷.

جهان را دگرگون کرد یک مرد خوداگاهی

په دې یوه میاشت کې چې حضرت مجددصاحب کوم باطني کیفیتونه او ترقی ترلاسه کړې اوڅومره دسلوک مراحل یې سرته ورسول دهغوبیانول اود الفاظو په ذریعه په هغوپوهیدل یاپوهول ناشونې دي.[1]

اکنون کرادماغ که پرسند زباغبان ـ بلبل چه گفت وگل چه شنیده وصباچه کرد

حضرت مجددصاحب له دې وروسته سرهندته ولاړ په دې لومړي ځل کې حضرت خواجه داخوشخبري ورکړه چې دنقشبندیه طریقې نسبت دې په مکمله توګه ترلاسه کړ اودورځې ورځې ترقي امیدشته، دویم ځل چې کله دهلي ته حاضرشو نو د خلافت پګړه یې ورپه سرکړه اودخدای ﷻ دلارې طالبانوته د طریقت دزده کړې، اوارشاداجازه یې ورکړه اوخپل نږدې ملګرې اومریدان یې دطریقت دښوونې لپاره ده ته وسپارل.

حضرت مجددصاحب له دې وروسته ددریم ځل اووروستی ځل لپاره دحضرت خواجه په خدمت کې حاضرشوحضرت خواجه دده دهرکلي لپاره ډیرلیري ورته راووت اوډیر زیري اوبشارتونه یې ورکړل دخپلې توجه په حلقه کې یې په سر کې کښیناوه اوخپلومریدانوته یې وویل چې دده په شته والي کې به ماته څوک توجه نه کوي درخصت کولوپه مهال یې ورته وویل: زه ډیربې ځواکه شوی اوکمزوری شوی یم د ژوندامیدمې کم پاتې دی اوخپلودواړو زامنو خواجه عبیدالله اوخواجه عبدالله (چې په هغه وخت کې تي خوار وو) ته زماپه مخکې توجه وکړه او ورته یې وویل چې په غیاب کې هم ددوی‌میندو ته توجه کوه ده توجه وکړه اوسمدستې دتوجه اثرهم ښکاره شو.[1]

---

[1] که څوک ددی لیدل غواړی نوهغه دی مکتوب ۲۹۶ دفتراول څلرمه برخه په نامه دحضرت خواجه عبیدالله اوخواجه عبدالله دخواجه باقی بالله زامن. دارازمکتوب ۲۹۰ دفتراول پنځمه برخه دمولانا محمدهاشم کشمی په نامه وګوری.

دحضرت مجدددلوړې مرتبې په اړه دحضرت خواجه وینا

حضرت خواجه خپل یوه مخلص ته دمجددصاحب له تعلق وروسته په یوه لیک کې ولیکل چې: شیخ احمدچې دسرهنداوسیدونکی دزیات علم اوقوي بزرګ دی له فقیرسره څوورځې ناسته او ولاړه کړې ده. فقیرته دهغه زیات کمالات اوښه صفتونه معلوم شول هیله ده چې له هغه څخه به یوداسې مشال جوړشي چې یوه نړۍ به روښانه کړي دهغه په مکملوحالاتو زماپوره یقین دی، په خپله حضرت مجددصاحب ته په لومړۍ توجه اوتلقین سره دایقین حاصل شوچې هغه ددې لاړې عالي مدارجوته رسیدلی دی. له دې سره یې خپل قصور اود ځان نفی هم په زړه کې محکمه وه اوداشعر به یې په ژبه جاري و:

ازین نوری که ازتو بردلم تافت ـ یقین دا نم که اخر خواهمت یافت[۲]

حضرت مجددله دې باطني ترقیو اوعلمي اوعملي فضائلوسره دخپل شیخ اومرشد زښت زیات ادب اواحترام کاوه، کله به چې شیخ ورروغوښتنو څیره به یې بدله شوه رنګ به یې والووت اوپه بدن به یې لړزه جاري شوه.[۳] بل لورته دشیخ معامله له ده سره داسې وه چې ډیره کمه دیوه پیرله خپل مریداومسترشد سره وي یو ځل یې وویل: شیخ احمدافتاب است که مثل ما هزاران سیارگان درضمن ایشان گم اند. شیخ احمدهغه لمردی چې دهغه په رڼاکې زماپه څیر زرګونه ستوري ورکیږي .

---

[۱] زبدة المقامات مخ ۱۵۵ .

[۲] زبدة المقامات مخ ۱۴۵.

[۳] زبدة المقامات مخ ۱۴۹.

څلرمه برخه

مهمې پېښې او حالات
ارشاد او تربيت او وفات

دسرهنداستوګنه :

له دې فيض ترلاسه کولواوبيعت پوره کولووروسته حضرت مجددپه سرهندکې ديواځيتوب ژوندغوره کړ څه موده يې دمريدانوله تربيت څخه ځان ساته اوپه خپل ځان کې يې دپوره نيمګړتيااحساس کاوه، باطني ترقي يې مخ په وړاندې رواني وې اوطبيعت يې دلوړتيالورته مائل کيده، په داسې حالت کې دمريدانو ښوونه او روزنه ستونزمن کاروڅکه دهغه لپاره نزول شرط دی او هغه لانه و، په يوه ليک کې کاږي چې: په دې حالت کې دخپل نقص پته راته ولګيده کوم مريدان چې له ماسره وو هغوی مې ټول راجمعه کړل خپل نقص مې ورته بيان کړل اوټول مې رخصت کړل خو مريدانوزمادغه کيسه کسرنفسي وبلله اوله خپلې عقيدې څخه په شانه شول. څه موده وروسته لوی څښتن د خپل خواږه پيغمبرﷺ په برکت هغه احوال راپه نصيب کړل چې انتظاريې کيده (۱)

---

(۱) مکتوب / ۷۴ لومړی دفتروګوری.

اخرهغه وخت راغی چې دده فیض عام شواودمریدانو دتکمیل اوارشادکار پیل شو، مجددصاحب به خپل حالات دمریدانو اودطریقت دملگرودباطني ترقیو تفصیل خپل شیخ ته لیکه داسې بشارتونه، خوبونه اوکیفیات هم ورته ښکاره شول چې په هغوسره ده ته دایقین حاصل شوچې خدای پاکﷻ له ده څخه یوغټ کاراخلي اودده په لاس به ددین یوسترخدمت ترسره شي [1] له دریم ملاقات وروسته یې له حضرت خواجه صاحب سره ونه لیدل.

دلاهورسفر

حضرت مجددصاحب څه وخت په سرهندکې پاتی شوبیایې دشیخ په اشاره سره دلاهورسفرغوره کړ لاهورپه دې وخت کې له دهلي څخه وروسته دهند دویم لوی علمي مرکزو اوخورازیات علماء اومشائخ پکې و ددوی زیاتوچې دده دراتګ خبر واوریده نوډیرله ولولوډک هرکلیوکړ اوډیرزیات تعظیم او احترام یې وکړ مولانا طاهرلاهوري(چې وروسته بیادده په ستروخلفاوکې و)مولاناحاجي محمد، مولاناجمال الدین تلوي له ده څخه بیعت وکړ اودمریدانو په حلقه کې یې داخل شول، د ذکر او مراقبې حلقې به جوړې وې اودصحبت مجلسونه به ګرم و [2] حضرت مجدد لاپه لاهورکې و چې دحضرت خواجه د وفات خبرورته ورسیده دی یې ډیراغیزمن کړ او په ډیره بیړه سره ددهلي په لوري وخوځیده په لاره کې یې سرهند راته خوخپل کورته ونه ګرځیده لومړی دخپل پیراومرشدزیارت ته حاضر شو دپیر اومرشد زامنو اودطریقت ملګروته یې تعزیت وکړ اودهغوی دزړه ساتلو په موخه په دهلي کې څو ورځې

---

[1] زبدة المقامات مخ ۱۵۷.

[2] زبدة المقامات مخ ۱۵۸ په روضه قیومیه کې راغلي دي چې په دې سفرکې خان خانان او مرتضی خان " سیدفرید" هم بیعت ورسره وکړ مخ ۱۱۷.

پاتې شو دتربيت اوارشادمجلسونه چې دحضرت خواجه له مړينې وروسته ساړه شوی و ددويم ځل لپاره ابادشول اوغمژلي اوويرژلي زړونه بياتازه شول [۱] له څو ورځو قيام کولو وروسته بياسرهندته راستون شو. له دې وروسته يواځې يو ځل دهلي ته اودوه درې ځلې اګرې ته ولاړدعمرپه اخرکې له شاهي لښکر سره په ځينې ښارونوتيرشو(چې وروسته به يې بيان راشي) نودهغه ځای مريدان او اهل طلب ورڅخه مستفيدشول . [۲]

دتبليغ اودعوت پراخې لارې چارې اوعاموخلکو ته توجه کول

په کال ۱۰۲۶هـ کې ده خپل ډيرزيات خلفاءدتبليغ اودعوت لپاره مختلفو ځايونوته وليږل په دوی کې يې اوياتنه دمولانامحمدقاسم په مشرۍ کې ترکستان په لورې وليږل، څلويښت تنه يې دمولانافرخ حسين په مشري کې عربو. يمن.شام او روم لوري ته وليږل ،لس بامسوليته اوروزل شوي کسان يې دمولانامحمدصادق کابلي له مشرتابه لاندي دکاشغر په خوا وليږل او ديرش خليفه ګان يې دمولانا شيخ احمدبرکې په مشري کې د توران.بدخشان او خراسان په لوروليږل دوی په خپلو ځايونو کې ډيربرياليتوبونه ترلاسه کړل اودخدایﷻ بندګانوګته ځنې پورته کړه[۳] ډيرو محترموعلماوو کراماو مشائخوچې په خپلوسيموکې ډيردعزت اواحترام په سترګه ورته کتل کيدل د سفرله سختوستونزوګاللو وروسته سرهندته ځانونه ورسول اوپه بيعت او استفاده يې ځانونه مشرف کړل چې په دوی کې

---

[۱] زبـدة الـمقامـات مخ ۱۵۸.

[۲] زبده الـمقامـات مخ ۱۵۹.

[۳] روضه القيومية مخونه ۱۶۶ ــ ۱۶۷.

دبدخشان د واکمن اعتمادي سړی شيخ طاهربدخشي، دتالقان تکړه عالم شيخ عبدالحق شادماني، مولانا صالح کولابي، شيخ احمدبرسي، مولانايارمحمد اومولانايوسف په ځانګړې توګه دیادولو وړدي، ده ددوی زیاتوکسانوته دخلافت اجازه ورکړه اوخپلو ځایونوته یې ددعوت او ارشادلپاره ولیږل.[۱]

په هندکې هم ده ځای په ځای خپل خلفاء ددعوت او ارشادلپاره وګمارل خواجه میرمحمدنعمان یې له خلیفه ټاکلووروسته دکن ته ولیږه، دده خانقاه ته به څوڅو سوه سپاره اوبې شمیره پلي کسان دذکراومراقبی لپاره حاضریدل. شیخ بدیع الدین سهارنپوري یې له خلیفه کولووروسته لومړی سهارنپور او بیایې داګرې په شاهي لښکرځای"معسکر"کې تعین کړ. دی هلته دعامو خلکودقبول وړوګرځیده دسلطنت ډیرغړي دده زیات تابع شول دلښکرپه زرګونوکسان یې مریدان شول څه ورځ به دومره هجوم و پرې چې لویولویو امیرانوبه له ډیروستونزووروسته وکولای شول څوله ده سره ووینې میر محمد نعمان کشمي (چې دحضرت خواجه باقي بالله له خلفاوڅخه و) ته یې بیعت ور تجدیدکړ له اجازت نامې وروسته یې برهانپورته ولیږه دی هوري دمریدانو مرجع وګرځیده اوډیرخلک یې اصلاح کړل.

شیخ طاهرلاهوري یې دلاهوربنارته (چې دهند دویم علمي اوسیاسي مرکز و) دعرفان غوښتونکو دلارښوونې لپاره ولیږه اوله ده څخه په دې سیمه کې ډیرو خلکو فیض ترلاسه کړ شیخ نورمحمدپټنې ته یې اجازه ورکړه دپټنې ښارته یې ولیږه اوله ده څخه په دې سیموکې د ارشاداوهدایت اودیني علومو لړۍ جاري

---

[۱] دتفصیل لپاره روضة القیومیة مخونه ۱۲۸ ــ ۱۲۹ وګورئ په" حضرات القدس " کې هم دخلفاوپه ضمن کې په متفرقه توګه دهغومختلفوځایونوته لیږلواویه ارشاداوتربیت باندی ګمارلو یادونه راغلی ده د" حضرات القدس " له ۲۹۹ ــ تر ۳۶۸ پوری مخونه وګورئ

شوه،شيخ حميدبنگالي چې دسلوک منازل سرته ورسول دتعليم او طريقت اجازه يې ورکړه اوبنگاله ته يې وليږه،مولانااحمدبرکي دتعليم اوتربيت ترحاصلولو وروسته برک ته ورسيده اوپه ارشاداوتربيت بوخت شو اود خپلو مريدانو حالات به يې دليکونو په ذريعه حضرت مجددصاحب ته ورليږل.

شيخ عبدالحی داصفهان ديوې سيمې حصارشادمان اوسيدونکی‌و د مکتوبات دويم دفتر ده ترتيب کړی دی حضرت مجدد صاحب ده ته دتعليم او طريقت اجازه ورکړه اودپټنې ښارته يې وليږه،شيخ عبدالحی د ښارپه منځ کې دطريقت دتږيو تنده خړوبوله اوشيخ محمددگنگادسيندپه غاړه د ارشاد او تربيت چينه جاري ساتلې وه، شيخ حسن برکي هم په خپل وطن کې دطريقت او سنت په خپرولوباندې ماموركړل شوی و، سيدمحب الله مانکپوري يې له خليفه کولو وروسته مانکپورته وليږه بيادحضرت مجددصاحب په اجازه سره اله ابادته نقل شو، شيخ کريم الدين باباحسن ابدالي له خصوصی توجهاتو ترلاسه کولووروسته بيرته وطن ته ستون شو.[1]

۱۰۲۷هـ لاپوره شوی نه وچې دحضرت مجددصاحب دلوړشان، ځواکمنې لاربنوونې اوښې روزنې اوازې له هندڅخه بهرته ووتلې خلک په ډلوډلو د زيارت اواستفادې لپاره ورته راتلل، په ماوراء النهر، بدخشان، کابل اود ځينې نورو عجمي هيوادنوپه ښارونوکې دده خليفه گان موجود وو اوعربي هيوادوته هم دده شهرت رسيدلی و په هندکې خوبه په ډيرمشکل سره داسې ښار پيداکيده چې هورې دده نائبان اودالله پاک لوري ته بلونکې نه وي موجود .

[1] حضرات القدس الحضره الثانيه عشره في بيان احوال خلفا ــه اونورکتابونه

دوخت دسلطان جهانګير چلند

په کال ١٠١۴ﻫ کې باچا جلال الدين اکبر ومړ اونورالدين جهانګير د واک په پلاز باندې کښيناست، داکبرپه پېرکې چې داسلام اومسلمانانوژوندخومره تنګ شوی و اوپه دې سترهيوادکې(چې دمسلمانوفاتحينوپه وينو، دمصلحينو اوداسلام دخادمانو په خولو،اوداهل باطن اودسويو زړونو دښېتنانو د شومه دم په اوښکو سره خړوب اوميوه داره شوی و) داسلام دجرړو ايستلو کار په څومره قوت اومنظم ډول سره کيده هغه دده دردمندزړه اوغيوراسلامي طبعيت دمضطرب اوکاواکه کولولپاره بس و خوده بياهم خپل تجديدي او اصلاحي کارپه پوره قوت سره پيل نه کړ ځکه يوخودخپل ځان په پوره کولو او باطني تياري بوخت و اوبل ددې لپاره چې هغه فتنه ځوانه وه اوهغه مزي دده لاس ته نه و ورغلي چې دهغه په ذريعه دې په سلطنت اودهغه په ميلان اود اسلام اومسلمانانوپه اړه دهغه په سياست اغيز وشيندلی شي نوبناء ده خپل تجديدي کاريوڅه وځنډاوه اوکه يې خپل تجديدي اواصلاحي کارکړی هم وي خوپه تاريخونوکې يې تفصيل نشته دومره پته لګيږي چې ده دخان خانان سيدصدرجهان اومرتضی خان اونوروپه ذريعه باچاته دنصيحت پيغامونه ورليږلي و،داکسان باچاته نږدې اودباور وړخلګ يې وو اودحضرت مجدد مينه اوعظمت يې هم په زړونوکې و، جهانګيرنه يواځې داچې له اسلام سره دښمني نه لرله بلکې ښه عقيده يې ورته لرله اوله کوم نوي دين ياائين جاري کولوسره يې هيڅ دلچسپي نه وه ده دخپل نيکه په دې خبره عمل کاوه چې:

با بر به عيش کوش که عالم دوباره نيست.

ده دباچاله دې ساده طبعيت څخه ګټه پورته کړه اوله هندڅخه دهغواثراتو د له منځه وړلواراده يې وکړه چې مخکنې سلطنت رامنځ ته کړي و اود هغو تفصيل به

په راتلونکې کې په یوه ځانګړې برخه " باب " کې راشي، خوله دې مخکې چې دی دا انقلابي کارپیل کړي دګوالیار دبندي کیدلو پیښه رامنځ ته شوه چې له ځوارخونوځخه دحضرت مجددصاحب دژوندااودهغه وخت د اصلاحي تاریخ یوه مهمه پیښه ده.

دسیرت اوسوانحوپه ځینې کتابونوکې راغلي چې جهانګیرته دمکتوبات هغه نازک او باریکه مضامین وړاندې کړل شو چې په هغوپوهیدل دتصوف په اصطلاحاتو او دقیقومسائلو اودلیکونکي په غرض پوهیدنه پورې تړلي و اوپه حقیقت کې هغه عبوري اوتلونکي کشفونه اومحسوسات و چې سالک ته په خپل سیراوسلوک کې په عارضي منځ ته راځې اوپه هغو باندې دخپل شیخ او روزونکې خبرول ضروري دي.[1]

دجهانګیرلپاره په دې مضامینوکې چې دده دپوهې له سطحې ځخه لوړ و اوپه

---

[1] لومړی دفترمکتوبات ۱۱ دمرشدخواجه باقي بالله په نامه وګوری . له جهانګیره پرته چې له دی کوځی سره نابلده و ځینی ښه دپاخه علم څښتنانوچې دامضامین ولوستل نواشکال ورته پیداشوچې په هغوکې دهغه وخت نامتوعالم، دعلم الحدیث خپرونکې اودشریعت اوطریقت جامع حضرت شیخ عبدالحق بخاری دهلوی په ځانګړی توګه دیادولو وړدی . تردیری مودی پوری هغه په دی اړه ډیر په شک کې و دده اوحضرت مجددصاحب په منځ کې لیکونه هم سره ولیږل شول. په اخرکې ده ته داډ او سینه خلاصی حاصله شوه اوددی څرګندونه یې په یوه لیک هم کړیده. دده زوی شیخ نورالحق روایت کوی چې داخیره پوره ثابته شوی ده چې یوسړی حسن خان نومیده دی په قوم پښتون اودحضرت مجدد صاحب له مریدانوځخه و دی په څه خبره له حضرت مجددصاحب ځخه خپه شواو ولاړ دحضرت مجدد صاحب دمکتوبات یوه قلمي مجموعه له ده سره وه ده په هغه کې تحریف اوزیاتونی وکړی اودهغی مسخه شوی برخی یې ډیری خپری کړی (دشاه فتح محمدفتح پوری چشتی له کتاب " مناقب العارفین " مخ / ۱۲۶ ځخه) ددی هنګامې اوتیروتنی اساس کیدای شی ددی تحریف شوی مکتوبات ځخه پیداشوی وی .

هغوکې ديوه ساده سني العقيده مسلمان لپاره چې دکشف اوواقعی، عبور او استقرارپه توپيرنه پوهيږي د وحشت اوتشويش پوره اسباب موجودوو. ده په دې سره ډيره حيرانتيااوتعجب ښکاره کړ اوهغه يې دجمهورو مسلمانانواواهل سنت د مسلمه عقائدوپه خلاف وبلل، اويه ادعا اوځان ليدنه يې محمول کړل، ده چې په خپل تازک او روزنامچه کې ددې پيښې يادونه کړې ده له هغه څخه دده حيرانتيا اوتعجب ښه څرګنديږي.

ده په ډيره نامناسبه طريقه اويوڅه سپکاوي دمجددصاحب يادونه کړي ده .له دې څخه دا اندازه کيدای شي چې دی دمجددصاحب له مرتبې اومقام څخه هيڅ خبرنه دی.اوديوه داسې توراني مغل اميرپه قلم يې ډيربې تکليفه خپل خيالات څرګندکړي دي چې هغه دمسلمانانو له عاموعقائدوپرته نورهيڅ نه پيژني اوځان دهغو ساتونکی اومحافظ بولي.شيخ بديع الدين سهارنپوري چې په لښکرکې کوم مقبوليت ترلاسه کړاوزيات دسلطنت مشران به ده ته تله اوراتله په هغه کې هم خلکوډيرې خبرې پيدا کړې اوهغه يې خطرناک وباله دا هم ويل کيدل چې حضرت مجددصاحب دشيخ له لارې په فوځ کې څه دسيسې جوړوي اودبغاوت لارې چارې برابروي. په دې اړه دشيخ بديع الدين څخه هم يوڅه بې احتياطی وشوې اوهغه په ځينی پيښو اوکشفونوکې په :"کلموا الناس على قدرعقولـــهم " باندې عمل ونه کړاوداسې يې بيان کړې چې دعوامو په ځيرخواصو اوځارويو په ځير عوامولـه پوهې اوادراک.څخه لوړې اود قيـــل وقـــال ځای پکې و [1] ددې اغيزحضرت مجددصاحب ته هم ورسيدهٔ. جهانګيرله دې کوڅې سره بيخي نااشناو اويه دربارکې دهغه پرسوونکې هم موجود وو.

څرنګه چې مجددصاحب دتشيع دهغو عقيدوي اوعملي اغيزو مقابله کوله چې

---

[1] زبدة المقامات مخ ۳۴۸.

له ايراني عنصرڅخه هندته راغلې اوپه دربارمسلطي شوې وې اوپه مسلمانه ټولنه کې خپرې شوې وې اوداهل سنت دعقائدو تبليغ يې کاوه له دې څخه که ددربار بارسوخه ايراني عنصرله موقع څخه ګټه پورته کول غوښتل هم نو دتعجب ځاى پکې نشته، مسئلې ته له سياسي رنګ ورکولو وروسته دهغې اهميت نورهم زيات شو اوجهانګير په دې اړه دڅه ګام پورته کولوپريکړه وکړه داهغه وخت وچې دمجددصاحب دارشاد اودعوت لمرنيمايې اسمان ته رسيدلى و اودده بوختيا او مصروفيت له دې سره شهرت اومقبوليت دعروج نقطې ته رسيدلى و ممکن په دې کې به هم الهي حکمت و چې عين د عظمت اوعروج دځوانى په زمانه کې دى په دې ابتلاء اوازموينه کې راګير کړې ځودعبديت اوبندګي هغه مقامات طى کړي اودروحاني ترقي هغه مقام ته ورسيږي چې عادتا له دې مجاهدې اوازموينې پرته نه شي ترلاسه کيداى.

دګوالياردبندې کيدلو لاملونه

دتاريخ اوسوانحوپه عاموکتابونوکې دبندې کيدلواودګوالياريه کلاکې د نظربندکيدلو لامل دهغه ځانګړى مکتوب (چې خپل پيراومرشدته يې ليکلى و) هغه باريکه مضامين، مکاشفات، دسيراوسلوک هغه باريکه اودقيقي خبرې ښوول شوي دي چې له هغه څخه دامت له ډيرومشرانوڅخه دده دمقام لوړوالى معلوميږي خوزه په دې کې ډيرشک لرم چې مجددصاحب له دې ابتلاء او ازموينې سره يواځې ددې تيروتنې له کبله مخامخ شوى و اوددې لامل د جهانګيردينې حميت اودجمهور اهل سنت دعقائدواومسلماتوحمايت و اويايواځې ددرباري علماو اودهغه وخت دمحترمو علماواومشائخو د ټينګاريه غوښتنه سره شوي و، جهانګير يووخت هم دداسې ديني مزاج لرونکى نه و اودده ديني حس هيڅکله هم دومره

تیزاوباریکه نه و چې هغه په یوه داسې مسئله کې چې دده دپوهې له سطحې لوړه وه، اوله سلطنت او سیاست سره یې څه تړاونه درلود دیوه داسې لوړ دیني شخصیت په خلاف دومره لوی ګام پورته کړی چې دزرهاو انسانانودمیني اوعقیدت مرکز و.

له دې مخکې دده دپلاراونیکه په زمانه کې شیخ محمدغوث ګوالیاري د معراج دعوه کړې وه اودده له کبله دعلماو په کړیوکې شوراوناراامي وه. [1] اوپه ده باندې فتواوې لګول کیدې،خو نه همایون دده په خلاف څه وکړل اونه اکبرپه خپله دجهانګیر په زمانه کې ډیر مشائخ دوحدت الوجود وروستي حد" عینیت اومساوات " ته رسیدلي و. اوپه ډاګه یې دهغه څرګندونه کوله، دده په زمانه کې شیخ محب الله اله ابادي م ۱۰۵۸ه په عربي کې د"التسوية" په نامه کتاب ولیکه اوپه فارسي کې یې دهغه شرحه وکړه خوجهانګیرپه دې تحقیقاتواونادرو ویناو څه غرض ونه کړ،داخبره هم بایدله نظره ونه لویږي چې دا شخړیز مکتوب۱۱ (چې ددې ټولوکیسواساس ګرځول شوی) دحضرت خواجه په نامه په کال۱۰۱۲ه کې لیکل شوی دی اودده بندي کیدل شپاړلس کاله وروسته په کال ۱۰۲۸ه کې رامنځ ته شوي دي زما په انددې اصلي لامل داو چې حضرت مجددصاحب له سلطنتي غړیواودرباري امیرانوسره خصوصي اړیکې پیداکړې وې اوددوی له ده سره ډیره مینه وه چې دیوه داسې ځیرک واکمن اوحکمران د وسوسې اوفکرمندي لپاره کافي و چې هغه له خپل پلارځخه بغاوت کړی و اوله زامنوسره یې د زور ازمایې په نتیجه کې دسلطنت پلاز او تخت ترلاسه کړی و.

داهم شوني ده چې جهانګیردې په هغو اغیزمنواوولوله پارونکو لیکونو باندې

---

[1] دتفصیل لپاره دپروفیسرمحمدمسعودصاحب کتاب " شاه محمدغوث ګوالیری " چاپ کراچې وګوری.

خبرشوي وي چې حضرت مجددصاحب سلطنتي غړيوته دحالاتود سمولو اودحکومت داسلام حمايت او مرستې برابرولوپه لړکې ليکلی و. په دې سلطنتي غړيو اودرباري اميرانوکې خان اعظم او مرزاعزيزالدين، خان جهان خان لودهي، خان خانان مرزاعبدالرحيم اومرزا داراب شاه مل وو.[١] له مشائخوسره دعوامولە زياتې ميني.دعاموخلکورجوع اوپه هغوی باندې دخلکوله جمعه کيدلوڅخه مغل سلاطين هميشه په ويره کې و.

دمجددصاحب ستر خليفه حضرت سيدادم بنوري له داډول حالت سره مخامخ شوی و کله چې دی په کال ١٠٥٢هـ کې لاهورته ولاړ نولس زره سيدان. مشائخ او دمختلفوډلوعقيدتمند له ده سره ملګري و په دې مهال شاه جهان په لاهورکې و اوله ده څخه يې خطره احساس کړه اوداسې اسباب يې ورته پيدا کړل چې هغه هند پريښود اوحرمينوته يې هجرت وکړ، غالباهمدالامل وچې جهانګيرکله دګواليار نظر بندي ختمه کړه له هغه وروسته يې هم داوږدې مودې لپاره په سفراوحضرکې حضرت مجدد صاحب له خپل لښکرسره وساته څووکولای شي له ده سره داميرانو اوسلطنتي غړيو داړيکو نوعيت اوڅرنګوالی معلوم کړي. اوډاډترلاسه کړي چې دی دسلطنت اواقتدارلپاره ګواښ ندی او نه کوم مخالف عناصرله ده څخه ګټه پورته کولای شي نوکله چې ده ته د حضرت مجددصاحب کړه وړه معلوم شول اوډاډ يې ترلاسه کړاودده اخلاص، للهيت، بې غرضي اولوړمقام يې په خپلو سترګو مشاهده کړاوپوهه شوچې د دنيا عـزت اوشوکت له خاوروسره هم بـرابرنه بـولي نوپه ازاده توګه يې ده ته په سرهندکې داوسيدلو اجازه ورکړه.

---

(١) ددی نظرتائيدله دی څخه هم کيدای شي چې جهانګيريه خپله په " تزک " کې ليکې چې دشيخ خلفاء په هره سيمه اوهرکلی کې تعين کړای شوی دی مخ ٢٧٢. داراز دهغه په نيولوکې دامصلحت هم دی چې : شورش عوام نيز فرو شود مخ ٢٧٣.

دګواليارپه کلا کې نظربند کېدل

په هرصورت جهانګيرحضرت مجددصاحب خپل ځای ته وروباله اودسرهند حاکم ته يې تاکيد وکړچې څه ډول کيدای شي دی هورې ورولېږي. دی له خپلو پنځو نږدې مريدانوسره يوځای روان شو باچاچې کله دده دراتګ خبر واوريده نوخپل اميران يې دده هرکلي ته ورولېږل دخپل محل خواته يې خيمه ودروله اودملاقات لپاره يې دی دربارته ورغوښت دی دربارته ورغی اوهغه غيرشرعي اداب چې په دربارکې ترسره کيدل ده مراعت نه کړل،يوه خدای ناترسه درباري باچامتوجه کړ اوورته يې وويل چې جلالتمابه ! شيخ سلطنتي اداب مراعات نکړل باچاله ده څخه د ادابو دنه مراعات کولو لامل وپوښته ده ورته وويل: ماترنن ورځې پورې دخدای او رسول ښوولي اداب اواحکام مراعات کړي دي اوپابنديې يم اوله هغوپرته په نورواداېو زه نه پوهيږم، باچا په غصه شواو ورته يې وويل چې.ماته سجده وکړه[1] ده ورته وويل: ماله خدايه پرته بل چاته نه سجده کړې ده اونه يې کوم باچاپه دې سره په قهر شو اودګواليارپه کلا کې دنظربندکولوحکم يې وکړ.[2]

له دې پيښې مخکې شاه جهان (چې له حضرت مجددصاحب سره ډيرمخلص و) علامه افضل خان اوخواجه مفتي عبدالرحمن دفقهې له کتابونواودې پيغام سره حضرت مجددصاحب ته ورلېږلې وو چې دتحيې سجده دسلاطينو لپاره شته نوکه ته سجده وکړې زه دې ضامن يم چې تاته به هيڅ تکليف نه درکول کيږي ده ورته

---

[1] دادرباری سجده داکبرله زمانې څخه رواج وه اوپه شاهي ادابوکې شمارل کيده او اورنګ زيب هغه ختمه کړه.

[2] حضرات القدس مخ ۱۱۷.

وويل چې دايواځې رخصت ده عزيمت دادى چې له خدايه پرته بل هيڅ شي ته بايدسجده ونشي [۱] دنيولودا افسوسناكه پيښه په كال ۱۰۲۸هـ ددويمې خوربه كوم تاريخ كې رامنځ ته شوې وه څكه جهانگيرددې مياشتې په پيښنوكې ددې يادونه كړې ده، له بندي كيدلو وروسته دده حويلي، سرايونه، چينې باغ اوكتابونه ضبط كړل شول، اودده متعلقين يې له هغه ځاى څخه بل ځاى ته انتقال كړل.[۲]

دګواليارپه بندكې يوسفي سنت

دګواليارپه دې نظربندي كې الله پاك ډيرحكمتونه اوديني ګټې نغښتې وې دانظربندي دده دباطني ترقيواودمقبوليت اومحبوبيت دزياتيدلولامل شو ، دلته دې زنداني يوسف د كنعاني يوسف په څيرخپلوزنداني ملګروته ددعوت اوارشاد كارپه ډيرجوش سره پيل كړ اودسترې كلاله منځ څخه دا اواز﴿يــا صاحبي السجن أأربــاب متــفرقون خيرام الله الواحدالقهار﴾په ډير شو ســ د ..ا اوجت شواوله كلاڅخه دباندې هم واوريدل شو، ويل كيږي چې څوزره نامسلمان بنديان دده ددعوت اوتبليغ په بركت په اسلام باندې مشرف شول اوپه سلګونوبنديانودده په صحبت سره لوړې درجې ترلاسه كړې

دډاكټر ارنلډ په كتاب (Preaching of islam) كې راغلي دي: دجهانګير باچا (۱۶۰۵ ع = ۱۶۲۸ع) په زمانه كې دشيخ احمدمجددپه نامه يوسني عالم چې دشيعي عقائدو په ردكې ډير مشهورو، شيعه و چې په دې وخت كې په دربار كې ډيررسوخ درلود، دغوخلكو په څه بهانه سره دى بندي كړاودوه كاله بندي و په دې

---

[۱] حضرات القدس مخ ۱۱۶.

[۲] تزک جهانګيرى مخونه ۲۷۲ = ۲۷۳ اومكتوب ۲ دريم دفتر .

موده کې هغه دخپلوزنداني ملګرو په سلهاو بت پرست د ځان تابع وګرځول. (مخ / ۱۴۳ دریم چاپ) دارازیه انسائکلو پيډياف ریلیجن اینډ ایتهکس Encyclopedia of Religinon and Ethics (دمذهب او اخلاقو دائرةالمعارف) کې داسلام د تبلیغ په اړه راغلي : په هندکې په اوولسمه پيړۍ کې یوعالم چې شیخ احمد مجددنومیده اوپه ناحقه بندي کړل شوی و دده په اړه په روایت کې راځي چې ده خپل څومره بت پرست زنداني ملګري مسلمان کړي وو.[1] اتم ټوک مخ ۷۴۸.

په بندیخانه کې نعمتونه اوخوندونه

دګوالیاردبندیخانې په دې څوورځنۍ میلمستیاکې په مجددصاحب باندې دالهي انعاماتو بارانونه اوریدل په دې کې ده باطني ترقیات، ربښتوني شکستګي اودارامي خوندترلاسه کړ اوپه دې خلوت کې یې دجلوت نعمتونه بیاموندل دانعمتونه اوخوندونه ده په هغولیکونوکې چې دخپلو خاصومریدانو په نومونویې لیکلي دي دتحدیث بالنعمت په توګه په ډیرخوندسره بیان کړي دي دګوالیارله کلا څخه یې دمیرمحمدنعمان په نامه یولیک لیکلي دي په هغه کې لیکي: "که یواځې دخدایﷻ په فضل سره دالهي فیوضاتواو وارداتو تسلسل اودهغه دلامتناهي انعاماتو او ورکړو پرله پسې ښکاره کیدل په دې محنت کده کې زماپه ځیرله کمزوري انسان سره نه وای نونږدې وه چې خبره به د نااميدي حدته رسیدلې وه اود امیدمزي به پرې شوی و هغه خدایﷻ لره ثناء ده چې په عین مصیبت کې یې عافیت راپه برخه کړاوپه ظلم اوجفاکې یې عزتمن کړم په ربړو اوستونزوکې یې په مااحسان وکړ اوپه راحت اومصیبت کې یې دشکر توفیق راکړ اود انبیاوو علیهم

---

[1] دمولانا عبدالماجددریابادی له مضمون "حضرت مجددالف ثانی داروپایانویه نظرکې" څخه الفرقان مجدد نمبر کال ۱۳۵۷ هـ

الصلوةوالسلام په پيروي کوونکو، اولياء کرامو‌په پله تلونکواوله علماو اونيکو خلکو سره په محبت کوونکوکې يې شمارکړم، هغه خدایﷻ دې لومړی په انبياء کرامو باندې رحمتونه نازل کړ او بيادهغوی په پيروانوباندې "[١].

معلومېږي چې کله حضرت مجددصاحب دباچاپه حکم بندي شواوداخبره عامه شوه نوپه دې باندې ډول ډول تبصرې پيل شوې خلکو حاشيې اولمن ليکونه پرې وکښل اوډول ډول نظريات بيانيدل، مريدان اوملګري يې طبعا پرې خواشيني شول دې تنقيداودخلکوملامتي ته نغوته کوي اويوه بل مخلص شيخ بديع الدين ته له بنديخاني څخه ليکي: کله چې دافقيردې کلاته راورسيده نوپه لومړي حالاتوکې دامحسوسيدله چې دخلکودملامتي انوارله ښارونو اوکليوڅخه د نوراني وريځوپه څيرپرله پسې رارسيږي اوزماخبره له ټيټ والي څخه دلوړوالي په لور وړي، په کلونوکې زمادتربيت جمال منزلونه سرته ورسيدل اوس دتربيت جلال مسافت پای ته رسوم نوتاسودصبرپه مقام بلکې درضاپه مقام کې اوسئ[٢]

حضرت مجددصاحب به له بنديخانې څخه خپلوزامنوته دصبراوتسکين، شکراو رضا هدايت کاوه اوهغوی ته به يې ټينګارکاوه چې خدایﷻ ته توجه کوي په دعا، مناجات، ذکر، تلاوت اود ماسوی الله نفی کې بوخت اوسي او خپلوزده کړوته ځيراوسی[٣] له ځينې رواياتوڅخه معلومېږي چې دمجدد صاحب دې بيځايه بندي کيدلودسموعقيدوپه اميرانو اوسلطنتي غړيو باندې بداغيز وکړپه ځينې سيموکې

---

[١] مکتوب ۵ دويم دفترشپږمه برخه اردو ژباړه دمولاناعبدالشکورله مضمون " امام ربانی" څخه اخيستل شوي.

[٢] مکتوب ۶ دريم دفتر شپږمه برخه.

[٣] مکتوب ۲ دريم دفترشپږمه برخه بنام حضرت خواجه محمدسعيدوخواجه محمدمعصوم.

ګډوډي اودانتشارنښې هم څرګندې شوې.[۱] عبدالرحیم خان خانان، خان اعظم، سیدصدرجهان، خان جهان لودهي اونور د جهانګیرپه دې اقدام سره خپه شوي وو ددې شورش اوانتشار زیات شهادتونه په معاصرتاریخ کې نشته اودا باوري نده چې ددې به دمجدد صاحب له بندي کیدلوسره څومره تړاو وپه هرصورت (چې په څه وجه و[۲]) باچا په دې اقدام پښیمانه و اوپایې دومره موده بندي کیدل کافي وبلل دده د ملاقات لیوالتیا یې ښکاره کړه او ور ویې غوښت، حضرت مجدد صاحب پوره یوکال د ګوالیارپه کلا کې و اوپه وروستی۔ خور کال ۱۰۲۹هـ کې له بندیخاني څخه خلاص شو.

له بـاچا او شــاهي لښـــکرســـره ملګرتیااو دهغه دیني اغـــیزي

حضرت مجددصاحب په ډیرعزت اواحترام سره له کلاڅخه راووت درې ورځې په سرهندکې و بیاشاهي لښکرځای اګرې ته ولاړ، ولي عهدشهزاده خرم او صدراعظم دده هرکلی وکړ خوباچا حکم وکړچې ته به څوورځې زمونږ په لښکرکې اوسې،اوده ورسره ومنله په دې ملګرتیاسره باچاولښکرته ډیره ګټه ورسیده جهانګیر په خپل"تزک" کې لیکلي دي چې ماخپله چپنه او زر روپۍ ورکړې اوله مونږ سره داوسیدلویاخپل ځای ته دتګ اختیارمې ورکړخوده زمونږملګرتیاغوره کړه، حضرت مجددصاحب دلښکردملګرتیااودهغه دګټو اوبرکاتوپه اړه خپلو

---

[۱] په دې اړه دمهابت خان دبغاوت حواله هم ورکول کیږي خوپه یادلرۍ چې دمهابت خان دبغاوت پیښه په کال ۱۰۳۵ هـ کې شوې ده چې دحضرت مجددصاحب دخلاصون څلور پنځه کاله تیرشوي و اوده له دې فاني نړۍ څخه سترګې پټې کړې وې.

[۲] ویل کیږي چې باچانبي علیه السلام په خوب کې په داسې حالت کې ولیدچې هغه صلی الله علیه وسلم دتاسف په ډول خپلې ګوتې مبارکې په غاښونوکې نیولې وې اوده ته وایې: جهانګیره! تا څومره لوی شخص بندي کړی دی.

زامنوته لیکلي چې داډول بې اختیاره اوبې رغبته اوسیدل غنیمت بولم او ددې وخت یوه ګړۍ وخت دنوروځایونوله ډیرو وختونوڅخه ښه بولم.[۱]

په یوه بل مکتوب کې لیکي: الحمدلله وسلام علی عباده الذین اصطفی . زمونږ دلورې حالات دحمداوثناء وړدی، عجیبه اونادرمجلسونه کیږي او تیریږي د الله پاک په مرسته په دیني چارواواسلامې اصولوکې په دې خبروکې دسر دوینبته هومره سستي هم نه کیږي دالله تعالی په توفیق سره په دې مجلسونوکې هغه خبرې بیانیږي چې هغه په خاصوخلوتونو اومجلسونوکې بیانیږي که دیوه مجلس حال لیکل وغواړم نودهغه لپاره یودفتر په کاردی.[۲]

په هغه وخت کې دیوه شاهي مجلس په اړه په یوه بل مکتوب کې لیکي : د ګرانو زامنولیک راورسیده دخدایﷻ حمددی چې روغ اوخوشحاله یاست یوه تازه پیښه چې نن رامنځته شوې درته لیکم، ښه یې واورئ نن د شنبې په شپه شاهي مجلس ته تللی وم دشپې یوه برخه تیره شوې وه چې راستون شوم او درې سیپاري قران مجیدمې له حافظ څخه واوریده له دویمې برخې څخه زیاته برخه شپه تیره شوې وه چې خوب راغی.[۳] په یوه بل مکتوب کې چې خواجه حسام الدین ته یې لیکلی لیکي: اشنایان ملګري چې راسره دي له هغو ټولوسره ډیرښه دې یو اود هغو حالا ت مخ په تـــرقي روان دي ددوی لـه کبله دا نظامي ځای یوه خانقاه ګرځیدلي ده.[۴]

---

[۱] مکتوب ۴۳دریم دفتر.

[۲] مکتوب ۱۰۶ دریم دفتر.

[۳] مکتوب ۷۸ دریم دفتر دلیکونوژباړې دمولا ناسیدزوارحسین له کتاب " حضرت مجددالف ثانی " څخه اخیستل شوی دی.

[۴] مکتوب ۷۲ دریم دفتر.

له شاهي لښکرسره لاهورته ورسيده له هغه ځايه يې سرهندته کوچ وکړېه سرهند کې حضرت مجددصاحب باچاته ميلمستياوکړه مجددصاحب غوښتل چې په سرهندکې پاتې شي خوباچادده بيليدل نه غوښتل له هغه ځايه دهلي ته روان شول له دهلي څخه بنارس ته اوبيا اجميرکې ديره شول.

په جهانګير باندې اغيز

په ځينی هغوکتابونوکې چې په اوس وخت کې دمجددصاحب په حالاتو ليکل شوي دي؛ راغلي دي چې دجهانګيرله حضرت مجددصاحب سره ډيره مينه وه او بيعت يې ورسره کړی و خوددې خبرې څه مستندتاريخي ثبوت نشته. په "تزک"کې چې جهانګيرخوځايه په څه ډول دحضرت مجددصاحب يادونه کړې ده، له هغه څخه هم ددې خبرې تصديق نشي کيدای هغه په سلطاني نشه کې ځومره مست و اودهغه دليکنی انداز هم شاهانه ده، هغه په داسې انداز کې دخپل شيخ يادونه نه ده کړې چې له هغه څخه دده احترام معلوم شي.

پروفيسرفرمان هم په خپل کتاب کې مخونه ۳۵ــ۳۶ دانظرڅرګندکړی چې د جهانګيربيعت ندی ثابت شوی اوپه ده کې څه لوی تغير نه و راغلی، ځينې لرغونوسوانح ليکونکوهم نه دجهانګير دبيعت يادونه کړې ده نه دشاهجهان، خوله دې څخه انکارنشي کيدای چې جهانګير دده له ملګرتياڅخه ګټه پورته کړې وه په ده کې ديني رجحان پيداشوی و، رنګ جوماتونه يې بياودان کړي و اوپه مفتوحه سيموکې يې ددينې مدرسوله جوړولوسره دلچسپي ښکاره کړې وه، په کال ۱۰۳۱هـ کې دکانګړ کلادفتحه کولوپه مهال چې په څه ډول ده خپل اسلاميت

ښکاره کړی و اوهلته یې اسلامي شعائراجراء کړي و[۱] له هغه څخه هم دده د تبديلي اوديني ترقي پته لګيږي چې هغه دمجددصاحب دملګرتياله بركته بلل کيږي .

د مرګ نږديوالی او هغه ته تياری

خواجه محمدکشمي ليکي چې ۱۰۳۲هـ کال واوده په اجميرکې تشريف درلود او ويې ويل چې داخرت دسفرورځې رانږدې شوي دي. خپلوزامنوته يې چې په هغه وخت کې په سرهندکې وو په يوه ليک کې وليکل ايام انقراض عمر نزديک وفرزندان دور؛ " دعمر ورځې په ختميدودي او زامن ليرې دي، زامنوته يې چې داليک ورسيده نواجميرته ورغلل يوه ورځ يې په خلوت کې خپلودوارو زامنو(خواجه محمد سعيد اوخواجه محمدمعصوم) ته وفرمايل: زه اوس له دنياسره څه دلچسپي نلرم او نه څه التفات ورته کوم اوس دهغه عالم فکرغالب دی اود سفر ورځې نږدې دي.[۲]

حضرت مجددصاحب چې له لښکرڅخه بيرته راستون شونوپه سرهندکې لس مياشتې اواته يا نه ورځې واوسيده،[۳] کله چې له اجميرڅخه سرهندته راستون شونو هلته يې ټول تعلقات ختم کړل اويواځې به اوسيده يواځې له زامنواوڅوخاصو خادمانو پرته بل چاته يې دورتګ اجازه نه ورکوله له پنځو لمنځونو او جمعې پرته د بل شي لپاره به بهرته نه ووت ټول وخت به يې په ذکر. استغفار،ظاهري اوباطني بوختيا کې تيراوه اود «وتبتل إليه تبتيلا» له ټولوڅخه پريکون غوره کړه اود هغه ښه تفسير و .

---

[۱] تزک جهانګيری مخ ۳۴ وګوری اودتفصيل لپاره يې اووم باب وګوری .

[۲] زبـدة الـمقامـات مخ ۲۸۲.

[۳] حضرت مجدداودهغه ناقدين مخونه ۱۶۴= ۱۶۵.

دذي الحجى دمياشتې په منځ کې يې دسينه تنګي تکليف زيات شو،ژړا غلبه پرې وکړه کله به يې چې ضعف زيات شونو " اللـــهم الرفيـــق الأعلى" به يې په ژبه جاري شول په دې وخت کې يې يوڅه صحت پيداکړ غمژلو او تپي زړونوڅه ډاډ ترلاسه کړ، په دې حالت کې به يې ويل: د ضعف دشدت په مهال مې هغه لذت اوخوند احساس کاوه چې دصحت په دې څو ورځوکې يې پته نه لګيږي، په دې حالت کې يې زياتې صدقې اوخيراتونه کول دمحرم په دولسمه يې وفرمايل: ماته ويل شوي چې په پنځه څلويښت ورځوکې دننه به ته له دې نړۍ څخه اخرت ته سفر وکړې اوماته دخپل قبرځای هم راښوول شوی دی. يوه ورځ زامنو وليدچې ډيريې ژړل هغوی دسبب پوښتنه ځينې وکړه ده ورته وويل چې د وصال شوق مې ژړوي، زامنويې ورته وويل چې دمعمول په خلاف له مونږ سره مينه اوڅه التفات نه کوې ولې؟ ده ورته وويل: دالله پاک ذات له تاسوڅخه ډير راته ګران دی.

دصفرپه درويشتم يې خادمانواوخپلوانوته وويل: نن څلويښت ورځې پوره شوي ګوروبه چې په دې اوو اتو ورځوکې څه پيښيږي؟ له دې وروسته يې دالله پاکﷻ دډيرو مهربانيو اوزياتونعمتونويادوونه وکړه دصفرپه درويشتم۲۳يې خپل ټول پوښاک اوجامې په خادمانو تقسيم کړې ځرنګه يې چې په بدن باندې تودې جامې نه وې نو يخ اغيز پرې وکړاودويم ځل يې تبه شوه[۱] ځرنګه چې د رسول اللهﷺ مبارک مزاج له ليرځنډروغتياوروسته بياناروغه شوی و ده هم هغه سنت پوره کړه او ورته معامله ورسره وشوه، ددې ضعف په حالت کې عالي علوم پرې اوريدل زوی يې خواجه محمدسعيدعرض وکړ چې ته نشې کولای په دې کمزورې کې

---

[۱] غالبا دادنومبرمياشت وه ځکه دی د دسمبرپه مياشت کې وفات شوی و په دی سيمه کې په دی مياشت کې يخ وی

خبرې وکړې ددې حقائقواومعارفوبيانول بل وخت ته پرېږده! ده ورته وويل خوږه زويه ! اوس وخت له کومه شي چې دامضامين بل وخت ته پرېږدو؟.

دکمزورې په دې ورځوکې يې هم دجمعې لمونځ قضاء نکړ يواځې دژوندپه اخري څلوروپنځوورځوکې څه ويل يادچاخبرې اوريدل ونکړای شول خوپه دعا ګانو، ماثوراتو او اورادو، ذکر اومراقبه کې يې څه نقصان نه راغی، د شريعت اوطريقت په ادابواواحکاموکې يې يوه ګړی هم سستي ونکړه يوه شپه دشپې په وروستی دريمه برخه کې ولاړشو اوادوس يې وکړپه ولاړه يې تهجد وکړ اوويې ويل دازمااخري تهجدلمونځ دی اوهمداسې وشول بيايې دتهجد لمونځ ونکړ. له وفات نه لږ مخکې داستغراق غلبه پرې راغله زامنويې ورته وويل چې دا استغراق اوبيهوښي دکمزورې له کبله ده اوکه استغراق دی ؟ ده ورته وويل چې داستغراق له کبله ځکه څه حقائق اومعاملات مې په مخکې دي.

ددې کم زورې اوسختې ناروغي په حالت کې به يې هم دسنتودپيروي، له بدعت څخه ځان ساتلو اوذکراومراقبې د دوام وصيت کاوه او ويل به يې چې سنت په غاښونوباندې ټينګ ونيسی، ده وويل چې رسول اللهﷺ له "الدين النصيحة " سره سم دامت په خيرغوښتنه اوصلاح کې هيڅ سستي نده کړې، ددين له معتبرو کتابونو څخه دپوره متابعت لاره ترلاسه کړی‌اوله هغی څخه يوې اوبلې خواته مه کيږئ. او ويې ويل چې زماپه تجهيز اوتکفين کې دسنت پوره پيروي وکړی اويو سنت هم بايدپرې نږدئ. خپلې محترمې ميرمنې ته يې وويل چې معلوميږي داسې چې زمامرګ به له تامخکې وي نوبنا، زماکفن ستادمهر له پيسوڅخه تيار کړه اودايې هم وويل چې زماقبرپه يوه نامعلوم ځای کې جوړکړئ زامنويې ورته

وویل چې تاخومخکې وصیت کړی وچې زمونږ دمشر وروړخواجه محمدصادق [۱] خواته دې دفن کړو اواوس بل څه وایې. ده ورته وویل چې هوکې هغه مهال له ما سره هماغسې مینه وه کله یې چې خپل زامن چوپ اوشکمن ورته ښکاره شول نو ویې ویل: که داسې نه شئ کولای نوله ښارڅخه دباندې دمحترم پلارخوانه اویامې په باغ کې یوځای دفن کړئ، اوبل داچې زماقبربه خام پریږدئ څوپه کمو ورځوکې دهغه نښه هم پاتې نه شي، په دې سره هم زامن فکرمن ورته ښکاره شول نوورته مسکی شواو ویې ویل: ستاسوخوښه چې کوم ځای مناسب درته ښکاریږي هماڵته مې دفن کړئ.

دسه شنبې شپه اودصفرالمظفراوویشتمه نیټه وه چې سباورځ یې داخرت سفر و هغوخادمانوته(چې شپې یې روڼې ورسره تیرې کړې وې اوزیات خدمتونه یې کړي و) یې وویل: تاسو زماډیرخدمت وکړبس یوه شپه تکلیف نورهم شته اوبیابه خلاص شئ! دشپې په اخر کې یې وویل (اصبح لیلا) شپې یو ډول سباکړه چې کله ورځ راغله دڅاښت په مهال یې دبولو لپاره طشت راوغوښت چې هغه یې راوړ نوشګه نه وه پکې دڅاځکوورلګیدلو له کبله یې هغه واپس کړ چاورته وویل چې حکیم ته به قاروره وروښیو ده ورته وویل زه اودس نه ماتوم مایه بستره څملوی. ګواکې ده ته معلومه شوی وه چې اوس څه ځنډ وروسته له دې نړۍ څخه کوچ کیدونکې دی اود اوداسه وخت نشته چې کله یې په بستره څملاوه نوله سنت طریقې سره سم له ښي مخ لاندې یې لاس کیښوداوپه ذکربوخت شو زامنویې چې دساه تیزوالی ولید نو پوښتنه یې ځنې وکړه چې مبارک مزاج دې څنګه دی؟ ده ورته وویل : زه ښه یم ! اوویې ویل ماچې دوه رکعته لمونځ وکړهغه کافي دی له

---

[۱] دحضرت مجددصاحب مشرزوی دی چې دلومړی خور" ربیع الاول" په نهمه کال ۱۰۲۵ ه کې وفات شوی دی.

دې وروسته يې دخداى د نامه له ذكرڅخه پرته بله هيڅ خبره ونه كړه يوه ګړى وروسته يې روح پوكړه. داپيښه دشنبې د ورځې په ځانګړت مهال اته ويشتم دصفر كال ۱۰۳۴هـ كې رامنځته شوه [۱] دصفرهغه مياشت دنه ويشت ورځووه په راتلونكې ورځ كې ربيع الاول پيل كيدونكې وه چې مبارك روح يې له عنصري قفس څخه دخپل ځاى په لوري الوت وكړ: ﴿ياأيتهاالنفس المطمئنة إرجعى الى‌ربك راضية مرضية﴾ په دې وخت كې يې عمر شريف دره شپيته ٦٣ كاله و. [۲]

چې كله دغسل لپاره راوړل شونوځلكووليدچې ده دلمانځه دقيام په طريقه لاسونه ايښي ودچپ لاس مړونديې دښي لاس دغتې اوكوچنى‌ګوتوپه حلقه كې نيولى وزامنو يې له مړينې وروسته لاسونه سره پرانيستي ووخوله غسل څخه وروسته بياځلكووليد چې دلمانځه په طريقه يې مبارك لاسونه له مخكيني هيئت سره سم لاندې ايښي وو اوداحالت يې تراخره پورې ويه كتلو سره داسې ښكاريده لكه موسكى چې وي ګواكې:

هم چنان زى كه وقت رفتن تو ــ همه گريان شوند تو خندان .

لاسونه يې څوځله پرانستل شول خوبيابه په خپله دلمانځه په طريقه سره ورغلل تجهيز او تكفين يې له سنت طريقې سره سم ترسره شول مشر زوى خواجه محمدسعيديې دجنازې لمونځ اداكړ اومبارك بدن يې اخري ارام ځاى ته ورسول شو. ﴿إنا لله وإنــا..﴾ [۳]

---

[۱] چې له لسم دسمبر كال ۱۶۲۴ع سره سمون خوري. "حضرت مجدداوران كې ناقدين"

[۲] دمولا نازيدابوالحسن له تحقيق سره سم په قمري حساب ددد عمرشريف دوه شپيته كاله څلور مياشتې اوڅوارلس ورځې كيږى اوپه شمسى حساب سره شپيته كاله شپږ مياشتې اوپنځه ورځې كيږى "حضرت مجدداوران كے ناقدين مخ ۲۲.

[۳] دزبــد ة المقــامــات مخونه ۲۵۶ ـ ۳۰۰ خلاصه.

دحضرت مجددصاحب عادات اوخویونه

خواجه محمدهاشم کشمي دحضرت مجددصاحب په خدمت کې دهغه دژوند په وروستیو دریو کلونوکې په سفراوحضرکې له هغه سره و ده دحضرت مجددصاحب عادات اوخویونه په تفصیل سره لیکلي دي[1] چې دلته دهغوغورچڼ رااخلواود مولا نا بدرالدین سرهندي کتاب (حضرات القدس) څخه مویوڅه پرې ورزیات کړي دي .[2]

له حضرت مجددصاحب څخه څوځله اوریدل شوي چې ویل یې زمونږ عمل اوکوښښ به څه شی وي څه چې دي هغه ټول دخدای ﷻ فضل دی.که یوڅه دي هغه دسیدالاولین والاخرین ﷺ متابعت دی چې په هغه پورې ټول کارونه تړلي بولم، الله پاک چې کلي اوجزئي څه راکړي دي هغه دده د پیروي او متابعت له لارې څخه دی اوله څه څخه چې بې برخې شوی یم هغه یواځې د بشري کمزوري له کبله په پوره پیروي کې دنقص له امله دي، یوه ورځ یې وویل چې یو وخت دطبعي ارتیاځای ته ننوتلم نوسهوا ښی پښه راڅخه مخکې شوه په دې ورځ له ډیرو حالاتو څخه بې برخې پاتې شوم . یوه ورځ یې صالح ختلانی ته وویل چې زماله کڅوړې څخه لیږ لونګ راواخله ! هغه ولاړ شپږ لونګ یې راوړل ده چې ولیدل نوپه مانیجنه لهجه یې وویل زمونږ صوفي تراوسه په دې هم ندی خبرچې په حدیث کې راځي: الله وتر ویحب الوتر، د وتر رعایت مستحب دی په مستحبوخلک څه پوهیږي که دنیا اواخرت دواړه دیوه داسې عمل په بدل کې ورکړل شي چې هغه الله ته خوښ وی نودابده خبره نده. یوخادم وایې چې ماله شیخ محمد بن فضل الله قدس سره څخه پوښتنه وکړه چې تاپه سرهندکې څه ولیدل یوڅه یې مونږ ته هم بیان کړه! ده وویل

---

[1] دزبدة المقامات مخونه ۱۹۲ ـ ۲۱۵ پورې وګورئ

[2] دحضرات القدس عبارت د واوینو په منځ کې لیکل شوي دي اودهغه دمخونوحواله ورکړل شوي ده اوله دې پرته نورمضمون له زبدة المقامات څخه راخیستل شوي دي .

چې زه ړوندبه څه ووینم خودومره مې ولیدل چې دستنواداب اود هغو په کوچنکوخبروکې یې یوډیرکوچنی شی هم ندی ورڅخه پاتې شوی، بل څوک دومره اهتمام نشي کولای. یوبل حاضرباش وایي: ددي حضراتو باطني احوال زمونږ له ادراک څخه لوړ دی خو دومره ویلای شم چې دحضرت مجددصاحب حالات مې ولیدل نود پخوانیو اولیاو په حالاتو (چې په کتابونوکي لیکلي دي) مې یقین راغی اوراته معلومه شوه چې په هغوکې مبالغه نه وه بلکې دامې احساس کړه چې لیکونکو کم لیکلي دي تهوله ورځ به یې په دې بوختیاکې تیریده، یوبل خاص خادم (چې داوداسه، جاینماز اوعبادتو خدمت یې په غاړه و) وایي: یواځې دغرمې دخوب اودشپې په دوم ثلث کې به زه یوځه اوزگاریدم خپلوخادمانو او ملگرو ته به یې ددائمي ذکر، حضوراومراقبي تاکیدکاوه او ویل به یې چې دا دنیادکارځای ده اوداخرت کرونده ده. باطني حضورله ادابو اوظاهري اعمالوسره یوځای لرئ، دحضرت رسول الله ﷺ پښې مبارکې به له زیات عبادت څخه وپړسیدلې داپه داسې حال کې چې دي دخدای ﷻ محبوب اودلوړې مرتبې خاوندو.

که څه هم حضرت مجددصاحب ته فقهي مسائل معلوم واوپه اصول فقه کې یې تامه ملکه لرله خواحتیاطا به یې په مسائلوپسې معتبرکتابونه کتل اوپه سفر اوحضرکې به ورسره وو. په هغه مسئله به یې عمل کاوه چې مفتی به به وه اوسترو فقهاوبه ترجیح ورکړې وه، زیات وخت به یې امامت په خپله کاوه اوددې حکمت یې نود ورځ دا وواېه چې دشافعیه اومالکیه علماو په نزد دفاتحې له ویلو برته لمونځ نه کیږي له دې کبله هغوی په امام پسې له شاه هم فاتحه وایې اوډیرخرگندحدشونه هم به دې دلالت کوی خوزمونږ دامام ابوحنیفه په نزد د مقتدي لپاره فاتحه ویل ندي روا اودجمهوروحنفي فقهاو هم دامذهب دی خرنگه

چې زه کوښښ کوم څوپه ټولومذاهبو عمل وکړم نوددې لپاره اسانه لا ره داده چې په خپله امامت وکړم.[۱]

په ګرمي اويخني ، سفراوحضرکي دده عادت و چې زيات وخت به دشپې به وروستي نيمايې کې اوکله په اخري ثلث کې له بسترې څخه راپورته شويه حديثو کې چې ددې وخت کومې دعاګانې راغلي دي هغه به يې ويلې په ډير احتياط او اهتمام سره به يې په مکمله توګه اودس وکړ ټولو اندامونو ته به يې په پوره توګه اوبه ورسولې بل چاته به يې اجازه نه ورکوله چې اوبه ورواچوی داوداسه په مهال به يې مخ قبلې ته و خوچې پښې مبارکې به يې وينځلې نو مخ به يې شمال ياجنوب ته کړ، مسواک به يې په ډيره پابندي سره واهه اوپه حديثوکې چې کومې دعاوې راغلي دي هغه به يې ويلې بيابه يې په ډيرداډ ، حضوراواوږده قرائت سره نفل کول له نفل وروسته به په ډيره خشوع او استغراق سره په مراقبه بوخت شو. له سهار څخه لږ مخکې به له سنت سر مطابق لږکې ويده شواودصبح صادق له ختلو مخکې به پورته شوتازه اودس به يې وکړ،دسهار سنت به يې په خپله خونه کې وکړه دسنتواوفرضوپه منځ کې يې په پټه توګه سبحان الله وبحمده سبحان الله العظيم ويل.

دسهارلمونځ به يې په اخري تياره "" غلس "" کې کاوه څودغلس اواسفاريه دواړو مذهبو باندې عمل وشي په خپله به يې امامت کاوه اودسهاريه لمانځه کې به يې طوال مفصل[۲] (لکه په حديث سره چې ثابت دي) ويل[۳]، دسهارله لمانځه وروسته د اشراق تروختنه پورې به يې حلقه جوړه وه بيابه يې په اشراق اوږده نفل

---

[۱] خواجه محمدهاشم کشمي په دې فصل کې بل ځاى ليکي: ده به په امام پسې هم فاتحه ويله اوبايې نيه کڼله . مخ ۲۰۹.

[۲] له سورة الحجرات څخه ترسورة البـروج پورې سورتونه طوال مفصل بولي.

[۳] حضرات القدس مخ ۸۲.

وکړل تسبیحات اوماثوري دعاګاني به یې وویلې اوکور ته به یې تشریف یووړ، د کوروالو اوخپلوانو پوښتنه به یې وکړه اوله ژوندسره اړوندو ورځنیوچاروپه اړه به یې هدایات وکړل بیابه خلوت ته ولاړ اوپه پوره توجه سره به د قرانکریم په تلا وت بوخت شو له تلاوته وروسته به یې مریدان وروغوښتل دهغوحالات به یې کتل او هدایات به یې فرمایل په دې مهال به یې ډیر نږدې ملګري وروغوښتل مضامین او علوم خاصه به یې ورته ویل اوتوجه به یې ورته کوله اوهغه به یې له خپلو حالاتواوکیفیاتو څخه خبراوه.اوده به دلوړهمتي، دسنت دپیروي، دذکرحضور دوام اوخپل حال پټولو تاکیدورته کاوه.

د لا إله إلا الله محمد رسول الله دعظمت بیانولوپه ترڅ کې یې ویل چې ټول مخلوقات ددې کلمې په مقابله کې دومره حیثیت هم نه لري لکه دلوی سمندرپه مقابله کې یوڅاڅکی خپلوخادمانو اوناستوخلکوته به یې دفقهي په مطالعه باندې ټینګارکاوه اوهغوی به یې هڅول چې له علماو څخه دشرعي احکاموتحقیق وکړي، ده به ویل: په کشف کې داسې لیدل کیږي چې ټوله نړۍ دبدعاتوپه تیاره ګرداب کې ډوبه ده اود سنت رڼا درڼاکوونکې کوچنۍ ژوې په څیر پکې ښکارې له غیبت اودمسلمانانوله عیبونوڅخه یې په کلکه سره ځان ساته خادمانویې هم دده داحترام او ویرې له کبله دده په مخکې دچاغیبت نشوای کولای خپل حالات اوکیفیات به یې خوراپټ ساتل ماددو کلونوپه موده کې یواځې درې ځلورځله داسې لیدلي چې داوښکو څوڅاڅکې یې په مبارک مخ رغړیدل، دعالي مضامینودبیانولوپه مهال مې درې ځلورځله داسې لیدلي چې مخ اوسترګې به یې سرې وې دڅاښت له لمانځه وروسته د ضحوة الکبری[1] په مهال به کورته ولاړ اوله

---

[1] دصبح صادق اولمرلویدلویوره منځني وخت ته ضحـوة الکبری وایي (إ نـتصاف النهار الشـرعی هـو الضحـوة الکبــری) شامی لومړی ټوک مخ / ۲۴۸.

کوروالوسره به يې ډوډی خوړله ، زامنو یا خپلوانو به یې چې څه تیارکړي وهغه به يې ورته وړاندې کول، زامن یاخادمان که به يې کوم يو نه وو نودهغه برخه به يې ورته ګوښې کړه "دخوراک په مهال به يې نوروته ست کاوه او زيات وخت به يې دنورو په غمخوري کې تیراوه کله خوبه هسې معمولي خوراک وکړ او داسې به برېښېده چې د ډوډی خوراک يې موخه نده بلکې يواځې دسنت د پیروي لپاره يوڅو نوړی خوري، [1] دژوندپه وروستیو شپوکې يې چې کله يواځېتوب غوره کړاو روژه به يې وه نوډوډی به يې هم په هغه خلوت کې خوړه لکه څرنګه چې عام رواج دی له ډوډی وروسته يې دعانه کوله ځکه چې په صحي حدیثوکې نده راغلي له فرضووروسته يې هم فاتحه نه ویله لکه ځینې مشائخ يې چې وايې .

دغرمې له ډوډی وروسته به يې له سنت سره سم قیلوله اودغرمې خوب کاوه موذن به د ماسپښین په لومړي وخت کې اذان وکړ ده به له اوداسه وروسته د زوال سنت وکړل د ماسپښین له لمانځه وروسته به يې له کوم حافظ څخه يوه سپاره یاکم اوزیات تلاوت اوریده او که درس به و نوهغه به يې وایه، دمازدیګرلمونځ به يې هم له مثلینو وروسته په اول وخت کې اداکاوه دمازدیګرله لمانځه وروسته تر لمرلویدوپورې به له مریدانواوخادمانوسره په مراقبه بوخت وو اود هغوی باطني کیفیاتوته به متوجه و دماښام له سنتووروسته به يې کله څلور رکعته اوکله شپږ رکعته اوابین کول د ماخستن لمونځ به يې دسپین شفق له زواله وروسته سمدستي کاوه دوتروپه دعاء قنوت کې به يې داحنافواوشوافعودواړه دعاګاني ګډي ویلي له وترو وروسته به يې دوه رکعته کله په ناسته اوکله په ولاړه کول دعمرپه وروستیو شپوکې به يې دادوه رکعتونه کله کله کول. له وترو وروسته دوه متعارفې سجدې به يې نه کولې .

درمضان په اخرلسوشپوکې به يې اعتکاف کاوه دماخستن او وترو له لمانځه

---

[1] حضرات القدس مخ ۸۷

وروسته به دستي دارام لپاره څملاست اوپه ماثورودعاګانوبه بوخت شو، درود شريف به يې ډېرزيات وايه په ځانګړې توګه دجمعي په شپه او ورځ ، د دوشنبي په شپه اوورځ دتلاوت په مهال به يې له مباركې څېرې اودتلاوت له اندازې اوريدونكو داسې محسوسوله چې دقراني اسرارو او د ايتونودبركاتوفيضان پرې اورېږي، په لمانځه اوله لمانځه بهربه يې چې دخوف ايتونه ويل يا هغه ايتونه چې تعجب اواستفهام پكې راغلي نودهغواندازاولهجه به پيداكيدله په لمانځه كې به يې دټولوسنتو، مندوباتو اوادابورعايت كاوه د تـحية الوضوء اوتـحية الـمسجد اهتمام به يې هم كاوه له تراويحوپرته نورنفل يې په جمع سره نه كول خلك به يې دعاشورا اوشب قدر په شپوكې په جمع نفل كولوڅخه منع كول، دناروغانوپوښتنه به يې كوله اوپه دې موقع چې كومې دعاوې راغلي دي هغه به يې ويلې دقبرونوزيارت به يې هم كاوه، ځينې ديني كتابونه يې هم تدريس كول لكه: تفسير بيضاوي، صحيح البخاري، مشكوة الـمصابيح، ځينې فقهي، اصولي اوكلامي كتابونه لكه: هدايه ، بزدوي، مواقف اودتصوفو عوارف العوارف .

خوبه دې كې به يې بحث اومباحثه اوډېرې خبرې نه كولې دعمرپه اخروشپوكې يې تدريسي بوختياكمه شوه طالبانوته به يې د [illegible] ټاكيدكاوه اودعلم زده كړه يې له سلوك اوطريقې څخه يې مخكې ضروري بلله. زيات حمد اواستغفاربه يې وايه اوپه يوه كوچني نعمت به يې زيات شكراداكاوه، دروژې به يې ډېراهتمام كاوه، له درې ځلې به يې كم قرانكريم نه ختماوه، په خپله د قران كريم حافظ و له دې كبله به يې له روژې پرته هم له يادو څخه تلاوت كاوه اوپه مختلفوحلقوكې به يې هم اوريده [1] "لكه په حديثوكې راغلي دي په روژه ماتي

[1] دزبدة المقامات د ۱۹۲ = ۲۱۵ مخونه خلاصه

کې به یې بیړه کوله اوپسیمی به یې ناوختنه کاوه اوددې یې ډیراهتمام کاوه "[۱]
د زکات اداکولوطریقه یې داسې وه چې کله به څه تحفه یانذر ورته راغی نودکال
تیریدلو انتظار به یې نه کاوه اوپه همدې وخت کې به یې سمدستي حساب وکړ او
زکات به یې اداکړ او نیکو خلکو، کونډواوخپلوخپلوانوته به یې ترجیح ورکوله
دحج لپاره یې ځوځلې پخه اراده وکړه خو ویې نکړای شو چې ولاړشي اوتل به یې
دامینه ښکاره کوله اوپه همدې ارمان کې له دنیا څخه رخصت شو، په اخلاق
اوتواضع، دخدای په مخلوق شفقت اورضااوتسلیم کې اخري درجې ته رسیدلی و،
دده خپلوان اومریدان ظالمو واکمنوډیر وکړول خوده دتسلیم اورضاڅخه کار
واخیست اوچیرې یې هم ددې شکایت ونه کړ، که دملاقات لپاره به څوک ورته
راغی نو تعظیمابه ورته پاڅیده اودمجلس په سرکې به یې هغه ته ځای ورکاوه اود
هغه له ذوق او طبیعت سره به یې سمې خبرې کولې کافرکه به څه هم واکمن اود
اقتدارڅښتن و احترام او تعظیم یې نه کاوه سلام به یې له هرچامخکې کاوه، نه
مې یادیږي چې چادې پرې سلام مخکې کړی وي، دحق دڅښتننانوبه یې زښت
زیات رعایت کاوه، دچادمړیني خبربه چې ورته راغی نو اغیزمن به شو اودترجیع
کلمه ﴿ اناالله وانااليه راجعون ﴾ به یې ویله اودجنازې په لمانځه کې به یې برخه
اخیستله اودعابه یې کوله[۲].

دده لباس یو کمیس وچې په دواړومټوبه یې چاکونه لرل او(دمونږ په څیربه یې)
سینه چاک نه وه برسیره به یې چپنه پرې اغوسته خوپه ګرمي به یې یواځې یو
کمیس و پګړی به یې په سر وه لکه څرنګه چې سنت ده، شمله به یې ددواړو ولیو
په منځ کې په شاباندې پرته وه (داستنجا او قضاحاجت له وخته پرته) پایڅی به

---

[۱] حضرات القدس مخ ۹۱.
[۲] دشیخ بدرالدین سرهندي حضرات القدس مخونه ۹۱= ۹۲. دپنجاب داوقاف محکمي چاپ ۱۹۹۱ ع

يې.له ښنګريو پورته وې دجمعې اواخترونوپه ورځوبه يې ښې جامې اغوستلې، چې کله به يې نوې جامه په تن کوله نولومړنۍ جامه به يې کوم خادم يا خپل ميلمه ته ورکړه دده په خدمت کې به هروخت پنځوس شپيته بلکې سلوته نږدې علماء، صوفيان، مشائخ. حافظان اوشرفاء اوسيدان اوسيدل اوټولوبه دده په ميلمستون کې ډوډۍ خوړه.[1]

مبارکه څيره

شيخ بدرالدين سرهندي دحضرت مجددصاحب له خلفاوڅخه دی او اولس کاله يې دده په خدمت کې تيرکړي دي، دی په حضرات القدس کې دده دڅيرې په اړه ليکي: حضرت مجدد صاحب غنم رنګی خوسپين والي ته مائل و په تندي اومبارک مخ کې يې دومره نور و چې سترګو توان نه درلود چې ورته وګوري وريځې اوابرو يې پراخه وې اودليندۍ (قوس) په څير کوږوالی پکې و، غټې، باريکه اوپراخې سترګی يې وې چې دتوروپه ځای کې يې تور زيات و او دسپينوپه ځای کې يې سپين زيات و پوزه مبارکه يې ډيره باريکه وه، سرې نازکې شونډې يې وې، خوله يې ازاده وه اوکوچنۍ نه وه غاښونه يې يوه بل ته نږدې اودبدخشان دلعلوپه څير بريښيدل، ږيره يې ګڼه له وقاره ډکه اودرميانه وه په اننګوباندې يې زيات ويښتان نه وو اندامونه يې نازک اومنځنی قدېې درلود.[2]

---

[1] حضرات القدس مخ ۹۲.
[2] حضرات القدس مخ ۱۵۵.

دحضرت مجددصاحب زامن

حضرت مجدد صاحب ته خدای پاک اووه زامن ورکړي وپه دوی کې دوه په کوچنيوالی کې دده په ژوندکې وفات شوي دي چې هغه يي شيخ محمدفرخ اوشيخ محمدعيسی دی اوشيخ محمداشرف په تي پورې و چې دبيلتانه داغ يی ورکړ. مشرزوی خواجه محمدصادق يې د علومو اوسلوک له پوره کولو وروسته په کال ۱۰۲۵هـ کې دپنځه ويشت کلونوپه عمر وفات شو اودرې زامن خواجه محمد سعيد ،خواجه محمدمعصوم، اوخواجه محمديحی ژوندي وو ددی څلوروپه اړه دا ويل مناسب دی چې

این سلسله از طلا ئی ناب است = این خا نه تمام ا فتاب است

حضرت خواجه باقي بالله چې دوی ته وکتل نولوړکلمات يې وويل. اوپه (جواهر علويه) او(شجره طيبه) سره يې تعبيرځني وکړاو ويې ويل: (فـــقراء باب الله اند دلهای عجيب دارند) لومړی زوی‌حضرت خواجه محمدصادق دحضرت مجدد صاحب په مخکې دکمال درجې ته ورسيده اودده په اړه يې ډيرې لوړې کلمې ويلې دي،اودده دلوړباطني اوعلمي استعداد شهادت يې ورکړی دی په يوه مکتوب کې ليکي: خوږ زوی زمادمعارفومجموعه اودجذب اوسلوک دمقاماتو صحيفه دی.[۱]

دويم زوی يې حضرت خواجه محمدسعيددی چې په کال ۱۰۰۵ هـ کې زيږيدلی اوپه کال ۱۰۷۰هـ کې دجمادالاخرپه اوويشتم باندې دبقاپه لوري تللی دی. ده هم دحضرت مجدد صاحب دطريقې په خپراوي اودمريدانوپه تعليم اوتربيت کې خاصه برخه اخيستې ده.[۲]

---

[۱] مکتوب ۲۷۷ لومړی دفتر ددہ دحالا تواوکمالا تولپاره زبدة الـمقامات مخونه ۳۰۳= ۳۰۶وګورئ.

[۲] دده دحالا تواوکمالا تولپاره زبدة المقامات مخونه ۳۰۸= ۳۱۵ وګورئ.

دريم زوى يې خواجه محمدمعصوم وچې دخپل محترم پلاردعلومولرونکی، شارح ، رازدار اوامين و اودخپل پلارخليفه اوځای ناستی هم و،ده دمجدديه طريقې زده کړې اواغيزې په ټوله نړۍ کې خپرې کړې وې اوشاعرسم ويلي دي چې:

چراغ هفت کشور خواجه معصوم۔ منور از فروغش هند تا روم

ددهلي مشهوره خانقاه چې عرب اوعجم به ورته راتلل اودهغه دارشادپه مسندباندې په خپلو وختونوکې دخواجه سيف الدين، مرزامظهرجان جانان، حضرت شاه غلام علی او حضرت شاه احمدسعيدپه څيرانسانان تيرشوي دي؛ داخانقاه دده وه له دې خانقاه څخه مولانا خالد رومي کردي له حضرت شاه غلام علي صاحب څخه دا طريقه يووړه شام اوترکيې ته يې ورسوله چې دهغې سلسله په عراق، شام، کردستان اوترکيه کې هرښاراوهرکورته ورسيده.[1] دده دمکتوباتو درې اجزاء (دمکتوبات امام رباني) يوډول شرح اوتفصيل دی اودبهترينو علومو يوه خزانه ده دده دحالاتو اوکمالاتولپاره يو ځانګړی کتاب په کار دی .

سفینہ چاہئے اس بحربیکران کیلئے

ددې ناپايه سمندرلپاره کشتی پکارده.

---

[1] دده دمناقبولپاره د" شرح درمختار" دمصنف علا مه شامي کتاب "سل الحسام الهندي لنصرةمولانا خالد النقشبندي " وګورئ . اوس هم ددې طريقې مشائخ په شام، عراق، ترکيه اوکردستان کې شته دي چې مايې دګڼ شميرمشائخوزيارت کړي دي په دوی کې شيخ ابراهيم غلايينی، شيخ ابوالخير ميداني، شيخ محمدبنهان په ځانګړې توګه دیادولو وړدي .

سلطان محی الدین اورنګزیب له ده څخه بیعت کړی و اودده زوی خواجه سیف الدین په سلوک کې دده روزنه کړې وه . همده له اورنګزیب څخه دهندمسلمان واکمن جوړکړ او له اکبري اغیزو څخه د پاکــولو لپاره یې چــمتوکړ اوپــه خــپل مکتوبات کې یې د(شهزاده دین پناه) په نامه سره یادوي.

دی په شوال کال ۱۰۰۷ هـ کې زیږیدلی اودربیع الاول په نهم کال ۱۰۷۹هـ کې وفات شوی دی [۱] ځلرم زوی یې خواجه محمدیحی و دحضرت مجددصاحب دوفات په مهال دده عمر نه ۹ کاله و دعلوموزده کړه اودطریقت تکمیل یې له خپلوورونوڅخه وکړ اوپه کال ۱۰۹۶هـ کې وفات شوی دی . [۲]

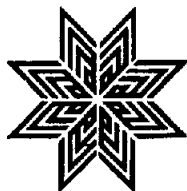
[۱] دکتاب په اخرکې به دده دژوندحالات په ځانګړې توګه له (نـزهة الـخو اطر) څخه راواخیستل شي
[۲] دبهوپال حضرت شاه روو ف احمداودده لمسی حضرت شاه پیرابواحمداودهغه کړوسی حضرت شاه محمدیعقوب دده له اولادڅخه دي.

پنځمه برخه

دحضرت مجدد د تجديد ي دائرې تکي په محمدي نبوت باندې دايمان او باور تجديد

دحضرت مجدد تجديدي کارنامه څه وه ؟

هغه دنظر خاوندان اونياومن پوهان چې ديولسمې پيړۍ (چې دويمه زريزه پرې پيل کيږي) په اسلامي تاريخ په عمومي توګه اودهندپه اسلامي تاريخ په ځانګړې توګه نظرلري [۱] په دې خبره متفق اويوه خوله دي چې حضرت شيخ احمد سرهندي داسلام د ساتنې اوتقويت لپاره هغه تاريخ جوړونکې کارنامه ترسره کړې چې هغې ته دحديثو په ساده او ښکاره اصطلاح کې " تجديد" ويل کيږي [۲] اوده په دې اړه دومره شهرت ترلاسه کړ چې له همدې توري څخه يې نوم جوړشو اوددې بيلګه له دې مخکې نه پيداکيږي، داکوم کارو ؟ د اسلامي فکر اوروح ځلا اوتازه والي، دوخت دمهمو اودرنو فتنو مخنيوى اوله منځه وړل، د محمدي نبوت اواسلامي شريعت په صداقت باندې له نوي سره اعتماد اوباور پيداکول، په

---

[۱] چې دکتاب په لومړيودووبرخوکي لنډه کتنه ورته شوي ده .

[۲] د سنن ابي داود مشهور روايت دي چې : ان الله عز وجل يبعث لهذه الأمة علي رأ س كل مئة سنة من يجدد لها دينــها. ژباړه : الله پاک دهري پيړۍ په سر کي داسي څوک پيداکړي چې هغه به دي امت ته ددوي دين تازه کوي ."ابوداود او نور"

په رياضت اواشراقيت باندې بنا هغه روحاني تجربې،دحقيقت موندنې اوخداي ﷻ ته درسيدنې د هغو طلسم ماتول چې دعربي محمد ﷺ دسنتو پيروي يې ضروري نهٔ بلله، د "همه اوست" او وحدة الوجود دعقيدې له مخ څخه پرده لرې كول هغه چې په مبالغه، خپراوي اومقبوليت كې داوج تكې ته رسيدلې وه په عقائدوكې يې سستي اوپه اسلامي ټولنه كې يې ګډوډي پيدا كوله اوله هغې سره متوازي د "وحدة الشهود"مسلک په مدلل اومرتب جول كې وړاندې كول،دبد عتونو (چې ديوه ځانګړي شريعت جول يې غوره كړى و) ښكاره ترديد اومخالفت ان چې له "بدعت حسنه" څخه هم انكار، اوپه اخركې په هندكې د اسلام دكمزوره قدمونو ټينګولو، داكبردزمانې داسلام مخالفواغيزو ختمولو، اوپه هندكې ديوه داسې تجديدي ديني انقلاب راوستلو حكېمانه اوبريالى هڅې چې په نتيجه كې يې يوې خواته داكبرپه پلاز باندې محي الدين اورنګزيب عالمګير كښينول شو اوبل لور ته دحكېم الاسلام شاه ولي الله دهلوي اودهغه دخلفاو او شاګردانو سلسله رامنځته شوه چې په روحاني اوباطني توګه د مجدد صاحب له طريقې سره تړلي دي.

دوى دكتاب اوسنت په خپرولو كې د هغو په تفهيم اوپوهاوي كې بريالى هڅې وكړې دده طريقه، درس اوتدريس، تزكېې او باطني روزنې اودرسمونو اوعقايدوداصلاح لپاره يې خوراستركارونه وكړل، په اخر كې يې داعلاء كلمة الله دجهادپه ذريعه نه يواځې داچې په هندكې اسلام پلى اوپرمخ بوتلو بلكې دايې په اسلامي نړۍ كې دديني علومو (بالخصوص علم الحديث) فكر او دعوت مركز وګرځاوه، خوددې ستراو پراخه تجديدي كارمركزي تكى اومجددصاحب هغه اصلي تجديدي كارنامه كومه ده چې په ټولوتجديدي كارونو باندې يې لومړيتوب اولوړ والى لري؟ خلكوله خپل ذوق اوتمايل سره سم ددې ځواب ويلى دى. ولنـــا س فيما يعشـــقو ن مذ ا هـــب چې په دوى كې درې ډلې په ځانګړې توګه ديادولو وړ دي.

لومړي : يوه ډله وايې چې ده ته " مجدد الف ثاني" ويل ځکه سم دي اودى ددې لقب مستحق دى چې ده هند ددويم ځل لپاره اسلام ته برابرکړ اوپه هندکې يې داسلام ونه کېنوله اوهنديې دبرهمت اووحدت اديان غيرېې ته دلويدلو په ځاى دمحمدعربﷺ اوحجازي دين په منګولوکې ورکړ اودى يې په يولسمه هجري پيړۍ (شپاړسمه ميلادي پيړۍ)کې چې مهمه پيړۍوه له هغه پايلي اوانجام څخه وژغوره چې په ديارلسمه هجري پيړۍ (نولسمه ميلادي پيړۍ) کې ورسره مخامخ کېدونکې وبلکې په حقيقت کې يې دهند مسلمان ملت له هغه هراړخيز اعتقادي، ذهني او تهذيبي ارتداد له پوره خطر څخه وژغوره چې داکبر په څيرقوي اوباعزمه شخصيت اودهغه دنوميااليو مشاورينو(ملامبارک، فيضي، اوابوالفضل) دذهانت له کبله يوحقيقت ګرځيدلى و. دامعنوي اوروحاني انقلاب اودا ذهني اوتهذيبي ارتداد له هغه سياسي زوال څخه ډير درونداو تلپاتې و چې داتلسمې پيړۍ په اخر کې دهند دنويونامسلمانو ځواکونوله راپيداکېدلو اودنولسمې پيړۍ په لومړيوکې د انګريزانوله تسلط او واکمنې څخه راپيداشوى و .

کېداى شي اقبال په خپل دې مشهورشعرکې دې لوري ته نغوته کړې وي :

وه هندمين سرمايه ملت کا نگهبان = اللہ نے بروقت کيا جس کوخبردار

هغه څوک چې الله پاک په مناسب وخت کې خبرورکړ هغه په هندکې دملي پانګې ساتونکې دى .

دويمه : ددويمې ډلې په اند دده اصل تجديدي کاردادى چې ده په طريقت باندې شريعت بالا اولوړکړ اوداکاريې دومره په اعتماد، ځيرکتيا، قوت، اومجربه توګه سره بيان کړ چې له ده مخکې هيچاهم نه و کړى اوپه دې سره طريقت د شريعت تابع کېدل بلکې خادم کېدل دروښانې ورځې په څيرڅرګندشومخکې د سلوک اوطريقت په کړيو کې له شريعت څخه استغناوه بلکې انحراف ځنې کېده د رياضت، مجاهدې، په باطني حواسواوځواکونوباندې دکلي اعتماد فتنه پيداشوې

وه اوهنددجوګ اوهندو رهبانيت تر ټولو لوی مرکزګرځيدلی و داهرڅه دده په هڅوسره ودربدل اوله دې وروسته هېڅاپه وازکومې نه شوای ويلې چې "دشريعت اوطريقت لارې سره بېلې دي"اوپه طريقت باندې دي دشريعت پيرې نه درول کېږي.

د ر يــــمــه : دريمه ډله هغه ده چې وايي دده اصلي تجديدي کارنامه داده چې ده د وحدة الوجود عقيده داسې له منځه يووړه چې په تيرو زمانوکې يې سارى نه ليدل کېږي ،اوددې عقيدې هغه سيلاب يې ودراوه چې په ورستيو پېړيو کې يې ټوله علمي اوروحاني نړۍ لاندې کړې وه اودهغې په خلاف دليک لوست لرونکي سړي خوله خلاصول دخپل جهالت دثبوت په معنى و اوپه سره غرمه له ورځي څخه دانکار کولوپه معنى و مولانا سيد مناظر احسن ګيلاني مرحوم په خپل مشهور مضمون (ددويمې زريزې يا الف ثاني تجديدي کارنامه) کې ډيره ښه خبر ه کړې ده دى ليکي: دوحدة الوجود او وحدة الشهود په فني نکته پلټنو يادشريعت اوطريقت ملايانه اوصوفيانه شخړو په هنګاموکې دحضرت شيخ احمدفاروقي سرهندي رحمه الله تعالى عليه واقعې اوريښتوني تجديدي کارنامې په داسې ډول ګډې وډې شوې دي چې نن ده ته مجدد الف ثاني ويل له يوې عنعنوي خوش اعتقادي پرته په ظاهره په بل کوم مهم کارباندې ندى ولاړ[1].

دمحمدي نبوت په ابديت اوضرورت باندير باورپيداکول

خو په حقيقت کې دده اصل کارنامه چې دهغير په څنګ کې دده ټولې تجديدي کارنامې ځي او راځي، اودده دتجديد اصل سرچينه چې له هغې څخه دده دټولو

---

[1] تذکره امام رباني مجددالف ثاني رحمه الله تعالى ترتيب کونکي مولا نامحمدمنظور نعماني مخ۲۷ .

انقلابي او اصلاحي کارونو چيني راخوتيدلي دي او ددرياب په څيرپه ټوله اسلامي نړۍ کې بهيږي، هغه دمحمدي نبوت په ابديت اوضرورت باندې دامت اعتقاد او اعتماد پيداکول اومحکم کول داهغه تجديدي اوانقلابي کارنامه ده چې له ده څخه مخکې زماپه اندبل يومجددهم په دومره تفصيل، قوت او وضاحت سره نه ده ترسره کړې،ممکن داله دې کبله وي چې دهغه په زمانه کې به ديته اړتيانه وه پېښه شوې اوددې په خلاف به کوم منظم تحريک يافلسفه نه وه رامنځته شوې[1] په دې تجديدي ګام سره دهغه ټولو فتنودروازه وتړل شوه چې په هغه وخت کې يې خوله خلاصه کړي وه اوداسلام دپوره اعتقادي، فکري اوروحاني نظام له کومې تيرولولپاره تيارې وې په دې کې دايران هغه نقطوي تحريک اود هغه پيروان هم راځي چې دمحمدي نبوت او دهغه دبقاء په خلاف يې دبغاوت توغ پورته کړي و اواعلان يې کړي و چې : دمحمدي نبوت يوزرکلن پېر ختم شوي دي اواوس ددينې لارښوونې،د ژوند دنوي تشکېل اوائين جوړولوپېر پيل شويدي، چې اساس به يې په عقل اوفلسفه باندې ولاړوي، مشرتوب به يې دمحمودپسيخواني اودهغه دډلې په لاس کې وي،اوهنداو ايران به يې مرکزونه وي[2].

په دې فتنوکې داکبر" اکبري دين اونوي ائين" هم راځي چې په هند کې د محمدي نبوت اوشريعت ځاي نيونکې اودهغه دبديل جوړيدلو ادعايې کوله ،او ددينې ژوند، اعمالو اوعباداتو، ټولنې اوتمدن هغه ديني بدعتونه هم پکې راځي چې ديوه متاوزي شريعت شکل يې غوره کړی و، او يوه ځانګړې فقه يې تدوين

---

[1] په دي اړه ترټولو زيات تفصيل علامه ابن تيميه کړي دي په ځانګړي توګه دهغه نادرکتاب " النبـوة " ، " نـقض الـمنطـق" او" الـرد علىالـمنطـقـيـن " دي ،خوهغه هم له اشاراتواو اجمال څخه وړاندي نه دي تللي ولـكل مـقـام مـقـال .

[2] دکتاب دلومړي برخي دامضمون (دلسمي پيړۍ لويه فتنه) وګوري .

کېدله اوهغه هم په حقیقت کې درسول الله ﷺ دخاتمیت لپاره یوچلینج اودتشریعي منصب مدعي و .

په دې لړۍ کې دوحدة الوجود فلسفه هم راځي چې دهغه دبلونکو اوعلمبردارانو په وینا په کشفي حقایقو باندې ولاړو دوحدة الوجود په اړه دهغه سرسخته مدعیانو هم ددې خبرې دعوه نه کوله چې خاتم النبي ﷺ ددې اعلانیه تبلیغ کړي و ،اوده صحابه و ﷺ ته اوله اصحاب کرامو ﷺ وروسته خلکوته ددې دعوت ورکړي و ، دا فلسفه اودعوت هم په شعوري یاغیرشعوري توګه دنبوي دعوت اودهغه د څرګندو تعلیماتو او موخوحریفه جوړېدونکې وه.

اودې چې څومره بریالیتوب ترلاسه کړي و ، اوجرړې یې په زړونواودماغواو اسلامي ټولنه کې غځېدلې وې هغومره یې په اسلامي حقه عقایدو کې ضعف پیداکړي و د شریعت په احکامو عمل کول کمزوري شوي و اوداعقیده یې هم کمزوري کړې وه چې اسلام یواځنی حق دین اودنجات ذریعه دې دالحاد او زندقیت، حریت او اباحیت، سستي او بې عملي لارې پرانستل شوي وي که څه هم ددې محتاط او متقي صوفیان او مشایخ دشریعت پابندو اود هغه احترام یې کاوه اود داډول عملونو مخالف و په دې ضمن کې دامامیه ډلې عقیدې هم راځي چې په اساسي عقایدوکې یې دامامت عقیده هم ده دوي دامام داسې تعریف کوي او داسې صفات او ځانګړتیاوې ورته ثابتوي چې تقریبا له پیغمبر سره مساوي او برابرګرځي[1]

---

[1] دامامیه ډ لي په معتبروکتابونو کي چې د"امام" په اړه څه ثابت شوي دي دهغوخلاصه داده چې امام ظاهرا اوباطنا له خطاونه پاک طاهراومطهر دي . دهغه پیروي فرض ده دي معجزات ښکاره کوي ده ته دشریعت په اړه داسي بدني علم حاصل دي چې هیڅ شي تري پټ نه دي دي به ترقیامته پوري دالله پاک دحجت په توګه په هره زمانه کي ښکاره کیږي .(دشریعت مرتضی له کتاب الشافي، دطوسي

داراز دصحابه کرامو﵃ دیوې لویې ډلې په اړه داسې نظر لري چې په هغه سره د ذات نبوي دملګرتیا په اغیز باندې داغ لګول کېږي اوهغه نظر ددې ایت شریف په خلاف دي چې:﴿هوالذي بعث في الأميين رسولامنهم يتلو عليهم ايــته ويزكيهم ويعلمهم الكتاب والحكمة[1]﴾

ددې ډلې اغیزې دمختلفو علمي اوسیاسي وجوهاتو له امله په تیزي سره خپریدلې او مسلمانه ټولنه (چې زیاته برخه یې سني العقیده و) ددوی له عقایدو، افکارو، خیالاتو اوعاداتو څخه په ژوره توګه اغیزمنه کیدله ،داراز ده(مجدد) د "محمدي نبوت باندې دایمان اواعتماددپیداکولو"په ستره کیلي سره هغه ټول درانده اوپیچلي قلفونه پرانستل چې یوناني اوایراني فلسفې، مصري افلاطونیت [2] اوهندي اشراقیت پیداکړي وو، په یوه غشي سره یې هغه ټولې فتنې ښکار کړې چې دمسلمانانو ذهینه اوپوهه طبقه یې په ښنه کړې وه.

تـلخيص الشـا فـي، اودعلامه شيخ محمد حسين "الكـا شـف الـغطا ء " له كتاب " أصـل الشـيعة واصولـها " څخه اخيستل شوي دي.

علامه محمدا بو زهره په خپل غوره کتاب "تـاريـخ المـذا هب الإســلا مـية " لومړي ټوک کې په دې ویناودتبصرې په ترڅ کې لیکي : دامامیه ډلې ټول علماء په دې متفق دي چې د دوی په نزد دامام مرتبه دنبي مرتبې ته په نږدې کیدلوکي دهیڅااختلاف نشته دوی په صراحت سره وایي چې په "وصی" او"نبي" کې یواځې دومره توپیر دی چې په "وصی" باندې وحي نه راځي مخ ۵۹ .

[1] سورت جمعه دویم ایت .ژباړه : هغه پاک ذات چې په بې سواده خلکوکې یې له دوی څخه یو رسول راولیږه چې دوی ته دهغه ایتونه تلاوت کوي (ددوی اخلاق اونفوس) برابروي اوتزکیه یې کوي اودوی ته دکتاب اوحکمت زد ه کړه کوي

[2] مصر دنوي افلاطونیت (Neo Platonosm) لوی مرکز و چې په هندکې فلاطینس (Polotinus) پارفري (Parophysy) پراکلس (Proclus) اونورپیداشوي دي اودیود نوي مذهب (نوي افلاطونیت) اساس کینبودل شوي و .

عقل اوکشف دغیبي او مابعدالطبیعي حقائقو په ادراک کې عاجز او ناکام دي

دمجدد صاحب کارنامه داده چې ده ثابته کړه چې عقل اوکشف دغیبیاتو او ماوراء عقل علومو، دالهي ذات اوصفاتوله سمې پیژندنې، اودقطعي ثبوت حقائقو له ادراک څخه عاجزدي اوداچې له دوي څخه ترلاسه شوي نتائج له شک اوخطا، ښویېدنې اوتیروتنې څخه پاک ندي دالله پاک سمه پیژندنه دانبیاو په ذریعه سره ترلاسه کېدلاي شي. څرنګه چې دعقل مرتبه له حواسو څخه بېله ده دارازدنبوت مرتبه له عقل څخه بیله ده. دخداي ﷻ دتعظیم سمه لاره معلوموله په نبوت پورې تړلې اودانبیاوپه تعلیماتوسره ترلاسه کېداي شي په الهي معرفت کې دیونان هوښیارانواوعقلاو سخت تیندکونه خوړلي دي اود خنداوړ تیروتنې ترې شوې دي.

څرنګه چې خالص اومجردعقل وجود نه لري داراز خالص اومجرد کشف (چې له داخلي غوښتنواو باندنیو اغیزو خوندي وي) هم خوراسخت بلکې عنقا صفته دي، اهل اشراق اودنفسي صفایې والو هم داسې تیندکونه خوړلي اود وهم اوجهالت ښکار شوي دي، لکه دعقل اوفلسفې مدعیان. عقل اواشراق دواړه دیقین ترلاسه کولو اوالله پاک ته درسیدلو لپاره ناکافي دي دالله پاک دذات، صفاتواواحکامو پیژندنې لپاره یواځې نبوت ښه ذریعه اوکافي دي.

ده اعلان وکړچې دعقل خالص اونګه (سوچه) کېدل ناشوني دي اوهغه هم له داخلي عقایدو اوباندنیو اغیزو اوعواملو څخه اغیزمن کېږي. اودده ډیرې پریکړې اوپایلې په هغه خارجي رنګونولړلې رامنځته کېږي چې دهغه په دننه اوبهرکې اوسي. ده ثابته کړه چې عقل په حجتیت کې نیمګړی دي کامل حجت دانبیاو بعثت دی اوله بعثته پرته تزکیه ناشونې ده. ده دنفسي صفایې او قلبي صفایې په

منځ کې فاصل حدقائم کړ اود دواړو توپیر یې بیان کړ ده ثابته کړه چې دانبیاو نبوت منونکې د استدلال دځښتنا نوله ډلې څخه دي اود انبیاو ښوونې دخپل عقل تابع ګرځول دنبوت دانکار په معنی دي .

ده دا نکته روښانه کړه چې یوشی دعقل مخالف کېدل یوشی دي اوماوراء عقل کېدل بل شی دي، دمجدد صاحب داتحقیقات اوڅېړنې چې په عقل اوکشف دواړو باندې ولاړدي اودالهي مرستې او دنبوت دنور دځلې رڼا ورسره مله ده په روحاني او علمي نړي کې شوراوځوږ جوړونکي، دفکراوعقل کارونې یوه نوې دروازه پرانستونکي، دعقلي اوعملي ډیري رائج الوقت سکې کوټه ثابتونکي، دنبوتونو او اسماني شریعتونو دصداقت اوعظمت اعلانونکي، اوپه هغوله نوي سره باور پیداکونکي؛ علوم اومعارف دي اویوه داسې تجدیدي، انقلابي، علمي اوتحقیقي کارنامه ده چې یواځې دهغه وخت دتعلیمي نظام، علمي چاپیریال اودماغي هڅو پایله نشي کېداي ځکه په دي کې هغه خبرې شوې دي چې ځینو ته یې فکر اوفلسفه ایله له پیړیو وروسته رسیدلي ده اودځینو په صداقت باندې بالاخره علم اوروحاني تجربو دتصدیق ټاپه وهلې ده .

دایواځې دهغه الهي تائید او رباني هدایت له برکته وو کوم چې دې د" دویمې زریزې " په پیل کې ددین دتجدید اومحمدي نبوت اوشریعت ددفاع لپاره ټاکلي او انتخاب کړي و اودهغه اخلاص، دیني غیرت اودرسول اللهﷺ دپوره پیروي له برکته چې په پیل کې ده ګامونه پرې ایښي و ددې اجمال دتفصیل اودې اشاراتو دروښانه کولولپاره په هغه صورت حال پوهیدلو ته اړتیاده چې په هغه کې ددي تحقیقاتو بیه اوارزښت په ښه توګه څرګند شوي دي .

اساسي پوښتنې اودهغودځوابولو مختلفې هڅې

ددين اودنيا مهمې اولومړۍ پوښتنې چې دهغو په سم ځواب پورې ددې ژوند سموالي، سهي نظم اوداخرت نجات تړلی دی دادی چې ددنيا جوړونکي څوک دي ؟ دهغه صفتونه کوم دی ؟ هغه له مونږ سره څه ډول تړاو اوتعلق لری اوزمونږ له هغه سره څنګه اوڅه ډول تعلق بايدوی ؟ دهغه دخوښۍ اوخوشالولو لارې چارې څه دي او ناراضه کېدل اوخپه کېدلولارې يې کومې دي ؟ اوياله دې ژونده وروسته بل ژوند هم شته که وي نوڅه ډول دی اودهغې لپاره په دې ژوندکې کومې لارښوونې دې ؟ ددې پوښتنې دځوابولوپه تفصيل کې دالله پا کﷻ دذات، صفاتو، افعالو، دعالم حدوث او قدم، اخرت، جنت، دوزخ، وحی، دملائکو د وجود بحث او ځينی نور ما بعدالطبيعاتی بحثونه ترڅېړنې لاندې نيول کېږي. چې دې ته عقائداودمذهب اصول وايي. ددې پوښتنودځوابولو اودې مسائلودحل کولو لپاره په ټوليزه توګه په دنيا کې دوه تجربې شوې دي چې يوه يې عقلي اوبله اشراقي ده. دلومړۍ نتيجه فلسفه ده اود دويمې نتيجه اشراقي تصوف دی. خوله اصولي اوتنقيدي پلوه دادواړه تجربې اوهڅې په اساسي توګه غلطې ثابتې شوې دي اوپه څوپيليزوتېروتنو باندې ولاړې دي،مونږ دلته دمکتوبات له اقتباساتوڅخه مخکې دتمهيد په توګه دهغولنډه سپړنه اوتشريح مناسب بولو.

دمحض عقل اوخالص کشف دتنقيد انقلابي کارنامه

دعقل په اړه ترهرڅه دمخه داحقيقت يادلرل په کاردي چې هغه دخپلې طبعې دندې (اکتشاف، تحقيق اواستدلال) په سرته رسولوکې ازاد نه دی، دی داسې شيانوته اړتيالري چې له ده څخه ډير وړوک دي . دده کار دادی چې دمحسوساتو، معلوماتو اوتجرباتوپه ذريعه نامحسوس اونامعلوم څيزونه معلوم کړي. دی دخپلو

معلوماتو د زیرمې، مبادیو اومقدماتو په مرسته اوپه علمي توګه د هغوپه ترتیب کولو سره هغې نتیجې ته ورسیږي چې تراوسه پورې یې نه وه ترلاسه کړې اویوازې په حواسو اوتجربه سره نشوای ترلاسه کېدلای. دټولومعقولاتو له تحلیل اوشننې نه داحقیقت څرګندیږي چې عقل دې حقائقو او لوړو معلوماتو ته د هغو سپکو محسوساتو او ابتدایي معلوماتو په مرسته سره رسیدلی دی چې له کوم عقلي او علمي ترتیب پرته یې نشوای کولای تردې سترو پایلو پورې ځان ورسوي، نوښکاره اوڅرګنده ده چې کوم ځای د انسان حواس هیڅ کارنشي کولای ، کوم وخت له ده سره دمعلوماتو هیڅ زیرمه نه وی اوله مبادیوڅخه یې هم بیخي بې برخې وي، کوم ځای چې دحقیقت اندازه نه لري اونه یې تجربه وي، اوکوم ځای چې دقیاس بنیادونه نه وي نوهلته دده عقل ، ذهانت او قیاس کله کارکولای شي ؟ هلته دده عقل داسې بې سېکه وي لکه انسان چې له کشتۍ پرته په سمندرکې نشي پورې وتلای اوله الوتکې پرته الوتنه نشي کولای . یو انسان چې دیوې ژبې لیک دود نه وي زده کړی اوله الفبا Alphabet سره یې هم نا بلده وي نو هغه که هرڅومره زیات ذهین اونابغه وي اوپه زرهاو ځله عقل او قیاس وکاروي اوډیرې خولې تویې کړې نشي کولای چې ددې ژبې یوه کرښه ولولې . کټ مټ همدا ډول پورتنی پوښتنې هم دي چې په محض عقل سره هیڅکله نه شي حل کېدای ځکه دهغومبادي هم لا له انسان سره نشته اونه قیاس هلته څه کولای شي.

دویم حقیقت دادی چې دعقل ځواک اوکړنې محدودې دي هغه یوه دائره لري چې له هغې څخه پرته نشي تلای . لکه څرنګه چې دانسان دحواسو بیلې بیلې دائرې دي اودهغوی کړنې اوعملونه پکې خوندي دي په سترګو(حاسه بصارت) سره په زرهاو څیزونه لیدل کېدای شي خونه شي کولای چې یو اواز واوري، داراز نورحواس در واخله بیاپه دې ځانګړومحسوساتو اودعمل دائره کې هم ددې حواسو ځواک اوعمل غیر محدود نه وي دا راز عقل که څه هم دهغه ډګر له ظاهري

حواسوڅخه ډیر پراخه دی خوپه هرصورت محدود دی . د ابن خلدون په عالمانه ویناکې چې وایې : عقل یوه سمه تله دده پریکړې یقینې دی چې څه درواغ نشته پکې خوته په دې تله کې دتوحیداړوندکارونه،اخرت، دنبوت حقیقت دالهې صفاتو حقائق اوهغه ټول حقائق چې له عقل څخه پورته او هاخوادی؛ نه شي تللی. دابې ګټې کوښښ دی ددې مثال داسې دي چې یوه سړي داسې تله ولیده چې سره زر پرې تلل کېدل نوله ده سره دافکر پیدا شو چې په دې تله کې غرونه وتلي چې ناشونې خبرده په دې سره داسې نشي ویل کېدای چې داتله ناکاره ده بلکه ددې دځایولو خپل حد دی، داراز دعقل دعمل هم یوه ځانګړې دائره ده چې له هغه څخه دباندې پل نشی کېښودلای، دی دالله ﷻ په صفاتو باندې احاطه نشي کولای چې هغه دده دوجود یوه ذره دی. [1]

دریمه خبره داده چې په عقل کې سوچه والی اودهغه په پریکړو اوپایلوکې پوره بې طرفي ډیره ګرانه ده. دحقیقت خاوندان په دې پوهیږی چې له (سوچه عقل) او (مجردعقل) نه زیات عنقاصفته شی په دنیاکې نشته، دجذباتو، خواهشاتو، چاپیریال، ځانګړې ښوونې اوروزنې، ځانګړو عقیدو اونظریاتو، وهم اوخیال، هیره او سهوې له اغیزو څخه عقل ازاد نشې پاتې کېدلای، له دې امله دده په پریکړو همیشه صداقت اودده په نتائجوکې مزبوتوالی پیداکېدل دومره اسانه اوعام ندي لکه څنګه یې چې فکرکېږي. خودتعجب ځای دادی چې فلسفیانو داټول حقائق له نظره غورځولي دي اودخپلې موضوع په ټاکلوکې یې غلطي کړی ده اودخدای ﷻ په ذات. صفاتو او اړوندڅیزونو باندې یې پرته له څه اسبابو اوپرته له علم اورڼاپه داسې تفصیل اوژوره توګه اوډیر باور سره بحث کړی دی لکه دکېمیا ماهر یې چې له ډیرو کېمیایې تجربو اوشننو وروسته کوي ددوی دابحثونه

[1] مقدمه ابن خلدون مخ ۴۷۳.

اوتحقيقات ټول د فرضياتو، تخميناتو اوخيالي طلسمونو ټولګې دي اويواځې په قياس باندې قياس کول دي دا د(الهياتو) يوښه هوش ورونکی جادو اودعجائبو افساني دي چې يوڅه نمونه به يې مخکې راشي. ددې عقل پالنې اوفلسفې په مقابله کې يوبل کوښښ دی چې د (اشراق) په نامه سره يادېږي.

داشراق اصول دادي چې دحق اويقين دموندلولپاره عقل، علم اواستدلال ګټه نلري بلکې تاواني دی دصداقت اوحقيقت ديقيني حصول اوترلاسه کولولپاره مشاهده شرط ده اودا مشاهده يواځې په باطني نور، نفسي صفايې اوديوې داخلي حاسې په بيدارولو سره ترلاسه کېدای شي چې دروحاني چارو اوماوراء الطبيعت داسې ادراک کوي لکه ظاهري سترګې چې دښکاره څيزونو ادراک کوي اوداحاسه هغه مهال پيدا کېدلای شي چې کله ماديت بالکل فنااوظاهري حواس مړه کړل شي. دحقائقو ترلاسه کول په دې خالص اوسوچه عقل (حکمت اشراق) اودې باطني نور سره شوني کېدای شي چې هغه له رياضتونو، نفس وژنې، مراقبې اوفکر څخه پيداکېږي.

دابيخي سمه خبره ده چې په انسان کې باطني حاسه شته اوممکنه ده چې دې ته ورته نورحواس هم ولري خوپه هرصورت بياهم يوه انساني حاسه داسې کمزورې او محدوده، خطاکېدونکې اواغيزمنه کيدونکې ده لکه څرنګه چې دانسان ټول څواکونه اوديوهې دانکشاف لارې چارې دي، په دې محسوساتو اومشاهداتوکې هم غلطي او تيروتنه رامنځته کيږي لکه څرنګه چې دنوروحواسوپه نتائجوکې وي که داسې نه وای نو داشراق اومشاهدې والوپه څرګندونواوتحقيقاتوکې به هغه ستر تضاداوتناقض اوپه لويومسائلوکې ښوئيدنې اوبيلارې ممکنې نه وې چې له

مسلمانو اونامسلمانو اشراقیانو څخه شوي دي.[۱]

په هرصورت دعقل په څیرددې (ځانګړي عقل) سوچه والی هم ډیرګران دی په دې باندې هم هغه ډول باندنی اغیزې اوډظاهري اوباطني څیزونوسیوری لویږي اودا هنداره هم دحقیقت سم انځور نه شي وړاندې کولای داشراقیانو چاپیریال اوعقائد ددوی په مشاهداتو باندې ورته اغیز شندي، همدالامل دی چې دډیرو اشراقي حکماو په کشف اومشاهده کې دهغو یوناني اومصري اوهامو تائید ترسترګو کیږي چې هغه نه سر لري اونه پښې اوډیرې داسې مفروضې حقیقت ګرځیدلي دي چې په باندنۍ نړۍ کې هیڅ وجود نه لري .[۲] ،اولکه څنګه چې پورتنۍ پوښتنې دفلسفې له موضوع اوحدودو څخه وتلې دي دا راز د اشراق له حدودو څخه هم په اشراق سره یواځې دارواحو دنړۍ داسرارو او عجائبو سیرکیږي یوڅه صورتونه ترسترګوکیږي، څه رنګونه لیدل کیږي اویوڅه اوازونه اوریدل کیږي.خودالله ﷻدارادو تفصیلي علم، دهغه دشریعت له قوانینو، داخرت له منازلو اودهغه له حالاتوڅخه داسې ناخبره ده لکه څرنګه چې عام انسان ناخبره دی.

په حقیقت کې په فلسفه اواشراق کې یو روح اویو فکرکارکوي دواړه دپیغمبر له واسطه کولوپرته په خپلو هڅوسره حقیقت معلومول غواړي ددواړو موخه یوه ده خود سفر لارې یې سره بیلې دي یویه هواکې دپورته کیدلو(خیالی الوتنی)له لارې خپلې موخې ته ځان رسول غواړي اوبل دکومې پټې له ځمکې لاندې لارې (روحاني طریقې) څخه .

خوحقیقت دادی چې داحقائق له پیغمبرانوپرته په هیڅ صورت نشي معلومیدلای چاته چې الله پاک درسالت اونبوت منصب ورکړی وي هغه ته یې دخپل ذات او

---

[۱] دتفصیل اوبیلګو لپاره دلیکوال کتاب "مذهب وتمدن" اول باب عنوان "اشراقیت" وګوری .
[۲] (مذهب وتمدن) وګوری .

صفاتو اوملکوت السموات والارض دځمکې اواسمان دباچاهي؛ ترټولوزيات علم ورکړی وي اودخپلې خوښې اوناخوښې اواحکامو يې پوره علم ورکړی‌وي اوهغه يې دخپل ځان اوانسانانو ترمنځ واسطه جوړه کړي وي دده رسالت اونبوت دنړۍ لپاره دخدای ﷻ تر ټولو لوی نعمت وي، د ذات اوالهي صفاتوکوم خوراستر علم چې دی پرته له کومې ستونزې اوياڅه قيمته ورکوي دهغه يوه ذره هم دزرهاو کلونوفلسفې غور اوفکر او کلونو کلونو مراقبو اونفسي تزکيو له لارې نشي ترلاسه کيدای. ﴿ ذلك من فضل الله علينا وعلى الناس ولكن اكثر الناس لايشكرون ﴾ دايې بيخې سم ويلي دي چې زيات خلک ناشکري کوي.

فلاسفه او اشراقي حکماء دنبوت دنعمت ناقدري اوناشکري کوي اوهغو حقائقو ته په خپلو هڅوسره ځانونه رسول غواړي له کوموڅخه چې الله ﷻ نبي پرواکړي دي د زرهاو کلونو هڅواومجاهدو پايله هغه متضاد، متناقض اوخندونکې ويناوې او تحقيقات دي چې دالهياتو پانګه ده، ددې په ځای چې دوی خپل پيروان خدای ﷻ ته نږدې کړی له هغه څخه يې زيات لرې کړل، دهغه له ذات اوصفاتوسره ناآشنا او بيګانه شول ﴿ الم تر الى الذين بدلوا نعمت الله كفرا واحلوا قومهم دار البوار ﴾

حضرت مجددصاحب رحمه الله تعالى دفلسفې اوروحانيت دواړو له کوڅو نه په ښه توګه خبردی بل لورته دنبوي علومو وارث اود وحی اورسالت مرتبه پيژندونکی دی ده دحکماو اواشراقيانو په دې طرزباندې په ډيره ځيرکتيا سره تنقيد اونيوکې کړي دي چې هغه دده دجامعيت اوعلمي کره والي ښه نښه ده. دابحث دده دتجديدمرکزي او اساسي ځانګه ده، ددې لپاره چې پوره الهي شريعت اوديني نظام ددې بحث په پريکړه باندې ولاړدی چې دقطعي علم اوديقين ترلاسه کولو ذريعه اوسرچينه اودانسان لپاره دالله ﷻ دذات اوصفاتو، دخپل پيل اوپای اودخپل برياليتوب د ضروري علم سهي ماخذ کوم دی؟ اياهغه په فلسفي بحثونو،علمي

استدلال اوغوراوفکرسره ترلاسه کیدای شي یاله داخلي رڼایې ، نفس وژنې اوداشراقي حکمت په ذریعه ترلاسه کیږي اویاددې دواړو په خلاف دانبیاء علیهم السلام له تقلیداوپه هغوی باندې دایمان په ذریعه ترلاسه کیږي دایې دپیل ټکې دي له دې ځایه لارې سره بیلیږي اوپه دریو خواو ځي اومخته چې ولاړ شي بیا هره یوه په خپله مخه ځي اوهیڅکله نه سره یوځای کیږي. ﴿ وان هذا صراطی مستقیما فاتبعوه ولا تتبعوا السبل فتفرق بکم عن سبیله ذالکم وصکم به لعلکم تتقون﴾ ، په دې سلسله کې چې دمجدد صاحب له قلم څخه کوم عجیب تحقیقات او اعلی علوم اومعارف وتلي دي اودهغه دمکتوبات په پلن دفترکې خواره واره پراته دي د هغو ژباړه له مختلفو عنواناتولاندی وړاندې کوو.

د نړۍ دجوړونکې د اثبات اودهغه دکمالاتو په پیژندنه کې د عقل عاجزي

دهغه خدای شکر دی چې له مونږ سره یې ښیګڼې کړي دي اوداسلام لورته یې لارښوونه راته کړې ده اود حضرت محمدﷺپه امت کې یې پیدا کړي یو.، انبیاء علیهم الصلوة والسلام دنړیوالو لپاره رحمت دی ځکه خدای پاک د هغوی دبعثت په ذریعه مونږ دناقص عقل خښتنانو او ناپوهانوته دخپل ذات اوصفاتو خبر راکړی دی اوزمونږ د کوتافهمي په اندازه یې له خپلوذاتي اوصفاتي کمالاتوڅخه خبرکړې یو دخپلې خوښې اوخپګان ځیزونه یې راته بیل بیل کړي دي اوزمونږ دنیوي او اخروي ګټې او تاوانونه یې سره جلا کړي دي که دانبیاومبارک وجودونه په منځ کې واسطې نه وای نو دنړۍ دکارخانې جوړونکې اوپیداکوونکې په ثابتولوکې به انساني عقلونه پاتې راغلي وو اوددې سپیڅلي ذات دکمالاتوپه پیژندنه کې به ناکام اوعاجزه شوي وو پخواني فلاسفه چې له هرچایې ځانونه پوه اوهوښیارګڼل

دنړۍ له جوړونکي څخه منکر وو اودخپل عقل دکوتاهي له امله يې هرشی زمانې ته منسوب کاوه دځمکو او اسمانونو د پيداکوونکې په اړه د نمرود او ابراهيم علی نبيناوعليه الصلوٰةوالسلام مباحثه مشهوره ده اوپه قرانکريم کې هم راغلې ده

بدمرغه فرعون به ويل: ﴿ ما علمت لكم من اله غيرى﴾ زه له ځانه پرته ستاسولپاره بل حاکم او معبودنه پيژنم، دارازهغه حضرت موسیؑ ته وويل:﴿ لئن اتخذت الها غيرى لا جعلنك من المسجونين ﴾ موسی ! که له ماپرته بل معبود دې ونيو نوتابه خامخا بندي کړم، دې بدمرغه هامان ته وويل: ﴿ يا هامان ابن لى صرحا لعلى ابلغ الاسباب اسباب السموت فاطلع الى اله موسى وانى لاظنه كاذبا ﴾ هامانه ! زمالپاره يوه دنګه مانۍ تياره کړه څوپه هغولارو زه اسمان ته وخيژم اوبياغلی دموسی معبودوګورم خوزه ګومان کوم چې دی دروغژن دی، لنډه داچې عقل نشي کولای داستره شتمني ترلاسه کړي اود انبياو له لارښوونې اوهدايت څخه پرته دا لاره هيڅکله نه شي موندلای.[1]

دالله ﷻ په پيژندنه کې ديوناني پوهانوبې عقلي

دمخلوقاتو دپالونکي اوپيداکوونکې د وجود (چې ديونان فلاسفه يې د" مبدء اول "په نامه سره يادوي) اودهغه دتخليق عمل اومخلوقاتوپيداکولوپه اړه چې دغو فلاسفه وکومې عقلي څيړنې اوباريک بينی کړي دي اودتخيلاتواو مفروضاتو کومه نقشه تياره کړې دي اوپه دې هوايي تاداو باندې کومه اسمانځکې ودانۍ تعميرکړې ده د هغو تشريح اوتفصيل دفلسفې په کتابونوکې راغلې دي اوپه هغوتنقيداوتبصرې د علم کلام په کتابونوکې کتلای شئ دلته دهغو لپاره ځای

[1] مکتوب ۲۳ ټوک ۳ دخواجه ابراهيم قباديانی په نامه .

نشته،خودمجددصاحب په افکارواوعلوموباندې دپوهیدلولپاره اوددې خبرې معلومولولپاره چې ددوی‌د تخیلاتو اومفروضاتوپه تردیدکې (چې یواځې د یوناني ذهن تخلیق اومتخیله ځواک ایجاد دی) دده په قلم کې دومره زور اوپه بیان کې دومره جوش ولې پیداکیږي د عقل فعال (چې دیوناني فلاسفه و په نزدپه حقیقت کې دنړۍ پالونکی اوپه مخلوقاتواغیز کوونکی دی) نسب وړاندې کول کیږي چې دې حکماو جوړ کړی دی اوپه هغه یې دخلق او امر دټول تخلیق اساس ایښی‌دی دهغه په یوه لفظ باندې دموافق اومخالفو دلا ئلوځلي جوړشوي دي.

خودلته یواځې دهغه په نسب اوشجره باندې بسنه کوو" مبـــدأ اول (واجب الوجود) په تمامه معنی یو او احد دی اوداهم ثابته ده چې له یوه څخه یو پیدا کیږي اوعالم له مختلفو ځیزونوڅخه مرکب دی نوځکه خوعالم له ده څخه ندي صادرشوي اونه کیدای شي چې صادر شي دده له وجودڅخه دده په ناخبري کې بلا اراده او اختیاره عقل اول داسې پیداشولکه له ډیوې څخه چې رڼاپیداکیږي اوله انسان سره سیوری وي. عقل اول یوداسې موجود دی چې په خپل ذات باندې ولاړ دی، نه دی جسم دی اونه هغه ځای جسم دی چې دی پکې دی، دی خپل ځان پیژني اوخپله مبدء هم برابره ده که ده ته دعقل اول نوم کیښودل شي یاد ملائکې اویابل څه دده له وجودڅخه درې ځیزونه لازمیږي .

۱= دویم عقل، دفلک اعلی (چې نهم اسمان دی اوفلک الافلاک هم بلل کیږي.
۲= نفس.
۳= اوددغه اسمان جرم یابدن .

بیاله دویم عقل څخه دریم عقل، دستورو د اسمان (فلک کواکب) نفس اود هغه جرم پیداشوی دی، بیاله دریم عقل څخه څلرم عقل اود زحل د اسمان نفس اود هغه جرم پیداشوی دی، بیاله څلرم عقل نه پنځم عقل، دمشتري د اسمان نفس اودهغه جرم پیداشوی دی، بیاله پنځم عقل نه شپږم عقل ،دمریخ د اسمان نفس اودهغه جرم موجودشول، بیاله شپږم عقل څخه اووم عقل، د لمرد اسمان نفس اودهغه جرم پیدا شول، بیاله اووم عقل څخه اتم عقل، دزهره داسمان نفس اود هغه جرم پیداشول، بیاله اتم عقل څخه نهم عقل، دعطارد داسمان نفس اودهغه جرم پیدا شول، بیا له نهم عقل څخه لسم عقل، دسپوږمۍ د اسمان نفس اودهغه جرم پیداشول.

داوروستی عقل دی چې نوم یې عقل فعال دی له دې څخه دسپوږمۍ داسمان حشوه لازمیږي چې یوه ماده ده چې له عقل فعال اودافلاکوله طبائعوڅخه کیدل اوختمیدل (کون وفساد) قبلوي بیاپه دې موادوکې دستوریودحرکاتوله امله مختلف ډوله امتزاج رامنځته کیږي چې له هغه څخه معادن، نباتات اوحیوانات پیداکیږي دالسګوني عقول او(۹) اسمانونه دي، داپه اصل کې دیونانیانوهغه (علم الاصنام) دی چې دوی یې فلسفه اوالهیات بولي خلکوپه دې سره په شعوري توګه غورفکراو مباحثې پیل کړې یایواځې فرضي داستانونه او افسانې دي چې بې اختیاره سړی ته دقرانکریم دا ایت شریف وریاد شي:﴿ ما اشهدتهم خلق السموات والارض ولاخلق انفسهم وماکنت متخذ المضلین عضدا﴾ [سورة کهف ایت / ۵۱] ژباړه : ما

هغوی داسمان اوځمکې په پیداکولو اوپه خپله ددوی په پیداکولوباندې ګواه ندي ګرځولي اوزه ګمراه کوونکې خپل دوستان اوخپل مټ نه ګرځوم.

امام غزالي ددې نقشې له نقل کولو وروسته ربښتیاویلي چې: دایواځې ادعاګانې اوپه خپل سرحکمونه دي بلکې په حقیقت کې ظلمات فوق ظلمات په تیارو باندې له پاسه تیارې دي که څوک دا ډول خوب لیدل بیان کړي نوخلک به یې دهغه دمزاج خرابي وبولي. [1] بل ځای لیکې: زه حیران یم چې یولیونی به په دې له ځانه جوړو شویوخبرو باندې څنګه قانع شي څه معنی هغه عقلاء اوپوهان چې په خپل خیال په معقولاتو کې له ویښته نه پستوکی کارې اوډیرزیات دقیق وي، [2] دې فلسفیانو دالله ﷻ ټول دکمال صفتونه اودټولومخلوقاتو پیداکول نفی کړي دي اودی یې بالکل معطل اوبې اختیاره ګرځولی دی اودایې ټول په خپل فکر دواجب الوجود د ذات دتعظیم اوپاکې لپاره کړي دي.

امام غزالي په دې موکه بې اختیاره شوی اوداسې لیکې: که څوک په دې قانع وي چې دده د وینا دې همدامعنی وي نوده هغه له هرهغه موجود څخه هم سپک ګڼلی چې د خپل نفس شعورنه لري ځکه کوم شی چې دځان اوبل شعورلري دهغه مرتبه له هغه شي زیاته ده چې یواځې دخپل نفس شعورلري اودبل څه شعور نه لري په تعظیم کې دومره باریکې دوی هغه ځای ته ورسول چې دوی دعظمت ټولې معناوې اومفهومات له منځه یوړل اودی یې دیوه داسې مړي درجې ته ورساوه چې هغه په هیڅ نه پوهیږي چې په نړۍ کې څه تیریږي، یواځې په دومره توپیرچې دی دځان شعور لري (اومړی په ځان هم نه پوهیږي) خدای ﷻ به هغوخلکوته سزا ورکوي چې دده له لارې کاږه شوي وي اوله سمې لارې څخه په څنګ روان وي،

---

[1] تـهافـة الفـلا سفـة مـخ ۳۰.

[2] تـهافـة الفـلاسفـة مـخ ۳۳.

دوی دالله پاک له دې ویناڅخه منکر دي چې فرمايي: ماأشهد قم خلق السموات والارض"
څوک چې په الله پاک باندې بدګومان کوي، دچاچې داعقیده وي چې دالهي چارو
حقیقت اوژوروالی ته انساني څواک په پوره توګه رسیدلای شي، څوک چې په خپل
عقل ویاړي، څوک چې په دې اند وي چې دعقل په شته والي کې دانبیاو اودهغو د
پیروانو تقلیدته اړتیانشته دهغوی به خامخا داپایله وه چې هغوی به اعتراف کوي
چې ددوی د(معقولاتو) غورځنې هغه څه شو چې که دخوب په توګه بیان کړل شي نو
خلک به ورته حیران وي،[1] دې تولوڅیزونوته چې وکتل شي نوله سړي سره د
رسالت دنعمت قدر پیداشي. ﴿ الحمد لله الذی هدانا لهذا وماکنا لنهتدی لو لا أن هدانا الله لقد
جاء ت رسل ربنا بالحق ﴾

دادعقل بې وسي اودحکماو(چې په حکمت اوعقل ریاضي اوعملي علوموکې
بریالي شوي وو) په هغوالهي مسائلوکې له عبرته ډکه نمونه ده چې هغوی څه ډول
اللهﷻ ته هغه څیزونه منسوب کړي چې ځان اوډیرسپک مخلوق ته هم دهغو
منسوب کول نه خوښوي اودوی څه ډول هغه معطل، بې اختیاره اوبې علم ګرځولی
اوبیادا دهغه د تعظیم غوښتنه بولي ! ﴿ سبحان ربك رب العزة عما یصفون وسلام علی
المرسلین و الحمد لله رب العلمین ﴾

اوس دمجددصاحب دالاندینیو ویناو ته وګورئ چې دهغه له کڼولیکونوڅخه
راټولې شوې دي دی وايي: که عقل دخدایﷻ دپیژندنې په مسئله کې کافي وای
نویوناني فلاسفه (چې عقل يې خپل لارښود ګرځولی) به دګمراهي په دښتوکې
لالهانده نه ګرځیدل اوخدایﷻبه يې دنوروخلکو په پرتله زيات پیژانده حال داچې
داللهﷻ دذات او صفاتوپه معامله کې ترټولوزيات جاهلان دوی دي، دوی اللهﷻ
بیکاره اومعطل ګرځولی دی اودوی فکرکوي چې یواځې له عقل فعال پرته نورهیڅ

---

[1] قافلة الفلاسفة مخ ۳۱.

هم ده ندي پيدا کړي اوهغه هم ددوی په اند ده په خپل اختيار ندي پيداکړي بلکې په اضطراري توګه پيدا شوي دي.

دوی عقل فعال له خپله ځانه پيداکړی دی اوداددوی دعقل تراشل شی دی، پيښې دځمکې اواسمان د خالق له لوري نه بولي بلکې ده ته يې منسوب کوي اواثر له خپل حقيقي موثر څخه راګرځوي دخپل تراشل شوي ځيز (عقل فعال) اثربولي ځکه دوی وايې چې معلول دخپل نږدې علت نتيجه وي د ليرې علت لپاره په معلول کې دوی څه اثرنه منې اوله خپلې ناپوهې څخه الله پاک ته ددې ځيزونو نسبت نه کول دهغه دکمال صفت بولي او دهغه بيکاره اومعطل ګرځول دهغه تعظيم بولي، په داسې حال کې چې اللهﷻ خپل ځان داسمان اوځمکې خالق بولي اوپه ﴿ رب المشرق ورب المغرب﴾ سره دځان تعريف کوي.

ددې بې عقلانوپه اند خدایﷻ ته هيڅ اړتيا نشته اونه دهغه په وړاندې څه عجز اونياز لري دمجبوري اواړتيا په مهال که وغواړي خپل عقل فعال ته رجوع کوي اودخپلو اړتياو پوره کول له هغه څخه غواړي ځکه اصلي ځواک او اختيار ددوی په اند له هغه سره دی بلکې عقل فعال هم ددوی په فکر په خپل عمل اوکړنوکې مجبوراوبې اختياره دی نوله هغه څخه هم دخپلې اړتيا پوره کول غوښتل له عقله ليرې خبره ده، نوخبره هماغه ده لکه قرانکريم چې وايې: ﴿ ان الکافرين لامولی هم ﴾ دکافرانوکوم سرپرست او کارجوړونکی نشته ددوی هم ځوک مرسته کوونکی نشته خدایﷻ هم ددوی مرسته کوونکی نه دی اوعقل فعال هم ندی، عقل اخرڅه شی دی؟ چې دځيزونو برابرول يې په غاړه دي دپيښنوڅرګنديدل اوپيداکول دهغه لورته منسوب کول کيږي يواځې دده په ثابتولواووجودکې په زرهاو اعتراضونه اوخبرې دي ځکه دده وجود اوثبوت يواځې دفلسفې په خود ساخته مقدماتوباندې ولاړدی چې داسلام داساسي قواعدو له مخې ناقصې

اوناپوره دي، کوم احمق به وي چې داشیاو خلقت له قادر اومختار ذات ﷻ څخه واړوي اود یوه موهوم اوفرضي شي لوري ته یې منسوب کړي بلکې په خپله دا اشیاء له دې خبرې څخه په زړهاو ځله عار اوشرم کوي چې په خپل خلقت کې دفلسفې یوه تراشل شوي بې حقیقته شي ته منسوب کیږي بلکې دا اشیاء به په خپله نابودي اونشت والي باندې راضي اوخوشاله وي چې قادر اومختار ذات ته ددوی دخلقت منسوب کولو په ځای دفلسفې یوه بی حقیقته اوخودساخته شي ته منسوب کیږي. په قرانکریم کې راځي ﴿ کبرت کلمة تخرج من افوا ههم ان یقولون الا کذبا ﴾ ډیره لویه خبره ده چې ددوی له خولې نه وځي دوی له سپیرو درواغو پرته نورڅه نه وایي، ددارالحرب کفارکه څه هم بت پرست دي خوله دې ډلې (فلاسفه) څخه بیا هم ښه دي ځکه په مشکل وخت کې خدای ﷻ ته رجوع کوي اوبتان یې دهغه د شفاعت اوهغه ته دنږدې کیدلو لپاره وسیلې ګرځولي دي، له دې زیاته دتعجب خبره داده چې یوه ډله خلک دااحمقان (یوناني فلاسفه)د حکماو په لقب سره یادوي اودحکمت نسبت ورته کوي دافلاسفه په اکثرو مسائلو کې خصوصاپه الهیاتوکې چې لوړه موخه یې ده غلط شوي دي اوله کتاب او سنت سره مخالف دي، دچاسرمایه اوپانګه چې جهل مرکب وي هغوی ته په کوم لحاظ دحکماو لقب ورکول کیږي؟ هوکې دتپوکو اوطنز په توګه کیدلای شي یاداسې لکه نابیناته چې څوک بینا ووایي. [1]

ددیني حقائقو په ادراک کې عقل کافي نه دی

دهغه خدای ﷻ شکر دی چې مونږته یې خپل لوري ته لارښوونه کړې ده او که ده مونږ ته هدایت نه وای کړی نومونږ ته هدایت نه کیده، بیشکه زمونږ د

---

[1] مکتوب / ۲۳ / ټوک / ۳ دخواجه ابراهیم قبادیاني په نامه.

پالونکي رب پیغمبرﷺ له حق سره راغلی دی دانبیاو علیهم الصلواة والتسلیمات دلیږلو داحسان شکر به په کومه ژبه سره ادا کوواوپه کوم زړه سره .... ددې محسن اعتقاد وکړای شي اوهغه اعضاء او اندامونه چیرته د چې دښواعمالو په ذریعه ددې ستر نعمت بدل ورکړای شي که ددې محترمومبارک وجودنه وای نومونږلنډفکره اوکوتافهمه انسانانوبه د اسمان اوځمکې جوړوونکې دوجود اودهغه دیووالي لورته څنګه لاره موندله، اوچابه مولارښوونه کوله.

پخوانیو یوناني فلاسفه و سره له ډیرې پوهې د ځمکې اواسمان پیداکوونکې جل شانه دوجود لوري ته لاره نه وه موندلې اوهغوی دمخلوقاتو وجود (دهر) او زمانې ته منسوب کاوه، خوچې ورځ په ورځ دانبیاو علیهم الصلوات والتسلیمات دعوت روښانه کیده وروستیو فلاسفه و ددې انوارو په برکت د پخوانیو فلاسفه و مذهب ردکړ اودخدایﷻ دوجودقائل شول اودده د یووالي اوتوحیداعترف یې هم وکړ نو زمونږ عقلونه دنبوي انوارو له مرستې پرته ددې کاره لپاره بې وسه دي اوزمونږ پوهه اوفهم دانبیاو علیهم الصلوات والتسلیمات دوجود له واسطې پرته له دې معاملې نه لیري دي.

د نبوت او عقل لارې سره جلا دي

دنبوت اوعقل اوفکر لارې سره جلا دي دکومو کارونو په ادراک کې چې عقل قاصر اوعاجز دی دهغو ثبوت دنبوت له لارې کیدای شي، که عقل کافی وای نو انبیاء به د څه لپاره مبعوث کیدل صلوات الله علیهم اجمعین اوداخرت عذاب به ولې ددوی له بعثت سره تړل کیده. خدایﷻ فرمایې: ﴿ وماکنا معذبین حتی نبعث رسولا ﴾ مونږ تر هغه وخته پورې عذاب ورکوونکې نه یوڅو چې کوم پیغمبر ونه لیږو، که

څه هم عقل حجت دی خوحجت بالغه اومکمل حجت نه دی اوپه خپل حجت کیدلو کې پوره نه دی، بالغه حجت دانبیاو علیهم الصلوات والتسلیمات له بعثت څخه ثابت شوی اودوی دمکلفوانسانانو دعذر ژبه بنده کړیده. خدایﷻ فرمايي:﴿ رسلا مبشرين ومنذرين لئلايكون للناس على الله حجة بعد الرسل وكان الله عزيزاحكيما ﴾ ژباړه: پیغمبران چې زیری ورکوونکې اوډاروونکې دي څودخلکو لپاره په خدای پاک باندې حجت پاتې نه شي دانبیاوله بعثته وروسته اوخدای غالب اود حکمت وال دی،کله چې په ځینې مسائلو کې دعقل د ادراک کوتاهي ثابته شي نوبيا ټول شرعي احکام دعقل په تله تلل ښه کار ندی هروخت ددې مسائلو اواحکامو له عقل سره دبرابرلوهڅې اوپه هغه ټینګار د عقل دکافي بللو پریکړه کول دي اوله نبوت څخه دانکار په معنی ده، مونږ دې خدایﷻ په خپله پناه کې وساتي [1]

دعقل خالص اونګه کیدل ناشوني دي اوداشراق اونفسي صفايي له مرستې سره سره د الهي حقائقو په پیدا کولو کې بې ګټې دي

دومره دحیرانتیا خبره ده چې دخدای نه مرستې اولوړې درجې فکري سلامتیا پرته يې هره توجیه ناشوني ده هغه داچې په دې لسمه هجري اوشپاړسمه میلادي پیړۍ کې چې په ټوله نړۍ اوځانګړې توګه هند اوایران باندې دهغه حکمت اوفلسفې دتعلیم اغیزه په دماغونوباندې مسلط و چې هغه یوناني فلسفه وه افلاطون او ارسطویې د تقدس اوعصمت مقام ته رسولی وو له عقلي مقدماتوڅخه په منطقي طریقه کومه نتیجه ثابتولواویونان چې کوم ځیزونه بدیهي او قطعي بللي وو دهغو له نوم اخیستلو وروسته ژبې ګونګیدلې اوسترګې ړندیدلی، بلکې

---

[1] مکتوب ۳۶ ټوک ۳ دمیر محمد نعمان په نامه.

دحکمت اوعقلیت پالونکو ددې تش په نامه حقائقوپه وړاندې سجدې لګولې، زماپه اندپه مسلمانو علماوکې دلومړي ځل لپاره مجددصاحب دااواز پورته کړ چې دچاپیریال له خورو ورو اوهامو،دعنصري بدن له تړاوه، خیالاتو، عقائدو، دا راز باطني تمایلاتو، راسخو اوپاخه شوواخلاقواوخواهشاتوڅخه دعقل خالص او نګه راوتل تقریبامحال دي تردې پورې چې که له هغه سره داشراق اونفسي صفایې مرسته هم مله وي بیاهم له باطني اوخارجي اغیزو، ښوونې اوروزنې،د چاپیریال اوټولنې له مزبوتوعنعناتوڅخه دهغه پاکیدل او ازادیدل او ریښتوني حقیقت ته رسیدل اوسمه پریکړه کول؛ دالشاذ کالمعدوم حکم لري چې هغه هیڅ اعتبارنلري.

دمجددصاحب داتحقیق اوپه خپل مکتوبات کې په وار وار سره په هغه زور اچول یواځې دهغې زمانې اوچاپیریال له لحاظه ندي بلکې په فکري اوعلمي نړۍ کې یو نوی دریافت اوپیدا کونه اوداسې انقلابي اوجرئتمندانه اعلان دی چې دهغه دارزښت او اهمیت اندازه په سمه توګه سره تر اوسه پورې نه ده شوې حقیقت دادی چې هغه ددې وړاومستحق دی چې دځانګړي بحث اوتحقیق موضوع وګرځول شي.

عجیبه اتفاق اوحیرانوونکي خبره ده چې له مجددصاحب نه نږدې دوه سوه کاله وروسته دجرمنی مشهور فلسفي امینول کانټ (A mmanuel Kant ۱۷۲۴/۱۸۰۴ ع دعقل په خالص کیدلو، له چاپیریال، وراثت، عاداتو، معتقداتو څخه ازاد اوپه خپل سرپریکړه کولو وړتیانرنو ـ ـ ې علمي اوتحقیقي بحث پیل کړ.ده په ډیرجرئت او وضاحت سره دعقل حدودتعین کړل اوپه کال ۱۷۸۱ع کې یې خپل نادر کتاب (دنګه عقل تنقید) (Critique of pure reason) خپورکړ.[1] چې دفکر اوفلسفې په

---

[1] داکتاب په جرمنی ژبه لیکل شوی دی اوپه اردوژبه کې د (تنقیدعقل محض) په نامه سره دهند نامتوقلموال اوبریالی ژباړن ډاکټر سید عابد حسین ژباړلی دی اود (انجمن ترقی اردو هند) دهلی لخوا په کال ۱۹۴۱ع کې خپورشوی دی

نړۍ کې زوړ جوړکړ اوجناب ډاکټر محمد اقبال په وینا: دروڼ اندو له کارناموڅخه یې دخاورو ځلي جوړکړ [۱] په لویدیځ کې ددې کارنامې دعظمت په لوړه سویه اعتراف وشو اوتردې پورې وویل شول چې دی دجرمني قوم لپاره د خدای ﷻ ترټولو لویه ورکړه او عطیه دی، دنوې فلسفې دتاریخ لیکوال ډاکټر هیر لیډهوفیډنیګ په دې کتاب باندې دتبصرې په ترځ کې لیکي: داکتاب د فلسفې نه پناه کیدوونکې کمال پاره ده چې دانساني فکرپه چټیانوکې یې دلارښوونې کار ترسره کړ. [۲]

دکانټ په نزدفکر خپل کار په ادعایې توګه پیل کوي دده په غیرارادي توګه اوزیات په ساده توب سره دخپلو قواو، مفروضاتو اومقدماتوپه صحت باندې باورکیږي دی په دې یقین وي چې ټولې ستونزې حل کولای شي اودمخلوقاتو اصلي حقیقت ته رسیدل کولای شي، له دې وروسته یوه زمانه راځي چې په هغه کې معلومیږي چې دادفکر ودانې تراسمانه پورې نه شي رسیدلای اوپه هندسوکې دهغودنقشوپه اړه د رایې اتفاق نه شي راتلای دادتشکیک زمانه ده، دی وینې چې اوس یوداسې کارپاتې دی چې ادعا لرونکو 'ومسککسو دواړوله نظره غورځولی دی هغه داچې مونږدخپل عقل او پوهې دمذهب په باره د تحقیق وکړو اوداپیداکړو چې په مونږکې دننه په اشیاو دپوهیدلو لپاره څه ډول صورتونه اوځواکونه شته دي اودهغوی په مرسته مونږترکومه ځایه پورې تلای شو. [۳]

اوس له هغه وروسته دیوه داسې مسلمان عالم اومفکر چې دهندپه محدودعلمي او

---

[۱] The Reconstruction of Relijious Thoujht in islam. P. ٥

[۲] تاریخ فلسفه جدید دډاکټر خلیفه عبدالحکیم ژباړه دویم ټوک مخ / ۲۸.

[۳] تاریخ فلسفه جدید مخونه ۳۰ - ۳۱.

مدرسه وال چاپیریال کې اوسیدلی اودحکمت اوفلسفې په ځای یې دنبوت علوم د خدای ﷻ پیژندنه اورضاترلاسه کول دخپل ژوندموخه ګرځولې وه؛دخالص عقل په تنقیدکې دفلسفې له پیچ اوتاوځخه لرې اوسیدلی و؛ هغه عام فهمه اودلچسپ بیان ولولئ!

مجددصاحب ددې پوښتنې په ځواب کې چې: عقل په خپل ذات کې که څه هم په الهي احکاموکې ناقص اوناپوره دی خوداسې ولې نه شي کیدای چې له نفسي صفایې اوتزکیې وروسته عقل ته یوه مناسبت اوله ذات الهي سره یوبې کیفه اتصال پیداشي چې دهغه په ذریعه له هغه ځایه احکام واخلي اودملائکې په واسطه بعثت ته اړتیا پیدانه شي؛ ځواب لیکي: عقل که څه هم هغه مناسبت او اتصال پیداکړی خوله عنصري جسم سره چې دی کوم تړاو لري هغه په مکمله توګه نه شي ختمیدلای او مکمله ازادي اونګه والی نه شي پیداکولای، واهمه تل دهغه په لمن پورې نښتې وي، او متخیله (خیالی ځواک) یې هیڅکله نه پریږدي د غصې اوخواهشاتو قوه دسیوري په څیرله هغه سره اوسي اودحرص اوهوس بد صفتونه یې هروخت ورسره وی هیره، غلطي اوخطا چې له انسان سره تړلي دي له ده نه نه بیلیږي اود ژوند خاصې یې دي ، نو عقل دباور وړندی اودده تر لاسه کړي احکام له وهم ، تصرف اودخیال له اغیز نه ازاد نه دي ،هیره اوخطا ورسره ګډ دي اوله غلطي نه نه دي خوندي پرته له ملائکې چې له دې صفاتو پاکه ده او دا نقصانات نشته پکې، نوهغه خامخا داعتبار وړده، او د هغی ترلاسه کړي احکام دوهم اوخیال له ګډوالي پاک اودهیرې اوغلطي له شبهې خوندي دي ،کله کوم علوم چې په روحاني طریقه حاصلوم زه ترلاسه کړم نوچې زما قواو اوحواسو ته ورسیږي له هغومقدماتو سره ګډې شي چې په عامه توګه منل شوي او مسلمې دي نو په دې مهال زه ددواړو په منځ کې هیڅ تمیز نه شم کولای اوبل وخت بیا داسې وي چې خدای یې دتمیز توفیق راپه برخه کړي اوکله بیانه و، نو په دې روحاني

علوموکې ددې مقدماتودګډوالي له کبله هغه غیرواقعي اوله صداقته لرې ښکاره شي چې بیا داعتبار ورنه بلل کیږي [۱]

اشــراقیان او نــفسي صــفایي

اشراقیت اوروحانیت له پخوازمانې نه دیقین ترلاسه کولو، سهي علم، داخلاقو د تهذیب اودنفس دتزکیې اوپه دې سره دانساني ټولنې دمنظم کولو اودسهي تمدن د ودانولو؛ یوه سمه اوپاکه ذریعه بلل کیده، په خوا وخت مصر اوهندد اشراقیت لوی مرکزونه وو ددې غورځنګ په پرمختګ اودهغه په مقبولیت کې هغه غبرګون اوعکس العمل هم کارکاوه چې په یونان اوروم کې دزیاتې عقل پرستی اود لیونتوب ترحده حواس پالنې په خلاف پیداشوي و ، بالاخرې اسکندریه (مصر) خپل مرکز و ګرځاوه چې دختیځ وال اولویدیځ وال عقلیت او مذاهبو دیوځای کیدنې ځای و.

ددې فلسفې اوغورځنګ داعیان اوپیروان داوایې چې دیقین ترلاسه کولو سهي علم ترټولولویه ذریعه (مشاهده) ده اوهغه په باطني نور ،نفسي صفایې اودباطني حاسي په بیدارولو سره ترلاسه کیږي، دحقائقو ترلاسه کول په همدې نګه اوخالص عقل (حکمت اشراق) اوهمدې داخلي رڼا(باطني نور) سره شوني دې چې له ریاضت ، د نفس مخالفت اومراقبې نه پیداکیږي که چیرته داخبر ومنل شي نودامعنی چې په انسان کې له پنځوحواسو پرته یوه بله شپږمه حاسه په باطني عمل بوخته ده اود هغې دکارپایلې، مشاهدات، نالیدونکې انوار، نه اوریدوونکې غږونه اوله مخکې نامعلوم حقائق څرګندیږي، خوددې ضمانت شته چې داحاسه دانسان

[۱] مکتوب – ۳۶۶ لومړی ټوک دخواجه عبدالله او خواجه عبیدالله په نوم

دنورو حواسو په څير محدوده اوغلطه اوخطاكيدوونكي نده؟ كه داسې واى نوددې په پايلو كې به دتضاداوتناقض شک اواحتمال نه پيداكيده خوداشراقيت له تاريخ څخه څرګنديږي چې ددې باطني حاسې په محسوساتو اوكومونتائجواوعقائدوته چې دارسيږي په هغوكې داسې تضاد اواختلاف پروت دى لكه په يوناني فلاسفه و اود ختيځ په حكماو كې چې دى.

دپخواني اشراقيت تاريخ خوندي ندى هغه به پريږدو نوي اشراقيتplatcnism Neo ته به راشو، ددوى دمشرانوپه مذهبي عقائدومرتبواعمالوكې څرګند تضاد ليدل كيږي. پلاټينس Plotinus دخپلې زمانې دمذهبي نظام اومروجو عباداتو قائل ندى اوازاد خياله فلسفي دى چې دعمل په ځاى په تفكر اومراقبه باندې زور اچوي خودده شاګرد پارفري Porphyry چې يوزاهد اود وچې صوفي دى. Plotinus وايې چې انساني روح د څارويوپه وجودكې څرګنديږي،خوPorphyry دا خبره نه مني ددې مسلک دريم نامتو مشرپراكلس Proclus دټولومصريرسمونو، مذهبي اوديني غونډو پابندو. اوپه ورځ كې به يې درې ځله دلمرعبادت كاوه دده مذهب دګڼومذاهبو اوعقيدو مركب معجون و اوداټول اهل مشاهده اويقين و،[1] Prophy دعيسائيت مخالفت وكړ اودرومي بت پرستى اوجاهليت _Paganism.د بياژوندي كولوپه غورځنګ كې يې د روم دباچاتاييدوكړ اودده باطني نور دى دشرک اوبت پرستى له دې ډوبيدونكې بيړى سره له خپل قسمت ترلو څخه منعه نه كړ په مسلمانانو كې هم چې دچاپه اشراق اوكشفي قوت باندې پوره باور و ددوى په باطني محسوساتو اوكشفياتوكې هم زيات تضاد ليدل كيږي يوه دكشف خاوند به له بل سره مخالف و اوهغه كشف به يې له حقيقته لرې باله اوكله به يې ويل چې بيهوښې اودحال غلبه پرې زياته شوې ده، عقول له ذهن اود فلسفي له

---

[1] دتفصيل لپاره دمذهب اواخلاقو ددائرة المعارف داعنوان Neo platcnism وګورى.

کتابونو پرته خارجي وجود نلري خودې دکشف والوبه روغيږ ورسره کاوه اوويل به يې چې مونږ ورسره وينو اوداسې نوردتصوف تاريخ له دې بيلګو ډک دی .

شيخ الا شراق شهاب الدين سهروردي مقتول

په دې مسلمانواشراقيانو کې دشپږمې هجري او دولسمې ميلادي پيړۍ اشراقي حکيم شيخ الاشراق شهاب الدين سهروردي (۵۴۹ _ ۵۸۷هـ) چې په مقتول سره يې شهرت درلود؛ ډير مشهور دی چې داسلام مخالفو او تشنج پيداکوونکو عقائدوله کبله په کال **۵۸۷** هـ کې دالملک الظاهرپه حکم سره ووژل شو، ده خپل ځان مشائي اوصوفي باله له ده سره له مشائي تصوراتو سره **S _V _DenBergh** _ په وينا هغه ټوله صوفيانه فلسفه موجوده وه چې مسلمانانوديونانيانودتطبيق له نظريې، معتقدتاتواومذهبي يووالي نه اخيستې وه، داسلامي دائرةالمعارف د پورتنې ليکوال په وينا: داپه اصل کې د نور نوې افلاطوني نظريه ده چې د اشياو اساسي حقيقت پکې متصور کيږي .(۱)

شهرزوري ليکي:دی ددواړوفلسفويعنې ذوقي فلسفه (اشراقيه) اوبحثيه فلسفي (مشائی) فلسفې جامع و، "حکمتالاشراق " دده مهم کتاب دی علامه قطب الدين شيرازي د هغه شرحه ليکلې ده چې په علمي اودرسي کړيوکې د "شرح حکمت الاشراق " په نا مه سره مشهوره ده، دشيخ الاشراق په نزد دعقولوشمير په لسوکې نه دی محدودبلکې دهرې نوعې لپاره يوعقل دی چې دهغه ساتنه کوي او شيخ الا شراق دا مجرده انوار بولي دشيخ الاشراق په اند اسمان يو ژوندی مخلوق دی په ده کې مجرده نفس شته چې ده ته حرکت ورکوي دی له عدم او نيستی څخه

---

(۱) اسلامي دائرة المعارف.

محفوظ دی او په اسمان کې نفس ناطقه (غېرېداقوت) هم شته له دې امله دی حواس هم لري دده په اند ټول اسمانونه ژوندي مخلوق دي اودستوریوپه ذریعه دعالي انوارو اغیز پرې لوېږي اودهغوپه ذریعه جسماني قواوې په حرکت کې راځي، ترټولو لوی ستوری لمر دی د اشراقیانو په مذهب دده تعظیم واجب دی، په مخلوقاتو کې بالذات یابالواسطه دنورحکومت دی، حرکت او حرارت له نورنه پیدا کیږي اوپه اور کې دا دواړه عناصر ترټولو زیات شته دي.

څرنګه چې په نفس باندې روحونه روښانه کیږي دا ډول په اور سره اجسام روښانه کیږي خدای په هرعالم کې خپل یو خلیفه ټاکلی دی دعقولو دنړۍ لپاره عقل اول د خدای خلیفه دی، داسمانونو لپاره ستوري اودهغو ناطقه نفوسو، دعناصروپه نړۍکې بشري نفوس، د ستوریو ځلاوې او اور په ځانګړې توګه د شپې په تیاره کې دهغه خلیفه دی یعنی دهغو اصلاح اوپالنه کوي دانبیاو نفوس کامله وته خلا فت کبری حاصل دی اوخلافت صغری له اورسره تړاولری، ځکه په تورو شپوکې دعالی انوارو اود ستوریود ځلاو په ځای دی کارکوي خوراکې توکې اوخام مواد پخوي، د شیخ الاشراق په نزد عالم قدیم دی زمانه ازلي او ابدي ده دتناسخ قائل ندی خو انکارهم نه ورنه کوي ځکه د دواړو اړخونو دلائل تسلي کونکې نه دي .(۱)

نویه دې ډول دخپل وخت نومیالی اشراقي حکیم چې په ختیځ کې یې د"شیخ الاشراق" لقب ګټلی واودده ذهانت، علمي تبحر، زهداوتجردیې معاصرینوهم منلی و،دیخپل اشراقیت اونفسي صفایې له یوناني مفروضاتواوایراني مجوسي مزخرفاتو اختیارولو نه ونه ژغوره، دی له محمدي بعثت اوپه هغه مرتب کیدونکې

۱) دتفصیل له پاره دمولانا عبدالسلام ندوی مرحوم کتاب "حکماء اسلام" دویم ټوک وګورئ.

هدايت، ديني اود نبوي بريالیتوب اوسهي معرفت ځخه بې برخې پاتې شو ده نابرابرله انتشاراوګډوډۍ ځخه ډک ناکام ژوند تیرکړاوترشايې له هدايت اود خلکو دګټې له نظام پريښودلو پرته له نړۍ نه سترګې پټې کړې.

عقل اوکشف دواړه ديوې کشتۍ سپاره دي

کانټ Kant دخالص عقل په وجودکې زياته شبه څرګنده کړې وه اوثابته کړې يې ده چې دده نګه والي اوله داخلي اوباندنيواغيزو څخه ازادي تقريباناشونې ده خودی د کشف اوباطني علم له نړۍ سره نابلدو له دې امله هغه له دې وړاندې څه نه دي ويلي.

مجدد صاحب چې ددې سيند لامبوزن هم و يوګام مخکې تللی خالص اود کشف او الهام په سختوالي اوتقريبا ناشونتيا يې تفصيلي رڼا اچولې ده اوثابته کړې يې ده چې داشراق او نفسي صفايي په ذريعه هم هغو غيبي حقائقو او يقيني علومو ته رسيدل ممکن نه دي چې د انبياو "عليهم السلام" اودهغوی دبعثت له لارې يې عام اوخاص ترلاسه کولای شي نوله بعثته پرته نه سهي معرفت کيدای شي، نه نجات ترلاسه کيدای شي او نه ريښتونې تزکيه. په دې لړکې د هغه له مکتوبات څخه څو راټولونې (اقتباسات) رااخلو: ددې ناپوهانو(حکماو) يوې ډلې د انبياو"عليهم الصلوت والتسليمات" دلارې له پيروي پرته دالهيه صوفيه و(چې هر وخت د انبياو پيروپاتې شوي) په تقليدکې درياضت اومجاهدې لاره غوره کړه، دخپل وخت په صفايي باندې ودروهل شول دغوليدل اوپه خپل خوب اوخيال باندې يې باور وکړ اوخپل خيالي کشف يې دلارې مشال وګرځاوه" ضلوا فاضلوا" په خپله ګمراه شول اونوريې هم ګمراه کړل، دوی په دې نه پوهيدل چې صفايي داد نفس صفايي ده چې د ګمراهي لاره سرې ته ښيې نه د زړه صفايي چې د هدايت درځه ده ځکه دزړه صفايي د انبياو عليهم السلام په پيروي پورې تړلې ده اود نفس صفايي دزړه په صفايي پورې تړلې ده په دې شرط چې هغه دنفس اصلاح او روزنه وکړي، هغه زړه چې د خدايي انوارو ځای دی که چيرته تور وي او نفس صفايي پيدا کړي ددې مثال به داسې وي لکه يوه ډيوه چې ددې لپاره

او نفس صفايي پيدا کړي ددې مثال به داسې وي لکه يوه ډيوه چې ددې لپاره روښانه کړل شي دده پټ دښمن يعنې لعين شيطان دهغې په رڼا کې دده کور لوټ کړي .

لنډه دا چې رياضت اومجاهده دنظر او استدلا ل په رنګ کې هغه وخت اعتبار پيدا کولای شي چې د انبياوعليهم الصلوت والتسليمات له تصديقاتو سره مله شي هغه چې د الله له لوري تبليغ کوي اودهغه مرسته ورسره ده دانبياو نظام دداسې ملائکو د نزول له امله چې غلطي او ګناه نه کوي، د لعين دښمن له مکراو فريب څنې خوندي دي . خدای ددوی په اړه فرمايي: " ان عبادی ليس لك عليهم سلطان" ای ابليسه زما په خاصو بندګانو ستا هيڅ وس نه رسيږي او داسې تضمين دبل چالپاره نشته اوله دې لعينه څخه ځان ژغورل ډيرګران دي پرته له دې چې څوک د انبياو پيروي وکړي او د هغو په پله روان شي . شيخ سعدي عليه الرحمه رښتياويلی چې :

محالست سعدی که راه صفا
توان رفت جز برپیٔ مصطفی .[1]

په دې بايدپوه شوچې دکشف غلطي هروخت دشيطاني القاءپه اساس نه وي ډيرځله داسې کيږي چې ځينې غير واقعي اوله صداقته لرې احکام په "متخيله" (دخيال ځواک) کې ځای ونيسي هورې شيطان مداخله نه شي کولای خو دغه خيالا ت په خارج کې متمثل کيږي او راځي په دې لړ کې داسې وي چې ځينی خلک په خوب کې درسول الله ﷺ زيارت وکړي اودی له ده نه ځينې داسې احکام واخلي چې هغه د شريعت د سهي حديثو په خلاف وی په دې صورت کې د شيطاني القاء تصور نه شي کيدی دعلماو له تحقيق سره سم شيطان درسول ﷺ په

[1] مکتوب ٢٣/٣ دخواجه ابراهيم قباديانی په نامه .

صورت باندې نه شي کيدی نو په دې صورت کې يواځې دمتخيله تصورکيدی شي چې غير واقعي شی يې واقعي وباله [۱] په يوه بل مکتوب کې فرمايي: که څه هم دتزکيې په ذريعه له نفس نه نفس مطمئنه جوړشي خوبيا هم له خپلو صفاتوڅخه په پوره توګه نه شي مجردکيدی ،له دې امله بياهم کيدای شي غلطي څنې وشي [۲].

دانبياو او فلاسفه و دزده کړې په منځ کې تضاد

له دې ليکنې وروسته د فلاسفه و او انبياو د زده کړو ترمنځ ځرګند تضاد ته نغوته کوي چې کلونه کيږي را روان دي اوپه منځ کې يې تطبيق کول ناشوني دی او داچې د دوی عقلي هڅې اولوړې الوتنې له "کوه کندن وکاه براوردن" مرادفې دي دی ليکي: د فلاسفه و ناقص عقل ګواکې له نبوت سره بلکل ضد اوپه مقابل لورې کې واقع دی د نړۍ دپيل په باره کې هم او داخرت په باره کې هم ددوی مسائل اومباحث دانبياء عليهم الصلوات والتسليمات له تعليماتو سره بالکل مخالف دي دوی نه په الله سم ايمان لري اونه په اخرت، عالم قديم او ازلي بولي په داسې حال کې چې ټول اديان اوملتونه په دې اتفاق لري چې عالم له ټولو اجزاو سره حادث دی، داراز داسمانوله ماتيدلو،د ستوريو له تار په تارکيدلو، دغرونو زره زره کيدلو او دسيندونو دايشيدلوقائل نه دي ،دا هغه څه دي چې دقيامت په ورځ يې وعده شوې ده داجسامو بياژوندي کيدل نه مني اود قران له ځرګندونو څخه انکار کوي، ددوی متاخرين چې ځانونه مسلمان بولي خو بيا هم په خپلو فلسفي

---

[۱] متکوب نمبر ۱۰۷ د محمد صادق کشميری په نامه.

[۲] مکتوب نمبر ۱۴ دشيخ درويش په نامه.

اصولو تینګ ولاړ دي ،اسمانونه، ستوري او نور... قدیم بولي او دهغوی فنا اوله منځه تلل نه مني، ددوی خوراک د قراني څرګندونو درواغ ګرځول دي اوددوی روزي ددین له اصولي مسائلو نه انکارکول دي، عجیبه مومن دی چې په خدای اورسول ایمان لري خوچې خدای اورسول څه وایي هغه نه مني له دې لوی حماقت نشته شاعرښه ویلي دي :

فلسفه چون اکثرش باشد سفه پس کل ان
هم سفه باشد که حکم کل حکم اکثر است

د فلسفه توري زیاته برخه "سفه" (حماقت اوناپوهي) ده نو ځکه ټوله فلسفه حماقت ده ځکه اصول دادي چې اکثردکل حکم لري.

دې ډلې خپل عمر دداسې الې (منطق) په زده کړه او ښوونه کې لګولی چې سړی له فکري غلطي نه ژغوري اوبه دې اړه دوی ډیرې ستونزې ګاللي دي خوکله چې دخدای ذات، صفاتو او افعالو ته رسیدلي دي چې هغه ستره موځه ده نو ښو اولاسو یې کار پریښی دی او دا اله چې له غلطي نه ژغورنکې ده له لاسه یې ورکړې ده او تندکونه یې خوړلي دي اودګمراهي په دښتوکې بیلاړې شوي دي لکه یوسړیچې کلونه دجنګ په اسبابو اومسائلو برابرولو تیرکړي اوسم دجنګ په ډګرکې یې لاس اوپښې کار پریږدي اوهیڅ یې له لاسه نه کیږي خلک فلسفي علوم ډیرښه اومنظم بولي اوله غلطي اوتیروتنې یې خوندي بولي که دا ومنو هم نوداحکم دهغوعلومو په اړه دی چې په هغو کې یواځې عقل کافي دی چې زمونږله بحث نه وتلی دی او د لایعني او بې ګټې په حکم کې راځې اوله اخرت سره چې دائمي دی څه تړاو نه لري او داخرت نجات هم په دوی‌پورې نه دي تړلي، خبره دهغوعلوموبه اړه روانه ده چې عقل د هغو په ادراک کې عاجز اوقاصردی.اوهغه له نبوت سره تړاولری اواخروي نجات په هغوی پورې تړلی‌دی.

بیا وراندي لیکي : علم منطق یو داسي علم دی چي دنورو علومو لپاره اله دی او دده په اړه خلک وایي چي دی سړی له خطانه ساتي خودا علم ددوی په ښمر نه شو او په ستر هدف کي یي دوی له خطا اوتیروتني ونشوای ژغورلای چي دوی کنه ځني وا نه خیسته نوبل څوک به څه ګټه ځني پورته کړي اوڅه ډول به یي له غلطي نه وژغوري ؟ له الله پاک نه دده په الفاظوکي دعا کوو : (ربنا لاتزغ قـلوبنا بعد اد هدیتنا وهب لنامن لدنك رحـمة إنك أنت الـوهاب) خدایه زمونږ زړونه وروسته له دي چي هدایت دي راته کړی مه کږوه او ستاله لوري مونږ ته رحمت راوبښه بیشکه ته ښه ورکوونکي یي ...

ځیني خلک چي په فلسفي علوموکي یوڅه لري اودفلسفي دځلاپه جال کي کیوتي دي داډله حکماء بولي اود انبیاو علیهم الصلوت والتسلیمات سره یي برابر او دهغومقابل یي بولي بلکي نږدي ده چي دهغوی درواغژن علوم رښتیاوبولي اودانبیاوعلیـهم الصلوات والتـسلیمات په شریعتونویي مخکي کړي خدای‌دي مونږله کږوعقیدونه وساتي : هـوکي ترڅوچي هغه حکماء بولي اوددوی علم ته حکمت وایي خامخابه هغه په دي بلا اخته کیږي ځکه حکمت هغه شي ته وایي چي یوشی له واقعي اوحقیقت سره مطابق وي نوکوم علوم (مثلا دانبیاو وشریعتونه) چي دحکمت له علم نه مخالف وي هغه دحکماوپه خیال دواقعي حقیقت مخالف دی، لنډه داچي ددوی اوددوی‌دعلوموتصدیق اورښتیابلل دانبیاواودهغوی دعلومو تکذیب اودرواغ بلل دي ځکه ددي دواړو(انبیاو اوحکماو) علوم دیوه بل پرخلاف دي دیوه له تصدیق نه دبل تکذیب لا زمیږي.

نوکه څوک غواړي دانبیاءددین پیروي وکړي اودخدایﷻ په ډله کي کیږی اود خلاصون لاره غواړي هم خوښه یي ده اوکه څوک غواړي چي فلسفي شي

اودشیطان له ډلې نه شي اونامراده شي هم خوښه یې ده، خدای ﷻ فرمایي: ﴿فمن شاء فلیؤمن ومن شاء فلیکفر إنا أعتدنا للظالمین نارا أحاط بهم سرادقها وان یستغیثوا یغاثوا بماء کالمهل یشوی الوجوه بئس الشراب وساءت مرتفقا﴾

ژباړه: که دچازړه غواړي ایمان دې روا ړي اوکه دچازړه غواړي کافردې شي بیشکه مونږ دظالمانولپاره داسې اورتیار کړي دی چې اور یې په قناتونوکې را ایساردی او که هغوی له تندې نه فریاد وکړي نو دوی ته به داسې اوبه ورکړی شي چې د ویلې شوو سرپواوفلزاتوپه ځیربه وي چې خوله به یې خوړینه کړي اوهغه ډیربد شی دی سلامتیا دهغه چالپاره ده چې هدایت یې غوره کړ اودمحمد ﷺ پیروي یې وکړه په دوی، ددوی په ورونو، په انبیاء کرامو، ملائکو باندې دې اعلی ترین درود او سلام وي.[۱]

له بعثت پرته ریښتونې تزکیه ناشونې ده

مونږ داوایو چې تصفیه اوتزکیه له هغونیکواعمالو سره تړلې ده چې دخدای خوښ اود هغه په نزد مقبول وي اولکه مخکې مو چې وویل داخبره په بعثت پورې تړلې ده له بعثته پرته د صفایې اوتزکیې حقیقت ترلاسه کول ناشونې دي.[۲]

دانبیاودبعثت اړتیا او دعقل بې وسي

مجدد صاحب د هدایت لپاره دانبیاو اورسولانو د بعثت اړتیااودعقل که څومره هم دلوړې درجې وي په بې وسی باندې رڼا اچوي، په یوه بل مکتوب کې کاږي: د

---

(۱). مکتوب ۲۳/۳ دخواجه ابراهیم قبادیاني په نامه.

(۲) مکتوب ۲۶۶/۱ دخواجه عبدالله او خواجه عبید الله په نومونو.

نړیوالو لپاره دانبیاو علیهم الصلوات والتسلیمات بعثت رحمت دی که دانبیاو دمبارک وجود ذریعه نه وای نومونږ بیلارې به دالله دذات اوصفاتو دپیژندلو لوري ته چا رهنمایي کولو او دده دخوښې اوناخوښې کارونه به چاسره بیلول؟ زمونږ عقلونه دانبیاو ددعوت د رڼایي له مرستې پرته دې موخې ته نه شوای رسیدلای اوزمونږ ناتمامه پوهه ددوی له تقلیدپرته په دې کې بې وسه اودکارنه وه؛ هوکې! عقل خامخاحجت دی خوپه حجت کیدلوکې ناپوره دی اوداغیز اوتکمیل درجې ته نه دی رسیدلی، بالغه اومکمل حجت یواځې دانبیاوعلیهم الصلوات والتسلیمات بعثت دی چې په هغه پورې داخرت تلپاته عذابونه او ثوابونه تړلي دي.[1]

بعثت د خدایﷻ د ذات، صفاتو او احکامو د پیژندنې یواځینی ذریعه ده

بعثت رحمت دی، ځکه هغه دخدای دذات صفاتو دپیژندنې ترلاسه کولو ذریعه اوسبب دی ، چې ټولې دنیوي اواخروي نیکمرغي یکې راځي، دبعثت په دې نعمت سره ددې خبرې علم ترلاسه کیږي چې دخدایﷻ مناسب شان څه دی ځکه زمونږ ناتوان اوبې وسه عقل چې دامکان او حدوث داغ پرې لګیدلی څه پوهیږي چې د قدیم ذاتﷻ له شان سره کوم نومونه، صفات او افعال مناسب دي چې په هغوو نومول شي اوکوم نامناسب دي چې له هغوځان وساتل شي. بلکې ډیرځله داسې کیږي چې زمونږ د نقص له کبله زمونږ عقل ته کمال نقص ښکاره شي اونقص کمال، دا امتیاز (چې په نبوت سره تر لاسه کیږي) دخاکسارۍ اند تر

---

[1] مکتوب نمبر ۲۶۶/۱ د خواجه عبدالله اوخواجه عبیدالله په نومونو .

ټولوظاهري اوباطني نعمتونوڅخه زيات دی ، هغه څوک ډیربدبخته دی چې دې سترذات ته د نامناسبو څیزونو نسبت وکړي . یواځې بعثت دی چې باطل یې له حق نه جدا کړی دی، اودعبادت په مستحق اونا مستحق کې یې امتیاز راوستی، انبیاءکرام دبعثت په ذریعه خلک دالله پاک لارې ته وربولي اودخدای بندګان د هغه په نږدیکت سره نیکمرغه کوي اوپه دې بعثت سره دخدای‌درضاعلم ترلاسه کیږي، لکه مخکې موچې وویل. اوددې تمیزپیداکیږي چې به څه کې تصرف کول روا دي او په څه شي کې ناروا دي، دبعثت داډول کمې بیخي زیاتې دي، نوبه شوه چې دانبیاو بعثت رحمت دی، څوک چې داماره نفس خبرې ومني اودلعین شیطان په امرسره له بعثت نه انکاروکړي اودبعثت په احکامواو غوښتنو عمل نه کوي نو په دې کې دبعثت څه ګناه ده او بعثت ولې رحمت نه دی .[۱]

دخدای ﷻ پیژندنه دانبیاو په ذریعه ترلاسه کیږي

د انبیاو علیهم الصلوات والتسلیمات دتواتر اوتسلسل له کبله دخدای لوري ته ددوی دعوت ورکول مشهور شول اوددوی خبره اوپیغام لوړ شو نودهغې زمانې بې عقله چې دنړۍ د پیدا کوونکي دثبوت په اړه دوه زړي وو په حسنه تیرونه پوه سول اوبې اختیاره د خدای دوجود قائل شو اودمخلوقاتو پیدا کول یې هغه ته منسوب کړل. دا زړښا دانبیاو له انوارو څخه اخیستل شوې اوادادولت دانبیاو دنعمتونوله د سترخوان څخه اخیستل شوي، د خدای درود او سلام دې وي په دوی باندې ترقیامته پورې بلکې همیشه دې وي.

---

[۱] مکتوب دخواجه عبدالله او خواجه عبیدالله په نومونو .

دارازتول منقولات مونږ ته دانبیاو په ذریعه رارسیدلي دي دبیلګې په توګه د ذات الهي کمالیه صفات، دانبیاوبعثت، دملائکو(علیهم الصلوات والتسلیمات و البرکات) معصوم کیدل، حشر اوقیامت، دجنت اودوزخ شته والی، دجنت تلپاته راحتو نه اوخوندونه، د جهنم عذابونه، دااودې ته ورته نورڅیزونه له شریعت نه ترلاسه کیږي عقل نه شي کولای داترلاسه کړي،اوله انبیاونه له اوریدلوپرته دهغو په ثابتولوکې ناقص اوناکافي دی.[1]

سهي ترتیب

ترټولومخکې باید په رسول د ایمان را وړلو فکر وشي او دهغه رسالت تصدیق کړل شي څوپه ټولو احکامو کې هغه ریښتونی و بلل شي او دده په ذریعه د شک او شبهاتوله تیارونه نجات ترلاسه شي اساس او تاداو بایدپه پیل کې معلوم کړل شي څو ټول فروع او څانګې بې تکلیفه معلومې شي، دهرې څانګې اوهرې فرعې له اصل ثابتولو پرته د هغه معقول ګرځول ستونزمن کاردی، دې تصدیق ته د رسیدلواو د زړه ډاډ ترلاسه کولو لنډه لاره د خدای یاد اوذکر دي. خدای فرمایي: ﴿الابذکرالله تطمئن القلوب ، الذین امنووعملو الصلحت طوبی هم و حسن ماب﴾ ژباړه: یاد ولرئ دخدای په ذکر سره زړونه ډاډه کیږي. چاچې ایمان راوړی او ښه عمل یې کړی دهغولپاره خوشالي ده او ښه د اوسیداځای. د غوراواستدلال له لارې دي لوړې موخې ته رسیدل لرې خبرده، دشاعر په وینا:

پـا ی ا ستدلالیا ن چو بیـن بـو د

---

[1] مکتوب ۲۳/۳ د خواجه ابراهیم قبادیاني په نامه.

پای چو بین سخت بی تمکین بود. [۱]

دانبیاو درسالت تصديق كوونكي داستدلال خاوندان دي

معلومه دې وي چې دانبياوتقليدكوونكي دهغوى له نبوت ثابتولووروسته او د هغوى له تصديق نه وروسته دوى د استدلال په خاوندانو كې شمارل كيږي. د انبياو د نبوت په استدلال منلونه وروسته ددوى خبره بې دليله منل په دې وخت كې كټ مټ استدلال دى، مثلا يوچا اصول په استدلال سره ثابت كړل په دې كې چې څومره فروع له دې اصل نه پيداكيږي هغه له دې لومړي استدلال سره تړاولري. اوداسې‌ددې اصل له استدلال سره ددې ټولوفروعوپه ثابتولوكې داستدلال خاوندبلل كيږي.﴿الحمد لله الذى هدانا لهذا وماكنا لنهتدى لولاأن هداناالله لقدجاءت رسل ربنا بالحق والسلام علىمن اتبع الهدى﴾ ژباړه: د هغه الله شكر دى چې مونږ ته يې داهدايت وكړكه يې مونږ ته هدايت نه واى كړى نومونږ به هدايت نه وترلاسه كړى بيشكه زمونږ دخداى پيغمبران په حقه سره راغلي دي اوپه هغه چادې سلام وي چې دحق پيروي يې كړي وي. [۲]

دانبياوخبرې دعقل تابع ګرځول له نبوت نه انكاردى

حساب، ميزان، صراط حق دي ځكه چې رښتيا خبر وركوونكى ﷺ ددې خبر وركړى دى دځينې نبوت نه پيژندونكوداځيزونه بعيد ګڼل داعتباروړنه دي ځكه د

---

[۱] مكتوب نمبر ۳/ ۳۶ د مير محمد نعمان په نامه.

[۲] ۲۶۶/۱ دميرمحمدنعمان په نامه.

نـبوت اوعقـل لارې سـره جـلادي.ددوی سـره بـرا بـرول پـه حقيـقـتکې لـه نـبوت نـه د انکار په معنی دي. (دا مسا ئل له عقل نه پورته دي) دانبياو خبرې بايدبې دليله ومنل شي.[1]

له عقل مخالف او له عقل ماوارء کې ډير توپير دی

دافکربايدونه شي چې دنبوت لاره دعقـل لـه لارې نه مخالفه ده بلکې خبره داده چې عقـل (علـم استـدلال) دانبياولـه تقـليـدپرتـه نـه شي کـولای دې لـوړې موخې تـه ورسـيږي مخالفـت بـيل شی دی او نه رسيدل جلا شی دی ځکه مخالفت له رسيدلو وروسته متصورکيدای شي .[2]

ا

دخدای دتعظيم طريقه دانبياوپه تعليم پورې تړلې ده

دانبـيـاو لـه وجـوده پـرتـه چـاره نشـتـه چې درينـتـوني محسن (چې وجوديې په عقل ثابـت دی) دشـکرلوري تـه لارښوونـه وکـړي اوددې احسـاناتـو دکوونکـې علمـي او عملي تعظـيم دده له خـوا معلـوم کـړي ځکـه لـه هغـه نـه چې تعظيم ترلاسه نه شي بل ډول تعظـيـم دهغـه دشـکرلـه شـان سـره مناسـب نـه دی ځکـه انسـاني ځـواک دهغـه لـه ادراک نـه عـاجز دی. بلکـې ډيـرځله بې ادبي انسان ته تعظيم ښکاره شي او له شکر نـه د بـد ويـنې (هجـو) پـه لـوري ولاړ شي، نـوځکـه دده تـعظـيم معلـومـول پـه نـبوت پوري تړلي دياوډ انبياو پـه خبر ورکولـو اوتعليـم پـورې اړه لري. اولياوته چې کوم

---

[1] مکتوب نمبر ۱ج/۲۹۶ مخ

[2] همدا مخکې مکتوب دجناب حضرت خواجه باقي بالله دزامنو خواجه عبدالله او خواجه عبيد الله په نومونو

الهام کيږي هغه هم دنبوت له انوارو نه اخيستل شوي وي اود انبياو عليهم الصلوات والتسليمات د پيروي له برکته وي.[۱]

څرنګه چې د عقل مرتبه له حواسو ماوراء ده دا راز دنبوت مرتبه له عقل نه ماوراء ده

څرنګه چې دعقل مرتبه له حواسونه ماوراء او پورته ده حواس چې دکوم شي ادراک نه شي کولای عقل دهغه ادراک کوي دا راز دنبوت مرتبه له عقل نه ماوراء اوپورته ده دکوم شي چې په عقل سره ادراک نه شي کيدی دهغه ادراک دنبوت په ذريعه کيدای شي ځوک چې دعقل له لارې پرته دعلم دزده کړې اوترلاسه کولو بله لاره نه مني هغه په حقيقت کې له نبوت نه منکراو دهدايت مخالف دی.[۲]

دنبوت مقام

ديونان حکمت اوفلسفه له پيړيو راهيسې دانبياوله دعوت اود نبوت له رڼانه لرې زرغونه شوې اوثمرته رسيدلې وه په دې فلسفه کې شپه ورځ بوختياواوهغه دعلم او پوهې سدرة المنتهى بلل کيده بل لورته دکتاب اوسنت له لاربنوونې. دهغه له ضروري پوهې اودحديثواوسيرت له مينې پرته په بدني ريا ضتونو. نفس وژنه او ځيلو تيرولوکې دتول وخت تيرولوله کبله په مخکينيو پيړيوکې (چې پيل يې له اتمې پيړۍ شوی) د نبوت له مقام نه نه يواځې ناشنايې اوبې مينې والی پيدا شوی و بلکې يو ډول پرديتوب او اجنبيت پيداشوی و. اوڅرنګه چې دانبياوحالات

---

(۱) مکتوب ۳ج/۲۳ مخ دخواجه ابراهيم قباديانې په نامه.

(۲) مکتوب نمبر ج۲۳/۳ مخ دخواجه ابراهيم قباديانې په نامه.

اوپه خپله سیرت نبوي ددې حکماو او اشراقیینو مخې ته په داسې ډول راتلو چې دې سپیڅلیو نفوسو دعامو انسانانو په څېرژوندکاوه ودونه یې کول ، اولاد یې درلود ، په ښارونوکې ګرځېدل، کله کله خوبه یې تجارت هم کاوه، څاروي یې هم پوول ، په جګړو کې یې هم برخه اخیسته، له پیښونه هم اغیز من کېدل، دخوشالې په خبروخوښیدل اودرنځ اوغم په خبروخپه کېدل، نه یې شاقه اوسخت عباداتونه کول، نه یې عمري روژې نیولې، نه یې ځیلې تیرولې دکومو یادونه چې دمنځنۍ درجې اولیاواود ریاضتونوخاوندانو په ژوندکې کیږي بیابه یې درسالت په تبلیغ کې دخدای مخلوق ته توجه کوله ځکه له هغه پرته یې فریضه نه شوای ترسره کولای، اوپه ټولیزه توګه یوه توجه دبلې توجه په مخکې خنډ وي.

له دې امله داشراق اوروحانیت په هغوکړیوکې چې له دیني علوموپه ځانګړې توګه له حدیثوسره یې علاقه نه وه اوهلته چې متقدمینواولیاو اواشراقیینو دروحاني لوړتیا ، مکمل تجریداویواځې والي اوفنائیت کې شپه ورځ دخلکو ورد ګرځیدلې وي، نودافکرعام شوی و چې دولایت مقام دنبوت له مقام نه ښه دی او ولایت دې ته وایې چې له خلکو توجه پرې کړي اوپه پوره توګه دحق لوري ته متوجه وي اودنبوت موضوع خودعوت ده چې له خلکوسره تړاوپکې راځي د ولي مخ دحق په لوري وي اود نبي مخ دخلکو په لوري اولومړی حالت له وروستی نه لوړاو ښه دی، ځینې خلکوخو دومره احتیاط کاوه چې مطلق ولایت له نبوت نه ښه نه دی، ددوی موخه داوه چې د نبي ولایت دهغه له نبوت نه ښه دی. دنبي چې کله دخدای‌لوری ته توجه وي نو دا حالت یې له هغه حالت نه غوره دی چې کله دی د دعوت په مهال خلکوته متوجه وي. خوداډول فکرخامخادامعنی ورکوي چې دولایت دمقام عظمت دهغه له کمالاتواو ترقیونه مرعوبیت دمسلمانانو په پراخه

ديني حلقه يې اغيزه شندله اودا يوه داسې خطره وه چې داسلام مجددينو او د انبياو وارثانو ته له هغې سره مقابله كول ضروري و.

زماله معلوماتو سره سم په دې لړكې چې چالومړى اواز پورته كړى او په مدلله او ولوله پارونكې توګه راوړاندې شوى‌هغه داتمې هجري په منځ كې دهندوستان نوميالى عارف اومحقق صوفي حضرت شيخ شرف الدين يحى منيري(۶۶۱ ه ۷۸۶ه) و، ده په خپل مكتوبات كې ددې سخت ترديد وكړ(۱) ده ترددې پورې لا وليكل چې دانبياو يوځل ساه اخيستل داولياوله ټول ژوندنه غوره دي دانبياو خاورين بدنونه په سپېڅلتيااوخداى نژديوالي كې داولياءكراموله زړه، سر او راز ونياز سره برابر دي.

له حضرت مخدوم بهاري نه وروسته حضرت مجددصاحب ددې سترعلم او سيخې لارې مجدداوخاتم شو ده په خپلو مكتوباتوكې ثابته كړه چې انبياء كرامو په اعتقادي، روحاني، ذهني اوخلقي توګه دالله پاک دصفت او دوجود دصفت بهترينې نمونې دي، ددوى له خداى سره داسې تړاو و ي چې هيڅ ډول توجه اوبوختيايې په منځ كې خنډ كيدى نه شي اودا دهغوى دهغه شرح صدر نتيجه ده چې خداى ﷻ يواځې دوى ته وركړې ده، ددوى دلوړظرفي، دسينې پراخوالى او ددوى كار چې دوى ته سپارل شوى غوښتنه داده چې دوى هر وخت بيدار وي او هميشه يې دماغ متوجه وي چې داهل سكر اوولايت له خاوندانو سره داشى نشته، ددوى چې له كومه ځايه پيل كيږي هغه د اولياو انتهاده.

---

(۱) دتفصيل له پاره د (تاريخ دعوت وعزيمت)دريم ټوک لسم باب مخونه ۲۹۸ _ ۳۰۲ وګورئ.

دنبوت په پیروي کې فرائضوته نږدیوالی ترلاسه کیږي چې هغه ته دنوافلو نږدیوالی هیڅکله رسیدای نه شي د نبوت دکمالاتو او ولایت د کمالاتوپه منځ کې دومره توپیردی لکه د څاڅکې اوسمندرپه منځ کې، اوس دې لوستونکې داعلوم د مجدد صاحب دقلم له ژبې نه واوري

په ټولو مخلوقاتو کې غوره مخلوق انبیاء دي او غـوره نـعمت ورتـه سـپارل شـوی

په ټول مخلوقـاتو کې انبیـاو غوره مخلوق دی اودوی ته بهترین نعمت سپارل شوی دی، ولایت دنبوت جز دی او نبوت کل دی نوخامخانبوت له ولایت نه غوره دی که هغه دنبي ولایت وي اوکه د ولـي نو صحو (همیشه بیداري) له سکر نه غوره ده ځکه په صحو کې سکر پروت دی لکه ولایت چې په نبوت کې پروت دی پاتې شوه بیداري اوهوښ لکه دعاموخلکو چې وي هغه له بحث نه وتلی شي دی. دې تـه پـه عـامـیانه صحوباندې ترجیح ورکول څه معنی نـه لـري هغـه صحو چې سکریکې وي خامخالـه سـکر نـه ښه ده شرعي علوم چې نبوت یې ماخذ دی ټول صحو دی ددې علوموپه خلاف چې څه وي هغه سکر دی دسکرخاوند معذوردی . دصحو علوم د تقلید دی اود سکرعلوم ددې ورنه دي [1]

---

[1] مکتوب ج۱ ۹۵ مخ سید احمد بجواړه په نامه

خلکوته توجه کول دانبیاو دحق دتوجه خنډ نده

ځینې مشائخودسکراو مستی په مهال ویلي دي چې ولایت له نبوت نه غوره دی،اوځینو یې ویلی دي چې له دې ولایت نه دنبي ولایت مراد دی، څو په نبي باندې د ولي دغوره والی وهم لرې شی خوپه حقیقت کې خبره سرچپه ده، ځکه دنبي نبوت د هغه له ولایت نه غوره دی، په ولایت کې دسینه تنګی له امله دخلکوخواته توجه نه شي کیدای، اوپه نبوت کې سینه دومره فراخوالی او ازدي لري چې دحق توجه دخلکو دتوجه خنډ نه شي کیدای، او داراز خلکوته توجه دحق دتوجه په مخکې نه شي خنډ کیدای، په نبوت کې یواځې خلکوته توجه نه وي چې په هغه باندې ولایت چې حق ته توجه پکې وي، بنه وبلل شي عیاذا بالله سبحانه، مکمله خلکوته توجه کول دځارویو ته ورته عوامومرتبه ده دنبوت شان له دې نه ډیرلوړې دسکردخاوندانولپاره په دې حقیقت پوهیدل ډیر مشکل دي، دا پیژندنه د استقامت دخاوندانو اوهوش لرونکو برخه ده . هنيئا لأرباب النعيم نعيمها [۱].

دنبي باطن له حق سره اوظاهرله خلکوسره وي

ځینی اهل سکر وایې چې دولایت علم چې دسکر په لوري مخه کړې دنبوت په هغه علم چې دصحو رنګ لري بنه دی، ددې سکردحالت دامقوله هم ده چې: الولاية أفضل من النبوة، ولایت له نبوت نه غوره دی، په دې اساس چې په ولایت کې دحق تعالی په لوري توجه وي اوپه نبوت کې خلکوته توجه وي، اوپه دې کې شک

---

[۱] مکتوب ج۱/ ۱۰۸ مخ سید احمد بجواړه په نامه

نشته چې"روبحق" له "روبخلق" نه ښه دی، اوځینې بیاددې خبرې داسې توجیه کوي چې دنبي ولایت دهغه له نبوت نه غوره دی خوزماغریب په اند داډول خبرې بیکاره دي، ځکه په نبوت کې یواځې خلکوته توجه نه وي بلکې له دې توجه سره سره دحق په لوري هم توجه وي، د نبوت دمقام دڅښتن نبي؛ باطن له حق سره وي اوظاهریې له خلکوسره وي چې په مکمله توګه دخلکوپه لوري متوجه وي هغه دهغه چاکاردی چې بخت شاورګرزولې وي.[1]

ددې خبرې تردیدچې د اولیاو ابتداء د انبیاو انتهاده

دیوچا داخبره بیخي بې اساسه ده چې: داولیاو ابتداء دانبیاو انتهاده ددوی په اند داولیاوله ابتداء او دانبیاو له انتهانه مرادشریعت دی، خوځرنګه چې داغریب له حقیقت نه ناخبره دی ځکه یې دا خلاف ظاهرخبره له خولې وتلې ده، او ځرنګه چې داحقائق چابیان کړ ی نه دی بلکې زیاتوخلکوددې په خلاف دفکر اظهارکړی دی او دا له فهمه لرې خبرې معلومیږي خوهغه نیاومن اومنصف چې دانبیاوعلیهم الصلوات والتسلیمات بزرګي ویني اودشریعت عظمت یې په زړه کې ځای شوی وي هغه دادقیق اسرار منلای شي اوددې منل دایمان دزیادتي وسیله بولي.

زویه! واوره چې انبیاوعلیهم الصلوات والتسلیمات خپل دعوت په عالم خلق کې منحصر کړیو، په حدیث شریف کې راغلي دي داسلام بنیادپینځه څیزونه دي: دتوحید شهادت، لمونځ، روژه، زکات اوحج. ځرنګه چې له عالم خلق سره د زړه ډیرمناسبت دی له دې امله یې دزړه دتصدیق دعوت هم ورکړی دی اوله زړه نه

---

[1] مکتوب۱ج۹۵مخ سید احمد بجواړه.

هاخوايې څه نه دي ويلي اوله هغه يې څه بحث نه دی‌کړی اوهغه يې له مقاصدوڅخه نه دی ګڼلی. وګوره! دجنت خوندونه. ددوزخ تکليفونه. دخدای ددیدن نعمت اوله هغه نه محرومي داټول په عالم خلق پورې تړاولري اوله عالم امر سره يې څه تعلق نشته.[۱]

دنبوت په پيروي کې قرب باالفرائض ترلاسه کيږي

دا راز د فرضو، واجبو اوسنتواعمالو اداکول له قالب سره تړاو لري [۲] چې له عالم خلق څخه دي اودعالم امر برخه نافله اعمال دي. کوم نږديوالی چې ددې اعمالو دادا کولو ثمره ده هغه له اعمالو سره سم کيږي. نوکوم نږديوالی چې د فرائضو د اداکولو ثمره وي هغه خامخادعالم خلق برخه ده. اوکوم نږديوالی اوقرب چې دنفلي اعمالود ادا کولوثمره ده هغه دعالم امر برخه ده، اوپه دې کې شک نشته چې نفل دفرضوپه پرتله هيڅ شی نه دی. اوپه منځ کې يې دسمندر اويوه څاڅکې نسبت هم نشته. بلکې دنفلو اوسنتوپه منځ کې هم دانسبت دی. اود سنتواوفرضوپه منځ کې هم دڅاڅکواو سمندر نسبت دی، له دې خبرې نه د دواړو نږديوالی خپل منځي توپير پرتله کيدای شي اوله دې توپير نه په عالم امر

---

[۱] مکتوب۱ج۰ ۲۶مخ مجدد صاحب په دې مکتوب کې چې خپل زوی شيخ محمّد صادق ته يې ليکلې اوږ دې خبرې کړي دي او داډير تفصيلي مکتوب دی او دشريعت او حقيقت په اړه يې خورا په تفصيل سره خبرې کړي دې او په پای کې يې دلنډيز په توګه داپورتنی خبرې ليکلې دي چې دهغو يوځه برخه علامه ندوي صاحب دلته راخيستي ده نوله هغه تفصيل نه پرته په دې لنډوخبرو پوهيدل زما په اند يو څه ګران دي (ژباړن)

[۲] دا خکه چې په دغو عملونوکې شرعي مکلفيت شته دی او مکلفيت دقالب (بدن) برخه ده او نفلي عملونو کې مکلفيت نشته دی نو خکه دعالم امر قلب، روح، سر، خفي او (اخفی) برخه ده (زرمتی)

باندې دعالم خلق غوره والی اوفضیلت پیژندل کیدای شي.[۱]

د ولايت کمالات دنبوت دکمالاتو په پرتله هیڅ حیثیت نه لري

دې فقیرته خدای روښانه کړې ده چې دولایت کمالات دنبوت دهغوپه پرتله هیڅ حیثیت نه لري اودڅاڅکي اوسمندرهومره نسبت یې هم په منځ کې نشته، نوکوم فضیلت اوخصوصیت چې دنبوت له لارې ترلاسه کېږي دا له هغه فضیلت نه ښوبرخې زیات دی چې دولایت له لارې ترلاسه کیږي. مطلق افضیلت انبیاوته ثابت دی علیهم الصلوات والتسلیمات، ملائکوته جزئي فضیلت ثابت دی. له دې امله دجمهورو علماو خبره سمه ده، له دې تحقیق نه څرګنده شوه چې هیڅ ولي دنبي درجې ته نه شي رسیدای علیهم الصلوات والتسلیمات بلکې د ولي سر د نبي له پښو نه لاندې وي.[۲]

دعلماو دعلومو او تحقیقاتو دصحت او لوړتیا لامل

به کومه مسئله کې چې دعلماو او صوفیاء اختلاف وي که په غورسره ورته وکتل شي څرګنده به شي حق دعلماو په لوري دی، دا ځکه چې دانبیاو د پیروي له امله د علماو نظردنبوت ترکمالاتواو علومو پورې رسیدلی وي، اودصوفیانو نظردولایت په کمالاتو اومعارفو پورې تړلی وي نوکوم علم چې د نبوت له مشکات نه اخیستل شوی وي هغه به خامخا سهي اوحق وي له هغه علم څخه چې هغه

---

[۱] مکتوب نمبر ۲۶۰ ج / ۱ د مخدوم زاده شیخ محمد صادق په نامه

[۲] مکتوب نمبر/ ۲۶۶ / ج/ ۱ دخواجه عبدالله اوعبیدالله په نومونو.

دولایت له مرتبې نه اخیستل شوی وي. [۱]

فقیر په خپلوکتابونو اولیکونوکې لیکلي دي اودې تحقیق ته رسیدلی چې دنبوت کمالات دسمندرحکم لري اودولایت کمالات دهغوپه پرتله لکه یوکوچنی څاڅکي داسې دی، خوڅه وکړو یوه ډله دنبوت کمالات نه پېژني نوویلي یې دي چې ولایت له نبوت نه غوره دی، یوې بلې ډلې یې بیاداسې تاویل کړي دی چې دنبي ولایت دهغه له نبوت نه غوره دی، دې دواړو ډلو دنبوت حقیقت دنه پیژندلو له کبله په غائب باندې حکم کړی دی، دسکرپه صحوباندې غوره بللوحکم هم همدې حکم ته نږدې او ورته دی، که دوی ته د صحو حقیقت معلوم وای نوهیڅکله به یې سکر ته له هغه سره هیڅ نسبت هم نه و ورکړی:

چه نسبت خاک را بـا عالـم پـا ک

ممکن دوی دخواصو صحو دعوامو دهوښیاري اوبیداري په څیربللې او سکر یې له هغې غوره بللې نودخواصوسکرېې دعوامو دنشې اومستي په څیر ګرځولې اوداحکم یې لګولی دی، ځکه دهوښیارانواو دعقل دخاوندانوپه نزد داثابته ده چې صحوله سکر نه غوره ده که چیرته صحواوسکرمجازي وي بیاهم داحکم دی اوکه حقیقي وي همداحکم دی. [۲]

دانبیاو عظمت دنبوت له امله دی

دومره ضرور باید پوه شو چې دانبیاو عظمت او برزګي هغوی د نبوت لامله

---

[۱] مکتوب نمبر/ ۲۶۶ / ج / ۱. دخواجه عبدالله اوخواجه عبیدالله په نومونو

[۲] مکتوب نمبر / ۲۶۸ / ج / ۱. دخان خانان په نامه

ترلاسه کړې ده نه دې ولایت له لارې، دنبوت لپاره دولایت حیثیت دیوه خادم په څیر دی، که ولایت په نبوت غوره والی درلودای نودملاءاعلی ملائکې (چې ترټولو ولایاتوېې ولایت زیات اوکامل دی) به له انبیاو علیهم الصلوات والتسلیمات نه غوره وي،څرنګه چې ددې ډلې ځینو ولایت له نبوت نه غوره ګرځولی نوځکه یې د ملاءاعلی دملائکو ولایت د انبیاوله ولایت نه زیات پوره بللی نوخامخا یې دملاء اعلی ملائکې له انبیاو نه ښې ګرځولي دي،اوله جمهور اهل سنت نه بیل شوي دي اوداټول دنبوت له حقیقت نه دناخبرۍ اوپه هغه دنه پوهیدلونتیجه ده، څرنګه چې دنبوت زمانه مخکې تیره شوې ده اوله دوی نه لرې ده ځکه دخلکوپه نظر کې دولایت له کمالاتودنبوت کمالات یو څه کم ورځي ځکه ماپه دې اړه خپل مضمون اوږدکړاوځه حقائق مې بیان کړل .﴿ ربـــنا اغـــفر لنا ذنـــوبنا واسرافنافی امرنا و ثبت اقدا منا و انصرنا علیٰ القوم الکافـــرین ﴾ [1]

په غیب ایمان دانبیاو، دهغودملګرو، دعلماو اوعامو مومنانو برخه ده

له حمداو صلوات نه وروسته دې محترم اوخواږه ورورمیرمحب الله ته معلومه وي چې دواجب الوجود خدای په وجود اوصفاتوباندې په غیبوایمان لرل دانبیاو علیهم السلام اود هغو داصحابو برخه ده اودهغواولیاو چې په پوره توګه خلکو ته د خالق په لوري بلنه ورکوي، اوددوی‌نسبت هم دانبیاو صحابه نسبت دی خوخوراکم اولیږ اوپه غیبو ایمان دعلماو اوعامو مومنانو برخه هم ده اوشهودي ایمان دعامو صوفیانو برخه ده، که هغه دعزلت واله وي یا دعشرت یعني که له خلکو سره ګډون نلري اویایې ورسره لري، ځکه دګډون کوونکو که څه هم بیرته ستنیدل له عروج نه نزول کیږي خو په

---

[1] مکتوب ۱ج۲۶۸ مخ د خان خانان په نامه.

پوره توګه نه وي، ددوی باطن پورته لوري ته متوجه وي، په ظاهره له خلکوسره وي او باطن يې له حق ﷻ سره وي نوځکه هروخت شهودي ايمان ددوی په برخه وي، اوځرنګه چې انبياوعليهم السلام په تمامه معنی بازګشت کړی وي او په پټه او ښکاره خدای ته دخلکو رابللنې او دعوت ته متوجه وي نو ځکه ايمان بالغيب ددوی برخه دی.

دې فقيرپه خپلوليکونوکې ثابته کړې ده چې له بازګشت سره سره پورته لورته سترګې لرل دنقص نښه ده اودکار انجام ته د نه رسيدلو ثبوت دی اومکمل اوپوره بازګشت د نهاية النهاية ته درسيدلو نښه ده صوفيانو دواړه توجهاتو (توجه بخلق توجه بحق) يوځای والی کمال بللی دی اودتشبيه اوتنزيه جمعه کوونکې يې په کاملينو کې شمارلی دی.

ان ا يشا نند و مـن چنينم يـا رب.[1]

د شريعت مرسته، دعقائدو اصلاح د شرک اوجاهلي رسمونو ترديد

له خدای ﷻ سره دتړاودځواکمنولو، له غفلت اومادیت نه ساتنه اودنفسي ناروغيو د درملنې هغه طريقه چې دوخت په تيريدلو اوځينې نورواسبابو، اولاملونو له کبله وروسته د تصوف په نامه سره مشهوره شوه داپه حقيقت کې دقران هغه اصطلاح ده چې د " تزکيي " په نامه سره يې ياده کړې ده اوپه حديثو کې د "احسان" په نامه يادېږي.

---

[1] مکتوب ۱ج۲۷۲ مخ دمير سيد محب الله مانکپوري په نامه.

اوقرانکریم دمحمدي بعثت له څلورګونو اهدافو نه یوګرځولی دی : ﴿هوالذی بعث فی الامیین رسولامنهم یتلواعلیهم ایته ویزکیهم ویعلمهم الکتاب والحکمةوان کانوا من قبل لفي ضلال مبین﴾[سورة الجمعة ۲] ژباړه: هغه دی چې په "عربو" نالوستو کې یې له دوی نه"یعني له عربو"یوپیغمبر راپورته کړچې دوی ته دده ایتونه تلاوت کوي اودوی له (بدوعقیدو اوبدواخلاقو) نه پاکوي دوی ته دکتاب او پوهې (خبرې) ور ښیې. اوداخلک مخکې (دده له بعثت نه مخکې) په ښکاره ګمراهي کې وو. دامت دا چوپړ ددین له قلب اوقالب.جسم اوروح اوپه سهي معنی دپلی کولو کارد خاتم النبیین ﷺ دراشیدینو خلفاو اونائبینو په غاړه و اودوی له محمدي شریعت سره سره ددې" نبوي طب" دساتنې اوتجدیدکارهم کاوه له ظاهري فقه سره یې دباطني فقه د خپرولوکارهم پرمخ بیو. ددوی داکاردتفصیل په ځای په اجمال اود فروعو په ځای په اصولو ولاړو. خو چېکله دخلافت قلمروپراخه اوفتوحات زیات شول. په پراخه پیمانه داسلام دخپرولوکارمخ په وړاندې روان و. شتمنی او دژوند وسائل زیات شول . د نبوت له زمانې نه لیرې والی راغی اود قرانکریم په وینا: ﴿فطال علیهم الامد فقست قلوبهم﴾ شیطاني فریبونه. د مادیت فتنې، نفساني او روحاني ناروغي؛ په نویو شکلونو اونویو فلسفو کې راڅرګند شول نو دتزکیې او احسان فن هم د" تصوف " له نوې اصطلاح سره په داسې ډول مرتب او مدون شو لکه دعجمي قومونو دګډون له کبله چې ژبنیو قواعدو (صرف اونحو) اوفن معاني او بیان (چې اصول او مبادي یې د عربي ژبې قومونو په فطرت کې داخل و) دنحو او بلاغت د پراخه اودقیق فن شکل غوره کړ، ځانګړي ماهران او متخصصین یې پیداشول اولویې مدرسې اوپوهنتونونه یې جوړ شول اوځا نګړی نصاب یې وضعه کړل شو. اوعامومینه والوورته رامخه کړه. په لومړیو پیړیوکې تزکیه اوتصوف دکتاب اوسنت او پیغمبر دتګلارې پیروي ته ویل کیده

خودزماني داغیزو، د عجمي اونویومسلمان شویو قومونو ګډون، دزهادو او صوفیانو دصحبت اوعقیدت په نتیجه کې په تصوف کې بدعتونه، په زهداو عبادت کې افراط، دګوښیتوب اورهبانیت جراثیم، دپیرانوله حده زیات تعظیم او تقدیس رسمونه اوډیرله ځانه جوړ شوي رسمونه اورواجونه راپیداشول تردې پورې چې غیر اسلامي اوبالکل پردي عقائدهم په ځینې روحاني کړیو کې په ورو ورو راپیداشول، لکه داچې یوځه وخت په پوره توجه اواخلاص سره په عبادت کې له بوختیاوروسته یوداسې مزل اووخت هم راځې چې دسالک له غاړې دمکلفیت بارپورته کیږي او شرعي فرائض اوعبادتونه ورته ضروري نه وي چې دې ته به یې "سقوط تکلیف" وایه ددې عقیدي خلکودخپلې دعوی لپاره په دلیل کې داایت شریف راوړچې: (واعبدربك حتى يأتيك اليقين) دخپل رب عبادت ترهغو پورې کوه ! ځو چې مرګ درته راشي.[1]

دایوه ستره فتنه وه چې ټول شرعي نظام یې فلج کاوه اومسلمان یې بې قیده اود عباداتوله پابندي نه ازاداوه داسې اندازه لګول کیدای شي چې دځلورمې پیړی له پیل نه چې دعباسي خلافت دځوانی پیرو او ستراسلامي ښار دتمدن اوترقی اوج ته رسیدلی وه دتحریفاتواوبدعتونو داسلسله په ځرګنده توګه پیل شوي وه، دتصوف تر ټولو لرغونی او زوړکتاب چې په دې مهال کې دچاپ په ګاڼه پسولل شوی و دشیخ ابوالنصر سراج مړینه . ۳۷۸ه کتاب " اللمع " و. دده یوه برخه په "كتاب الإســوة والإقتدا برسول الله ﷺ " سره نومول شوې وه [2].

---

[1] سورة الحجر اية ۹۹دلته دمفسرینو او اهل لغت په اتفاق له یقین نه مراد مرګ دی .

[2] کتاب اللمع مخ ۹۳ _ ۱۰٤ دلندن چاپ ۱۹۱۴ ء

له دې وروسته دحضرت سیدعلي هجویري (مړ ٤٦٥ ﻫ) [1] په کتاب " کشف المحجوب " کې غالباله دې امله دا اګاهي ورکوونکې الفاظ راغلل: اقامت حقیقت بی حفظ شریعت محال وحقیقت بی شریعت نفا ق" په تصوف کې ترټولولومړنی کتاب اودتصوف دستورالعمل داامام ابوالقاسم قشیري مړ ٤٦٥ﻫ "رساله قشیریه" ده، دده په زمانه کې په تصوف کې دومره ټیټ والی اوتنزل راغلی و چې دی په خپله "رساله قشیریه " کې لیکي: وارتحل عن القلوب حرمة الشریعة فعدوا قلة المبالاة بالدین اوثق ذریعة واستخفوا بأداء العبادات واستهانوا بالصوم والصلوة [2] ژباړه له زړونو نه د شریعت حرمت رخصت شوی دوی له دین نه بې پروایې لویه دباور وړذریعه بولي ،د عباداتواداکولو ته هیڅ اهمیت نه ور کوي، اولمونځ او روژه معمولي شی بولي، دده د کتاب دلومړي باب عنوان د شریعت د تعظیم په اړه دی اوپه دې کې یې دېخوانیو صوفیانو اومشائخ د شریعت دتعظیم اودسنت دپیروي حالات لیکلي دي، په وروستي ځلورپنځوسم باب چې عنوان یې دی (باب وصیة المریدین) کې وایې: بناء هذا الامر و ملاکه علی حفظ اداب الشریعة ددې معاملې اساس او دارومدار دشریعت دادابو په ساتنه پورې دی، ټول کتاب له شرعي حقائقو اوسهي علومو سره سم دی اومحقیقین صوفیان دیوه مستنددرسي کتاب اهمیت ورکوي، دطریقت په مشایخواودحقیقت په امامانوکې دشریعت ترټولوسترمرستندوی‌شیخ عبدالقادر جیلاني دی، دده دتعلیماتوزیات زور د سنت اوشریعت په پیروي اوټول ژوندیې ددې نمونه و د"غنیة الطالبین" په لیکلوسره یې طریقت په شریعت پورې غوټه کړ دده دمواعظو(فتوح الغیب) دویمه مقاله دسنت پیروي اودبدعت پرېښولوته ځانګړې شوې ده.ددې مقالې پیل په دې جمله شوې ! اتبعوا ولا تبتدعوا. د سنت پیروي کوي او

---

[1] دده پوره نوم ابوالحسن علي بن عثمان بن ابي علي الجلابي دی اود "داتا ګنج بخش " په نامه سره شهرت لري زیارت یې په لاهور کې دی .

[2] رساله قشیریه مخ ۱ دمصر چاپ

بدعت مه کوئ ده له دې امله چې طریقت یې دشریعت خادم او تابع ګرځولی دی دمجدد درجه ترلاسه کړې ده.

دی لار ښوونه کوي چې مسلمان بایدلومړی په فرضو بیاپه سنتواوبیاپه نفلو بوخت شي او اول پرېښول په وروستیو بوختیدل حماقت اوسپین سترګي بولي. دتصوف په منل شویواومستندوکتابونوکې ترټولوغوره کتاب دشیخ شهاب الدین سهروردي(مړ۶۳۲ هـ)"عوارف المعارف" دی چې دهروخت صوفیانو له ځان سره لرلی. اوپه ډیرو خانقاوکې به تدریس کیده ددې کتاب دویم ټوک دشریعت دارکانو دادابو او اسرارو په بیان کې دی شیخ په خپل کتاب کې دانتیجه ترلاسه کړې ده چې په قول، فعل حال اوهرصورت درسول اللهﷺ پیروي ته تصوف وایې اوپه دې باندې په دوام کولوسره دتصوف نفسونه مقدس اوسپیڅلي کیږي. پردې پورته کیږي اوپه هرشي کې دپیغمبر پیروي کیدی شي .(۱)

په نهمه هجري پیړۍکې دشیخ محی‌الدین ابن عربي اودهغه دشاګردانو د برېښنایې اغیزله کبله چې په اسلامي نړۍ کې دیوې تیزې څپې په څیر خپور شو؛ تصوف یوه فلسفه وګرځیده چې په هغه کې دیوناني فلسفې دالهیاتو ډیر اصطلاحات اومسائل ننوتل وحدة الوجود دصوفیانوشعاراودویاړسرمایه وګرځیده او له خانقاونه نیولې تر مدرسو پورې وغځیده، په کتاب اوسنت دنه بوختیا، له حدیثوناخبرې. اودهغو له سهي اومستندوکتابونونه دمحرومیت له کبله په خانقاو کې داسې عقائد اواعمال راپیدا شول چې ددین له اصلي ماخذسره دهغوتړاوګران و اوله هغوسره دلومړنیو پیړیومسلمانان یومخ ناآشناوو، بل لورته هندوستان چې له زرهاوکلونوراهیسې د هندوانو دزهد اوجوګ مرکزو مسلمان صوفیان له هغو

---

(۱) دتفصیل او زیاتو بیلګو لپاره د مرحوم مولانا عبدالماجد دریابادي کتاب "تصوف اسلام" وګورئ.

جوګیانوسره په څنګ کې اوسیدل چې هغوی خپل خیال اونفسي څواک دساه بندولواوخپلوخاصوعبادت ځایونو په ذریعه ډیرلوړکړی وځیني مسلمانوصوفیانو له دوی څخه دهغوی علوم هم ترلاسه کړي و.

بل داچې له ګجرات نه پرته چې هلته دعربواودحرمینو دعلماو دتګ راتګ له برکته دحدیثوعلم خپورشوی و اوهوري علامه علي متقي برهانپوري اودهغه نومیالی شاګرد علامه محمد طاهر پټني پیدا شوي وو؛ نور ټول هیوادله صحاح سته (دحدیثو شپږ غوره کتابونه) اودهغومصنفینوسره نااشناو چې دحدیثو د نقد اودبدعت د رد کار یې کړی دی اودصحیح حدیثواوثابتوسنتوپه رڼا کې یې دژوند نظام وړاندې کړی دی دهندوستان ددې ځایې اوروحاني فلسفو اوتجربو اغیزه دهغه وخت دنامتواومنل شوي شطاري شیخ محمدغوث ګوالیاري په منل شوي کتاب "جواهرخمسه" کې کتلای شی چې اساس یې زیات دبزرګانو په ویناو او خپلوتجربوباندې کیښودل شوی، داسې برېښي چې دیوې خبرې په صحې حدیثو ثابتول یاد سیرت له معتبروکتابواستفاده یې ضروري نده بللې، په دې کې صلوة الأحزاب، صلوةالعاشقین، صلوةتنویرالقبر،اودمختلفومیاشتوځانګړې لمنځونه اودعا ګانې راغلي دي چې په حدیثوسره هیڅ ثابت نه وي. په دویم جوهرکې یې اسماء اکبریه راخیستي دي چې په خپله ده رایوځای کړي دي، په هغه کې دفرشتو عبراني او سریاني نومونه دي اود اواز په توري (حرف ندا) سره یې هغوته خطاب کړی چې په دې سره له غیر الله نه دمرستې غوښتلو شبه کیږي. دبشمخ په نامه هم یوه دعاپکې ده چې په هغه کې عبراني اوسریاني نومونه داواز په توري سره راغلي دي، دټول کتاب اساس د نومونو په دعوت باندې ولاړی دی اوهغه نومونه یې موکل بللي دي چې دهغوله اصل ماهیت نه څوک خبروي.

د الفیا اودهغودموکلانو یادونه یې هم کړې ده اود (ناد علیا مظهرالعجائب) دعا هم پکې ده، دسنت اوبدعت، شریعت او فلسفه، اسلامي تصوف اوجوګ د ګډوالي په دې زمانه کې حضرت مجددصاحب خپل تجدیدي کار پیل کړ، ددې حالت نقشه یې په خپل یوه مکتوب کې مخدوم زاده خواجه محمدعبدالله ته داسې کښلې‌ده: په دې وخت کې په نړۍ کې بدعتونه دومره زیات دي داسې بریښي لکه د تیاروسمندر چې په جوش راغلی وي اودسنت رڼادې ځپې وهونکې سمندرپه مخکې دومره خپه ښکاري لکه دشپې په تیاره کې درڼاکوونکې ژوې رڼا.[۱] حضرت مجدد صاحب په دې نازک دورکې چې په هندکې دمسلمان سلطنت په لاسوداسلام بیخ نړول کیده په خانقاوکې دسنتو ناقدري کیده اوپه څرګنده ویل کیدل چې طریقت اوشریعت دوه بیلې کوڅې دي دیوه اوبل لاره اورسمونه سره بیل دي اوځان ته قوانین لري اوکه به کوم دحق غوښتونکې دیوې خبرې دشرعي ثبوت پوښتلوجرات وکړنوپه دې وینا سره به یې هغه چوپ کړی چې:

به می سجا د ه رنگـین کن گـرت پـیر مـغان گوید
که سـا لک بـی خبـرنه بـود ز راه و رسم منزلها

ده بیاهم په لوړ اواز سره وویل چې: طریقت دشریعت تابع اوخادم دی، دشریعت کمالات په احوالواومشاهداتو باندې مخکې دی، په یوه شرعي امرباندې عمل کول له زرکلن ریاضت نه زیات ګټوردی، دسنت په پیروي کې دغرمې خوب (قیلوله) له ټولې شپې وینښې تیرولونه غوره دي، په روا والي اوناروا والي کې د صوفیانوعمل سند نه شي کیدای، له کتاب، سنت اودفقهې له کتابونوبایددلیل ترلاسه شي، د ګمراه خلکوریاضتونه دقرب سبب نه شي کیدای بلکې دلیري والي اوبعدباعث دی، غیبي

[۱] مکتوب ۲ج۲۳ مخ د مخدوم زاده خواجه محمد عبدالله په نامه.

صورتونه اواشکال هسې ملنډې دي، شرعي مکلفیت هیڅکله هم نه شي ساقط کیدلای؛ په دې اړه دمکتوبات یوڅو اقتباسات وړاندې کوو:

شریعت ددنیا اواخرت دټولونیکمرغیوضامن دی هېڅ هدف داسې نشته چې دهغه دتکمیل لپاره له شریعته پرته بل شي ته اړتیاپیداشي، طریقت اوحقیقت چې د صوفیانوځانګړتیاده دواړه دشریعت خادمان اوداخلاص په ترلاسه کولوکې مرستیالان دي،دارازدطریقت اوحقیقت دترلاسه کولوموخه یواځې دشریعت داصلي روح د عملي کولوذریعه ده نه داچې دابیل شی دی اود شریعت له دائرې نه وتلی دی، هغه حالات، دوجدکیفیات، علوم اومعارف چې صوفیان یې دسلوک په لاره کې ترلاسه کوي له مقاصدو څخه نه بلل کیږي هغه یواځې یوڅه اشکال اوخیالات دي چې دهغوی په ذریعه دطریقت دماشومانو زړونه پورته کیږي اوهمت یې زیاتیږي. له دې ټولونه په تیریدلو سره د رضامقام ته رسیدل دي چې دجذبې اوسلوک دمقاماتوپای دی.[1]

په همدې مکتوب کې لیکي: لنډفکره خلک احوال اومواجید، مشاهدات او تجلیات په مقاصدوکې شماري چې ددې لازمي نتیجه داده چې د وهم اوخیال په بند ګی به راګیرشي اودشریعت له کمالاتوبه محروم شي.﴿ کبر على المشركين ماتدعوهم اليه الله يجتبي اليه من يشاء ويهدى اليه من ينيب﴾ ژباړه: کومې خبرې ته چې ته مشرکین رابولې هغه دوی ته ډیره ګرانه اوسخته تمامیږي چې دخدای چاته خوښه شي هغه ځان ته ورکشوی اوڅوک چې خدای ته رجوع وکړي هغه ته سمه لاره ښیي، په یوه بل مکتوب کې په نفلودفرضومخکې والی‌اوغوره والی بیانوي اولیکي: په کوموا‌عمالوسره چې خدای ﷻ ته نږدې والی ترلاسه کیږي هغه فرائض دي یانوافل، نفل دفرضوپه نسبت هیڅ حیثیت نه لري په خپل وخت کې دیوه فرض

[1] مکتوب ۱ج۳۶ مخ دملاحاجي محمدلاهوري په نامه.

ادا کول له زرکاله نفلو نه غوره دي که څه هم هغه نفل په اخلاص سره وکړای شي[۱] ، په یوه بل مکتوب کې هم کاږي چې دنفس د اصلاح اودهغه دناروغیود له منځه وړلولپاره دشریعت په احکاموعمل کول له زرکلنو ریاضتونواومجاهدونه زیات ښه اوغوره دي، دی لیکي: دنفسي ناروغي دله منځه وړلو لپاره دشریعت په احکاموکې په یوه یې عمل کول دزروکلونوله هغو ریاضتونو او مجاهدونه زیات اغیزکوي چې له خپله ځانه وکړای شي، بلکې دامجاهدات او ریاضیات چې دشریعت له غوښتنوسره سم ونکړای شي نفساني غوښتنې اوناروغی نورې هم ځواکمنې کوي، برهمنو اوجوګیانوپه ریاضتونو اومجاهدوکې هیڅ کوتاهي نه ده کړې خودوی ته یې څه ګټه ونه رسوله یواځی داچې نفسونه یې نورهم غټ شول اویواځې دهغولپاره غذاشوه، په یوه بل مکتوب کې دشریعت دکمالاتوداهمیت په ترڅ کې لیکي: ددنیازیات خلک په خوب اوخیال مست دی په بادامو اوچارماغوباندې بسنه اواکتفاکوي دوی دشریعت له کمالاتوڅه خبردي اودطریقت اوحقیقت په رینښتوني علم څه پوهیږي؟ دوی شریعت پوست اوطریقت یې مغز بولي اوپه دې نه پوهیږي چې حقیقت څه دی دصوفیانوپه سطحي خبرو دوکه شوي اودهغوی په احوالو اومقاماتومین دي[۲]

په یوه مکتوب کې دیوه نبوي سنت دعملي کولوفضیلت بیانوي اولیکي: ټول فضیلتونه دسنتوپه پیروي پورې تړلي دي اوټول عزت دشریعت په عملي‌کولوکې پروت دی، دبیلګې په توګه یودغرمې خوب چې دسنت په نیت وکړای شي له څوسوه زره ځله شپه ویښه تیرولو نه زیات غوره دی دزکات یوه روپۍ ادا کول له

---

[۱] مکتوب نمبر ۲۹ / لومړی ټوک. دشیخ نظام تهانیسري په نامه

[۲] مکتوب ۱ج۴۰ مخ دشیخ محمد چتري په نا مه

خپله ځانه د سرو زرو غرونه نفقه کولونه زياته غوره ده [1] په يوه بل مکتوب کې ليکي: خامو صوفيانو ذکراو فکر له هرڅه مهم بللي اودفرضو اوسنتو په ادا کولو کې سستي کوي ځيلي اورياضتونه غوره کوي دجمعي اوجماعت لمنځونه پريږدي دوي نه پوهيږي چې په جماعت سره يوفرض لمونځ اداکول له زرهاو ځيلونه غوره دی، له شرعي ادابو سره سم ذکر اوفکرډيرښه اوضروري دی، ناقص علماءهم په نفلوډيرزور اچوی اود فرضو خيال نه ساتي[2]، دميرمحمدنعمان په نامه په يوه مکتوب کې ليکي: دصوفيانو يوه داسې ډله هم شته چې دلمانځه له حقيقته اودهغه له ځانګړوکمالاتونه ناخبره دي. دوی دخپلورنځونودرملنه په نورو څيزونوکې غواړي اودخپلو اهدافو ترلاسه کول په نورو شيانوپورې تړي. بلکې يوه ډله خويي لمونځ بيکاره شی بولي اوپه غيريت باندې ولاړ شی يې بولي اوروژه له لمانځه نه غوره بولي چې په دې کې دحمديت صفت پروت دی اويوه لويه ډله يې دخپل اضطراب تسکين په سماع او نغمو، وجد او تواجد کې لټوي اونڅاوي اورقص هم کمال بولي ايادوی نه دي اوريدلي چې: ماجعل الله في الحرام شفاء، خدای ﷻ په حراموکې شفانه ده ايښې، که دوی ته دلمانځه دکمالاتوبوی هم ورغلی وای نوسماع اونغمې به يې نه اوريدې او وجد اوتواجد به يې په خوله هم نه و راوړی.

چون نه د يد ند حــقــيقت ره ا فسا نه زدند [3]

په يوه ځای کې دهغې نفسي صفايې يادونه کوي چې له نامسلمانواوپه بيلاريو کې بوختوصوفيانوته حاصليږي اوليکي: اصلي تصفيه اوتزکيه په نيکوعملونو پورې تړلې ده،هغه عملونه چې دلوی ښتن له خوښې سره سم وي اوداخبره په بعثت پورې تړلې ده،لکه مخکې چې تير شو، نوله بعثت پرته رينتونې تصفيه

---

[1] مکتوب ۱ ج ۱۱۴ مخ دصوفي قربان په نامه.

[2] مکتوب ۱ ج ۳۶ مخ دصوفي قربان په نا مه .

[3] مکتوب ۱ ج ۲۶۶ مخ دخواجه عبدالله او خواجه عبيدالله په نومونو.

اوتزکيه نا شونې ده، هغه صفايې چې کفار اوبيلارې خلک يې ترلاسه کوي هغه دنفس صفايې ده اود زړه صفايې نه ده اودنفس صفايې له ګمراهی پرته بل څه نه زياتوي او له تاوانه پرته بله لارنه شي ښوولی اودځينې غيبي امورو کشف چې کفار اوبيلارې خلک يې دنفس د صفايې په وخت کې ترلاسه کوي هغه استدراج دی چې له بربادي اوخسارې پرته بل څه پکې نشته، له سالک اوعارف نه دشرعي تکليف سقوط له شرعي احکامو ازادي خطرناکې عقيدي چې دشريعت دختمولو لپاره ديوې اتشي مادې په څيرده. دترديدپه اړه په يوه مکتوب کې ليکې: ځينې خام متصوفين اوبې سره ملحدين په دې اند دي چې خپلې غاړې دشريعت دغلامي له کړی نه خلاصې کړي اوشرعي احکام په عوامو پورې مخصوص کړي دوی په دی فکردي چې خواص يواځې په معرفت باندې مکلف دي لکه اميران اوسلاطين چې يواځې په عدل او انصاف باندې مکلف دي، دوی وايې چې په شريعت باندې دعمل کولوهدف معرفت ترلاسه کول دي کله چې معرفت ترلاسه شو شرعي تکليفات ساقطيږي. او دا ايت شريف په استدلال کې راوړي: ﴿ واعبد ربك حتى يأ تيك اليقين ﴾ (١)

په يوه بل مکتوب کې ليکي چې په حلت اوحرمت کې دصوفيانوعمل سندنه شي کيدای، دومره کافي نه ده چې مونږ هغوی معذور وبولو اوملامت يې نه کړو اوددوی معامله خدای ته وسپارو په دې اړه دامام ابوحنيفه، امام ابويوسف اوامام محمد ويناوې داعتباروړ دي نه دابوبکرشبلي اوابوالحسن نوري عملونه، ددې زمانی خامو صوفيانودخپلو پيرانوعملونه بهانه کړي دي اوسازاونځايې ددين په توګه اختيارکړي دي اوهغه طاعت اوعبادت بولي ﴿ اتخذوادينهم لـهوا ولـعبا ﴾ دوی خپل دين لوبې اوتماشه ګرځولی دی. (٢)

---

[١] مکتوب نمبر ١/٢٧٦ دشيخ بديع الدين په نامه [٢] مکتوب١ج١٦۶ مخ دخوجه عبدالله او خواجه عبيدالله په نومونو.

د مجددصاحب دشریعت داحمایت اومرسته دحمیت درجې ته رسیږي کله چې دی دکتاب اوسنت اوجمهوراهل سنت دعقیدې په خلاف کوم صوفیانه تحقیق واوري اود هغه سنددتصوف له کوم کتاب نه یاد بزرگانو له احوالو اواقوالو نه راوړل شي نودده فاروقي رګ په حرکت کې شي اوله قلم نه یې دشریعت دملاتړ او دسنت دغیرت توپان راپورته شي. یوه مریدیې دیوه بزرګ (شیخ عبدالکبیر یمني) کوم شاذ اودنفرت وړقول نقل کړی ومجدد صاحب ته یې زغمل ګران شو او بې اختیاره یې له قلم نه داجملې ووتلې. محترمه! فقیر دداسې خبرو اوریدل نه شي زغملای بې اختیاره زمافاروقي رګ په حرکت کې راشي اودتاویل اوتوجیه موکه نه راکوي داسې خبرې که شیخ کبیر یمني کړي وي یا شیخ اکبر شامي خوزمونږ کار دمحمدعربيﷺ له خبرو سره ده نه دمحی الدین بن عربي [1] صدرالدین قونوي او شیخ عبدالرزاق کاشي له خبرو سره، زمونږ کار له نص (شرعی دلیل) سره دی نه له فص (۲) سره، دمدینې فتوحاتومونږ له فتوحات مکیه نه بې پروا کړي یو، (۳) دحضرت مجددصاحب په نزد چې کوم عمل له شریعت سره سم وکړای شي هغه ذکر بلل کیږي.

په یوه مکتوب کې وایې: تول وخت باید انسان دخدای په ذکر بوخت واوسي کوم عمل چې په شریعت سره سم ترسره شي هغه ذکربلل کیږي که څه هم هغه پیرل اوپلورل وي نوپه ټولوحرکاتواوسکناتوکې باید دشرعي احکامو رعایت وکړای شي څو هغه ټول ذکرشي څکه ذکردغفلت لرې کولوته وایې کله چې په ټولوافعالو کې دشرعي امرونو اونواهیومراعت وکړل شي نو کوونکی دحکم کوونکې (یوه

---

(۱) مراد یې شیخ محی الدین بن عربي دی چې په دمشق کې وفات اوهورې دفن دی.

(۲) له فص نه مراد دشیخ اکبر دکتاب "فصوص الحکم" کومه برخه (فص) ده.

(۳) مکتوب نمبر ۲ج ۱۰۰ مخ دملاحسن کشمیري په نامه

خدای) نه چې زېښتونې امر اوناهي دی غافله کیدای نه شي او دهمیشه ذکر نعمت به ترلاسه کړي.[۱]

ددې شرعي حمیت په اساس مجددصاحب تعظیمي سجده په ډېره سختي سره زدوله هغه چې ځینې مشائخو رواج کړې وه، ځینوځپلومریدانو ته یې (چې په دي اره یې یوڅه تساهل کاوه) ډېرې سختې خبرې لیکلې دي اوهغوی یې تنبیه کړي دي،[۲] دده په زمانه کې شرکي عملونه اورسمونه زیات شوي و، دمشرکانه مراسموتعظیم به کیده، له غیرالله نه مرسته اوارتیاو پوره کولوشرکي عقیدي وي، دکفارو دجشنونو تعظیم اودهغوی درسمونو اوعاداتوتقلیدکیده، دبزرگانولپاره څاروي نذرکیدل او حلالیدل، دپیرانو اوبیبیانوپه نیت روزي نیول کیدې ددې تولومزمت اوتردیدپه اړه د مجددصاحب هغه اوږد مکتوب وګوریٔ چې دیوې نیکي عقیدتمنې میرمنې په نامه یې لیکلی دی.[۳]

دادعقائدواصلاح، د شرک اوبدعت تردید اودخالص دین ددعوت هغه ستر تجدیدی کارو چې له ډېرې مودې وروسته مجددصاحب دهندپه ځمکه پیل کړ، له دې خطراتوسره دهندمسلمانان ځکه مخامخ و چې دوی دیوه غټ نامسلمان اکثریت په منځ کې اوسیدل اوداسلام هم ډېره موده نه وه ورسره وتلې اوبیاددې تجدیدي کار د تکمیل او پراخوالي کار دده د سلسلې نومیالي شیخ حکیم الاسلام حضرت شاه ولي الله دهلوي اودهغه کورنۍ[۴] او حضرت سیداحمدشهید اودده ډلې په ژبه

[۱] مکتوب ۲ج۲۵ مخ دخواجه محمدشرف الدین حسین په نامه
[۲] وګورئی مکتوب ۲ج۹۲مخ دمحترم میرمحمدنعمان په نامه او مکتوب نمبر ۱ج ۲۹ مخ شیخ نظام الدین تهانیسري په نامه.
[۳] مکتوب ۳ج۴۱ مخ یوې نیکې عقیدتمنې میرمنې ته.
[۴] چې په دې کې دده نومیالی لمسی مولانامحمداسماعیل شهید (۱۲۴۶ ه) په ځانګړې توګه د یادولو وړ دی.

اوقلم،کتابونواوتصنیفاتو،دحدیثواوقران ژباړواوپراخوتبلیغي دوروسره پرمخ بوتلو.

دسنتو رواجول او دحسنه بدعت تردید

یوداسې شی چې الله اورسول په دین کې نه وي ګډکړی او په هغه یې حکم نه وي کړی په دین کې ګډول اوددین جزء ګرځول، دثواب اوخدای ﷻ ته نږدیوالي لپاره د هغه کول اوله خپلو جوړوشویو شرائطو اوادابو سره دهغه داسې پا بندي کول لکه دیوه شرعي حکم؛ دابدعت بلل کیږي، بدعت په حقیقت کې په الهي دین کې دننه د انساني دین د تشکیل په معناده، ددې انساني دین بیله فقه ده او ځانګړې فرائض، واجبات، سنن اومستحبات لري چې په ځینې وختونوکې له الهي شریعت سره متوازي وي اوکله کله په شمیر اواهمیت کې له هغه نه زیات شي، په بدعت سره داحقیقت له نظره لویږي چې شریعت مکمل اوپوره دی دکوم شي چې تعین کیدل په کارو دهغه تعین شوی دی اوکوم شی چې فرض او واجب جوړیدل هغه فرض او واجب ګرځیدلي دي، په دین کې دنویو سکواچولوځای بندشوی دی اوس چې کومې نوې سکې هغه ته منسوب کول کیږي هغه به جعلي او کوټه وي امام مالک ډیرښه ویلي دي: من إبتدع في الإسلام بدعة یر اها حسنة فقد زعم أن محمداﷺ خان الرسالة فإن الله سبحانه یقول:﴿ الیوم أكملت لكم دینكم ﴾ فما لم یكن یومئذ دینا فلا یكون الیوم دینا ژباړه: چا چې په اسلام کې کوم بدعت پیداکړ او هغه ښه وبولي هغه ددې خبرې اعلان کوي چې (نعوذبالله) محمد ﷺ په رسالت کې خیانت کړی دی ځکه خدای ﷻ فرمایي: ما ستاسو لپاره نن ستاسو دین پوره اومکمل کړ نوکومه خبره چې د رسالت په زمانه کې دین نه وه هغه نن هم دین نه شي کیدای. دخدای ﷻ له لوري دنازل شوي شریعت ځانګړتیا دهغه سهولت او اساني اودهرچالپاره په هره زمانه کې دعمل وړکیدل دي ځکه چا چې دین وضع

کړی هغه انسان هم پیداکړی دی هغه دانسان ارتیاوې دهغه فطرت، څواک اوکمزوري پيژني. ﴿ الایعلم من خلق وهو اللطیف الخبیر﴾ ایاده چې څوک پیداکړي هغه نه پيژني هغه باریک بین اوپوره باخبره دی [سورة الملك ایت نمبر۱٤]

نوځکه په الهي شریعت کې ددې ټولو څیزونو رعایت شوی دی اوکله چې انسان په خپله شارع وګرځي نو هغه ددې لحاظ نه شي کولای دبدعتونو پیداکیدل اووخت په وخت زیاتیدلونه وروسته دین دومره سخت، پیچلی او اوږد شي چې خلک دې ته اړ شي چې ددې مذهب امیل له غاړې وکاږي. د ﴿وما جعل علیکم في الدین من حرج ﴾ خدای ستاسولپاره ستاسو په دین کې تنګی نه ده ایښې) نعمت ختم کړي، ددې نمونه د عباداتورسمونو، فرائضواو واجباتو په هغه اوږده فهرست کې کتلای شئ چې په هغه کې بدعت په ازادي سره دلاسوهونې موکه پیداکړې ده، ددین اوشریعت یوه ځانګړتیا د هغه نړیوال یووالی‌دی، هغه په هره زمانه اوهرپیر کې یودی، دنړۍ‌دیوه ګوټ مسلمان اوسیدونکی چې دنړۍ بل ګوټ ته ولاړشي نوپه شریعت باندې دعمل کولومشکل نه ورته پیداکیږي اونه یې کوم ځایې لارښود ته اړتیاپیداکیږي، ددې په خلاف په بدعت کې یووالی اووحدت نشته هغه دهرې سیمې په ځایې شکل او جول کې راوزي، هغه د ځانګړیو تاریخي اوځایې اسبابو. شخصي او انفرادي ګټو اوموخونتیجه وي له دې امله دهرهیوادبلکې کله خودیوه ولایت اوښاراو ان کلیو اوکورنیوبدعتونه اونوي دیني ایجادات په هغوی پورې مخصوص وي،اوداډول دښار ښار اوکورکوردین سره مختلف وي.

ددې ټلپاته اونړیوالوګټو په اساس رسول اللهﷺ خپل امت ته تاکیدکړی چې دسنتو ساتنه وکړي اوله بدعته ځان وژغوري اوپه ډیرو بلیغو الفاظو سره وایې:" من أحدث في امرنا هذا مالیس منه فهورد "، څوک چې زمونږ په دې دین کې داسې

خبره پیداکړي چې هغه په ده کې نه وي نوهغه خبره رد اودمنلونه ده،بل ځای وایې: " إياكم والبد عة فإن كل بدعة ضلالة وكل ضلالة فى النار"، له بدعت نه هروخت ځان وژغورئ ځکه هر بدعت ګمراهي ده اوهره ګمراهي به په دوزخ کې وی اودا له حکمته ډکه وړاندوینه یې هم کړې چې: " ما أحدث قوم بدعة إلارفع بها مثلهامن السنة ... " کله چې کوم خلک په دین کې کومه نوې خبر پیداکوي نودهغه په اندازه سنت له منځه ځي، صحابه کرامو ﷺ له دوی وروسته داسلام فقهاو او امامانو اودخپلې زمانې مجددینو اومصلحینواورباني علماو هروخت دخپلوزمانو دبدعاتو په سختی سره تردیدکړی‌دی‌اوپه مسلمانه ټولنه اودینی حلقوکې یې ددې بدعاتو درواج کیدلود مخنیوي خپلې هڅې نه دي سپمولي.

په بدعاتوکې دعوامو اوخوش عقیده خلکولپاره په هره زمانه کې یومقناطیسي کشش پروت دی اوپه دې پورې دپیشه لرونکې مذهبي پانګه والو ډلواو افرادو ذاتي ګټې پرتې دي په قرانکریم کې ددې تصویرخدای داسې کښلی دی﴿ يـايها‌الذين امنوا ان كثيرا من الاحبار والرهبان ليأكلون اموال الناس بالباطل ويصدون عن سبيل الله﴾[سورة توبه اية٣٤] ای ایمان والوزیات احبار اورهبان دخلکومالونه په ناروا توګه خوري اودالله له لارې یې ګرځوي، په دې اساس دامصلحین له سختو ستونزواوکړاوونوسره مخامخ شوي دي خودوی یې څه پروا نه ده کړې،اودایې دخپل وخت جهادله تحریف اوکړوالي نه ددین دساتنې مقدس کاربللی،دغو دبدعت مخالفینواودسنت دبیرغ پورته کوونکو ته دعوامو اودعوامویه څیرخوا صوله خوا د"جامد"، "روایت پال " مذهب دښمن" لقبونه ورکړل شوي دي خودوی یې هیڅ پروانه ده کړې، په دې ژبني اوقلمي جهادسره دحق ثابتولواوباطل محوه کولوسره ډیربدعتونه داسې له منځه تللي دي چې دتمدن په ځینې تاریخونوکې یې یادونه شوې ده اوکوم چې پاتې دي د هغو په خلاف اوس هم حقاني علما ولاړدي،

﴿من المومنين رجال صدقوا ماعاهدوا الله عليه فمنهم من قضى نحبه ومنهم من ينتظر ومابدلوا تبديلا﴾ [سورت احزاب ایت ۲۳] ژباړه: په دې مومنانوکې ځينې خلک داسې هم دي چې دکومې خبرې يې له خدای سره وعده کړې وه په هغه کې رينښتوني وختل بيا ځينې په هغوکې هغه دي چې خپل نذريي پوره کړی دی اوځينې يې په انتظارکې دي اودوی هيڅ زره تبديل اوتغيرهم نه دی کړی، په دې لړکې ترټولو لويه مغالطه اوتيروتنه دحسنه بدعت مغالطه ده، خلکو بدعت په دوه ډوله کړی دی بدعت سيئه، بدعت حسنه يعنی ښه اوبد بدعت دوی وايې چې هربدعت بد نه دی ډير بدعتونه ښه هم دي چې دحديث شريف له (کل بدعة ضلالة) نه مستثنی دی.[1] ،حضرت مجدد صاحب چې ددې تقسيم اوحسنه بدعت په خلاف په څومره زورسره دجهادبيرغ پورته کړاوپه څومره اعتماد اوقوت اوعلمي استدلال سره يې دهغه ترديدوکړ دهغه ساری مخکې او وروسته نه پيداکيږي. په دې لړکې دمکتوبات څو اقتباسات راواخلو:

دنبوي سنتو په خپرولو اودبدعاتو دمخنيوي کې خپل مخدوم زاده خواجه محمد عبدالله هڅوي اوپه يوه مکتوب کې ورته ليکي: داهغه وخت دی چې د حضرت خيرالبشرﷺ په بعثت باندې زرکاله تيرشوي دي،اودقيامت دنښو څرګنديدل پيل شوي دي،دنبوت دزمانې دلرې والي له کبله سنت پټ کړل شوي اوڅرنګه چې زمانه له دروغو ډکه ده بدعت رواج اومنل شوی دی، يوه شاهين ته

[1] ددې خلکو ترټولو لوی دليل دحضرت عمر داقول دی چې په جمعه تراويح کوونکې يې وليدل اووې ويل : نعمة البدعة هذه" دا ډيرښه بدعت دی. خودلته دعلماو اتفاق ده جې په لغوي توګه يې هغه ته بدعت ويلی‌دی اوکه نه تراويح کول په صحي حديثو سره ثابتې دي اوپه تواتر سره. دبدعت دتعريف لپاره د امام شاطبي کتاب (الاعتصام بالسنة) اودمولانااسماعيل شهيد کتاب (ايضاح الحق الصريح في احكام الميت والضريح) وګورئ چې په دې موضوع بهترين کتابونه دي .

ارتياده چې دسنت حمايت اومرسته وکړي اوبدعت په شااومغلوب کړي دبدعت رواج کول ددين دتخريب په معنی ده اودبدعتي تعظيم کول داسلام دماڼی دنړولو په معنی ده. په حديث شريف کې راځي : من وقرصاحب بدعة فقد اعان على هدم الاسلام. چا چې دبدعتي عزت وکړ ده داسلام دنړولو په کارکې برخه واخيسته، په پوره عزم اوهمت سره دې لوري ته دتوجه کولوارتياده چې هر ډول سنت بايد بياژوندي کړای شي اوهرډول بدعت بايدله منځه يووړل شي،داکارهروخت ضروري و،خو داسلام دکمزوري په دې زمانه کې چې داسلام دمراسمو پلي کول دسنتو په خپرولواودبدعت په له منځه وړلوپورې تړلي دي؛ نورهم ضروري دي، له دې وروسته په دې مکتوب کې دبدعت هرډول ښه والی ردوي اود بدعت حسنه داصطلاح په خلاف داسې ليکي: په مخکې خلکوکې ځينو يې په بدعت کې يوڅه ښه والی اوحسن ليدلی اودبدعت ځينې ډولونه يې ښه بللي دي، خوپه دې مسئله کې دافقيرله دوی سره اتفاق نه لري اويوډول بدعت هم ښه اوحسن نه بولي اوپه دې کې پرته له تيارواوکدورتونوبل هيڅ شی نه محسوس کيږي، رسول اللهﷺ فرمايي : کل بـــدعة ضـــلالة. هربدعت گمراهي ده. [۱]

په يوه بل کې چې په عربي يې دميرمحب الله په نامه ليکلی‌کاږي : نه پوهيږم چې خلکوڅه ډول په يوه داسې کارکې حسن پيدا کړی چې داسلام په کامل دين اوالله ته منل شوي مذهب کې دنعمت له پوره کيدو وروسته راپيداشوی دی، ايا هغوی ته داغتيه خبره هم لانه ده معلومه چې له کمال، اتمام اوپوره والې وروسته په کوم دين کې نوې خبرپيداکړل شي نوپه هغه کې حسن نه وي.فماذابعدالحق إلاالضلال، له څه وروسته دگمراهي درجه پاتې کيږي.که دوی‌ته معلومه وای چې په کامل

[۱] مکتوب ۲ج۲۳ مخ دمخدوم زاده خواجه عبدالله په نامه.

دین کې نوی پیدا شوی شی ښه بلل دهغه نه کمال اونقصان لا زموي اوددې اعلان دی چې دا دین لاپوره شوی نه دی نو ددې جرات به یې نه و کړی. [۱] په یوه بل مکتوب کې په دې استثنا باندې خبرې کوي اولیکي: کله چې هر نوی شی بدعت شو اوهربدعت گمراهي شوه نو په یوه بدعت کې دحسن پیدا کیدل څه معنی لري؟ کله چې له حدیثو نه په ښکاره توگه دامفهوم څرگندیږي چې هربدعت سنت له منځه وړي اوپه دې کې کوم تخصیص نشته نودامعني ورکوي چې هربدعت سیه اوبد دی. په حدیث کې راغلي دي: ماأحدث قوم بدعة إلارفع مثلهامن السنة فالتمسك بالسنة خيرمن إحداث بدعة کله چې یوقوم بدعت پیدا کوي نودهغه په اندازه سنت له منځه ځي نوله سنت سره تړاو دبدعت له پیداکولو نه غوره دي.

له حضرت حسان نه روایت دی چې رسول ﷺ فرمايلي: ما إبتدع قوم بدعة في دينهم إلانزع الله من سنتهم مثلهاثم لايعيدها إليهم إلى يوم القيامـــة ،کله چې کوم قوم په خپل دین کې یو بدعت پیداکړي نوخامخادوی له سنتونه [illegible] چې له منځه کاږي بیا تر قیامته پورې هغه نه ورته راگرځي، بایدپوه [illegible] چې ځینې بدعتونه چې علماو او مشائخو حسنه بللي دي چې کله په هغو [illegible]ندې ښه غور وکړل شي نومعلومه به شي چې هغه هم سنت له منځه وړي. [۲] په دې مکتوب کې د بدعت حسنه له وجودنه بیخي انکارکوي اولیکي: خلک وايې چې بدعت په دوه قسمه دی: بدعت حسنه اوبدعت سیئه، هغه نیک عمل ته بدعت حسنه و[illegible] چې درسول الله اوراشدینو خلفاوله زمانې وروسته پیدا شوی وي اوپه هغه [illegible] کوم سنت له منځه نه ځي اوبدعت سیئه هغه دی چې سنت له منځه وړي. دافقیریه دې بدعتونوکې په یوه بدعت کې هم حسن او نورانیت نه ویني پرته له تیارې اوظلمته

---

[۱] مکتوب نمبر / ۱۹ لومړی توک. دمیر محب الله په نامه.

[۲] مکتوب نمبر/ ۱۸۶لومړی توک. دخواجه مفتي عبدالرحمن کابلي په نامه.

هیڅ هم نه پکې لیدل کیږي فرض به کړو چې نن په کوم بدعت عمل کې دنظرد کمزوري له کبله تازګی اوصفایې لیدل کیږي خوسبا چې کله نظرتیز اولرلیدی شی نوله تاوان اوپښیمانی پرته بله هیڅ نتیجه نه لري.

بـوقـت صبح شـود هم چـو روز معـلومـت
کـه بـا که بـا خته عشـق د رشب د یجو ر

سیدالبشر ﷺ وایي: من أحدث في أمرنا هذا ماليس منه فهورد.[1] څوک چې زمونږ په دغه دین کې داسې شی پیدا کړي چې اصلاپه ده کې نه وي نوهغه رد اود منلوونه دی، کوم حسنه بدعتونه چې په هغه زمانه کې رواج شوی و یوېې دمولود شریف غونډه اوجلسه هم وه ددې دموخی اولورانتساب له کبله هغه ته بدعت ویل اود هغه مخالفت کول نازک اوګران کار و اوپه دې سره په عوامو کې بدګومانې پیداکیده اودبی ادبي اومینې دکموالي خطره یې وه خومجددصاحب په دې ښه پوهیده چې کوم شی په خیرالقرون کې نه وي ثابت شوی په هغه کې ددین ترقی اود امت ګټه نشته اوپه هغه کې دوخت په تیریدلوسره ګڼ شمیر بیلاری او مفاسدپیداکیږي،له ده نه پوښتنه وشوه چې که دمولودشریف په غونډه کې کوم دګناه کارنه وي نوڅه بدي پکې شته؟ ده په ځواب کې ورته ولیکل : محترمه دفقیر په ذهن کې خو دا راځې چې ترڅوپورې ددې دروازه بیخې ونه تړل شي دهوا اوهوس خاوندان له دې نه نه منعه کیږي که یوه زره هم دهغه دجواز فتوی ورکړل شي نو ورو ورو به خبرکوم ځای ته ورسیږي قليله يفضي الى كثيره.[2]

---

[1] همدا مکتوب.

[2] مکتوب ۳ج۲۷ مخ دخواجه حسام الدین په نامه.

داراز دمجدد صاحب په دي مبصرانه اوجراتمندانه اقدا(دبدعتونو تولیز مخالفت اودبدعت حسنه له وجودنه انکار) سره دیوه لوی خطرمخنیوی وشو. او دیوه ستردیني انتشار دروازه وتړل شوه چې دسطحي علماو په تائید ،دخانقاو په سرپرستي، دامیرانو او رئیسانو ددلچسپي اومرستې له کبله په اسلامي ټولنه کې په خپریدوو.

فجزاه الله عن الإسلام والمسلمين خيرالجزاء.
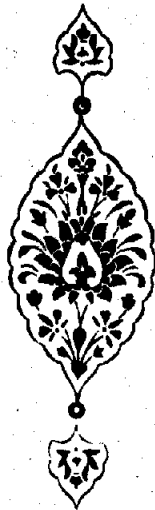
شپږمه برخه

وحدةالوجود که وحدةالشهود ؟

شیخ اکبر محی الدین ابن عربي اود وحدة الوجود دمسئلې تفصیل او تدوین:

مخکیني صوفیان به چې کله مغلوب الاحوال شول نو داسې" اتحادنما " خبرې به یې له خولې وتلې چې هغه په وحدة الوجوددلالت کوي لکه دستر اونومیالي شیخ او عارف حضرت بایزید بسطامي.داخبرې چې ویل به یې: "سبحاني مااعظم شاني " او "لیس في جبتي الا الله " او دحسین بن منصور د "انـا الـحق " چیغه زیاتې مشهورې دي. خو شیخ محی الدین ابن عربي مړ ۶۳۸ هـ چې دشیخ اکبر په نامه سره شهرت لري ددې مسلک مجدداوپه علمي توګه باني اوموسس دی او له هغې زمانې نه دده شهرت او مقبولیت دې درجې ته ورسیده چې په اهل تصوف کې یې دموسمي اغیزېه ډول نفوذ کاوه داسې چې ډیر څواکمن خلک هم څنې خوندي نه شول. تردې پورې چې دی د ذوق او تحقیق دخاوندانو شعار وګرځیده اوپه ګډه یې هرڅه په ده پورې تړل اُوله ده نه انکارکول یې د خپل جهالت دثبوت او له تصوف نه دناخبرتیا

په معنی و لکه مجدد صاحب چې وايي : دوی دتصوف داسې بابونه اوفصلونه وتاکل لکه په علم نحو اوصرف کې چې تاکل شوي دي [١] د شيخ اکبر په نزد د وحدة الوجود حقيقت څه دی، دی هغه څه ډول وړاندې کوي، دهغه لپاره کوم دلايل وړاندې کوي اوداپه څه ډول يو روښانه حقيقت، يوه عملي تجربه اودکشف مشاهدې اومعامله ګرځوي،اوبيادیڅه ډول ديوې ځانګړې فلسفې اومکتب حيثيت اختيارکړ اوپه دې باندې يوه دومره ستره کتابخونه تياره شوه چې دهغې دلنډې جايزې اخستلولپاره هم يوه ستردفترته اړتياده په دې کتاب کې يې ضمني او اجمالي يادونه هم ګرانه ده.

څرنګه چې دا دتصوف او فلسفې ژوره اودقيقه مسئله ده چې دهغې لپاره دتصوف فلسفې ژوراصطلاحات پيژندل ضروري دي اوله باطني تجربواوعلمي سيراوسلوک سره هم تړاو لري نوځکه ددې کتاب په دې کوچنۍ برخه (شپږمه برخه) کې دهغې ځايول ګران دي. کوم لوستونکې چې په دې مسئله باندې په عملي توګه د پوهيدنې مينه لري هغه دې دشيخ اکبرمشهورکتابونه " فتوحات مکيه " او " فصوص الحکم " وګوري[٢]، حضرت مجددصاحب دوحدة الشهود داثبات په اړه اوږده مکتوبات ليکلي دي په هغوکې چې دشيخ اکبرمسلک په څه ډول وړاندې شوی‌اودهغه لنډيز اوترجماني يې کړېده له هغونه هم دده مسلک اومرادپيژندل اسانه دي اودهغوضروري اقتباسات به په دې ليکنه کې په خپل ځای‌کې راوړل شي مونږدلته دعلامه عبدالعلي بحرالعلوم لکهنوي مـړ١٢٢٥هـ دکتاب "وحدة الوجــود" څــو اقتباسات وړاندې کوو، نوموړی‌د اصولو اوحکمت دفن ناپايه

---

[١] مکتوب ٨٩ دريم ټوک دقاضي اسماعيل فريدابادي په نامه.

[٢] په دې لړکې دسيدشاه عبدالقادر مهربان فخري ميلاپوري مړ١٢٠۴هـ کتاب اصل الأصول في بيان مطابقة الکشف با لمعقول و المنقول – (دمدراس پوهنتون دکال ١٩٥٩م چاپ) مطالعه هم ګټوره ده

سمندردی او دشیخ اکبر دوحدةالوجود دنظریې ترجمان دی اودهغه له کتابونوپه ځانګړې توګه " فتوحات مکیه " او" فصوص الحکم " سره ښه اشنااوماهر یې دی، دده په اقتباساتو سره به دشیخ اکبر دموخې اومراد په پیژندلو کې څه مرسته ترلاسه کړای شي که څه هم په دې کې داسې ګڼ شمیر اصطلاحات او تعبیرات راغلي دي چې په هغو باندې دفن ماهرین او هغه څوک پوهیږي چې ددې فن دپوهانو په ژبه اودبیان په اسلوب پوهیږي خومونږ له دې نه روښانه او واضح بل څه پیدانکړل څکه یې دلته رااخلو[1] دی لیکې: له خدای نه پرته چې څه دي هغه عالم شیونات او تعینات دي ټول شیونات اوتعینات دهغه مظاهردي اودی په هغوکې ساري اوڅرګنددې.

داسرایت دحلول دوالو سرایت نه دی اونه هغه چې داتحادوالو یې بیانوي بلکې دا سریان دهغه سریان په څیردی چې دشمیرې په عددونوکې د "یوه " دی. دشمارټول اعداد له واحدونو پرته نور هیڅ نه دي په نړۍ کې دیوه ذات ظهور شته. په کثرت کې دی ښکاره دی په خپله کثرت وجودنه لري دالله پاک دذات له وجود سره هغه ښکاره شوی دی اودالله پاک ذات په هغه کثرت کې ښکاره شوی، الله اول دی، الله اخر دی، الله ظاهردی، الله باطن دی، الله له شریک نه پاک دی، دالله پاک نوم له کوم مظهر پرته نه ښکاره کېږي، هغه مبارک نوم که تنزیهي وي یاتشبیهي اوس چې څرنګه اسماء په مظاهرو پورې وتړل شول او له مظاهرو پرته دهغو دکمال تصورنه شي کیدای نو الله پاک دنړۍ اعیان او ذاتونه موجودکړل څو هغه دده مظاهرشي اودهغه داسماو او نومونوکمال په پوره توګه څرګند شي، الله پاک په

---

[1] په دي لیکنه کي ډیرداسې اصطلاحات شته چي دهغو پښتو کول دګتې په ځاي تاوان کوي دهرعلم رفن خپل ځانګړي اصطلاحات اوتعبیرات وي چي دخپل فن خلک یي کاروي نودهغوترشاپراخي معناوې پرتې وي د پښتو په یوځوتوروکي هغه نه شي ځایول کیدای څکه مویه خپل ځاي پرینبودل (ناړن)

خپل ذاتي کمال کې په يقيني توګه غني اوڅه شي ته اړنه دی (خود نومونو دکمال په مرتبه کې دعالم له خارجي وجود نه غني نه دی)[۱] حافظ شيرازي وايي:

پرتو معشوق گر فتاد برعاشق چي شد
مابدومحتاج بوديم او به مشتاق بود

يعني که دمعشوق سيوری په عاشق ولوېږي نوڅه خبره ده؟ مونږهغه ته اړ وو او دی مونږ ته ليواله، دابيان له دې قدسي حديث څخه ثابت دی: کنت کنـزا مخـفيا فاحببت ان اعرف فخـلقت الـخلق زه يوه پټه خزانه وم ماوغوښتل چي وپيژندل شم له دې امله مې مخلوق پيداکړڅو زما اوزما دنومونو مظهر شي، څوک چې د دوو وجودونو قايل وي يود الله وجود بل دممکن وجود نو هغه شرک کوي او داشرک خفي اوښت دی او څوک چې يواځې يو وجود مني اووايي چې وجود يواځې دالله دی له ده پرته چې څه دي هغه دده مظاهراو ښکاريدو ځايونه دي اودمظاهرو ډيرښت دهغه له يووالي او وحدت سره منافي نه دی نو داکس"موحد" دی، ته له حق سره يوشی اوعين حق نه يې ځکه حق تعالی وجود مطلق حقيقت دی اوته مقيداومتعين يې اومتعين په هيڅ ډول عين مطلق نه شي کيدای هوکې ته په خپل حقيقت کې عين حق يې حق تعالی په تاکې متعين دی الله پاک دموجوداتو په ذات کې دتعين له قيدنه ازاد اودتعين په قيد سره مقيد بيامومي يعنې الله پاک په متعين کې ښکاره کيږي لاموجود ولا اله الاالله. له الله پرته نه موجود شته اونه معبود[۲] ددې مسئلې اغيز دشيخ اکبرله زمانې وروسته دومره هر اړخيزبلکې نړيوال شوی و چې ويل کيږي په صوفيانو، فلاسفه و اوشاعرانوکې نوي په سلوکې ددې مسئلې قائل

---

[۱] دقوسينوپه منځ کې عبارتونه که داسې ليکل شوي واي نو احتياطي به و چې: دالله تعالی دنومونو دکمال ښکارنديدل دعالم خارجي وجود غوښت (کتونکي)

[۲] دبحرالعلوم علامه عبدالعلي انصاري لکهنوي له کتاب (وحدة الوجود) څخه چې مولانا شاه زيدابو الحسن فاروقي مجددي ژباړلی او ندوة المصنفين دهلي خپورکړی دی مخونه ۲۹-۵۶.

اومنونکې و اويايې له رعب لاندې راغلي اوهمغرېې شوي يې وو، د شيخ مخالفت کوونکې زيات دحديثوعلماء فقهاءاوهغه علماووچې علماء ظاهربلل کيدل په دوی کې دا لاندې نوميالي علماءاودفن ماهرين هم وولکه:حافظ ابن حجر عسقلاني، علامه سخاوي؛ ابوحيان مفسر، شيخ الاسلام عزالدين ابن عبدالسلام، حافظ ابوزرعه، شيخ الاسلام سراج الدين البلقيني، ملاعلي القارى اوعلامه سعدالدين التفتازاني، دانومورې علماء که څه هم دكتاب اوسنت ښه عالمان اوديني علومو ماهرين وو خوله يو دوو پرته دانور په باطني علومو کې داهل تصوف په نزد منل شوي نه وو نو ځکه ددوی مخالفت په دې مقوله او اصل باندې حمل کيده چې: الناس اعداء ماجهلوا. خلک چې په کوم شی پوهيږي نه دهغه دښمنان دي.

شيخ الاسلام ابن تيميه اودوحدة الوجود دنظريې مخالفت

ابن تيميه دوحدةالوجود مسئلې دمخالفينوعلمبردار ؤی ،ده په دې مسئله باندې دکتاب اوسنت اود تصوف د وروستيو پايلو اواغيزو په رڼاکې تنقيدونه اوتبصرې کړي دي په دې لړکې دشيخ الاشلام تقي الدين حافظ ابن تيميه ۶۶۱ ـ ۷۲۸ھ نوم تر هر چاروښانه دی، دی دشيخ اکبرله وفات ۶۳۸ ھ نه درويشت کاله وروسته پيداشوی دی ، شيخ اکبر چې په کوم ښار "دمشق " کې وفات شوی دی اوپه کوم ځای کې دفن شوی دی په همغه ځای کې ابن تيميه په ښه اوبذ پوهه شوی او ښوونه او روزنه يې هم هورې شوې ده او سترو علمي اوذهني کمالاتوته رسيدلی دی، کله چې دده شعوربالغ شو او چاپيريال ته يې په تنقيدي نظر وکتل نوهغه مهال دشيخ اکبر دمړينې ايله څلويښت، پينځه څلويښت کاله وتلي وو په مصر اوشام کې دده علمي تحقيقاتو شورماشور جوړ کړی وو اودعلم اومعرفت خمونه دده دتوحيدله ذوق نه ډک وو په مصرکې شيخ ابوالفتح نصر المنجبي دشيخ اکبر په سرسخته عقيدتمنوکې و اودسلطنت ټولواک اود تور او سپين خاوند رکن الدين

بیبرس الجاشنگیر دشیخ نصرالمنجبي مرید و، په شام اوډیرو عربي هیوادو کې دشیخ کتابونه په ځانګړې توګه" فتوحات مکیه " او" فصوص الحکم " په ټولیزه توګه رواج وو اوخلکوپه خوندخوند ویل، په خپله ابن تیمیه په دې اعتراف کړی چې په فتوحات مکیه، کنه الــمحکم المربوط، الدرة الفاخرة ، مطالع النجوم او نوروکې ډیرې زیاتې علمي ګټې او غوره نکات پراته دي .

دشیخ اکبر دمسلک په پرمخ وړونکو کې چې ډیر شهرت ته رسیدلي وو هغه لکه :ابن سبعین، صدرالدین قونوي (چې دشیخ اکبرشاګردو) بلیاني او تلمساني وو، امام ابن تیمیه په دوی ټولوباندې شیخ اکبرغوره بولي اوله دې نه جوتیږي چې ابن تیمیه دانصاف اوتحقیق لمنه نه ده پریښې اوپه " اذا حکمتم بــین الناس ان تــحکموا بالعــدل " باندې یې عمل کړی دی، دی لیکي: ابن عربي له دې خلکونه اسلام ته ډیرنږدې دی اودده خبرې په ډیروځایونو کې نسبتاښې دي ځکه دی دمظاهر اوظاهرپه منځکې توپیرکوي امر، نهی اوشرعي احکام په خپل ځای ږدي مشائخوچې دکومو اخلاقو او عباداتو تاکید کړی دی هم دهغود اختیارکولو مشوره ورکوي له دې کبله ډیرصوفیان دده له خبرونه سلوک ترلاسه کولای شي که څه هم هغوی دده حقائق په سمه توګه نه شي پیژندلای اوڅوک چې دده حقائق پیژني اوله هغو سره موافقت کوي بیادده دخبرو حقیقت ورته څرګندیږي،[1] بل ځای په یوه لوړرتبه مسلمان باندې دښه ګومان اود خپل حکم لګولو باریک مسئولیت احساس کوي اولیکي: خدای پوهیږي چې دده خاتمه به په څه ډول شوي وي خدای دې نږو او ښځو، مړو او ژوندیوته ښښنه وکړي.﴿ ربنا اغفرلنا ولاخواننا الذین سبقونا بالایمان ولاتجعل فی قلوبنا غلا للذین امنوا ربنا انك رؤف رحیم﴾ خدایه مونږ اوزمونږ هغو وروڼو ته ښښنه وکړي چې له مونږنه مخکې له ایمان سره تیرشوي دي اوزمونږ

[1] دشیخ الاسلام مکتوب دشیخ نصرالمنجبي په نامه چې په " جلاء العینین " کې راغلی دی ۵۷

په زړونوکې دایمان دخاوندانولپاره کړوالی مه اچوه ! زما ربه ته د ډیر شفقت والا او مهربانه یې.[۱]

دوحدة الوجود دعقیدې سرسخته داعي او دهغه اغیزې

خوداسې معلومیږي چې ددې تحقیق خاص مزاج دده ټولیزه خپراوی او تبلیغ اوپه زده کړه او تلقین کې له جوش نه کار اخیستل کیده اوداحتیاط نه کولوله امله په خپله په شام کې چې ددیني علومو لوی مرکز و او دمصر دترکې توکمه حکومت یو ولایت و؛ یوډول ذهني اواخلاقي انتشارپیداشوی‌وخلک دشریعت،عقل او اخلاقو له پولواوښتي وواوپه اسلامي ټولنه کې یو بحراني کیفیت په راښکاره کیدو و، دیوه حکیم له وینا سره سم: ونه په جرړو نه په میوه پیژندل کیږي د"وحدة الوجود " دعقیدي ونه چې په څه ډول پاڼو او میوې ته رسیدلې وه هغه دشریعت دساتونکې اوغیرتي عالم او داعي لپاره دتشویش وړ وه اوحق یې درلود چې نیوکې پرې وکړي ابن تیمیه په نقل کولوکې په ټولیزه توګه احتیاطي دی، دی نقل کوي چې تلمساني د وحدةالوجودپه علم کې ترټولو مخکې دی، دی نه یواځې دوحدةالوجودقائل و بلکې عمل یې هم پرې کاوه ده به شراب څښل اودمحرماتو ارتکاب یي کاوه (چې موجود یوشي نودحلالو او حرامو توپیر له کومه شو؟)

امام ابن تیمیه لیکي: ماته یوه باوري سړي بیان کاوه چې ده له تلمساني نه فصوص الحکم وایه اودایې داولیاءالله اوصوفیانوخبرې بللې کله چې ده فصوص ووایه اوورته معلومه شوه چې دده مضامین له قرانکریم سره څرګند مخالفت لري

[۱] دشیخ الاسلام مکتوب دشیخ نصر المنجنبي په نامه چي په "جلاء العینین" کي راغلي دي ۵۷

نوده تلمساني ته وويل چې داخوله قران نه مخالف دی تلمساني ځواب ورکړ چې قران خو ټول له شرک نه ډک دی ځکه هغه دخدای اوبنده په منځ کې توپیرکوي توحیدخو زمونږ په خبرو کې دی دده دامقوله چې دکشف په ذریعه هغه ثابت شوې چې هغه ټول دعقل په خلاف دي، [۱] دی زیاتوي: یوسړی چې له تلمساني اودهغه له همفکره ځخه و ماته یې ویلي چې مونږ په یوه مړه پمن سپي باندې تیریدو دتلمساني ملګري وپوښتل چې دا هم دخدای ذات دی؟ هغه ځواب ورکړ ایاکوم شی هم دده له ذات نه وتلی دی هوکې هر څه دده په ذات کې دننه دي. [۲]

دی په خپل کتاب (الــرد الاقــوم علی فصوص الــحکم) کې لیکي: ځینې خلکو وویل چې کله وجود یودی نو ولې خپله ښځه حلاله ده اومورحرامه ده؟ دې محقق ځواب ورکړ چې زمونږ په نزدټول یوډول اوبرابردي خودې محجوبینو (هغه چې له ریښتونی توحید سره ناآشنا دی) وویل چې مور حرامه ده نومونږ ورته وویل چې هوکې په تاسو باندې حرامه ده. [۳] دانه شی ویل کیدای چې ددې بیباکه خبرو او اخلاقی انارشی مسئولیت دشیخ اکبر په خیرمحقق او عارف په غاړه دی یا د هغه له کتابونو نه راپیدا شوی دی ؟ دی په اخیری درجه دسنتو تابع و. [۴] خورانیک او زاهد انسان و، ریاضت کوونکې، مجاهد اوله خپل ځان سره یې محاسبه کوله، دشیطان له فریبو اود نفس له مکاری نه پوره خبر و. [۵]

---

[۱] الفرقان بین الحق والباطل ۱۴۵.

[۲] همدا اثر.

[۳] الرد المحکم علي فصوص الحکم. ۴۲.

[۴] شیخ اکبر دامام داود ظاهري دظاهري مذهب پیرو و چې هغوی قیاس نه مني او دحدیثو اوقران په ظاهر باندې عمل کوي.

[۵] دیلګې په توګه د ده کتاب (روح القدس) وګورئ.

خو له ده نه ځينې داسې ويناوې رانقل شوي چې څوک له وړې خبرې نه غرونه جوړوي دهغو لاس ته يې ډير څه وروستي دي. لکه داچې دموسیؑ په زمانه کې دخوسي عبادت کونکو په حقيقت کې دخداي عبادت کاوه موسیؑ هارونؑ ځکه وواهه چې ده دخوسي دعبادت مخالفت ولي کاوه؟ (دخوسي عبادت عين د خداي عبادت دي ځکه موجود يو دی)، ددوی په نزد موسیؑ له هغوعارفينو څخه نه وو چې په هر شی کې يې دحق مشاهده کوله اودا يې له هرشی سره عين باله. دده په نزدفرعون په خپله دی دعوی کې په حقه و چې ويل يې : ﴿انااربکم الاعلی ﴾ بلکې هغه عين و ځرنګه چې په تکويني توګه فرعون حکومت ترلاسه کړی و اود حق څښتن و نودده داخبره په ځای ده چې: ﴿انااربکم الاعلی ﴾ ځکه چې کله ټول په يو نسبت رب کيږي نوزه په هغو ټولو باندې لوړ يمه ځکه ماته په ظاهره په تاسو باندې د حکومت کولو اوفيصلی کولو اختيار راکړی شوی دی وايې چې کله جادوګر دفرعون په صداقت وپوهيدل نودوی دهغه مخالفت نه دی کړی بلکې دده اعتراف يې وکړ او ويې ويل: ﴿ اقض ماانت قاض انما تقضی هذه الحياة الدنيا ﴾ ته چې کومه پريکړه کوي هغه وکړه! ته ددې دنياپه ژوندکې حکم چلولای شی. له دی کبله دفرعون داخبره بيخی په ځای وه چې ويل يې ﴿انـــاربـــکم الاعـــلی ﴾ دی په نوح ؑ باندې تنقيدکوي اود هغه کافرقوم چې د کاڼو عبادت اوتعظيم يې کاوه ښه بولي دی وايې چې هغو بت پالوپه حقيقت کې دخدای عبادت کاوه .اودنوحؑ طوفان په حقيقت کې دالله د معرفت دطغيانی سمندرجوش و چې هغوی پکې غرق شول .[1]

په دې اساس ډير مشائخ اوعارفين چې د شيخ اکبر دلوړی مرتبی قائل هم وو

---

[1] دشيخ اکبرداټولې ويناوې له " الرد الا قوم علي مافي کتاب فصوص الحکم " او " الفرقان بين الحق والباطل " نه اخيستل شوي دي اوابن تيميه دا له فصوص الحکم نه راخيستي دي داخبر ښکاره کول ضروري دي چې دشيخ اکبرله علوموسره تړاولرونکي يوه ډله داهم وايي چې دشيخ په کتابونو په ځانګړې توګه "فصوص الحکم" کي زښت زيات الحاقات اوزياتونې شوي دي .

اودی یې په مقبولینوکې باله دوی خپل اړوند خلک دده دکتابونو له مطالعی نه په سختی سره منعه کول د(النور السافر) مصنف شیخ محی الدین عبدالقادر عیدروسی له خپل شیخ علامه بحرق نه روایت کوي چې دهغه مرشد اودخپل وخت نومیالی شیخ ابوبکر عیدروسي بیان کاوه چې زما نه په یاد کیږي چې زه دې خپل پلار (شیخ عبدالله ابن ابی بکر حضرمی) کله وهلی یا سپک کړی یم یواځی یوځل هغه ماته ډیر په غصه شو اوهغه ځکه چې ده زماپه لاس کې دشیخ اکبرد کتاب (فتوحات مکیه) یوټوک ولید. اوماله هغې ورځی راپه دیخوا بیادهغه کتابونوته لاس هم ور نه وړ. دیوایې چې زما پلاربه خلک دشیخ له دواړوکتابونوفتوحات او فصوص له مطالعي نه په ډیره سختي سره منعه کول خوله دې سره به یې دا تینګار هم کاوه چې په شیخ اکبرباندې ښه ګومان کوی او ویل به یې چې دهغه په اړه په دې عقیده اوسی چې دی له اولیاء الله او عارفینونه وو.[1]

په هندوستان کې دوحدةالوجود عقیده

په اتمه پیړۍ کې چې کله داعقیده هندوستان ته راغله نوله دیکبله چې هندوستان په خپله ددې عقیدي اومسلک ډیرپخوانی‌اوسرسختی‌منونکی‌اوداعي پاتې شوی‌اودتصوف دځینې مورخینوله ویناسره سم دایران،عراق اومغرب متصوفینو د وجودي توحید سبق له هندوستان څخه وړی دی . د اسلام له راتګه وروسته هم پرته له څه پریکون نه داهیواد ددې مسلک او عقیدي علمبردار اود(همه او ست) قائل و. اود اریایې نسلونو دمزاج اوددې ځای دمذهبو او فلسفو (چې د سامی قومونو او دانبیاو په سیمه کې د پیداشویو مذاهبو په خلاف له قیودونه ازاد اوله زړهاوکلونو راهیسی دوحدت وجود او وحدت ادیان قائل وو) د ازادی له کبله دی

---

[1] النورالسافر مخ ۳۴۶ .

مسلک او مشرب نورهم ژور او شوخ رنګ غوره کړ. اودلته په راتګ سره ددې فلسفي مزاج له ځايې مزاج سره همغږی شو او یو نوی جوش او نوی فکري مکتب يې پيداکړ،ددې ځای په مشاېخوکې ګڼ شمير يې ددې عقيدې مبلغين او داعيان ليدل کيږي. په دوی‌کې په ځانګړی توګه دچشتيه صابريه طريقی نوميالی شيخ شاه عبد القدوس ګنګوهی مړ ۹۴۴ﻫ شيخ محمد بن فضل الله جهنجهانوی مړ ۱۰۲۹ﻫ اوشيخ محب الله اله ابادی مړ۱۰۵۸ﻫ دوی هر يو په خپل وخت کې ابن عربي اوپه خپلو سيمو کېابن فارض وو. په دوی‌کې زيات يې د مجدد صاحب نه څه مخکې يادده له زمانې سره نږدی يادده په زمانه کې په ارشاد او تحقيق باندې بوخت وو.

شيخ علاء الدوله سمناني او دوحدة الوجود مخالفت

لکه مخکې چې وويل شودوحدة الوجودپه مسلک او شيخ اکبرباندې تنقيد کوونکې زيات هغه خلک دی چې دظاهری علومو ماهرين دی اود معرفت او حقيقت له کوڅی، درياضت اومجاهدی له نړۍ او معارفواود حقائقو او علمي تجربو سره نا اشنا دی. څکه خو له دی مسلک سره اشنا خلک ددوی په تنقيد سره دا وايې اوپروايې نه کوي:

لذت می نشناسی بخدا تاپخشی او ـ چون نه ديدند حقيقت ره افسانه زدند

لومړی مسلمان او محقق صوفي اوعارف چې په ځانګړتيا اواهميت سره يې په دې مسلک باندې تنقيدکړی دی هغه شيخ رکن الدين ابوالمکارم علاء الدوله سمناني دی، [1] علاء الدوله السمناني ۶۵۹ ـ ۷۳۶ﻫ د خراسان په سمنان کې په يوه

---

[1] مکتوبات امام رباني ۸۹ دريم دفتر.

شتمنه او مشهوره کورنۍ کې زېږېدلی دی، دده دکورنۍ ډېرغړي دحکومت په لوړوعهدو او منصبونوکې مقرر وو ده له شیخ نورالدین عبدالرحمن الکسرقي الاسفرائني څخه په کبروي طریقه کې باطني استفاده وکړه اواجازت یې ځنې ترلاسه کړ، دشیخ اکبرد وحدة الوجود دنظریې په خلاف هغه پرلپسې مناظرې جاري وساتلې اوپه خپلو لیکونو کې یې هم ځای په ځای دهغې یادونه کړی ده، دده په نزددطریقت دلاروي وروستی هدف (توحید) نه دی بلکې (عبودیت) دی، دده خبرې دده مریداقبال بن سابق سیستاني ترتیب کړي دي چې د هغه څونسخې د(چهل مجلس) یاملفوظات شیخ علاء الدوله السمناني په نومونوسره په کتابخانوکې خوندي دي دجامي د(نفحات الانس) مخونه ۵۰۴ ـ ۵۱۵ زیاته برخه دده له ملفوظاتواخیستل شوي دي.[۱]

وحدة الشهود

زماله پوهې اومطالعې سره سم دوه نومیالي شخصیتونه داسې تیرشوي دي چې له هغوسره د وحدةالوجود متوازي د وحدةالشهود یادونه اودهغې لوري ته نغوتې شته دي، دا دواړه سره له دې چې دبیلولارو لارویان دي خوپه ښه نیت، دذوق سلامتیا او اخلاص کې سره شریک دي چې په دې سره دهدایت د دروازو دپرانستلو قراني وعده موجوده ده: ﴿والذین جاهدوا فینا لنهد ینهم سبیلنا﴾ یو شیخ الاسلام حافظ ابن تیمیه دی چې اصلا محدث، متکلم او فقیه و، دویم مخدوم الملک شیخ شرف الدین یحی منیري دی چې اصلا عارف محقق او د تصوف امام و، دلومړي له کتاب (العبودیة) نه په صفا توګه څرګندیږي چې هغه د وحدةالشهودله کوڅې سره اشناو اوله دې حقیت نه خبرو چې دسلوک لارویان ددې

[۱] مقاله – F. Meier له اردو دائرة المعارف اسلامیه نه .

لارې په منځ کې له دې مقام سره مخ کیږي اوهغه مقام د انبیاو علیهم السلام، دهغو دپیروانو، صحابه کرامو اونوروله معرفت نه ټیټه درجه لرې خودوحدةالوجود له مقام نه لوړ اوبهتر دی،[1] خو څرنګه چې دا دده اصلي میدان نه دی نوځکه یواځې په اشاراتو او نغوتو اکتفا اوبسنه کوي خومخدوم بهاري مړ٧٨٢هـ په خپل مکتوبات کې دامسئله په ډیره ښه توګه وړاندې کړې ده دی دخپلې ذاتي تجربې اوددې مقام دتحقیق په رڼاکې چې ده ترلاسه کړې و وایې چې : په عامه توګه چې څوک د وحدةالوجود اوله حقه پرته عدم محض او کامله فناء بولي په اصل کې ددوی په اندحقیقي وجودپه مخکې نورموجودات داسې مغلوب شوي دي لکه دلمردرڼاپه وړاندې دستورو درڼا مغلوبیدل اوذراتو وجودبې حقیقته کیدل، دی په دوو توروکې داحقیقت په دې ډول بیانوی : نابودن دیگر و نا د یدن دیگر. دیوه شي نشت والی یوشی دی اونه لیدل یې بل شی دی اووایې چې دایوداسې باریکه ځای دی چې دډیرو ښواوتکړه خلکولینګي پکې ګړبیدلي دي اوخدای ﷻ له توفیق او کامل فضل نه پرته دحقیقت په لاره دریدل ډیرګران او له ستونزو ډک دي.[2]

یوه نوي تجدیدي شخصیت ته اړتیا

خوددې مسئلې دسپینولو اود اتمام حجت لپاره یوه داسې شخصیت ته اړتیاوه چې هغه دسلوک له دې ازغنولارو تیرشوی وي دهغه سترمنازل یې طی کړي وي اودحقیقت دسیندلامبوزن وي خود عملي تجربوله څپې لرونکې اوتوپاني سیندنه تیر شي اود حقیقت ساحل ته ځان ورسوي، هغه نه علم دیوشي دنشتوالي دلیل ونه

---

[1] رسالة العبودية مخونه ٨٥-٨٨ واما النوع الثاني فهو الفناء عن شهود السوى إلخ وګورئ "المكتب الإسلامي دمشق".

[2] مکتوبات اول دري سویز مکتوبات اودهغه اقتباس دتاریخ دعوت و عزیمت په دریمه برخه مخونه ٢٨٤ - ٢٨٦ وګورئ.

بولي بلكې د يوه عيني شاهد اولورهمتي مساپر په څير په پوره باور ځيرکتياسره دا ووايي چې تر کومه ځايه د وجودي توحيد تړاو دي :

هون اس کوچه کے هر زره سے اگاه - ادهر سے مدتو ن ايا هون

ژباړه: ددې کوڅې له هرې زرې نه خبريم ـ دلته مې ډيره موده تګ راتګ شوی دی اوله دې سره داهم ووايې چې :

ستارون سے اگے اور بهی هين

له ستوروها خوا بله نړۍ هم شته

دوحدة الوجود په لړکې تردې وخته پورې دمنونکې اونه منونکي درې مسلکه وو:

۱) دوحدة الوجود پوره منونکي اوداچې هغه يوځرګندحقيقت دی اود تحقيق او معرفت وروستنی منزل دی .

۲) دوحدۍ الوجود مکمل انکار اوداچې هغه وهم او خيال دی دمتخيله قوت کار اوله باطني مشاهدې پرته هيڅ نه دي

۳) د وحدة الوجود متوازي نظريه وحدة الشهود منل، اوداچې په حقيقت کې دسلوک لاروي ته څه په سترګو ورځي اوکوم حقيقت اونفس الامر دی هغه داسې نه ده چې وجود يو دی اوله واجب الوجود خدای پرته د هر شی وجود په حقيقي توګه نشت اومعدوم دی بلکې حقيقت دادی چې ټول موجودات په خپل ځای موجود اوشته دي خو د واجب الوجود د حقيقي وجود نور او رڼاپه هغوی باندې داسې پرده غوړولې ده چې هغه معدوم او نشت ترسترګوکيږي. لکه څرنګه چې دلمرله ختلو وروسته ستورې ورک شي اوڅوک ووايي چې ستورې نشته نو هغه دروغژن نه دی داراز موجودات دهغه دحقيقي او کامل وجودپه وړاندې داسې بې حقيقته ترسترګوکيږي چې ګواکې له سره وجود نه لري .

د مجدد صاحب زیاتو نه او تجدیدی کارنامه

مجدد صاحب ددې دریو مسلکونو په مقابل کې یوځلورم مسلک غوره کړ هغه دا چې وحدة الوجود دسلوک دلارې یو منزل دی هغه ته په مشاهده اوسترګو داسې لیدل کیږي چې له حقیقي اوکامل وجود پرته یوشی هم وجود نه لري هر څه چې دي دا ټول یو وجود دی. پاتې نور ټول دده رنګونه او ډولونه دي یادشیخ اکبر اود هغه د پیروانو په وینا (تنزلات) دي خوکه چیرته دخدای مرسته وي اود شریعت د مشال لارښوونه وي اود سلوک د لاروی همت لوړوی نو بل منزل هم مخته راځي او هغه د وحدة الشهود منزل دی . دا راز حضرت مجددصاحب وحدة الوجود هم نفې نه کړ هغه چې له پیړیو راهیسې دلوړ استعداده سالکینو، عارفانو اوځیرکوحکماو مسلک پاتې شوی و. اود هغه له ستر علمبردار شیخ اکبر محي الدین عربي نه یې هم انکار ونه کړ دهغه په سترمقام، مقبولیت او اخلاص باندې یې جرحه ونه کړه ځکه دهغه له علومو، معارفو، اسرارو اوکمالاتو نه انکار مکابره ده . بلکې په ډیرو ښو الفاظو یې دهغه یادونه کړې او دازیاتونه یې هم وکړه هغه یوه نوې موندنه (دریافت)اعلان کړه چې یوخواد جمهورو مسلمانو له عقیدې اوکتاب اوسنت سره برابرده بل لورته دپه شاتګ اودیوې سترې ډلې په علومو اوتحقیقاتو باندې دنسخې کرښې کشلو په ځای یوداسې شی زیاتوي چې له شرعي دلا ئلو، قطعي اصولو، اخیري کشفیاتو او تحقیقاتو سره مطابقت لري .

ذاتي تجربه او مشاهده

له دې تمهیدنه وروسته دمجدد صاحب له څو اسانه او واضح خو بلندپایه مکتوباتو نه یوڅه را اخلو او سره لولو یې ! دخپلې روحاني لوړتیا اوله وحدة

الوجود نه د وحدة الشهود مقام ته درسیدلوکیسه یوه مرید شیخ صوفي ته په یوه لیک کې کاږي اولیکي : محترمه ! له وړوکوالي نه ددې فقیرعقیده داهل توحید عقیده وه د فقیرپلار (قدس سره) په ښکاره په دې عقیده و اوپه ځانګړې توګه یې له دې لارې سره تړاو درلود ... لکه چې وایي :(إبن السفقیه نصف الـفقیه) د فقهي زوی نیم فقهي وي. فقیر هم په دې نسبت سره په علمي توګه پوره برخه لرله اوپه دې کې مې د ډیر خوند احساس کاوه. تردې پورې چې لوی څښتن له حقائقو اومعارفو خبردار، مویدالدین ، د خدای لارې ته بلونکی شیخ محمدالباقی (قدس سره) خدمت ته ورسولم . هغه محترم دې فقیرته دنقشبندیه طریقه ورزده کړه اودده په حال یې پوره توجه وکړه. په دې ستره طریقه کې له بوختیا وروسته په کمه موده کې دتوحیدوجودي انکشاف راته وشو اوپه دې انکشاف کې یوډول افراط پیداشو.دهغه مقام دعلومو اومعارفو زیات فیضان وشواوددې مرتبې په دقائقوکې داسې هیڅ نه و چې انکشاف دې نه وې شوی.

دشیخ محی الدین ابن عربي نازک اودقیق علوم چې په څه ډول وایې مخته راغلل اوپه هغه ذاتي تجلی هم مشرف شوم چې شیخ اکبر بیان کړې ده او هغه اخري اوج یې ترلاسه کړی وه چې په اړه یې دی وایي: مابعد هذا العدم الـمحض. (له دې وروسته مطلق نشتوالی دی) ددې تجلی علوم اومعارف شیخ په هغه چاپورې خاص کوي چې د ولایت اخیري پوړته رسیدلی وي . خوماته هغه په تفصیل سره حاصل شول . په دې توحیدکې سکر اود حال غلبه دې حد ته ورسیده چې ځینې عرائض مې چې حضرت خواجه ته لیکلي و ، په هغه کې د سکر شعرونه لیکل شوي دي دا حالت تر اوږدې مودې پورې وغځیده اوله میاشتوڅخه کلونوته خبر واوښته . چې ناڅاپه د لوی څښتن زیاته مهرباني د غیب له درځي نه راښکاره شوه هغه څرګنده شوه اود(لیس کمثله شئ) په خیر چې کومه پرده غوړیدلې وه هغه

یې لرې کړه اوهغه پخواني علوم چې د اتحاد او وحدة الوجود خبریې راوړی وو مخ
په زوال شول او احاطه، سریان ، ذاتي قرب اومعیت چې په هغه مقام کې یې
انکشاف شوی و مخ پټي شول اوپه پوره یقین سره معلومه شوه چې خدای تعالی له
دې عالم سره په هغو نسبتونوکې یو نسبت هم نه لري دهغه احاطه اوقرب علمي
دی لکه څرنګه چې دا د اهل حق عقیده ده (شکرالله سعیهم) هغه پاک ذات له یوه شي
سره هم متحد نه دی . هغه بې چون او بې چګون دی هغه دڅرنګه او څه ډول په
ځواب کې نه راځي اوعالم ټول په دې داغ داغل شوی دی .

څوک چې بی کیفه دی هغه دکیف واله عین او په غیرڅنګه کیدای شي واجب
ته عین ممکن ولې ویل کیږي ؟ قدیم عین حادث هیڅکله نه شي کیدای . دچاچې
نشت والی ممنوع وي هغه له داسې چاسره نه شي یوکیدای چې د هغه نشتوالی
روا دی . د حقائقو انقلاب (عقلا او شرعا) ناشونی کاردی . دیوه په بل باندې
حمل کول هم سم نه دي . خورا د حیرانتیا اوتعجب خبره ده چې شیخ محی الدین
اود هغه پیروان د واجب الوجود ذات مجهول مطلق بولي اوپه هغه باندې هر ډول
حکم کول سهي نه بولي بیا له دې سره سره ذاتي احاطه اود معیت ذاتي قرب
ثابتوی. په دې باره کې سهی خبره هغه ده چې داهل سنت علماو کړی ده هغه دا
چې ټوله معامله دقرب علمي او احاطه علمي ده .

دوجودي توحید سره منافی علومو اومعارفو دحصول دا زمانه په فقیر باندې
ډیره په سختـه تیره شوه ځکه چې ده له دی توحید نه پورته بل شی نه پیژندل اوپه
ډیره عاجزی اوزاریو سره به یې دعاکوله چې دامعرفت له منځه ولاړنه شی تردې
پورې چې ټولی هغه پردی چې په دې حقیقت باندې پرتې وی پورته شوی اودنفس
الامری حقیقت انکشاف وشو. اومعلومه شوه چې عالم که څه هم دالله پاک
دصفاتی کمالاتو لپاره دهنداری حیثیت لري خو مظهر هغه عین ظاهرنه دی. اود

هنداري عکس په ځان دعکس ښبتن نه دی . اوسیوری دهغه شي عین نه دی چې دی یې سیوری دی . لکه څرنګه چې د وجودي توحید د منونکومسلک دی دا مسئله په یوه مثال سره روښانه کیدای شي. دبیلګی په توګه دیوه داسې عالم او پوه چې په ټولوعلومو او فنونوکې ماهر دی په زړه کې داغوښتنه پیداشوه چې دی خپل ډول ډول کمالات څرګندکړی اوخپلی پټی ښیګڼی اوکمالات ډاګیزه کړی نو توری (حروف) او غږ ونه (اصوات) یې‌ایجادکړل څودهغو په ذریعه خپل پټ کمالات ښکاره کړی په دې صورت کې دانه شي ویل کیدای چې داتوری اوغږونه چې‌دهغو پټوکمالاتوهنداره دی له هغو کمالاتوسره عین اویاپه ځان هغه کمالات همداتوری اوغږونه دی اویا هغوته نږدې او ذاتي معیت ورسره لري بلکې ددوی په منځ کې هغه نسبت دی چې د دال او مدلول په منځ کې دی. توري او غږونه ددې کمالاتو لپاره له دلیل کیدوپرته نورهیڅ نه دي . او کوم نسبت چې پیدا شوی هغه وهمي اوخیالي دی . په حقیقت کې د (عینیت ، اتحاد ، احاطه، قرب،معیت ذاتي) له نسبتونوڅخه یونسبت هم نه دی ثابت خوڅرنګه چې ددې کمالاتو او تورو اوغږونو په منځ کې دظاهر اومظهر، او مدلول او دال کیدلو نسبت ثابت دی له دې کبله ځیني خلکو ته دځیني عوارضو په اساس دا وهمي نسبتونه حاصلیږي خوپه نفس الامر اوحقیقت کې دا کمالات له دې ټولونسبتونوڅخه پاک اوخالي دی دحق تعالی اومخلوق په منځ کې هم له دې دالیت اومدلولیت، ظاهریت اومظهریت نه پرته بله علاقه نشته.

ځیني خلک دتوحید مراقبه زیاته کوي چې بیا هغه ددې وهمي احکامولامل شي ددې مراقبو صورت په خیالي قوت کې نقش شي نورو خلکو ته دتوحید دعلم اود هغه د اړولو اوتکرار له امله ددې احکامو یوډول ذوق حاصل شي اودځیني خلکو دې لوري ته دمیلان اود وحدة الوجود دقائل کیدلولامل دمینې اومحبت

غلبه وي . څکه دمحبوب دمحبت دغلبې په مهال دمحبت کوونکي په سترګوکې یواځې محبوب وي اونور هرڅه وتل و . خوپه واقع کې بیاداسې نه وي چې ګواکې له محبوب پرته نور هیڅ نشته څکه دا دحسن، عقل اوشریعت مخالف ده اوکله همدامحبت سړی د احاطې اوقرب ذاتي حکم لګولوته تیار اود توحیددا ډول له مخکینیو دوو ډولو څخه لوړ اوعالي دی. اود احوالو په دائره کې داخل دی .که څه هم له نفس الامر اوعقل سره موافق نه دی له شریعت اونفس الامر سره ددې دتطبیق هڅه بیځایه تکلیف دی . لنډه داچې دا کشفي خطایې ده اوداجتهادي خطایې حکم لري اوملامتیا وربانديې نشته بلکې په یوه حیثت خود حال اومغلوبیت له کبله هغه سم اوحق ته رسیدلی هم کیدای شی [1].

شهودي توحید

په یوه بل مکتوب کې چې شیخ فرید بخاري ته یې لیکلی کاږي: هغه توحید چې د سلوک په دوران کې صوفیانو ته حاصلیږی په دوه ډوله دی : شهودي توحیداو وجودي توحید شهودي توحید د یوه لیدلوته وایې یعني دسالک مشهود پرته له یوه نه وي او وجودي توحید یوموجودبلل اوغیر له هغه نشت اومعدوم بللوته وایې. وړاندې لیکي او وایې: دبیلګې په توګه یوه سړي ته دلمر د وجود او شته والی یقین پیدا شو ددې یقین له غلبې سره دا خبره لازمه نه ده چې په دې مهال کې ستوري منتفي او نشت وبولي خوپه کوم مهال چې دی لمر ته ګوري ستوري نه ویني نودده مشهود له لمره پرته بل شی نشته خوپه کوم وخت کې چې دی ستوري نه ویني په هغه وخت کې هم دی پوهیږي چې ستوري نشت نه دي بلکې دی

[1] مکتوب ۳۱ لومړی ټوک دشیخ صوفي په نامه .

پوهیږی چې هغه شته خو پټ دي او د لمر رڼاکې مغلوب شوي دي .[۱] جناب حضرت خواجه باقي بالله څه موده د وجودي توحیدعقیده لرله اوپه خپلو رسالو اولیکونوکې یې ددې څرګندونه هم کړې ده خوپه اخرکې یې د خدای تعالی په زیاته مرسته سره له دې مقام نه ترقي وکړه اوداسې لارې ته یې برابرکړی چې ددې معرفت له تنګي نه یې خلاصی په برخه شوه .[۲]

په یوه مکتوب کې دشیخ اکبر اود هغه دپیروانومسلک بیانوي اولیکې: هغه د وحدة الوجود قائل دی دی په دې اندې چې په خارج کې یوموجود دی اوبس. اوهغه دخدای تعالی ذات دی نورعالم په خارج کې هیڅ وجودنه لري خودی دهغه دعلمي ثبوت قائل دی او وایې (الاعیان ماشمت رائحة الوجود). یعني خارجي موجوداتو د وجود او، شتون بوی هم نه دی بوی کړی. دی وایې چې عالم د حق تعالی سیوری دی خو دده په اند داظلي وجودیواځی دحسن په مرتبه کې دی اوپه خارج او نفس الامرکې مطلق نشت دی.[۳] په دې مکتوب کې دخپلې ترقی کیسه کوي اولیکې: مامخکې دوجودي توحیدعقیده لرله دوړوکوالي په زمانه کې ددې توحیدعلم راسره و اوپه زړه کې مې دا یقین پوخ و.

که څه هم په دې معامله کې په هغه وخت کې دحال څښتن نه وم چې کله مې د سلوک په لاره پل کیښود نو اول دوجودي توحیدانکشاف راته وشو اوڅه موده ددې مقام په منازلوکې وګرځیدم اوله دې مقام سره وړ ډیرعلوم راته حاصل شول اوهغه مشکلات اوستونزې چې دتوحیدڅښتنان ورسره مخ کیږي هغه په دې کشفیاتو او

---

[۱] مکتوب ۴۳ لومړی ټوک د شیخ فرید بخاري په نامه .

[۲] مکتوب ۴۳ لومړی ټوک دشیخ فرید بخاري په نامه .

[۳] مکتوب ۱۶۰ لومړی ټوک دیارمحمدالجدیدالبدخشي الطالقاني په نامه .

فیضاني علوموسره حل شول څه موده وروسته په دې فقیر باندې بل نسبت غلبه وکړه اوددې غلبې په مهال د وجودي توحید په اړه له توقف سره مخ شوم خوله دې توقف سره سره ښه گومان و او انکار نه و څه موده په دې توقف کې تیره شوه په اخرکې خبره انکار ته ورسیده اوراته ښکاره شوه چې داد وجودمرتبه ډیره ټیټه ده اوهغه دظلیت مقام ته ورسیدم چې له دې نه لوړدی. ددې انکار په معامله کې زه بې اختیاره وم او نه مې غوښتل چې له دې مقام نه ووزم ځکه چې لوی لوی مشائخ په دې مقام کې اوسیدل . خوچې کله د ظلیت مقام ته ورسیدم اوخپل ځان اوعالم مې سیوری وموندل نودا ارزو راته پیدا شوه چې له دې مقام نه بیل نه شم ځکه چې ماهغه پوره وحدة الوجود باله اودی مقام له هغه سره څه ناڅه نسبت درلود، خوتقدیري خبره وه چې د خدای تعالی په زیاته مرسته سره له دې مقام نه مخکې ولاړم اود(عبدیت) مقام ته یې ورسولم هغه مهال مې ددې مقام کمال ترسترگو شو اوددې مقام لوړتیا راته ښکاره شوه اوله تیرو مقاماتو مې توبه وکړه او ښښنه مې وغوښتله که چیرته داعاجز دې لاری ته نه وای رسیدلی اوپه یوه مقام باندې دبل لوړوالی نه وای راته ښکاره شوی نومابه دامقام خپل ټیټ والی باله ځکه زما په اند له وجودي توحید نه لوړ بل مقام نه و . والله یقول الحق وهو یهدی السبیل .[1]

دشیخ اکبر په اړه منصفانه اومعتدل مسلک

ددې اختلاف سره سره دشیخ اکبر په اړه خپل مسلک بیانوي اولیکي: دافقیر شیخ محی الدین په مقبولیت کې بولي خو دده هغه علوم چې دجمهورو له عقائدو، کتاب اوسنت دظاهر په خلاف دي هغه خطا اوتاواني بولي، خلکو دده په اړه د افراط او تفریط لاره غوره کړې ده اوله منځلاری نه لري تللی دی یوه ډله

[1] مکتوب ۱۶۰ لومړی ټوک دشیخ یارمحمد الجدید البدخشي الطالقاني په نامه.

خلک شیخ ته بد رد وایې اودده معارف اوحقائق هم غلط بولي، بلې ډلې د شیخ مکمل تقلیدغوره کړی دی اودده ټول معارف اوحقائق سم اوپه حقه بولي اوپه دلائلو او شواهدو سره دهغو حقیقت ثابتوي په دې کې شک نشته چې دواړه ډلو د افراط او تفریط لاره نیولې ده اوله منځلارې نه لرې تللي دي. عجیبه خبره ده چې شیخ محی الدین په مقبولیت کې ترسترګوکیږي اود هغه زیات معارف اوتحقیقات چې د اهل حق په خلاف دي خطا او ناسم ترسترګو کیږي.[1]

یوځای د ځان او د وجودي توحید دمخالفینو توپیر بیانوي او لیکې: دا فقیر د وجودي توحیدله منونکو سره دکشف اوشهود له لارې اختلاف لري علماء وحدة الوجود اودغیرالله د وجودمطلق نشتوالی بد بولي دا فقیر د وجودي توحید ددې اقوالو اواحوالو په ښه والي کې څه مشکل نه ویني خوبه دې شرط چې له هغو نه عبور او تیریدل رامنځته شي.[2]

دوجودي توحید دمخالفت اړتیا

دلته داپوښتنه پیداکیږي چې کله وجودي توحیدد سلوک یومنزل اودسلوک دلاروي لپاره یوه عبوري مرحله ده چې هغه ته په هره زمانه کې دسلوک دلارویانو یوه ډله ور رسیدلې په دوی کې یوه لویه ډله دی مرحلې ته په رسیدو سره په دې ځای دریدلی ده او ځینې یې بیادخدای تعالی په مرسته له دې نه واړندې دشهودي توحیدمقام ته رسیدلي دي نوبه دې کې څه بدي ده اومجددصاحب یې په دومره شد ومد سره مخالفت ولي کوي اوددې په مقابله کې په دومره زور اوشور سره

---

[1] مکتوب ۲۶۶ لومړی ټوک دخواجه عبدالله اوخواجه عبید الله په نومونو.

[2] مکتوب دخواجه جمال الدین حسین په نامه.

دشهودي توحيد په اثبات اودهغه ترجيح باندې ولې خبرې کوي؟ ددې ځواب دادی چې دحضرت مجدد صاحب په زمانه کې د وجودي توحيدپه منونکو، مبلغينو اوداعيينوکې يوګڼ شمير داسې يې هم پيداشول چېخپل ځانونه يې له شرعي قيودواواسلامي فرائضواو واجباتو نه ازاد بلل اودايې ويل چې کله ټول دحق له لوري دی بلکې ټول حق دی نو بيادحق اوباطل تفريق اودکفر او ايمان توپير څه معنی لري ؟ [1] دوی شريعت او په هغه عمل دعواموکار وباله ددوی په اند ارموخه (اصلي مقصود) له وجودي توحيدنه هاخوا له هغه بل لوړمقام و چې کاملينو سالکينوته حاصليده .

لسمه هجري پيړۍ د حضرت مجدد صاحب د ذهني اوروحاني ارتقااولوړتيا زمانه وه په دې زمانه کې ددې وجودي توحيدرنګ په ټول هندوستان کې داسې خپورشوی و چې عارفانه ذوق لرونکو شاعرانو ټولوددې سندرې ويلې اوکفراو ايمان يې برابر بلل . بلکې کله خوبه يې کفرته په ايمان باندې ترجيح ورکوله په هغه زمانه کې د خلکو په خولوکې داسې ډېرشعرونه ووچې داپورتنی مضمون يې افاده کاوه لکه :

کفر وايمان قرين يک ديګرند ـ هرکه راکفر نيست ايمان نيست

اوپه يوه کتاب کې ددې تشريح شوې ده : له دې معنی وروسته اسلام په کفرکې دې اوکفر په اسلام کېدې﴿ تولج الليل في النهار وتولج النهار في الليل ﴾ له ليل نه مراد کفر اوله نهارنه اسلام دی .(۲) بل ځای داشعر رانقل کوي :

---

(۱) ددیارلسمې هجري پيړۍ د اردو مشهور شاعرمرزاغالب ددې خلکوترجماني په خپل شعرکې داسې کړې ده : هم موحد هين همارا کيش هی ترک رسوم ـ ملتين جب ميت گئين ا جزاي ايمان هوگئين موږموحدين يو زموږ عقيده درسمونو پرېښودل دې ملتونه چې کله ختم شي نودايمان اجزاء وګرځي.

(۲) رساله عشقيه مخ ۱۷ .

عشق رابا کا فری خو یشی بود ــ کا فری درعین د رو یــشی بود .

وړاندې لیکې: (العلم حجاب اکبرست. مراد ازین علم عبودیت که حجاب اکبر است،این حجاب اکبر اگر ازمیان مرتفع شودکفربه اسلام واسلام به کفرامیزد و عبادت خدای وبند گي برخیزد.)[1]

مجددصاحب ته خدای تعالی د دیني حمیت اوفاروقي غیرت پوره برخه ورکړې وه اودده په ذات سره ددې مشهورحدیث وړاندوینه مقدرشوې وه چې وايې: یــحمل هذالــعلم من کل خلف عدوله ینفــون عنه تــحریف الغالین وانتحال المــبطلین وتاویل الــجاهلین[2]

ددې علم به په هرنسل کې داسې عادل اومتقي وارثان وي چې دادین به د افراطي خلکوله تحریف، داهل باطل له غلطودعوواودجاهلانوله بیکاره تاویلاتونه لرې ساتي د مجدد صاحب لپاره داشیددې عقیدې اودعوت علمي اودیني احتساب باعث شوچېد هغه په تبلیغ اوخپرولوکې په هغه زمانه کې له ډیرجوش او زور نه کار اخیستل کیده، مجددصاحب لیدل چې ددې په اغیزسره دشریعت زورکمیږي اودهغه سپیلځلتیا او احترام دخلکوپه نظر کې مخ په کمښت روان دی.

مجددصاحب په خپله په یوه مکتوب کې لیکې: " اکثرابناء وقت بعض به تقلید وبعض مجرد علم و بعض دیگر به علم متمزج بذ وق ولوفی الجمله وبعض بالحاد وز ند قه دست بدامن این توحید وجودي زده اند وهمه را از حق میدانند بلکه حق میدانند وگرد نهائی خود را از ربقـه تکلیف شرعی بالحیله میکشانید و مدا هنات در احکام شرعیه مینمایند وباین معامله خوشوقت وخور سنداند وایشان او امرا شرعیه را اگر اعتراف دارند طفیلي میدانید مقصود اصلی وراء شریعت

---

[1] رساله عشقیه مخ ۷۳

[2] مشکوة دویم فصل (کتاب العلم).

خیال می کنند حاشا وکلا ثم حاشا وکلا ، نعوذ بالله سبحانه من هذا الإعتقاد السوء ﴾.[۱]

په دې مکتوب کې یوبل ځای لیکي:﴿ درین زمان بسیاری ازین طائفه که بزي صوفیان خود را وا می نمایند توحیدوجودي رامشائع ساخته اند وکمال راجز ان نمی‌دانند وبعلم ازعین بازمانده اند و ان اقوال مشائخ رابمعانی متخیله خود فرودمقتداء روزگارخود ساخته اند و بازار کاسد خودرا با ین تخیلات رائج داشته اند ﴾.[۲]

دمجددصاحب ځانګړتیا

دمجدد صاحب تجدیدی کارنامه یواځی دانه وه چې هغه د وحدة الوجودعامه منل شوی نظریې او رائج الوقت سکې په اړه داثابته کړه چې هغه دسلوک او معرفت اخری منزل نه ده بلکې په دې لړکې دهغه دانفرادیت اوځانګړتیاراز دادی چې هغه په دې باندې دخپلی ذاتي تجربی اومشاهدی په رڼاکې تنقیدوکړ اودایې ثابته کړه چې ده په دې دریاب کې غوټه وهلی ده اودهغه تل ته رسیدلی اوبیرته راستون شوی‌دی‌اودخدای‌تعالی‌په مرسته سره یې دخپل معرفت اوتحقیق بیړۍ د مراد ساحل ته رسولی ده. اوپه دې اړه به په مشکل سره څوک، دده څیر پیدا شي.

غربی لیکوال پیټر هارډی Peter Harday که څه هم په دې مسائلو کې دسنددرجه نه لري خوبیا هم لیکي : د شیخ احمد سرهندی ستر بریالیتوب دادی چې ده هندی اسلام ته له افراطی تصوف نه په خپله دتصوف په ذریعه نجات ورکړ

---

[۱] مکتوبات لومړي دفتر مکتوب ۴۳ دشیخ فرید بخاري په نامه .

[۲] دشیخ فرید بخاري په نامه .

ممکن ددي لامل داو چېکومه نظريه هغه ردکړه دهغه دمطلب،مفهوم اوارزښت له ده سره په خپله په ذاتي توگه ژورادراک و [۱]

له مجدد صاحب نه وروسته دتوحيد وجودي په اړه دمشائخو او علماو سولئيزه رويه

مخکې له دی چې دابرخه پای ته ورسوو ديوه بی طرفه مورخ په حيث ددې حقيقت څرگندول ضروری بريښی چې له حضرت مجددصاحب نه وروسته (دده له هغې څانگړی‌طريقی پرته چې دحضرت خواجه محمدمعصوم په ذريعه په هند اوله هندنه د باندې خپره شوی وه) دوحدة الوجود په اړه هغه قطعی اوفيصله کوونکې رجحان او په وحدة الشهود باندې يقين باقی پاتی نه شو دکوم بيرغ چې مجدد صاحب پورته کړی و او دی په پوهه اوڅيرکتيا سره په هغه ولاړ اوداعي يې و دده له وفات نه سمدستي وروسته د تصوف او معرفت په کړيو کې او ځينې هغو حلقو کې هم چې ده ته يې نسبت کيده، دوحدة الوجود او وحدة الشهود په منځ کې دمفاهمت او مطابقت تمايل ښکاره شو . ځينې لوړ پوړيو علماو او محققينو داهم وليکل چې: دا اختلاف يواځی لفظی شخړه ده .

او ځينو خو لاداهم وليکل چې له مجدد صاحب نه په دې اړه تسامح او تيروتنه شوی ده او دشيخ اکبر ټول کتابونه دده له نظره نه دی تيرشوی له دی امله دمجدديه طريقی دنوميالی شيخ حضرت مرزا مظهر جان‌جانان رحمه الله په اشاره سره دهغه مريد مولانا غلام يحی بهاری م۱۱۸۰ه د "کلمة الـحق" په نامه کتاب

---

[۱] Sources OF Indian Tradition N.Y.P ۴۴۹

ولیکه چې په هغه کې یې د مجدد صاحب تحقیق او مسلک په ښکاره تکو کې بیان کړ او دهغه تطبیقی میلان تردیدیې وکړ چې په خپله دمجددیه طریقی په ځینې کړیو کې لیدل کیده .

حضرت سید احمد شهید دمجدد صاحب په یله

په دې عالیه طریقه کې له مجددصاحب نه وروسته که له کوم دطریقته شیخ، عارف او محقق سره دوحدة الشهود صفا او څرګنده نظریه پیدا کیږي او هغه په دې اړه دحضرت مجددصاحب په پله باندې روان ښکاریږی نو هغه دمجددیه احسنیه[1] طریقی مشهور شیخ، داعي الی الله او مجاهدفی سبیل الله حضرت سیداحمد شهید رائی بریلوی شهید ــ ۱۲۴۶ه دی [2] چې له هغه سره دوحدة الوجود دهیخ تاویل او اعتذار نه لیدل کیږي [3]

---

[1] دحضرت مجددصاحب دخلیفه سید ادم بنوري څانګړې طریقې ته ادمیه او احسنیه ویل کیږي .

[2] داد هغه دکورني ذوق نتیجه هم کیدای شي چې دده څلرم نیکه حضرت شاه سیدعلم الله دحضرت سیدادم بنوري معتبر خلیفه و اوپه خپله دهغه دتحقیقي مقام اواجتهادنتیجه هم کیدای شي کوم ته چې دی رسیدلی و .

[3] "صراط مستقیم" څلرم هدایت دثمرات حب عشقي په بیان کي افاده ۱ مخ۱ " دلاهور د سلفیه مکتبي چاپ " وګورئ.

اوومــه بــرخه

له اکبرنه ترجهانګیره پورې دسلطنت سمې لارې ته په راوستو کې دده ونډه

داکبراوجهانګیردزمانې میړنی اوحقپال علماء اومشائخ

مخکې له دی چې مونږ دمجددصاحب دهغوهڅو یادونه وکړو چې په هغو سره یې دسلطنت مسیر سمې لارې ته برابرکړې ددې حقیقت څرګندول ضروري دی چې داکبر دزمانې په اړه داګومان سم نه دی چې په هندوستان کې له یوه سرنه تربله پورې چوپتیااوخاموشي وه اوداکبر کړو وړوته دانتقاد ګوته نیوونکې نه و اوددې حدیث په دویمه اودریمه درجه عمل کوونکی هم نه وو چې وایې: من رأى منکم منکرا فلیغیره بیده فان لــم یستطع فبلسانه فان لم یستطع فبلقبه وذالك أضعف الإ یــمان[1]
ژباړه : په تاسو کې چې څوک دشریعت خلاف اومنکر کار ووینی نوهغه په خپل

---

(۱) صحیحین.

لاس سره برابر کړيي اوکه داسې نه شي کولای نوپه ژبه سره (دهغه انکار اوترديدوکړي) اوکه داسې هم نه شي کيدای نوپه زړه کې هغه بد وايسويي اودا دايمان ترټولو کمزوري درجه ده.

داکبر دزمانې ددې لاندی علماو په اړه په تاريخ کې داشهادت ترلاسه کيږي چې هغوی هريوه په خپل ځای اوله خپل وس سره سم خپل خپگان، ناراضايت اواسلامي جذبه څرگنده کړې ده شيخ ابراهيم محدث اکبرابادي مړ ۱۰۰۱ه يوځل داکبر په بلنه دهغه عبادت ځای ته ورغی اودباچالپاره غير شرعي اداب او احترامات يې ونه کړل په خپله ويناکې يې له ترغيب اوترهيب نه کارواخيست اودباچا درعب او جلال يې څه پروا ونه کړه.

شيخ حسين اجميری چې له کال ۱۰۰۹ه نه وروسته وفات شوی چې کله اکبر اجمير ته ورغی نو دی يې په ورتگ خپه شو اوله هغه ځايه ولاړ اکبر هغه دخانقاه اودرگاله توليت نه معزول کړ اوحجازته دتگ امر يې ورته وکړ اوتبعيديې کړ چې کله بيرته هندوستان ته راغی بيايې هم تعظيمي سجده ونه کړه په دې سره باچا ورته په غصه شو اود بکهر کلا کې يې بندکړ چې هورې بياڅوکاله و.چې کله خلاص شو بيا يې هم شاهي اداب نه ترسره کول اودباچاتحفې يې نه منلې. شيخ سلطان تهانيسري چې له نږدې درباريانوڅخه و اودباچاپه امر سره يې (مهابهارت) په فارسي ژباړلی و .دغوايې دحلالولو په تور باچا ورته په غصه شو اوبکهر ته يې جلاوطنه کړ بيا دعبدالرحيم خان خانان په سپارښتنه سره په تهانيسر کې داوسيدو اجازه ورکړل شوه او دماليې ټولوول په دنده يې وټاکه څه موده وروسته بياباچا ته دهغه شکايتونه ورسيدل چې دده په اسلامي کړنوباندې ولاړ و. چې بيايې په مرگ

محکوم کړ. داپیښنه په کال۱۰۰۷ه کې رامنځته شوې ده.[۱] په دې لړکې ترټولو جرء تمندانه اقدام دشهبازخان کنبوه مړ ۱۰۰۸ ه دی چې داکبر په سترو امیرانوکې و اوپه اخر کې یې د" میر بخشي " منصب ترلاسه کړ ده به هر وخت دباچاپه وړاندې حقه وینا کوله، ده ږیره هم ونه رخییله، شراب یې هم نه څښل اونه یې داکبر الهي دین ته څه میلان ښکاره کړی دی . د(مأثرالامراء) مصنف شاهنوازخان روایت کوي چې یوه ورځ په فتح پور سکیري کې دمازدیګر او ماښام په منځ کې باچادیوه ډنډ په غاړه ګکر واهه اوشهباز خان هم حاضرو باچادده لاس په لاس کې نیولی و ورو ورو روان و اوله ده سره یې خبرې کولې خلک په دې فکر و چې شهبازخان له باچانه خپل لاس نه شي خلاصولی اونن به دماښام لمونځ خامخا ورنه قضا کیږي دده داهم عادت و چې له مازدیګره وروسته له ماښامه پورې به یې له چاسره خبرې نه کولې شهبازخان چې ولید چې لمر په لویدو دی نوله باچانه یې دلمانځه اجازه وغوښتله باچاپه بې تکلفی سره ورته وویل:یواځې مه پریږده لمونځ دې قضاشي. شهبازخان خپل لاس څنې څنډ واهه خپل څادر یې په ځمکه ویړ کړ اودلمانځه نیت یې وتاړه. له لمانځه نه چې خلاص شو په خپلو ورځنیو اورادو بوخت شو باچادده مخته ولاړ و اوسخت الفاظ یې ورته ویل امیرابو الفتح اوحکیم علي ګیلاني هم په دې وخت کې موجود وو دوی د موکې نزاکت محسوس کړ رامخته شول اودباچا دمتوجه کولو په خاطریې وویل: اخر مونږ هم د شاهي توجه وړیو؟ دباچاغصه یوڅه سړه شوه شهبازخان یې پریښود اوله هغوی سره روان شو.

شیخ عبدالقادر چې هم له هغو زړورو خلکونه و چې دشریعت په خلاف کارونو کې یې دباچاملګرتیانه کوله یوه ورځ باچاهغه ته افیون وړاندې کړل خو ده یې له خوړلونه انکار وکړ په دې سره باچاخپه شویوه ورځ په عبادت ځای کې له فرضو

---

[۱] منتخب التواریخ . دی دحضرت مجددصاحب خسر و.

وروسته په نفلوبوخت شو باچاله خپلي مانۍ نه راووت او ورته ويې ويل چې نفلونه بايد په خپل کورکې وکړې مولا ناعبدالقادرځواب ورکړ چې جنابه ! دلته په عبادت ځای کې ستا سلطنت نشته باچاډير په غصه شو او ورته ويې ويل که زما سلطنت دې خوښ نه وي نوله دې ځايه ولاړشه دی هغمه وخت د " اچ " په لوري روان شو اوپه عبادت اوخلکوته په ګټه رسولو باندې بوخت شو دده همنامی شيخ عبدالقادر لاهوري مړ۱۰۲۲ ه نه هم دهغه د دينداري له کبله باچاخپه شو او حکم يې ورته وکړ چې حجازته ولاړ شه ! . مرزاعزيزالدين دهلوي کوکه مړ۱۰۳۳ه داکبر همزولی اودشيدو ورور و اوپه اکبر باندې ډير ګران و په شريعت اودينې مسائلو کې يې داکبر هيڅ لحاظ نه کاوه. اوهغه ته به يې سپينې خبرې کولې له دې کبله دې اکبر دګجرات له صوبيداري نه معزول کړ بيايې دبنګاله اوبهارصوبيداري ورکړه اود" خان اعظم" لقب يې ورکړ خوله دې نړديوالي سره سره هغه تعظيمي سجده نه کوله ډيره يې هم ونه رخپيله اوپه نورو کارونو کې يې له باچاسره موافقت نه کاوه.شيخ منور عبدالحميد لاهوري مړ ۱۰۱۵ ه هم په دې خلکو کې و. چې په کال ۹۸۵ ه کې اکبردصدارت منصب ورکړ خودی هم دخپل ديني استقامت له امله دباچاله غصې سره مخ شو اوپه سخت قيدکې يې واچاوه اوهمالته وفات شو[1]

کله چې جهانګير په تخت کيناست نوترځه مودې پورې داکبر دزمانې رسوم او ائين جاري و داسلام ثرګندمخالفت يې پريښود نورې هماغسې طريقې په سلطنت کې رواج وې. اوترهغه وخته پورې پاتې وې څوچې په خپله په جهانګير باندې دمحمدي شريعت دتعظيم اوداسلام دشعائرو احترام نه و پيداشوی. په دې وخت کې هم ګڼ شمير علماو اومشائخو خطرې ته غاړه کيښوده دشريعت خلاف اوله دې سره منافي ادابو اورسمونو اداکولو نه يې انکار وکړ. دشريعت له حدودو نه

[1] داټول نومونه اوداکبر دمخالفت پيښې د " نزهة الخواطر له پنځم ټوک نه اخيستل شوي دي.

وتلو ته تیار نه وو اوله حقې وینانه یې دریغ ونه کړ په دوی کې دهندوستان دشمال لوید یځوحدودویودطریقت خاوند بزرګ احمدبن محمدبن الیاس حسیني غرغشتي و. دی جهانګیر دربارته وروغوښت ده د دربار له ادابواورسمونوسره سم سلام او ادابونه انکار وکړ جهانګیر دی دګوالیار په کلاکې بندي کړ چې تر دریوکلونو پورې هوري وبیاپه کال ۱۰۲۰ھ کې ازاد کړل شو.اوجهانګیرله خپله ځانه سره اګرې ته راوست.[1]

خوحقیقت دادیچې دسلطنت دبیلارې منظم مخالفت اوسمې لارې ته په راوستلو کې مکملې اوله حکمته ډکې هڅې حضرت مجددصاحب ترسره کړې دي. او ددین د ساتنې او داسلام اومسلمانانودمرستې کارنامه دهمده په نصیب کې لیکلې وه. اوده داهڅې د تکمیل پړاو ته ورسولې اوپه هندکې یې داسې خاموش انقلاب رامنځته کړ چې داسلامي هیوادونو اونورو سلطنتونو په تاریخ کې ساری نه لیدل کیږي. ددې انقلاب په نتیجه کې چې له اکبر نه وروسته دمغلي سلطنت په تخت باندې کوم سلاطین راغلل هغوی له خپلو مخکینیو نه بهتر، داسلام دمخالفت له جراثیمو نه پاک اوددین په احترام اوداسلام په حمیت کې وتلی و تردې پورې چې ددې زرین ځنځیر وروستی کړی دمحی الدین اورنګزیب عالمګیر په څیر انسان و.

دجهانګیر په تخت کیناستل اومجددصاحب دسلطنت داصلاح دکارپیل

جلال الدین اکبر په کال ۱۰۱۴ھ کې ومړ په دې مهال دحضرت مجدد صاحب عمر دره څلویښت کاله و داکبر دسلطنت اخري پېر چې په هغه کې په هندکې د

---

[1] نزهةالخواطر پنځم ټوک.

اسلام عزتمن ژوند اوپه دې هيواد کې داسلام غلبه اواقتدار له ښکاره خطرې سره مخ و: د مجدد صاحب د روحاني تکميل او لوړتيازمانه وه.دسلطنت له غړيو سره هيڅ تعلقات اوراشه درشه نه وه اونه تراوسه پورې هغه وخت راغلی وچې هغوی دده له لوړی مرتبې ، اخلاص، للهيت اوباطني کمالا تو نه خبر شي له دې امله هغه مزي دده لاس ته نه و ورغلي چې دهغه په ذريعه شاهي دربار ته خپل احساسات اوتاثرات ورسوي ياد دين او ائين په اړه دحکومت په تګلاره اغيز وکړای شي.

په دې وخت کې دسلطنت دمشر په مزاج اودربار باندې هغه خلک مسلط و و چې نه يې غوښتل څوک مخلص او ديندار انسان باچاته نږدې شي. اودوی له باچا شاو خوايوه داسې اوسپنيزه کلا راتاو کړې ره چې هغې ته له بهر نه تازه اوپاکه هوا نشوای راتلای، په دې ازاد اوپراخه هيواد کې په پرله پسې توګه د مسلمانانو ازاد سلطنتونه تيرشوی وو خوداسلام او مسلمانانوحال په همدې هيوادکې هغه حالت ته ورته وچې قرانکريم يې په دې ټکو کې نقشه کښلې ده:﴿ ضاقت عليهم الارض بـــمارحبت وضـــا قت عليهم انــفسهم وظنوا ان لا ملجأ من الله إلا إليه ﴾ [سورة التوبـــة ۱۱۸] ځمکه سره خپلې پراخي دوی ته تنګه شوه اوله خپلو ځانونه تنګ شول اودوی پوهه شول چې دخدای ﷻ له نيونې) نه يوځای هم پناه نشي پيداکولای له دې پرته چې همغه ته رجوع وکړي.

خــود جهانګير په تخت کـيناستلو۱۰۱۴هـ سـره داحـالت پاتې نه شو. که په

کې دخپل پلار دځانګړې ښوونې او روزنې له کبله څه ښکاره ديني سموالی.له شريعت سره تړاو. داسلام دفرائضو پابندي اوڅرګند ديني رجحان نه و نوپه ده کې له اسلام نه لريوالی او وحشت، له بلې مذهبي فلسفي ياقومي تهذيب نه مرعوبيت اوله هغه سره مينه، اودکوم نوي دين او ائين داجرا کولوشوق؛ هم نه و ورسره په

لنډوټکو کې که داسلام حامي نه و نوماحی (محوه کوونکې) یې هم نه و.

په ټولیزه توګه دتخت اوتاج څښتن واکمن چې په عیش او خوندونو یې زړه بایللی وي دیوه داسې نظام له منځه وړل چې ټولوته دمنلو وړ وي اودیوه بل نظام د پلې کولو سرخوږی یې زړه نه غواړي، دهغه یواځې له خوندونو اوداقتدار له عزت سره سر اوکار وي، په عامه توګه لیدل شوي دي چې په داسې خلکوکې له هغوهستیو سره پټ عقیدت اواحترام وي چې هغه له مادي سطحې نه لوړ وي او له دنیوي منصبونو نه بې پروا وي، اودهغو خلکوپه پرتله چې دیوه منصب مدعي یا دنوي تحریک اوفلسفې داعي وي په دوی کې دحق دمنلو زیات استعداد او وړتیاوې. جهانګیر دسلطنت د مشرانو له دې قسم نه و، اوکله چې دی دسلطنت په تخت باندې کښیناست نو دنظر خاوندان پوهه شول چې اوس دسلطنت مسیر بدلیدای شي اوپه تدریجی توګه یې سمې لارې ته دراوستلو وخت راغلی دی.

دکار سمه طریقه

په دې وخت کې دحضرت مجددصاحب اوهغوټولو حضراتو لپاره چې په دیني علم اوباطني کمالاتو سمبال وو دخپلی بوختیا اوسیرفي الله له نعمت نه برخمن وو له دیني حمیت اوغیرت نه ډک و ددې حالت په وړاندې چې په هغه وخت کې یې د سلطنت په قلمرو باندې سیوری کړی و؛ درې لارې وې.

۱ ـــ هیواد اوسلطنت په خپل حال پریښودل دخپل ځان لپاره، داسې ګوښې ځای غوره کول چې په ډاډه زړه دپاک خدای تعا لی په ذکر بوخت شي دمریدانو روزنه وکړي او په یواځیتوب کې په ذکر اوعبادت باندې لګیاوي. داډول عمل اوکړنه دحضرت مجدد صاحب په زمانه کې په لسهاو بلکې په سلهاو علماو او مشائخوغوره کړې وه، دهیوادپه ګوټ ګوټ کې یې خانقاوې وې اوپه پوره

يواځيتوب اوپټه خوله يې کار کاوه. اودخدایﷻ مخلوق ته يې زياتې روحاني او ايماني ګټې رسولې.

٢ـــ دهندوستان تش په نامه مسلمان سلطنت اودهغه خپل سري مشر(چې يواځې په مسلمانه کورنۍ کې پيداشوی و) داسلام مخالف او دښمن بلل چې ددې د ثبوت لپاره دده ذاتي عمال اواخلاق کافيوو دده له اصلاح نه يو مخ نااميده کيدل اوپه خلاف يې ديني محاذ پرانستل اوداسلام سيال اومقابل بلل اوپه خلاف يې صفونه منظم کول. اوکه په دې سره هم کارنه وای شوی نودجهاد لپاره هغه خلک يوځای کول چې ديني غيرت اوحميت لري وله موجوده حالا تونه خوښ نه ويدا راز خپل عقيدتمندان اومريدان يوځای‌کول، اوپه سلطنت کې نظامياوسياسي انقلاب راوستل اودسلطنت په تخت باندې ديوه نيک اوديندراه شخص کينول که هغه دمغلو له کورنۍ نه و هم اوپه دې سره دسلطنت تګلاره اومکمل حالات بدلول.

٣ـــ د سلطنت له غړيو اود دربار له اميرانوسره اړيکې پيداکول اوله چاسره يې چې مخکې اړيکې وې اوله ده سره عقيدت درلود اودده په خلوص يې باور و په هغو کې ديني حميت اوجذبه پيداکول اودهغو په زړونوکې دايمان پټې سپرغۍ تازه کول.باچا ته په ښه مشوره ورکولو اماده کول دهغه داسلاميت رګ چې له ايمانداره نيکونو او پلرونوڅخه په ميراث ورته پاتې و؛ په خوځښت راوستل، هغه داسلام حمايت اود مسلمانانو دتيې زړونو دمرهم پټۍ لپاره تيارول اودتيروخت د تلافي لپاره اماده کول په خپله له هرډول قدرت اومنصب غوښتنې بلکې له سيورې يې هم لرې اوسيدل، دمکمل زهداواستغناثبوت ورکول، سلطنت د سلطنت والوته اومنصبونه دمنصب والو ته سپارل، دداسې لوړنظرې اوپاکې څرګندول چې ډيرسخت مخالف اودښمن يې هم دقدرت غوښتنې تور پرې ونه لګولای شي اوځه مخالف سازش هم په دې لړکې کامياب نشي.

ترکومه ځایه چې دلومړي طرزالعمل تعلق دی نوهغه دمجددصاحب له ویښن طبیعت، عزیمت اولوړ منصب سره چې خدایﷻ ورکړی و هیڅ مناسبت نه لري حضرت مجددصاحب ته له خپل باطني تکمیل اوتربیت نه وروسته ددې خبرې یقین پیداشوی و چې خدایﷻ غواړي له ده نه یوبل لوی کار واخلي اوهغه یواځې دلازمي اوانفرادي عباداتو اوپیری مریدۍ لپاره نه دی پیداشوی اوده ته دخپلې طریقې دیوه لوی شیخ حضرت خواجه عبیدالله احرار مړ۸۹۵ه داخبره په یاد وه چې وایې : "ا گر من شیخی کنم هیچ پیر درعالم مرید نیابد اما مر کار دیگر فرموده اند وان ترویج شریعت و تائید ملت است" که زه یواځې پیري اومریدي غوره کړم نوپه دنیاکې به یوه پیرته هم مرید پیدانشي خو پاک خدای ماته نورکارونه راسپارلي دي چې هغه دشریعت رواج کول اودملت مرسته کول دي. بیادپورتنۍ جملې په شرحه کې وایې: دی به دباچاهانومجلسونوته ورته اوپه خپل باطني ځواک اوروحاني اغیزسره به یې هغوی تابع کول بیابه یې دهغوپه ذریعه شریعت پلی کاوه.

اوترکومه ځایه چې د دویم نمبر طرزالعمل تعلق دی دادیوه سیاسی ذهنیت لرونکې لنډفکره داعي یامشر طرزالعمل کیدای شي چې خپل کارپه شک اوبد گوماني سره پیل کوي اوپه خپله عجلت خوښونه، حکمت، دعوت، د خیرخواهي جذبه اونصیحت باندې جګړې ته ترجیح ورکوي اوپه دې نتیجه کې حکومت اواقتداردځان لپاره سیال اومقابل گرځوي. او د دین دغلبې امکانات نورهم دځان لپاره تنګوي . ددین د داعي کارځان غوښتنه نه وي هغه یواځې ددین غلبه او دشرعي احکامو پلي کول خپله موخه بولي هغه چې دچاپه لاس وي پروایې نه کوي. ترکومه ځایه چې دعملي اقدام خبره ده هغه له ډیروخطرونه ډکه وه اودهندوستان دهغه وخت دسیاسي نقشې په چاپیریال کې داسلام په باره کې یو ډول دځان وژنې اقدام و په مغلي سلطنت کې د هیڅ ډول کمزوري او ضعف اثارنه لیدل کیدل ځکه هغه د بابرپه مټ بوتولاسوجوړ شوی، همایون دهغه لپاره ډیرسخت کارونه ترسره

کړي اواکبرپه خپلوپرلپسې فتوحاتو اود هيوادونو په ايل کولوسره هغه زيات مستحکم کړی و. دشيرشاه سوري په ځيردسترعزم خاوند باچاځای ناستی سليم شاه دهغه په ختمولوکې بريالی نه شو په مختلفو وختونوکې په هيوادکې راپورته شوي بغاوتونه ټول ناکام شوي وو. بياکه چيرته له سلطنت نه دمغل واکمن دلرې کولوهڅې بريالی شوی هم وای نوداقوي خطرموجودو چې حکومت د راجپوتولاس ته ورنه شي ځکه دوی داکبر په زمانه کې لوړمنصبونه ترلاسه کړی وو او ددوی نظامي ځواک دسلطنت لپاره ترټولوزيات دباور وړ و چې بيابه په دې هيوادکې د مسلمانانواقتدارد هميشه لپاره پای ته رسيدلی و. او بياداتجربه يوځل مخکې له ناکامی سره مخ شوی وه. داکبرپه زمانه کې دشيخ بايزيد (چې دپير روښان اوپير تاريک په متضادو نومونوسره مشهور و) په قيادت کې يوستردينی تحريک د روښانيه ډلې په نامه سره راپورته شوی و دوی په کلونوکلونو دمغلي سلطنت د پياوړو ځواکونو په ميړانه سره مقابله وکړه د سليمان په غره کې يې خپل ځای جوړ کړی و ، او دخيبر په دره يې هم قبضه کړې وه اوپه شاوخوا سيمويې هم حملې وکړې اکبر ددوی د مقابلې لپاره راجه مان سنګهه ، راجه بيربل او زين خان ورولېږل.

خو هغوی ټول ناکام شول اوبيربل په يوه جګړه کې مړشو روښانيانوله يوه ستر لښکر سره په غزني حمله وکړه او ويې نيو دافتنه دجهانګيرپه زمانه کې يوڅه سړه شوه اودشاهجهان په زمانه په پوره توګه له منځه ولاړه. خوله دې هرڅه سره دې بغاوت له ګډوډۍ پرته بله نتيجه نه لرله او اخر يې ددې منظم اومحکم مغلي سلطنت په وړاندې توره اوډال وغورځول اوپه تاريخ کې يې يواځې نوم پاتې شو. دا ډول فوځي اقدامات چې داصلاح په نامه ترسره کيږي دسلطنتونواود اقتدارد خاوندانو دمختلفوبدګومانيو نښانه ګرځي. دوی دين خپل سيال اوحريف وبولي اوله منځه يې وړي اود هغو دپيروانو اوهم خيالوپه لټه کې بوخت شي اوله منځه يې وړي.غالبا له دې کبله دګواليارله بندنه دخلاصيدلو او دلښکرله ملتيانه څلور

پنځه کاله وروسته په کال ۱۰۳۵ هـ کې چې کله دجهانګیر د زمانې مشهور امیر او وزیر مهابت خان بغاوت وکړ نوځیرکو اوپوهه خلکو هڅې وکړې څو هغه له دې اقدام څخه منعه کړي د مجددصاحب دایماني فراست خورا لوی دلیل اود الهي مرستې څرګندثبوت و چې هغه دانقلاب راوستلوله خطره ډکه لاره غوره نه کړه اود تخریب په ځای یې تعمیر، د نفیې په ځای یې داثبات او ایجاب اود ازالې په ځای یې داماليې لاره غوره کړه چې له هر ډول خطر نه خوندی او بې ضرره لار وه.

اوس د مجددصاحب په مخکې یوه لاره پاتې وه اوهغه دا چې دسلطنت له غړیو سره اړیکې ټینګې کړي چې په هرصورت مسلمانان وو. حضرت مجددصاحب ژوره پوهه لرله اوزیات ذهین و هغه ته معلومه وه چې دوی داکبر په اسلام مخالفو پروسوکې شریک نه دي هغوی د اکبر زیات کارونه نه خوښول خومجبور وو په دوی کې یې ډیر داسې هم و چې له اسلام سره یې مینه وه اودیني غیرت پکې و په دوی کې یې څوتنه داسې هم ووچې که دده اودده دمرشد حضرت خواجه باقی بالله مریدان نه وو خومینه اومحبت یې ورسره کاوه اواړیکې یې ورسره لرلې. هغوی دمجدد صاحب له اخلاص، بې غرضې اواسلامي درد نه خبر وو. په دوی کې دا لاندې کسان وتلي و: نواب سیدمرتضی مشهور په شیخ فریدمړ ۱۰۲۵ هـ ، خان اعظم مرزا کوکه مړ۱۰۳۳ هـ خان جهان لودهي مړ۱۰۴۰ هـ ، صدرجهان پهانوی مړ۱۰۲۷ هـ او لاله بیګ جهانګیري.

چې له زړه خیژي په زړه لویږي

مجدد صاحب دا ستر امیران اود سلطنت غړي مخاطب کړل، هغو ته یې د لیکونو لړۍ پیل کړه ؛ اود کاغذپرمخ یې دخپل زړه ټکرې ورته کیښودلې. دا لیکونه له خورا درد او اخلاص نه ډک وو جوش اوتاثیر، د قلم زور اود انشاء ځواک پکې وو د دنیاپه هره ژبه کې چې ددیني تحریک په تاریخ کې څومره لیکونه لیکل شوي دي په هغوکې

یې وتلی مقام درلود. اوله سلهاوو کلوتیریدلو وروسته اوس هم په هغوی کې ژوراثر او اغیزلاپروت دی.[۱] له هغونه دااندازه لګول کیدای شي چې چاته یې لیکونه ورلیږلي دي دهغو په زړونوبه یې خامخااغیز کړی وي. په حقیقت کې دالیکونه د مجددصاحب د دعوت اوتبلیغ څرک وو د هغه د تپي زړه سهي ترجمان ، داوښکې څاڅکې اود زړه توټې وې. اوپه لسمه پیړۍ کې چې دهندوستان په ستر مغلي سلطنت کې کوم لوی انقلاب رابښکاره شو په هغه کې ددې لیکونو اساسي برخه اوتر ټولو زیات دخل وو.

دسلطنت دامیرانوپه نومونو دعوتي لیکونه

ددې دعوتي لیکونوګڼ شمیر دنواب سیدفریدپه نامه دی.[۲] چې دسلطنت په غړیو اود هیوادپه والیانوکې یې لوړمقام درلود اوداکبرله زمانې دسلطنت په نږدې اوباوري کسانوکې و له حضرت خواجه باقي بالله سره یې هم تعلق اوعقیدت درلود

---

(۱) دمکتوباتو د ادبی حیثیت په اړه دلیکوال هغه تبصره د دویم ټل لپاره وګوری چې ده د " تاریخ دعوت وعزیمت " په دریمه برخه کې دحضرت مخدوم شیخ شرف الدین یحی منیری د دری سوئیزو مکتوباتو په اړه اودمکتوبات امام ربانی په ذیل کې لیکلی ده. وګوری " تاریخ دعوت وعزیمت " دریمه برخه مخونه ۲۴۰ = ۲۴۵ .

(۲) امیرکبیر نواب مرتضی بن احمد بخاری چې په سیدفرید سره یې شهرت درلود یوعجیب دکمالاتو جامع اوځوارخیزه شخصیت و. د سخاوت اومیړانی، سیاست او نظم، عاجزی او اخلاقو، دین اوله اهل دین سره مینی ، لوړهمتی اولوړ نظری ؛ یوه عجیبه نمونه وه داکبر په زمانه کې دمیربخشي منصب ته رسیدلی و کله چې جهانګیر په تخت کیناست نوده ته یې منصب ورلوړکړ اودصاحب سیف وقلم او مرتضی خان لقبونه یې ورکړل. لومړی دګجرات بیایې دپنجاب والی مقررکړ چې بیادژوند تر پایه په دې منصب باندې پاتی شو. په سخاوت اوخلاص لاسی کې یې ساری نه درلود کله به یې خپلی جامی هم سوالګروته ورکړی کونډو، بی وزلو او اړو خلکوته به یې ورځنې اوکلنی روپی ورکولی له یتیمانو سره به یې دخپل پلارپه شیرمینه کوله دبی وزله نجونو ودول د هغو لپاره جهیز اود واده سامان برابرولوسره یې زښته زیاته مینه وه اودایې محبوب ترینه بوختیاوه. هره ورځ به دده په دسترخوان باندې

دده له مشرتوب اوديني حميت نه مجددصاحب ګټه پورته کړه دی يې واسطه کړ اودخپلو ديني اوکورنيو وجيبوترسره کولوته يې تيارکړ. اوداچې جهانګيرته نيکې مشورې ورکړ ځود سلطنت له هغولارو نه راوګرځوي چې اکبر پرې روان کړي و اوسلطنت د اسلام حمايت اود مسلمانانو بې کسي ورځې ته متوجه کړي. له بده مرغه چې په دې ليکونوباندې دليکلو مهال نيټې نه دي ليکل شوې اوکه دانيټې پرې ليکلې واى نود حکمت اودعوت اود تدريجي ارتقامهمې برخې به ښکاره شوې وې اومعلومه شوې به وه چې دده دليکونو په ذريعه باچاپه سلطنت کې داسلام دحمايت کوم کوم کارونه کړي و. اودتير حکومت کوم دشريعت خلاف کارونه يې له منځه وړي و اود هغه په ځاى يې داسلام دحمايت اواسلام پيژندنې څه ډول کارونه ترسره کړي و مونږ له خپلې اندازې سره سم ددې ليکونو اقتباسات په يوڅه ترتيب سره وړاندې کوو.

دنواب سيدفريدپه يوه ليک کې چې غالبادجهانګيرله تخت ناستي وروسته ليکل شوى ده ته دخپلو پلرونو اوپه ځانګړى توګه درسول اللهﷺپه سمه لاره دثابت اوسيدلوله دعاوروسته ليکي: باچاله ولس سره داسې تړاو لري لکه زړه چې له بدن سره که زړه سهى اوصالح وي نوبدن به همغسې وي اوکه هغه فاسد وي نوبدن به هم فاسد وي،د باچا صلاح اوسموالى دنړۍ صلاح ده،اودده فساد نړۍ فاسدوي تاته ښه معلومه ده چې په تير وخت کې (داکبر زمانه) په مسلمانانو باندې څومره مصيبتونه تيرشول،له هغه نه په مخکې پيړيوکې‌که څه هم داسلام دغربت زمانه وه خو بياهم دمسلمانانو ذلت اوخواري له دې نه زياته نه وه، په هغه زمانه کې خوداسې و چې مسلمانان دې په خپل دين اوسي اوکفاردې په خپل دين عمل کوي

دوه نيم زره کسانو دوډۍ خوړه دفريداباد ښارده نامه ته منسوب دى . په کال ۱۰۲۵ ه کې وفات شوى دى. "" نزهة الخواطر پنځم ټوک لنډيز يې ""

. لکم دینکم ولـی دین . خو په دې تیره زمانه کې اهل کفرغالب شول اوپه څرګنده یې
په دارالاسلام کې دکفراحکام جاري کول اومسلمانانو خپل شرعي احکام په
څرګنده توګه نه شوای ترسره کولای . که به چا همت وکړ نودمرګ له سزا سره به
مخ کیدل، واویلا، وا مصیبتاه، واحسرتاه، دمحمدرسول الله صلی الله علیه وسلم (چې
د رب العلمین محبوب دی) منونکي خوار او ذلیل وو اودده نبوت نه منونکي
عزتمن او با اعتباره وو. مسلمانانوله خپلوتپې زړونو سره په اسلام باندې اوښکې
تویولې ،او دښمنانویې په استهزاء اوملنډو سره په تپونو باندې مالګې شیندلې .
دهدایت لمر د ګمراهي په پردوکې پټ و اودحق رڼادباطل په پردو کې نغښتی اومخ
پټې وه،نن چې داسلام دغلبې اواقبال په مخکې کوم خنډونه وو دهغو دلر یکیدلو اوپه
تخت باندې داسلام دباچادکیناستلوزیری دخلکوغوږوته رسیدلی دی، مسلمانان دا
دځان مسئولیت بولي چې له باچاسره مرسته وکړي اودشریعت درواج کولو اودملت د
ځواکمن کولولاره ورته وښیي دامرسته که په ژبه اویاپه لاس سره سره وي.

بیاڅوکرښې وروسته دتیرې زمانې د رنځ سهي تشخیص کوي اولیکي: په تیره
زمانه کې چې کوم مصیبت زمونږ په سرراغلي و هغه دعلماء سوء یا بدوملایانو د
نحوست اوبدمرغی له لاسه و باچایان همداخلک له سمې لارې نه کږوي په ملت
کې چې دوه اویاډلې جوړوي اوهغوی کومه دګمراهي لاره اختیارکړې وه دهغو
سرلاري همداعلماء سوء وو په علماوکې کم کسان داسې ګمراه کیږي چې د هغوی
ګمراهي په نورو باندې اغیز وکړي ددې زمانې زیات صوفي ډوله جاهلان هم د
علماء سوء په څیر اغیزکولای شي، دهغوی فساد اوبیلارې هم متعدي اوساري ده
که څوک ددې خیرپه کارکې (ددین مرسته) ددین دمرستې وس اوتوان لري اوپه
هغه کې کوتاهي وکړي او داسلام په کارکې سستي راشي نوهغه کوتاهي کوونکې
هم د شکایت وړ دی. په دې اساس هم دا فقیراوبې وسه هم غواړي چې داسلام

سلطنت دمرسته کوونکو په ډله کې برخه واخلي اوله خپل وس سره سم دلاس پښنو په وهلوسره په (من کثرسواد قوم فهومنهم) کې راشي. ځومره خوندبه وکړي چې داناتوانه هم په دې ستره ډله کې شامل کړي، دی خپل ځان دهغې بوډۍ ښځې په څیرښولی چې هغې څه پړي تیارکړل اوغوښتل یې چې ځان دیوسف په پیرونکوکې شمارکړي امیدکوم چې ژربه دا فقیرستاپه خدمت کې حاضرشي تاته توقع اوامیدکیدای شي څکه ته دباچاپه خاصونږدې کسانوکې یې اوددې خبرو درسولوموکه په لاس درځي په خلوت اوجلوت کې دمحمدي شریعت د پلي کولو هڅې کوه اومسلمانان له دې غربت اوبې کسی نه وکاږې.[1]

دسیدفریدپه نامه په یوه بل لیک کې کاږي: په دې وخت کې دغریبو مسلمانانو چې په دې ګرداب کې راګیردي دخلاصون او نجات امید یوائې د اهل بیت کشتۍ ته لري. رسول اللهﷺ فرمایي: (مثل اهـــل بیتی کمثل سفینة نوح من رکبها نجا ومن تخلف عنها هلك.[2]) زما داهل بیت مثال داسې دی لکه دنوحؑ کشتۍ. څوک چې هغې ته ورسپاره شول نجات یې وموند اوڅوک چې څنې پاتې شول هلاکت یې په برخه شو، خپل لوړهمت دې ستر هدف ته متوجه کړه څوداستره نیکمرغي په لاس درشي. دخدای تعالی په مرسته هر ډول جاه او جلال اوشوکت اوعظمت دې په برخه ده، له دې ذاتي شرف اوکورني سیادت سره که دانیکمرغي هم ملګري شي نوله تولونیکمرغواوسعادتمندو نه به میدان وګټې دافقیر دداډول خبروعرض کولولپاره چې موخه یې دشریعت مرسته ده؛ ستاخدمت ته د حاضریدلو اراده لري.[3]

---

[1] مکتوب ۴۷ لومړی دفتر.

[2] مشکوة عن ابی ذر "رض" له سند احمدنه.

[3] مکتوب ۵۱ لومړی دفتر.

په درینم لیک کې وایي: محترم سیدصاحب ! نن ورځ اسلام بیکسه اوغریب دی که په دې وخت کې یوه روپۍ د اسلام په څواکمنولوباندې ولګول شي په کرورونو به شماروي کتل کیږي به چې کوم شهباز له دې سترنعمت نه برخمن کیږي، ددین درواج کولو اوملت دځواکمنولوکار چې په کومه زمانه کې دچاله خواترسره شي ښه اونیکمرغه کاردی، په دې وخت کې اسلام غریب اوبې وطنه دی ستاسوساداتوسره ډیره ښه ښایې چې دانعمت ستاسوپه کورنۍ کې زیږیدلی دی ستاسولپاره بالذات دی اود نورولپاره بالواسطه. ددې نیکمرغۍ په ترلاسه کولوکې دخپل نیکمرغه نیکه وارث کیدل ډیر ارزښت لري. رسول الله ﷺ یووخت صحابه کراموته وویل : تاسوپه داسې زمانه کې اوسئ چې که د اوامرو اونواهیولسمه برخه پریږدی نو هلاک به شی له تاسو وروسته به داسې یوه ډله راشي چې که د اوامرو او نواهیوپه لسمه برخه عمل وکړي نونجات به بیاموني،دا هماغه وخت دی اوداډله هماغه ډله ده .

گــو ئی توفیق و سعادت درمیان افگنده اند
کــس به میدان درنمی اید سواران راچه شد .

له سیدفریدنه وروسته مجددصاحب دمغلي سلطنت سترغږی خان اعظم [1] دغه

---

[1] نوم یې مرزاعزیزالدین دی دی داکبر رضاعی ورور و نو څکه دکوکه خطاب ورکړل شوی و اول غزنی بیاپه دهلی کې اوسیده په کال ۹۸۰ هـ کې دګجرات والی و دمحمدحسین مرزا د محاصری له خلاصولو نه اکبر له اګره نه تر احمداباد پورې څوارلس سوه میله په نه (۹) ورځوکې ووهله له ګجرات نه وروسته دبنګال اوبهار والی شو اود (خان اعظم) خطاب ورکړل شو. دویم ځل بیاپه کال ۹۹۷ هـ کې دګجرات والی وټاکل شو له دې نږدیوالی سره سره یې داکبر دغیرشرعي کارونومخالفت کاوه اوله دې سره شاهی مهر " مهر اوزک " ورته سپارل شوی و. اودمطلق وکیل منصب یې ورکړ. جهانګیرهم د حکومت مهم منصبونه ورته وسپارل . اودګجرات ولایت یې ورکړ اوپه کال ۱۰۳۳ هـ کې وفات شو. دنزهة الخواطر لنډیز.

خدمت ته غوره اومنتخب کړ چې له شاهي کورنۍ سره یې نږدې اړیکې لرلې. له جهانګیرسره هم دهغه داهمیت اوارزښت احساس و، دنقشبندیه طریقې له مشائخو سره یې هم عقیدت اومحبت درلود. غالبادجهانګیرله تخت ناستي نه وروسته مجدّدصاحب دالاندې لیک هغه ته لیکلی دی: ایدکم الله سبحانه وتعالی ونصرکم علی اعداء الاسلام فی اعلاء الاسلام. درسول اللهﷺ له دې حدیث سره سم: الاسلام بدأ غریبا وسیعودکما بدأ فطوبی للغرباء .د اسلام پیل په غربت اوبې کسي کې شوی دی اوبیابه دې غربت اوبیکسي ته ورسیږي، نوهغه خلک مبارک دي چې له اسلام سره په هر حال کې مله وي، داسلام بیکسي اوغربت دې حدته رسیدلی ده چې کفارپه ښکاره توګه اسلام ته بد وایې اودمسلمانانو بدي بیانوي اوپه بیباکۍ سره دکفر احکام جاري کوي او په بې شرمي سره په بازارونواوکوڅوکې دهغه ستاینه کوي. ددې په مقابل کې مسلمانان داسلام احکام نه شي پلي کولی اوکه عملي یې کړي نو بد رد ورته ویل کیږي :

پـــری نهفتـه رخ و دیـــو در کـرشـــمـــه نا ز
بسوخت عقل زحیرت که این چه بوالعجبی است .

وړاندې لیکي: نن ورځ ستاسوجناب وجودمونږغنیمت بولو اوپه بایللي لوبه کې له تاپرته بل دمیدان میړني نه لرو، خدایﷻ دې مرستندوی اوسه . بحـرمة الـنبی واله الامــجاد علیه وعلیهم الصلــوات والتــحیـــات والتسلیمات والبـــرکات. په حدیث کې راغلي دي: لن یـؤمــن احدکم حتـــی یقـــال ا نه مــجنون . ستاسو یو به هم ترهغو پورې مکمل مومن نه شي څو دهغه په اړه دا ونه ویل شي چې دی لیونی دی، په دې وخت کې هغه لیونتوب چې اساس یې اسلامي غیرت دی ستاپه طبیعت کې احساس کیږي. الــحمدلله سبحـــانه علی ذلك نن هغه ورځ راغلي ده چې دلږعمل په بدل کې زیات اجر ورکول کیږي، اصحاب کهف یواځې عملي هجرت کړی و له دې پرته یې بل داسې ښکاره عمل نه لیدل کیږي چې هغه اهمیت ولري ددښمن دغلبي په مهال کې که

وفادار سپاهی له مستعد اوتیارولیدل شي نوډیرعزت یې کیږي په خلاف دهغه وخت چې دښمن په خپل ځای کې وي اوامنیت ټینګ وي، دقولی جهاد داموکه چې نن تاته په لاس درغلي ده داجهاد اکبر دی اوغنیمت یې وبوله او هل من مزیدووایه دا دژبې جهاد .توري اونیزي له جهاد نه په دې وخت کې غوره وبوله مونږ غریب خلک بې لاسه اوبې پښو یو اوله دې نعمت نه محروم یو.

هنیئا لا باب النعیم نعیمها ــــ وللعاشق المسکین مایتجرع

دادیم ترا از گنج مقصود نشان ــ گرما نرسیدیم توشاید برسی

ساله څوکربښو وروسته لیکي: په تیر سلطنت کې چې له محمدي دین سره کوم عناد اودښمني لیدل کیده په ښکاره به دې سلطنت کې هغه عنادنشته اوکه وي هم دناپوهي له وجی ده، داویره شته چې دلته به هم معامله هغه عناد ته ورسیږي اود مسلمانانوژوندبه په تنګ کړل شي. چو بید بر سر ایمان خویش می لرزم .[1] د جهانګیر ددربار دیوه بل مشرچارواکي خان جهان [2] په نامه دالندمضمون لیکي: ته چې په کوم خدمت بوخت یې که په محمدي شریعت باندې له عمل کولو سره دا خدمت یوځای کړی نودانبیاوعلیهم السلام کاربه وکړای شيعلیهمالصلوات والتسلیمات اوسپیڅلی‌دین به منوراوروښانه کړ،زه فقیرکه په کلونوکلونوهڅې وکړم نو ستاسو په خیرغوښتنو ګردته هم نه شم رسیدلای.

ګوئی توفیق و سعادت درمیان افګنده اند
کس به میدان درنمی‌اید سواران راچه شد

[1] مکتوب ۶۵ لومړی دفتر.

[2] امیرکبیر خان جهان ددولت خان لودهی زوی و جهانګیر په ده باندې ډیراعتماد کاوه اوله ده سره یې ډیره مینه کوله. په علم مین اوعلماء به یې ډیرنازول. له عاموخلکوسره یې هم ښه چلن کاوه. دشاهجهان په وخت کې یې بغاوت وکړاوپه کال ۱۰۴۰ه کې ووژل شو. نزهة الخواطر پنځم ټوک.

په یوه بل سپړلي لیک کې کاږي: هغه نعمت چې لوی ښښتن تاته درپه برخه کړی دی اوخلک دهغه ارزښت نه بې خبره دي (ویره ده چې ته به هم له هغې نه پوره خبرنه یې) داچې باچا له اوو پشتونو نه مسلمان دی اوله اهل سنت سره تړاولري او حنفي مذهبه دی که څه هم له څوکلونو راهیسې په دې قیامت ته نږدې زمانه کې اود نبوت له زمانې نه لرې والي کې ځینې پوهه خلکو دباطن دککړتیا اوتمې له کبله باچا ته نږدیوالی ترلاسه کړی اودهغه په چاپلوسي کې یې په دین کې شکوک اوشبهات پیدا کړي دي اوساده خلک یې بیلارې کړي دي دجهانګیر په څیرستر باچاچې ستاخبره په غور سره اوري اوباور ورباندې کوي نوڅومره عجیبه موکه ده چې ته حقه وینا(داسلام خبره) چې داهل سنت والجماعت له عقیدې سره سمه وي (شکر الله سعیهم) صراحة یا اشارة دهغه غوږ ته ورسوي، اوکه کیدای شي داهل حق خبرې ورته وړاندې کړي بلکې ددې خبرې هڅه وکړه چې داسې یواځیتوب ورسره پیداکړي چې په هغه کې د مذهب او ملت خبره رامنځته شي څو د اسلام د حقانیت اودکفردبطلان اوبدي موکه په لاس درشي.[1]

دسلطنت له دې غړیوپرته دیوه بل دسلطنت مسئول لاله بیګ ته هم په دې مضمون لیک ولیکه چې داکبرباچادزوی سلطان مراد دفوځ معتمدو اودبهار والي هم پاتې شوی و دی لیکي: زادنا الله سبحانه وایاکم حمیة الاسلام .سل کاله کیږي چې داسلام غربت اوبیکسي دې حدته رسیدلې ده چې په اسلامي هیوادکې کفاري یواځې په دې نه دي قانع چې کفري احکام پلي کړي بلکې غواړي چې اسلامي احکام بالکل له منځه یوسي اودمسلمانانو اومسلماني هیڅ اغیزپاتي نه شي، خبره یې دې حدته رسولې ده که چیرته مسلمان دیوه اسلامي حکم(مثلا دغوا حلالول)څرګندول وغواړي نودمرګ له سزاسره مخ کیږي. وړاندې لیکي: دباچاهی

---

[1] مکتوب / ۶۷ دویم دفتر.

په پيل کې که مسلماني رواج شي اومسلمانان څه عزت پيداکړي نوډيره ښه اوکه عياذا بالله سبحانه خبره په ټپه ودريږي نومعامله به دمسلمانانولپاره ډيره سخته شي الغياث الغياث ثم الغياث، ګوروبه چې کوم داقبال خاوند به داسعادت اونيکمرغي ترلاسه کوي اوکوم څوان به دانعمت لاس ته راوړي. ذلك فضل الله يـؤتـيه من يـشاء والله ذوالـفضل العظيـم. [1]. دجهانګيردسلطنت يوبل امير صدرجهان و[2] هغه ته په يوه ليک کې ليکي : يقين دی چې داسلام مخکښان، محترم سادات، علماءکرام به په پټه اوښـکاره تـوګه ددين په ترقي او تـقويت او د صراط مستقيم په تکميل باندې بوخت وي. داعاجزه او ناتوانه به په دې اړه څه وکړای شي. [3]

تيرې شوې خطاوې بايد تکرار نه شي

اخر هغه مبارک وخت راغی چې جهانګير ته دخپلې غلطي احساس وشو،او ده د خپل حکومت له اصولوسره سم داوغوښتل چې دعلماويوه ډله دې په ديني چارو کې دمشورې ورکولولپاره اوله خطاو نه دژغورلوپه خاطر په دربارکې موجوده وي. ده له خپلو ديندارە سلطنتي غړيونه وغوښتل چې څلورتنه دين دوسته علماء پيدا کړي اوپه دربارکې دهروخت حاضريدلولپاره دي تيارکړي څوشرعي مسائل روښانه کړي اودلارښوونې کارترسره کړي. مجددصاحب ته لوی څښتن رينښتونی

[1] مکتوب ٨١ لومړی دفتر.

[2] مفتی صدرجهان دپيهاني (اوسني د هردوئي ولسوالی) اوسيدونکي و دعربيت په علوموکې يې خاص مهارت درلوداول په شاهی لښکر کې مفتی وټاکل شو بيادصدارت په منصب مقررشو جهانګير دده شاګرد و اوڅلويښت حديث يې له ده نه يادکړی و جهانګير دڅلور زريزو منصب ورکړ اوزياتی څمکې يې هم ورکړی يوسل اوشل کاله يې ژوندکړی دی خوله دې سره يې دماغ اوحواس روغ او سلامت و په کال ١٠٢٧ه کې وفات شوی دی. (نزهة الخواطر پنځم ټوک)

[3] مکتوب ١٩٤ لومړی دفتر.

فراست اولوړديني بصيرت ورکړی و دتيرسلطنت دانحراف اوکړوالي تاريخ اودهغه اسباب ښه ورته معلوم وکله چې په دې خبره بادې خبرشو په ځای ددې چې خوشاله شي خپه او اندېښمن شو يوليک يې شيخ فريداو يو نواب صدرجهان ته وليکه: دخدای لپاره! داسې غلطي مه کوی دګڼ شسيرعلماوپه ځای يومخلص، پاک اورباني عالم وټاکی. دشيخ فريدپه نامه ليک کې يې هغه ته داسې وليکل: ثبتكم الله سبحانه على جادة ابائكم الكرام. وامې وريندل چې داسلام باچادخپل ښه فطرت او اسلاميت په اساس (چې دايې په طبيعت کې شته دی) تاته ويلي دي چې د څلورو ديندارە علماو خدمتونه ترلاسه کړي چې په دربارکې اوسي اوشرعي مسائل بيانوي څودباچا کوم حکم اوعمل د شريعت په خلاف صادر نه شي الـحمد لله سبحانه على ذلك. دمسلمانانولپاره به له دې ښه خوشخبرې اودغم ځپلولپاره به له دې ښه دخوښی زيری نورڅه وي. خودافقيرخامخااوله مجبوري په دې لړکې څه عرض کول غواړي هيله من يم چې معذور مې وبولي دغرض خاوند ليونی وي.

عرض داده چې داسې ديندارە علماء لومړی په خپله بيخي کم دي چې دقدرت او چوکې مينه نه لري اودشريعت له پلي کولو اودملت له څواکمنولو پرته بله هيڅ موخه اوغرض يې نه وي، که داقتدار دميني له امله په دې علماوکې کوم يولوري غوره کوي اوخپله برتري اوفضيلت څرګندول غواړي،اختلافي مسائل رامنځته کوي اوپه دې لاره باچاته نږديوالی اوعزت ترلاسه کول غواړي خامخابه ددين کار خراب شي، په تيروخت کې خودعلماو اختلافاتو خلک په مصيبت کې اچولي و او اوس بيا هغه ويره رامختنه نه شي، ددين پلی کول خوڅه کوي چې ددين دتخريب لامل به شي. العيا ذ بالله سبحانه من ذلك ومن فـتـنة الـعلماء السو ء . که دڅلورو په ځای ددې هدف لپاره يوعالم وټاکی نوښه به وي که چيرته هغه داخرت له علماو نه وي نوداخوبه ډيره ښه وي اودهغه وجودخو سورکبريت دی (يعنی لکه چې سره ګوګرد کم يابه وي داسې يو عالم هم کميابه وي) اوکه داخرت په علماو کې څوک

نه شي پيدا نوپه نورو علماو کې له ټولونه ښه عالم وټاکې مـــا لايدرك كله لايتـــرك كلـــه. له دې نه وروسته ليکي: نه پوهيږم چې څه وليکم څرنګه چې دمخلوق خلاصون په علماو پورې تړلى دى. داراز دعالم نقصان هم له دوى سره تړاولري، په علماوکې چې څوک ښه وي هغه په ګردمخلوق کې ترهرچا ښه دى اوکوم يويې چې بد وي هغه له ټولو مخلوقاتو بد دى، هدايت اوګمراه کول په دې ډله پورې تړل شوي دي. يوه بزرګ شيطان وليد چې خوشي اوبيکاره ناست و هغه يې د لامل پوښتنه وکړه چې ولې بيکاره ناست يې؟ ده ورته وويل چې دامهال علماء زمونږ کارکوي. اود اغوا اوګمراهۍ کار دوى ترسره کوي.

عالم كه كامرانى و تن پرورى كند
او خويشتن گم است كرا رهبرى كند

لنډه داچې په دې اړه له پوره غور، تامل اوسم فکر نه کارواخلى اوپه احتياط سره ګام پورته کوى کله چې معامله له لاسه ووتله نوبيايې هيڅ ډول علاج کارنه شي کولاى زه شرميږم چې داسې خبرې (ستاسو په څير) څيرک اوهوښيار سړي ته کوم خودځان لپاره مى دنيکمرغي باعث بللي اماد سر دردوګرځيدلي. [1]

عقيدتمنو سلطنتي غړيو ته ليکونه

له هغوتيرو کسانوپرته چې مجددصاحب هغوى ته ليکونه ليږلي وو اوداسلام په غربت اوبيکسي، داسلام داحکامو اوشعائرو بې حرمتي اودمسلمانانو په بې وزلي يې دوينو اوښکې ورته بهولې وې اوهغوى يې هڅولي و چې له خپل نږديوالي او

---

[1] مکتوب / ۵۳ لومړى دفتر . دصدر جهان په نامه.

اعتماد،سترومنصبونو اود لوړو عهدو له اغیزنه کارواخلي باچاحالاتوته متوجه کړي اودهغه داسلامیت میراثي رګ په خوځښت کې دراوستلوهڅې وکړې دیوڅه سترو امیرانو اوسلطنتي غړیو په نومونو دده ډیر لیکونه شته چې هغه اصلاحي اوتربیتي دي. په هغوکې یې دسلوک اوتصوف ځینې دقیق مسائل حل کړي دي له دنیانه بې رغبتي او داخروي نعمتونواوباطني ترقیو دترلاسه کولولوري ته یې توجه غوښتل شوي.

دالیکونه ددې لاندې کسانو په نومونولیکل شوي دي: امیر الامراء عبدالرحیم خان خانان مړ ۱۰۳۶هـ ، قلیج خان اندجاني اکبري مړ۱۰۲۳ هـ ، خواجه جهان مړ ۱۰۲۹هـ ، مرزا داراب بن خان خانان جهانګیري مړ۱۰۳۴هـ اوشرف الدین حسین. له دې لیکونو څخه دااندازه لګیږي چې ددې سترواميرانوله حضرت مجددصاحب سره ژور عقیدت اومحبت و، دالیکونه داسې دي لکه یو شیخ یې چې خپلو مریدانو ته لیږي دهغو ښوئیدنې ورته په ګوته کوي، هغوی ته وعظ او نصیحت هم کوي اودهغوپه دیني ترقي اوروحاني استعدادباندې خوښي هم ښکاره کوي. له دې نه دااندازه لګول کیدای شي چې له دې ځواکمن تړاو او ژورعقیدت وروسته دې سترو امیرانو دمجددصاحب دسلطنت داصلاح ارمان ترسره کولو په خاطر باچاته په حقه ویناکولو، داسلام خیرخواهي همدردي کې هیڅ کوتاهي نه ده کړي، دوی به مجددصاحب دارمان ترسره کیدو لپاره زیاتې هڅې کړې وي اوله هغو نورو امیرانو سره چې (ده لیکونه ور لیږلي وو) به یې هم مرسته کړې وي.

دحالت په اصلاح کې دمجددصاحب ذاتي اغیز

تراوسه پورې چې کوم تفصیل بیان شو دهغې تړاو دمجددصاحب له بالواسطه هڅوسره و یعنې هغه سترو امیرانو اوسلطنتي غړیوته ددین دمرستې اونصرت اود باچاداسلام داحترام اودحالاتودبدلون لورې ته متوجه کولولپاره هغوی ته پرلپسې لیکونه ولیږل چې داسلام دحمایت رڼاپکې څلیږي یقیناچې دده هغه هڅې به خوشې نه یې تللې، ده چې چاته لیکونه لیږلي په ځانګړې توګه نواب سید فرید د حکومت په تګلاره بدلولو کې مهم اومرکزي رول لوبولی دی. خوتراوسه پورې د سلطنت دټولواک جهانګیر په مزاج اوطبیعت کې هغه بدلون نه و راغلی کوم ته چې ددې ستر اوګران کار اړتیاوه، په شخصي اوموروثي سلطنتونوکې دباچاذات هغه مرکزي محور وي چې دحکومت ټول نظام پرې څرخي. ښکاره ناشوني شي نه یواځې شوني بلکې حقیقت ګرځوي. تراوسه پورې جهانګیر دحضرت مجددصاحب له علمي او روحاني مقام سره نا اشنا و .دی له هغو علماو او مشائخونه نه و چې دربارته به ورتلو، اوس به ددې څه صورت و چې دجهانګیر له ده سره مخامخ تړاو پیداشي هغه دده له ستر مقام څخه له خپلې ورتیا اواستعداد سره دده یوې خبرې ته اراده کول، یوه خبره دده ذهن منل، دخدای ﷻ له یوه مخلص اوسپیڅلي بنده سره دهغه مینه اوعقیدت پیداکیدل، اودهغه په اخلاص باندې باور کول د زرهاوو میلو فاصله په ساعتونواوګړیوکې وهل کـیږي ، اوکله خوپه سم خبر شي الهي حکمت ددې هم په عجیبه ډول کاربرابرکړ چې د ﴿ عسی ان تکرهوا شیئا وهو خیر لکم ﴾ ممکنه ده یو شي به تاسو نه خوښوی خوهغه به ستاسولپاره غوره وي. تفسیر و.

په جهانګيرباندې اغيز

په دريمه برخه کې لوستونکو دګواليارکلادبندي کيدلو اوله شاهي لښکر سره د نظر بندي داستان لوستلی حضرت مجددصاحب درې نيم کاله له شاهي لښکر سره و، [1] له باچاسره يې مجلسونه وشول په ديني مسائلو يې خبرې ورسره ترسره شوي باچا د مجددصاحب ديني ټينګوالی اواستقامت وليد هغه يې وليد چې له تعظيمي سجدې اوشاهي ادابو نه انکار کوي اوپوهه شو چې دګواليار بنديخانه يې په پوره خود داري اوله عزت نفس سره وزغمله امامعافي اوبښنه يې ونه غوښتله دمجددصاحب روحاني فيوضات اوبرکات اودهغه دملګرتيااغيز يې دسلګونو نامسلمانوداسلام منلوپه شکل کې وليد، بيايې دشاهي لښکر په اوږده ملګرتياکې دهغه زهد اواستغناء اود عباداتو اونورو معمولاتو پابندي وليدله، په مجلس اوخبرو کې يې دهغه علم رسوخ او زيات والی هم درک کړ اويقيناچې هغه يوسليم الطبع، ذهين اوهوښيار واکمن و؛ د خپل پلار اکبرله وخته رانيولې ترهغه مهاله يې دګڼ شميراميرانو،علماو، مشائخو، ديندارو اودنياوالو خلکوحالات ليدلي اومطالعه کړي و اوپه دې اوږده موده کې يې د مردم شناسي هغه وړتيا ترلاسه کړې وه چې بل چاته دکوته ‌اوکره د تللو دومره اوږده موده په لاس نه وي ورغلی نوبناء دمجدد صاحب په اړه به ورته معلومه شوې وي چې دی دهغوخلکوپه ځيرنه دی چې په دربار کې اوسي اويادفقر په دښتو کې شپې تيروي له دې لاندې پيښې نه چې جهانګير په خپله په تفصيل اوپوه اندازه دشکر اوفخرله ځرګندونې سره يې ليکلې ده؛ دحضرت مجددصاحب دصحبت اوجذباتواغيزپه ځرګنده ښکاريږي، دجهانګيرددې اقدام اهميت نورهم زياتيږي که چيرته داپيښه مخته کيږدو چې داکلا دتکړه مسلمانوسالارانو په ځای دراجه بکرماجيت په لاس فتحه شوې وه.

---

[1] دګواليار له کلا نه خلاصون په جمادي الثاني کال / ١٠٢٩هـ کې رامنځته شوی و اوله شاهي لښکر نه په ذي الحجه کې رخصت شوی و په دې توګه دری نيم کاله جوړيږي.

جهانگیر لیکي: دهمدي میاشتې " دی " په څلورویشتمه نیټه [۱] دکانګړکلا دسیل په نیت ووتلم ما امر وکړ چې قاضي، میرعدل اونور علماء دې هم راسره ملګري شي اسلامي شعائر اود محمدي دین شرائط دې په دې کلا کې عملي شي لنډه داچې له یو کوس مسافت وهلو وروسته دکلالوړوته ورسیدو دخدایﷻ په توفیق سره زماپه موجودګۍ اذان وشو، خطبه ولوستل شوه، غوبین مال حلال شو چې ددې کلاله جوړیدورا په دې خوا دا عمل دلته نه و شوی داهرڅه زماپه مخکې وشول، په دې عمل باندې مودشکرسجدې وکړې څکه یوه باچاته هم ددې توفیق نه و ورپه برخه شوی، ما امر وکړ چې په دې کلاکې دننه یوستر جومات جوړکړي ، [۲]په دې بالواسطه او بلاواسطه هڅوسره لومړی دسلطنت مخ له اسلام سره دتغافل بلکې دتجاهل او ان مخالفت په ځای د اسلام داحترام لوري ته راوا ړول شو داسلامي شعائرو له لوړوالي اوله اسلام سر دباچادلچسپي پیداشوه داسلسله دجهانګیر له اخري دور نه پیل ددویم باچا شاه جهان دسلطنت زمانې ته ورسیده.

د شاهجهان دور

دشاهجهان باچا ۱۰۰۰ه - ۱۰۷۵پیر چې دسلطنت پیل یې په ۱۰۳۶ ه کې شوی و له ډیرشان اوشوکت سره یې یودیرش کاله دوام وکړ اودمجددصاحب له وفات نه دوه کاله وروسته په تخت باندې کیناست، دادتدریجي اصلاح اوښه والي دور و، دشاه جهان په اړه ددې خبرې هیڅ باوري ثبوت نشته چې ده له حضرت مجددصاحب اویا دده له زوی خواجه محمدمعصوم صاحب سره دبیعت اوعقیدت تړاو درلود خوپه دې

[۱] دربیع الاول له لومړی نیټی ۱۰۳۱ ه سره سمون خوري.
[۲] توزک جهانګیری دنوروز شپاړسم جشن مخ / ۳۴۰.

کې شک نشته چې په زړه کې یې له مجددصاحب سره مینه، اخلاص اواحترام و ځکه کله چې مجددصاحب دباچاپه غوښتنه سره دربارته دحاضریدلونیت وکړ اودامعلومه وه چې مجددصاحب تعظیمي سجده اود دربار اداب نه مني نو شاه جهان افضل خان اومفتي عبدالرحمن (چې دشهزاده ملګري و) له ځوفقهي کتابونوسره مجددصاحب ته وروليږل اوورته یې ویل چې تعظیمي سجده دسلاطینو لپاره رواده اوپه ځانګړو حالاتوکې فقهاو ددې اجازه ورکړې ده، که ته دملاقات په مهال دباچالپاره دا اداب په ځای کړې نوزه ددې خبرې ذمه واري وهم چې تاته به هیڅ ډول تاوان ونه رسیږي. حضرت مجددصاحب دده داخبره ونه منله اوویې ویل چې دارخصت ده اوعزیمت دادی چې له خدایه پرته بل چاته په هیڅ حالت کې هم سجده ونه شي، [1] دشاهجهان په اړه دمورخینو اتفاق دی چې هغه یونیک زړی باچاو، دشریعت احترام یې کاوه، د سترو جوماتونو له جوړولو سره یې زیاته مینه لرله اوپه خپله دشرعي فرائضو پابندو، علماء اونیک خلک یې له ځانه سره ساتل، اوپه هغو یې باورکاوه، دده هوښیار وزیر جملة الملک سعدالله خان علامی مړ١٠٦٦ﻫ دخپل وخت نومیالی عالم اومدرس و.[2]

له دې دینداري اوخدای ترسي سره سره چې دیوه ستر سلطنت دټولواک په ژوندکې وي غنیمت بلل کیږي. شاهجهان دتیروخت ځینې دشریعت خلاف رسومات اواداب بندکړل، شمس العلماء مولوی ذکاء الله صاحب دفارسي دمعاصروتاریخونو، بادشاه نامې اونورو دخبرو په اساس لیکي: کله چې شاهجهان په تخت کیناست نوپه محمدي شریعت اودهغه په ادابوکې چې کوم خلل اونیمګړتیا رامنځته شوې وه هغه یې ختمه کړه په لومړي ځل یې امروکړ چې دتعظیم دسجدې وړ یواځې حقیقي معبود دی له دې وروسته به څوک دبل چالپاره خپل تندی په خاورو باندې نه ږدي، دمهابت خان په

---

[1] دتفصیل لپاره ددې کتاب دریمه برخه وګوری.

[2] تفصیلی حالات یې دنزهة الخواطر په پنځم ټوک کې وګوری.

ویلوسره دسجدې په ځای " زمین بوس " وټاکل شو خوپه دې کې هم له سجدې سره مشابهت و اوبندېې کړ اوڅلرم تسلیم یې رواج کړ.[۱] سر رچرډبرن sir Richard Burnلیکي چې: شاهجهان غوښتل چې په ډیره سختي سره ددویم ځل لپاره اسلامي عقائد نافذکړي خو دنورومذاهبو له منونکو سره یې ټکر هم نه خو ښاوه، هغه ډیرژر د شاهي تخت ته دسجده کولو رسم له دربارنه ختم کړ، الهي سنه هم چې اکبر رواج کړې وه په دولتي کاغذاتواوسکوکې دهغې کارول هم دشا ه جهان له تخت ناستي څوکاله وروسته ختم شوو، په کال ۱۶۳۴ه کې چې په پنجاب اوکشمیرکې دمسلمانانواو هندوانو په منځ کې دنکاح کولو رواج و بندکړل شو.[۲]

مولوي ذکاء الله صاحب لیکي: ددولت له خاص مقام نه قاضي او ښوونکی وټاکل شو، څودشریعت داحکامواودعبادت دادابوتعلیم وکړي شیخ محمودګجراتي یې مقرر کړ څوله تحقیق اوثبوت نه وروسته مسلماني میرمنې دهندوانوله تصرف نه خلاصې کړي اودهغوی ودانې اوجوماتونه بیل کړي هغه له دې حکم سره سم عمل وکړ یوڅو جوماتونه چې دهندوانو په تصرف کې وو هغه یې له هغوی نه واخیستل هندوان یې جرمانه کړل اوپه هغو یې داجوماتونه ودان کړل. کوموهندوانوچې دقران مجید بې ادبي کړې وه هغوی ته یې له ثبوت نه وروسته عبرتناکې سزاوې ورکړې، بیاباچاحکم وکړ چې دپنجاب په ټول ولایت کې چې کوم ځای داسې څه شوي وي دهغه دې له شریعت سره سم تحقیق وکړل شي.[۳] خودشریعت له دې احترام اویوڅه دیني حمیت سره سره په دې کې هیڅ شک نشته چې شاهجهان دخپل دیندارہ. عالم. اوبا صلاحیته زوی اورنګزیب په پرتله خپل مشرزوی داراشکوه خوښاوه سره له دې چې هغه دټولنیزې سولې پلوي او ازادخیاله و اوهغه یې دتخت اوتاج وارث اوخپل ځان

---

[۱] تاریخ هندوستان اووم ټوک مخونه / ۵۵ = ۵۶ لنډیز یې.

[۲] Cambridge History of India . vol .۶ . P . ۲۱۷.

[۳] تاریخ هندوستان اووم ټوک مخونه / ۱۷۵ = ۱۷۶ لنډیز یې.

ناستی تاکلی و اودادشخصي اوميراثي سلطنتونو اوددين اوسياست دبيلولو د اصولو پابندو، واکمنو هغه خصوصيت اوځانګړتياده چې هلته دده ذاتی دينداري نه دسلطنت په چارو اغيز وکړای شي اونه دکوم غلط يامضر ځای ناستي په تاکنه مانع ګرځيدلی شي.

شهزاده داراشکوه

دعالمګير په زمانه کې چې کوم تاريخونه ليکل شوي دي يواځې په هغوی باندې په باورکولوسره مونږ د داراشکوه په اړه څه پريکړه نه شوکولای، اونه په قطعي توګه په هغه باندې دبې‌دينۍ اوخرابې عقيدي حکم ګولای شي، اونه داويلای شو چې د تخت او تاج لپاره دورونو داجګړه يواځې ددووفلسفو، ددوومفکورو اودين اوبې ديني جګړه وه، خودنامسلمانو اوبي طرفه مورخينو له خبرو نه هم دومره معلومولای شو چې دی غور نيکه اکبرته نږدې و، داديانو ديووالي له نظريې نه اغيزمن و، او هڅه يې کوله چې د شريعت او ويدانت (دهندو انودفلسفې اودينياتو نظام) په منځ کې مطابقت ثابت کړي.

فرانسوي ډاکټر برنير ليکي چې: ديوزی صاحب فليمش عيسايې ملاديني مواعظ به يې ډيرپه مينه سره اوريدل، دهندوانو اومسلمانانودمذهبونو يوکول يې غوښتل د اسلامي دائرة المعارف دليکوال په وينا: ده له تصوف سره زياته دلچسپي لرله اوله هندوفلسفې نه اغيزمن و دمشهورازادخياله وجودي سرمداو بابالال داس بيراګي کبير پيرو هم و، د دارا له وروستيوتحقيقاتوڅخه داسې بريښي چې دی ذوحدة الوجود دنظريې منونکې و، دی دهندوفلسفې اوبتانو تراغيزې لاندې و چې له دې کبله هغه داسې دګڼو ملحدانه خيالاتو لوري ته مائل وچې هغه په هندوفلسفه کې پيداکيږي او په اسلام کې هيڅ ځای نه لري ، دارا دې نتيجې رسيدلی و چې "ويدانت " او تصوف چې په هغو سره حق پيداکول کيږي په خپلوکې سره مخالف نه دي، يواځې لفظي توپير لري د" اوپنشدو " په ژباړه کې چې دی يې دوحدت سرچينه بولي دارا ددوو لويو مذاهبو اسلام

اوهندومذهب دپیروانودمشترکونظریاتوپه یورنګ کولوکې ډیرې هڅې کړې دي، دا راز ده غوښتل چې دهندوانو له اعتقاداتو سره مسلمانان اشناکړي .[۱]

د دارا خیالات، افکار، جذبات اوتمائلات دهندله مسلماني ټولنې نه پټ نشوای پاتې کیدلای اوله دې نه هوښیارشهزاده اورنګزیب پوره ګټه کړه په دې کې د تعجب ځای نشته چې دهندوستان دینداره خلکو، علماو، دشریعت پیروانو دطریقت مشائخو اودهغو پیروانو چې داکبر په زمانه کې یې داسلام بې وسي او بیکسي لیدلی اویایي له مشرانو نه اوریدلې وه؛ ددې ورونو په جګړه کې د دارا شکوه په ځای د اسلام دساتونکي، دشریعت پیرو شهزاده اورنګزیب مرسته کوله هغه ته یې دعاګانې کولې او خلک یې دهغه مرستې ته هڅول،[۲] ددې کشمکش نتیجه ټولو ته معلومه ده چې اورنګزیب په داراشکوه باندې برلاسی شو او په کال ۱۰۶۸هـ کې یې دسلطنت واګې په لاس کې واخیستل او پوره پیړۍ یې په ښه شان اوشوکت سره حکومت وکړ .

محی‌الدین اورنګزیب عالمګیر او دهغه دیني حمیت

اورنګزیب عـالمګیر دمجدد صاحب له کو رنۍ سره عقیدت اودده مسلک سره یې له پیل نه تړاو درلود ده له حضرت خواجه محمدمعصوم سره دبیعت او ارادت تړاو درلود ،[۳] ددې خبرې ګڼ شمیرشواهداونښې شته چې دباچاتړاو اوعقیدت له حضرت خواجه صاحب سره معمولي اوسرسري نه و بلکې له هغه سره یې داصلاح اوتربیت

---

[۱] اسلامي اردو دا ئرې‌معارف دداراشکوه مقاله ټوک مقاله لیکونکې شیش چندر (واداره) داراز-- Aurangzib ـ دظهیر الدین فاروقی مخونه ۳۸ـ۴۷ـ هم وګورئ .

[۲] دتفصیل له پاره دپروفیسر محمد اسلم دامقاله وګورئ (داور نګزیب په تخت ناستی کې دعلماو او مشائخو کردار) چې دپروفیسر محمد اسلم په تاریخی مقالا تو کې را غلی ده مخونه /۲۲۶ ـ ۲۴۳ ـ

[۳] مکتوبات سیفیه مکتوب نمبر ۸۳ دصوفي سعدالله افغانی په نامه .

تعلق و کله چې اورنګزیب کشر شهزاده و په هغه وخت کې هم حضرت خواجه محمد معصوم هغه ته زیاته پاملرنه کوله اود(شهزاده دین پناه) په لقب سره به یې یاداوه چې دایوه واړندوینه اونیک فال و، حضرت خواجه سیف الدین خپل پلار حضرت خواجه محمدمعصوم ته په یوه لیک کې کاږي: دجلالتماب باچاله حضرت صاحب سره څه بل ډول اخلاص دی له شپږو لطائفواو دسلطان الاذکار له ذکر نه تیرشوی دی په دې وخت کې دنفي اواثبات دذکر په مقام کې دی، دی وایې چې کله کله مطلق وسوسه نه راځي اوکله چې راشي هغه استقرارنه لري، دی له دې شي نه خوندي اوساتلی دی، وایې چې له دې نه وړاندې به د وسوسو اوخاطراتو هجوم پریشانه کولم اودی ددې نعمت شکر اداکوي.[۱]

دخواجه سیف الدین ددې لیک په ځواب کې چې خواجه محمدمعصوم کوم لیک ‌لیکلی دی په هغه کې ده دخدای شکر اداکړی دی چې هغه باچاته روحاني مرتبې ور ببښلي دي له دې لیک نه داهم معلومیږي چې باچاد(فناء قلبي) مقام ترلاسه کړی دی چې داپه سلوک کې یولوړمقام دی،[۲] ابوالفتح په اداب عالمګیري[۳] کې لیکي: د اورنګزیب له تخت ناستي سمدستي وروسته خواجه محمدمعصوم اودهغه مشر ورور خواجه محمدسعیدشاهي دربارته راغلل اورنګزیب په دې موکه درې سوه طلایې اشرفۍ نذرکړي دي. پروفیسرمحمداسلم صاحب په خپل مضمون(داورنګزیب په تخت ناستي کې دعلماو اومشائخوکردار) کې د(مرات العالم)او(فتوحات عالمګیري)[۴] په

[۱] مکتوبات سیفیه مکتوب / ۲.

[۲] مکتوبات خواجه محمدمعصوم مکتوب ۲۲۰.

[۳] دابوالفتح " اداب عالمګیری " قلمي نسخه انډیاافس لائبرری لندن ایتهی ۳۱۷پاڼه / ب / ۴۳۱، محمدکاظم " عالمګیر نامه " چاپ کلکته ۱۸۶۸ع مخ ۲۹۳. (دپروفیسر محمداسلم له تاریخی مقالات نه نقل شوی دی)

[۴] دادواړه کتابونه دانډیاافس لائبرری اوبرټش میوزیم په کتابخونه کې دي.

حواله ګڼ شمیررانقل کړي دي له هغه څخه معلومیږي چې باچاله دې کورنۍ اود مجددصاحب له زامنوسره ژورې اړیکې لرلې،[1] دوی به له باچاسره ملاقات کاوه او باچابه دوی ته ګران بیه تحفې ورکولې له دهلي نه چې به لاهورته تلو اوبیرته به راتلو نوځوځله سرهندته ورګرځیدلی له حضرت خواجه معصوم اودمجددي کورنۍ له نورو غړیوسره یې لیدلي دي، دمفتي غلام سرور د(خزینةالاصفیاء)له روایت سره سم باچاله حضرت خواجه محمدمعصوم نه څوځله غوښتنه وکړه چې که دی په سفر اوحضرکې له باچاسره اوسي خوده دخپل پلارله وصیت سره سم له باچا سره اوسیدل خوښ نه کړل او

(۱) دخواجه سیف الدین مکتوبات دباچاعالمګیر په نامه دی اود " مکتوبات سیفیه " په نامه سره خپاره شوی دی که چیرته دامکتوبات په غورسره مطالعه شي نودا اندازه کیدای شي چې له مجددي کورنۍ اوپه ځانګړی توګه له خواجه سیف الدین سره دباچاتړاو یواځې داحترام اوعقیدت تړاو نه و لکه څرنګه چې د دینداره اودبنی عقیدي خاوندو باچاهانودخپل هیوادله علماو اومشائخوسره وی بلکې دا تړاو له ضابطې نه زیات درابطې، له عقیدت نه زیات دتربیت اواستفادې و حضرت خواجه سیف الدین دخپل نومیالی پلارپه نامه په یوه بل مکتوب کې لیکي: (چې په ترتیب کې دریم مکتوب دی) : جناب حضرت ! په دی ورځوکې اوږده اوږده مجلسونه کیږی اوپه ځینی دقیقو مکاتیبو باندې خبرې هم سره کوو اوباچاپې په ډیر اخلاص سره اوری په مکتوب ۱۴۲ کې چې دشیخ محمدباقرلاهوری په نامه ده لیکي: جلالتماب باچا دشنبی په شپه چې ددې میاشتی دریمه شپه وه زماغریبه ځای ته تشریف راوړکومه بی تکلیفه ډوډی چې حاضره وه هغه یې وخوړله مجلس اوږدشو په منځ کښد چوپتیا مجلس هم راغی‌لنډه داچې امیدکیږی چې د مخلصینو له غوښتنی سره سم به دعالیه طریقی رواج هم ښکاره شي. داړیکو اواغیزو دالړی دعالمګیر له وفات نه وروسته هم جاری وه دنظامی چشتی طریقی مشهور شیخ چې داطریقه یې بیا نوی کړه شاه کلیم الله جهان ابادی مړ۱۱۴۳ه چې خپل ځانګړی خلیفه شیخ نظام الدین اورنګ ابادی ته کوم لیکونه لیکلی دی په هغوکې په ځینو لیکونوکې هدایت شوی دی چې څرنګه چې دامهال له باچاسره په اورنګ ابادکې دمجددي کورنی صاحبراده ګان هم دی له دی کبله دسماع اوقوالی مجلسونوپه انعقادکې احتیاط کوی هسی نه چې دا حضرات خپه شي (تاریخ مشائخ چشت پروفیسر خلیق احمدنظامی مخونه ۴۱۸ = ۴۱۹ له دی څخه په ښکاره توګه څرګندیږی چې د دکن په مهم اودهغه ځای په اوږده قیام کې ددې کورنی مشران کسان وخت په وخت له باچاسره یوځای وو اوپه دعاګانو اوتوجهاتوکې له هغه سره ګډ اوشریک وو.

په خپل ځای یې خپل زوی خواجه سیف الدین دهلي ته ولیږه په (مکتوبات معصومیه) کې دوه مکتوبه یو / ۲۲۱ / دویم / ۲۴۷ / دباچاپه نامه دي اوله هغونه په ځرګنده ښکاري چې دباچاله ده سره دعقیدت اوتربیت تړاو و، دده اوباچادارېکو اوله ده نه د باچاالغیزمن کیدل اودده په هدایاتویاندي دعمل کولو یادونه به په اتمه برخه کې د خواجه سیف الدین په یادونه کې راشي، خواجه سیف الدین له باچاسره اوسیده اود شریعت په پلي کولو اودسنت په ژوندي کولوکې یې هڅې کولې دده دلیکونوټولګه د (مکتوبات سیفیه) په نامه ده اودادباچاپه نامه اتلس لیکونه دي [1] چې په دې کې یې دباچادبدعاتوختمولو، دسنت احیاء اودکلمةالله اعلاء ته متوجه کړی دی.

دسلطنت دواکمن او یوه ټولواک باچا دټولواعمالو اواخلاقو د هغه د پریکړو او اقداماتو ذمه اخیستل یوڅه ګران دی اوداټول له اسلامي تعلیماتواوشرعي احکامو سره سم ثابتول ناشوني دي داخبره یواځې دخلفاء راشدینو اوهغوڅو واکمنوپه اړه کیدای‌شي چې د اموي خلیفه حضرت عمر بن عبدالعزیز په څیر یې خلافت د نبوت په لاره سم کړی و، بیاداشخړئیز اقدامات اوسیاسي اوامنیتي کړنې دکومو مجبوریو اومصلحتونو په نظرکې نیولوسره عملي شوي دي اومورخینو چې کوم تصویر وړاندې کړی هغه ترکومه حده په خبرتیاباندې ولاړدي له اوږدې زمانې تیریدلو وروسته اودسهي شهادتونو دنشتوالي له کبله دهغه په اړه پریکړه کول اسانه کارنه دی بیاهم دعالمګیر په اړه چې کوم باوري تاریخي موادشته دي دهغوپه اساس په باورسره ویل کیدای شي چې باچادحضرت مجددصاحب له تجدیدي او اصلاحي تحریک نه ، دسلطنت داسلام نړوونکې جوړولو په ځای داسلام دخادم ګرځولوله انقلاب پاروونکو خو پټو هڅو اودهغه له زامنو اودکورنۍ له برجسته غړیو نه په پوره توګه اغیزمن و او دحضرت مجددصاحب له دعوت اواهدافوسره هم غړی شوی و هغه د سلطنت په نظام

---

[1] مکتوب : ۲۰/ ۲۲/ ۲۳ / ۲۶/ ۳۵ / ۳۹/ ۵۶ / ۷۵ / ۵۹ / ۶۰ / ۶۷ / ۷۲ / ۷۴ / ۷۶ / ۸۰ / ۱۶۱ / ۱۶۴/ ۱۶۵. مکتوبات سیفیه .

اوټولنه کې په زړه پورې زيات بدلونونه راوستل غوښتل اوهغه په لومړي ځل کې ځينې داسې اصلاحات نافذکړي و چې که څه يې هم دحکومت ماليه اغيزمنه کړې وه خودشريعت دځرګندو احکامو نفاذو، دده دذاتی ژوندپه اړه دټولومورخينواتفاق دی چې دی متشرع دشريعت پابند اومتقي انسان و، مونږ دلته دده د ژوند په يوځوبيلګو راوړلوسره نورله هغه نه تيريږو:

دروژې مياشت وه ګرمې هواوې چليدې، ورځې لويې وې باچابه دورځې روژه نيوله وظائف به يې لوستل، تلاوت اوليکنه به يې کوله، قرانکريم به يې ياداوه اودعدالت اوسلطنت کارونه به يې سرته رسول ماښام به يې روژه ماته کړه دغسل خانې په جومات (موتی مسجد) کې به يې لمونځ، تراويح اونفلونه کول په نيمه شپه کې به يې يوڅه کم خوراک وکړ دشپې به ډيرکم ويده کيده زيات وخت به يې عبادت کاوه ځينې متبرکې شپې به يې ټولې په عبادت سره ويښې تيرولې داډول ټوله مياشت تيره شوه،[1] مورخ دده دوفات حال بيانوي اوليکي: د(جلوس) يوپنځوسم کال ١١١٨ھ تبه يې بيخې زياته شوه دومره تقوی پکې وه چې له سختې ناروغی سره يې څلور ورځې لمونځ په جمعه سره وکړ ده دخپل تجهيز اوتکفين په اړه يوه وصيت پاڼه ليکلې وه : ماپه خپل لاس خولی جوړې کړې وې دهغوله روپيونه څلورروپۍ پاتې دي په هغوسره زماتجهيز او تکفين وکړی او اته سوه پنځه روپۍ مې دقران ليکنې په اجرت ترلاسه کړې وې هغه دې په غريبانوويشل شي دجمعې ورځ اته ويشتم دذی القعدي٥١ جلوس چې له ١١١٧ ھ سره سمون خوري باچادسهار لمونځ وکړ اودتوحيدد کلمې ذکريې پيل کړ د غرمې مهال و چې له دې فاني نړۍ يې سترګې پټې کړې اودخپل محبوب په لوري ولاړ.[2]

---

[1] تاريخ هندوستان اتم ټوک دشمس العلماء مولوی محمدذکاء الله دهلوی تصنيف مخ ٢١۴. (له ما ثرعالمګيری اونورونه اخيستل شوی دی.

[2] تاريخ هندوستان مخ / ۴۶۵.

مونږ دلته يواځې دعالمګير دهغواحکاماو فرامينو يادونه کوو چې هغه داسلام د شعائروله احترام اودشرعي احکاموله نفاذ اواجراء سره تړاولري، دکال۱۰۶۹ﻫ اود جلوس ددويم کال دپيښنو په ترڅ کې مورخ ليکې: دجلال الدين محمداکبرشاه له زمانې نه ددفتراوجلوس کال اومياشت دفروردي له مياشتې نه کيدې په دې تاريخ لمر دحمل په برج کې داخليږي دپسرلي موسم وي ددې باچادجلوس تاريخ هم دې نيټې ته نږدې ونوده ټول حساب له فروردی نه د اسفندار[1] له مياشتوپورې مقررکړ او دې مياشتی ته يې دالهي مياشتې نوم کيښود، څرنګه چې داطريقه داورپالو باچاهانو اومجوسيانوسره مشابه وه له دې کبله باچادشريعت لحاظ وکړ دجشن، جلوس اودفتر دحسابونولپاره يې دعربي قمري کال اومياشتې وټاکلې او امر يې وکړ چې په لمريز کال به عربي کال او مياشت مخکې وي اود نوروز جشن به بالکل بندوي، ټول پوهيږي چې په موسمونوکې هروخت قمري مياشتې بدليږي رابدليږي دقمري مياشتې اوکال دحساب په ټاکلوسره ډيرمشکلات رامنځته کيږي خودې ديندار باچا دحساب اسانتياته هيڅ توجه ونه کړه يواځې د اورپالو اومجوسيانودمشابهت له کبله يې د نوروزجشن بندکړ، ددويم جلوس تاريخ يې دروژې مياشت وټاکله اوداېې د جلوس لپاره نوی‌کال وټاکه اودنوروزدجشن په ځای يې دکوچنې اخترجشن مقررکړ[2]

ديوه ستر دولتي عائد(چې په نارواتوګه دولت ترلاسه کاوه) دبنديزپه يادونه کې مورخ ليکې : باچاامروکړ چې په لارکې اخيستونکې ماليې به معاف وي داماليې به په هر سر اوهرمعتبر سرحدباندې اخيستل کيدې اوددې عايدات به ټول ددولت په خزانه کې لويدل، پاندري اوهغه ماليه چې له دکانوپرته په بل شي لګيدلې وې اوله دې لارې له سلهاو زره روپۍ شاهي خزانې ته راتلې داراز له رواونارو ا لارو، مسکراتو ،

---

[1] فروردی، اسفندار دايران دلرغونی کليزی مياشتی دی.
[2] تاريخ هندوستان اتم ټوک مخونه ۸۳ = ۸۴.

جرمانواوشکرانو اونوروډیروماليوچې بې حسابه روپۍ به له دې لارې خزانې ته راتلې داتولې يې په هندکې بندې کړي،[1] دمحتسب منصب دشرعي حکومتونو يومهم منصب اوداسلامي خلافت شعارو ډيرو علماو ددې منصب په نوعيت اودهغه په دندو باندې د (الحسبة فى الاسلام) په نامه کتابونه ليکلي دي، د هندوستان په مسلمانو سلطنتونوکې له ډيرې مودې راهيسي دامنصب تړل شوی اوله کاره لويدلی و باچاداسنت هم ژوندیکړ مورخ ليکي: باچايوعالم عوض وجيه محتسب مقررکړ هغه ته امرشوی وچې خلک له منهياتواو محرماتو نه په ځانګړې توګه شرابو، بنګو اوټولونشيې توکو له کارولو نه منع کړي اوله وسه دې هڅه کوي چې خلک له بدوکارونوڅخه منع کړي ،[2] له يولسم کال نه تريووشتم پورې ۱۰۷۸ ھ پيښې ليکلو په ترڅ کې مو رخ ليکي: ورځ په ورځ دشريعت په پلې کولو اوداوامرو او نواهيو دلحاظ کولوکې دباچامينه زياتيده، په تفصيل سره احکام جاري شوي و چې د لارو ماليې اونور ډول ډول ماليې به بندې وي چې له هغونه دولتي خزانې ته هرکال بې شميره روپۍ راتلې،[3] دمسکراتوکارول اوشراب خانې يې بندې کړي، وړاندې ليکې: باچاامر وکړ چې ساز اونڅاوې به بندې وې جهروکه درشن [4] ددهلي د لال کلا د سيل کړکی) يې ناروا کار وباله په هغوکړکيوکې په خپله هم نه کيناسته اوله هغه لاندې يې دخلکو جمعه کيدل هم منع کړل.[5]

دلرغوني دخلکوله دستور اواعتمادسره سم مسلمان باچابه هم په علم نجوم او نجوميانوباندې ډير باورکاوه اودهغوله حسابونواوپريکړوسره سم به يې دکارونو لپاره

---

[1] تاريخ هندوستان مخ ۹۰. [2] تاريخ هندوستان اتم ټوک مخ ۹۲.

[3] دنزهة الخواطر مصنف دفارسی تاريخونوپه حواله ليکلی دی چې عالمګير په کال ۱۰۶۹ھ کې شپږ اتيا ډوله نارواماليې بندی کړي چې دهغو کلنی عائدات ديرش لکه روپۍ وی.

[4] جهروکه له کړکې نه بهر يوه وړوکې برنډه وه چې باچاهان به پکې کيناستل اوحکمونه به يې جاری کول خلک به لاندی ورته ولاړ وو. دغه دلا هور په شاهي قلعه کې هم شته

[5] نزهة الخواطر مخونه ۲۷۵ = ۲۷۶ لنډيز يې.

ورځې تاكلې عالمګيرداهم بندكړو اوترټولوزيات داچې دعدالتې پريكړو ټول تړاو د اميرانو واليانوپه پريكړوپورې و خوعالمګير شرعي قاضي مقرركړ اوهغه ته يې زيات اختيارات وركړل په شاعراونجومي باندې زيات باوركيده په ځانګړې توګه د شاهجهان په زمانه كې؛ ده هغه هم ختم كړ دملكي چارو اوجزئي مقدماتولپاره يې قاضيان مقرركړل هغوی دومره اختيارات ترلاسه كړل اودومره مستقل شول چې د سلطنت غړيو په رخه ورسره كوله.[1]

په ټول سلطنت كې ديوه شرعي قانون اوائين دجاري كولولپاره اودقاضيانو د اسانتيا لپاره يې دفقهي مسائلودتدوين اوترتيب نوی كار پيل كړدمستندو علماو يوه ډله يې ددې لپاره وټاكله څوهغوی په اسانه عبارت جزئي مسائل رايوځای كړي اوپه ظاهرالروايت باندې اكتفاء وكړي اوله خاصوحالاتو پرته د(نوادرو)خواته توجه ونه كړي اوله كوم ځای نه چې عبارت را اخلی په هغه دې حواله هم وركوي ددې لپاره يې د سلطنت په لومړيوكسانوكې مولانانظام الدين برهانپوري مقرركړ ده له هغو سترو علماو نه مرسته وغوښته چې په حنفي فقه كې يې امتيازدرلود،[2]دا كارپه شپږو ټوكونوكې مكمل شو اوپه دې باندې دشاهي خزانې دوه لكه روپۍ ولګيدې چې ددې وخت خورازياتې روپۍ ځنې جوړيږي، داپه هندوستان كې د(فتاوی‌عالمګيريه) په نامه اوپه مصر، شام، تركيه كې د(فتاوی الهنديه)په نامه سره شهرت لري، اودادځينې ځانګړتياو په اساس خورازيات اهميت لري، له دې نه زيات جرئتمندانه اقدام داو

[1] نزهة الخواطر مخ ۲۷۷ داراز دظهيرالدين فاروقی كتاب (اورنګزيب) باب **Areformer.** مخونه / ۵۵۹ = ۵۶۲ هم وګوری.

[2] مولاناحكيم سيدعبدالحی د" نزهة الخواطر " مصنف په خپل غوره كتاب (الثقافة الاسلاميه فی الهند) كې په ډير تحقيق اوپلټنه سره دهغوخلكو نومونه راجمعه كړي دی چې دعلماو په دی ډله كې شامل وو ده شل داسې نومونه ليكلی دی چې دټول هندوستان دعلمي كړيو نمايندګی كوی . وګوری " الثقافة الاسلاميه فی الهند ددمشق اكيډمی چاپ مخونه ۱۱۰ = ۱۱۱.

چې باچادخپل ځان په خلاف هم ولس ته داستغاثې کولو اوله شريعت سره سمې پريکړې کولو اجازه ورکړه اوددې کارلپاره يې شرعي وکيل مقررکړ، دهندوستان مورخ ليکي: په کال / ۱۰۸۲ه کې باچاامر وکړ چې زماپه وړاندې اوپه ښارونوکې دې اعلان وکړل شي چې که څوک په باچاباندې شرعي دعوى لري هغه دې راشي اودباچا وکيل ته دې مراجعه وکړي اوله اثبات نه وروسته دې خپل حق واخلي اوامر يې وکړ چې دباچاله لوري دې دده په حضورکې اوپه لرې اونږدې ښارونوکې شرعي وکيل مقرر شي څوهغه څوک چې باچاته نه شي رسيدلاى هغه دده په ذريعه دخپل حق ترلاسه کولو دعوى وکړي.[1]

دمغلوپه درباراودمغلي شاهانولپاره په عامه توګه په سرټيټولو سره سلام کول او ځانګړې اداب او رواج و چې په هغوکې له مبالغې ډک تعظيم اودشريعت خلاف اعمال شامل و دسنت طريقې سلام کولو خودريارڅه کوې داميرانو اورئيسانو بلکې علماو او مشائخو په مجلسونوکې هم رواج نه و باچاداکارهم اصلاح کړ اوپهسنت طريقه سلام کولو باندې يې تاکيدوکړ. مورخ ليکي: په دې ورځوکې حکم وشو چې کله کوم مسلمان له باچاسره ملاقات کوي نوپه شرعي سلام(السلام عليکم)باندې دې اکتفاءکوي دکفاروپه څيردې په سرباندې لاس نه ږدي واليان دې هم له عامو اوخاصو سره داډول چلن کوي،[2] ددې اقداماتوله کبله دهندوستان ديني کړيوعالمګيرباچاته د(محى الدين)لقب ورکړ. علامه اقبال له هغوکسانو څخه دى چې دهندوستان په رجحاناتو اوفلسفو، د ويدانت اوشريعت مقابلو، اودهندوستان په ائنده يې ژور نظر و دده په اند هم عالمګيرله هغوڅوتنوڅخه شماردى چې داسلام ساتنه يې په دې

[1] نــزهة الــخوا طر مخ / ۳۰۰.

[2] دعالمګير دځرګند ديني تمايل اوپه هيوادکې داږدو بدلونونو دتفصيل لپاره دجادوناته سرکار کتاب: Hestory of Aurang zib – vol ۳ . P. ۸۱=۹۰ داراز د استينلي لين پول کتاب: Aurang zib (oxford) P.۶۴ = ۶۶

کې په لوړه کچه سره کړې ده، ماپه لاهورکې دده په ځای کې په ۲۲ نومبر کال ۱۹۳۷ء کې له ده سره یواوږدملاقات درلود دهغه مجلس کیسې مې تولې په یوه مضمون کې لیکلی دي چې عنوان یې دی (دهندي عارف په خدمت کې څوګړی) په دې مضمون کې دي : په هندوستان کې داسلام دتجدیداوبیاژوندي کولو خبره رامنځ ته شوه، نوعلامه دمجددالف ثاني حضرت شیخ احمدسرهندي، حضرت شاه ولی الله دهلوي اوسلطان محی الدین عالمګیرډیره ستاینه وکړه اوویې ویل چې زه هروخت وایم چې که ددوی وجود او هڅې نه وای نواسلام به په هندو تهذیب اوفلسفه کې تحلیل شوی و، ده دهمدې یقین او تحقیق په اساس د عالمګیر په شان کې دالاندې له جوشه ډک او فکر پاروونکې شعر ویلی دی

شـاه عـالمګـیردون اســـتان
اعتبـار دو د مـان ګـورګـان

پا یــه اسـلامیـان بـر تر ازو
احتــرا م شرع پــیغمــبر ازو

درمیان کـارزار کـفر و دیـن
ترکش مارا خــدنګ اخـرین

تخـم الـحـادکـه اکـبر پـرورید
باز انـدر فـطرت دارا دمیـد

شمع دل درسینه هاروشن نبود
ملت مااز فساد ایمن نبــود

حـق ګزیدازهند عـالمــګیر را
ان فـقـیر صـاحب شمشیر را

از پـی احیـاء دین مــامورکـرد
بــهرتجــدید یقین مـامور کرد

برق تیـفش خرمن الحادسوخت
شـمـع دین درمـحـفل مابرفروخت

کور ذوقان داستانها ساختــند
وسعت ادراک ادراک اونشناختند

شعــله توحید را پرو انه بود
چــون براهیـم اندرین بتـخانه بود

درصف شاهنشاهان یکتاستی
فـــقر او از تر بتــش پیداستی(۱)

---

۱) کلیات بیخودي

بالاخر دحضرت مجدد صاحب د ددو سترو خليفه ګانو او رينبتونو ځاى ناستو: حضرت خواجه محمدمعصوم او حضرت سيدادم بنوري اوددوى مخلصوخليفه ګانو او ځاى ناستوکوبنبنونواوهڅوپه دې هيوادکې نتيجه ورکړه اوورو ورو په دولسمه هجري پيړۍ کې داهيواددټولې اسلامي نړۍ (چې دفکري او علمي اضمحلال وريځې پرې خپرې وې) روحاني اوعلمي مرکز وګرزيده .اوداسلامي نړۍ له لرى پرتو ګوټو څخه خلک دلته دروحاني اوعلمي تندې اوبولولپاره، دتزکيي او احسان د منزلونوطى کولو لپاره اودحديثو دزده کړې لپاره، راتلل دلته ځاى په ځاى مجددي خانقاوې اود کتاب او سنت اوحديثو دزده کړو مرکزونه جوړشوي و او نړۍ والو فيض څنې ترلاسه کاوه.

دحضرت مجدد دمخالفت او تضليل پاڅون اودهغه وتلې څيرې

داخبره به ناپوره اونيمګړې پاتې شي اودلوستونکو په مخکې به يواځې يو اړخ کينبودل شي هغه چې ډيرغوره او روښانه ده اودمجدد صاحب په سيرت او تاريخ کې دغه اړخ غالب اوڅرګنددى، که چيرته مونږ دده دمخالفت دپاڅون او هغه مهم يادونه ونه کړوچې ذمجددصاحب دژوندپه اخري دورکې پيل شوى واود هندوستان له پولوتيرشو حرمينو ته ورسيده اوددې مخالفت اساس دمجدد صاحب په څينې ليکنواودليکنوپه عباراتواومضامينوباندې ولاړو.مجددصاحب ته خداى پاک د هغه په ژوندکې زيات مقبوليت وربه برخه کړله اهل ذکراوعلم نه نيولې تر حکومتي کړيو پورې په ټولوباندې دده اغيزپروت و، په کمه موده کې په هند او له هنده دباندې د مجدديه نقشبنديه طريقه مشهوره شوه، دا راز ده چې کوم علوم او تحقيقات په خپلو ليکونو اومجلسونوکې ښکاره کړل چې له هغو سره خو عوام څه کوې چې خواص هم نامانوسه و اويوه اندازه که د وحشت لامل نه و نودحيرانتيا لامل خومخا و.

اوپه دې علوموکې يې ځينې داسې وو چې دهغونه حلقاتو دمسلموحقائقوپه خلاف و چې له يوه نسل نه بل نسل ته انتقال شوي وو اوله دادول معاملې سره هغه وتلي او نوميالي خلک زيات مخ کيږي چې ديوه علم اوفن مجتهد، دکومې طريقې موسس اودخپلې زمانې له عامې ذهني اوباطني سطحې نه لوړوي، هغوى ته الله پاک وهبي علوم اوکمالات ورپه برخه کړي وي اودعامواصطلاحاتو او زړوتعبيراتوله دائرې نه دباندې وزي، بياچې ده دحسنه بدعت په خلاف کوم قلمي جهادپيل کړ، دمشائخو لپاره دتعظيمي سجدې مخالفت يې وکړ، وجداوسماع، دلمانځه لپاره لفظي نيت تړل، دتهجدلمونځ په جماعت سره کول، اودمولود دمجلسونو اوغونډومخالفت يې وکړ اودا هرڅه يې ۰کړل يدمکاشفاتوحجت نه کيدل. دطريقودمشائخو اوسترو اولياو په ځاى يې دمجتهدينواماموقول حجت کيدل ثابت کړل اودکشف په صحت اوقطعيت کې يې خبرې وکړې اودخپلې زمانې اودسيمودډيرو طريقو اوخانقاو مروج اومتعارف معمولات يې دسنت خلاف وبلل، اوبياترټولوزيات د وحدةالوجودله نظريې نه (چې يو بديهي حقيقت اودمحققينو صوفيانواجماعي مسئله وه) اودشيخ اکبرله علوماو تحقيقاتونه (چې دعلم اومعرفت سدرة المنتها او اخري اوج بلل کيده) يې ګام هاخوا واړاوه اوله هغه سره متوازي دوحدة الشهود نظريه يې وړاندېکړه .له دې ټولونه وروسته دده په اړه دژبو او قلمونو يو مخ چوپ کيدل ، اودکوم مخالف يا ردکوونکې بلکې تضليلى او ګمراه بللو پاځون دده دژوند په اخر يا له وفاته سمدستې وروسته نه پيداکيدل به يواځې داصلاح اوتجديد دتاريخ بلکې دعلم اوتدوين دتاريخ هم يوه نادره پيښه وه .دااختلافات يامخالفتونه مونږ په دوه ډوله ويشلاى شو يوه هغه مخالفت چې دمخالفينو دکوم غلط بيان په اساس ياکومې غلط فهمي په نتيجه کې پيداشوي وي او ددې غلط بياني اوسازش دروښانه کيدلو ياغلط فهمي په

لري کیدلوسره هغه مخالفت له منځه تللی وي، دویم هغه مخالفت چې دعقیدي او مسلک په اختلاف یا عصبیت او ذاتي دښمنی باندې ولاړوي.

په لومړی ډول کې مونږ دحضرت شیخ عبدالحق محدث دهلوي مړ۱۰۵۲ھ اختلاف رااخلي چې دهغه علمي او دیني درجه ،خلوص اوللهیت او دیني حمیت منل شوی دی، اودحضرت مجددصاحب دپیری دور هم و ، اودخپل پیرخلیفه اومجاز هم و ده له حضرت مجدد صاحب سره اختلاف وکړ د هغه په ځینې ویناو اوتحقیقاتو یې ډیره حیرانتیااوخپګان ښکاره کړ اوپه لیک کې یې چې دمجدد صاحب په نامه دی ددې څرګنده ونه هم وکړه،[1] دحضرت شیخ عبدالحق په دې اوږ ده لیک کې چې د مجددصاحب کومې خبرې رانقل شوي دي دهغو په اړه دمجددي طریقې زیات علماء اودنظرخاوندان په دې چې هغه تحریف شوي او غلطې دي دایوشخص لیک و حضرت شیخ په خپل کتاب (المکاتیب والرسائل) کې نه دی راوړی ، دحضرت مرزامظهر جان جانان له وینا سره سم شیخ وصیت کړی و چې دامکتوب باید ضائع شي ددې مکتوب په لیکلو کې چې اصلا کومه ولوله کارکوي (اوهغه په خپله ښه هم ده) هغه دشیخ دا فکر دی چې دمجددصاحب له ځینی ویناو اوتحقیقاتوڅخه دځینې داسې لویانو او بزرګانو تنقیص اونیمګړتیا بیانول څرګندیږي چې دهغه په لوړشان باندې دامت اتفاق دی ،خوددہ دمکتوباتو ماهر اوشارح اودمجددصاحب داهدافو اوموخو رمز اشنا څو ځله ځواب ورکړی دی

---

[1] دامکنوب دپروفیسر خلیق احمد نظامي دکتاب (حیات شیخ عبدالحق) په اخرکې په مکمله کو ګه راغلي دي وګورئ مخونه ۳۱۲ - ۳۴۴ ددې مکتوب په ځواب کې زیاتې رسالې لیکل شوي دي چې په هغو کې دشیخ بدرالدین سرهندي ،شیخ محمدیحی (دمجددصاحب کشر زوی)، شیخ فرخ . شاه عبدالعزیز محمدشاه دهلوي، قاضي ثناء الله پاني پتي اوحضرت شاه غلام علي دهلوي. نوموړنه اخیستلای شو. مولا ناوکیل احمد سکندرپوري ددې په ردکې د" هدیه مجددیه" په نامه ځانګړی کتاب لیکلی دی چې ۳۳۶ مخونه لري -

اوپه خپله مکتوبات مطالعه اودمجددصاحب ژونددې ترديد کوی، ددې مکتوب يو سترمحرک دحضرت شيخ له سيدناعبدالقادر جيلانی قدس سره هغه يواځنۍ عقيده اومينه ده چې دعشق او فنائيت درجې ته رسيدلی و هغه په هر ډول نه يواځې دستاينې وربلکې درشک اورخې وړدی .

اوپه دې کې امت زياته برخه په هروخت اوهر هيواد کې له ده سره شريکه ده ، حضرت شيخ فکرکوی چې دمجددصاحب له خبرونه داسې ځرګنديږی چې دی په هغه باندې ځان ته ترجيح ورکوی ددې له پاره هم په هغورسائلو کې ځواب شته چې دشيخ دمکتوب په ردکې ليکل شوي دی ،دلته دهغه مکتوب دمختلفو برخو تفصيلي ځيړنه موخه نه ده ددې له پاره بايد هماغه رسائل وکتل شي چې مونږ يې يادونه وکړه په دې مکتوب کې حضرت مجددصاحب ته ځينې داسې ويناوې منسوبې شوي چې مونږ يادونه وکړه په دې مکتوب کې حضرت مجددصاحب ته ځينی داسې ويناوی منسوبی شوي دي چې په ښکاره توګه بی اساسه دي ، اوددښمنانو تورونه دي ، سړی حيران شي چې حضرت شيخ په هغوځنګه باورکاوه اوپه خپل مکتوب کې يې ليکلی، حضرت شاه غلام علي دهلوي د درنښت او وقارمجسمه دی ده چې داډول عبارتونه ليدلي دي نوبې اختياره يې له قلم نه داالفاظ وتلي دي: العياذبالله اين چه خلا ف نويسی است، واين چه بی تحقيق گوئی‌است، درهيچ مکتوب ايشان اين چنين عبارت نيست. يا شيخ عفاالله عنک !

خوځنګه چې حضرت شيخ مخلص وکله چې ورته معلومه شوه چې کومې خبرې حضرت مجددصاحب ته منسوبې شوې وې هغه بی حقيقته اوبې اساسه دي نوډيرې حيرانتيا اوخپګان ځرګندونه يې وکړه او دده موخه يواځې اويواځې دينې اوعلمي وه،نودمجددصاحب په اړه يې غلط فهمي لرې شوه اودهغه لوړمقام ورته روښانه شو نو دهغه په جبران اوتلافي کې يې هيڅ کوتاهي اوناوختي ونه کړه اوپه

ډیرولوړوالفاظو یې له مجددصاحب سره داخلاص اومینې څرګندوه وکړه چې دده په خیر رباني عالم له مقام سره ښایې همداسې، ده حضرت خواجه حسام الدین احمددهلوي ته دا لاندې مکتوب ولیکه:

سلمکم الله وابقاکم علی روس المحبین والطالبین المخلصین د رین د و سه روز که ازاحوال شریف خبرنه گرفت یابه جهت تقصیری که درجبلت بشر است یابه قصد ان که مطلقااز الائش وفترت پاک شده باشند یابه خبر مسرت اثر صحت کلي وعافیت تام مشرف ومسرورگردد وامید که به اعلام ان مشرف گردانند دیده محبت درراه انتظار وصول اخبار مسرت اثاربندگی حضرت میاشیخ احمد دوچار است امیدوار هست که دعاء محبان به اجابت رسیده اثر عظیم ارد نسبت این فقیر در این ایام وصفائي باطن به خدمت ایشان ازحدمتجاوز است واصلا پرده بشریت وغشاوه جبلت درمیان نه مانده نه می داند که ازکجاست باقطع نظر از رعایت طریقه انصاف و حکم عقل که به این چنین عزیزان وبزرگان بدنه بایدبود ودر باطن به طریق ذوق و وجدان وغلبه چیزي افتاده است که زبان از تقدیر ان لال است سبحان الله مقلب القلوب و مبدل الاحوال شاید که ظاهربینان درین جا استبعاد کنند من نمی‌دانم که حال چیست وبه چه منوال است زیاده چی گوید وچه نویسد " والله اعلم بحقیقة الحال .(۱)

په دویم ډول مخالفت کې مونږ ترټولو مخکې د دولسمې پیړۍ یوه حجازي عالم شیخ حسن عجمي ثم المکې (چې په مدینه منوره کې یې دحدیثو درس ورکاوه او

(۱) اشارات مظهریه دشاه نعیم الله بهرائچي دندوة العلماء دکتابخونې مخطوطه / ۱۲۸۱هـ

د هغه وخت مشهور حنفي عالم و اودحضرت شاه ولي الله صاحب دحديثو داستاد ابوطاهرکردي استادو[۱]کتاب (الصارم الهندی فی جواب سوال عن کلمات السرهندی[۲] ته کتنه کوو ددې کتاب په سريزه کې ليکل شويدي چې له هندوستان نه حرمينو شريفينوته په کال ۱۰۹۳ه کې دشيخ احمدسرهندي اودده دځينې نامناسبو کلماتوپه اړه چې دده له مکتوبات نه نقل شويدي يوه پوښتنه راغله اودحرمينو شريفينوله علماو نه استفتاشوې وه چې څوک داډول خبرې په ژبه سره اداکړي يايې

---

[۱] حضرت شاه ولي الله صاحب په (انفاس العارفين) کې دده يادونه کړې ده دی ليکي چې ده په حديثوکي دشيخ درجه لرله په مختلفو علوموکې مهارت درلود فصيح ژبه اوقوي محافظه يې وه ډيره استفاده يې له شيخ عيسى مغربي نه کړې وه له شيخ احمدقشاشي، شيخ محمدبن العلاء بابلي، او شافعي مفتي شيخ زين العابدين بن عبدالقادر طبري سره يې هم صحبت کړی و دنعمت الله قادري په څير اهل طريقت سره يې هم ملاقات شوي و اوداسماء ددعوت بوختيايې هم لرله دده دحديثو په درس کې به دشاه ولي الله استادشيخ ابوطاهر کردي مدني په عامه توګه قاري و دژوندپه اخري شپوکې يې په مکه کې اوسيدل پريښودل اوپه طائف کې يې يواځيتوب اختيارکړ اوهورې په کال ۱۱۱۳ ه کې وفات شو اودحضرت عبدالله ابن عباسﷺ خواته دفن شو. انفاس العارفين مخونه ۱۸۶ـ ۱۸۷ . خيرالدين زرکلي په "الأعـلا م " کې العجيمي ليکلي دي دپلارنوم يې علي بن يحی او ابوالبقاء يې کنيت و اويماني الاصل و. اوپه ۱۰۴۹ ه کې زيږيدلی و. دويم ټوک مخ ۲۲۳.

[۲] عربي مخطوطه خدابخش خان لا ئبرري بانکې پور پټنه ۲۷۵۳ . داکتاب په کال ۱۰۹۴ ه کې مکمل شوي دی دخدابخش خان لا ئبرری مخطوطه نسخه دمصنف له نسخی نه شيخ سليمان جيتوا نقل کړي ده له دی امله هغه څمخاداعتبار وړده. داکتاب داصفيه دکتابخونی په مخطوطاتوکې هم شته (شامل کتاب قدح الزند نمبر ۲۲۴. فن کلام پاڼه ۸) خوپه سرپاڼه يې يواځې "العصب الهندی" نوم ليکلی دی دمصنف په قلم باندې دکتاب دنامه يوځای هم يادونه نه ده شوي . داصفيه دکتابخونی په مخطوطاتو کې په دی موضوع باندې (دحضرت مجدد صاحب دويناو او تحقيقاتو پرديد) دوه نور کتابونه هم شته . ۱ ـ قـدح الـزند وقـدح الرند فی رد ضلالات اهل سر هند للسيد مـحمد البرزنـجی کتاب نمبر ۲۲۴ . فن کلام پاڼه ۳۴ ۲ـ الناشرة الفـاجرة للـفرقـة الناصرة للـكلمات الفاجـرة للسيد مـحمد الـبرزنـجی نمبر ۲۲۳ فن کلام پاڼه۲۶. ليکل ۱۰۹۵ ه)

په هغوباندې عقيده وي يادهغوپه پلي کولو اوخپرولو کې برخه ولري دهغه شرعي حکم څه دی؟ له دې وروسته دکتاب ليکوال ليکلي دي چې ماته خپل محترم استادمولاناالشيخ ملا ابراهيم بن حسن کوراني هدايت وکړ چې ددې ځواب ورکړم اودحرمينو له علماونه په دې اړه دهغوی نظريات اوفتواوې رانقل کړم، دکتاب ليکوال په خپل کتاب کې د دوو عالمانو فتواوې رانقل کړې دي يوهمدا نوموړی ملاابراهيم کوراني مدني دی اوبل علامه جمال الدين محمدبن عبدالرسول البرزنجي دی، له ټولومخکې ددې استفتاء د دوو ځواب ورکوونکو: ملا ابراهيم کوراني مدني اوجمال الدين محمدبن عبدالرسول برزنجي :شخصيتونه پيژندل ضروري دی.

دلومړني يادونه حضرت شاه ولي الله صاحب په انفاس العارفين مخونه ۱۸۴ - ۱۸۶ کې کړې ده، دی دشاه ولي الله صاحب دحديثواستاد شيخ ابوطاهر کردي پلار اوشيخ دی شاولي الله صاحب ليکلي دي چې ده دهغه وخت په يوه لوی شيخ اوبزرګ شيخ يحی شاوي باندې دتجسيم فتوی ولګوله له همدې امله دترکيي د سلطنت وزير چې د هغه معتقد هم و هغه په سپکاوي سره له مجلسه وايست نودنوموړی شيخ له دې رايې اوفتوی څخه داسې معلوميږي چې دده په مزاج کې يوڅه خشکې اوسختي وه اودرايې په قائمولو کې يې بيړه کوله، دسيد محمد برزنجي (۱) چې ددې کتاب دويم مفتي دی په اړه شاولي الله صاحب ليکي : فی الجمله يبس مزاج داشت. مخ ۱۸۴له دې وړاندې وروسته دفتوی، دعلماودنظرياتواودشرعي حکم دبيان اواعلانولوپه تاريخ کې بايد داتاريخ حقيقت

---

(۱) دسيدمحمدبرزنجی پوره نوم محمدبن عبدالرسول بن عبدالسيدالحسنی البرزنجی دی په ۱۰۴۰هـ کې زيږيدلی اوپه ۱۱۰۳هـ کې وفات شويدی . دی په شهروزکې پيداشوي اوپه اخرکې يې په مدينه طيبه کې هستوګنه غوره کړه دده يوکتاب د(حل مشکلات ابن العربي) په نامه هم دی داهغه برزنجی نه دی چې په عربوکې زيږيدلی دی. الاعلام للزرکلی اووم ټوک مخ ۷۵.

هیرنه کړای شي چې دعلماواومفتیانوپه مخکې چې په څه ډول پیښه بیانیږي اوڅه ډول منقولات اواقتباسات وړاندې کول کیږي دوی هماغه مخته ږدي او له هغوسره سم فتوی ورکوي اوشرعي حکم بیانوي مشهور متل دی [تنهاپیش قاضي روی راضی بیائي] یواځې قاضي ته ورشه : اوله خپلی خوښې سره سمه فتوی ځنې راوړه، داعلماء اومفتیان نه په دې خبره مکلف دي اونه دومره وخت لري چې ددې اقوالو شاومخته، سیاق اوسباق وګوري اوددې پخټن وکړي چې دانقل شوې خبرې سهي اوربښتیادي ، اوداسې خونه ده چې له سیاق اوسباق پرته یواځې دانقول له عوامې ټوکې سره سم د﴿ لاتقربواالصلوة﴾ په څیر دخپل تائیدلپاره راوړل شوي دي ، ددې خبرې پوره نښې شته چې ځواب ورکوونکو علماومستقیما مکتوبات نه وه مطالعه کړی اونه هغوی له درس اوافتاء نه دومره خلاص و چې زیات تحقیق وکړي ،دارازیه دې وخت کې په حرمینوشریفیوکې ددې سلسلې داسې علماء هم نه وو چې له حقیقت نه یې خبرکړي وای .

ترکومه ځایه چې دفتوی غوښتونکي دپوهې،امانتداري اومسئولیت داحساس خبره ده دهغه له پاره یواځې یومثال کافي دی هغه داچې حضرت مجددصاحب د کعبې الله شریفې دحقیقت په اړه کومه ژوره عا رفانه وینا کړې ده دایې په دې محمول کړې ده چې دی وایې چې دکعبې (ان الکعبة هی البنیة الـــمعروفة وذلك كفر) او په دې کفر یاتو کې دده له دې خبرې نه انکار هم راځي چې دا موجوده معروفه ودانې کعبه ده، اوس ددې په مقابل کې هغه مکتوب ولولئ چې دشیخ تاج الدین سنبهلي په نامه دی چې تازه دبیت الله له صبح نه راستون شوي و مجدد صاحب دبیت الله شریفې دحالاتو داور یدلو مینه او نا رامي څرګندوي او لیکي چې : دفقیر په نزد چې څرنګه دربانې کعبې صورت دمخلوقاتو دصورتو او اجسامولـه پاره(که انسان وي او که ملائکې وي) مسجود الیهاده ددې حقیقت په

ټولو حقائقو له پاره مسجوداليها (سجده ورته کونکې ده) ده داراز دا حقيقت په ټولو حقائقو باندې پورته دی اوکوم کمالات چې په دې پورې تړاو لري له هغو ټولو کمالاتو نه چې په نورو حقائقو پورې تړلي دي فوقيت اولوړوالی لري ګواکې داحقيقت دکوني او الهي حقائقو تر منځ برزخ دی ، [۱] له دې يوه مثال نه په شعوري ياغيرشعوري توګه دتکفير دفتوی حقيقت او ماهيت اندازة لګيدلای شي چې په هغونقلونو اواقتبسا توبا ندې جاري شوی وه، له دې سره مصنف په اخرکې دا احتياط کړی دی اوليکي: داهم لرې نه ده چې خدای پاک ددخبروپه کوونکو اودی ليکونوپه ليکونکي باندې فضل کړی وي اوپای او خاتمه يې په خير تما مه شوې وي لکه څرنګه چې دخدای جل جلاله معامله له خپلو بندګانوسره ده اودده له کريمي ذات نه څوڅوځله داسې شوي دي اوددې يوه نښه دا هم ده چې کله دده له صلبي اولادنه ځيني يې حرمينوته راغلل نودحديثود سند اخيستلوليوالتيايې څرګنده کړه اوهغه وويل چې ددوی دطريقې اساس دمحمدي سنت پيروي اودنبوت په پله تګ کول دي هغه دحديثوله استادانولکه زين العابدين طبري نه دحديثو سند تر لاسه کړ اوزمونږ شيخ عيسی محمدبن المعربي جعفري يې زيات داده کړ اودهغه دومره مينه ورسره پيداشوه چې له شيخ محمدمعصوم نه يې د نقشبنديه طريقې زده کړه وکړه څوهغه ددې عالي رتبه مشائخوبرکت ترلاسه کړي.[۲]

دمصنف له دې وروستيوخبروچې ديانة يې راوړی دی په څرګنده توګه داسې ښکاري چې دافتوی يواځې دهغونقلونوپه اعتمادليکل شوې ده چې دې مفتيانو ته دپوښتونکي له خواوړاندې شوی و اوپه خپله مفتيان په دې اړه دوه زړي وو ، دمجددي کورنۍ دلوړرتبه افرادو حرمينوته حاضريدل اوپه ځانګړې توګه دحضرت خواجه محمدمعصوم دسيرت، اخلاقو اولوړو احوالوله ليدلووروسته نه يواځې

---

[۱] مکتوب نمبر ۲۶۳ لومړی دفتر .

[۲] الصارم الهندی (مخطوط) مخ / ۲ .

داچې غلط فهمي له منځه لړې شوه بلکې په خپله دمصنف یوه لوی استاد شیخ عیسی مغربي له حضرت خواجه محمدمعصوم نه بیعت وکړاوله نقشبندیه مجددیه طریقې سره یې نسبت پیداکړ شاه ولي الله صاحب په (انفاس العارفین) کې دده ستاینه کړیده او لیکلي یې دي: (بالجمله یکي ازعلماء متقنین بود ووی استاد جمهور اهل حرمین است ویکي از اوعیه حدیث وقرئت ، سیدعمر باحسن به حق وی گفتی: من ارادأن ینظر إلی شخص لایشك ف ولایته فلینظرالی هذا.([1]څوک چې غواړي داسې شخص وویني چې دهغه په ولایت کې شک نه وي نوده(حسن)ته دې وګوري.

له دې فتواو نه وروسته له ترکستان نه یو مجددي عالم محمد بیګ الازبکي حجاز ته راغی ، ده دخپل کتاب (عطیة الوهاب الفاصلة بین الحق و الصواب) په لیکلو سره دا ثابته کړه چې دا فتواوې د مکتوبات دعباراتو په غلطه ژباړه باندې بنا شوی دی او داتحریف په شعوري توګه شوی دی ، ده دغلطو ژباړوګنې بیلګې وړاندې کړي دده په دې څرګندونو سره ډیر علماء له خپلو را یو واوښتل او ځینو یې دامام رباني په تائید او دفاع کې کتابونه هم ولیکل ، په دوی کې یو هم حسن بن محمد مرادالله التونسوي المکي دی چې د(العرف الندی فی نصرة شیخ احمد السرهندی) په نامه کتاب یې ولیکه ده په خپل کتاب کې په ډا ګه کړه چې دحضرت مجدد صاحب په خلاف کوم مهم پیل شوی و دهغه اساس غلط او تحریف شوې ژباړې وې ، بل عالم احمدالشیشي المصری الشاق الأزهری دی ده داخبره په صفا تکوکې کړې ده چې دحضرت مجددصاحب تکفیریواځې دتصوف په اصطلاحاتو اونظریاتو باندې په سمه توګه دنه پوهیدلو یاغلط پوهیدلوله کبله شوی دی کوم اصطلاحات چې ده کارولي دي ، محمدبیګ دحجاز له علماو سره په دې موضوع باندې مباحثې هم کړې دي او مخامخ خبرې یې هم ورسره کړې دي چې له دې کبله

[1] انفاس العارفین مخ / ۱۸۳

البرزنجي د (الناشرة الفاجرة) په نامه کتاب وليکه په دی کتاب کې هغه محمدبيگ ډيرپه سپکه خوله يادکړی دی اوناپوهه يې بللی دی، په هندوستان کې دحضرت مجددصاحب دمخالفت اوپه هغه باندې دنيوکو يودتوجه وړ سند چې دمخالفينو اواعتراض کوونکودذهنيت اواند دود څرګندنه ترجماني کوي او ددې ډلې استازيتوب کوي؛ هغه دشيخ عبدالله خويشګي قصوري (۱۰۴۳ هـ ـ ۱۱۰۶ هـ) کتاب (معارج الولاية) دی چې خورالوی کتاب دی ،[۱] عبدالله خويشګي په لنډه توګه په عبدي سره هم يادېده، دده له حالا تو نه معلومېږي [۲] چې زيات کتابونه يې ليکلي دي د خپلې زمانې په مروجه علوموکې يې پوره لاس لاره په تصوف کې له چشتيه طريقې سره تړاولري اوذوقا اومشربا وجودي دی بلکې داسې برېښي چې په وحدة الوجودکې په افراطي توګه مخکې و.

دده استادان اوعقيدتمندان هم زيات دحضرت مجدد صاحب مخالفين دي اووحدة الوجودپلوه صوفيان دياوپه دوی کې يې ځينو لکه شيخ نعمت لاهوري دقصور قاضي نورالدين دمجددصاحب دتکفيرپه فتوی باندې لاسليکونه هم کړيدي، اندازه داسې ده چې هغه دسيدمحمدبرزنجي د(قدح الزند) ليکوال له متعلقينونه هم اغيزمن شوي و ، چې په اورنګ اباد کې اوسيدل، [۳] په کال۱۰۹۶هـ کې چې خويشګي خپل کتاب پوره کاوه نودهغه وخت يوکتاب (کاسر المخالفين) يې هم يوماخذو چې د حضرت مجددصاحب اودده دپيرانو په ردکې ليکل شوي و،

---

[۱] ددي کتاب قلمي نسخه مادپروفيسر خليق احمدنظامي صاحب په ذاتی کتابخونه کې مطالعه کړی ده داسې معلومه شوه چې يوه نسخه يې په لاهور کې هم شته.

[۲] دتفصيل له پاره دمحمداقبال مجددي کتاب (احوال واثار عبدالله خويشګی قصوری) وګورئ! چې دلاهور دارالمو رخين خپورکړی دی.

[۳] اندازه داسې ده چې اورنګ اباد ديوولسمې پيړۍ په اخرکې ددې مخالفت دپاخون لوی مرکز و اوله همدی ځايه دامسئله حجازته ورسيده.

دقصوري د انددود او دعلم دپايې اندازه له دې نه کيداى شي چې هغه په مجدد صاحب باندې کومې نيوکې کړيدي په هغوکې يوه داهم ده چې ده دلمانځه لپاره په ژبه نيت نه تاړه؛ دى ليکي:

چون براى تحر يمه نمازبرخاستى اغلب اوقات نيت را به دل کردى و زبان را ساکت گردانيدى و گفتى که رسول اللهﷺ نيت به دل کرده نه بزبان ز يراکه نيت فعل قلب است نه فعل لسان خويشگى .

مکتوبات څه ډول مطالعه کړي و، په ده کې دمسئوليت احساس څومره و، اود چادويناو اوخيالاتوپه منسوب کولو کې يې څومره احتياط کاوه ددې تولو اندازه دده له دې لاندې عبارت نه کيداى شي :

بعض مشائخ متقد مين هرکه قائل به وحدة وجود شده چنانچه حسين منصور وشيخ محى الدين عربي وامثال ان اورامنحد زنديق گفتى، درمکتوبات خودکه مجلدبسه مجلداست دراکثر مواضع شيخ محى‌الدين عربي راتکفير نموده ود ر بعضى محال نسبت مذاهب اعتزال به وى ثابت نموده وباين همه اورا ازجمله مقبولين شمرده.

له دې نيوکوسره دمجدد صاحب ستاينه هم کوي اوليکي:

به دعوت طالبان حق ارشاد کرده پس وى اکثرطالبان راهدايت نمودى وبه جانب حق دلالت فرمودى وبهاجراء شرائع تقيدفرمودى وتارک شرائع راتوبيخ وزجر کردى ومرتکب شرائع را دوست داشت. دمجددصاحب له خوانه تاويل هم کوي اوبنه گومان هم نبکاره کوي مخالفينو چې په کومو الفاظو او عباراتو نيوکې کړيدى دهغوله نقل کولو وروسته ليکي:

وقتی لازم ایدکه مراد ازین الفاظ معنی ظاهري بود فاما اگر مراد ازو معنی باطني بود چنان که گذ شت هیچ تکفیر وی وتشنیع لازم نیاید.

خوبیاهغه خیال چې دمجلس اوچاپیریال اودافواهو دکثرت له امله دده په ذهن کې ځای شوي غالبه کیږي اولیکي:

ولیکن حق انست که ایراد کلا می که موهم به نقص بود بجناب نبوی خالي ازنقص وقصور نیست کمالایخفی.

ددې کتاب زیاتّ اهمیت اوشهرت له دې کبله پیداشو چې په دې کې دقاضي شیخ الاسلام لیک راغلی دی،[1] هغه چې ده داورنګ ابادقاضي، قاضي هدایت الله ته لیږلی و، اودهغه په اړه لیکوال وایي چې داداسلام دباچا(اورنګ زیب عالمګیر) په امرسره جاري شوی دی اوپه هغه باندې دقاضي شیخ الاسلام ټاپه وه دلیکوال له وینا سره سم په هغه باندې دشوال۲۷ کال۱۰۹۰ه نیټه لیکل شویده دالیک یافرمان لیکوال له (کاسرالمخالفین [2]) کتاب نه رانقل کړیدي اودلته یې کټ مټ راواخلو:

ازقرار بتاریخ بیست وهفتم شهر شوال سنه یک هزار ونود هجري انکه شریعت پنا فضائل وکمالات دستگاه فقاهت انتباه قاضي هدایت الله بعافیت باشند، درین ولا بعرض مقدس معلی رسید که بعض مواضع

---

[1] قاضي شیخ الاسلام دقاضي القضاة عبدالوهاب گجراتی زوی اودعالمګیر دزمانې په نومیالیو قاضیانوکې و په کال / ۱۰۸۶ ه کې عالمګیر ده ته دقاضي القضاة منصب ورکړ. په کال ۱۰۹۴ه کې یې له دې منصب نه استعفاء ورکړه اوحج ته ولاړ دعالمګیر له ټینګار سره ددویم ځل لپاره ده دا منصب ونه مانه دحکیم سیدعبدالحی صاحب له یادأیام (تاریخ گجرات) مخونه ۷۸ = ۷۹ څخه (له ما ثر الامراء اونورو نه نقل شوي)

[2] متاسفانه چې دکتاب دلیکوال حالات معلوم نه شول.

مکتوبات شیخ احمد سرهندی ظاهر درمخالفت عقائد اهل سنت وجماعت است و معتقدان شیخ مذکور که در بلاد اورنگ اباد خجسته بنیاد سکونت دارند وترویج ان بیشتر دهند وتدریس می نمایند اعتقاد حقیت عقائد باطله مذکوره دارند ، حکم والا شرف صدور یافت که این خادم شریعت باشریعت پنا بنویسد که انهارا از رشد ودرس ان منع بکند کسی که معلوم شود که معتقد عقائد باطله مذکوراست اورا به سزا شرعي رسانند لهذا نگارش شدبایدکه بر طبق حکم واجب الاتباع بعمل ارند وحقیقت برنگارند.(۱)

دې شاهي فرمان ته په اوس وخت کې په ډيرکتابونوکې زيات اهميت ورکړل شوي اوګواکې دايوستر تاريخي انکشاف دی چې له مجددي تحريک نه د عالمګير داغيز من کيدلو اوله حضرت مجددصاحب اودهغه له کورنۍ سره دده دعقيدتمندانه تړاو اواړيکو ثبوته ودانۍ نړوي ،[۲] خوکه په دقت سره ورته ځير شو نو لکه فکر چې کيږي دومره دتعجب اوحيرانتياخبره نه ده لومړی خبره داده چې په دې فرمان کې چې د مکتوبات يادونه شوې ده هلته ويل شوي: ظاهردر مخالفت عقائد اهل سنت و الجماعت،، دويمه خبره داچې دکومې خبرې تشويش ښکاره شوي هغه ددې مضامينو تدريس اوترويج دی اوکوم شي چې منعه شوي دي هغه همدا ټوليز خپرول اودرس اوتدريس دی، ښکاره خبرده چې په دې دقيقواو ژورو مضامينو پوهيدل دمحقيقنو داصطلاحاتو په خبرتيااودسلوک اوتصوف په عملي

(۱) معارج الولاية مخ / ۷۰۸.

(۲) دبيلګې په توګه ديهودی ليکوال Yohanan Friedmann کتاب :

Shaykh Ahmad sirhundi an out Line his Thought and a study of hid image in The Eyes of posterity- چاپ

Mcgill university Monreal and London . ۱۹۷۱-

تجربو پورې تړلي دي نوددې مضامينو په عمومي توګه خپرول اوکشرانو او مشرانوته يې تدريس کول دفکر دګډوډۍ او اختلاف لامل کيږي، اويوه داسې باچا ته مصلحتا دپابندي لګولو او احتياط کولو حق شته چې هغه دشريعت حامي وي، دی غواړي چې خپل هيواد او ټولنه له هرډول انتشارنه وژغوري، اودلويانو په اړه له بدويني څلک وساتل شي او داسې باچاچې له دې کورنۍ اودهغې له دعوت سره دزړه له کومې اخلاص لري اوپه خپل اقتدارسره دهغودبرياليتوب هڅې کوي. که دعالمګير ذاتي ژوند، دهغه حقيقي تمايلات اوجذبات اوله دې کورنۍ سره دده اړيکې(چې مخکې يې يادونه وشوه) ددې مکتوب يافرمان له څوجملوسره ؛ وکتل شي نودهغه ټول تاريخ دله منځه تللو اودعالمګيرد کړو وړو دترديد دومره داعتبار وړ شي نشته پکې،

عالمګيرچې مغلي سلطنت سمې لارې ته برابرکړ اواسلامي شريعت يې پلی کړپه دې کې پرته له څه شکه دحضرت مجدد صاحب، د هغه دکورنۍ، خليفه ګانو اوپيروانو؛ اساسي برخه وه په هرصورت چې هرڅه و په هندکې اوله هندنه دباندې د مجدد صاحب له وفا ته وروسته دده په مکتوبات اوځينې تحقيقاتو باندې چې د مخالفت اوتضليل کوم تحريک پيل شوی و اودعلماوو اومفتيانو هم يوشمير پکې برخه وال و و هغه ددولسمې پيړۍ په لومړۍ څلرمه کې له منځه ولاړ او اوس هغه يوائې دتاريخ په پاڼوکې نغښتي و هغه هم په څوقلمي کتابونوکې ددولسمې پيړۍ په لومړۍ نيمايي کې له هندوستان نه تر ترکستان پورې مجددي خانقاوې او د دعوت اوارشادمرکزونه قائم وو، دمجدديه طريقې مشائخواوعلماوو دمکتوبات مستندې او باورې ژباړې په زياتو اسلامي هيوادونوکې خپرې کړې وې. محمد مراد مکې قزاني دحضرت مجددصاحب، دده داولاد، دده دطريقې دعربو او ترکو مشائخوپه عربي کې تعارف وکړچې د (ذيل الرشحات) په نامه خپور شو ، دار ازيې مکتوبات هم وژباړه اود (المکنونات النفيسة) په نامه سره خپور شو، دا.از

دشيخ محمدنورالدين بيک الاوزبکي عربي کتاب (عطية الوهاب الفاصلة بين الخطأ والصواب) هم خپورشو په عربياوترکي هيوادو نوکې دمکتوبات داسې خپراوى وشو چې تولې بدگومانى اوغلط فهمى لرې شوې.[۱]

دعلماووسرخيل علامه شهاب الدين محمودالوسي بغدادي مړ۱۲۷۰ه په خپل وتلى تفسير (روح المعانى) کې دمجددصاحب نوم ډيرپه احترام سره يادوي اود مکتوبات زيات اقتباسات وړاندېکوي اواوس يوځاى هم دعلماو له کړيو نه دمخالفت او تضليل کوم تحريک نه ليدل کيږي ﴿ فاماالزبد فيذهب جفاء واما ما ينفع الناس فيمکث فى الارض کذلك يضرب الله الامثال ﴾ هغه څګ به خوشې ولاړشي اوکوم شى چې خلکوته ګټه رسوي هغه به په ځمکه پاتې شي،

دا راز خداى ﷻ (دخلکو دپوهې لپاره) بيلګې بيناوي، دادالهي حکمت عجيبه کارو چې دمخالفت اوتضليل په دې تحريک دحجاز علماو زياته برخه واخيسته چې کردي الاصل وو، شيخ ابراهيم الکوراني کردى اوسيد محمد برزنجي هم په شهر زور کې پيداشوى و، خداى ﷻ دمجدديه نقشبنديه طريقې دتبليغ اوخپرولو لپاره يوکردى عالم مولانا خالدشهرزوري وټاکه چې دده په نيکوهڅو اودنسبت په ځواک سره داطريقه په عراق، شام، کردستان اوترکيه کې داسې خپره شوه چې دهغه سارى موندل ګران دى،[۲] ﴿ ولله جنود السموات و الا رض ﴾ .

---

[۱] کوموشاغليوچې رجوع کړيده اويايې دحضرت مجددصاحب اوددهٔ دطريقى ددفاع وجيبه سرته ورسوله دهغونومونه دنزهة الخواطر په پنځم توک مخ / ۴۸ کې وګورى !

[۲] تفصيل به په اتمه برخه کې راشي.

اتمه برخه

د حضرت مجدد صاحب دوه سترخلیفه ګان او د هغو د پیروانو په ذریعه دده د تجدیدي کار پراخوالی او تکمیل

د مجدد صاحب مشهور خلیفه ګان :

دحضرت مجدد دسترو خلفاو نومونه او کارنامې لیکل ګران کار نه بلکې تقریبا ناشونی کاردی څکه دهغو شمیرڅو زره ښوول شوی اوهغوی په ټوله نړۍ کې خپاره اوپه کاربوخت دي دګڼ شمیر هغوخلیفه ګانو نومونه مخکې تیر شوي دي چې ده ځینې باندنیو هیوادونو ته د اصلاح او تربیت لپاره لیږلي وو یایې په هندوستان کې په دې کار باندې ګومارلي وو، دلته دالفبا په ترتیب سره د دوی دڅو نومیالیو لړلیک را اخلو بیا به ددوومهموخلیفه ګانو (حضرت خواجه محمد معصوم او حضرت سید ادم بنوري) په ژوند یوڅه په تفصیل سره وګړیږو، بیابه ددوی دسترو خلفاو، دهغو د طریقو دخپرولو اوددوی په ذریعه کوم کارونه ترسره شوي، مهم تربیتي او روحاني مراکز جوړ شوي دي، اوله دې نه عوامو اوخواصو کومې ګټې ترلاسه کړي دي ددې به اجمالي یادونه راشي. له هغې نه به معلومه

شي چې خدای ﷻ دحضرت مجدد صاحب طريقې ته ځومره مقبوليت ورپه برخه کړی ؤ او دده اصلاحي او تجديدي هڅې ځومره ګټورې وې اودا هرڅه دخدای ﷻ له خوښې او ارادې، غيبي مرستې، قبوليت عندالله، زيات اخلاص اودسنت له اتباع پرته نه شوای کيدای.

اين سعادت بزور بازو نيست _ تانه بخشد خدای بخشنده.

۱- حضرت سيدادم بنوري. ۲-مولانااحمدبرکي. ۳-مولانا احمدديبني. ۴- مولاناامان الله لاهوري. ۵ – مولانا بدرالدين سرهندي. ۶- شيخ بديع الدين سهارنپوري. ۷- شيخ حسن برکي. ۸- شيخ حميد بنګالي. ۹- حاجي خضرخان افغاني. ۱۰- مير صغيراحمد رومي. ۱۱- شيخ طاهر بدخشي. ۱۲- شيخ طاهر لاهوري. ۱۳- خواجه عبيدالله مشهورپه خواجه کلان. ۱۴- خواجه عبدالله مشهورپه خواجه خورد. ۱۵- شيخ عبدالحی حصاري . ۱۶- مولانا عبدالواحدلاهوري . ۱۷- شيخ عبدالهادي فاروقي بدايوني. ۱۸- مولانا فرخ حسين هروي. ۱۹- مولانا قاسم علي. ۲۰- شيخ کريم الدين بابا حسن ابدالي. ۲۱- سيدمحب الله مانکپوري. ۲۲- شيخ محمد صادق کابلي. ۲۳- مولانامحمدصالح کولابي. ۲۴- مولانا محمد صديق کشمي، ۲۵- شيخ مزمل. ۲۶- حافظ محمود لاهوري. ۲۷- شيخ نور محمد پټني. ۲۸- مولانا يارمحمدجديد بدخشي طالقاني. ۲۹- مولانا يارمحمد قديم. ۳۰- شيخ يوسف برکي. ۳۱- مولانا يوسف سمرقندي.[1]

---

[1] دالفبا په ترتيب سره دافهرست دمولانا سيدزوارحسين له کتاب (حضرت مجددالف ثاني)چې د کراچي مجدديه اداري چاپ کړی نه اخيستل شوی. ددوي دحالاتولپاره پورتنی کتاب مخونه ۷۲۴-۸۰۰ اودمولانامحمدمنظورنعماني په کتاب (تذکره امام رباني مجددالف ثاني) کي دمولانانسيم احمد فريدي مقاله (تذکره خلفاء مجددالف ثاني) مخونه ۳۵۱، ۳۱۰ وګورئ.

حضرت خواجه محمد معصوم (١)

دطریقت شیخ، دوخت امام، نومیالی عالم حضرت معصوم بن احمد بن عبدالاحد العدوي العمري یعنې خواجه محمد معصوم نقشبندي سرهندي دخپل پلار ګران اوخوږ زوی و، په شکل اوصورت کې هم ده ته ورته و، په اتباع اوپیروي کې وتلی ، دده دعلوموخصوصي حامل اوپه زامنوکې یې ترټولو مشهور او د ډیر برکت وال و.

په یولسم دشوال کال نه یا اوه باندې زر هجري ٩-١٠٠٧ه کې پیدا شوی دی ،ځینې درسي کتابونه یې له خپل مشرورورخواجه محمدصادق نه وویل اوزیات یې له خپل محترم پلار او شیخ محمد طاهر لاهوري نه وویل اودطریقت زده کړه یې هم له خپل پلار نه وکړه. په دریو میاشتو کې یې قرانکریم یاد کړ، دپلار دعلومو اونسبت په زده کړه کې دی هم دشرح وقایه مصنف صدرالشریعه ته ورته و دهغه نیکه به چې څه لیکل ده به سمدستي له لیکلو وروسته یادول څکه خودی هغې مرتبې ته ورسید چې دپلارپه شا ګرډانوکي یې یوهم نه و ورته رسیدلی او پلار یې د "قیومیت" او نورو.. مقاماتو زیری ورکړ، دپلارله وفات نه وروسته دهغه دارشادپه ځای‌دی‌کیناست حرمینوشریفینو ته دحج لپاره ولاړ، یوڅه موده په مدینه منوره کې له اوسیدو وروسته بیرته هندوستان ته راستون شواوپه درس اوافاده کې یې عمرتیرکړ،تفسیر بیضاوي،مشکوة ،هدایه، عضدي او تلویح به یې زیات تدریس کول، شیخ مراد بن عبدالله قزاني په "ذیل رشحات " کې لیکي : دی دخپل پلار په څیر دخدایﷻ په نښانوکې یوه نښه وه، ده نړۍ روښانه کړه،اودخپلو توجهاتواولوړو حالاتوپه برکت یې دجهالت او بدعت تیارې لرې کړې

---

(١) دخواجه محمدمعصوم دالنډکې یادونه چې ضروري خبرې پکې راغلي دي دنزهة الخواطر له پنځم ټوک نه اخیستل شوي دي .

په زرهاو انسانان چي له الهي اسرارو بې برخې و دده دصحبت په برکت لوړوحالاتوته ورسيدل، ويل کيږي چې نه سوه ۹۰۰زره انسانانو له ده نه بيعت اخيستى وو چې په دې کې يې دخليفه ګانو شمير اووه زره ۷۰۰۰ ته رسيږي او په دې کې شيخ حبيب الله بخاري هم دى چې په خپله زمانه کې د خراسان او ماوراء النهر ترټولو لوى شيخ و، دده په وجه دبخارى فضاوې دبدعت له تيارو پاکې اودسنت په رڼاروښانه شوې، ده څلور زره کسانو ته دخلافت اجازه ورکړې وه اوهغوى‌يې د کمال پولو ته رسولي وو، دشيخ محمدمعصوم مکتوبات په درې ټوکه کې دي اود پلار(حضرت مجدد الف ثاني) دمکتوبات په څيرله اسرارو اولطائفو ډک دي او زيات يې دمجددصاحب ددقيقوعلومو اومعارفو دتفسير او تشريح خيثيت لري، په نهم د ربيع الاول کال ۱۰۷۹هـ دسرهندپه ښار کې وفات شو اوهلته دفن شوى قبريې مشهور دى او خلک يې زيارت ته ورځي .

حضرت سيدا دم بنوري (۱)

عارف شيخ، لوى ولي، حضرت ادم بن اسماعيل بن بهوه بن يوسف بن يعقوب بن حسين حسيني کا ظمي بنوري دنقشبنديه طريقي له لويو مشائخو نه و، دده پلارته په خو ب کې دده دپيدا کيدلو زيرى رسول اللهﷺ په خپله مبارکه ژبه ورکړى وو دسرهند په بنور (د باء زور دنون په شد سره) نومي کلي کې پيدا شوى او هلته لوى شوى دى، ده په ملتان کې دمجددصاحب له يوه مريدحاجى خضر روغاني نه روحاني استفاده وکړه دوه مياشتې يې له هغه سره تيرې کړې بيادهغه په امرسره دمجددصاحب په خدمت کې حاضر شو او دده په خدمت کې څه موده پاتې شو اوطريقت زده کړه يې ترلاسه کړه، په "خلاصة المعارف"کې راغلي دي چې ده دشيخ

---

(۱) دحضرت شيخ ادم بنوري تذکره هم دنزهة الخواطر له پنځم ټوک نه اخيستل شوې ده چي په دي لړکي د " عاقل ودل " ښه مصداق دى .

محمدطاهرلاهوري په خدمت کې رباني کشش ترلاسه کړ، چې هغه له خپل شيخ اسکندر نه اوهغه له خپل نيکه شيخ کمال الدين کتيهلي نه ترلاسه کړی و؛ لنډه داچې هغې مرتبې ته ورسيده چې دده ډير همعصره مشائخ نه وو ورته رسيدلي .

دده طريقه دمحمدي شريعت او نبوي سنت پيروي وه چې له هغه نه د سر د ويښته په اندازه هم نه کږيده، له ده نه زياتوخلکواستفاده کړې ده ويل کيږي چې له ده نه څلور سوه زره (۴۰۰۰۰۰) انسانانوبيعت کړی وو په دي کې زروکسانو دعلم او معرفت زياته برخه ترلاسه کړې وه ويل کيږي چې هروخت به ددهپه خانقاکې له زرو تنو کم کسان نه و، داټول به دده ميلمانه و اوله ده نه به يې استفاده کوله په " تذکره ادميه " کې راغلي دي چې په ۱۰۵۲ه کې چې حضرت سيدادم لاهور ته ولاړ نوله ده سره لس زره مشائخ اودهرې طبقې خلک وو په دې وخت کې شاهجهان باچاهم په لاهورکې و چې دده له داډول مقبوليت نه په تشويش کې شو اوخپل وزير سعدالله خان يې شيخ ته وروليږه خودې ملاقات ښه نتيجه ورنکړه نوموړي وزيرباچاته دشيخ شکايت وکړ بناء باچاشيخ ته امر وکړ چې حرمينو شريفينو ته ولاړشه هغه و چې. ده له خپلوخپلوانو اودوستانوسره يوځای‌حجاز ته دتګ نيت وکړ له حج نه وروسته په مدينه منوره کې هستوګن شو او همالته وفات شو.

په حقائقو او معارفوکې شيخ آدم بنوري ګڼ شميرکتابونه او رسائل ليکلي دي چې په دې کې په فارسي کې په دوه ټوکه کې د" خلاصة‌المعارف" په نامه کتاب هم دی چې پيل يې داسې شوي دی. "الحمد لله رب العلمين حمدا کثيرا بقدر کمالات اسمائه والائه. الخ [1] په دې کتابونوکې " نکات الاسرار " هم دی، شيخ ادم بنوري امي و

[1] مصنف دتحديث بالنعمة په توګه ليکلي دي چې داکتاب دده په ذاتي کتابخونه کې شته دی .

ده څه علمي زده کړه نه وه کړې، دی په درویشتم دشوال کال ١٠٥٣هـ کې په مدینه منوره کې وفات شو او په جنت البقیع کې دحضرت عثمانﷺ د زیارت خواته دفن شو.

مجددیه معصومیه طریقه او دهغې لوی مشایخ

مونږمخکې دحضرت خواجه محمدمعصوم دطریقې دلویومشائخوپه لنډه توګه یادونه کوو څومعلومه شي چې دهغه طریقې څومره مقبولیت درلود، دهغې دافادې او فیض دائره څومره پراخه وه، په هغو باندې به دخدایﷻ دمخلوق هجوم او ازدحام څومره زیات و اوپه اسلامي ټولنه اودمسلمانانوپه ژوندیې څومره ژورې اغیزې شندلې وي؛ دهغه دمفصلوحالاتو اوژوندلیکونولپاره بایدهغه کتابونه وکتل شي چې یواځې ددوی په حالاتو باندې لیکل شوي دي، یا هغه کتابونه چې ددوی اجمالي یادونه پکې شوې ده، ترکومه ځایه چې دهندوستان خبره ده نودهغوی لپاره دمولاناحکیم سید عبدالحی دنامتو کتاب " نزهة الخواطر" پنځم، شپږم او اووم ټوکونو کتل کافي دي.

حضرت خواجه سیف الدین سرهندي

دحضرت خواجه محمدمعصوم دطریقې خپرول اودطریقې د موسس حضرت مجدد الف ثاني دمقاصدو تکمیل (چې له خدایﷻ سره دتعلق تجدید، دسنت پیروي رواج کول او دبدعتونوله منځه وړل پکې و) دحضرت خواجه محمدمعصوم دنیک خلف او نیک خلیفه حضرت خواجه سیف الدین سرهندي (١٠٤٩هـ ـ ١٠٩٤هـ)؛ په ذریعه ترسره شو، ده دخپل پلارپه امر په پلازمینه دهلي کې اوسیدل غوره کړل دده په لاسونوسره هغه خانقاجوړه شوه چې وروسته حضرت مرزا

مظهرجان جانان اوحضرت شاه غلام علي دهلوي دروحاني تربيت په نړيوال مرکز بدله کړه اودهغې په انوارو باندې يوه لور ته افغانستان اوترکستان روښانه شول اوبل خواته عراق، شام اوترکيه اود شاعر دا وينا ټکې په ټکې ريښتونې وختله چې وايي :

چراغ هفت کشور خواجه معصوم ـــــ منور از فروغش هند تا روم

سلطان اورنګزيب عالمګير لکه مخکې چې تيرشو له خواجه محمدمعصوم نه بيعت کړی و اوله حضرت خواجه سيف الدين نه يې روحاني تربيت ترلاسه کړ په تاريخ کې راغلي[1] چې حضرت خواجه به شاهي محل ته ورتلو او په ديوالو باندې په انځورشويو تصويرونو به يې اعتراض وکړ باچا امر وکړ چې داتصويرونه رنګ کړی او بياهغه له منځه يووړل شو. حضرت خواجه سيف الدين خپل پلار په دې خبره باندې خبر کړاوخواجه دباچاپه نامه په يوه ليک کې دخپلې خوښۍ څرګندونه داسې وکړه : چه نعمتی است که باين همه طمطراق بادشاهي ودبدبه سلطاني کلمه حق به سمع قبول افتد وگفته نامرادی موثر شود [2]خواجه سيف الدين په باچا کې دذکر اثاروليدل اودباچاپه ځينې دسلوک منازلوطی کولو باندې هم يوه شو اوددې خبرې هم پلارته ورکړ اوخواجه محمد معصوم په دې باندې هم خپله خوښي او دادِ څرګندکړ اوپه يوه مکتوب کې يې وليکل: ددين پناه باچادِکومواحوالو يادونه چې تا کړې لکه په لطائفو کې د ذکر سرايت، ذکر سلطان او رابطه ترلاسه کول، د خطراتوکموالی،حقه وينا منل. دخدای ﷻ شکر بايداداکړای شي دباچاهانوپه طبقه کې داخبرې دعنقاپه څير نايابې دي [3] باچادا روحاني اړيکه جاري وساتله د "

[1] دشيخ محمد مراد القزاني کتاب ذيل رشحات مخ ۴۸ المطبعة الميرية بمكة المحمية سنه ۱۳۰۰ هـ

[2] مکاتيب حضرت خواجه محمد معصوم دريم ټوک مکتوب ۲۲۷ .

[3] همداکتاب دريم ټوک مکتوب ۲۲۰ .

ماثرعالمګیري"مصنف محمدساقي مستعدخان ددولسم کال ۱۰۸۰ھ (دیارلسم د محرم) په پیښوکې لیکلي دي: باچا دشپې په لومړۍ برخه کې له خپل بنې نه د حضرت خواجه ځای ته تشریف یووړیوه ګړۍ هورې کیناست اودهغه له برکتي مجلس اوپاکو خبرونه مستفید شواو دهغه له عزت او احترام کولو نه وروسته بیرته شاهي محل ته راستون شو .[۱]

دحضرت خواجه له امر بالمعروف اونهی عن المنکر سره خاصه مینه وه اوپه دې کې به یې ډیرې هڅې کولې د "ذیل رشحات"دمصنف شیخ مراد بن عبدالله القزاني له وینا سره سم دده ددې هڅو اغیز دومره و چې نږدې وه دهندله هیوادنه بدعات ټول ختم شي له دې کبله یې پلار ده ته د"محتسب الامة"لقب ورکړی و، دی دځورا ځواکمن اغیز، جذب اوتصرف خاوند و خلک به دبې خودۍ اواستغراق په حالت کې دده په خانقاکې پراته وو،اوله دې سره یې زیاته دبدبه اوعظمت هم لاره، سلاطین اوامیران به دده په مجلس کې ډیر په ادب سره ولاړ و اودده په مخکې یې دکیناستلو جرات نه شو کولای، دخلکو دعامې رجوع داحال و چې هره ورځ به څوارلس سوه کسانو ددواړو وختوډوډۍ له خپل ذوق اوخوښې سره سمه دده له لنګرنه خوړه [۲] له خواجه سیف الدین نه ورسته دده خلیفه سیدنورمحمدبدایوني مړ ۱۱۳۵ھ دده ځای ابادکړ اودده خانقا یې په نورمحمدي سره روښانه کړه له ده نه وروسته دده په ځای مرزا مظهر جان جانان کیناست چې دده تذکره به وروسته راشي .[۳]

---

(۱) ماثر عالمګیري مخ۸۴ چي دبنګال ایشیا ټک سوسایتي په کال ۱۸۷۱م کي خپورکړی.

[۲] ذیل الرشحات مخونه ۴۸-۴۹.

[۳] د برګ قبر موجوده خانقاه اصلا دحضرت شاه غلام علي په زمانه کي جوړه شوې ده هغه داځای چي حضرت مرزا په کي دفن دی واخیست اوجومات او خانقاه یي پکې جوړکړل.

له خواجه محمد زبیر نه تر مولانا فضل الرحمن گنج مرادابادي پورې

دحضرت خواجه محمدمعصوم دویم زوی خواجه محمدنقشبند و(۱۰۳۴ه / ۱۱۱۴ ه) چې دحجت الله نقشبندي په نامه سره مشهور و حضرت خواجه محمد معصوم دی خپل ځای ناستی اوخلیفه ټاکلی و اودهغه له وفات نه وروسته دی په ارشاد اوتلقین باندې بوخت شو، دده په خلیفه ګانو کې خواجه محمد زبیر (ابن ابي العلا بن خواجه محمد معصوم مړ۱۱۵۱ه و، ده ته مریدان اودحق غوښتونکې داسې رامات شول چې دده په زمانه کې یې ساری نه تر سترګوکیږي کله به چې دی له خپله ځایه جومات ته راتلو نوامیرانو به خپل څادرونه او پګړۍ ترجوماته پورې دده په لارکې ویړکړي وو څو دده پښه مبارکه په ځمکه ونه لګیږې اوکله به چې دناروغ پوښتنې یاد میلمستیا لپاره چیرته تلو نو دده سورلۍ به دباچا هانو په څیر وه .[1]

له حضرت خواجه محمد زبیر نه لوی لوی خلیفه ګان پاتې شوي دي چې په دوی‌کې یې درې ډیر مشهوردي حضرت شاه ضیاء الله چې شاه محمدافاق یې له خلیفه ګانو نه یو وتلی خلیفه و، دویم حضرت خواجه محمدناصرعندلیب چې خواجه میردرد دهلوي یې زوی اوخلیفه و، دریم حضرت خواجه عبدالعدل چې دقرانکریم ژباړن اود حضرت شاه ولی الله دهلوی زوی؛ شاه عبدالقادر دهلوی یې خلیفه و حضرت خواجه ضیاء الله خورا لوی شیخ اودطریقت خاوند و، حضرت شاه غلام علي به ویل : چاچې مجددي نسبت مجسم نه وي لیدلی نو هغه دې حضرت خواجه ضیاء الله ته وګوري.[2]

---

(۱) "درالمعارف"دحضرت شاه غلام علي ملفوظات . (۲) همدا اثر مخ-۱۶ .

دده خلیفه حضرت شاه محمدافاق ۱۱۶۰هـ ـ ۱۲۵۱هـ ته خدایﷻ زیات مقبولیت ورکړی و اوډیر زیات شهرت یې په برخه شوی و له دهلي نه ترکابله پورې خلکو فیض ځنې حاصل کړ، کابل ته چې ولاړنو دافغانستان باچا زمان شاه بیعت ځنې وکړ، د حضرت شاه محمدافاق خلیفه دخپل وخت اویس قرني حضرت مولانافضل الرحمن ګنج مراد ابادي (۱۲۰۸هـ ـ ۱۳۱۳هـ) و چې دده په قوي جذب، ګرم نفس، زهداویواځیتوب، د شریعت پیروي، دحدیثواوسنت علم، الهي عشق او نبوي مینې سره له نیمي پیړۍ نه زیات دهندوستان (په ځانګړې توګه شمالي هند) فضا ګرمه اوروښانه وه اوپه خپله دده په وینا: دعشق ددکان بازار ګرم و [1] دهندوستان دپراخ نظره اومحتاط مورخ مولانا حکیم سیدعبدالحی(نزهةالخواطر) مصنف په وینا: عقیدتمندانویې دپتنګانو په څیر هجوم پرې راوړ،اودتحفو باران پري اوریده، لوی لوی امیران او رئیسان له لرې پرتو سیمونه په ډیره مینه ورته حاضریدل او دده ذات دمخلوقاتو مرجع وه اودومره مقبولیت اومحبوبیت یې پیداکړ چې دده په زمانه کې به یوه دطریقت شیخ هم نه وي پیداکړی، ترکومه ځایه چې دده دکشف اوکراماتوخبره ده نوهغه دتواتر حد ته رسیدلي دي اوپه دې اړه په مخکینیو اولیاو کې له شیخ عبدالقادرجیلاني پرته بل څوک دده ځای ته نه شي رسیدلای[2] دده دتفصیلي ژوندلیک لپاره دلیکوال کتاب (تذکره حضرت مولانا فضل الرحمن ګنج مرادابادي) وګورئ .

---

[1] دندوة العلماء زیات بانیان اوناظمان دحضرت مولانامریدان و لکه: مولاناسیدمحمدعلي مونګیري دندوی العلماءموسس اولومړی ناظم، مولانا مسیح الزمان خان شاه جهانپوري دحضرت محبوب علي خان نظام دکن لوی استاد، مولاناسیدظهورالاسلام فتحپوري، مولاناسیدتجمل حسین بهاري، مولاناحکیم سیدعبدالحي دندوی‌العلماء ناظم، نواب صدریارجنګ مولاناحبیب الرحمن خان شرواني د حیدراباد دکن دمذهبي چارو صدرالصدورحسام الملک صفي الدوله نواب سیدعلي حسن خان دندوی العلماءناظم. دمولاناسیدمحمدعلي مونګیري په ذریعه دحضرت مولانا دسلسلې خپراوی په ډیره پراخه پیمانه سره شوی دی .

[2] نزهة الخواطر اتم ټوک .

مرزا مظهرجان جانان او حضرت شاه غلام علي

دحضرت سيد نورمحمد بدايوني خليفه حضرت مرزامظهرجان جانان شهيد[۱] (۱۱۱۱هـ/۱۱۱۳هـ _ ۱۱۹۵هـ) و چې پنځه ديرش کاله يې دخلکوزړونه په خپلو قدسي انفاسومنوراوروښانه وساتل او په پلازمينه دهلي کې دعشق د بازار تودوخه اوج ته رسيدلې وه . دده معاصرحکيم الاسلام حضرت شاه ولي الله دهلوي دده په اړه وايې: دهندوستان دخلکو حالات له مونږ نه پټ نه دي، ځکه مونږ دلته پيدا شوي يواوهمدلته لوی شوي يو ،عربي هيوادونه مې په خپله ليدلي دي او دهغو دوره مې کړې ده، دافغانستان او ايران دخلکوحالات مې دهغو ځايو له باوري خلکو اوريدلي دي، له دې ټولو وروسته دې نتيجې ته رسيدلی يم چې داسې بزرگ چې دشريعت په لار اوطريقت باندې سم روان وي او دکتاب اوسنت پيرو وي دهغه په څير سم او مستقيم وي اودمريدانو په لارښوونه کې دهغه درجه دومره لوړه وي اوتوجه يې دومره قوي وي؛ زمونږ په دور کې په دې ملکونو کې چې مونږ يې مخکې يادونه وکړه دده په څيربل بزرگ نه دی تير شوی په تيره زمانه او سلفوکې خامخاداسې بزرگان تير شوي دي اوکه ربنتيا ووايو په هره زمانه کې دده په څيرزيات شمير بزرگان نه دي تيرشوي اودا دفساد اوفتنوزمانه خوڅه کوي[۲]

دمولانانعيم الله بهرائچي۱۱۵۳هـ ۱۲۱۸هـ د"معمولات مظهريه" مصنف، اودوخت بيهقي حضرت قاضي ثناء الله پاني پتي مړ۱۲۲۵هـ)د"تفسيرمظهري" او"مالابد منه" مصنف، اومولاناغلام يحی بهاري مړ ۱۱۸۰هـ)؛ په څيرنوميالي علماء او مشائخ

---

[۱] اصلي نوم يې شمس الدين حبيب الله و، مظهر يې تخلص دپلارنوم يې مرزاجان و په دې نسبت باندې عالمگير د"جان جانان " نوم پرې کيښود چې دجان پلار زوی دی اودخلکو په خولو باندې "جانجانان" جاري او مشهور شو .

[۲] کلمات طيبات مخونه ۱۶۴- ۱۶۵

دحضرت مرزا مظهرجان جانان په خلیفه گانو کې وو [۱]

خودمرزاصاحب دطریقې بلکې دمجددیه طریقې نړیوال خپراوی خدای دده د وتلي خلیفه حضرت شاه غلام علي بټالوي [۲](۱۱۵۶ه _ ۱۲۴۰ه) په برخه کې لیکلی‌و، دی بایددمجددیه طریقې مجددوبلل شي بلکې ددیارلسمي پیړۍ دسلوک، تزکیه او احسان مجدد بایدوبلل شي په ده باندې دعربو اوعجمومریدان دپتنګانوپه څیررامات شول په هندستان کې به داسې ښارنه وي چې هلته دې دده خلیفه نه وي یواځې د انباله په ښار کې دده پنځوس خلیفه ګان وو، سرسید احمد خان مرحوم په"اثارالضادید" کې لیکي! مادحضرت په خانقاکې په خپلو سترګو د روم، شام، مصر، چین اوحبشو خلک لیدلي دي چې بیعت به یې اخیست اودخانقا چوپړیه یې تلپاتې نیکمرغي بلله اودنړدې ښارونو لکه هندوستان، پنجاب او افغانستان دخلکو ګڼه ګوڼه خو له شماره وتلې وه، دحضرت په خانقاکې به له پنځه سوه کم فقیران نه اوسیدل اودټولو ډوډی او جامې به ده ورکولې.[۳]

شاه روف احمدمجددي په "درالمعارف" کې یواځې دیوې ورځې دمریدانو د ځایونو د نومونو فهرست لیکي چې دجمادی الاول په اته ویشتم کال ۱۲۳۱ه کې د دهلي په دې خانقاکې داستفادې لپاره حاضروو:سمرقند ، بخارا ، غزني، تاشقند حصار، قندهار، کابل، پېښور، کشمیر،ملتان، لاهور، سرهند ، امروهه، سنبهل، رامپور، بریلي، لکهنو، جائس، بهرائچ، ګورکهپور، عظیم اباد ، ډاکه،حیدراباد ، پونا اونور .. [۳] دده دې عام فیض ته په کتلوسره دهغه مریدمولاناخالدرومي دافارسي شعر بالکل دپېښې سهي انځور ګري کوي :

---

[۱] دخلفاو اومشرانومریدانو دحالاتو لپاره "مقامات مظهري" له ۶۴ مخ نه وګورئ په دې کتاب کې یې د۴۳ خلیفه ګانو نومونه راخیستي دي .

[۲] اصلي نوم یې عبدالله و او دشاه غلام علي په نامه سره مشهور و . [۳] اثارالصنادیدځلرم باب .

[۳] درالمعارف مخ.۱۰۶ مطبع نامي .

خبرازمن دهیدان شاه خو بان رابه پنهانی
که عالم زنده شدبا ر از ابر نیسا نی [1]

دحضرت شاه غلام علي خورا لوی لوی خلیفه گان وو په دوی کې حضرت شاه سعد الله هم ده خلیفه و اودشاه سعدالله خلیفه شاه محمدنعیم چې په مسکین شاه مړ۱۲۶۴ه سره مشهور و ددریالسمې پیړی په نمیايي کې حیدرابادته راغی اوډیر وخت دلته پاتې شو اصف جاه شپږم اعلی حضرت میرمحبوب علی خان له ده سره عقیدت درلود. [2] دشاه سعدالله دویم خلفه سیدمحمدپادشاه بخاري مړ۱۳۲۸ه و [3] دحضرت شاه غلام علي صاحب یو خلیفه حضرت شاه روف احمد صاحب مجددي (۱۲۰۱ه _ ۱۲۶۶ه) په بهوپال کې دمجددیه خانقا تاداو کیښود، [4] په بهرائچ کې مولانا شاه بشارت الله بهرائچېمړ ۱۲۵۴ه دنقشبندیه مجددیه طریقې اشاعت کاوه په بخاری کې شیخ گل محمدشیخ الکل جوړشو اودمجددیه طریقې فیض یې عام کړی و [5] شیخ احمد بغدادي قادري له بغداد نه راغی اوبیعت اواجازت یې ترلاسه کړ. [6]

مولانا خالد رومي

په عراق، شام اوترکیه کې خدای دحضرت شاه غلام علي صاحب دطریقې د

---

[1] دادپنځوسو شعرونو قصیده ده، شاه عبدالغني محدث دهلوي توله رانقل کړې ده.

[2] مخبردکن مدراس دویم دجنوري کال ۱۸۹٦م.

[3] چي دده خلیفه مولاناسیدعبدالله شاه صاحب (مړ۱۳۸۴ه) د" زجاجة المصابیح " مصنف ډیره موده په حیدر اباد کې په تربیت اوارشادباندې بوخت و.

[4] چي پیر ابواحمدصاحب اودده زوی مولاناشاه محمدیعقوب صاحب په خپل خپل وخت کې اباده کړې وه.

[5] درالمعارف مخ ۱۲۵.

[6] همدا اثر مخ ۱۴۴.

خپراوي کارله يوه کردي وتلي عالم مولانا خالدرومي نه واخيست، ده چې په خپل هيوادکې دحضرت دفيض او ارشاد اوازه واوريده نو مينه يې زياته شوه او ناارامه شو له ډيرو مزلووروسته په يوه کال کې دهلي ته راورسيده اوپه خانقا کې داسې بوخت شو چې په لنډوخت کې يې د تکميل او سلوک منازل ووهل او په اجازت او خلافت خاصه باندې مشرف شو، په دې موده کې دده د يکسويې او يواځيتوب حالت داسې و چې د دهلي علماء (چې له کلونو راهيسې يې دده دعلم اوکمال شهرت اوريدلی وو) به دده دليدلو لپاره راغلل نو ده به ورته ويل: فقير چې دکومې موخې لپاره راغلی ځويې هغه ترلاسه کړي نه وي هيچاته نه شي متوجه کيدلای، دوخت نامتوعالم،سراج الهند حضرت شاه عبدالعزيز صاحب راغی اوويې ويل: القادم يزار" (له د باندې راغلی کس سره وينم) دده شاګردحضرت شاه ابو سعيد صاحب ورغی او عرض يې وکړ چې د هنداستاد له تاسره دليدلو لپاره راغلی دی ده ورته وويل چې زما سلام ورته وايه او ورته ووايه چې کله مې موخه ترلاسه کړه زه به په خپله درشم، چې وطن ته راستون شو نودحق غوښتونکې دپتنګانوپه څيرپرې راټول شول اودعامو خلکو مرجع وګرځيده ، مولاناشاه روف احمد مجددي صاحب په خپل کتاب المعارف کې دجمعې دورځې څلورويشتم درجب ۱۲۳۱ه حال ليکي چې : يوه مغربی بزرګ دده نوم و اوريده له ډير مزلو وروسته بغداد ته دمولاناخالدرومي په خدمت کې حاضرشو ده دمولانادمقبوليت حال بياناوه چې تقريبا يوسل زرو خلکو بيعت ځنې اخيستی وو او زرتنه متبحرعلماء دده په طريقه کې داخل شوي وو اودده په خدمت بوخت وو .[1]

په خپله مولاناخالدچې دشاه ابوسعيدپه نامه کوم ليک ليکلی په هغه کې دتحديث بالنعمة په توګه ليکي: ټول هيواد ،روم او عرب اوحجازاوعراق اوځينې

(۱) درالمعارف مخ۱۷۰ .

دعجموهیوادونه اوټول کردستان د نقشبنیدیه طریقې له اغیزو اوجذباتو نه برخمن شوی دی‌شپه ورځ په ټولومجلسو، جوماتواومدرسوکې دحضرت امام ربانی مجدد و منور الف ثاني د محاسنواوښیګڼویادونه داسې د وړو او زړو په خوله جاري شوې ده چې ګومان نه کیږي کله دې هم په کوم هیواد یاکوم وخت کې دزمانې غوړونو داسې زمزمه اوریدلې وي اونه دخلکوسترګو داسې ولولې اومینې چیرته لیدلي دي. دداډول خبرو یادونه که څه هم سپین سترګي او خودبیني ده دافقیر پرې شرمنده کیږي خودا بې ادبي مې د دوستانو لپاره وکړه [1]علامه ابن عابدین چې په علامه شامي سره شهرت لري د"ردالمحتارشرح درالمختار" مصنف دعلامه خالدرومي شاګرد اونږدې دوست دی ده د مولانا رومي په مناقبو کې یوه رساله لیکلې ده چې (سل الحسام الهندی لنصرة مولانا خالد النقشبندی) نومیږي .[2]

ځینې حاسدینواوکینه ګرو دمولانارومي په مخالفت اوتضلیل کې یوه رساله لیکلې وه چې علامه شامي یې په دې رساله سره ځواب ورکړ، درسالې په پای‌کې یې دمولانا رومي لنډحالات لیکلي دي له هغه معلومیږي چې دی سلمانیه ته نږدې د قره داغ نومي کلي اوسیدونکی و. په کال ۱۱۹۰ه کې زیږیدلی دی دوخت له استادانو یې مروجه علوم حاصل کړل، په معقولاتو، ریاضیاتو، هیئت او نورو کې یې مهارت پیدا کړ بیا سلیمانیه ته راستون شو دحکمت،علم کلام اوبلاغت اخري کتابونه یې تدریس کړل په کال۱۲۲۰ه کې دبیت الله شریفې حج ته ولاړ په مکه معظمه کې دهلی ته دتګ غیبي اشاره ورته وشوه لومړی شام ته راستون شو هورې یې له یوه هندستاني نه د حضرت شاه غلام علي صاحب خبرې واوریدې

(۱) ژباړه یې دمولانا عبدالشکورله هغې مقالې نه راخیستل شوې چې په تذکره " امام رباني مجدد الف ثاني" کې راغلې دي .

(۲) دارساله په مجموعه رسائل ابن عابدین کې راغلې ده چاپ سهیل اکیډمي لاهور پاکستان .

نوپه ۱۲۲۴ھ کي په ایران او افغانستان باندې ورغی هرځای یې دخپل علم سکه په خلکو ومنله او دلاهورله لارې دیوه کال په موده کې دهلي ته ورسیده هلته یې په عربي کې شوقیه قصیده وویله چې پیل یې په دې شعر سره کیږي:

کـملت مسا فـة كعبة الأمال _ حـمد ا لـمن قـدمن بالإكـمال .

یوکال لانه وپوره شوی چې په پنځوطریقوکې یې اجازت اوخلافت ترلاسه کړ، بیا د خپل مرشد په ټینګ امرسره خپل وطن ته ستون شو بغدادته چې ورسیده دتربیت او ارشاد سلسله یې پیل کړه پنځه میاشتې یې هورې تیرې کړې بیاخپل وطن ته واپس شو په کال ۱۲۲۸ھ کې بیا بغداد ته ولاړ هلته چې خلکو دده مقبولیت اوعامه رجوع ولیده نوکینه یې ورسره پیدا شوه اودده په خلاف یې یوه فتنه پورته کړه د بغداد والي سعیدپاشاځینې علماودهغی د رد کولو اشاره وکړه، د بغدادعلماو په خپلومهرونو سره یوه فتوی صادره کړه چې دده براءت اوپاکې پکې ثابته شوې وه او دده لوړه مرتبه یې تسلیم کړې وه.

کردیانو، دکرکوک خلکو، دموصل، اربل، عمادیه، عیتاب، حلب ،شام، مدینه منوره، مکه مکرمه او بغداد؛ په زرهاو خلکوله ده نه ګته واخیستله، مصنف له دې وروسته دده دغوره اخلاقویادونه کړې ده اودده دتصنیفاتوفهرست یې راخیستی دی ده د خپلې زمانې دمشهور ادیب اوشاعر شیخ عثمان سند دیوه کتاب یادونه هم کړې ده چې دمولانا خالد په ژوندیې لیکلی دی چې " اصفى الـمواردفى ترجمة حضرت سيد ناخالد" نومیږي، اخر مولاناخالدپه شام کې هستوګنه غوره کړه ده په کال ۱۲۳۸ ھ دخپلو خلیفه ګانو او مریدانو له یوې ډلې سره شام ته سفر وکړ اودشام خلک هم پرې راټول شول، له سلوک اوارشاد سره دشرعي علومو خپرولواود جوماتونو بیاودانولوته هم متوجه و، اخرپه کال ۱۲۴۲ھ کې دذي القعدي په څوارلسم دطاعون په ناروغی شهید شو اودقاسیون په لمن کې دفن شوی دی، مولانا په نسب عثماني و. دکتاب لیکوال وایې چې ماده ته خوب بیان کړ چې

ماولیدل حضرت عثمان بن عفان وفات شوی وی اوزه یې دجنازی لمونځ کوم ده وویل چی دازمامړینې ته نغوته ده زه دهغه اولادیم، دا خوب هغه په مابنام کې ورته ویلی و مولاناخالد چی دماخستن لمونځ وکړ وصیت یې وکړ اوځای ناستی یې وټاکه کورته ولاړ په دې شپه کې طاعون حمله پرې وکړه او وفات شو.[1]

حضرت شاه احمد سعید او دده خلفاء

دحضرت شاه علي صاحب اصلي ځای ناستی، اودده دطریقې په ټوله نړۍ کې خپروونکی، دده خاص روزل شوې او دمجددي کورنۍ دسترګو تور؛ شاه احمد سعید بن شاه ابو سعید ۱۲۱۷هـ _۱۲۷۷هـ) و. [2] دی دخپل پلار له وفات نه وروسته په کال ۱۲۵۰هـ کې دحضرت شاه غلام علي او مرزامظهرجانان په ځای‌کیناست اوپوره درویشت کاله ۱۲۵۰هـ ۱۲۷۳هـ د مجددیه طریقې په خپرولو بوخت و اوپه همدې کال ۱۸۵۷هـ کې په هندوستان کې د خپلو پلرونو او نیکونو خانقاه په پرېښودلو مجبور شو اوپه محرم ۷۴هـ کې له دهلي نه روان شو په شوال ۷۴هـ کې مکې مکرمې ته ورسیده، بیایې په مدینه منوره کې هستوګنه غوره کړه دوه کاله ژوندی و اوبیاوفات شو په دې دوه کلنه موده کې په سلهاو ترکو او عربو بیعت خنې واخیست دیوه عیني شاهدپه وینا: که له ده سره ژوند وفا کړې وای اودالړۍ جاري وای نودمریدانوشمیربه یې سلهاوزروته رسیدلی‌وو.[3] د حضرت شاه احمدسعیدخلفاء له شماره وتلي دي په" مناقب احمدیه" [4] کې یې د اتیا

---

(۱) په "سل الحسام االهندي مخونه ۳۱۸، ۳۲۵ په شام اوترکیه کي دمولاناطریقه اوس هم موجوده ده ماپه دمشق، حلب اوترکیه کي ددې طریقې ګڼ شمیر مشائخ لیدلي دي .

(۲) دتفصیلي حالاتو لپاره دنزهة الخواطر اوم ټوک اودمولانا شاه ابو الحسن زید فاروقي"مقامات خیر" وګورئ .

(۳) دشاه محمد عمربن شاه احمدسعید لیک د مولانا سید عبدالسلام هسوي په نامه

(۴) دشاه محمد مظهر تالیف . (۳) په مغربي پنجاب دمیانوالې په ولسوالي کي یوښارګوتی دی .

خلیفه ګانونومونه راغلي دي، په هندوستان کې دده دطریقې دخپرولوکار یوځوا د شیخ دوست محمد قندهاري په ذریعه وشو.

بیادده لوی‌خلیفه خواجه عثمان داماني مړ١٣١۴ه د ډیره اسماعیل خان په موسی زي نومي کلي کې اوسیده دعشق فضایې توده ساتله اود نقشبندیه طریقې په خپرولو بوخت و اودده لوی خلیفه خواجه سراج الدین مړ١٣٣٣ه داطریقه لرې لرې ځایوته ورسوله، خدای پاک ده ته لویه دبدبه ورکړې وه ده دارشاد اوتربیت کار په ټینګ عزم سره دعلم الحدیث له بوختیاسره په مخ بیو اودخپلوپلرونوکارته یې ملاتړلې وه له خواجه سراج الدین وروسته دده کار دده خلیفه دتوحیدداعي اودقران مفسرمولانا حسین علي شاه صاحب ١٣۶٣ه -١٣٨٣ه په اوږوواخیست چې د وابچهرا[٣] اوسیدونکی و، ده دعقائدو داصلاح اودخالص توحید کار دومره په مخ بوتلو چې په هغه زمانه کې یې ساری نه لیدل کیږي، په دې زمانه کې دمجددیه طریقې یو بل لوی شیخ شاه امام علی١٢١٢ه _ ١٢٨٢ه مکانوي و.[١] په ده بانَدې دخلکو دراټولیدو او مقبولیت حالت داسې و چې دده په پختن ځای کې به هره ورځ دمیلمنو لپاره درې سوه وزی حلالیدلې [٢] دده سلسله دحضرت عبدالاحد وحدت چې مشهور په شاه ګل و په ذریعه حضرت مجدد صاحب ته رسیږي. مولاناشاه سیدعبدالسلام صاحب واسطي هسوي١٢٣۴ه _ ١٢٩٩ه هم د حضرت شاه احمدسعیدصاحب لوی خلیفه و چې خورا ستر اوداستقامت خاوند شیخ و اوپه متحده صوبو کې یې دطریقې د خپرولوکارپه مخ بیو.[٣]

---

(١) مکان شریف په ګرداسپور ولسوالی کې یوکلی دی چې زوړنوم یې رترچهتردی.

(۴) دتفصیل لپاره وګورئ تذکره بې مثل راجګان راجوراز مرزا ظفرالله خان مخونه ۵٠٨-۵٢١.

[٣] دتفصیل لپارهٔ دنزهة الخواطر اووم ټوک وګورئ.

دحضرت شاه احمدسعیدصاحب یو زوی شاه عبدالرشید و١٢٣٧هـ _ ١٢٨٧هـ چې د رامپور والي نواب کلب علي خان هم تربیت ځنې ترلاسه کړی و په مدینه منوره کې دخپل پلار له وفات وروسته دهغه په ځای کیناست، په اخرکې مکې مکرمې ته راغی اوهلته دمریدانوپه روزنه بوخت و چې بیاهورې وفات شو اوجنت‌المعلاةکې دفن شو،دده زوی شاه محمدمعصوم (١٢٦٣هـ _ ١٣٤١هـ) په رامپور کې دمعصومي خانقاه تاداو کیښود دووه دیرش کاله په رامپورکې اوسیده اوپه ١٣٤١هـ کې په مکه مکرمه کې وفات شوی[1]دحضرت شاه احمدسعیددویم زوی شاه محمدمظهر(١٢٤٨هـ ١٣٠١هـ) هم خورالوی شیخ اودارشادخاوند و دسمرقند، بخارا، قزان، روم، افغانستان، ایران، جزیرة العرب او شام په سلهاو مریدانو فیض ځنې اخیستی و په کال ١٢٩٠هـ کې یې په مدینه منوره کې ښکلې درې پوړیزه خانقاه جوړه کړه چې د " رباط مظهري " په نامه مشهوره وه . او دباب النساء اوجنت البقیع په منځ کې واقع وه دریم زوی یې شاه محمد عمر و (١٢٤٤هـ _ ١٢٩٨هـ) او دده زوی حضرت شاه ابوالخیر مجددې و .

حضرت شاه عبدالغني

لوی شیخ او ستر محدث حضرت شاه عبدالغني (١٢٣٥هـ _ ١٢٩٦هـ) دحضرت شاه احمد سعید کشر ورور و ده د حدیثو درس له سلوک اوتصوف سره داسې یوځای کړ چې له حضرت شاه عبدالعزیزدهلوي پرته یې ساری موندل گران دي، له باطني شتمني ، مجددي نسبت او کامل شیخ کیدلو سره په حدیثو کې دوخت شیخ اودهنداستاد و ، دده دتدریس په حلقه کې دمولانامحمدقاسم نانوتوي

[1] دده زوي مولانا ابو سعید اوس هم ژوندی دی .

اومولانارشیداحمدګنګوهي په څیر علماء تیار شوي وو. اوپه هندوستان کې دحدیثوسلسله پیل شوه اودحدیثو د تدریس لپاره دیوبند او مظاهرالعلوم په څیر ستري مدرسې جوړې شوې.

دکال ۱۸۵۷ع په بوږنوونکي پیښه کې ده هم له خپل ورور سره یوځای له هندوستان څخه هجرت وکړ اوپه مدینه طیبه کې یې هستوګنه غوره کړه اود" کنزالعمال " دمصنف علامه شیخ علي متقي سنت یې ژوندی کړ په حرمینوکې ټول عمرپه حدیثوبوخت و اوعربو اوعجمواستفاده ځنې کوله اوهمالته وفات شو [۱] د حضرت شاه عبدالغنی صاحب درې خلفاء ډیرمشهورو چې هغه لومړی مولانا عبدالحق اله ابادي مهاجرمکي چې دصاحب الدلائل په نامه مشهورو اوپه کال ۱۳۳۳ه کې وفات شوی دی. دویم شاه ابواحمدمجددي بهوپالي مړ۱۳۴۲ه و اودریم شاه رفیع الدین دیوبندي "ددرالعلوم دیوبند لومړی مهتمم و" حضرت مفتي عزیزالرحمن دیوبندي مړ۱۳۴۷ه ده خلیفه و اودی په ۱۳۰۸ه کې وفات شوی دی، حضرت شاه احمدسعید اوحضرت شاه عبدالغنی چې له هندوستان نه هجرت وکړ له هغه وروسته ددوی خانقاه چې نیمه پیړۍ اباده وه تشه اوخالي پاتې شوه.[۲] بالاخرددې ستري کورنۍ یوه بل نومیالي غړي اوددې طریقې لوی شیخ

(۱) دده شاګرد شیخ محمدیحی ترهتي دده اوذده دمشائخو په حالاتو کې په عربي کې مستقل کتاب لیکلی دی چې" الیانع الجني في اسانیدالشیخ عبد الغني " نومیږي اودا دیوه هندوستاني قلموال دعربیت اوانشاء بهترینه نمونه ده .

[۲] مصنف دمولاناسیدعبدالسلام هسوي یولیک لیدلی دی چې نوموړي دیوه داسې سړي په خوب کې لیدلی و چې له هندنه ددې خطراتوله تګه وروسته دخانقاه دخالي پاته کیدلو شکایت یې کړی و حضرت شاه عبدالغني صاحب له مدینې طیبې نه خوب ورته راولیږه چې ملاعبدالسلام صاحب هسوي بوزئ اوزمونږپه ځای یې کښینوئ په دې وخت کې هغه ددې ځای لپاره ترټولو ښه اومناسب دی.

حضرت شاه ابوالخیر مجددي ۱۲۷۲ھ ۱۲۴۱ھ چی د شاه احمد سعید صاحب باکماله لمسی و دا خانقا یې اباده کړه اوبیادمخلوقاتومرجع وګرځیده .[۱]

دحضرت مجددصاحب کورنۍ له څلورم یاپنځم پشت وروسته له سرهند نه ووتله او دنړۍپه مختلفوسیموکې خپاره شول دمجددي کورنۍ له سرهندنه په وتلو کې ډېر حکمتونه او ګټې دي یوخودا چې دوی خدای دخپلومشرانودقبرونو له مینجورتوب نه وژغورل چی په دې کې ډېر مفاسد اوبیلارې رامنځته کیږي اودا مشاهده شوې ده، او بل دا چی ددوی په خپرولو سره مجددي طریقه هم په نړۍ کې خپره شوه، دمجدد کورنۍ یوه پښه په کابل کې (چې اخري مرکز یې قلعه جواد[۲] دی) میشته شوه هلته په عزت اووقارسره ژوندکوي اوپه ارشاداوتربیت باندې بوخت دي. حضرت نور المشائخ فضل عمر مجددي چی په شیراغا سره مشهور دی له دې پښی سره تړاو لري چی د مریدانو شمیریې له سلهاو او ښتی دی اوپه هند اوپاکستان کې خپاره دي .[۳] دده کشر ورور شیخ محمد صادق مجددي په منځنۍ ختیځ کې دافغانستان سفیر او درابطه عالم اسلام دمجلس تاسیس غړی دی د خپل علم، صلاح تقوی اواسلامي مسائلوسره ددلچسپی له کبله په عربي هیوادونو کې دعزت په سترګه ورته کتل کیږي په هغه عوامي پاڅون کې دواړو ورڼو مرکزي اوقائدانه رول درلود چی په نتیجه کې یې امان الله خان له تخت او

---

[۱] دتفصیل لپاره دشاه ابو الخَیر دځای ناستي شاه ابو الحسن زیدفاروقي کتاب "مقامات خیر" وګورئ.

[۲] له بده مرغه چي روسي یرغلګرو قواواو دافغانستان کمونست حکومت له لاسه دامرکز له خاورو سره خاورې شو، علماءیې څوک بندیان اوځینې جلاوطنه شول ما په ۱۹۷۳ع کې دافغانستان اوایران د دورې په مهال دامرکز ودان اوښکلی لیدلی و اودمولانامحمدابراهیم په بزرګانه شفقتونو باندې مشرف شوم.

[۳] دمحرم په ۲۵ کال ۱۳۷۶ھ کې هغه وفات شو په مکه معظمه اولاهور کې می دده زیارت کړی دی

تاج نه لاس په سر شو او نادر شاه په تخت کښیناست.[۱] په سند کې هم ددې
کورنۍ یومعتبر شاخ د تنده سائیې داد په کلي حیدرابادکې هم میشته دي چې
خواجه محمدحسن مجددي اودده زوی حافظ محمدهاشم جان مجددي يې وتلي
غړي دي .[۲] په مدینه طیـــبه اومـکه مکرمه کې هم دمجددي کورنۍ ښې شتون
لري هغوی هم له خپلوکورنیو عنعنانو اوکړو وړوسره دمعاش او معاد په شریفانه
بوختیاو کې لګیادي او د ښه نام څښتان دي.

احسانیه طریقه او دهغې مشران شیوخ

حضرت سید ادم بنوري که څه هم دحضرت مجددصاحب دعالي طریقې په لمن
کې لوی شوی او روزل شوی دی خو دخپل لوړ استعداد اوښه فطرت په اساس په
مجددیه نقشبندیه طریقه کې دیوه ځانګړې رنګ لرونکی اودیوې ذیلي طریقې
باني دی چې طریقه یي دډیرواجتهادي ځانګړتیاوله کبله په ځانګړې توګه په "
احسنیه طریقه " سره نومول شوې ده . دادالهي حکمت جلوه ګرې وه چې دکومې
عالي کورنۍ تاداو دیوه امي په لاس کېښودل شوی ودهغه په برخه کې د
هندوستان نومیالي علماء، محدثین، دوخت استادان، دکتاب او سنت خپروونکې
، داعیان اومصلحین ، ددیني مدارسو بانیان ، مصنفین او محقیقین ؛ راغلل ،
اوهغه په دې اړه هم دخپل نیکه دسنت پیرو اودهغه دمیراث وارث دی، حکیم

---

[۱] دلیکوال کتاب " دریاي کابل سے دریاي یرموک تک " مخونه ۴۲-۴۳ .

[۲] ماپه کال ۱۹۴۴ع کي حضرت شاه محمد حسن مجددي دهغه دکلي په خانقاه کي لیدلی دی دي
دښه علم خاوندو او تضیفات هم لري مولاناحافظ هاشم جان به ددهلي نظام الدین ته راتلو او د لیکوال
وطن دائره شاه علم الله رائی بریلي ته هم یوځل راغلی و رحمه الله دکابل اوتنده سائي داد دواړه
مجددي کورنۍ په حضرت شیخ غلام محمدمعصوم چي په مشهور په معصوم ثاني سره و، باند ې سره
ګډیږي اوداشیخ دخواجه دمحمد معصوم لمسی و .

الاسلام حضرت شاه ولی الله دهلوي ، سراج الهند حضرت شاه عبدالعزیز، داعي الی الله اومجاهدفي سبیل الله حضرت سیداحمد شهید اومولانامحمد اسماعیل شهید ، سندالهندحضرت شاه اسحاق دهلوي، د دارالعلوم دیوبند باني حضرت مولانامحمدقاسم نانوتوي اوعالم رباني مولانارشید احمدګنګوهي ؛ ددې احسنیه طریقې دمشرانو شیوخو په ذریعه په مجددیه نقشبندیه طریقه کې داخل شوي او په دې طریقه کې یې خلافت ترلاسه کړی. حضرت شاه ولي الله دهلوي دتصوف دطریقومبصراودنسبتونورمز پیژندونکې دحضرت سیدادم بنوري په اړه ډیرې اوچتې خبرې کړي دي او دی دسلوک اواحسان دفن په مجتهدینو او ځانګړو طریقو په بانیانو کې شماري.

دحضرت سید ادم بنوري دخلفاو شمیرخورا زیات وو اودهغوتولو په دې لنډه برخه کې ځایول ګران دي په "نزهة الخواطر" کې دالاندې څونومونه راغلي دي چې له حضرت سید ادم بنوري سره یې نسبت او عقیدت و او ځینو یې خلافت او اجازت ترلاسه کړی وو لکه : دیوان خواجه احمدنصیر ابادي مړ١٠٨٨ه، شیخ بایزید قصوري مړ١٠٩٠ه شاه فتح الله سهارنپوري مړ ١١٠٠ه،شیخ سعدالله بخاري لاهوري مړ ١١٠٨ه) خودده د طریقې دخپرولوکاردې لاندې څلورو خلفاو ترسره کړی دی چې دده دروزنې اوتعلیم نمونې اودده یادګار وو: حضرت سیدشاه علم الله حسني مړ ١٠٣٣ه ١٠٩٤ه) حضرت شیخ سلطان بلیاوي،حضرت حافظ سیدعبدالله اکبرابادي اوشیخ محمد شریف شاه ابادي .[1]

---

(١) دده یومشرخلیفه خلیفه عبدالنبي و " شام جوراسي دجالندهرولسوالي " چې دخپلې زمانې لوی عارف اوشیخ و، دده په ولایت اولویوالي باندې دده وخت خلک یوه خوله دي شاولي الله صاحب په " انتباه في سلاسل اولیاءالله " کې دده یوباریکه لیک نقل کړی‌دی دتفصیل لپاره د"نزهةالخواطر" شپږم ټوک وګورئ .

حضرت سید شاه علم الله او دهغه کورنۍ

دحضرت سید شاه علم الله[۱] په اړه حضرت سیددهجرت په مهال ویلي و چې: سیده ! په ډاډه ژړه ځه ! او په خپل ځای کېنینه! اودده په مشائخوکې به ستانسبت داسې وي لکه په ستوریوکې دلمر"دحضرت سیدادم بنوري مجاز اونږدې بزرګ خواجه محمد امین بدخشي دده په اړه وايي: ددنیابوډې یې ځان ته نه پرېښودله په هندوستان او عربو کې هم دده دتقوی او استقامت په اړه خبرې کېږي، ډیروخلکوو به چې ده ته کتل ویل به یې شاید صحابه کرام به همداسې وو[۲].

د"بحرنرخان " مصنف دده په ژوند لیک کې کاږي: مجاهداتیکه ازان بیگانه زمانه درباب نفرت دنیا باتباع طریقه نبویه بظهورامده بعدازصحابه کرام در دیگر اولیاء امت متاخرین کمتر یافته می شود . دی وايي: (کله چې حج ته لاړ) دمکې معظمی اومدینې منورې خلکو چې دده قوي عمل، پوره اتباع، اوعزیمت ولید نوویل به یې چې: هذا کابي ذر " یعنې شاه علم الله صاحب په دې زمانه کې د ابو ذرغفاري نمونه دی او داجمله په حرمینو کې دهر چاپه خوله وه. ددې مکملې اتباع نتیجه وه چې دده دوفات په شپه عالمګیرخوب ولیدچې نن شپه رسول الله ﷺ وفات شوی وي باچا په دې خوب سره ډیراندیښمن شو له علماءو نه یې دتعبیرپوښتنه وکړه هغوورته وویل چې: په دې شپه کې به سید شاه علم الله وفات شي ځکه هغــه ګام په ګام درسول الله پیــروي کــوي ددولتې خبرلوځ له اطلاع نه

(۱) دده مفصل حالات په دې لاندې کتابونو کې وګورئ: دمولاناغلام رسول مهرکتاب "سیداحمدشهید" لومړۍ برخه، دلیکوال کتاب"سیرت سیداحمدشهید" لومړۍ برخه، دمولوي محمد الحسني مرحوم کتاب " تذکره شاه علم الله حضرت شاه ولي الله په " انفاس العارفین" کې هم دده یادونه کړې ده .

(۲) نتائج الحرمین دشیخ عبدالحکیم په حواله .

معلومه شوه چی په همدې شپه هغه جناب وفات شوی و .[۱]

دده په کورنۍ کې احسنیه طریقه په پرلپسې توګه جاري وه چی په دوی کې دده ځلورم زوی حضرت سیدمحمدمړ۱۱۵۶ھ دهغه زوی حضرت سیدمحمدعدل مشهورپه شاه لعل صاحب سمړ۱۱۹۲ھ، حضرت سیدمحمدصابرین سعیدایت الله ابن شاه علم الله مړ۱۱۶۳ھ ، حضرت شاه ابوسعیدابن سیدمحمدضیاء بن سیدایت الله بن علم الله ۱۱۹۳ھ حضرت سیدمحمد واضح بن سیدمحمدصابر[۲] مولانا سید محمد ظاهر حسني مړ ۱۲۷۸ھ ؛ مولاناسید خواجه احمد ابن یسین نصیر ابادي مړ۱۲۸۹ھ او حضرت شاه ضیاء النبي مړ۱۳۲۶ھ ؛ خورا لوی لوی بزرګان اولوړ رتبه مشائخ تیر شـــوي دي چی له دوی نه په زرهاو انسانانو دایمان اواحسان نعمت، عمل په شریعت اودسنت دپیروي توفیق ترلاسه کړی دی[۳].

---

(۱) دشیخ وجیه الدین اشرف په کتاب "بحرزخار" کې په مفصله توګه اودحضرت شاه غلام علي د ملفوظاتو په مجموعه " درالمعارف" ترتیب کونکي شاه روف احمد مجددي مخ۴۶ کي په لنډه توګه دا ریبنتونی خوب راغلی دی .

(۲) دی د دیارلسمې پیړۍ په پیل کې وفات شوی دی .

(۳)دحالاتو لپاره يې د نزهة الخواطر شپږم او اووم ټوکونه وګورئ

شیخ سلطان بلیاوي

د حضرت سعید ادم بنوري دویم لوی خلیفه شیخ سلطان بلیاویؒ و[1] له "نتائج الحرمین" نه د اسې معلومیږي چې دحضرت سید ادم بنوري په مشرانوخلفاو کي اکثره دده نوم له شاه علم الله صاحب سره یو ځای راځي [2]

حافظ سید عبد الله اکبرابادي او ولي الالهیه طریقه

د حضرت سیدادم بنوري دریم سترخلیفه چې دده په ذریعه دده دطریقې خپراوی تر هر چازیات وشو هغه حافظ سیدعبدالله اکبرابادي و دحکیم الاسلام حضرت شاه ولي الله دهلوي پلارعبدالرحیم فاروقي مړ۱۱۳۱ھ دده خلیفه او تربیت یافته و[3] دحضرت شاه ولي الله اوشاه عبدالعزیز په سلسله کي حضرت سید احمد شهید راځي.

---

[1] بلیا دبهارپه ولایت کي دګنګا په غاړه اباده وه اوس داخای د (بیګوسرای ولسوالی) لکهمنیه په نامه سره شهرت لري مونګیرته مخامخ ددریاب په بله غاړه ده

[2] متا سفانه چې دده حالات او ملفوظات نشته اوس په دې کلي کې دده کورنی اباده ده.

[3] دحافظ سیدعبدالله اکبرابادي دفضائلواومناقبو له پاره د" انفاس العارفین" مخونه ۶-۱۵ وګوري :حضرت شاه عبدالرحیم دحالاتو اوکمالاتو لپاره شاه ولي الله صاحب "انفاس العارفین" لیکلي دي او په تفصیل سره یې دده ژوند لیک او د کورني حالات راخیستي دي داکتاب په کال ۱۳۳۵ھ کي په مطبع مجتبایي کي چاپ شوي وګوري مخونه ۱۵-۸۷.

بیادهغه په واسطه حضرت حاجي عبدالرحیم شهیدولایتي، میانجي نور محمد جهنجهانوي اودده په واسطه شیخ العرب والعجم حضرت حاجي امدادالله مهاجر مکي اودده خلیفه ګان: مولانامحمدقاسم نانوتوي، حضرت مولانا رشید احمد ګنګوهي، حکیم الامت مولانااشرف علي تهانوي، بیادمولانا رشیداحمد ګنګوهي په واسطه حضرت شیخ الهندمولانامحمودحسن دیوبندي ، حضرت شاه عبدالرحیم رائپوري، حضرت مولاناخلیل احمدسهارنپوري اومولاناحسین احمد مدني د حضرت شاه عبدالرحیم په خلفاوکې: حضرت مولانا عبدالقادر رائپوري اود مولانا خلیل احمدصاحب په خلفاوکې: حضرت مولانا محمد الیاس کاندهلوي (دنظام الدین دتبلیغي جماعت باني) اوحضرت شیخ الحدیث له احسنیه مجددیه طریقې سره تړاو درلود او ددې طریقې مجاز و او دارشادخاوندان دي. دحضرت شاه ولي الله اوشاه عبدالعزیز صاحب په اړه په دې برخه کې څه لیکل ناشوني دي :

سفینه چاهیے اس بحر بے کران کیلئے

دده ژوند لیک د " تاریخ دعوت وعزیمت " یوځانګړې توک غواړي چې شاید ددې لړۍ پنځم توک شي دحضرت مرزامظهرجان جانان په اړه دشاه ولي الله صاحب خبرې تیرې شوې. دحضرت شاه ولي الله په اړه حضرت شاه غلام علي صاحب په "مقامات مظهري" کې دمرزاصاحب داقول رانقل کړی دی: شاه ولي الله صاحب دیوې طریقې وضاحت وکړ، دحقائقواومعارفو داسرارو او دقیقو علومو په بیانولو کې هغه یوځانګړی اسلوب لري په علماو کې هغه درباني لقب ور دی اوپه هغو صوفیانو اومحققینوکې هم چې دظاهري اوباطني علم جامع و داسې خلک دګوتو په شمیرلو ور دي؛ چاچې دده په څیر په علوماو مضامینو خوله خلاصه کړې[1].

---

[1] مقامات مظهري مخونه ۶۰-۶۱ چاپ مطبع احمدي.

دمعقولاتوامام علامه فضل حق خيرابادي چې کله دشاه صاحب کتاب " إزالة الخفاء"
وليد نود خپلو شاګردانوپه مخ کې يې په ډاګه وويل: ددې کتاب مصنف يوژور او
پلن درياب دی چې ساحل يې نه ترسترګوکېږي. سترعالم علامه مفتي محمود
عنايت احمد کاکوروي وايې: شاه ولي الله صاحب د طوبی د ونې په څيردی چې بيخ يې
دده په کورکې دی‌نباخونه اوڅانګې يې دهرمسلمان کورته رسيدلي دي[۱] تر کومه ځايه
چې دشاه عبدالعزيز صاحب خبره ده؛ په جامعيت،په معْقولاتو، منقولاتو اوادبي فنونوکې
يوډول مهارت، دتدريس قوت، باطني فيض، ښه تربيت اود تصنيف ځواک، دخبر
خوږوالي، داخلاقوپراخي، دهنددمسلمان ملت لپاره زړه سوی اودزدمندي او زيات
فيضان کې به په لرې لرې ځايونو کې دده ساری پيداکول ډېر ګران کار وي .[۲]

حضرت سيد احمد شهيد او دده ډله

دسيداحمدشهيد له احسنيه مجدديه طريقې سره خصوصي تړاو و اودده په
حالاتو اوژوند ليک باندې لوی لوی کتابونه ليکل شوي دي مولانا غلام رسول مهر
دده په ژوند باندې يوکتاب ليکلی چې (سيد احمد شهيد) نوميږي اوپه څلور ټوکه
کې دی اودليکوال کتاب د(سيرت سيداحمد شهيد) په دوه ټوکه کې دی اودده د
ژوندلپاره ددې کتابونو مطالعه کافي ده[۳]، ده چې په خپله زمانه اودهندوستان په
تاريخ کوم اغيزشيندلی‌دی اوخدای ﷻ دخلکودهدايت اوداسلام دخپرولو اوساتنې

---

[۱] دتفصيل لپاره د نزهة الخواطر شپږم ټوک وګورئ .

[۲] دتفصيلي حالاتو اوکمالاتو لپاره دنزهة الخواطراوو م ټوک وګورئ .

[۳] په دې لړ کې دليکوال دکوچني کتاب (تحقيق وانصاف کي عدالت مين ايک مظلوم مصلح کامقدمه)
مطالعه هم ګټوره ده .

کوم کارځینې اخیستی دهغوپه اړه په یوځوشهادتونو بسنه کوو، دهغه وخت یود نظر خاوندعالم مولوي عبدالاحدصاحب لیکي: دحضرت سیدصاحب په لاس له څلویښت زره زیات هندوان اونورکفارمسلمان شول، او درې سوه زره مسلمانان دده په لاس بیعت کړی دی اوکومه طریقه چې دده خلفاو اودخلفاو خلفاو په ذریعه دځمکې په مخ جاري شوې ده په دې طریقه کې په کروړونو مسلمانان دده په بیعت کې داخل شوي دي[1]، نومیالی رباني عالم اومجاهدمولاناولایت علي عظیم ابادي مړ۱۲۹۹ه لیکي: په زرهاوو انسانانوخپل دین پریښود اوپه اسلام مشرف شول اوپه زرهاوو انسانانو له باطلومذاهبونه توبه وکړه، دېنځو شپږوکلونو په موده کې په هندوستان کې دیرش لکه کسانو له سیدصاحب نه بیعت وکړ اودحج په سفرکې تقریبا یولک خلکو بیعت ځینې وکړ[2].

دهندوستان مشهوراو نومیالي مصنف نواب سیدصدیق حسن خان دبهوپال والي مړ ۱۳۰۷ه دسیدصاحب دښونې اوروزنې اغیزې په خپله لیدلې دي دې‌یې چې لیدلی و دهغوخلکو زمانه یې لیدلې ده اوهغه خلک یې په خپله لیدلي دي په "تقصارجیود الاحرار" کې لیکي: دخدای دمخلوق په لارښوونه اودخدای لورته په بللوکې هغه دخدای یوه نښانې وه زیات مخلوق اویوه نړۍ په قلبي توجه اوبدني تربیې سره دولایت درجې ته ورسیدل دده دخلفاوو وعظونو دهندځمکه دشرک اوبدعت له خزلو پاکه کړه اودکتاب اوسنت په لاره یې برابر کړل تراوسه پورې دده دوعظ اوپندبرکتونه جاري دي. وړاندې لیکي: لنډه داچې په دې زمانه کې ددنیاپه یوه هیوادکې هم دده په څیردکمالاتوخاوند څوک نشته اوکوم فیوض چې دحق له دې ډلې مخلوقاتوته

---

[1] سوانح احمدي.

[2] د مولانا ولایت علي عظیم ابادي رساله "دعوت" چې د ده د نهو رسالو په مجموعه کې راغلي ده مخ ۶۵.

رسیدلي دي دهغولسمه برخه هم ددې زماني علماء اومشائخو نه دي رسولي، لکه چې مخکې تیر شول دسیدصاحب په واسطه ددیوبندمشران اودصادقپور [۱] مشران په مجددیه نقشبندیه طریقه کې داخل اواجازت او خلافت یې ترلاسه کړی دی له دې حضراتو نه چې په دې وچه کې ددیني علومو دخپرولو، دمدارسوجوړولو اوداصلاح اودعوت کوم ستر کارونه عملي شوي دي اویود انصاف خاوند هم انکارنه شي ځني کولای؛ هغه ټول دحضرت مجدد الف ثاني دتجدد او اصلاح نتائج او دده دثمراتو اوبرکاتو په فهرست کې شامل دي .

همده دیوولسمې پیړۍ دله ستونزو ډک دورپه پیل کې ددې کارونو لپاره لاره هواره کړه ددې لپاره یې حالات برابر اوفضاسمه کړه په زړونوکې یې دهغه جذبه او ولوله راوپښه کړه اویوه داسې ډله یې یادګار پرېښوده چې دزړه په سوز اوباطني نورسره یې ددین شمه روښانه اوځلانده وساتله اوبیاله یوې شمې نه بله پسې لګیده اوپه دې هیواد کې یې دکفر او جهالت، شرک اوبدعت تیارې داسې خپرې نه پرېښودې لکه د لسمې پیړۍ په اخرکې چې :

اغوشته ایم هرسرخاري بخون دل = قانون باغباني صحرا نویشته ایم .

---

[۱] صادقپور دپټني مشهوره محله ده چې د سیدصاحب دجهاد اواصلاح دتحریک تر ټولو لو ی مرکز و اوهورې داکار ترپایه پورې جاري و اوپه دې لړ کې یې زیاتې قربانۍ ورکړې چې وتلې او بارزغړي یې دالاندې کسان و: حضرت مولانا ولایت علي عظیم ابادي، مولانا یحی علي، مولاناالحمدالله، مولاناعنایت علي غازي، مولاناعبدالله(امیرمجاهدین چمرقند)اومولاناعبد الرحیم صادقپوري ﴿من المؤ منین رجال صدقوا ما عاهد وا الله علیه فمنهم من قضی نحبه ومنهم من ینتظر وما بدلوا تبدیلا ﴾ .

دحضرت مجددصاحب کتابونه اورسائل

په پای کې دمجددصاحب دکتابونو په فهرست وړاندې کولوباندې اکتفاکوو دهغوتفصیلي پیژندنې لپاره لوستونکو ته مشوره ورکووچې دمولاناسید زوار حسین شاه دغوره کتاب "حضرت مجددالف ثاني"[1] مضمون: دحضرت مجدد الف ثاني قدس سره عالي تصنیفات وګورې چې په هغه کې لیکوال دهریوه کتاب تفصیلي تعارف کړی دی اودهغوپه اړه یې ارزښتناک موادیوځای کړي دي.[2]

۱- إثبـات النبـوة :

"عربي" قلمي نسخه یې دمجددي کورنۍ په کتابخونواوخانقاوکې خوندي وه د اداره مجددیه کتابخونوناظم اباد کراچې له خواپه کال ۱۳۸۳ه کې اصل عربي متن له اردو ژباړې سره چاپ کړ بیااداره سعدیه مجددیه لاهورپه کال ۱۳۸۵ه له نوررسائلو سره یواځې عربي متن پرته له اردو ژباړې چاپ کړ.

۲- رد روافـض : دارساله دځینې ایراني شیعه علماو درسالې په ځواب کې لیکل شوې ده اوغالبادکال ۱۰۰۱ه په شاوخواکې لیکل شوې ده ددې رسالې ځینې مضامین په لومړي دفترمکتوب ع۸۰ ـ او-۲۰۲ کې هم راغلې دي. ددې رسالې فارسي متن دفارسي مکتوبات شریف په اخرکې ډیرو چاپ ځایونو خپورکړی دی، حشمت علي خان صاحب په کال ۱۳۸۴ه کې له رامپورنه ددې فارسي متن دډاکتر

(۱) خپرونکې اداره مجددیه ۲/۵ ایچ ناظم اباد عـ۳ـ

(۲) مخونه ۶۷۶- ۶۸۷.

پروفیسرغلام مصطفیخان له اردو ژباړې سره یوځای خپورکړ، بیااداره سعدیه مجددیه لاهورفارسي متن بیل او اردوژباړه بیله چاپ کړه حضرت شاه ولي الله محدث دهلوي ددې رسالې شرح لیکلې ده چې چاپ شوې نه ده .

۳- رساله تهلیلیه: "عربي" دارساله په کال۱۰۱۰ه کې ترتیب شوې ده ددې یواځې قلمي نسخې وې اداره مجددیه ناظم ابادکراچي په کال۱۳۸۴ه کې عربي متن له اردو ژباړې سره خپورکړاو اداره سعدیه مجددیه لاهورپه کال ۱۳۸۵ه کې یواځې عربي متن له نورو رسائلو سره چاپ کړ .

٤- شرح رباعیات: دا دخواجه باقي بالله دوه څلوریځې دي چې ده په خپله تشریح کړې دي او حضرت مجددصاحب دهغې شرح شرحه لیکلې ده اداره سعدیه مجددیه لاهور اواداره مجددیه ناظم ابادکراچي په ترتیب سره په کال ۱۳۸۵ه اوکال۱۳۸۶ه کې چاپ کړېده شاه ولي الله صاحب هم ددې څلوریځو دشرح شرحه لیکلې ده چې "کشف الغین في شرح رباعیتین"نومیږي اومطبع مجتبائي دهلي په کال ۱۳۱۰ه کې چاپ کړې ده .

٥- معارف لدنیه: " فارسي": په دې کې دمجددصاحب خاص معارف او دسلوک اوطریقت مهم مباحث پکې راغلي دي چې په خپله مجددصاحب په کال ۱۰۱۵ه یا د ۱۰۱۶ه کې ترتیب کړې ده هرمضمون ته یې د"معرفت"عنوان ورکړی دی دټولو معارفوشمیر۴۱یوڅلویښت دی ددې رسالې فارسي متن تر ټولوحافظ محمدعلي خان شوق درامپورله احمدي چاپ ځای نه په دسمبر۱۸۹۸ع کې چاپ کړی دی بیادحکیم عبدالمجیدسیفي مجلس علمي ډابهیل، اداره سعدیه مجددیه،اواداره مجددیه په مختلفوکلونوکې خپورکړی دی .

٦- مبد أومعاد: " فارسي" په دې رساله کې دحضرت مجددصاحب علوم او معارف راغلي دي ددې مضامين دمختلفومسودو په شکل کې و چې دحضرت مجدد صاحب خليفه محمدصديق کشمي په کال١٠١٩ه کې مدون اوترتيب کړل اومضامين يې د" منها" په عنوان سره بيل کړل ټول مضامين يې يوشپيته دي په چاپ شوي نسخوکې يې ترټولوزړه فارسي نسخه دمطبع انصاري دهلي کال ١٣٠٧ه ده، بياځوځله په مختلفوکلونوکې چاپ شوې ده، په اخرکې په کال ١٣٨٨ه کې اداره مجدديه ناظم ابادکراچې فارسي متن دمولاناسيد زوارحسين شاه له اردوژباړې سره خپورکړ ددې کتاب " مبداومعاد" عربي ژباړه دشيخ مراد مکي په قلم شوې ده اودعربي مکتوبات په حاشيه کې راغلي .

٧- مکاشفات عينيه: دامجموعه دحضرت مجددصاحب په داسې مسودوباندې مشتمله ده چې ځينې خلفاوېې خوندي کړې و، دحضرت مجدد صاحب له وفات نه وروسته مولانامحمدهاشم کشمي په کال ١٠٥١ه کې ترتيب کړ دارساله دلومړي ځل لپاره اداره مجدديه ناظم ابادکراچې فارسي متن له اردو ژباړې سره په کال ١٣٨۴ه کې چا پ کړ .

٨- مکتوبات إمام رباني : دادمجددصاحب ترټولولوی علمي، اصلاحي او تجديدي يادګاردی اودهغو وهبي کمالاتو، اجتهادي اوتحقيقي مقام، دتحقيق اومعرفت اودده دزړه جذباتو اواحساساتو هنداره ده چې دده له امله ده "مجددالف ثاني" لقب ورکړل شوی دی. دده علمي مقام څرګندول اودهندوستان په فارسي ادب کې(چې دده اهميت) د"هندي سبک" په طنزيه نوم سره نه کميږي) دهغه مقام ټعينول اودده دعلومو اومعارفودراڅرګندولولپاره يوځانګړی کتاب په کاردی. داکتاب دهندوستان په

هغه ځانګړوکتابونوکې شماردی چې له هندنه دباندې سترو پوهانواوعلماووتوجه ورته کړې ده په عربي اوترکي ژبوکې یې ژباړې شوي دي

دعلمي اوروحاني مرکزنو په درسي نصاب کې داخل شوی اهل علم اواهل سلوک هروخت دده په مطالعه بوخت پاتې شوي دي اودده په تازه والي کې تراوسه پوري کوم توپیرنه دی راغلی دمکتوباتومجموعي شمیرپنځه سوه شپږ دیرش۵۳۶ دی اوپه دریودفترونو کې دی، په لومړي دفترديري سوه دیارلس ۳۱۳لیکونه یامکتوبات دي دادفتردحضرت مجددالف ثاني په نغوته دده خلیفه یارمحمد جدید بدخشي طالقاني په کال ۱۰۲۵ه کې ترتیب کړی دی. په دویم دفتر کې نه نوي ۹۹ لیکونه راغلي دي اودادخواجه محمدمعصوم په اشاره په کال ۱۰۲۸ه کې مولانا عبدالحي حصاري شادماني ترتیب کړي دي . په دریم دفترکې یوسل او څوارلس ۱۱۴ لیکونه دي دادده مشهورخلیفه مولانا محمدهاشم کشمي په کال ۱۰۳۱ه کې ترتیب کړی دی. وروسته لس نور لیکونه چې په اخر وخت کې لیکل شوي و په دي کې شامل کړل شواوددي دفتر دټولومکتوباتو شمیر یوسل او څلورویشت ۱۲۴شو . دمکتوبات شریف ګڼ شمیرچاپونه په مختلفووختوکې خپاره شوي دي لومړی چاپ غالبادلکهنود نولکشورچاپخې دی له دې نه وروسته څوځله همدې چاپ ځای چاپ کړی دی له دې وروسته له مطبع احمدي دهلي، مطبع مرتضوي دهلي نه څوځوځله چاپ شوی دی. په کال۱۳۲۹ه کې مولانا نوراحمد امرتسري په ډیراهتمام سره اوپه ډیره ښکلي بڼه چاپ کړ چې ډیري ځانګړتیاوې لري [۱]

---

[۱] دمولاناسید زوارحسین شاه له کتاب " حضرت مجدد الف ثاني " نه یې غورچڼ اخیستل شوی دی دژباړې د ختم ورځ ۱۳مارچ ۲۰۰۲ دچهارشنبي و رځ د ورځې یوه نیمه بجه سرای نورنګ ضلع لکي مروت محمد وزیر "حامد"

مــل

په افغانستان کې

دحضرت مجدد صاحب کورنۍ

لیکنه : د ښاغلی مولوي صاحب رحیم الله زرمتي

بسم الله الرحمن الرحیم

بنابي دکتاب په اوږدوکې مولوستي وي چې مولف په افغانستان کې د جناب مجدد صاحب دکورنۍ په اړه دپوره معلومات له بنودلوڅخه خپله ناوسي څرګنده کړې اوداچې دهندد وچې تاریخ پوهان اوسوانح لیکونکې تل دادریغه اوافسوس کوي چې دافغانستان سرشاره خاوره ډیرې علمي تاریخي او سترې ملي خیرې لرې خو هویت او پیژندوینه یې نه ده ساتل شوې . دپورته دوو ارمانونو له مخې اودې کبله چې دجناب مجددصاحب هغه پور او حق مو څه ناڅه ادا کړی وي چې پرموږ یې لري دخپلو نیمګړو هڅو اودهغو ځاني لیکلویادابنتونو په پایله کې مې لاندې ضمیمه تیاره کړه، خدای دې وکړي زمادغه هڅه په خپل دربارکې قبوله کړې.

که څه هم مجددصاحب په هند کې زیږیدلی اوهلته لوی شوی خو کورنۍ یې له افغانستان نه سرچینه اخلي ځکه چې ددوی نیکه جناب فرخ شاه صاحب دافغانستان اوسیدونکی و اوقبریې اوس هم دکابل شمال دنجراب په ولسوالۍ " دره فرخ شاه " کې دی، دکتاب لیکوال د نومو ړي د ژوندلیک دکتاب په دریمه برخه کې راوړی . مـو لف رحـمه الله تـعالی لیکلي دي چې دامام مجددقـد س سره بزرګان اولادونه په خلورم پنځم پشت له سرهندڅخه ووتل اودتبلیغ او طریقې مبارکې د خوررولو لپاره په نوروسیموکې میشته شول په دې کې یوه څانګه (شاخ) په کابل کې و چې(قلعه جواد)یې وروستی مرکز اوخانقاه وه په پوره عزت او وقار په افاده او ارشاد بوخت وو، په دې ترڅ کې یې دحضرت مولاناومرشدنا نورالمشائخ اودده فرزند اوجانشین حضرت

حضرت مولاناومرشدنا ضیاء المشائخ قدس سرهما یادونه کړې ده مګر له هغه نه پورته بزرګواران یې نه دي یادکړي. کیدای شي چې کره معلومات په لاس نه وي ورغلي؛ څرنګه چې ددغې څانګې (شاخ) یوه څانګړتیاداده چې ټول مشایخ کرام یې قـدس سرهم دحضرت امام مجددقد س سره له اولاد نه اباعن جد علماء اوکامل مکمل شیوخ دي قـدس سرهـم نومناسبه ده چې دغه بزرګواران قدس سرهم له سره تر پایه ددوی مبارکانود رواج شوې شجرې په ترتیب سره یاد کړل شي.

دکابل دحضرت صاحبانو دکورنۍ شجره

دامام مجددقـدس ددریم فرزندحضرت خواجه محمدمعصوم (قدس سره) مشر فرزند اوخلیفه قیوم زمان حضرت خواجه محمد صبغة الله(قد س سره) دی چې دکابل حضرات کرام قدس سرهم دده اولاده ده ، نوموړی دحضرت امام مجدد قـدس سره دبختور ژوندپه وخت په سرهند شریف کې په ۱۰۳۳هـ کې کې پیدا شوی دی اودغه نوم هم هغه جناب ورته غوره کړی دی په عمدة المقامات[1] کې یې حالات په تفصیل سره راغلي دي. او وفات یې په ۱۱۲۱ هـ لیکلی دی .

دده دوم فرزنداوخلیفه حضرت امام العارفین قدوة العالمین صاحب کمال وتکمیل شیخ محمداسماعیل (قدس سره) دی. دده دپرهیزګاري واقعه اونورکمالات په عمدة المقامات کې راغلي دي [2] کال۱۱۳۶دجمادی‌الاول په ۲۶مه کی وفات شوی . دده فرزند او خلیفه حضرت (قطب الأقطاب غوث الأغواث سرمست باده، قیوم زمان) حضرت شیخ حاجي غلام محمدمعصوم قدس الله تعالی سره دی.باطني کسب یې له خپل نیکه حضرت قیوم زمان قد س سره څخه کړی اودخلافت درجه یې هم له هغه جناب څخه ترلاسه کړې ده دده په هکله

(۱) عمدة المقامات ۳۴۲ ــ ۳۸۷ .

حضرت خواجه عروة الوثقی قدس سره دده غورنیکه، دده نیکه حضرت قیوم زمان ته وراندوینه (پیش گویي) کړې وه چې :

" از نسل تو فرزند عزیز الوجود تولد خواهد شدخواه از توبی واسطه و خواه از فرزندان تو بواسطه چون ان عزیز رادریابیان راقایم مقام من دانسته اسم مرابوی ذاری که وارث نسبت مجددی و معصومی وی خواهد بود و فیوض و برکات اوالی یوم القیامت دراولاد و منتسبان ا و خواهد ماند و طریقه علیه اکابر را رواج دیگر خواهد افزود " [عمدة المقامات۳۹۶ مخ] [۱]

هماغسې جامع الکمالات شیخ وګرځیده او هماغسې برکات یې په اولاده کې تر پایه پورې وو. دده زیات مناقب پهعمدة المقا مات[۲]کې راغلي دي. وفات یې په ۱۱۶۱هـ دخه کم سلوکالو په عمرواقع شوی قد س الله تعالی سره دحضرت قطب الاقطاب امام الاولیاء حضرت شاه غلام محمدمعصوم قـد س سره ډیرزامن وو چې ډیرومسلمانانو ته یې ګته

(۲) عمدة المقامات ۳۸۱ ــ ۳۸۶ .

(۱) عمدة المقامات دعمدة العرفاء الکاملین " زبدة العلماء الراسخین قدوة اولیاء الله حضرت خواجه محمد فضل الله قدس الله تعالی سره تالیف دی چې د ۱۲۳۳هق کال دروژې مبارکې په ۲۹ مه یې دسند په تندو محمدخان کې پای ته رسولی دی دعمدة المقامات وروستی چاپ د جناب مرشدنا ووسیلتنا إلی الله تعال ی حضرت خواجه ضیاء المشائخ صاحب قدس سره په لارښوونه دکابل دنعماني کتابخانې مالک جناب حاجي بهادرخان رحمه الله په زیارمیزان ۱۳۵۵ھ کې چاپ شوی دی چې جناب ضیاء المشائخ صاحب په خپله یوه سریزه هم پرې لیکلې ده .

دیادوړ ده چې جناب حضرت خواجه محمد فضل الله اوجناب حضرت خواجه ضیاء الحق شهید دافغانستان دکوهستان دحضراتو کرامو نیکه (قدس سرهما) نیکه دی. دواړه دجناب حضرت بې بې صاحب کلان (قدس سرها) زامن و، نوموړې د جناب قیوم جهان دخور لور او دنوموړي خلیفه هم وه ډیرزیات کرامات کمالات الله تعالی ورکړی و، زیارت یې دمزارشریف په روضه مبارکه کې دی، ددې پلار حضرت امیر شریعت سید عطاء الله شاه بخاري دی، اوموریې دقطب الاولیاء حضرت خواجه غلام محمد معصوم لوروه قدس الله تعالی اسرارهم .

[۲] عمدة المقامات(۴۲۳-۴۳۳ مخ)

رسیدلې ده په دوی کې جناب قدوة الأولياء حضرت شاه غلام محمد (قدس سره) چې په حضرت جي صاحب مشهور و اوزیارت یې د پیښوردشعبه بازارپه ختیز پلوکې نبي لاس ته د یولوی جومات په څنګ کې دی، دوالدصاحب په ژوندکې کمال او تکمیل ته رسیدلی دی اوعالمونه عالمونه یې مریدان اومخلصین وو. دی مبارک به دکال شپږمیاشتې په لاهورکې له تولې کورنۍ اومخلصینوسره اوسیده اوشپږ میاشتې په پیښور کې په عمدة المقامات (۳۹۶ـ ۴۲۳مخ)کې یې ډیرمناقب راغلي دي په ۱۱۷۷هـ کال کې د وروکي اخترپه شپه په پیښورکې وفات شوی دی.

یوبل فرزندیې حضرت خواجه عزت الله قـد س سره د مسلمانانوپه عرفاني خدمت بوخت په کابل کې وفات شوی دی چې زیارت یې دکابل د مرنجان غونډۍ په جنوب شرقي خنډه باندې واقع دی قـد س سره. د حضرت قطب الا قطاب وروستنی فرزند حضرت مجدد (مائة ثالث العشرغو ث الجن والبشرقطب زمان قیوم جهان زبده اهل الله) حضرت حاجی محمدصفی الله قـد س سره، ډیرجامع بزرګوار اود زیاتومناقبوخاونددی اوعمدة الـمقامات هم دده په حالا توپای ته رسیدلی دی. دی مبارک د کابل،کوهستان، چارباغ دحضراتو کرامو غورنیکه دی قدسنالله تعالی بأسرارهم العالیه.

نوموړي په کابل کې سکونت اواوسیدل غوره کړ، دولادت کال یې ۱۱۵۶هـ یاد کړی دی، اود دوم حج په سفر د۱۲۱۲هـ ق دذي القعدي په ٦مه د(جدیدې) په بندرګاه کې وفات شوی دی اوهمالته یې زیارت هم دی قدسنالله بسره العالی. له دِه مبارک څخه ډیرزامن پاتې شول چې دکمالا تو خاوندان وو قـد س سرهـم. ددوی ډیرې عرفاني ګټې مسلمانانو ته رسیدلي جزاهم الله خیرا عن الإسلام والمسلمین[1].

---

(۱) دحضرت قیوم جهان (قدس سره) په اتو زامنوکې شپږم زوی حضرت خواجه میا ظهورالله قد س سره دی چې له وړکتوب څخه په خپل والد صاحب (قدس سره) ډیرګران و دننګرهار د چارباغ صفادحضراتوکرامو قـدس الله تـعالی اسرارهم نیکه دی اوهلته یې مبارک زیارت دی. نوموړی د زیات علم اوعرفان خاوندو، دریم زوی یې حضرت خواجه عطای معصوم (قدس سره) دی چې ډیربزرګوار، ستر عالم، عارف، متقي اوډیر پرهیزګار و،دخپلو پلرونواونیکونو قدس سرهم دعلمي اوروحاني امانتونوپوره ساتندوی او وارث و رحمهم الله تعالی . دده مبارک په څلورو بزرګانو اوعلماوو

زامنو کې مشر زوی جناب حضرت خواجه شاه ضیاي معصوم قدس الله سره دی. دی دمجددیت دباغ هغه ښایسته اوزړه وړونکې ګل و چې دده ښایست او خوشبویی ددغه باغ ښایست دوه برابره پسې زیات کړ. دی هغه بې تاجه بادشاه و چې د فقیرۍ په بڼه کې یې باچایې کول خلکوته ورزده کړل، دامیرعبدالرحمان غوندې مستبد اوتریخ طبیعته باچابه رسی په غاړه ده جناب ته ولاړو، او امیرحبیب الله خان خوبی له باچا کیدو دمخه مریدو، دده مبارک صفات، مناقب اوکمالات له دې نه ډیرزیات دي چې په دغه پای لیک کې ځای شي خوجناب ډاکترصاحب ابوالخیرمحمد زبیرته دې الله تعالی ډیرخیر او اجرونه ورکړي چې ددوی په هکله یې ځانګړی کتاب (تجلیات ضیای معصوم) په اردو ژبه په پوره تفصیل لیکلی.

په دغه کتاب کې یې دده جناب احوال، فضائل، کمالات اوخوارق یادکړي دي جزاه الله تعالی خیرا. دده جناب دوه بزرګواران زامن و چې په علمي اوروحاني کمالا تو کې هو به هو دخپل بزرګواروالدصاحب په څېرو، مشریی حضرت شاه عبدالقادر صاحب چې په شهزاده جان اغامشهورو، دی به خپل وخت کې دعلم، کمال او معرفت یوه مجموعه وه اودجناب والدصاحب دټولوکارونو مټ او وزر و، ډیر وربانديې ګران و، دالله تعالی تقدیر و په ځوانۍ کې وفات شو رحمه الله تعالی. اودجناب والد صاحب اوبختورې کورنۍ او مخلصینو زړونه وربانديې داغ داغ شول رحمهم الله تعالی. تفصیل یې د ډاکترصاحب ابوالخیرپه کتاب کې وګورئ. او دوم زوی یې حضرت شاه غلام محمدصاحب قدس الله تعالی سره چې په حضرت میاجي جان اغا یا حضرت میانجیو اغا مشهورو، نوموړی تکړه حافظ، عالم اوډښکاره کراماتوخاونداو مرشد و رحمه الله تعالی. دډاکترصاحب ابو الخیر په کتاب کې یې تفصیلات دي قدس الله تعالی بأسرارهم العالیه.

دغه جناب دخپل والدصاحب (قدس سره)یوازینی جانشین و دچارباغ صفا اود افغانستان ډیرې سیمې یې دعلم اوطریقت په رڼاځلانده کړي بیایې دافغانستان دبې خونده حالا تو له امله دحرمینوشریفینوپه لورمخه وکړه اوله ځوکلونو وروسته یې هند ته تشریف یووړاوهلته یې ډیرې سیمې دعلم اوطریقت په رڼا وځلولې، بیاد پاکستان له جوړیدولوسره سم دپاکستان ددولت مشرانو دی جناب پاکستان ته دعوت کړ اود کراچې دملیرکالوني په سیمه کې میشته شو اوهمغلته یې زیارت مبارک دی قدس سره دی جناب د اوس وخت دچارباغ صفا اودکراچې دحضراتو کرامو والد او مرشد و رحمه الله تعالی په چارباغ صفاکې دده مبارک جانشین اوخلیفه دده مشرفرزندجناب حضرت صاحب غلام احمداغا و چې په شاه اغاجان سره مشهورو دی هم په علم او روحانیت کې دخپل والدصاحب قدس سره غوره بېلګه وه، مګردکمونستانو خونخوار او ملحدرژیم دمجددي باغ ډیرګلونه وریژول

ترتولوکشرزوی‌اوجانشین یې حضرت سیدناومرشد نا الشهیر المشتهر قطب رباني حضرت خواجه عبدالباقي الکابلي(قدس سره) دی ،د حضرت خواجه عبدالباقي قـد س سره دژوند په هکله همدومره معلومه شوېده چې یوکامل مکمل شیخ و اوپه خپل ژوندکې یې دارشادلړۍ په ډېره ښه توګه په مخ بوتله اوطریقه شریفه یې ودانه اوجاري وساتله، انساب الانجاب په ۱۰۲ مخ کې دمولانامحمدابراهیم له خولې چې دده له خلفاوو څخه و لیکي :درسفرحرمین شریفین با جناب حضرت قیوم جهان قدس سره بودم ایشان فرمودند که بعدازمن صاحب نسبت های خاص و جانشین بالاختصاص میا عبدالباقی است دران هنگام یکنفر بزبان الهام ا رشاد فرمود :

بهار در گذر است وشتاب کن ساقی = زگلستان صفی مانده یک گلی باقی (۱)

په دغه الهامي شعرکې هم دحضرت خواجه عبدالباقي قـد س سره نیابت ثابتېږي اوهم دحضرت خواجه قیوم جهان قد س سره دمبارک عمرخزان ثابتېږي څکه چې له گلستان څخه

چې په هغوکې یوهم دی جناب او بو یې څلورم وروروجناب حضرت فضل محموداغا و چې دقلعه جوادحضرت صاحب جناب مولا نا ومرشدناضیاء المشائخ زوم و ددوی نور وروڼه جناب حضرت صاحب نوراحمداغا، جناب حضرت صاحب عبدالله اغا، جناب حضرت صاحب فضل ربي اغا ، جناب حضرت صاحب فضل الرحمن ا غاپه کراچي کې دخپل والد صاحب قدس سره دخانقاه اوطریقې پالنه کوي سلـمهـم الله تـعالی وإیانـا ،وثـبتهم الله تـعالی وإیـانـا علی صراط مستقیم. آمـین.

(۱) په یوه بله لیکنه کې چې محترم ډاکټرابوالخیرپه اردو ژبه په کراچې کې د چارباغ دحضراتو کراموپه هکله لیکلی دی په هغه کې هم دانساب الانجاب په حواله دغه واقعه راغلې ده خوپه دې تفاوت سره چې هغه لیکي: حضرت خواجه محمدصفی‌الله رحمه الله تعالی علیه په دغه سفرکې د خپل عمرپه وروستیوشپو کې خپل خاص خلیفه مخدوم محمدابراهیم رحـمه الله تعالی علیه ته وفرمایل چې زمونږدخاصو نسبتونوامین(سانونکی)به زماترتولو وړوکی فرزند میا عبدالباقی وي اود هغه په نوم یی مهرجوړکړ اودغه شعریی په مهرکې ولیکه اودغه بیت دحضرت قیوم جهان صاحب خپل شعردی، بیایې دغه مهرجناب مخدوم محمد ابراهیم رحـمه الله تـعالی علیه ته ورکړ اوورته یې وفرمایل چې ته به د هغه دعمر پسرلی ونه لیدلی شي مګرستازوی مخدوم محمدهاشم به دده له صحبت څخه برخمن شي اودغه امانت به بیا زمادغه جانشین میاعبدالباقی ته وسپا ري .

دیوګل پاتې والی د ګل اوګلزار پای ښکاره کوي. دده جناب په هکله دغه کتاب (تسلسل تجدید) لیکي: دی مبارک دډیروظاهري اوباطني فضلیتونوخاونداوارشادتخت دده دفیوضاتو په رڼاسره تازه و. دده مشرفرزنداوخلیفه جناب مولا ناومرشدناحضرت شمس المشائخ قدس سره دده مبارک دوفات نیته په یوبیت کې راوړې ده :

نها دافسر فردوس را و رضوان ګفت ـ مجد د ما ئه رابع عشر امد
۱۳۳۰ ه ق .

د تسلسل تجدید کتاب(۱)(۱۰۲مخ) کې دده جناب وفات د ۱۲۸۵ه ق په شاوخواکې لیکلی دی، د شوربازار سویل خوا ته غر، چې کوه خواجه صفا یې بولي اوبالاکوه هم ورته ویل کیږي دلویې اديرې په منځ کې چې دحضراتو کرامو اديره ده هلته یې زیارت مبارک دی قدس سره. دده مبارک په زامنو کې چې ټول دعلم او ارشادخاوندان وو .

دویم فرزند اوخلیفه یې(سیدناومرشدناوعارف راه خدا ولي الله بالتحقیق‌حضرت خواجه غلام صدیق(قدس سره)دی چې علم یې له حضرت والدصاحب اودوخت له علماووکرامورحمهم الله تعالی څخه زده کړ. اوددغه کتاب له وینا سره سم دسلوک پړاوونه یې دخپل مرشداو والد قدس سره په لارښوونه پای ته رسولي و اودوالدصاحب له وفات څخه وروسته دارشاد ګدۍ ورباندې ښایسته شوه.ډیرمسلمانان یې له ارشادڅخه برخمن شول په خپل وخت کې یې دپرهیزګارۍ اومعرفت ساری نه و ټول عمریې بدن په مجاهده اوزړه یې په مشاهده کې و، په ۱۳۰۹ ه ق کې وفات شوی اودخپل مرشد او والد ترڅنګ یې زیارت دی .قدسنا الله تـعالی باسرارهم .

حضرت خواجه غلام قیوم صاحب

---

(۱) چې دیوه معاصر لیکوال حضرت شاه اغا صدیق مجددي ډیر ښکلی تالیف دی.

دده مبارک یوازینی فرزنداوخلیفه یې(سیدناومرشدناووسیلتناعندالله مجددمائةرابع العشر حضرت خواجه غلام قیوم (قدس الله سره) دی. دده مبارک ډیرعمر په ناروغتیاکې تیریده له دې سره سره یې دشریعت اوطریقت وظایفو دومره رعایت کاوه چې خلک به ورته حیران وو ده جناب یوڅه وخت دتبلیغ اوتدریس لپاره د هندوستان کاتیاوار نومي ځای ته تشریف وړی و هلته یې دشریعت اوطریقت په تبلیغ اوتطبیق څه وختونه تیرکړل او ډیرخلفای کرام رحمهم الله یې وروزل، په خپله یې بیرته کابل ته تشریف راووړ، ددغو تورولیکونکې له جناب مولاناومرشدناحضرت ضیاء المشائخ قدس الله سره المکرم څخه دخواجه غلام قیومقدس الله سره په هکله داسې خبره اوریدلې ده ده جناب دغزني دشلگر دجان ابادکلی دملاصاحب رحمه الله تعالی په حواله وفرمایل (یووخت جناب حضرت صاحب مجددمائة ۱۴ ه ق په مجلس کې وفرمایل :چې ځینې زړونه له کاڼي څخه هم سخت دي کاڼي ته چې صاحب دمعرفت په خاص نظروگوري هغه ماتیږي خوپه ځینو زړونواغیزنه کوي. په دې ترڅ کې یې په تاکې (طاقچه) کې یوې ایښودل شوې تیږې ته وکتل اوهغه تیږه ماته شوه) ددغه کرامت د ښکاره کیدواغیزبه یقینا په ډیرو زړونو پریوتلی وي ؛ ددغې خبرې داوریدلو ډیرکلونه وتلي دي خوپه ځینویادوکې پاتې ده. د تسلسل تجدیدلیکوال لیکي : دی جناب دنقشبندیي شریفې ښایسته کونکی اود مجددي لویي کورنی ویاړو، له ډیروښایسته خدمتونو وروسته چې داسلام لپاره یې وکړل د ۱۳۳۰ه ق کال دشعبان په میاشت کې یې له فاني نړۍ سره خدای پاماني وکړه .[1]

جناب حضرت غلام صفدر مجددي رحمه الله تعالی چې په صوفي اغا مشهور و اودجناب حضرت مجدد مأئة رابع العشر قدس سره زوم و دلوگر له حضراتو کرامو څخه و ،دده مبارک فرزند اوپه ځای ناست جناب حضرت غلام داود مجددي چې بابه جان اغا ورته ویل کیده عجیبه اخلاق اوتواضع یې لرل دغزني په ارزو کې دطریقې شریفې په خدمت بوخت و چې ظالمو کمونستانو له دوو زامنو حضرت رفیع الله مجددي اوحضرت ضیاء الله مجددي سره بوتلل. ددغې سریزې لیکونکې د جناب حضرت بابه جان اغا قدس سره په ملاقات په وار وار مشرف شوی و عجیبه اخلاق، عجیبه شفقت

---

[1] تسلسل تجدید ۱۰۳مخ.

اوزړه سواندي ، عجيبه تواضع اومهرباني يې لرله. عجيبه شخصيت و " رحمهم الله تعالى. [۱]دحضرت شهيد جناب رفيع الله جان مجددي يوه لور پاتې شوه. اوجناب شهيد حضرت ضياء الله جان مجددي واده نه وكړی.جزاه الله عن الإسلام والمسلمين خيراجزاه الله تعالى عن الإسلام والمسلمين خيرا.

د حضرت خواجه غلام قيوم صاحب کورنی (دکابل حضرت صاحبان)

دده جناب(حضرت غلام قيوم صاحب) درې زامن وو:

[۱] ـ جناب مولا نا ومرشدناحضرت ايشان خواجهشمس المشا يخ (قدس سره) .

[۲] ـ جناب مولانا ومرشدناحضرت خواجه نورالمشايخ (قدس سره) .

[۳] ـ جناب مولا ناومرشدنا حضرت ايشان خواجه اغای ګل صاحب(قــد س سره).

دواړه مشران مكرمان دخپل مرشد او والدصاحب(قدس سره) په ژوند خلافت ته رسيدلي وو اومسلمانانو ته يې د طريقې مباركې لارښوونه كوله مروج علوم يې له خپل والدصاحب (قدس سره) [۱] اوجناب شهيد پرهيزګار عالم او قاضي سيد عبدالرحمان صاحب پغماني قــد س سره څخه لوستلي وو[۲] .

---

(۱) دحضرت بابه جان اغا نور زامن چې ژوندي دي ۱ -جناب حضرت صاحب وحيدالله جان مجددي چې الحمدلله دښه شخصيت او لوړو اخلاقو خاوند دی. داسلامي خدمت روحيه لري. ۲- صفی الله جان مجددي . ۳- ثناء الله جان مجددي . سلمهم الله تعالى ووفقهم لخدمة دينه على نهج ابائهم الكرام.

(۱) دجناب اغای ګل صاحب (قدس سره) له رسالې " مختصر البيان " څخه چې د خپل استاد شهيد قاضي عبدالرحمن رحمه الله تعالى په هكله يې ليكلې ده .

حضرت شمس المشائخ فضل محمد مجددي رحمه الله

دحضرت قيوم جهان رحمه الله تعالی سجاده نشين امام رباني جناب(سلطان الأولياء زبدة الأ تقياء خلاصة العلما) شمس المشائخ فضل محمد رحمه الله تـعالی په کال۱۲۸۰ هـ ق کې زیږيدلي ، حضرت اغای ګل صاحب (قدس سره) د خپلې رسالې (رهنمای طريق) د د و م مخ په حاشيه کې په دې هکله ليکې:

"حضرت شمس المشا يـخ اولين فرزند حضرت والد ماجدم مجدد مائه رابع العشر مولانا غلام قيوم قـد س سره هستند نام شان فضل محمد ولقب شان شـمس الـمشايـخ ذا ت ولايت صفات شان ايتی بود از ايات خداوندی خلعت خلافت وارشاد را از وقت حضرت والد ماجد خود در بر کرده اند دروقت حيات شان به تربيت مسترشدين مشغول بوده اند.... احوالات و خوارق شان در رساله عليحده ودر ضمن سوانح عمری من نوشته شده است [۱] "

---

[۲] انساب الأنجاب د عمدة المقامات دمولف خواجه فضل الله فرزند اوځای ناستي شمس المعرفة واليقين بدرالملة والدين حضرت خواجه حاجي حافظ محمد حسن قدس سره تالف دی چې دعمدة المقامات دپوره کولو په نيت يې ليکلی دی ، اود۱۳۴۰هق درجب په ۲٦ د صوبه سيند په ټندو سايندادکې يې پوره کړی دی اوملک فضل الدين او ... په خپل زيار د چاپ له نبتې پرته له لاهوره چاپ کړی دی .

[۱] له بده مرغه چې هغه رساله اوعمری سوانح په لاس نه راغلل خوجناب الحاج حضرت صاحب محمد هاشم جان اغا او ورورېی جناب حضرت صاحب عبيدالله جان اغا چې پاکستان ته يې تشريف راوړی وو وعده وکړه چې په اينده کې به يې له بهرنه راوړو دوی دواړه دجناب حضرت صاحب اغای ګل "رح" زامن دي .سلمهم الله تعالی.

"انساب الانجاب په (۱۰۴) مخ کي [۲] دحضرت مولا ناومرشدناشمس المشایخ په هکله لیکي : " حضرت فضل محمد نخستین فرزند سجاده نشین حضرت قیوم جهان رحمه الله تعالی بوده وجودمبارک ایشان به انواع فضایل از علم وعمل اراسته وازنسبت خاص مجددی بهره کامل یافته درین وقت بحمدالله مسندارشاد حضرات کرام بوجود مسعود شان واقع در دارالسلطنه کابل مزین است ... .

نـوموړی د ۴۳ کالو په عمرکال ۱۳۲۳هـ کـې وفات دوه زامـن یې شاته د حضرت عبداللطیف اوحضرت ثنای معصوم په نامه پریښودل جناب حضرت ثنای معصوم مجددی رحـمه الله تـعالی علیه چې حضرت میاجان اغابه ورته ویل کیده یوعجیبه متوکل شخص اودکلکې ارادی او ټینګ عزم خاوندو. وقاراوشهامت یې له ورایه په مبارک مخ کې خلیده. [۲] اودی دحضرت شمس المشائخ صاحب (قدس سره) مشر زوی و په کال ۱۳۴۹هـ دلاهورپه ښا ر کې وفات شو.

حضرت نور المشایخ فضل عمر مجددي رحمه الله

نوموړی دشنبې په ورځ دجمادي الاول په۸ مه کال۱۳۰۲هـ دکابل د سوربازارپه سیمه کې زیږیدلی تذکره لیکونکی دده دشخصیت ستاینه په دې القابوکوي: "شیخ الإسلام والمسلمین قطب العارفین بر هان الولایة المحمد یة حجة الشریعة المصطفویة، القیوم الربانیصاحب القدرالبازخ سیدنا ومرشدنا ومولاناحضرت خواجه نور المشایخ قدس الله تعالی سره العزیز ".

---

(۲) جناب حضرت میاجان اغاقـد س سره دډیرو فاضلواومجاهدو زامنو والد و چې مشر یې جناب حضرت صاحب صبغت الله مجددي دام ظلـه دی، دی جناب دملی‌نجات د جبهې مشردی‌چې دشوروي خلاف په جهادکې یوجهادي اومنل شوی تنظیم و اوهم دی جناب ددغه جهادپه وروستیو کلونو کې دافغان عبوري دولت رئیس و اوبیادجهاد د بریالیتوب په وخت کې په ازاد افغانستان کې د اسلامي دولت لومړنی جمهور رئیس و سلمه الله .

ده هم له خپل والدجناب حضرت مجددمائة رابع العشرقدس الله سره العزيز څخه دعلم اوطريقت اکتساب کړی و او دهغه مبارک په ژوندکي کمال ته رسيدلی اوخپل خليفه يي ټاکلی و. جناب خادم شريعت وطريقت حضرت اغای ګل صاحب دخپلی رسالي "رهنمای طريق" د پنځم مخ په حاشيه کي د حضرت مرشدنا و مولانانورالمشا يخ (قدس سره) په هکله ليکي: نورالمشائخ فرزنددوم والد ماجد من و خليفه دوم اوشان هستند اسم شان فضل عمر ولقب شان نــور المشايخ است مراتب سلوک را حسب تربيت والد ماجد طی کرده وازحضور اوشان به خلعت خلافت مخلع ګرديده درحيات شان به تربيت طالبين مشغول بودندوجودشان ازمغتنمات وقت بود قبل ازدوسال رحلت نمودند رحمه الله تعالي احوالات شان را در سوانح عمری نوشته.[1]

نوموړی کال۱۳٦۱ هـ ق دغزنې په ولايت کې دنورالمدارس په نامه ديوې ديني مدرسې دبنسټ ډبره کېښوده چې په سونوعلماووپه کې علم حاصل کړ[1]. لکه چې وايي

[1] جناب اغاي ګل صاحب قدس سره ليکي"....وعلاوه ازشغل باطن هم فراغت نداشتندبلکه اولا بحضورفيض نشور حضرت سيدناومولينا قدوة السالکين زبدة العارفين مجددماءة اربع العشر هادي امت خير البشر کاشف اسرار مکتوم مولينا الشيخ خواجه غلام قيوم نورالله ضريحه (اين ذات قدسي صفات والدماجد محرر عاجزهستند وبعض احوالات شان درضمن ترجمه احوال خودم مذکور است) شرف انابت وتلقين طريقت نقشبنديه را حائز ګرديد بعضي لطايف را بحضور شان کسب نمودند وبعد از وفات حضرت معزي اليه ازحضورمعرفت ظهورمولينا الامجد ولي الله الاحدمرجع الشيوخ والمشايخ شمس المشايخ المجا هد في سبيل الله الصمد مولينا الحاج خواجه فضل محمد طاب الله ثراه برادر عيني محرر عاجز تجديد تلقين نموده سالک مسالک سلوک ګرديد ندومورد الطاف بيکران حضرت ايشان بودند زيراحضرت شمس المشايخ صاحب مرحوم وحضرت نورالمشايخ صاحب اطال الله بقاء هم هردونفر تلميذ ظاهري مولينا شهيد بودند وبنا برحق استادي انقدرعزيز وګرامي بودند که درمسترشدين طريقه عاليه بلکي دراقوام وبني اعمام حضرات شخصر ديګري برتبه شان نميرسيد وبدرجه حرمت استادخودها را داشتند ودارندکه درحيز تحرير نمي ګنجد . مختصر البيان

(۱) ددغې سريزې ليکونکی هم دعلم اوسپيتوب په دغه بختوره زانګو کې روزل شوی . د ۱۳۴۲ لمريز کال د وري په مياشت کې له شهيد مولوی صاحب نصرالله منصور رحمه الله تعالی او نورو

اساس مدرسهءعلم ودین به غزنه گذاشت=کزان برامده بسیارعالم و فاضل [۲]

شاه اغامجددي وفقه الله تعالیدحضرت مولا ناومرشدنانورالمشایخ په هکله لیکي :"

پیشوای راستین مقتدای راه دین قطب عالم روحانی معدن حکمت ربانی عارف یزدانی جانشین امام ربانی حضرت فضل عمر نورالمشایخ مجددی حضرت شان فرزند قیوم "رح " بوده روز شنبه ۸ جمادی الأول سال ۱۳۰۲ هـ ش درشهرزیبای کابل پابه عرصه ء وجود گذاشت. قسمتی ازعلوم را نزدحضرت والدخودوقسمتی راهم نزدعلمای مشهور کشور(۱) به پایان رسانیده بهره ء کلی یافتند . ضمنا کسب سلسله ء عالیه ء نقشبندیه راازحضرت والدخود وبرادر بزرگ‌خودحضرت شمس المشایخ (رح) نموده صاحب شان عظیم گردیدند(۱) . حضرت شان صدق وهمت عالی داشته وریاضت کامل میکشیدند ،درورع وتقوی وزهد وعبادت قدمی راسخ و دراصول طریقت ۲) وفروع شریعت نظری نافذداشتنددرعلم تفسیروحقایق ان احادیث، دوم حضرت غلام طریقه عالیه نقشبندیه ازمعارف بلند شان اب و رنگ تازه یافت بالاخره این شخصیت ارجمند اسلام بتاریخ ۲۴محرم۱۳۷٦هـ به ع وداع گفته برحمت حق پیوست ودرجوار مسجد و خانقاه مجددیه واقع قلعه جواد کابل بخاک سپاریده شد .[۱]

فاضلانو سره یوځای یې هلته داخله کړې اود ۱۳۴۷ لمریزکال د لړم په میاشت کې په ممتازه اولومړی درجه فارغ شوی . ولله الحمد علی ذلک.

(۲)دغه بیت له هغې اوږدې مرثیه قصیدې څخه یو دی چې دده د مرقد مبارک د مرمر په تخته باندې حک شوی دی اودهیواد وتلی شا عـر (محمد ابراهیم خلیل مرحوم) له اشعارو څخه دی.

(۱) جناب حضرت سیدنا ومرشدنا ووسیلتنا عندالله مولا نا ضیاء المشایخ قدس الله تعالی سره المکرم دخپل والداومرشدپه گدی ناست اوخلیفه دهغه مبارک دوفات دغمجنې پیښې په ورځ دخپلې عربې خطابې یوه برخه کې چې دده په وړوکې رساله "اشک غم" کې چاپ شوې ده، دده جناب په هغوکړو ویناگانوکې چې دهند داحمداباد داسلامې پوهنتون محصلینو اواستادانوته یې کړې ده اوهغه چې دلاهور پوهنتون محصلینو اواستادانوته یې کړې ده اوهغه چې دفلسطین دپیښې په هکله یې کړې ده اوهغه چې داسلامي نړۍ د یووالي په هکله یې کړې ده اوهغه چې دنورالمدارس ددوم درسي کال دپیل په مناسبت یې کړې

حــضرت نــورالمشایخ پیشوای سالکان = زبده ءال مجــــدد مـرشد صاحب قران
در نبرد کفر شمشیری زتوحیدش بکف = در جهاد نفس خفتانی ز اخلاقش بجان[۱]

جناب حضرت خواجه مولانا ومرشدنا نورالمشائخ صاحب (قدس سره) په دوو زامنوکې مشر، جناب حضرت صدر المشائخ " اغای شیرین"صاحب (قدس سره)و چې د علم او سلوک زده کړه یې له خپل والد اومرشد (قدس سره) څخه کړې وه او دطریقې شریفې د تلقین اوتعلیم اجازه ورته شوې وه دخپل مرشد او والد صاحب له وفات نه وروسته چې د وخت د حاکمانو له ناروا کارونو څخه یې کرکه لرله هیواد یې پرېښود او د پاکستان د

ده ترټولومهمه هغه چې دهیواد د استقلال دجهادپه پیل کې یې دلویې پکتیا قامونوته یې دزرمت دحضرت روحاني باباپه زیارت کې اوروليې ده دا واره دده جناب قدس سره داسلامي فراست اوسیاسي تجربې اوپوهې څرګندويې کوي اودا واره په "اشک غم" کې چاپ شوې دی. همداځیردنوموړي هغه وینا وې چې دافغانستان داستقلال په اړه یې دروحاني باباپه زیارت کې یې دلویې پکتیاپوزیات شمیرمجاهدینو ته دشعبان په ۱۱مه نیټه کال۱۳۳۷ه کې کړې ده همداځیردده جناب د هغې وینا عربي متن چې د فلسطین له مسلمانانو سره د همدردي په بنیادیې په کال ۱۳۲۷ ه کې کړې اودده جناب دهغې وینا فارسي متن چې د دویم نړیوال جنګ کې دافغانستان دبې طرفې په ساتنه کې په لویه جرګه کې چې دده په مشرتوب کال۱۳۲۰هـ کې دایره شوی،کړې په اشک غم کې راغلې ده.

باچا امان الله کله چې له اروپانه راستون شو اودپرنګیانو دود اودستوریې له خانه سره راوړل او غوښتل یې چې په مسلمانو افغانانویې په زور وتپې نوجناب حضرت میاجان اغا دخپل کاکا جناب حضرت اغای ګل صاحب قـدس سرهما اود نورو مجاهدو اوشهیدو علماوو کراموتر څنګ د مبارزې ډګر ته را ووتل اومسلمان ملت یې ددغه ارتداد او انحراف په ضد پاڅون ته وهڅاوه. هغه و چې ډیرعلمای کرام رحمهم الله تعالی علیهم یې شهیدان کړل اوجنابان حضرت اغای ګل صاحب اوحضرت میاجان اغا صاحب رحمهما الله تعالی یې بندیان کړل اوداعدام حکم یې ورباندې وکړخوچې کله باچاامان الله دپاڅون په مقابل کې ماتې و خوړه اوتیښتې ته اړشونودوی‌ته الله تعالی نجات ورکړ.

[۱] دغه دواړه بیتونه هم له هغې اوږدې مرثیه قصیدې څخه دي چې دهیواد د نامتوشاعر (دعلامه صلاح الدین سلجوقي رح) له اشعارو څخه دي اودده دمبارک قبر د مرمرو په تخته لیکل شوې دي

لاهور په ښارکې یې دطریقې شریفې د منسوبینو پالنه کوله او په ۱۳۹۳ ق ه کې هلته
وفات شو جنازه یې کابل ته راولیږدوله شوه او د خپل مرشد اووالدصاحب په خواکې
خاوروته وسپارل شو رحمه الله تعالی. دده زامن جناب حضرت فضل علي اغا رحمه الله
او جناب حضرت فضل الرحمن " امیر جان"اغا رحمه الله دواړه ډیر خواخوږي اونیک
بزرگواران وو چې دهجرت او جهاد په وخت کې یې دمهاجرینو ،په تیره بیادخپلو
مشرانو دخانقاه شریفې خدمت ته شپه او ورځ یوه کړې وه رحمهما الله تعالی نور
تفصیل د حضرت صاحب شاه اغا صدیق په رساله "تسلسل تجدید"وگورئ.[1]

[۲] ـ حضرت ضیاء المشائخ محمد ابراهیم مجددي

دجناب حضرت خواجه مولانا ومرشدنا نور المشائخ صاحب (قدس سره) دوم فرزند
اوپه گدی (سجاده) ناست خلیفه او جانشین جناب حضرت مولانا و مرشدنا ضیاء
المشائخ محمد ابراهیم المجددي و چې ابن عمر یې تخلص و، کال۱۳۲۰ ه په کابل
کې زیږیدلی، دیني زده کړې یې دهیواد له نامتو عالم مولوی صاحب یارمحمد څخه
سرته رسولې وې په خپل وخت کې دافغانستان، پاکستان، هنداودسیمې د هیوادونو د
حضراتوکرامود غوندیدلو ځای ، دستونزو دهوارولو او نیکو مشورو مرجع و.

ددوی تقوی ، هوښیاري ، علمي او روحاني ستر مقام او معنوي هیبت په ټولنه او
سیمه ستر اغیز درلود، دطریقې شریفې د لارویانو په سالمه روزنه کې یې ستر معنوي
خواک او لوی لاس لاره، دهیواد، گاونډیو اولرې پرتو هیوادونو د تصوف او طریقت
مینان به دېتنگانو په څیر ورباندې راتوییدل او هر ماښام به په لس گونو او شل گونو
کسان دتلقین، توجه اوسبق بدلولو لپاره دحجرې مخې ته ورته پنډ وو، لکه څنگه چې
دنارینه وو لپاره د باندې پوره بندوبست و دزنانه وو لپاره هم په کور کې دننه د پردې،

---

(۱) تسلسل تجدید (۱۱۵) مخ

خوراک، څښاک انتظام شوی و، دخاصومیلمنولپاره یې خانګړی میلمستون درلود چې هلته به دوی پخپله د ورځې اوهم دشپې میلمنو ته تشریف وور، او عام میلمانه به د خانقاه شریفې په سراچه کې اوسیدل، دوی جناب به له خاصو او عامو میلمنو سره د سترې مشې اوروغ بر په وخت کې د سیمې د علماوو کرامو، مشایخو کرامو او نورو مخورو مسلمانانو دحال او احوال پوښتنه کوله، له شیعه خلکو سره به یې ښه رویه کوله او نورو ته به یې هم په دې خبره توصیه کوله.

ددوی ذاتي علمي زیرمه اوتېزه حافظه هرچاته د حیرانتیا وړ وه : زمایه یاد دي چې یوه ورځ یې په مجلس کې د قطبي دخطبې عبارتونه چې په یادو یې یاد و تردېره ځایه ولوستل، په تیره بیا هغه وخت چې زه (دسریزې لیکونکی) په نور المدارس کې نوی داخل شوی وم(او له ۱۳۴۲ه ل نه تر ۱۳۴۷ ه ل پورې هلته وم) اود مدرسې سرپرستي ددوی په غاړه وه د سترو علماوو اوفقهاووکراموپه غونډه کې به دعلمي مسائلو په څېړنه اوکړکیچنو موضوعاتو په حل کې ددوی علمي لوړ استعداد، حافظي اود فهم چټکوالي ته هرڅوک حیران او ګوته په غاښ وو.

دوی دخپل علمي اهتمام او لیوالتیا له امله دطریقې شریفې د بزرګانو تالیفات لکه عمدة المقامات، اورادبهائیه، مخزن الاسرار اونوردېرېه خپل لګښت چاپ او توزیع کړل اوهم یې دخپل والد اومرشد(قدس سره) سـوانح د (اشـک غـم) او (معارف نورالمشائخ) په نومونو پخپله تالیف کړي دي، د یادولو وړده چې د"نفیس علمي ټولنه " ددغو دواړو رسالو دبیا خپرولو نیت لري .

ددوی دعلمي اوله وخت سره دسمو تقریرونوکسهونه به په هیواداو سیمه کې مسلمانانو لاس په لاس ګرځول اوپه ډېره مینه به یې اوریدل، دوی به د مدرسې پالنې لپاره کله ناکله له ټاکلې نیتې پرته غزنې نه له خانقاه(قلعه جواد)څخه مدرسې ته تشریف راوور ، زمایه یاد دي چې یوه ورځ د درسې ساعت په وخت کې زمونږ صنف ته راغی اود دروازې پلو ته په زاره تغر یا دری بې تکلفه کیناست: هغه وخت به درس په زمکه ویل کیده ، زمونږ درسي مضمون " تاریخ الخلفاء" و، په نورو پوښتونو برسیره دوی جناب د خلفاو راشدینو؇ دمحبت خبره یاده کړه، دنورو ملګرو له منځه

مادخپل استاذ صاحب(شهید مولوی صاحب عبدالغفار چې دخدو خیلو دملاصاحب لمسی و) په اجازه ورته عرض وکړ چې : (.. ددوی ﷺ محبت دایمان توک دی ...) دا خواب په دوی جناب ډیر خوږ ولګیده اوبې اختیاره یې په زوره الله اکبر، بارک الله کلمات وویل او څوواره یې تکرار کړل.

په هیواد اوسیمه کې د وخت حکومتونو به په چاکې چې دعقیدي او نفاق فساد نه و ؛ دزړه له کومي اطاعت او احترام یې کاوه ؛ددوی جناب هره هڅه اواندیښنه د اسلامي عقیدې او عمل ښیرازي، داسلامي نړۍ یووالی، فکري ازادي او سمسورتیا، اوله الحاد او انحراف څخه د مسلمانانو ساتنې لپاره وه ؛ زه اوس له اغراق اومبالغې پرته وایم چې: ددوی جناب د جامع الجوانب شخصیت اړخونو څیړنه، نه زه اونه بل څوک "چې ددوی جناب شخصیت یې پوره پیژندلی وي" پوره کولای شي اوکه ملا ورته هم وتړي بیا به هم ددوی جناب دپوره حق اداکولو په بې وسې به یې ترپایه پوخ یقین وي ، ځکه دداسې مبارک شخصیت د نیکو صفاتو پوره یادونه او وضاحت به څوک څرنګه وکړای شي چې دده والدصاحب مربي او مرشد(قدس سره) به په دې لوړه کوله چې: " ... ابراهیم جان کبیره ګناه نه ده کړې ... " که څه هم زه د هغه (والدصاحب) جناب په لیدلو مشرف شوی نه یم خو داخبره ما دنورالمدارس له استاذانو کرامو څخه "رحمهم الله تعالی " په وار وار اوریدلې ده، د الله تعالیﷻ په بندګانو کې عصمت یوازې انبیاوو اوملایکو ته ثابت دی "علیهم السلام " مګر هغه جناب دغه خبره په اټکل او تخمین سره نه کوله بلکې دجناب ضیاءالمشائخ(قدس سره) ژوند له وړوکتوبه بیاترهغه وخته پورې دده دجناب والد اومرشد (قدس سره) تر سترګو لاندې تیر شوی او لوی شوی و اوترخپل څار او کتنې لاندې یې روزلی او کمال ته رسولی و، ان تردې پورې چې جناب حضرت ضیاء المشائخ صاحب (قدس سره) به دشپې هم دتهجد داوداسه او نورخدمت لپاره دجناب والد اومرشد صاحب په خونه کې استراحت کاوه ؛

تردې خبرې هغه کیسه هم رایاده شوه چې دحضرت ضیاءالمشائخ صاحب (قدس سره) د یومخلص اوخادم جناب خواجه محمد نعیم(صدیق)صاحب له خولې نه دنفیس تولنې یوه غړي محمد اکرم نعماني را لیکلې وه: خواجه صاحب وایې چې: (جناب

حضرت ضياء المشائخ (قدس سره) فرمايل چې: يو وخت د افغانستان د مشهور مجذوب " جناب بابا خال محمد رحمه الله " ترڅنګ زه اوزما يو بل ملګرى تيريدو، زماملګري راته وويل چې داګوره مشر سړى دى اولوڅ ګرځي او دايو غيرشرعي عمل دى، ماهم دهغه خبره تاييدکړه کله چې کورته ولاړم نود شپې مې خوب ليده چې دجناب حضرت مجدد رحمه الله تعالى زيارت ته ورغلم اوله هغه سره دهغه کيڼ اړخ ته دده دوه زامن شاه محمدسعيد اوخواجه محمدمعصوم قدس سرهما ناست دي، زه ورغلم اودحضرت مجددصاحب ښي اړخ ته کيناستم اوډيره مينه يې راسره وکړه، په همدې وخت کې مې ليدل چې يوسړى د افغانستان د جنرالانو په ډيره ښايسته دريشي کې راغى، ماچې په ځيرځير ورته کتل نودا سړى"بابا خال محمد" و، جناب مجدد صاحب ته يې سلام واچاوه له احوال پوښتنې څخه وروسته يې ورته وويل چې خيريت ده ولې راغلى يې ؟ نو " بابا خال محمد" ورته وويل چې خيريت ده نورهيڅ خبره نشته خو ستادغه لمسيان مابې ځايه خوروې اوزما طرف ته يې اشاره وکړه، مجدد صاحب زه په خپل غيږ کې ورڅملوله اوزما غوږ يې تاو کړ، دومره يې تاو کړ چې غوږ مې درد وکړ اوچې کله په همدغه وخت کې د غوږ له درده راويښ شوم نوغوږ مې ګرم وو اودرد يې هم کاوه په همدغه وخت کې جناب والدماجد حضرت نورالمشائخ صاحب قدس سره؛ هم راباندې غږ وکړ: ابراهيم جانه! ما ورته وويل: بلې ! قربان نو راته يې وويل: بياچې چاته بې ځايه تکليف ورنکړې .

پټه دې نه وي، دحضرت ضياء المشائخ صاحب(قدس سره) دا معمول و چې جناب حضرت نورالمشائخ صاحب (قدس سره) ته به يې دشپې دلمانځه لپاره د اوداسه اوبه تيارولې هغه به چې غږ وکړ چې ((ابراهيم جان)) نوده به سمدستې ورته اوبه وروړې، حضرت صاحب وايي چې ماکله دغه خوب ليده نو دا دمشرحضرت صاحب دلمانځه وخت و، دمعمول له مخې مې فکر کاوه چې دى به اوبه غواړي ، خوخبره نوره وه ... (فاعتبروا ياأولي الابصار)له دې خوب څخه په حضرت امام مجدد صاحب (قدس سره) دجناب ضياءالمشائخ صاحب(قدس سره)دګرانښت اوولايت لوړه درجه هم څرګنديږي

نه حسنش غايتي دارد نه سعدي راسخن پايان

بمیرد تــشـنه مــسـتـسقـي و.دریا همــچنان باقــي

[۳] - حضرت اغای گل قدس سره

دحضرت مرشدنا ومولینا مجدد مائة رابع العشر قدس سره دریم فرزندجناب خادم شریعت و طریقت حضرت اغای گل صاحب قدس سره دی ، دی هغه خوک ډی چې گټور علمي میراث یې راته پري ایښی دی یعنې دده مبارک دوه رسالې " رهنمای طریق " او " مختصر البیان " او نورې گټورې لیکنې په " سوانح عمري " اونورو یادښتونوکې یې هم کړې دي چې تراوسه پورې چاپ شوي نه دي " دنفیس علمي ټولنه هوډ لرې چې په لاس یې راوړې اوچاپ یې کړي"

مونږمخکې ددوی دمشرانوبزرگانو په هکله ددوی‌جناب له نومړو رسالوڅخه ډیرڅه راواخیستل، دوی جناب د " رهنمای طریق " په سریزه کې دځان په هکله پوره معلومات لیکلي دي چې دلته یې بیالیکلوته اړتیا نه وینو، برسیره په دې مبارکه رساله کې دوی دتصوف او طریقت په هکله داسې چاپ کړی اومستندمعلومات راغونډکړي دي چې داوس وخت له غوښتنو سره سم ډیر پاخه، جامع اولنډ دي اوهیڅ یې پټ نه دي پریښې ، جزاه الله تعالی خیرا عنا وعن جمیع من کان في طلب ذکره تعالی ومعرفته بالطریق الموروث من اولیائه سبحانه.

څه موده مخکې ددوی جناب یوه مشرفرزند جناب حضرت صاحب هاشم جان اغا او کشر ورور یې جناب حضرت صاحب ډاکتر عبیدالله جان اغا دحضرت صاحب امین جان اغا کور " اسلام اباد " ته تشریف راوړی وو اود نفیس علمي ټولنې مشر محترم مفتي حبیب الله صاحب د معلوماتو اخستلو لپاره اسلام اباد ته ورغلی و او دغه لنډ معلومات یې ورڅخه اخیستې و :

" دحضرت منة رابع العشر قدس سره په ژوندکې دجناب والدصاحب قدس سره تر روزنې لاندې و له هغه نه وروسته په ۱۵ کلنی کې جناب حضرت شمس المشائخ صاحب

قدس سره تر روحي روزنې لاندې و ترهغوچې خلافت ته ورسیده ، دیني علوم یې له جناب شهید قاضي عبدالرحمن صاحب څخه ولوستل چې دتمیز په محکمه کې به یې درس ورته وایه، جناب قاضي صاحب به ورته ویل چې " حضرت کیدل اسانه دي مګر ملا کیدل سخت دي " ، جناب قاضي صاحب به ورته ویل چې د درس کتابونه به پخپله راوړې نه په خادمانو او مریدانو باندې.

جناب نورالمشائخ صاحب د نادرخان په وخت کې له بهر نه راغلی و، نادرخان عدلیه وزارت دوی جناب ته وسپاره، دوی جناب نه کاوه، نادرخان ورته وویل چې که تاسې مرسته اوهمکاری ونکړئ نوزه ددولت کارونه په چا وکړم؟ بیاجناب حضرت صاحب یواځې د شېرو میاشتو لپاره دغه وزارت ومانه، په نادرخان یې شرط کیښود چې دغه وزارت ته به دکارلاتخه زه جوړوم اوبل داچې که ستازوی محمدظاهرمحکمې ته حاضرول وغواړم نوبیابه داخبره عملي کیږې، نادرخان دواړه خبرې ومنلې دوی جناب شپږ میاشتې هغه وعده پوره کړه بیایې حضرت فضل احمد صاحب ته عدلیه وزارت وسپاره. په هغه وخت کې جناب والدصاحب دیرش کلن زلمی و ، نادر خان ددوی له انقلابي روحیې څخه په اندېښنه کې و ددغې اندېښنې په بنسټ یې مصر ته په ۱۳۰۸ ه ل ـ کال کې د سفیر په توګه واستاوه، په مصرکې دوی جناب د افغانستان لومړنی سفیر و چې هلته یې پنځه کاله دغه دنده ترسره کړه، جناب والدصاحب وفرمایل چې زه په فقه او تفسیر کې ښه وم اوپه علم حدیث کې کمزوری وم، دالازهرله شیخ څخه مې دحدیثودتکړه استاذانو پوښتنه وکړه هغه راته دوه علمائ کرام په ګوته کړل، یوشیخ سلماوتي چې په عباسي رواق کې به یې دسحرله لمانځه نه وروسته دحدیثو درس ورکاوه، دوی جناب به سهار وختي د درس اخستلو لپاره الازهر ته ورته. بیاچې دوی له مصر څخه سعودي عربستان ته د سفیر په توګه واستول شو څلورکاله هلته سفیر و، په مدینه منوره کې یې دافریقي د موریتانیا له مشهور محدث شیخ " شنقیطي " څخه چې اولاده یې اوس هم محدثین دي اوپه حرم شریف کې درس ورکوي دحدیثو د درس اجازه ترلاسه کړه. بیا دوی جناب ته دمصر او سعودي د سفارت دواړه دندې په یوه وخت وسپارلی شوې چې تر لس کاله زیاته موده یې دواړه دندې پرمخ بوتلې.

دوی چې کله له مصر څخه سعودي ته تشریف راوړ نو زه (محمد هاشم جان) اوزمادوه مشران ورونه "حضرت صاحب جان اغا او"حضرت صاحب شعیب جان اغا" چې دقاهري په دارالعلوم کې مو زده کړه کوله ټول یې له ځان سره سعودي ته راوستلو، دوی جناب د مصر له بې کچه ازادۍ څخه زمونږ په هکله اندیښنه لرله او فرمایل یې چې: زه په سعودي کې دتنهایي ستونزي نه لرم خودتاسې په مصرکې یوازې پریښودل نه غواړم، هغه وخت په مصرکې عبدالهادي داوي سفیر و. په سعودي کې ددوی دسفارت په وخت کې باچا"عبدالعزیز" ژوندی و او"ملک فیصل" ولي عهد و، ملک فیصل هغه وخت دوی جناب اوددوی اولادته دتابعیت تذکري ورکړې. جناب والدصاحب د رابطهء عالم اسلامي اواسلامي کانفرنس په تاسیس کې له ملک فیصل سره مرسته کوله او مشوري یې ورکولې نوځکه یې په موسسینو کې لوړ ځای درلود رحمه الله تعالی.

زمونږ مشر ورور محمد هارون " درد یار " رحمه الله تعالی چې په ۱۳۳۵ ه ق ــ کال په کابل کې زیږیدلی و۱۳۴۴ه دقاهري ته ولاړاود هغه ځای له دارالعلوم څخه یې دعربي لغت لیسانس واخیست بیا یې د اسلامي حرکت " الاخوان المسلمون "کې داخل اوددغه غورځنګ ډیرکتابونه له عربي څخه په سني ایرانیانو باندې په فارسي وژباړل اوماته به یې کابل ته را استول هغه وخت زما دنده دتعلیم او تربیې په وزارت کې وه هلته مې بیاپه مسلمانو محصلینو ویشل. هارون جان اغا " رح " جمال ناصر په خپل وخت کې درې ځله بندي کړ په کال ۱۳۴۸ه له مصرڅخه وایستل شو اولبنان ته ولاړ، کله چې له ناصرڅخه وروسته انورالسادات عمومي بښنه اعلان کړه بیرته مصر ته ولاړ اوهلته یې ژوند کاوه، باالاخره په یوه ترافیکي پیښه کې دمحرم دمیاشتې د ۲۴ په شپه کال ۱۴۰۶ دیو ۷۱ کالو په عمرشهیدشو له اوس نه څوارلس کاله مخکې په ترافیکي پیښه کې په ٦۹ کلنۍ کې شهید شو رحمه الله تعالی، دده مشر زوی حضرت محمد فاروق په خوانۍ کې دده په ژوندکې وفات شو اودفاروق جان دوه خورګانې په مصریانو واده شوې. نور تفصیل به له جناب حضرت شاه اغاصدیق "مجددي " د " تسلسل تجدید" له مولف صاحب څخه په دري ژبه واورو.

حضرت محمد صادق مجددي عرف اقای گل فرزند سوم حضرت غلام قیوم " رح" بوده تحصیل علوم را ازوالد بزرگوار خود وقاضي عبدالرحمن شهید یغماني نموده وباکسب سلوک از برادر بزرگ خود حضرت فضل محمد شمس المشائخ " رح" بهرهء کلی یافته وصاحب کمال گردیده. حضرت شان درورع وتقوی وفتوت به نهایت رسیده بودند، درعلم تفسیر وحقائق ان ، احادیث، قرائت ومسائل ان علم بیان ولطایف ان کمال بینظیر داشتند. درفراست وسیاست یگانهء عصر بودند. وبعد از وفات پیر بزرگوارش حضرت شمس المشائخ "رح" وهجرت حضرت نورالمشائخ "رح" درکابل به ارشادخلق الله موظف گردیدند وبه تربیهء علماء پرداختند.......

حضرت محمدصادق اواخر عمر خودرا درجوار بیت الله وزیارت حضرت رسول اکرم ﷺ گذشتاند وتصانیف زیادی دارند که مشهورترین انها عبارت از اصول طریقهء نقشبندیه ، اداب مرید ، شرح ثلاثیات بخاری ومختصرالبیان درتاریخ شهید علم وایمان میباشند.....بالاخره پس ازعالمی خدمت به جهان اسلام در سال ۱۳۵۴هگ جهان فاني را وداع گفتنه به لقاءالله پیوشت ودر جنت البقیع مدفون گردید. هفت فرزندداشت مسمی به حضرات محمدموسی مجددی که درطفلی وفات نموده، محمدهارون، محمدهاشم، محمدموسی ثاني، محمدشعیب، محمد صالح، عبدالله و عبیدالله.

[۲] - حضرت محمدهاشم مجددی فرزنددوم حضرت محمدصادق "رح" درسال ۱۳۰۱ هگ ش ـ چشم به جهان کشود وتحصیلات خودرا تادرجهء تخصص درپوهنتون الا زهر مصر به پایان رسانید ودرسال ۱۳۲۴ هـ - جهت خدمت به هموطنانش به کشور عودت نمود ودرپستهای ذیل ایفای وظیفه نموده است: عضوریاست تعلیم وتربیه، مسئول مدارس دینی، مدیرلیسهء حبیبیه ، رئیس فاکولتهء حقوق و رئیس پوهنتون کابل ، معاون ریاست دارالتالیف وترجمه ، معاون ریاست تدریسات مسلکی، مشاور ریاست محاکمات مامورین صدارت، عضو کمیتهء تسوید قانون اساسي ، عضولؤیه جرگه، عضو ورئیس انجمن قوانین مشرانو جرگه.

......حضرت شان هجرت اختیار نموده وعازم عربستان سعودی گردیده درجامعه ملک عبدالعزیز به حیث استادعلوم اسلامی توظیف گردید وپس از کودتای منحوس " ثور" به پاکستان تشریف اوردند وهمچو برادر بزرگ شان در راه اتحاد و انسجام مجاهدین وتنظیمهای جهادی سعی بلیغی به خرچ دادند.......وفعلا به عمر٦٦ سالگی الحمدلله حیات داشته عضویت موتمرقدس، عضویت مجلس عالی بین المللی اسلامی وعضویت هیئات اجرائیه موتمرعالم اسلام درکراچی را بدوش دارند.

حضرت شان صاحب دو فرزند هستند بنامهای محمدعاصم ومحمد قاسم. محمدعاصم مجددی شخص بافهم وفراست بوده نظربه لیاقت ودرایت شان در اوسط سلهای جهادبه صفت مسئول "رادیوی افغانستان ازاد" تعیین ودر راه انتشارحقایق جهاد رول شایسته را بازی نمودند ویک فرزند دارد بنام محمدحاتم مجددی. محمد قاسم مجددی درسال ۱۳۳۳ هگ ش - درکابل متولدگردیده تعلیمات ابتدائی وعالی را درلیسهء غازی به پایان رسانیده ونظر به لیاقت شان شامل انستیتوت ادارهء صنعت گردیده وبا رویکار امدن حکومت کمونیستی تحصیل علم را رها وجهت شرکت در سنگرهای جهادی به پاکستان هجرت نموده وبرعلاوهء پیشبرد امور جهاد به تحصیل علم نیز پرداخته وشامل پوهنتون انجینیری وتکنالوجی لاهور گردیده ....

[۳] - حضرت محمد موسی مجددی فرزندسوم حضرت محمدصادق " رح" سه فرزند دارد بنامهای محمدخالد مجددی، محمدحسن مجددی ومحمدعلی مجددی که ازجمله محمدخالد مجددی یک فرزند دارد بنام مهمند مجددی.

[۴] - حضرت محمدشعیب مجددی فرزند چهارم حضرت محمدصادق مجددی "رح" سه فرزند دارد بنامهای محمدسلیمان مجددی، محمدصادق مجددی و اسامه مجددی که ازجمله محمدصادق مجددی دو فرزند دارد بنامهای محمد عمر مجددی و محمد فیصل مجددی.

[۵] ـ حضرت محمدصالح مجددی فرزندپنجم حضرت محمدصادق " رح " که توسط یکعده اوباش بدسیسهء حکومت وقت بشهادت رسیده؛ دو فرزند دارد بنامهای فضل غنی مجددی ومحمد طارق مجددی. فضل غنی مجددی دو فرزند دارد بنامهای محمد سلمان مجددی و محمد مروان مجددی.

[٦] ـ حضرت عبدالله مجددی فرزند ششم حضرت محمد صادق " رح" که در رشتهء طب در کشور المان تحصیلات خودرابه پایان رسانیده وتاسیس فابریکه هوخست در کابل از خدمات برجستهء حضرت شان به کشور ماست یک فرزند دارد بنام اسامه مجددی.

[۷] ـ حضرت عبیدالله فرزند هفتم حضرت محمدصادق "رح" نیز تحصیلات خودرا در رشتهء طب در المان به پایان رسانیده درتاسیس دفتر یونین اید که یک موسسه فعال کمک رسانی به مهاجرین افغان در عصر جهاد بود فعالیت شایانی نموده . سه فرزند دارد بنامهای محمد بلال مجددی، محمد زید مجددی ومحمد سالم مجددی که از جمله محمد بلال مجددی یک فرزنددارد مسمی به محمد هارون مجددی.

[۴] ـ حضرت محمداسمعیل سرهندي مجددي

دجناب حضرت ضیاء المشائخ صاحب مشرفرزند او بالقوه جانشین چې کټ مټ خپل والد اومرشدصاحب ته ورته و؛ جناب حضرت خواجه ابواحمد محمد اسماعیل مجددي و،نوموړی‌په ۱۳۲۰ ه کې په کابل کې زیږیدلی، دیني زده کړې یې دهیواد له نامتو عالم مولویصاحب سلطان جان اودکابل په دارالعلوم کې سرته رسولې وې، دده جسدي جوړښت اوځیره مبارکه کټ مټ لکه دخپل والد صاحب داسې وه، ددوی دواړو ظاهري ښایست، شرعي ښه اوشرعي لباس ښځي خانګړی مظهر او منظر و چې لیدونکي به ورته حیران وو. حاجي صاحب عبدالباري ته (چې ددوی کرامو له مخلصینو څخه

دی) دسوريي يوه عالم ويلي و چي: "مايه نږی کې ډيرمتشرع مشائخ عظام اوعلمای
کرام ليدلي دي خودکابل دحضراتو په ښايسته صورت اونيک سيرت مې هيڅوک نه دي
ليدلي"، ربنتيا هم چاچې ذوی ليدلي دي هغه ددې خبرې تاييد کوي .

ددوی کرامو حال حضرت صاحب شاه اغا (صديق) په"تسلسل تجديد"کې په دري ژبه
داسې بيانوي :

حضرت محمد ابراهيم مجددي عرف شير پادشاه ملقب به ضياء المشائخ فرزند دوم
حضرت مولانا نورالمشائخ " رح" اکتساب علوم را از مولوي يارمحمد که از علماي
مشهور کشور بود حاصل و طريقت را از حضرت والد خود حاصل نموده واز طرف
ايشان به ارشاد خلق الله توظيف گرديدند. جناب شان سجاده نشين والد بزرگوار
خود نيز بوده وبعد از وفات ايشان وظايف ومسئوليتهای خطير شانرا بدوش گرفتند:

سـرانجام وپس از تســخـير کابـل - بـد ست نـا امـينان شـد چپاول

بزنـــــدان رفت و م سرنوشتش ـ شـنيدم حق خواند سوی بهشتش

مرا زان مکتب اين معنـی بياد است - چـراغ نقشبندان درجواد است

حضرت شان پنج فرزند داشت بنامهای: محمد طه بدون اولاد وفات نمود ،
محمد اسمعيل ، محمد يعقوب ، محمد اسحق و ضيأ احمد که هر چهار برادر با والد
بزرگوار شان به حبس کشيده شدند. حضرت محمد اسمعيل مجددي عرف سرهندي
درسال ۱۳۲۰ ه درکابل متولد گرديده اکتساب علوم را از حضرت والد بزرگوار خود
ومولوي سلطان جان که از علماي چيره دست کشور بود نموده ودر اکثر علوم بهرهء
نيک ودر اصول طريقت و فروع شريعت نظري نافذ داشت ...... ، و سه فرزند دارد
بنامهای احمد امين مجددی، فضل محمود مجددی وابوبکر مجددي .

حضرت احمد امين مجددي نيزهمراه باوالد و جد بزرگوارش درحاليکه ۱۱
سال از عمر شان ميگذشت به حبس کشانيده شد ولی نسبت صغر سن ومرضيکه
عايدحالش بود پس از هشت ماه زندان باتوکل به خدای بزرگ رهاگرديد .
ايشان جوان بافهم وفراست وخوش خلق بوده و سرپرستي مريدان و

اخلاصمندان پدری خودرا در دیار هجرت " پاکستان " مینماید ویک فرزند دارد بنام محمد عدنان مجددي . محمد اسحق مجددي فرزند دوم حضرت ضیاء المشایخ صاحب ؛ یک فرزند دارد بنام محمد شفیق مجددي . محمدیعقوب مجددي فرزند سوم حضرت ضیاء المشائخ صاحب. یک فرزند دارد بنام محمد جمیل مجددي. ضیاء احمد مجددي فرزند چهارم حضرت ضیاء المشائخ صاحب دارای احساس عالي اسلامي وجوان مبارزه ، بیدار وهوشیار بوده یک فرزند بنام سمیع الله مجددي .

دحضرت خواجه محمد اسماعیل مجددي(قدس سره)علمي اوروحاني روزنه د دغې لویې کورنۍ دعلم اومعرفت، مهرباني او عطوفت په لویه غیره کې شوې وه ، دی مبارک د ډیر اسلامي درد او زور احساس خاوند و؛ داخبره هغه وخت پوره ډاګیزه شوه چې جناب والد او مرشد صاحب یې دی دځان په ځای د نورالمدارس سرپرست "رئیس" وټاکه، داهغه وخت و چې په هیوادکې دکمونستي پلیت فکر اوعقیدې نیالګي رالوی شوي وو ، دظاهرشاه د ۱۳۴۳ ه ل ـ کال د دیمکراسی قانون راوتلی و، دغو خرڅ شویو ځوانانو خرمستي پیل کړې وه، او الحاد ته یې برالا تبلیغ اوبلنه کوله، دهغه مهال د شوروي اتحاد زور اوپیسې یې دواړه ترشا وې، داوخت دحضراتو کرامو جنابانو اود اسلام په درد نورو دردمنو ته غرونه غرونه ستونزې اومشکلات رامخې ته شول .

جناب حضرت خواجه محمد اسماعیل (قدس سره)دغه وخت د نورالمدارس په انګړ کې د ۱۳۴۵ ه ل ـ کال د لړم " عقرب " په پنځمه نیټه د "خدام الفرقان"دتاسیس ډېره کینبوده ،[1]خوددغه کارلپاره یې چې ذهینیتونه تیارول ډیرې اوښکې یې تویې کړې اوډیرې چیغې یې ووهلې هم دوی جناب د اسلام لپاره زور درد او احساس وخلیده، دکارکولو لاره په هغه وخت کې داسې وټاکله شوه چې ټول محصلین او فارغان به د

(۱) دغه نیټه په " تسلسل تجدید " کتاب کې غلطه ښوولې شوې ده ، ځکه چې زه هلته د دنورو محصلینو په پرتله دوی ته تریوه څه حده نږدې او د اعتماد وړ بللم اویه ټولو جریاناتو خبر وم .

عامې رخصتی په وخت کې د لړم د میاشتې له نیمايې نه دپسرلي د وري " حمل " تر میاشتې پورې د وړو ګروپونو په بڼه پخپله سیمه کې دهر کلي اړ ښارجوماتونو ته ورځې اوخلک به دکمونیزم په کفر او مرتدوالي اونورو فسادونو خبروي اوله چانه به هيڅ نغدي اومالي مرسته نه اخلي ، دغه کار له هماغې میاشتې څخه د هیواد په زیاتو ولایتونوکې په بڼه درز سره پیل شو، دهیوادمسلمانان دکمونستانوپه کفر اونوور قبائحو خبر شول اود کمونستانو فعالیت په هغو سیموکې له ځنډ او ځنډ سره مخ شو اوله " خدام الفرقان " سره یې دسختې دښمنۍ تکل وکړ.

په ۱۳۴۸ه ل ـ کال کې زماله فراغت نه وروسته یې هم دوام درلود، د۱۳۴۸ه ل ـ کال په وروستیوکې دیوه مرکزي نشراتي ارګان (ندای حق) د پیل کولو اوخپرولو پریکړه وشوه چې د امتیاز خاوند یې مولویصاحب عبدالستار صدیقي او مسئول چلونکی یې زه ونومول شوم. له دغه وخته ددغه کار په مندو ترړو کې له تدریس او کورنۍ ژوند نه بې برخې شوم. حکومت هم دجریدې دچلولواجازه نه راکوله، په دې ترڅ کې (۱۳۴۹ ه ل) دپل خشتي جوما ت پرله پسې څلویښت ورځې دعلماوو کرامو مظاهرو شاهد و ، مظاهرې لومړی د کابل په شاوخواکې دهغه کاریکاتور له امله پیل شوې چې د اصلاح په دولتي ورځپانه کې خپور شوی و هغلته یوسړی په عربي لباس کې رسم شوی و او نه (۹) پټ مخې میرمنې دیو هوټل مخې ته وړپسې ولاړې وې ، دغه رسم شوی سړی ګواکې دخان او ورسره میرمنو لپاره دشپې تیرولو خونه غوښتله خود هوټل د څښتن له خولې لیکل شوي و. چې مونږ په هوټل کې داسې خونه نه لرو چې یو سړی او نه تنه میرمنې پکې ځای شي

دا خبره مسلمانانو دشان رسالت ﷺ په هکله توهین وګاڼه په لومړي سرکې مظاهرې د کابل له شاوخوانه دښار پل خشتي جومات ته رانوتلې ورپسې د نږدوو ولایتونو علمای کرام او مسلمانان په ګڼ شمیر کې کابل ته راغلل اودپل خشتي جومات ډول ډک شو، دکابل دښارمسلمانانو به هره ورځ په پنډو پنډو پخه ډوډۍ جومات ته راوړله اوله ښار نه بهر د څلور خواوو مسلمانانو ان ترلرې ولسوالیو پورې به یې پخه ډوډۍ او پریمانه شرومبې په موټرو کې رارسولې چې له دوه زرو زیاتو کسانو به دوه درې وخته خوړله اولا به امبار پرته وه، دپل خشتي په دوم پوړکې دغه امبارونه زما اوس هم په زړه دي چې څه کم څلویښت کاله یې کیږي، دهیواد په غیرتمنو مسلمانانودې افرین وي چې بیا یې دطالبانو دتحریک په پیل کې همدغسې پریمانه پخه ډوډۍ اوکتغ په موټرو کې پسې وړل اود کورونو پاکې بسترې یې پسې ور رسولې او بیرته یې کورونو ته نه وړې . جزاهم الله تعالی خیرالجزاء .

دپل خشتي په جومات کې به تولو ورځ تقریرونه کیدل، بد رد او لمسونکې خبرې پکې نه وې ،د منبر واکمن جناب شهید مولویصاحب رحمت الله (۱) و اوهیڅوک یې ترخو او لمسوونکوخبرو ته نه پرېښودل، داددې لپاره چې څوک بیاداسې ګومان ونکړي چې د ظاهرشاه دولت به ددوی په ضد په خپله د مظاهري علماوو کرامو رالمسولي وي ، بلکې ظاهرشاه اودولت یې له دغه ګڼ پاڅون، دمسلمانانوله کلک ملاتړ، خوراک رارسولو، دجګ پوړودولتي فوځي، نورواکمنودمظاهري په غونډو اوتقریرونو کې له ګډون نه سخت وارخطا او په ویره کې و .

---

[۱] شهید مولویصاحب چې دلوګر دولایت و ، ډیر هوښیار، صوفي او دینداره شخصیت و دی هم د غمرګولي " جوزا" دڅلورمې شپې د پولیسو دیرغل په وخت ونیول شو اودعلماء کرامو په ډله کې و چې بیاتر ۷ ــ ۸ میاشتو پورې بندي و. بیاد ترکي له کودتا وروسته د کندز په ولایت کې و اوهلته یې عملي جهاد ته ملا وتړله چې بیاد ژمي د واورو په یوه ساړه مازدیګر له دښمن سره په مخامخ جګړه کې له خپلو ملګرو سره شهید شو رحمه الله تعالی .

د مظاهرې ګډون کوونکودظاهرشاه له دولت نه دکاريکاتور جوړونکي اود اطلاعاتو اوکلتور وزيرمحاکمه اوسزاغوښتله، ورسره يې دکمونستانو برالا فعاليتونه اودهغو ددوو اونيزو (خلق او پرچم) بندول هم غوښتل چې کمونستي عقيده يې خپروله او نورې هم زياتې ناروا وې رامنځ ته شوې وې چې د ظاهرشاه له دولت نه يې د مخ نيوې غوښتنه کوله، دتقريرونو فضا ډيره مسالمت اميزه وه او فوځي صاحب منصبانو به هم ګډون پکې کاوه، خود ظاهرشاه دولت بې له دې چې د مسلمانانو دزړه زخمونه مرهم اوپټي کړې هره ورځ به يې په جومات کې د مظاهرې د تيتولو اعلانونه د تهديد په لهجه کول. په دغه وخت کې جناب حضرت ضياء المشائخ صاحب (قدس سره) د خپل لمسي امين جان اغا دعلاج لپاره له هيواد نه بهر تشريف وړی و او جناب حضرت محمد اسمعيل جان اغا ظاهرشاه ته دعلماوو کرامو ډلې په وار وار ورلېږلې خوهغه به سره له دې چې سخت وارخطاهم و په تهديد اميزه اوترخه لهجه ځواب رالېږه، پايله داشوه چې مظاهرې له ځلوېښت ورځې غوښتنو سره سره هيڅ لاس ته رانه وړل اود ۱۳۴۹ هـ ل ـ کال د" غبرګولې" جوزا په ځلرمه شپه د ظاهرشاه امنيتي پوليسو په جومات چپاو ور ووړ ، علماى کرام يې په وهلو ټکولو اوتوهين سره له جومات نه وايستل، په جومات کې خوړند مبارک ايتونه، کلمه طيبه، کلمه شهادت اونورې له ديوالونو راوشکول او تر پښو يې لاندې کړل، څوک يې بنديان اوڅوک يې په سرويسونو کې يوپه بل امبار کړل اونړدې ولايتونو ته يې واستول، په دې ترڅ کې دچا پيزار ، دچاپټکی، دچا څادر او د چاکالي پاتې وو، خينې کسان يې دخپل ولايت په ځاي بل ولايت ته رسولي وو، له هغه وروسته بياپه ځينو ولايتونوکې په تيره بياد زرمت دولسوالی په کليوکې له يوې بلې مياشتې نه زياته موده مظاهرو دوام درلود، دکمونستانو پټ نيتونه رالوڅ او مسلمانان ورباندې وپوهول شول په دغه کارکې د"خدام الفرقان"علماووکراموبنيادي برخه درلوده.

دا وې په اسلام اومسلمانانو دظاهرشاه ملنډې، ده په لوی لاس د کمونيزم په وړاندې دهيواد دروازه په دواړو پلو خلاصوله چې په پايله کې يې دده ځلوېښت کلنه شاهي لومړنی قرباني شوه.

له مظاهرو وروسته چې د کور دخرخ تنکسیااو ستونزې زیاتې وې ماد نفقې پیدا کولو لپاره یوې اوبلې خواته منډې ترړې وهلې اوهم د "ندای حق" دخپرولو د اجازې په انتظار کې وم ایله بیله د۱۳۵۰ ه ل ــ کال د وږي"سنبله"په میاشت کې چې دډاکټر ظاهرحکومت و، دجناب سرهندي اغا (خواجه محمد اسمعیل جان اغا) دغیر مستقیمو هلو ځلو له برکته د " ندای حق " د خپرولو اجازه اعلان شوه اود ۱۳۵۰ ه ل ــ کال د وږي په میاشت کې لومړۍ ګنه له چاپه راووتله دغه کارله بې شمیره مالي ستونزو اود لیکوالانوله کمښت سره‌سره د ۱۳۵۲ ه ل ــ کال د چنګاښ " سرطان " تر ۲٦ مې پورې دوام وکړ له دغې نیټې سره سمه د داودخان کودتا وشوه " ندای حق" اوډیرې ازادې نشریې بندې شوې ځکه چې کمونستانو، روسانو د داودخان په کودتاکې لوی لاس و، غټو کمونستانو ډیرحساس او کلیدي پوستونه " چوکۍ ګانې " اشغال کړې وې ، د داود خان په ۴ کلنه دوره کې یې د ۱۳۵۷ ه ل ــ کال دغوایې "ثور" دکودتا تروخته له خپلې خوښې اوکړنلارې سره سم ساتلې وو.

دداودخان له کودتاسره سم کمونستان غښتلې اونورهم سپین سترګې شوي وو، د خدام الفرقان په غړواوتولوعلماووکراماوا مسلمانانو یې سترګې وربرګې کړې، د داود خان دکودتاد لمانځلوپه یوه غونډه کې چې دزرمت ولسوالۍ د لیسې په انګړ کې جوړه شوې وه ؛ زه او شهید مولویصاحب نصرالله " منصور " رحمه الله " هم دسیمې د مخورو په توګه ورغلي وو، زمونږ دکلي یوه کمونست (لالک) په خپل تقریرکې مونږ ته په اشاره سره وویل (دتورې ارتجاع مزدوران دلته هم دخان ځای لټوي ..) مونږ دغه خبره براﻻ دخطرزنګ وګڼله اوځانونه مو له خپلې سیمې څخه ګوښه کړل، زه د کندز ولایت ته ولاړم او هلته مې یو ځای اوبل ځای امامت کاوه او خوله مې له سیاسي پلوه چوپه نیولې وه، او شهید منصور صاحب رحمه الله یوڅه وخت د شاهي کوټ په کلي کې تدریس وکړ اوبیا میرانشاه ته مهاجر شو. د داودخان له کودتا وروسته یو وخت دحضراتو کرامو "رحمهم الله تعالی " دلیدلو او زیارت لپاره کابل ته غلی ولاړم، جناب سرهندي اغا(قدس سره) دخبرو په ترځ کې رانه وپوښتل: (... څه حال دی ؟ ماوویل

خیریت دی . دوی وفرمایل خیر به بیا و نه وینې ټول واک د کمونستانو په لاس کې کیوتلی دی، اوخبره هم هغسې شوه چې دوی "رحمه الله " فرمایلي و.

د ۱۳۵٦ هـ ل ـ کال په پای کې په ماپسې له زرمت نه د " کندز " " کنم " کلې ته د زرمت د ګل دادخیلو د قام استازي راغلل اودجناب حضرت ضیاء المشائخ صاحب "رحمه الله تعالی" لیک هم ورسره و، ماته یې لیکلي و چې : (... له دغو کسانوسره د تدریس لپاره زرمت ته ولاړ شه ...) دغه وخت د داود خان وروستنۍ میاشتې وې اوحکومت یې علماوو کراموته ډیر لاس نه اچاوه، له دې نه یوځه پخوا دی دخان په خپلو سیاسي تیروتنو پوهیدلی و چې: زما واک خو له کمونستانو او شوروي سره دی ، یوې خوا بلې خواته یې اسلامي هیوادونه ته سفرونه کول اوهڅه یې داوه چې له شوروي څخه خان راوشکوي : خو اوبه له ورخه تیرې وې . زه د ۱۳۵٦ هـ ل ـ کال د منې په اخیرکې یومخیزه ګل دادخیلو ته راغلم اوهلته مې تدریس پیل کړ اوتر پسرلي پورې روان و. د ۱۳۵۷ هـ ل ـ کال د غوایې " ثور " په اوومه نیټه دپنجشنبې په ورځ کمونستانو په کابل کې کودتا وکړه اوزه هغه وخت دجناب حضرت صاحب په کرامت اود امر په حکمت لا ښه وپوهیدم چې د هیواد له شمالي پولې څخه یې دهیواد سویل د جهاد د پیل سیمې ته راوستم، کودتاچیانو ؛ داودخان، میرمن یې " چې دظاهرشاه خور وه " ، وررور یې محمد نعیم خان او دکورنۍ نور غړي په ارګ کې ووژل، دړې ورځې وروسته یې د ترکې په مشرۍ خپل رژیم اعلان کړ.

دکودتا په سبا " دجمعې په ورځ " په کوزو دولت زو " (۱) کې د پیرصاحب په جومات کې د مولود شریف غونډه وه چې د شاوخوا علمای کرام او ګڼ مسلمانان راغلي وو ، په غونډه کې مو د کمونستانو کودتا تشریح کړه اودوی ته مو لاپخواکمونستان سم ورپیژندلي وو، په سباموبیادولسوالۍ خواته غونډه راوبلله اومسلمانان مو ښه وپوهول،

(۱) "دولت زي"د زرمت د ولسوالۍ په حدودوکې راځې چې ډیردینداره اوپه علماوو مین خلک دي.

دریمه ورځ "دثور په ۹ مه" موبیا ولسوالی ته غونډه راوبلله اودولسوالی په جامع جومات کې موغونډې ته ټول حقایق په ډاګه کړل اوپه نیمه نیمه کې مود جهاد فرضیت مسلمانانوته په ډاګه کړ، دا وخت د کودتاچیانو واک ولایتونو او ولسوالیو ته وغزیده: نورمو ښکاره غونډې بس کړې اودجهادلپاره مو اړیکې ټینګول پیل کړل، په همدغه اونی کې جناب شهید مولویصاحب نصرالله منصور رحمه الله تعالی اوجناب مولویصاحب جلال الدین حقاني سلمه الله تعالی له میرانشاه نه له مجاهدینو سره د زیړوک غرونو ته رارسیدلي وو اود زیړوک په ولسوالی یې جهادي یرغل پیل کړی وو، په ماپسي یې څوک راواستول چې له ملګرو سره دزدرانو "فخریو"ته راشي، مونږ څوک کسان ورغلو اودجهاد د پیل په نقشه مو ځانونه سره وپوهول، دریې څلور ورځې وروسته بیرته زرمت ته راغلو اود مجاهدینو ډله په مونږ پسې پټه زرمت ته راغله اوپه ولسوالی باندې یې دجهادي یرغل قومانده په غاړه وه، د غوایې " ثور " په " ۱۸ مه " یا " ۱۹ مه " شپه یې په ولسوالی باندې یې عملیات ترسره کړل اوکمونستان یې سخت وارخطا کړل، دغوایې " ثور " په شلمه ورځ د زرمت له ولسوالی نه دکمونستانو یو ټن پیاوړی سړی زما د نیولو لپاره ګل دادخیلو ته راغی او راته یې وویل چې : (د امنیې قوماندان صیب دې غواړې) ماچې هرڅومره پلمې او دلایل ورته وویل دی پخپله خبره کلک ولاړ و اوپه زوره دبیولو تکل یې درلود، زه پوهیدم چې که ورسره ولاړشم بیابه مې پایله وژل وي اوتردغې ورځې پورې یې ځنې کسان تري تم کړي هم وو، له کلي نه بهر ورسره ولاړم او اخر دې ته اړ شوم چې دخپلې تمانچې په ډزو مې ټپي کړ اوزه په رڼاورځ له صحنې څخه ګوښه شوم، الله تعالی ﷻ نجات اوخلاصون راکړ، کورمې له کتابونو او هرڅه سره بې سرپرسته پاتې شو، کمکی اولادونه اووالده مرحومه یې دوه ورځې له دې واقعې نه مخکې د ماماخیلو کره تللي وو اوبیا مونږ اودوی یونیم کال وروسته د زرمت دخلکو دعمومي هجرت په وخت د میرانشاه د"دته خیلو"په دښتوکې سره وموندل، زه په هغه ورځ چې له صحنې څخه ګوښه شوم په شپه کې د سویل غرونو د زدرانو د"فخریو" سیمې ته ولاړم اوهلته دمجاهدینوله ګروپونو سره یوځای شوم، بیامې نو دلسګونو کلونو په موده کې دغه لوری شو اوخپله سیمه مې ونه لیدله.

دا وه د یوولس کلن یا (پنځه ویشت) کلن جهاد پیل ته په دغه سیمه کې یوه زغلنده کتنه، که څوک زیات معلومات غواړي نوزماد ځانګړي یادښت په پانو " کتابچه " کې به یې پیداکړي ، اوس چې زه دغه توري لیکم د ۱۳۸۴ هـ ل ــ کال د غوایي "ثور" لومړی لسیزه ده، له هغه وخت نه پوره " ۲۷ " کلونه تیر شوي دي اوژه په هیواد د امریکې د تیري له امله دوم هجرت ته اړ شوی له کورنۍسره د " تربیلې " دپاخه سرک په څنډه په یوه کمپ کې اوسیږم.

د حضرت صاحبانو دکورنۍ وروستی حال

اوس به د جنابانو حضراتوکرامو "رحمهم الله تعالی" په حال ځان خبر کړو چې څه ورپیښ شول ؟ له کودتا سره یوځای ددوی کرامو" رح" مخلصینوله هرې خواڅخه سړي ورواستول چې له قلعه جوادڅخه ځانونه اوکورنۍ په یوه حکمت سره وباسي، خو ددوی کرامو" رح" ځواب داوو چې:(موږ ایسار اودکودتاچیانو ترکلکې څارنې لاندې یو، دتیریدوپه احتمالې لاروکې یې پوستې جوړې کړي او ټانکونه یې ځای‌په ځای‌کړي دي) حالت ریښتیا هم داسې و څکه کمونستانو له پخوا نه علمای کرام او مشایخ کرام دخپلوکفري تګلارو لومړۍ درجه،اونور مسلمانان یې دومه او دریمه درجه دښمنان بلل.

دکودتا له لومړۍ ورځې نه یې نیول پیل کړي وو اوترڅو چې په واک کې پاتې وو دغه یې کار وو، دهیوادڅومره مسلمانان چې دوی‌دخپل واک په موده کې نیولي او تري تم کړي دي شمیر به یې لکونو ته رسیږي، دحضراتوکرامو " رح" په ایساریدلو ټول مخلصین له کچې پورته خپه وو، ددوی‌کرامو له روحاني فراست اوددوی دخبري منابعو دشتون‌ په بنسټ ددوی مخلصینو ګیلې اوپردو خلکو نیوکې کولې او سوال داو چې دوی ته به هرومرو له کودتاچیانو څخه لا پخوا پوره معلومات شوي وي نوبیاولې له ایساریدلو نه مخکې ونه وتل؟ د دوی‌کرامو" رح" له نیول کیدو وروسته په دغه خبره

هم دجهاد په کلونو کې او هم له هغه را وروسته ډول ډول بحثونه کیدل چې ځینې یې بې خونده او نامناسبه وو.

اصلي خبره داده چې ددغې لوېې کورنۍ بزرګان د(امام مجدد قدس سره اولاده) داسې معمولي خلک نه دي لکه ځیني خلک یې چې فکرکوي بلکې په الله تعالی ﷻ، دهغه په رسول ﷺ اودهغه په پاک دین " اسلام " باندې مین خلک دي اوله الله تعالی ﷻ سره دډېرمحبت اومینې اودهغهﷻ د لقاء اودیدار د تلوسې له سوخته مونږ ددوی هغه چیغې، ژړاګانې، سوز اوګداز په هغو دعاګانو کې اوریدلی او لیدلی دی چې له ختمونو څخه وروسته به یې د دعا لاسونه دالله تعالی ﷻ دربار ته پورته کړي وو او اکثرو حاضرینو به هم ورسره ژړل. پخپله جناب حضرت ضیاء المشائخ صاحب (قدس سره) په سنت او شریعت کلک ولاړ و، هغه شروط، صفات اوکمالات چې دنقشبندیې مبارکې طریقې دیوه کامل او مکمل مرشد لپاره ورته اړتیا وي؛ دوی جناب علما اوعملا هغه ټول د خپل بزرګ پلار اومرشداوخپلوبزرګانو نیکونو په شان(قدس الله تعالی اسرارهم العالیه) درلودل، دالله تعالی ﷻ دذکر ریښتونی طالب به یې چې کله په طریقه شریفه کې داخل او مشرف کړ اودلومړی لطیفې" قلب" ځای به یې وروښود سملاسي به یې دالله تعالیﷻپاک نوم په زړه کې جاري شو، همدغه رنګه به یې پورته لطایف(روح، سر، خفي ، اخفی اونفسي) کې په خپل وخت کې په توجه سره د الله تعالی ﷻ پاک نوم جاري کیده او دذکر ریښتوني طالبان به یې کمال ته رسول ، ددوی جناب " رح " خلفاوو کرامو " رحمهم الله تعالی " پوره کمال، تاثیر او تصرف درلود چې هغوی هم په سلګونو مسلمانان په طریقه شریفه کې وروزل اودا ددوی جناب (قدس سره) دکمال اوتکمیل ښکاره ثبوت دی، عجیبه لاداده چې اوس اوس هم ددوی جنابانو " رح " رابطه شریفه له سالیکینو سره پوره مرسته کوي.

دغسې بزرګانو قدس سرهم چې کله داسلام بیړۍ په ډوبیدلو ولیدله نودا غمیزه یې په هیڅ بیه نشوای زغملای که څه هم په دغه لاره کې یې سر او مال ولاړ شي؛ نو په داسې یوه حالت کې دمسلمان په وړاندې جوته اود رڼا لاره یواځې د شرعي جهاد لاره

بلله او بس چې پایله به یې یا بری اویا شهادت وي. څکه خو دوی جنابانو " رح" د جهاد هغه لاره غوره کړې وه چې بري ته لنډه ښکاریده که څه هم خطرناکه وه هغه داچې دافغان فوځ په منځ کې یې تکړه اومخلص ډیرمنصبداران لرل چې یوه چټک او منظم پاڅون ته چمتو وو ، دغه کارددوی جنابانو په خپل ځای موجودیت او ژر ژرلاربښوونې ته اړتیا لرله، نو څکه جناب حضرت صاحب(قدس سره)په هغه وخت کې ددوی‌یوه مخلص جناب الحاج مولویصاحب محمدنادرخان(قدس سره) ته چې د " میا دادخیلو " په مولویصاحب یادیده ؛ ویلي وچې: که مونږ او تاسې ټول بهر ته ولاړ شو نو په هیواد کې مسلمانان چاته پریږدو؟ دوی کرامو "رح"په دغه جهادي پروګرام باندې دکودتا له وخته ان تر ژمي پورې کار کاوه که څه هم هغه وخت تردوی لاندې زمکه له تبې نه هم سره " توده" وه خودوي مبارکان "رح" د اسلام ددیوې پتګان او په جهاد اوشهادت مین بزرګان وو اوداالله تعالی ﷻ د دیدار په مینه اوتلوسه کې یې ډیر ژړلې وو نو څکه په هغه سره تبې باندې د مطلب یعنې بری یاشهادت تروخته پورې په پوره متـانت، ثبـات، عـزم ، وقـار او توکل سره مستقیم او کلک ودریدل (اکـرمهم الله تـعالی و شـرفهم وقـدس اسرارهم العالیه وایانا معهم برحمته ومنه).

په دغه وخت کې په وار وار پاڅون چمتو اود اقدام په وخت کې افشا شو پایله داشوه چې دوی جنابان له ټولوخپلوانو او مخلصینو سره اوټول مجاهد اومخلص منصبداران دالله تعالی ﷻ په قضاء اوتقدیر دجمعې په شپه دجمادي الاول په ۲۶ مه ۱۳۹۹ه ق چې د۱۳۵۷ دمرغومي (جدي) له ۲۷ مې سره برابره ده د بې رحمه دښمن په لاس کیوتل، او الله تعالی ﷻ دوی ټولو ته د شرف اوسرلوړی لاره (شهادت في سبیل الله) غوره کړې وه(رحمهم الله تعالی) مونږ دالله تعالی ﷻ په قضاء د مسلمان رضا دایمان غوښتنه بلکې دایمان برخه ګڼو (« انا لله وانا الیه راجعون » .

مولوي رحیم الله زرمتي

۱۳۸۳ لمریز کال دغوایي اوومه